

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 5 (7)
2023**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

5

Maxsus soni

Namangan muhandislik-texnologiya instituti professor-o‘qituvchilari va
tadqiqotchilarining ilmiy maqolalari

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2023

UDK: 818.213

BBK: 84.61

B- 29

Butun kuch va salohiyatimizni yagona ulug‘ maqsadimiz – Yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaratamiz.

Yangi O‘zbekiston – bu, avvalo, yangi iqtisodiy munosabatlar, yangi iqtisodiy dunyoqarash demakdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Shavkat Mirziyoyev

Все свои силы и потенциал мы направим на достижение нашей общей великой цели - построение нового Узбекистана. Новый Узбекистан – это, прежде всего, новые экономические отношения, новое экономическое мировоззрение.

Президент Республики Узбекистан Шавкат
Мирзиёев

© Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti

© «**KLASSIC PRINT**» nashriyoti

“Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti” - ilmiy-uslubiy jurnal

Ilmiy-uslubiy jurnal 1.09.2022-yildan boshlab chiqa boshlagan, yiliga 6 marta chop etiladi.

Ta’sischi:

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

Bosh muharrir

Bosh muharrir o‘rinbosari

Mas’ul kotib

i.f.d., prof. A.Qodirov

PhD, dots. X.X.Rejapov

PhD. K.A.Muxitdinova

Jamoatchilik kengashi:

Prof. I.U.Madjidov (rais), prof. Sh.Toshmatov, PhD E.Yodgorov, i.f.n., dots. A.T.Umarov, i.f.d., prof. A.Qodirov

Tahrir hay’ati:

Prof. Sh.O.Toshmatov, i.f.d., prof. A.Qodirov, prof. A.V.Vaxabov, prof. X.P.Abdulqosimov, prof. F.T.Egamberdiyev, prof. Sh.K.Yo‘ldashev, prof. A.M.Sodiqov, prof. Q.Muftaydinov, prof. K.Ubaydullayev, prof. Q.K.Mambetjanov, prof. I.Y.Umarov, prof. M.M. Bustonov, i.f.d. B.Tagayev, i.f.d. Z.T. G‘oipnazarova, i.f.d. X.X.Rejapov, i.f.d. B.B. Baxtiyorov, i.f.d., dots. R.A. Rashidov, prof. P.Z.Xashimov, prof. N.G.Mo‘minov, dots. A.T.Umarov, dots. Sh.S.Nasretdinova, dots., B.B.Mullaboyev, dots. Z.Jumaqulov, dots. N.A.Artiqov, dots. K.A.Muxiddinova, dots. D.I.Ro‘ziyeva, dots. A.Boboyev, dots. X.Baratov, dots. A.M.Tursunov, dots. O.O.Daminov, dots. A.Ambartsumyan, dots. J.O.Xakimov, dots. N.A.Kudratxodjayeva, dots. M.I.Saidkarimova, dots. N.Z. Umarova, dots. B.I. Raximov, dots. I. Maxkamov, dots. Z.Sh. Muxitdinov, dots. A.A. Shermatov, dots. Z. T. Abdulxakimov, PhD K.Jabborov, PhD Sh.Abdullayeva.

Tahririyat manzili:

10095, Toshkent - 95, Universitet ko‘chasi, 4. tel: (+99899) 821-20-72

Журнал сайти: <https://journal.econuu.uz>

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administrasiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikasiyalar agentligi tomonidan 17.07.2022-yilda № 4715-son bilan ro‘yxatga olingan.

Buyurtma: ISSN 978-9943-5256-3-4

Jurnal OAK ro‘yxatiga 2023 yil 1 iyuldan kiritilgan (OAK rayosat qarori 04.07.2023 yil № 340/3).

Jurnalda ma’lumotlar bosilganda dalillar ko‘rsatilishi shart. Jurnalda chop etilgan ma’lumot va keltirilgan dalilarning aniqligi uchun muallif javobgardir.

MUNDARIJA

Рахманов А.М. Миллий иқтисодиётни ислоҳ қилишда маҳаллий хом ашёдан самарали фойдаланиш.....	8
Ахмедов А.Ю. Интеграция экономики и системы образования как важный фактор подготовки современных специалистов.....	12
Казаков О.С., Бобахонов Б.У. Менежернинг етакчилик сифатларини шакллантириш масалалари.....	16
Валижонов Ш.О. Тадбиркорлик корхоналарида сифатни бошқариш.....	19
Дедамирзаев О.А. Бошқарувнинг психологик усулларида фойдаланиш самарадорлиги.....	23
Казаков О.С. Тадбиркорлик корхоналарида ресурслардан самарали фойдаланиш масалалари.....	27
Ибрагимов И.У. Саноат корхоналарида сифат менежмент тизимини такомиллаштириш масалалари.....	31
Убайдуллаев Л.Х. Ташқи иқтисодий фаолият ва уни самарали бошқариш.....	35
Narimonov N.N. Tadbirkorlik sub'ektlarida zamonaviy boshqaruv tamoyillaridan foydalanish va innovatsion faoliyatni boshqarish mexanizmini takomillashtirish masalalari....	39
Оқбоев М. Ташқи иқтисодий фаолиятини бошқариш масалалари.....	43
Орифжонов Н. Саноат корхоналарида маҳсулот сифатини бошқариш механизми концепсиясини ишлаб чиқиш масалалари.....	47
Тўраев Б.Б. Саноат корхоналари технологик ресурсларини бошқариш масалалари.....	51
Наримонов Н.Н. Маҳсулот сифатини бошқариш механизминини такомиллаштириш орқали экспорт салоҳиятини юксалтириш масалалари.....	55
Абдиманабова М.К. Жаҳон туризминини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари.....	60
Раҳимова М.И. Халқаро сифат стандартлари асосида тўқимачилик маҳсулотларини Европа иттифоқига экспорт қилиш имкониятлари.....	64
Рахманов А.М. Инновацион фаолиятни бошқарув механизминини такомиллаштириш орқали маҳаллийлаштириш жараёнлари самарадорлигини ошириш.....	69
Дедажанов Б.Н. Операцион менежмент ривожланишининг тарихий босқичлари.....	73
Солиева Г.А., Умрзакова. Д. Наманган вилоятида электрон савдони ривожланиши.....	77
Абдулҳакимов З.Т., Азизова Р.Б. Хизмат кўрсатиш соҳаларида интернет маркетинг тизимининг моҳияти ва унинг интеграцияси.....	82
Ибрагимов И.У. Prospects for strategic planning in diversified companies.....	86
Мирзаев К.Н. Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларида инновацион технологияни молиялаштиришнинг мақсадга мувофиқлик мезонидан фойдаланиш	90
Бустонов М.М. Иқтисодий ўсиш моделлари ва иқтисодий ўсиш назариясининг концептуал ёндошувлари.....	94
Исраилов Р.И. Мамлакатимизда пиллачилик тармоғи экспортини янада такомиллаштириш йўналишлари.....	100
Эргашева Ф.И., Исмоилова Г.Р. Кичик бизнесни ривожлантиришнинг ҳудудий омиллари.....	104
Rustambekova F.R. Investitsiya jalb qilishning mohiyati investitsion muhitni shakllantirishning yo'llari.....	108
Маткаримов К.Ж., Алиева Э.А. Стратегии конкурентоспособности малого бизнеса.....	112
Bekmirzayev M.A. Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	116

G`aniyev M.X., Mirzayeva N.S. Aholi farovonligini oshirishning dolzarb muammolari.....	120
Gulyamova N.G. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda investitsiyalarni samarali boshqarish yo`llari.....	125
Ubayeva S.S., Muhammadjonov B.B. Raqamli iqtisodiyotning ijobiy va salbiy tomonlari.....	129
Shermatov A. Aholini daromadini oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ijobiy va salbiy tomonlari.....	135
Dadabayev T.Y., Azimova M.K. Namangan viloyatida qurilish klasterini tashkil etish imkoniyati.....	139
Maxmudov T.O., Shukurjonov S.O`. Kichik biznes subyektlarining savdo faoliyatida marketing strategiyalarini ahamiyati.....	143
Qodirov H.T. Germaniya chakana savdo tarmoqlarining rivojlanishi va ularni bozor strategiyalari.....	147
Abdurahmanova Z.O. Kichik biznesda innovatsion salohiyatini baholash va raqobatbardoshligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish.....	152
Бойчаев А.Р., Рашидов Р. А. Кичик бизнесни ривожлантириш учун инновацион жараёнларни қўллаб-қувватлаш.....	156
Исаков А.Ю. Кичик бизнес субъектларида ишлаб чиқаришни ривожлантиришда инновациянинг роли.....	161
Пўлатов А.Х., Рашидов Р.А. Инновацион иқтисодиётда тadbirkorlikнинг функциялар.....	165
Сохадалиев А.М. ўзбекистонда пахта-тўқимачилик кластерларининг ривожлантирилиши мамлакат миллий иқтисодиётини янада ўсиш омили.....	169
Юлдашев А.А. рақамли иқтисодиёт жорий этилишида ҳудудлар бюджет ресурсларини бошқарилиши самарадорлигини ошириш.....	173
Zakirova G.M., Madaminov A.A. Tadbirkorlik korxonalarining innovatsion salohiyatini oshirish ahamiyati.....	177
Бабаханов Д.Я. Кичик бизнес инфратузилмасини ривожлантиришнинг институционал ёндашуви.....	182
Эргашев Ж.Ж., Рахмонов С.Х. Иқтисодиётни ривожланишида кичик бизнеснинг аҳамияти ва заруратининг назарий асослари.....	186
Хасанова З.Т. Кичик бизнесни ривожланиши ва уни давлат томонидан тартибга солиш механизмлари.....	190
Бакиров Қ.М. Инсон капиталидан фойдаланишнинг назарий масалалари.....	194
Абдурахманов М.А. Минтақавий қурилиш кластерини ташкил этиш имкониятлари ва унга таъсир этувчи омиллар.....	198
Бойдадаев М.З., Йўлдашев Б.Ш., Султанов Ж.Д. Тadbirkorlik фаолияти ва унинг иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини ошириш масалалари.....	204
Ғаниев М.Х. Мослашувчан ижтимоий тadbirkorlik фаолияти ва самарали ижтимоий сиёсат.....	208
Куймуратова М.А. Туризмда инновацион муҳитни шакллантириш ва ривожлантириш жараёнлари.....	213
Исақов О.Ж. Кичик бизнес субъектларининг тadbirkorlik фаоллигини ошириш ва ривожлантириш йўллари.....	217
Исмоилов Р.Б. Дон ва дон маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг харажатлар ҳисоби ва товарлар (иш хизматлар) таннархини ҳисоблаш жараёнлари таҳлили.....	221

Усмонов Т.З. Кичик бизнесда рақамли тижоратни йўлга қўйишнинг хориж мамлакатлари тажрибаси.....	225
Рахматуллаева Ф.А. Ёшлар тадбиркорлигини фаоллаштириш ва ўз-ўзини иш билан таъминлаш.....	228
Рустамова Ф.А. Қишлоқ жойларда тадбиркорликни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий платформаси.....	233
Adxamov X.A., Zakirova G.M. Yirik va kichik biznes hamkorlik faoliyatining samaradorligini raqamlashirish ko'rsatkichlari.....	237
Қодиров Х.Т., Курганов Х.Р. Leasing of land plots for agricultural purposes and its financial characteristics in the digitalized economy.....	244
Мухитдинов Ш.З. Кичик бизнес субъектларида инновацион фаолият самарадорлигини ошириш.....	248
Убраимов Ш. Тадбиркорлик салоҳиятининг иқтисодий моҳияти ва қиймати.....	252
Алиева Э.А., Рахматхонов С.Р. Значимость конкурентоспособности.....	257
Мусахонов Қ.А. Агротуризм йўналиши сифатида тадбиркорликни ривожлантириш....	262
Абдулхакимов З.Т. Туризм индустриясини ривожлантиришда тадбиркорлик субъектларидан фойдаланишнинг назарий масалалари.....	266
Muhammadjonov B.B., Soliyev F.E. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda aholi daromadlarini oshirish orqali qambag'allikni qisqartitish.....	269
Shahobov X.M. Klasterlar-innovasion iqtisodiyotni shakllantirish va tadbirkorlikni rivojlantirishning muhim omili	274
Matkarimov K.J. Avtomobil-yo'l majmuasi infratuzilmasida davlat-xususiy shyeriklikning konsessiya modellaridan foydalanish masalalari.....	279
Oqboyev A.R. Xorijiy davlatlar talablari asosida to'qimachilik mahsulotlari sifatini ta'minlash.....	285
Gulmatov B.X. Namangan viloyati iqtisodiyotida bank-moliya xizmatlarining o'rni.....	289

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ ИСЛОХ ҚИЛИШДА МАҲАЛЛИЙ ХОМ АШЁДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЗОВАНИЕ МЕСТНОГО СЫРЯ В РЕФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

EFFECTIVE USE OF LOCAL RAW MATERIALS IN THE REFORM OF THE NATIONAL ECONOMY

Рахманов Адхам Маматович

Наманган муҳандислик-технология институти, мустақил тадқиқотчи

Аннотация

Мақолада бозор муносабатлари шароитида Наманган вилояти саноат корхоналарида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, уни қўллаб-қувватлаш, иқтисодий тартибга солиш ва уларнинг самарадорлигини оширишда маҳаллийлаштириш дастурининг аҳамияти ҳамда маҳаллийлаштириш жараёнида инноватсион фаолиятни самарали ташкил этиш юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: саноат, ишлаб чиқариш, маҳаллийлаштириш, хом-ашё, технология, экспорт, бошқарув, самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш, импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар.

В данной статье в условиях рыночных отношений разработаны научно-практические предложения и рекомендации относительно значения программы в локализации производства, ее поддержки, экономического регулирования и повышения их эффективности на промышленных предприятиях Наманганской области.

Ключевые слова: промышленность, производство, локализация, сырье, технология, экспорт, управление, эффективное использование, развитие производства, импортозамещающая продукция.

In this article, in the conditions of market relations, scientific and practical proposals and recommendations have been developed regarding the importance of the program in the localization of production, its support, economic regulation and increasing their efficiency in the industrial enterprises of the Namangan region.

Key words: industry, production, localization, raw materials, technology, export, management, efficient use, production development, import substitution products.

Маҳаллийлаштириш-бу сотиш режалаштирилган мамлакатлар ҳудудида маҳсулот ишлаб чиқаришни ташкил этишдир. Ишлаб чиқаришни ривожланиш истиқболларини баҳолаш билан ўз маҳсулотлари учун бозорни кенгайтиришга интилаётган компаниялар кўпинча маҳаллийлаштирадilar.

Улар, қоида тариқасида, миллий иқтисодиётни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чораларига таянишга ёки маълум товарларни олиб киришга чекловлар ва ҳатто тақиқларни жорий этишга имкон берадиган маҳаллийлаштириш мамлакатининг саноат сиёсати тамойилларини ҳисобга олишади.

Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш импорт ўрнини босишни амалга оширишнинг асосий механизмларидан биридир.

Олиб борилаётган ислохотлар негизида саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражасини ошириш иқтисодиётнинг барқарор ва изчил ривожланиши, унинг ташқи

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

омилларга тобелигини камайтириш, ишлаб чиқариш жараёнларига янги самарали технологияларнинг татбиқ етилишини жадаллаштиришда муҳим аҳамият касб етмоқда.

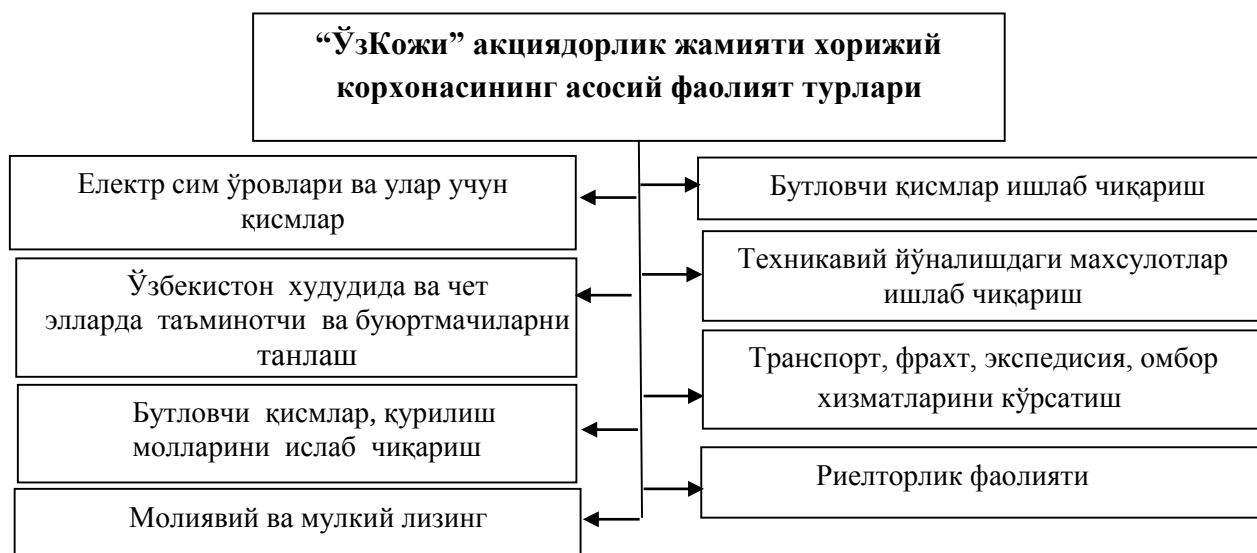
“2022-2026 йилларга мулжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг 22-мақсадида миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш ва ялпи ички маҳсулотда саноат улушини оширишга қаратилган саноат сиёсатини давом еттириб, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини 1,4 баробар ошириш, жумладан, 2022-2026 йилларда 700 млн АҚШ долларлик 168 та инвестиция лойиҳаларни амалга ошириб, янги турдаги маҳсулотлар ўзлаштириш ва маҳаллийлаштириш даражаси ўртача 60 фоизга етказиш бўйича “юл харитаси”ни ишлаб чиқиш масалалари ёритилган[1].

Демак, мамлакатимизда амалга оширилаётган инқирозга қарши чоралар дастурида ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, озиқ-овқат ва бошқа истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни кенгайтиришни рағбатлантириш тадбирлари аҳамиятли ўрин тутади.

Муайян маҳсулотни ишлаб чиқариш жараёни сингари, умуман маҳаллийлаштириш ҳам тўлиқ бўлмаслиги мумкин. Масалан, у кўпинча 50% ёки 70%, яъни қисман амалга оширилади. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш даражаси деганда корхона томонидан тақдим етиладиган иш циклининг тўлиқлиги ва унинг хом ашё ва екстенсорни технологик қўллаб-қувватлашдан мустақиллиги тушунилади. Корхонанинг мустақиллигини ва унинг ишлаб чиқариш циклининг тўлиқлигини баҳолаш махсус ҳисоблаш тизимлари учун берилади, улар ҳам индивидуал тартибда дизайн қарорларига киритилади. Масалан, маҳсулотнинг ҳар бир элементи учун маълум миқдордаги балл тўпланадиган балл тизими ишлаши мумкин.

Натижада, улар умумлаштирилади ва екстенсорнинг 100% ишлаб чиқариш майдончаси билан таққосланади.

Ижтимоий-меҳнат соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий мақсади самарали ва муносиб ҳақ тўланадиган бандлик учун шароит яратиш, меҳнат салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини ва унинг рақобатбардошлигини оширишдир. Биринчи босқичда (2021-2025) асосий саъй-ҳаракатлар янги ишчиларни яратиш орқали бандликнинг саноат тузилишини ўзгартиришга қаратилган иқтисодиётнинг юқори технологик сектори ва юқори технологияли хизматлар соҳасидаги жойлардир. Маҳаллийлаштириш жараёни мамлакат учун муҳим аҳамият касб этади. Бунда самарали фаолият юритаётган ташкилотларнинг роли бекиёсдир.

1-расм. “ЎзКож” акциядорлик жамияти хорижий корхонасининг асосий фаолият турлари

Шундай ташкилотлардан бири бу “ЎзКож” акциядорлик жамиятидир. “ЎзКож” акциядорлик жамияти Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “ЎзКож”

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Ўзбекистон-Корея қўшма корхонасини ташкил етиш тўғрисида”ги 1999 йил 14 октябрдаги № 463-сонли қарорига асосан ҳамда “Eraye cs limited” компанияси (Корея Республикаси) “Dayekyung Electric Systems So., Лтд.” компанияси (Корея Республикаси), “Ўзавтосаноат” акциядорлик жамияти (Ўзбекистон Республикаси) ўртасида 2001 йил 23 июлда имзоланган қўшма корхона тузиш ҳақидаги Шартномага асосан ташкил етилган. Жамият Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2000 йил 14 мартда 3142-сонли рејестр тартиб рақами билан давлат рўйхатидан ўтказилган. Жамият ўз мақсадларига еришиш учун фаолият ва хизмат кўрсатишнинг қуйидаги турларини амалга оширади:

Жамият доимо ўз даромадлари қисмини кўпайтиришлари зарур. Бунинг сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқариш, иш жараёнларида ишчи ва ходимлар устидан қатъий назорат ўрнатишлари керак. Ялпи даромад бўйича сотув қилинган маҳсулотнинг рентабеллиги кўрсаткичи ўтган йилга нисбатан ошган. Юқоридаги жадвалдан кўришимиз мумкинки, жамиятнинг умумий харажатлари ўтган йилга нисбатан кўпайганини кўраимиз. Бунга сабаб, жамият ўз фаолиятини кейинги 4-5 йил давомида жуда ҳам кенгайтирди.

Жамиятнинг устав капитали акциядорлар олган Жамият аксияларининг номинал қийматидан ташкил топади. Жамият устав капитали миқдори 699 300 000 (олти юз тўқсон тўққиз миллион уч юз минг) сўмни ёки устав капиталини шакллантириш пайтидаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича 777 000 (етти юз етмиш етти минг) АҚШ долларини ташкил қилади, у ҳар бирининг номинал қиймати 3000 (уч минг) сўм бўлган 233 100 (икки юз ўттиз уч минг бир юз) дона егасининг номи ёзилган оддий аксиялардан иборат.

1-жадвал.

“ЎзКожи” акциядорлик жамияти хорижий корхонасининг молиявий – иқтисодий кўрсаткичлари таҳлили. (минг сўм)

№	Кўрсаткичлар	2020-йил	2021-йил	2022-йил	2022-йилнинг 2020-йилга нисбати,фоиз (%)
1.	Маҳсулотларни сотишдан тушган тушум, минг сўм	94010639	136719170	136072220	144,7
2.	Маҳсулотларни сотишнинг ялпи фойдаси, минг сўм	12415879	14463598	26809552	215,9

1-жадвалдан маълум бўлмоқдаки, жамиятнинг молиявий кўрсаткичлари ижобий томонга ўзгармоқда. Агар маҳсулотларни сотишдан тушган соф тушум 2020 йил 94010639 минг сўмни, 2021 йил 136719170 минг сўмни ташкил етган бўлса, 2022 йилда бу кўрсаткич 136072220 минг сўмга етган ва 2020 йилга нисбатан 144,7 фоизни ташкил етган. Маҳсулотларни сотишнинг ялпи фойдаси еса 2020 йилда 12415879 минг сўм, 2021 йилда 14463598 минг сўм, 2022 йилда еса 26809552 минг сўмга етган ва яъни 2020 йилга нисбатан 215,9 фоизни ташкил этган. Импорт ўрнини босиш нуктаи назаридан маҳаллийлаштириш сиёсатининг хорижий тажрибасига мурожаат қилиш мақсадга мувофиқдир. У нафақат ўз ҳудудида янги иш ўринлари ва ишлаб чиқаришларни ташкил етади, балки иқтисодиётнинг билим талаб қиладиган тармоқларини ривожлантиришни рағбатлантиради, маҳаллий корхоналарни озиқлантиради, уларни жаҳон миқёсида кучли рақобатчиларга айлантиради, стратегик тармоқлар устидан миллий назоратни қафолатлайди.

2008-2009 йиллардаги инқироздан кейин кўплаб иқтисодчилар дунёни янги протекционизм ва 1930 йилда Буюк Депрессия даврида Смоот-Ҳавлей Тариф қонуни билан бошланган тариф чекловлари тўлкинининг такрорланишидан қўрқишган. Бироқ, бу сафар

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

расмийлар протекционизмнинг анъанавий шаклларида (масалан, квоталар ва тарифлар) қочиб, тарифсиз чекловларга (НТО) урғу бериб, анча вазмин бўлишди.

2-жадвал

“ЎзКож” аксиядорлик жамияти хорижий корхонасининг харажатлари тўғрисида маълумот (минг сўм)

№	Кўрсаткичлар	2020-йил	2021-йил	2022-йил	2022-йилнинг 2020-йилга нисбати, фоиз (%)
1.	Сотилган махсулотнинг тан нархи	81594760	102255572	109262668	133,9
2.	Давр харажатлари	8543508	10639629	14675696	171,7
3.	Сотиш харажатлари	444078	447619	457995	103,1
4.	Маъмурий харажатлар	3153196	3794310	5189210	164,5
5.	Бошқа операцион харажатлар	4946234	6377700	9078491	183,5
6.	Молиявий фаолият бўйича харажатлар	1316188	3341271	4300090	326,7
7.	Валюта курси фаркидан зарар	1274522	2752293	3271837	256,7
8.	Фоиз шаклидаги харажатлар	41666	148978	152825	366,7

Бу чекловлар турли шаклларда бўлган: мураккаб божхона тартиб-қоидалари, юқори стандартлар (қадоқлаш талаблари), тўғридан-тўғри давлат субсидиялари ва бошқалар. Ушбу воситалар тобора оммалашиб бораётган маҳаллийлаштириш талабларини ўз ичига олади. Ушбу талаблар маҳаллий (маҳаллий) компаниялар томонидан тақдим этилиши керак бўлган лойиҳа улушида (бу талабларни квотага яқинлаштиради) ёки фақат маҳаллий компанияларга бериладиган субсидияларда ифодаланади. Бу, шунингдек, маълум товарларни импорт қилиш ёки иқтисодиётнинг айрим фирмалари ва тармоқларига сармоя киритишга рухсат берилган компаниялар учун фуқаролик талаблари бўлиши мумкин (буни сиз мулкчиликни маҳаллийлаштириш талаблари деб аташингиз мумкин).

Қуйидаги муаммолар таҳлили замонавий ташкилотни ривожланишини мувофақият факторининг қисқа роўяхатини шакллантиришга имкон беради:

- ташкилотни ривожланиш жараёнида ўзини мустахкамлилигини таъминлай олиши;
- ривожланиш жараёнида ташкилот қўлга киритадиган ресурсларда имкониятларига мос келадиган истъеомол ресурсларини мавжудлиги;
- ташкилот янгилашниларини амалга ошириш учун сарф-харажатлар устидан бошқариш қобилияти;
- янгиликларни ўзлаштириш муддатларини қисқартириш имкониятларини мавжудлиги;

Ҳуқуқий ва давлат томонидан тартибга солиш имкониятлари қуйидаги нуқталарда тақдим этилиши лозим:

- ҳар бир минтақанинг табиий хомашёси ва энергетика ресурсларини иқтисодий баҳолаш асосида табиий ресурслардан фойдаланиш соҳасидаги саноат корхоналарига солиқ солишни фарқлаш ;
- нодавлат ва хорижий тузилмаларни жалб этиш орқали ижтимоий, молиявий ва ишлаб чиқариш инфратузилмаларини ривожлантиришни рағбатлантириш ;
- бозорларни кенгайтиришга юналтирилган алоқа логистикасини таъминлаш орқали маҳаллий корхоналарни қўллаб-қувватлаш;
- ишлаб чиқариш инфратузилмаларини яхшилаш учун шароит яратиш сифатида саноат инфратузилмаларини ташкил этишга кўмаклашиш;
- ишлаб чиқаришнинг технологик еҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда малакали мутахассисларни тайёрлашни тартибга солиш.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Юкорида билдирилган таклиф ва тавсияларни амалга ошириш, ташкилотлар фаолиятини ривожланиши ва маҳаллийлаштириш жараёнини самарали ташкил етишга ёрдам беради.

Адабиётлар рўйхати.

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: 1976. 332 с.
3. Кантлон Р. Основы предпринимательской деятельности. М.: 1994. 144 с.
4. Гофуров А. Кичик хоъжалик юритувчи тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришнинг минтақавий ижтимоий-иқтисодий хусусиятлари. Фарғона: 2008.-74 б.

УДК:338.1

ИНТЕГРАЦИЯ ЭКОНОМИКИ И СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ.

ИҚТISODIЁТ ВА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ИНТЕГРАТСИЯСИ ЗАМОНАВИЙ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА.

INTEGRATION OF THE ECONOMY AND THE EDUCATION SYSTEM AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE TRAINING OF MODERN SPECIALISTS.

Ахмедов Аъзам Юнусович

к.э.н. доцент каф. Менеджмента НамИТИ

Аннотация

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме развития интеграционных процессов реальной экономики и системы образования и их особенностях в переходной экономике постсоветского пространства. Автор стремится проследить переход от идеологии государственной плановой экономики на рыночные подходы и ее воздействие на процесс воспитания и формирования мировоззрения современного специалиста.

Ключевые слова: рыночная экономика, система образования, экономическое образование, воспитание, сотрудничество, образовательный кампус.

Мақола реал иқтисодиёт ва таълим тизимининг интеграция жараёнларини ривожлантиришнинг долзарб муаммосига ва уларнинг поссовет маконининг ўтиш иқтисодиётида хусусиятларига бағишланган. Муаллиф давлат режали иқтисодиёт мафкурасидан бозор ёндашувларига ўтиш ва унинг замонавий мутахассис тарбияси ва дунёқарашини шакллантириш жараёнига таъсирини кузатишга ҳаракат қилади.

Калит сўзлар: интеграция, бозор иқтисодиёти, таълим тизими, иқтисодий таълим, таълим, ҳамкорлик, таълим шаҳарчаси.

The article is devoted to the current problem of the development of integration processes of the real economy and the education system and their features in the transition economy of the post-Soviet space. The author seeks to trace the transition from the ideology of a state planned economy to market approaches and its impact on the process of education and formation of the worldview of a modern specialist

Key words: integration, market economy, education system, economic education, education, cooperation, educational campus

Говорят что все познаётся в сравнении. Мы учились в начале 80-х годов. Наши учителя ученые-экономисты вызывали у нас восхищение. Мы не только внимательно слушали лекции по экономике, философии и другим дисциплинам, но и наблюдали за каждым движением жестом и поведением учителей. Если в школе мы впервые услышали имя Адам Смита и слово экономика, то в институте получили возможность, окунуться в мир, о котором написали эти удивительные люди. Сегодня нам дана возможность заниматься преподавательской деятельностью. Вчерашние студенты превратились в преподавателей. В педагогическом вузе студенты с уважением относились к политэкономии, особенно первой части-экономике капитализма. Так получилось, что наше обучение совпало с переходным периодом разрушения плановой экономики и попытке создания рыночной экономики. Наши ученики, будущие учителя школы, занимали на олимпиадах призовые места по экономической теории. Они с большим удовольствием входили в волшебный мир экономики и большинство из них, в конце концов, уходило в свои сферы интересов: физика, математика, химия, биология, география, история и другие дисциплины. Но там не было места для экономики. А политэкономия изучали во всех вузах СССР.

В конце прошлого века мы начали осваивать Западную экономику и экономическую науку, которая отличалась прагматизмом и большей приближенностью к реальной действительности.

Возникает естественный вопрос: «Какое все вышесказанное имеет отношение к взаимоотношению студента и преподавателя?» Мы думаем самое, что ни на есть прямое. Ибо в преподавании есть два важнейших момента: прекрасное владение предметом и умение качественно преподнести его своим студентам. Это очень непростая задача. Но когда меняется идеология общества и сам предмет исследования подвергается жесткой ревизии, а жизнь продолжает ставить все новые и новые вопросы возникает необходимость в быстром осознании изменений происходящих во всех сферах: в экономике, политике, в мировоззрении. Огромный поток информации, целый калейдоскоп взглядов, мнений ценностей и ориентиров, элементы массовой культуры, отношение к ценностям Западной культуры, взаимоотношение отцов и детей, учителя и ученика, преподавателя и студента, руководителя и подчиненного, мужчины и женщины, уход от традиционных семейных отношений, новое осмысление религии-все это требует переосмысления и правильного восприятия. То есть такого восприятия, которое могло бы объективно отнестись к происходящему и выбрать эффективный алгоритм действий, который способствовал бы дальнейшему прогрессу.

В системе образования с точки зрения взаимодействия педагога и обучаемого в современном мире приоритет отдается вопросам воспитания и психологии. Будущие педагоги готовятся к деятельности в рамках школы. А педагогика высшей школы остается как бы за кадром. А ведь вузы, которые готовят специалистов для различных сфер экономики, начиная с технических вузов вплоть до медицинских, делают упор на освоение спец предметов. Конечно, каждая дисциплина на первых шагах опирается на методы и собственную методологию освоения своих правил и законов, которые по логике должны помочь будущему специалисту в более качественном освоении соответствующего предмета.

Третий момент это взаимное отношение педагога и студента. Почему сегодня именно этот вопрос на уровне актуальной проблемы так волнует всех, кто работает с современной молодежью? Потому что реформы, их ход и результаты во многом зависят от качества подготовки будущих специалистов.

Начиная с 90-годов прошлого века во всех странах постсоветского пространства начали реформировать систему образования. Ибо посчитали, что новые реалии требуют новых подходов при подготовке специалистов, которые будут работать в условиях рыночной экономики.

В этот период во всех вузах Узбекистана независимо от профиля и направления сферы будущей деятельности особый упор был сделан на экономические дисциплины. На первом курсе читали лекции по «Прикладной экономике» на основе американских учебников, на

втором курсе — «Экономическую теорию», а на третьем курсе — «Основы рыночной экономики». Выпускники школ и не прошедшие по конкурсу абитуриенты могли пойти на различные курсы и в частные бизнес-школы, где также их обучали основам бизнеса и элементам рыночной экономики. По всей Республике началась массовая ликвидация экономической неграмотности. Для новой экономики требовались специалисты, разбирающиеся в финансово-правовых вопросах, современном менеджменте и маркетинге, владеющие информационными технологиями и знающие несколько иностранных языков.

Сегодня в вузах России обучаются более 20 тыс. студентов из Узбекистана. Открылись новые возможности для получения качественного высшего экономического образования, а именно: появление Интернета, информатизация и цифровые технологии, современная инфраструктура, интеграция науки и образования, развитие дистанционного обучения. Узбекистан и Россия в реформировании высшего экономического образования имели свои особенности, обусловленные своеобразием построения рыночных моделей России и Узбекистана.

В переходный период появились экономические учебные заведения, в которых уровень подготовки приблизился к лучшим мировым образцам. Это Московский и Петербургский университеты, ряд экономических вузов этих городов, а также вузы Урала и Сибири. [2,74] В этих лидирующих вузах не только была проведена переподготовка преподавателей, но и разработаны и наполнены реальным содержанием новые учебные планы, отвечающие современным представлениям об экономической науке и образовании [3, с. 6]. Заметные различия в масштабах экономики и многообразие способов ее ведения, большой контраст между центральными районами и периферией привели к тому, что разрабатывать программу реформ в России стало необходимым на основе целого пакета направлений и предложений школ экономики.

Профессор ТашГЭУ, доцент ТФИ и два доцента НамИТИ были приглашены в качестве экспертов на X Евразийский экономический форум молодежи стран Азии, Африки и Латинской Америки в УрГЭУ (апрель 2019 г.). Также в рамках данного Форума ученые Узбекистана провели открытые лекции для студентов УрГЭУ. [2]

Итак, современная концепция экономической модернизация России и Узбекистана включает в себя такие аспекты, как:

- гармонизация и интеграция образовательного пространства;
- подготовка и реализация образовательных программ по наиболее востребованным на рынке труда профессиям и специальностям;
- прямые межвузовские связи (проведение совместных научных исследований, академический обмен, издание совместных учебников);
- создание российских вузов и их филиалов в Узбекистане;
- проведение дистанционных уроков;
- разработка и реализация совместных образовательных и научно-исследовательских проектов;
- участие в проведении занятий, семинаров, конференций.

Новым шагом в реформировании системы образования в котором учтены современные реалии и тенденции является опубликованный 23 сентября 2020 года Закон Республики Узбекистан об Образовании[5].

В нем нашли конкретные отражения вопросы взаимоотношения участников образовательного процесса педагогов и обучаемых.

В частности в статье 3 данного Закона четко сформулированы следующие понятия:

«Государственные образовательные стандарты-совокупность требований к содержанию и качеству образования, устанавливаемых государством;

Государственные образовательные требования-обязательные требования, предъявляемые к структуре, содержанию и условиям реализации образования, а также к физическим, личностным, интеллектуальным, научным и профессиональным качествам обучающихся;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

образование-системный процесс, направленный на предоставление обучающимся глубоких теоретических знаний, умений и практических навыков, а также на формирование общеобразовательных и профессиональных знаний, умений и навыков, развитие способностей;

образовательный кампус -образовательно-воспитательная среда, обеспечивающая высокую эффективность учебного процесса, духовно-нравственного воспитания, включающая комплекс зданий и сооружений, образовательные корпуса, научно-исследовательские институты (центры), производственные комплексы и технопарки, места временного проживания участников образовательно-воспитательного процесса, лаборатории, информационно-ресурсные центры (библиотеки), спортивные сооружения, объекты общественного питания, объединенные на единой территории;

участники образовательно-воспитательного процесса - обучающиеся, родители или иные законные представители несовершеннолетних обучающихся, педагогические работники и их представители».

Еще одно новшество – это возможность сокращения сроков обучения в вузах. В частности в статье 11 Закона о высшем Образовании сказано, что «Бакалавриат является базовым высшим образованием, предоставляющим углубленные знания, умения и навыки по одному из направлений высшего образования, продолжительностью обучения не менее трех лет.

Магистратура является высшим образованием по конкретной специальности на базе соответствующего бакалавриат с продолжительностью обучения не менее одного года».

Отдельная статья Закона связана с условиями развития цифровой экономики, а именно Статья 16. Дистанционное образование

«Дистанционное образование направлено на получение обучающимися необходимых знаний, умений и навыков в соответствии с учебными планами и учебными программами на расстоянии с использованием информативно-коммуникационных технологий и всемирной информационной сети Интернет...».

Мы считаем, что только объединив усилия всех участников образовательного процесса, можно добиться реального прогресса в сфере подготовки специалистов, отвечающим непростым вызовам современной действительности.

Список литературы:

1. Аблажей А. М. Интеграция науки и высшего образования: старые проблемы и новые подходы. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/integratsiyanauki-i-vyshego-obrazovaniya--starie-problemy-i-novye-podkhody/>.
2. А.Ю. Ахмедов. Новые подходы к интеграции высшего экономического образования Узбекистана и России. 2020-8 Вестник Хорезмской академии Маъмуна Издается с 2006 года. Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал. - №8(65), Хоразм Маъмун академияси, 2020 й. – 276 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>.
3. Симановский С. К использованию научно-технического потенциала РФ и СНГ // Российский экономический журнал. 1992. № 4. С. 4–7.
4. Итоги И Российско-узбекского образовательного форума. Подписано более 150 договоров о сотрудничестве // Народное слово. 2018. 19 окт.
5. Закон Республики Узбекистан об образовании. Принят Законодательной палатой 19 мая 2020 года. Одобрен Сенатом 7 августа 2020 года, опубликован 23.09.2020г. «Народное слово», 24сентября 2020 г.

МЕНЕЖЕРНИНГ ЕТАКЧИЛИК СИФАТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ МЕНЕДЖЕРА

ИССУЕС ОФ ФОРМАТИОН ОФ ЛЕАДЕРШИП ҚУАЛИТИЕС ОФ А МЕНАДЖЕР

Казаков О.С., и.ф.н., профессор,
Бобахонов Б. У. Мустақил изланувчи
Наманган мухандислик технология институту,

Аннотация.

Ўзгариб турган мухит шароитида рақобат курашида енгиб чиқиш учун менежерлардан ишбилармонлик ва етакчилик сифатлари талаб этилади. Мақолада менежерларнинг етакчилик сифатлари ва уларни шакллантириш масалалари таҳлил қилинган ва самарали фаолият йўлидаги йўналишлар таклиф этилган.

Калит сўзлар: бозор, рақобат, глобаллашув, иқтисодиёт, менежер, бошқарув, самарадорлик, етакчилик.

Для преодоления конкуренции в меняющейся среде от менеджеров требуются деловые и лидерские качества. В статье анализируются лидерские качества менеджеров и вопросы их формирования, а также предлагаются направления эффективной деятельности.

Ключевые слова: рынок, конкуренция, глобализация, экономика, менеджер, менеджмент, эффективность, лидерство.

Managing competition in a changing environment requires managers to have business and leadership skills. The article analyzes the leadership qualities of managers and issues of their formation, and also suggests directions for effective activities.

Key words: market, competition, globalization, economics, manager, management, efficiency, leadership.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Стратегик ислохотларни жадаллаштиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида ўзгариб турган мухит шароитида мамлакатимизда ва ҳудудларда янги йўналишларда таъсирчан ислохотларни амалга ошириш лозимлиги таъкидлаб ўтилди. “...бугунги кунда жаҳондаги тез ўзгарувчан сиёсий-иқтисодий вазият миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланишини таъминлаш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг ташқи бозорлардаги рақобатбардошлигини ошириш, аҳолининг яшаш шароитларини янада яхшилаш ва инсон капиталини юксалтириш бўйича янги йўналишларда таъсирчан ислохотларни амалга оширишни тақозо этмоқда[1]. Тез ўзгарувчан мухит ва бозордаги кескин рақобат кураши барча соҳаларда жадал ўзгаришларни амалга оширилишини талаб қилмоқда. Бундай шароитда фаолият юритиш менежерлар учун қўшимча масъулият юклайди. Улар бутун масъулиятни ўзларига олишлари, қўйилган мақсад сари барча ходимларни етаклашлари, етакчилик сифатларини тўла намоён қилган ҳолда фаолият юритишлари лозим. Акс ҳолда корхона самарасизлик ва муваффақиятсизликка дуч келиши мумкин.

Иқтисодиёт тараққиётини белгилашда муҳим роль ўйнайдиган замонавий бошқарувда бошқарув ва ундаги менежментнинг етакчилик концепцияларига катта эътибор қаратилмоқда. Ҳозирги вақтда етакчилик тушунчаси замонавий бошқарув назариясида асосий аҳамият касб этмоқда. Менежерлар таъсири натижасида жамият ривожланиши амалга ошмоқда ва янги мақсадлар сари ҳаракатлар таъминланмоқда. Жаҳон ҳамжамиятининг

фаолиятида ва ривожланишида етакчиларнинг муҳим ўрни ва аҳамияти мавжудлигини қатор хориждаги классик етакчилар мисолида кўриш мумкин. Менежерлар бўйича назарияларнинг таҳлили, сўнгги аср давомида маълум сифатларга эга бўлган етакчиларни етакчилик модели шаклига кўтарилишига олиб келганлигини кўрсатмоқда.

Корхона ёки ҳудуд олдига қўйилган мақсад ва вазифаларига самарали равишда эришиш учун ҳамда ташкилотни узоқ қакт яшаб қолиши учун менежерлар етакчилик бўйича ишларни ҳам амалга оширишлари талаб этилади. Аммо, ҳамма ҳам етакчи бўла олмайди, уларда етакчилик қобилияти шаклланмаган бўлади. Менежерлик қобилияти бўйича тайёрланиш орқали, тажриба ва қобилият орқали бу сифатга эга бўлиниши мумкин, яъни етакчилик қобилиятини шакллантирилиши мумкин. Менежернинг етакчилиги авваламбор, уни ташкилот фаолияти самарали бўлиши учун қўл остидаги барча ходимларни жалб қилиши, етаклаб юришидир. У олдинда юрувчи, бошқаларга ўрнак бўлувчи, эргаштириб юрувчи вазифаларини бажаради. Шу билан бирга, айтиш мумкинки, барча менежерлар ҳам бу вазифани самарали равишда уддалай олмайдилар. Улар ўз ташкилотларида биринчи шахс, яъни раҳбар бўлишлари мумкин, аммо етакчи бўла олмасликлари мумкин. Етакчилик қобилият ва у бошқарувнинг юқори бўғинининг буйруғи билан тасдиқланмайди, етакчиликни жамоа танъ олиши керак. Етакчилик-бу қобилият, уни шакллантирилиши мумкин. Ўзлари фаолият юритаётган корхоналарда етакчи сифатида тан олиниш учун менежерлар кўп ишлашлари, барчага мақбул бўладиган ҳаракатларни амалга оширишлари талаб этилади. Менежерларнинг бошқарув фаолиятини амалга ошириш вақтидаги ҳаракатларида уч манфаат ҳисобга олиниши ва жой-жойига қўйилиши самара келтиради. Бу манфаатлар-жамоа манфаати, қўл остидаги ходимлар манфаатлари ва менежернинг ўзининг манфаатларидир. Менежер бўлишни ихтиёр этган шахс биринчи ўринга жамоа манфаатини, иккинчи даражага қўл остидаги ходимларнинг манфаатларини ва учинчи даражага ўзининг шахсий манфаатларини қўйиши зарур. Ушбу манфаатларни ўрнини алмаштириб юбориш менежернинг етакчилик салоҳиятидан етарли даражада фойдаланмаётганлигини, унда етакчилик қобилияти етарли эмаслигини кўрсатади. Етакчи-менежерни меҳнат жамоаси танъ олиши керак. Манфаатлар тўқнашуви бузилган вақтда эса менежерни жамоа тан олмайди. Менежер учун бу ҳолат жуда оғир ҳолат, у бундай шароитда бошқара олмайди.

Турли мулк шаклидаги корхоналарда етакчилик қобилиятидан фойдаланиш ҳолати ўрганилди. Раҳбарлари етакчилик салоҳиятига эга бўлган ва бу қобилиятни самарали намоён қилган корхоналарнинг юқори даражада ривожланиши маълум бўлди. Бошқарув сифатлари юқори бўлган ва улардан самарали равишда фойдаланган ҳолда корхона ва ташкилотлар кўшимча иш ўринлари яратишга муваффақ бўлмоқдалар. Жумладан, Косонсой туманидаги “Намуна” кичик саноат зонасида “Баркас текс” корхонаси томонидан қиймати 62,6 млрд.сўм бўлган ип-калава ва момиқ сочиқ маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ташкил этиш лойиҳаси амалга оширилиб, 400 нафар янги иш ўринлари яратилди, Поп туманидаги “Шофиркон эквотириал текс” масъулияти чекланган жамияти томонидан 13,8 млн.долларлик трикотаж маҳсулотларини ишлаб чиқаришни ташкил этиш лойиҳасини ишга туширилиши ҳисобига 700 та янги иш ўринлари яратилди, Уйчи туманида “Идеал оил трейд” МЧЖ томонидан 8,5 млн.долларлик ёғ-мой комбинатини ташкил этиш лойиҳасини амалга ошириш ҳисобига 600 та янги иш ўринлари яратилди, дунёнинг йирик “ХУГО БОСС” (Германия) брендига эга компания билан ҳамкорликда “Фазман текстил” масъулияти чекланган жамияти томонидан жами 20 млн.доллар маблағ сарфланиб, 1 500 нафар янги иш ўринлари яратилди, Чуст туманидаги “Фасторй семент” масъулияти чекланган жамияти томонидан 14,9 млн.доллар ҳамда Наманган шаҳридаги “Арт Софт Ҳолдинг” масъулияти чекланган жамияти томонидан 12,8 млн.доллар маблағ ўзлаштирилди. Шу билан биргаликда, барча корхона ва ташкилотлар бундай ҳолат кузатилмайди. Етакчилик соҳасида айрим камчиликлар мавжудлигини аниқ бўлди. Раҳбарларнинг фаолиятлари ўрганилди. Вилоятнинг айрим корхона ва ташкилотларида раҳбарлар ҳозирги вақтда кўплаб бошқарув соҳаларида фаолият олиб бормоқдалар. Уларнинг фаолияти кўпроқ анъанавий бошқарув усуллари асосида олиб боришмоқда.

Корхона ва ташкилотларда фаолият юритаётган менежерларни етакчилик сифатларига эга бўлиши ва уни намоён қилишининг биринчи асосий талаби-уларни ахлоқий меъёрларни билишлари ва уларга риоя этишлари ҳисобланади. Менежерлар ташкилотда ҳар хил ўринларни эгаллайдилар (корхона раҳбари, раҳбар муовини, бўлим ва тузилмалар, комплекслар раҳбарлари, ишларнинг маълум турларининг ташкилотчиси, мутахассислар ва ҳ.к.лар), жудаям бир хил бўлмаган масалаларни ечадилар, ҳар хил вазифаларни бажарадилар. Уларнинг меҳнати ҳозирги глобаллашув шароитига келиб жуда мураккаблашиб кетди. Улар меҳнатининг самарасига таъсир этувчи омиллар кўлами кенгайиб кетди. Барча омилларни бир вақтда ҳисобга олиш ва улар асосида энг тўғри ва самарали қарорлар қабул қилиш менежерлардан билим, иқтидор, тажриба, қобилият, сабр-бардош, босиқлик ва имконият талаб қилади. Таҳлил қилинган Наманган вилоятидаги корхона ва ташкилотлардаги бошқарув ходимлари замонавий менежерга иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида қўйиладиган талабларни барчасига ҳам жавоб беравермайдилар. Менежментнинг ахлоқий меъёрлари ҳамда билим ва иқтидор йўналишида айрим камчиликлар мавжуд бўлиб, айрим менежерлар ушбу меъёрларга амал қилмаяптилар. Замонавий ташкилотларда биринчи навбатда менежерларга қўйиладиган талаб-бу уларнинг ахлоқий меъёрларга қатъий риоя қилишларидир. Бу талаб етакчилик қобилиятини шаклланишида ҳам муҳим роль ўйнайди.

Менежернинг меҳнати ақлий, ижодий характерларни ўзида мужассам этади. Бошқарув меҳнатининг ходимлари бевосита моддий таъсир кўрсатмайди, моддий бойликни тўғридан-тўғри яратмайди, аммо уларнинг меҳнати самарали бўлади, яъни моддий бойлик яратилишини кўпайтиришга сабаб бўлади. Бошқарув меҳнатининг натижаси эгри ҳисобланади, агар ишлаб чиқариш фаолияти меҳнат жамоасининг кўрсаткичлари билан тавсифланса, бошқарувчилик меҳнатининг ўзига ҳос ҳусусияти ҳам қийин, баъзи ҳолларда унинг аниқ ўлчовини белгилаш мумкин эмас.

Замонавий менежментнинг меъёрларига риоя қилиш натижасида бошқарув фаолияти самарадорлигига эришилади. Бошқарув фаолиятининг самарадорлиги иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида муҳим омиллардан ҳисобланади. Замонавий менежмент ўнг, чап ва юқори омилларга эгадир. Унинг ўнг блокада менежерларнинг шахсий сифатлари, ахлоқий меъёрлари ва ижтимоий масъулият туради. Менежернинг замонавий моделининг чап томонида менежмент усуллари, тамойиллари ва ресурслари мавжуд бўлиб, улардан фойдаланган ҳолда менежерлар менежментнинг ижтимоий масъулиятини яхши ўзлаштирадилар, менежерларнинг ахлоқий меъёрлари ва шахсий сифатларга эга бўлишлари мумкин. Замонавий менежментнинг моделида юқори блокада самарали бошқарув қобилияти, турли чеклашларни ҳисобга олиш, менежментда билим ва иқтидор ва тажрибалар тўпланади. Уларнинг барчасидан фойдаланган ҳолда замонавий менежерда етакчилик қобилияти шаклланади.

Замонавий менежмент моделида асосий субъект сифатида менежерлар қатнашадилар, чунки юқоридаги барча сифатларни улар ўзларида мужассам этадилар. Замонавий менежер-илғорлик, ҳокимлик, иш усули, ўсиш каби ҳусусиятларга эга бўлишлари талаб этилади. Замонавий менежерлар бу ҳусусиятларга эга бўлишлари учун бозор иқтисодиётининг ривожланиш қонуниятларини ва тамойилларини, замонавий менежмент назарияси ва амалиётини, ҳўжалик юритишнинг ташкилий структураларини, моделлаштириш усулларини ва ташкил этиш назариясини, менежмент тизимида одамларни ўзини тутишлари ва уларни рағбатлантириш усуллари ва шакллари, бозор таркибларини лойиҳалаштиришга бўлган системали йўналишни, бозор таркибларини фаолият натижаларини комплекс таҳлил қилиш усулларини яхши билишлари талаб этилади. Ҳозирги замон бошқарувчилари мамлакатда амалда бўлган қонунчиликни ва иқтисодиётнинг турли тармоқларидаги мувофиқлаштириш асосларини яхши эгаллаган бўлишлари лозим. Менежерлар кенг дунёқарашга эга бўлишлари ва кенг миқёсидаги фикрлаш доирасига эга бўлишлари самарали қарорлар қабул қилишга сабаб бўлади. Қарорлар қабул қилишда юзага келган турли ҳолатларни таҳлил қилиш ва келажакдаги ўзгаришларни ҳисобга олиш самарали, бажариладиган қарорлар қабул қилишга

олиб келади. У юкори даражада инсоний жихатларга, ахлокий ва психологик қобилиятларга эга бўлиши, таваккалчиликни қўллай билиши лозим.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Т.:”Ўзбекистон”, 2022 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.09.2022 йилдаги № ПФ-216 рақамли “Стратегик ислохотларни жадаллаштиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.
3. Казаков О.С. Менежментга кириш. Дарслик. Тошкент. “Фан зиёси” нашриёти, 2021 й.
4. Б.У.Бобаханов. Глобаллашув шароитида бошқарувда лидерлик концепцияларидан фойдаланиш масалалари. Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.- №7/2 (104), Хоразм Маъмун академияси, 2023 й. – 193 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>
5. Бобаханов Б.У. Problems and opportunities for using leadership concepts in regional development. Scientific and Technical Journal of NamIET Tom 7 Issue 4 2022
6. Казаков О. (2020). improving the management activity of the fruit and vegetable industry enterprises. Архив научных исследований, 1(2). извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3731>
7. Казаков О. (2020). кичик бизнеснинг экспорт салоҳиятини ошириш. Архив научных исследований, 1(2). извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3725>

УДК 339.138 : 658 (575.1)

ТАДБИРКОРЛИК КОРХОНАЛАРИДА СИФАТНИ БОШҚАРИШ

УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ НА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

QUALITY MANAGEMENT AT ENTREPRENEURIAL ENTERPRISES

Валижонов Шахбоз Одилжон ўғли

Наманган мухандислик технология институти таянч докторант

Аннотация.

Рақобат кураши тобора кескинлашиб бормоқда. Бу курашда енгиб чиқиш учун рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш лозим. Мақолада тадбиркорлик корхоналарида рақобатбардошлиликни ошириш мақсадида сифатни бошқариш масалалари ўрганилган ва такомиллаштириш йўллари таклиф қилинган.

Калит сўзлар: рақобат, самарадорлик, сифат, рақобат мухити, бошқариш, сифатни бошқариш, сифат назоратини амалга ошириш, статистик мувофиқлаштириш, нуқсонсиз маҳсулот тайёрлаш тизими.

Конкурентная борьба становится все более напряженной. Чтобы преодолеть эту борьбу, необходимо наладить производство конкурентоспособной продукции. В статье изучались вопросы управления качеством с целью повышения конкурентоспособности предпринимательских предприятий и предлагались пути их совершенствования.

Ключевые слова: конкуренция, эффективность, качество, конкурентная среда, менеджмент, управление качеством, контроль качества, статистическая согласованность, бездефектная производственная система.

The competition is becoming more intense. To overcome this struggle, it is necessary to establish the production of competitive products. The article studied the issues of quality management in order to increase the competitiveness of entrepreneurial enterprises and suggested ways to improve them.

Key words: competition, efficiency, quality, competitive environment, management, quality management, quality control, statistical consistency, defect-free production system.

Иқтисодиёт ривожининг ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида даврига келиб ривожланиш жараёнлари мураккаблашиб бормоқда. Инкирозлар ва кенг кўламли пандемия шароитлари бутун дунё мамлакатларининг иқтисодиётига таъсир кўрсатди. Унинг таъсири натижасида жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида ялпи ички маҳсулотни ишлаб чиқарилишини пасайиши кузатилди ва бошқа салбий ҳолатлар рўй берди. Тадбиркорлик корхоналари бундай шароитда фаолият самарасини ошириш йўналишида изланишлар олиб бормоқдалар. Улар бу йўналишда тузиладиган чора-тадбирлар тизимида рақобатбардошлиликни ошириш мақсадида сифатни бошқаришни такомиллаштиришни ҳам назарда тутмоқдалар. Рақобатбардошлилик даражасини орттириш йўналишида сифат бошқарувини тушунчаси кўп масалаларни ўз ичига олган ҳолда амалга ошириладиган қатор бошқарув вазифаларидан иборат бўлади ва тадбиркорлик корхоналарида у ўз таркибига қуйидагиларни олади:

- маҳсулотлар сифатини режалаштириш.
- маҳсулотлар сифатини таъминлаш ва янада яхшилаш.
- маҳсулотлар сифати бўйича назоратни ташкил қилиш.
- маҳсулотларнинг сифатини таъминлаш йўналишида ишларни таҳлил қилиш ва фойдаланилмаётган имкониятларни аниқлаш.

-сифатни таъминлаш ва яхшилаш йўналишидаги фаолиятни рағбатлантириш.

Бугунги кунда тадбиркорлик корхоналарида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар сифатини таъминлаш ва янада яхшилаш йўналишида сифат назоратини ташкил этиш энг муҳим бошқарув вазифаси ҳисобланади. Сифат назоратининг моҳияти назорат қилиниши керак бўлган маҳсулот тўғрисидаги маълумотларни олиш ва уни ўрнатилган талаблар, андозалар ва тузилган шартномалардаги талаблар билан солиштиришдан иборатдир.

Сифатини бошқаришнинг муҳим вазифаси ҳисобланган сифат назоратини самарали тарзда амалга ошириш мақсадида қатор тадбирлар амалга оширилади. Бу йўналишдаги ишларни такомиллаштириш учун бошқарув фаолиятида қатор масалаларни ҳал қилиш талаб этилади:

- сифат бўйича кўрсаткичларни аниқлаш ва назорат қилиш;
- маҳсулот сифатини белгиланган кўрсаткичлар билан солиштириш;
- маҳсулот сифатини баҳолаш;

-маҳсулот сифатини бошқаришни амалга оширишда тизимли ёндошиш ва ун унга таъсир этувчи омиллар билан муносабатларини ўрганиш;

Сифатни бошқарувини ҳар қандай усулининг асосига маҳсулот сифатини техник жиҳатидан назорат қилиш ва уни ташкил этиш киради. Маҳсулот сифатини техник назорат қилиш деганда ишлаб чиқарилган маҳсулотни унга ўрнатилган талабларга мувофиқ келишини текшириш тушунилади.

Сифатни назорат қилишни ташкил этиш эса меъёрий ҳужжатлар талабларига тўла жавоб берувчи маҳсулотларни ишлаб чиқаришни таъминлашга йўналтирилган техникавий ва маъмурий тадбирлар тизимидир.

Рақобатбардошлиликни таъминлаш мақсадида сифат назоратини такомиллаштириш унинг сифатини назорат қилишни такомиллаштириш учун авваламбор, сифатни назорат қилиш тушунчаларини кенгроқ ўрганиш талаб этилади. Сифатни назорат қилиш тушунчаси ўз ичига қуйидагиларни олади: Талаблар, назорат объекти, назорат усули, назоратни қилувчилар ва унда фойдаланиладиган тегишли ҳужжатлардан ташкил топади.

Маҳсулот сифатини бошқаришнинг аҳамияти юқори бўлиши билан бир қаторда муаммоли ҳисобланади. Бу фаолият билан боғлиқ муаммоларнинг мураккаблиги сабабли,

корхоналарда сифатни бошқариш билан банд бўлган ходимлар фаолиятини мувофиқлаштириш талаб этилади. Корхоналарда сифатни бошқариш билан кўплаб ходимлар шуғулланадилар. Шу сабабли, ишлаб чиқаришнинг барча босқичларидаги назорат билан банд бўлганлар фаолиятини мувофиқлаштириш зарур.

Маҳсулот сифатини назоратини амалга оширишни ишлаб чиқариш жараёни бошланишидан олдин, яъни хом ашё олиш вақтидан бошлаш керак. Сифатли хом ашё олингандан сўнг, ҳар бир босқич ва жараёнлар узлуксиз равишда назорат қилиниши лозим. Самарали фаолият юритаётганлар ўз вақтида рағбатлантириб борилиши лозим. Бу орқали, корхона ходимларини барча босқичларда сифатли маҳсулотни ишлаб чиқаришга қизиқтирилади. Маҳсулот сифатини назорат қилишда аниқланган камчиликларни бартараф этиш бўйича тадбирлар тузилиши ва уларни аниқ тартибда амалга ошириш чоралари кўрилиши лозим. Аниқланган камчиликларни ва сифат бўйича талаблардан оғишишларни ўз вақтида бартараф этиш муҳим аҳамиятга эга. Сифат назоратини амалга ошириш, ўтказиш усуллари ва вақтларини режалаштириш жараёнлари сифатни режалаштиришда амалга оширилади.

Тадбиркорлик корхоналарида маҳсулотлар сифатини назорат қилишда ҳозирги вақтда замонавий ҳисобланган математик-статистик усуллардан ва ахборот технологияларидан фойдаланиш катта самара беради. Маҳсулот сифатини бошқариш икки усул билан амалга оширилади. Биринчиси, ишлаб чиқарилган маҳсулотлардан нуқсонни топиб, уларни чиқиндига ёки паст навларга ўтказиш бўлса, иккинчиси шу маҳсулотни ишлаб чиқаришда технологик аниқликка риоя қилишдир. Тадбиркорлик корхоналарида рақобатбардошлиликни ошириш йўналишида яна жараёнларни статистик мувофиқлаштиришни йўлга қўйишни таклиф этамиз. Жараёнларни статистик мувофиқлаштириш жараёнларни муқобиллашувига тизимли ёндошувни таъминлайди. У қуйидагиларни таъминлашга ёрдам беради:

- жараённи амалга оширишда чиқиндилар чиқишини бартараф этади;
- муаммоли ҳолатларни ва муаммоли иш жойларини аниқлашга имкон беради;
- ишлаб чиқариш жараёнларидаги ўзгарувчи муҳитларни бартараф қилади;
- қўйилган мақсадга эришишга имкон беради.

Статистик усуллар ёрдамида текшириш зарур бўлган маҳсулотларни аниқлаймиз ва текширишни амалга оширилади. Статистик усуллар ёрдамида текшириш усулининг бир қатор камчиликлари ҳам мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардан иборатдир:

- юзага келадиган муаммоларни тўла ҳал қила олмайди;
- муҳандислик лойиҳаларини тузишга ёрдам бермайди;
- операцияларни оптималлаштирмайди;
- лойиҳалаштириш, таҳлил қилиш ва бошқарувни такомиллаштириш усулларини яратмайди.

Маҳсулот сифатини бошқариш бўйича кўплаб тажрибалар ўтказилган ва ҳозирги вақтда ҳам бундай тажрибалар ўтказилмоқда. Тадбиркорлик корхоналарида маҳсулотлар сифатини ошириш бўйича янги тажрибалари ўтказишни таклиф этамиз. Бу янги тизимнинг мақсади – юқори сифатли маҳсулотни ишлаб чиқаришни таъминлаш. Бу маҳсулот юқори сифатлиги, пишиқлиги ва узок муддат хизмат қилиши билан бошқа маҳсулотлардан ажралиб туриши лозим. Бу тизимда фаолият юритаётган ҳар бир ходим ўз меҳнати натижалари учун ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан рағбатлантирилиб борилиши керак.

Меҳнат сифатини рағбатлантиришда, моддий рағбатнинг ўлчови сифатида ва асосий мезон сифатида меҳнат сифати коэффиценти хизмат қилади. Бу коэффицент ҳар бир ходим учун ҳисобланиши керак. Бу кўрсаткични ҳисоблашда маълум давр оралиғида ходим ёки меҳнат жамоаси томонидан йўл қўйилган меҳнат интизомини бузиш ҳоллари ҳисобга олинади. Тизимда маҳсулот сифати бўйича ишлаб чиқаришда қабул қилинган қоидалар ва меъёрларнинг ҳар бир бузилиши бўйича жарима баллари белгиланади, ҳар- бир қоида бузиш учун коэффицентни пасайтириш катталиги ўрнатилади. Маълум давр оралиғида ҳеч қандай қоидабузарликка йўл қўймаган ходимнинг коэффиценти энг юқори даражада бўлади. Бу тизимни қўллаш натижасида қуйидагиларга эришишнинг имкониятлари юзага келади:

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

1. Корхонада фаолият юритаётган ҳар бир ходимнинг ва ҳар бир меҳнат жамоасининг меҳнатини миқдорий жиҳатдан ўлчашнинг имконияти юзага келади.

2. Ҳар бир ходим ва ҳар бир жамоанинг ўз меҳнатлари сифати учун масъулияти ва кизиқишлари ортади.

3. Корхонадаги барча ходимларнинг ишлаб чиқариш интизоми ва меҳнат интизоми мустаҳкамланади.

4. Нуқсон ва рекламатсиялар бўйича йўқотишлар камаяди, меҳнат унумдорлиги ортади.

Тадбиркорлик корхоналарида маҳсулотлар ва хизматлар сифатини оширишнинг мажмуа тизимини яратиш ҳам катта самара бериши мумкин. Сифатни ошириш бўйича барча ҳаракатлар бир бутун мажмуа холига келтирилиши лозим. Шунда бирон-бир сифат хусусияти назардан четда қолмайди. Сифатни яхшилаш бўйича мажмуа тизимнинг асосий мақсади фан-техника ютуқларига асосланган ва итестемолчиларнинг талабларига мос келадиган маҳсулотларни ишлаб чиқаришдир. Корхона шундай маҳсулотни ишлаб чиқариши керакки, бу маҳсулот жаҳоннинг ихтиёрий мамлакатадаги андозаларга ва ўша мамлакатлардаги итестемолчиларнинг талабларига мос келсин. Бундай маҳсулотни жаҳоннинг барча мамлакатларида сотишнинг имконияти мавжуд бўлади.

Маҳсулот сифатини бошқаришнинг мажмуа тизимини жорий қилиш натижасида ишлаб чиқаришни услубий таъминотини йўлга қўйиш ривожланди. Бунинг натижасида маҳсулотлар нуқсонларини кўп босқичли таҳлил қилиш ва маҳсулот сифатини статистик назоратини амалга ошириш мумкин бўлади. Корхоналарда сифат бўйича сифат дастурларини ишлаб чиқишга асос яратилади, маҳсулотларни аттестация қилиш йўлга қўйилади, ходимлар ва мутахассисларни малакасини ошириш юзага келади. Бу тизимни йўлга қўйиш натижасида маҳсулотларнинг рақобатбардошлилиги ортади, юқори сифатли маҳсулотларнинг ҳиссаси ортади, нуқсонли маҳсулотдан ва рекламатсиядан бўладиган йўқотишлар катта миқдорда камаяди.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2022 йил.
2. Казаков О.С. The Role of the Textile Industry in the economy of Uzbekistan Jurnal Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN: 2249 –0892 Vol9 Issue–2, Dec -2019
3. Казаков Олим Сабирович Management of the economic power of business activities and its impact on its efficiency Journal of Pharmaceutical Negative Results, Volume 13 Spesial Issue6, 2022 <https://www.pnrjournal.com/index.php/home/issue/view/25>
4. Олим Казаков, Шахбоз Валижанов, Бобур Набийев, Абдулло Мирзабабайев. economic power of entrepreneurship and its impact on its efficiency Namangan Institute of Yengineering and Technology, Namangan, Uzbekistan Central Yeuropean Management Journal, Vol. 30 Iss. 3 (2022) ISSN:2336-2693 | Ye-ISSN:2336-4890, Retrieved from https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj.index.html © Platform & Workflow by: Open Journal Systems.
5. Элнора Алиева, Олим Kazakov effective application of innovations of the "third renaissance" in increasing the competitiveness of small businesses Namangan Institute of Yengineering and Technology, Namangan, Uzbekistan Central Yeuropean Management Journal, vol. 30 iss. 3 (2022) issn:2336-2693 e-issn:2336-4890, retrieved from https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj.index.html © Platform & Workflow by: Open Journal Systems.

БОШҚАРУВНИНГ ПСИХОЛОГИК УСУЛЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИ

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ

THE EFFECTIVENESS OF USING PSYCHOLOGICAL MANAGEMENT METHODS

Дедамирзаев Ойбек Алишерович

1-курс магистранти Наманган мухандислик технология институти

Аннотация.

Ишлаб чиқаришни ривожлантиришда бошқарув фаолиятини ва унинг турли усуллари аҳамияти каттадир. Мақолада бошқарувнинг психологик усуллари ва уларни ишлаб чиқаришда қўллаш масалалари ўрганилган. Бошқарув фаолиятида шахснинг роли ва унинг ижтимоий-психологик тавсифини аниқлашга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: тараққиёт, ишлаб чиқариш, бошқарув, бошқарув усуллари, иқтисодий усуллар, психологик усуллар, шахс, самарадорлик.

Управленческая деятельность и различные ее методы имеют большое значение в развитии производства. В статье рассматриваются психологические методы управления и их применение на производстве. Предпринята попытка определить роль личности в управленческой деятельности и ее социально-психологическую характеристику.

Ключевые слова: развитие, производство, менеджмент, методы управления, экономические методы, психологические методы, личность, эффективность

Management activities and its various methods are of great importance in the development of production. The article discusses psychological management methods and their application in production. An attempt has been made to determine the role of the individual in management activities and its socio-psychological characteristics.

Key words: development, production, management, management methods, economic methods, psychological methods, personality, efficiency

Кейинги пайтларда амалга оширилган ишлар ва қўлга киритилган катта ютуқлар иқтисодиёт ва унинг субъектларида, корхона ва ташкилотлардаги раҳбарларнинг катта меҳнат фаолияти натижасида қўлга киритилмоқда. Бу даврда бошқарув фаолиятини такомиллаштириш бўйича бир қатор ижобий ишлар амалга оширилиб, ҳозирги вақтда замонавий бошқарув тамойилларидан фойдаланган ҳолда бошқарувнинг турли усулларида фойдаланилмоқда. Шу билан биргаликда, Президентимиз Ш.Мирзиёев бошқарув фаолиятини янада такомиллаштириш, бошқарувчи кадрлар малакасини юқори даражага кўтаришни ва улар фаолиятида бошқарувнинг юқори самарали замонавий усуллари қўллаш лозимлигини ва бу асосда рақобатбардошлилик даражасини ошириш ҳамда экспорт салоҳиятини юксалтириш зарурлигини таъкидлаб келмоқдалар.

Бошқарув фаолиятини такомиллаштириш бўйича, замонавий бошқарув тамойиллари ва усуллари қўллаш бўйича кенг қўламда тадқиқотлар амалга оширилган бўлишига қарамадан, уларни ишлаб чиқариш шароитида қўллаш бир қатор қийинчиликларга дуч келмоқда. Баъзи бир замонавий усуллар бизнинг менталитетимизга тўғри келмаса, баъзилари катта харажатларни талаб қилади. Баъзи бир бошқарув усуллари қўллашнинг эса имконияти йўқдир. Анъанавий бошқарув усуллари барчаси ҳам самара келтиривермаяпти.

Бошқариш фаолияти ишлаб чиқаришни бошқаришгина эмас, балки кишилар, уларнинг муносабатлари, шу жумладан, ижтимоий муносабатларини ҳам бошқариш демакдир. Кенг маънода иқтисодий муносабатлар ҳам ижтимоий муносабатларни билдиради, чунки улар кишилар ўртасидаги муносабатларни билдиради. Ижтимоий бошқарувнинг ҳар бир даражасининг объекти-инсон ҳисобланади. Ижтимоий муносабатларни бошқариш-инсонни, кишиларни бошқариш, ташкилотлардаги ходимларни бошқаришдан иборатдир.

Ташкилотлар фаолиятида асосий ўринни ишлаб чиқариш жамоаси ва ходимлар эгаллайдилар. Корхона фаолияти самарадорлиги ходимларни танлашга, уларни ўзларига топширилган вазифаларга қандай даражада ёндошишларига, фаолиятни амалга ошириш давомида унумли ва самарали меҳнат қилишларига кўп жихатдан боғлиқдир. Ҳозирги шароитда меҳнат жамоасидаги ходимларни бошқариш қуйидагиларни назарда тутди:

– ташкилот фаолиятида қатнашаётган ҳар бир ходимнинг ижтимоий аҳамияти, ишлаб чиқаришдаги ўрни, вазифалари, ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқ белгилаш ва барчага етказиш. Жамоада ходимнинг ўрни ва даражаси жамоа томонидан ҳал этилиши зарур бўлган масалалар, ҳар бир ходимнинг тайёргарлик даражаси, қобилияти ва қизиқишлари билан боғлиқ бўлади. Ходимнинг жамоада тутган ўрни турли ҳуқуқ, техник-технологик меъёр ҳужжатлар билан белгиланади;

– жамоадаги ҳар бир ходим ўз ижтимоий ўрни, вазифаси, мажбуриятлари ва ҳуқуқларини зарурий даражада билиши керак. Бунга илм олиш, ривожланиш, тарбия, малакасини узлуксиз равишда ошириб бориш орқали эришилади.

Меҳнат жамоасидаги ҳар бир ходим ўз ижтимоий вазифасини бажариши талаб этилади. Одамлар маълум бир жамоа аъзоси бўлганликлари сабабли уларнинг эгаллайдиган ўрни, даражаси, шу меҳнат жамоасининг тутган ўрни ва даражаси билан белгиланади. Кишилар жамоанинг муваффақиятини таъминлаш орқали ўз манфаатларини таъминлашга эришишлари мумкин. Демак, бошқарув фаолиятида шахснинг ўрни ва аҳамияти ниҳоятда каттадир ва уни алоҳида ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш лозим.

Ташкилотлардаги бошқарув меҳнати самарадорлигини ошириш учун унинг турли йўналишларини ва усулларини ҳамда уларнинг асосий ташкил этувчи элементларини таҳлил қилиб чиқиш керак бўлади. Бу таҳлил давомида бошқарув усулларида фойдаланишнинг ҳолатини ҳам ўрганилиши катта аҳамиятга эгадир. Бошқарувнинг иқтисодий, ижтимоий ва психологик усуллари бор бўлиб, ҳозирги шароитда уларни мажмуа равишда қўллаш талаб этилади. Ҳар бир бошқарув усулини қўллаш маълум ҳолатга ва мавжуд ресурсларга боғлиқ бўлади. Бошқарувнинг бу усуллари таркибида психологик усулларнинг аҳамияти жуда каттадир. Бошқарувнинг психологик усулида асосий объект қилиб-инсон олинган. Бошқарувда шахснинг аҳамияти ниҳоятда катта бўлиб, унинг ижтимоий-психологик тавсифини яхши билиш даркор. Илмий ва классик бошқариш мактаблари бошқарув фаолиятида катта ўзгаришлар яратдилар ва ўзига хос ҳисса қўшдилар. Аммо, шу билан биргаликда бу йўналишларда инсонга, шахсга етарли даражада эътибор қаратилмади. Улар томонидан йўл қўйилган камчиликлар асосида инсон муносабатлари таълимоти юзага келди.

Инсон муносабатлари мактабининг асосчиси ҳисобланган Элтон Мэйо ишнинг ўзи ва ишлаб чиқариш жараёни ишчи учун мавжуд ҳолатдаги ижтимоий ва психологик ҳолатдагига қараганда камроқ аҳамиятга эга эканлигини таъкидлайди. Яъни, ишлаб чиқаришда ва бошқаришда ҳамма муаммолар ички муносабатлар нуктаи-назаридан келиб чиқиши керак. Унинг илмий изланишларининг ўша даврда кам ўрганилган ижтимоий-психологик омилларга қаратилган эди.

Э.Мэйо инсоннинг меҳнат қилишга лаёқати унинг ижтимоий-психологик ҳолатига боғлиқ эканлигига кўпроқ эътибор қаратди ва ташкилот самараси бу ҳолатлар билан боғлиқ эканлиги тўғрисида фикр юритди. Бу ҳолатни ўрганиш бўйича изланишлар Филадельфия штати Хоуторн шахридаги тўкувчилик фабрикасида 2.5 йил давом этди. Изланишлар бошланган вақтда фабрика йигирувчилик участкасида ишчилар қўнимсизлиги 250% ни ташкил этар эди. Мэйо ўз экспериментини 2 босқичга ажратди.

Биринчи босқич участкадаги ходимлар қўнимсизлиги ва жуда паст унумдорлик моддий усул билан бартараф этишга ҳаракат қилинди. Аммо кутилганидек, бу тажриба ҳеч қандай натижа бермади. Иккинчи босқичда ишловчиларга ўзаро муносабатда бўлиш учун имкон берилди ва махсус вақт ажратилди. Ўзининг уй-рўзгор ташвишлари, ишлаб чиқаришдан ташқарида рўй бераётган воқеа-ҳодисалар ва жараёнлар хусусида бемалол мулоқотда бўлган ишчилар аста-секин иш унумининг сезиларли ва салмоқли ўсаётганини сезмай қолдилар. Иш бошқарувчи раҳбар ўзаро мулоқотга имкон берувчи қатор танаффусларни бекор қилганда аҳвол аслига қайта бошлади. Хотирн эксперименти асосида чиққан хулоса шундан иборат эдики, самарали ишнинг асосий сабаби-бу инсонни ўраб турган ижтимоий муҳит ва ўзаро ички муносабатлар экан. Бундан қатор хулосалар чиқариш мумкин. Меҳнат жараёнидаги ҳар бир ҳатти-ҳаракатларга диққат қилишнинг аҳамияти, маълум бўлдики, ишдан қониқиш фақат юқори маош олишда эмас экан. Ижтимоий масалаларни, ходимларнинг ўзлари ҳамда раҳбар бўйсинувчи билан амалга оширилаётган меҳнат муносабатлари ташкилот самарасига эришишда муҳим омиллардан бири ҳисобланиши аниқ бўлди.

Бошқарувнинг психологик усуллари қўллашда ходимларга ўзини ўзи бошқаришга ҳам имконият берилиши лозим. Ўз-ўзини бошқариш тарбиявий таъсир кўрсатиш ва жамоани ташкил этишнинг муҳим воситасидир. У турли шаклларга кириши мумкин, жамоа ривожланиб боргани сари ўзини-ўзи бошқариш шакллари ҳам ривожланиб боради. Ташкилот ривожланишида ўз-ўзини бошқариш ҳамда жамоа муносабатларининг ривожланиши катта аҳамиятга эга. Ходимлар томонидан ўзларининг шахсий фазилатларини такомиллаштириш, ривожлантириб бориш, ўзларининг камчиликларини аниқлаш, ўзини ўзи танқид руҳида баҳолаш ва уларни тузатишга астойдил ҳаракат қилиш катта аҳамиятга эга. Бошқарувнинг психологик усулининг бу йўналишида ҳар бир ходимнинг ижобий фазилатлари тўла намоён бўлишига эришилади.

Бошқарув усуллари бу бошқарув субъектининг бошқарув объектига мақсадга йўналтирилган ҳолда таъсир ўтказишнинг воситаси ҳисобланади. Бошқарув усули раҳбарнинг ўзи бошқараётган меҳнат жамоасига қўйилган мақсадларга эришишни таъминлаш йўлидаги мувофиқлаштириш ишларини олиб боришидир. Бошқарув усуллари воситасида иқтисодий жараёнларга ва ишлаб чиқариш қатнашчиларига моддий, молиявий ва меҳнат ресурсларини кам микдорда сарфланишини амалга ошириб, ташкилотнинг энг юқори натижаларига эришиш мақсадида таъсир этилади. Ҳар қандай бошқарув фаолияти ана шу мақсадни асос қилиб боради ва шу мақсад йўлида ўз фаолиятини ташкил этади. У ёки бу ҳолатларда бошқарувдаги ресурсларнинг ҳолати ўзгариши, иқтисодий вазиятнинг ўзгариши, сиёсий ва иқтисодий ҳолатларнинг ўзгариб туриши ва шу сингарилар таъсирида бошқарув усуллари ҳам ўзгариб, мослашиб, такомиллашиб бораверади.

Ишлаб чиқариш самарадорлиги билан бошқарув усуллари ўртасида мувофиқлик мавжуд, ҳамда улар бир-бири билан узвий боғлангандир. Бошқарув усуллари қўллашга қатор омиллар таъсир кўрсатади. Бошқарув усуллари ички ва ташқи омиллар таъсирида ўзгариши мумкин. Корхонанинг ташқи омилларига ички ва ташқи шароитларни ўзгариши, иқтисодиётни бошқаришда ислохотларни амалга оширилиши, иқтисодиётни модернизациялаштириш ва диверсификация-лаштириш бўйича дастурларни қабул қилиниши ва шу кабилар киради. Бошқарув усуллари таъсир этувчи ички омилларга корхонанинг мақсад ва вазифаларининг ўзгариши, бошқарув структурасидаги ўзгаришлар, мансаб ва топшириқларнинг ўзгариши ва такомиллашуви, меҳнатнинг техника билан қуролланганлик даражасидаги ўзгаришлар, меҳнат қилиш шароитларининг ўзгариши, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва режалаштириш тизимидаги ўзгаришлар ва шу каби ўзгаришлар киради. Мамлакат иқтисодиётининг муваффақиятли ривожланишида бошқарув усуллари тўғри танлаш катта аҳамиятга эгадир.

Бошқарувнинг психологик усулидан фойдаланиш самарасининг юқорилигини ҳисобга олган ҳолда ташкилотлар раҳбарияти бу усул воситасидан фойдаланган ҳолда рағбатлантириш усуллари ҳам самарали фойдаланини йўлга қўймоқда. Инсон фаолияти

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

маълум рағбатлантирувчи омилларга асосланган бўлиб, улар маълум мақсадга эришишга йўналтирилгандир. Рағбатлантирувчи омил-бу инсонни фаолият юритиш учун ундовчи омил бўлиб, мақсад эса инсон уни амалга ошириш натижасида эришишни хоҳлаган нарсадир.

Бошқарувнинг психологик усулини амалга оширишда инновация-бу кадрлар иш услублари, фикр доиралари, касбий кўникмаларининг сифат ва миқдор жиҳатидан янги ижобий ўзгаришларнинг пайдо бўлиши, кадрларнинг интеллектуал имкониятларининг, доимий изланишлар натижасида ходимлар тизимининг янгича ҳолатга ўтиши бўлиб ҳисобланади. Ҳар қандай ташкилот авваламбор, ижтимоий тизим бўлганлиги учун турли ўзгаришларга учраб туриши табиий ҳолдир. Бошқарувнинг психологик усули бўйича фаолият олиб борилганида кадрлар соҳасида ҳам янгиликларни яратишга эътибор қаратиш керак. Кадрлар соҳасида янгилик киритиш -кадрларда янги ўзгаришларни амалга оширишнинг мақсадли фаолиятидир, у кадрлар даражасини ва қобилиятини амалга оширишга қаратилгандир. Кадрлар соҳасида киритилаётган янгиликлар бозор рақобати шароитида ижтимоий-иқтисодий тараққиёт ва самарали функциялаштирилган масалаларни ҳал этишни таъминлайди.

Адабиётлар рўйхати::

1. Давид Боддй. Манагемент ан Интродустион. Сихтх Едитион. 2014 й. – 714 п.
2. Дедажанов Б.Н. “Менежмент”. Дарслик. –Тошкент.: “Фан зиёси” нашриёти, 2022. – 580 б.
3. Жоҳн Р. Счермерхорн. Management. 6 th Asia-Pacific Yedition. 2017. – 656 п.
4. Казаков О.С. Менежментга кириш: Дарслик. – Т.: 2021. – 378 б.
5. Мескон М.Х. и другие. “Основы менеджмента”. Пер.с англ. –М.: Издательство: «Дело», 1997. – 493 с.
6. Олим Сабинович Казаков, & Илҳом Маҳмаджанович Камолиддинов. (2021). some questions of increase of efficiency in activity enterprise subjects. Journal of Централ Асиан Сосиал Студиеc, 2(01), 160-169. <https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue01-a24>
7. Казаков О. (2020). improving the management activity of the fruit and vegetable industry enterprises. Arxiv nauchnykh issledovaniy, 1(2). izvlecheno ot <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3731>
8. О.С.Казаков. Совершенствование управленческой деятельности предприятий плодовошной отрасли. Theoretical & Applied Science, 336-340

ТАДБИРКОРЛИК КОРХОНАЛАРИДА РЕСУРСЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

ISSUES OF EFFECTIVE USE OF RESOURCES AT ENTERPRISES OF ENTREPRENEURSHIP

Казаков О.С., и.ф.н., профессор

Наманган мухандислик технология институти,

Аннотация

Тадбиркорлик фаолияти корхоналарида ишлаб чиқариш ресурсларининг аҳамияти ортиб бораверади ва улардан фойдаланиш даражаси самарадорликнинг ортишига катта таъсир кўрсатади. Мақолада тадбиркорлик корхоналарида иқтисодий ресурслардан фойдаланиш масалалари ўрганилган ва самарали фойдаланиш йўллари аниқланган.

Калит сўзлар: бозор муносабатлари, рақобат, тадбиркорлик, иқтисодий ресурслар, бошқарув, самарали фойдаланиш, рақобатбардошлилик.

На предприятиях предпринимательской деятельности возрастает значимость производственных ресурсов и уровень их использования оказывает большое влияние на повышение эффективности. В статье изучены вопросы использования экономических ресурсов на предприятиях предпринимательства и определены пути эффективного использования.

Ключевые слова: рыночные отношения, конкуренция, предпринимательство, экономические ресурсы, управление, эффективное использование, конкурентоспособность.

At enterprises of entrepreneurial activity, the importance of production resources is increasing and the level of their use has a great impact on improving efficiency. The article examines the issues of the use of economic resources at business enterprises and identifies ways of effective use.

Keywords: market relations, competition, entrepreneurship, economic resources, management, effective use, competitiveness.

Иқтисодиёт ривожланишида тадбиркорлик фаолиятининг ҳиссаси катта уни янада ривожлантириш кўзда тутилмоқда. “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва доимий даромад манбаларини шакллантириш учун шароитлар яратиш, хусусий секторнинг Ялпи ички маҳсулотдаги улушини 80 фоизга ва экспортдаги улушини 60 фоизга етказиш”[1] 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида 29 мақсад қилиб белгиланган. Бу мақсадга эришиш ва белгиланган вазифаларни бажариш ресурслар тақчиллиги мавжуд бўлган мураккаб шароитда амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига қилган мурожаатида ресурслар камайиши билан боғлиқ муаммоларга алоҳида тўхталиб ўтди. “Ҳаммамиз кўриб-билиб турибмиз-бугун инсоният ниҳоятда мураккаб даврни бошидан кечирмоқда. Ер юзида иқлимнинг кескин ўзгариши, сув ва бошқа табиий ресурслар камайиши билан боғлиқ муаммолар катта хатарларга айланмоқда”[2].

Тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши мамлакатимизни ривожланган давлатлар қаторига чиқишининг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Бу масаланинг ечими эса

биринчи навбатда тадбиркорлик корхоналаридаги барча турдаги ресурсларга ва улардан фойдаланиш даражасига боғлиқдир. Тадбиркорлик фаолияти корхоналарида фойдаланиладиган ресурсларнинг аҳамияти ортиб бораверади ва улардан фойдаланиш даражаси самарадорликнинг ортишига катта таъсир кўрсатади. Ҳозирги вақтда тадбиркорлик корхоналарида ресурслардан фойдаланиш даражасини таҳлил қилиш ва самарали фойдаланиш йўналишларини ишлаб чиқиш ва тадбиркорлик корхоналарининг фаолиятига таъсирини ўрганиш жуда катта аҳамиятга эга бўлган долзарб масалалардан ҳисобланади.

Тадбиркорлик корхоналарида мавжуд ресурслардан фойдаланиш даражаси уларнинг иқтисодий кўрсаткичлар тизимида турлича таъсир кўрсатиши аниқланди. Турли тадбиркорлик корхоналари ўзига хос хусусиятларга эгадир ва бунинг натижасида улардаги ресурслардан фойдаланиш даражасининг иқтисодий кўрсаткичлар тизимида таъсири турлича бўлиши мумкин ва улар буни ўз фаолиятларида ҳисобга олишлари юқори даражада самарадорлик олишнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Тўқимачилик саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган тадбиркорлик корхоналарида тузиладиган ишлаб чиқариш дастурини муқобиллаштириш улардаги мавжуд ишлаб чиқариш ресурсларидан самарали фойдаланишнинг муҳим омили ҳисобланади. Шу билан биргаликда, мавжуд ресурслардан самарали фойдаланишнинг яна қатор омиллари мавжуд бўлиб, уларнинг деярли барчаси иқтисодий кўрсаткичлар тизими билан ҳамбарчас боғлиқдир.

Тадбиркорлик корхоналари фаолиятида фойдаланиладиган ресурслардан самарали фойдаланишга эришиш учун бу корхоналарнинг бир маромдаги ишлашини таъминлаш, ишлаб чиқаришни такомиллаштириш талаб этилади. Ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлашнинг дастлабки босқичида уларда самарали фойдаланишнинг техник-иқтисодий регламентини яратилади. Фойдаланиладиган ресурслардан самарали фойдаланишнинг техник-иқтисодий регламентини яратиш тадбиркорлик корхоналаридаги барча ресурсларнинг ҳаракатига боғлиқ. Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган тадбиркорлик корхоналарида ресурслар то тайёр маҳсулот бўлгунга қадар ҳаракатда бўладилар, бир қанча ишлаб чиқариш босқичларидан ўтадилар. Ҳар бир босқичда ушбу ресурсларнинг ҳаракатини тўғри ташкил қилиш зарур. Фаолиятдаги ресурсларнинг ҳаракати дастгоҳларнинг бандлик даражасига, тезкорлик асосида ишлаб чиқариш режалаштириш жараёнига ҳал қилувчи таъсир кўрсатади, ишлаб чиқариш давомийлигини белгилайди.

Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган тадбиркорлик корхоналаридаги ресурсларнинг ҳаракатидаги турли узилишлар, тўхташлар содир бўлади. Ушбу тўхташлар ва турли узилишлар натижасида дастгоҳлардан ва хомашёлардан фойдаланишда самарадорликнинг пасайиши кузатилмоқда. Бу корхоналарда ишлаб чиқариш жараёнини самарали тарзда ташкил этиш ҳар бир босқичда, ўлчамларда жараённи ташкил этишга, хом ашёнинг самарали ҳаракатини таъминлашга кўп жихатдан боғлиқдир.

Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган тадбиркорлик корхоналарида хомашёлардан фойдаланишни ташкил этиш ҳозирги кескин рақобат кураши шароитида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришга йўналтирилади. Чунончи, бозор муносабатлари амал қилаётган шароитда тадбиркорлик корхоналарининг ривожланиши учун улар томонидан тайёрланган маҳсулотлар рақобатга чидай олиши лозим, шу каби маҳсулотлардан ўзининг ижобий хусусиятлари билан фарқланишига эришиш зарур. Шу нуқтаи назардан олганда, бу тизимдаги корхоналарда ишлаб чиқариш ресурсларидан фойдаланишда қуйидагиларга эътибор бериш лозим деб ҳисоблаймиз:

- Стратегик режалаштириш;
- Техник-иқтисодий режалаштириш;
- Оператив ишлаб чиқаришни режалаштириш;
- Ишлаб чиқаришни техникавий тайёрлаш;
- Ишлаб чиқариш структураси;
- Рағбатлантириш;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Фойдаланиладиган барча ресурслардан самарали тарзда фойдаланиш вазифаси кескин рақобат кураши шароитида тадбиркорлик корхоналаридаги бошқарув тизимлари ва ишлаб чиқариш хомашёларидан фойдаланиш ўртасидаги муносабатларга тизимли тарзда ёндошиш орқали ҳал қилинади. Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш билан шуғулланадиган тадбиркорлик корхоналаридаги дастгоҳларни тўла иш билан банд бўлиши амалга ошириладиган жараёнлардаги ип узилишларига кўп жихатдан боғлиқ. Жараёндаги ип узилишларини камайтириш учун ҳар бир босқичдаги ҳаракатларга мувофиқлаштиришни амалга ошириш зарур. Ҳар бир амалга ошириладиган ишлар ҳажми, меҳнат сарфи, ёнилғи, электр энергияси сарфи, чиқиндилар миқдори аниқланиши лозим. Шу билан биргаликда, ҳар бир дастгоҳнинг ўтказиш қобилияти, унумдорлиги ва бошқа ўтамлардаги дастгоҳларга мослиги аниқланади. Дастгоҳларни мувофиқлаштиришда икки ҳолатни таъминлашга ҳаракат қилинади:

1. Дастгоҳларни тўлароқ даражада ип билан банд қилишга эришиш.
2. Дастгоҳларни ортиқча банд бўлишига йўл қўймаслик, кейинги босқичдаги дастгоҳни узлуксиз хом ашё билан таъминлаш.
3. Кўзда тутилмайдиган танаффусларни имкони борича қисқартиришга эришиш, уларнинг сабабларини ўрганиш ва бартараф этиш.

Тадбиркорлик корхоналарида мавжуд ресурслардан самарали тарзда фойдаланиш учун оператив режалаштириш тизимидан фойдаланиш самарадорлигини оширишни таклиф қиламиз. Оператив режалаштириш тизими ўз ичига қуйидаги функцияларни олади:

- Оператив ишлаб чиқариш мақсад ва вазифаларини аниқлаш.
- Ишлаб чиқариш дастурларини ва мувофиқлаштиришни амалга ошириш.
- Оператив ишлаб чиқаришни режалаштириш масалалари.
- Узлуксиз назоратни йўлга қўйиш.
- Ресурслар сарфи бўйича таҳлилни амалга ошириш ва фойдаланилмаётган имкониятларни аниқлаш.
- Фойдаланилмаётган имкониятлар бўйича дастур тузиш, тадбирлар белгилаш.

Тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган тадбиркорлик корхоналарида ресурслардан фойдаланиш қонунлар ва тамойилларга асосланиши керак ва улар қаторида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир:

1. Универсаллик. Ресурслардан фойдаланишда ҳар томонлама мослашишни ҳисобга олиш. Бир хиллик ҳолатлардан қочиш. Бир жараёнда турли операцияларни бажариш имкониятини яратиш.
2. Алоқадорлик тамойили. Вазифаларни бажаришда ўзаро алоқани йўлга қўйиш. Ишлаб чиқариш тузилмасидаги бўлимлар ўртасидаги ўзаро муносабатларни ҳисобга олиш.
3. Нисбатлар тамойили. Барча бўлимлар ўртасида, ресурслар ҳаракатида ўзаро нисбат бўлишига эришиш.
4. Кетма-кетлик тамойили. Барча жараёнлар ва ресурслар ҳаракати кетма-кет амалга оширилишига эришиш.
5. Аҳамиятлилик тамойили. Фойдаланиладиган ресурсларнинг аҳамиятлилиги даражасини аниқлаш.
6. Жараён қисқалигига эришиш. Ресурсларнинг ишлаб чиқаришдаги ҳаракати қисқа йўллар билан амалга оширилиши лозим.

Тадбиркорлик корхоналарида хомашёлардан фойдаланишда ресурслар турининг ҳам аҳамияти катта. Турли хомашёлар маҳсулот ишлаб чиқариш таннархида турли улушга эгадир. Улуши юқори бўлган хомашёлардан фойдаланишга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш жараёнида моддий хом ашё ресурсларининг улуши юқори ва шу сабабли бу корхоналарда моддий хомашёлар тежашга биринчи даражали аҳамият қаратиш керак. Шу билан бирга, тўқимачилик корхоналарида корхона фойдасига таъсир кўрсатувчи омиллар ичида моддий хомашё ва материаллар асосий ўринни эгаллайди. Бу хомашёлар корхонанинг ўз молиявий хомашёлари асосида ҳамда жалб қилинган маблағлар эвазига олиниши мумкин ва улардан фойдаланиш натижасида ишлаб

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

чиқарилаётган маҳсулотлар ва хизматлар таннархини пасайтиришга ёки орттиришга эришиш мумкин. Сифатлироқ ва қимматлироқ хомашё фойдаланиш маҳсулотлар ва хизматлар рақобатбардошлилигини ошириши ёки пасайтириши ҳам мумкин. Улардан фойдаланиш натижасида нархлар ортиб кетиши рақобатбардошлиликга таъсир кўрсатиши мумкин. Асосий фондлар ёки меҳнат ресурсларидан фойдаланганда ҳам худди шундай ҳолат юз бериши мумкин.

Шу сабабли, фойдаланиладиган моддий ресурслар сарфини тадбиркорлик корхонаси ўз фаолиятида олиши мумкин бўлган фойда ва самарадорлик даражаларига таъсири ўртасидаги ўзаро боғлиқликни аниқлаш орқали иқтисодий самарадорликни таъминлаш ҳолатини таҳлил қилиш катта аҳамиятга эга. Бу таҳлилни амалга ошириш тадбиркорлик корхоналарида хомашёларидан фойдаланишнинг ҳақиқий ҳолатини аниқлашга имкон беради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Т.: «Ўзбекистон», 2022 й.
2. Казаков О.С. Менежментга кириш. Дарслик. Тошкент. «Фан зиёси» нашриёти, 2021 й.
3. Казаков О.С. & Аҳмедкҳоджаев Х.Т (2017). Фундаменталс оф манагеммент. Ташкент, Илм-Зиё.
4. Казаков О. (2020). improving the management activity of the fruit and vegetable industry enterprises. Архив научных исследований, 1(2). Извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3731>
5. Казаков О. (2020). кичик бизнес субъектида ишлаб чиқариш фаолиятини ривожлантириш йўллари. Архив научных исследований, 1(2). Извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3729>
6. Казаков О. (2020). Кичик бизнеснинг экспорт салоҳиятини ошириш. Архив научных исследований, 1(2). Извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3725>
7. Казаков О. (2020). improving the management activity of the fruit and vegetable industry enterprises. Архив научных исследований, 1(2). Извлечено от <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3731>

САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА СИФАТ МЕНЕЖМЕНТ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

ISSUES OF IMPROVING THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Ибрагимов Исроил Усманович

Наманган муҳандислик-технология институти, PhD, доцент

Аннотация

Мақолада ташкилотларда сифат тизими, уни ташкил етиш, янги сифат тизимини шакллантириш орқали ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, уни қўллаб-қувватлаш, иқтисодий тартибга солиш ва уларнинг самарадорлигини ошириш, сифат бошқарувига таъсир етувчи омилларни ўрганиш, баҳолаш ва уни такомиллаштириш юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: сифат, сифат тизими, ишлаб чиқариш, маҳаллийлаштириш, замонавий усуллар, технология, экспорт, бошқарув, самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш, маҳсулот экспорти.

В статье рассмотрено система качества в организациях, локализация производства через формирование новой системы качества, ее поддержка, экономическое регулирование и повышение их эффективности, исследование, оценка и совершенствование факторов, влияющих на управление качеством, а также разработаны практические предложения и рекомендации.

Ключевые слова: качество, система качества, производство, локализация, современные методы, технология, экспорт, менеджмент, эффективное использование, развитие производства, экспорт продукции.

In the article was analyzed the quality system in organizations, localization of production through the formation of a new quality system, its support, economic regulation and increasing their efficiency, research, evaluation and improvement of the factors affecting quality management are presented proposals and recommendations have been developed.

Key words: quality, quality system, production, localization, modern methods, technology, export, management, efficient use, production development, product export.

Саноат корхоналарида сифат менежменти тизими-корхонани тегишли фаолият доиралари ва даражаларида белгиланадиган ва ташкилотни бошқариш учун қўлланиладиган мақсадларни ишлаб чиқиш ва уларга еришиш учун узаро боғлиқ ҳамда ўзаро муносабатда бўлувчи элементларни йиғиндиси сифатида белгиланади. Мазкур тизим кенг маънода маҳсулот сифати соҳасида белгиланган мақсадларга еришиш ва истеъмолчилар талабларини саноатлантириш учун қўлланиладиган ташкилотни ташкилий тузилмаси, ҳужжатлари, ишлаб чиқариш жараёнлари ва ресурсларни қамраб олади. Замонавий ва бозор иқтисодиёти шароитида маҳаллий корхоналар рақобатчилик шароитларига фаолиятини амалга ошириб келишмоқда. Бунда ҳаммадан ҳам бозорда корхонанинг мустаҳкам бўлишини тавсифловчи асосий омилларига корхонани бошқарув тизимининг сифати тааллуқлидир. Шунинг учун ҳам корхонани бошқарув масалаларига катта эътибор қаратилади. Енг қўп қўлланилаётган воситаларга халқаро стандартлар талабларига мувофиқ сифат менежменти тизими (СМТ),

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

экологик менежмент тизими, ва меҳнатни муҳофазалаш, иштимой жавобгарлик ҳамда ахборотлар хавфсизлигини бошқариш тизимлари мисол бўла олади. Сифат ва уни шаклланиши билан боғлиқ жараёнлар ерамиздан аввалги 2150 йилдан бошлаб учрайди. Хаммурапининг 229 кодексидан бизга маълумки, қурилган бинолар бузилса ва бунда одамларни ярадор қилса ёки бино томонидан бирон зарар етказилса қурувчи оғир жарималарга дучор қилинар эди, масалан, бирон одам нобуд бўлса, қурувчи ҳам қатл қилинар эди. Бунга ўхшаш тамойиллар Финикияликларда ҳам учрар эди, Финикия аудитори сифат стандартида юл қўйган хатоси учун ишлаб чиқарувчи бу хатоларни қайтармаслиги учун уни қўлини кесар эди. Стандартларнинг ривожланиш даврида қадимги Туркияда подшоҳ Боязиддин ИИ Ихтисаби Бурса қонунларида бўёқлар ранги, жойлашиши, товарлар сифати бўйича фармонлар чиқарди, шунингдек, бу фармонларда қоидаларни бузганлик учун жазолар белгиланар эди. Хитой императорлари, ишлаб чиқарувчиларлардан ўз товарларига муҳр босишларини талаб қилар эдилар. Агар товар қўйилган талабларга жавоб бермаса, жазо қўлланилар эди (кўп ҳолларда ўлим жазоси). Сифат масалаларига аҳамият кучайиш даври 19 асрдан бошланади. Бу даврдан бошлаб ишлаб чиқарувчилар ўз товарларига марка босар ва бундан ўта фахрланар эдилар. Сифат тўғрисида ҳар биримиз ҳар хил тушунчага эгамиз ва одатга кўра сифат тўғрисидаги тушунчаларимиз гўзаллик, мукамаллик, ҳақиқат тўғрисидаги тушунчалар билан боғлиқдир. Буни тушунтириш мураккаб, албатта, лекин биз “уни кўрсак, у нима эканини биламиз” ва одатда биз сифатли буюм учун катта пул тўлаймиз. Ҳаттоки, инглиз тилини Оксфорд луғати “Сифат” сўзини бир неча тушунчасини беради, бу еса сифат тўғрисида бир қатор тушунмовчиликларга олиб келади ва уни миқдорий аниқлаш ва бошқаришни ўта қийинлаштиради. “МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамияти Давлат мулкани бошқариш ва тадбиркорликни қўллаб-қуватлаш қўмитаси Наманган вилоят бошқармасининг 1995 йил 7 декабрдаги 314/к-по сонли давлат корхонасини очиқ акциядорлик жамиятига айлантириш тўғрисидаги буйруғига асосан ташкил этилган ва Наманган шаҳар ҳокимининг 1995 йил 22 декабрдаги 12/1054-сонли қарори билан давлат рўйхатидан ўтказилган “МЕХМАШ” акциядорлик жамиятини ташкилий ҳуқуқий шаклини ўзгартириш натижасида ташкил этилган.

1-жадвал

Сифат тушунчасини эволюсион тарғиботи

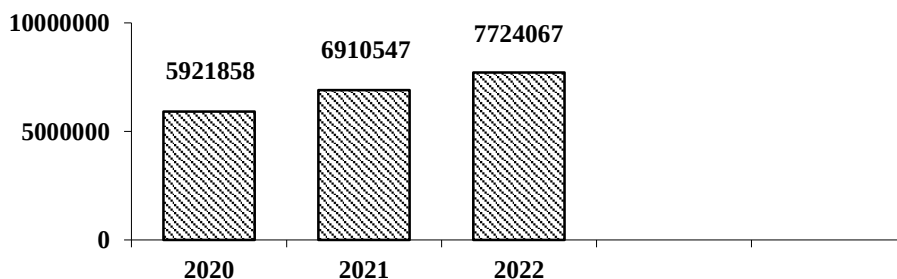
Муаллиф фикри	Сифат тушунчасини турлича шаклланиши
Аристотел (е.а. IIII аср)	Товарлар ўртасидаги фарқ. Белгиларига кўра фарқланиши “яхши – ёмон”
Гегел (XIX аср)	Сифат - бу биринчи навбатда жамият билан ҳам-оҳанг кўриниш бўлиб, сифат юқоладиган бўлса жамият ҳам ўз кўринишини тугатади.
Хитойча талқин	Сифатни кўрсатувчи ийероглиф икки элементдан ташкил топган – “мувозанат” ва “пул”, (сифат = мувозанат + пул), демак сифат – “олий” ҳамда “қимматли” демакдир.
Шухарт (1931 й.)	Сифат икки кўринишга ега: - объектив жихатдан тавсифланиши; - субъектив жихатдан тавсифланса маҳсулот кай даражада эканини “яхшилигини” кўрсатади.
Исикава К. (1950 й.)	Сифат истеъмолчиларни қониқтирадиган реалликдир.
Дж.М. Джуран (1974 й.)	Истеъмолга яроқлилиги (тавсияга мувофиқлиги). Сифат – бу истеъмолчининг қониқиш даражасидир. Ишлаб чиқарувчи ўз маҳсулотини сифати ҳақида ўйлаганда у истеъмолчининг талабларини қондириш йўлини қидиради.
А. Фейгенбаум	Сифат-бу шундай хусусиятки истеъмолчининг ехтиёжи – талабидир.
Е. Деминг	Сифат -кам харажат билан ишонарли бўлган маҳсулотнинг бозор талабига жавоб беришидир.
Ф. Кросби	Сифат-истеъмолчининг эхтиёжларини қондира олиши билан белгиланади.

Корхонанинг энг муҳим қатор кўрсаткичлари, шу жумладан, маҳсулот сифати, ишлаб чиқаришнинг ҳолати, ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш, маҳсулот сотиш

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

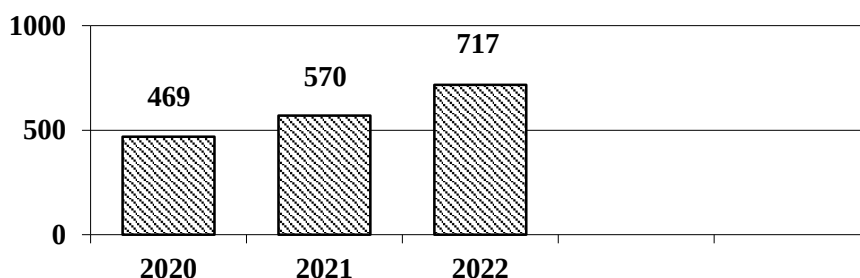
каналлари, бозор изланишлари, корхонанинг техник имкониятлари, янги маҳсулот инновацияси, бошқарув фаолияти, молиявий ресурслардан фойдаланиш сингари кўрсаткичлар ва улар асосидаги юналишларда ўрта даражада фаолият юритилмоқда.

Жамият 2020 йилда 5921858 минг соғм соғф фойдага ега боғлган боғлса, 2021 йилда 6910547 минг сўм, 2022 йилда эса 7724067 минг сўм соғф фойда олишга эришган. Бунинг сабаби корхона ўтган йилларга нисбатан кўпроқ маҳсулот сотган ва хизмат доираси кенгайган.

1-расм. “МЕХМАШ” МЧЖнинг соғф фойдаси. (минг сўм.)

“МЕХМАШ” МЧЖнинг меҳнатга ҳақ тўлаш фонди – меҳнат бўйича бизнес-режанинг асосий кўрсаткичларидан бири бўлиб, корхонанинг иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришнинг истиқбол ва йиллик бизнес режасида кўзда тутилади. Меҳнатга ҳақ тўлаш фондига ҳамма ходимларга- доимий, мавсумий, вақтинча ишлайдиган ходимларга бажарилган иш учун тўланган пул суммалари, шунингдек, амалдаги қонунларга мувофиқ ходимлар (емизикли оналар ишидаги узилиш учун ҳақ тўлаш ва бошқалар)га ишланмаган вақтлари учун тўланган ҳақ суммаси ҳам қўшилади. Меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан тариф ставкалари ва мансаб окладлари бўйича ҳақ тўлаш, ишбай меҳнатга ҳақ тўлаш, ишчиларга мукофотлар тўлаш, оғир ва зарарли меҳнат шароитлари учун, касб маҳорати учун, бир неча касбларни қўшиб бажарганликлари ва хизмат кўрсатиш зоналарини кенгайтирганлиги учун қўшимча ва устама ҳақлар берилади, навбатдаги ва қўшимча таътиллار учун ҳақ тўланади, кўп йил ишлагани учун бир юла тақдирлаш учун ва ҳ.к. Демак, корхона уларнинг меҳнат натижалари учун барча тўловларнинг ягона манбаи -меҳнатга ҳақ тўлаш фонди ҳисобланади. Меҳнатга ҳақ тўлаш фонди иш ҳақи фонди ва моддий рағбатлантириш фонди ўрнига ташкил этилган. Ишчи ва ходимларнинг ўртача ойлик маоши 3700000 минг сўмни ташкил этади. 2020 йилда жамият фаолиятида ўртача 469 нафар ишчи ходим мавжуд бўлса, 2021 йилда уларнинг сони 570 та, 2022 йилда 717 кишига этган. Жумладан, бошқарув ходимлари - 61 киши, муҳандис-техник ходимлар – 43, мутахассис ходимлар – 47, ишчилар – 566 тани ташкил этади.

2-расм. “МЕХМАШ” МЧЖда ишчи-ходимлар динамикаси

Маҳкамлаш маҳсулотларига бўлган талаб бугунги кунда юқори ҳисобланади. Тошкент шаҳри ва вилоятлардаги ҳолатга аниқ жавоб берилса, унинг барча ижтимоий-иқтисодий тарафлари инобатга олиниши зарур. Тошкент шаҳрида талабни юқори бўлиши биринчи навбатда унинг сифати билан боғлиқдир. Иккинчидан унинг нархи бўлиши ҳаммага аён. Чунки, маҳаллий хомашё ва замонавий технология сифат ва рақобатбардошликни ошириш билан таннархни маълум даражада пастлигини таъминлайди.

№	Кўрсаткичлар	Тошкент шаҳрида	Вилоятларда
1.	талаб ҳолати	юқори	ўртача
2.	талабни тақлифга мослиги	ўртадан юқори	ўртача
3.	рақобатчилик	юқори	ўртачадан юқори

“МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамияти мувофиқлик сертификатини олган маҳкамлаш маҳсулотларига бўлган талабнинг бозордаги ҳолати.

Сифатни бошқариш тизимини самарали ва натижали ишлаши мақсадида юқори раҳбарият вакили таъминлаши керак ва унга юклатилган бошқа вазифалардан қатъий назар, унга қуйидагилар учун жавобгарлик ҳамда тегишли ваколатларни белгилаши керак:

- ИСО 9001 талабларига мувофиқ сифатни бошқариш тизими жараёнларини ишлаб чиқиш, жорий қилиш ва ишчи ҳолатда тутилишини таъминлаш;
- юқори раҳбариятга сифатни бошқариш тизимининг фаолияти, шунингдек уни такоминлаштириш билан боғлиқ бўлган еҳтиёжлар тўғрисида ҳисоботларни тақдим қилиш;
- ташкилот раҳбариятини истеъмолчини қониқиши тўғрисида хабардор қилиш;
- бутун ташкилот бўйича истеъмолчилар талабларини ўрганилиши ва тушунилишини таъминлашга кумаклашиш, манфаатдор томонларни истеъмолчиларни шикоятлари ва эътирозлари тўғрисида хабардор қилиш;
- сифатни бошқариш тизимига тааллуқли бўлган масалалар бўйича ташқи ташкилотлар билан алоқада бўлиш.

Юқори раҳбарият корхона сифатни бошқариш тизимини яратиш бўйича ишларни режалаштиришни, корхона сифатни бошқариш тизимига ИСО 9000 серияли халқаро стандартлари талабларига мувофиқ амалга ошириши керак (сифатни бошқариш тизимини ривожлантиришни режалаштириш сифат дастурига киритилиши керак). Раҳбарият томонидан сифатни бошқариш тизимини таҳлил қилишда таркибий тузилиш, ташкилот, жараёнлар фаолиятидаги ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда сифат тизими фаолиятини самарадорлигини баҳолаш бўйича қарорлар қабул қилиниши керак. Сифатни бошқариш тизимини ривожлантириш бўйича қабул қилинадиган қарорлар, ўзгаришларни жорий қилишда амалдаги тизим, ташкилотнинг мақсадлари ва вазифалари билан қарама-қаршиликларни бартараф қилиш юли билан сифатни бошқариш тизимини бутунлиги сақланишини кафолатлаши керак. Юқори раҳбарият жавобгарлик ва ваколатларни аниқлаган бўлиши ва ташкилот ходимларини хабардор қилишини таъминлаши керак. Юқори раҳбарият сифатни бошқариш тизимини самарали ва натижали ишлаши мақсадида юқори раҳбарият вакили таъминлаши керак ва унга юклатилган бошқа вазифалардан қатъий назар, унга қуйидагилар учун жавобгарлик ҳамда тегишли ваколатларни белгилаши керак:

- ИСО 9001 талабларига мувофиқ сифатни бошқариш тизими жараёнларини ишлаб чиқиш, жорий қилиш ва ишчи ҳолатда тутилишини таъминлаш;
- юқори раҳбариятга сифатни бошқариш тизимининг фаолияти, шунингдек уни такоминлаштириш билан боғлиқ бўлган эҳтиёжлар тўғрисида ҳисоботларни тақдим қилиш;
- ташкилот раҳбариятини истеъмолчини қониқиши тўғрисида хабардор қилиш;
- бутун ташкилот бўйича истеъмолчилар талабларини ўрганилиши ва тушунилишини таъминлашга кумаклашиш, манфаатдор томонларни истеъмолчиларни шикоятлари ва эътирозлари тўғрисида хабардор қилиш;
- сифатни бошқариш тизимига тааллуқли бўлган масалалар бўйича ташқи ташкилотлар билан алоқада бўлиш.

Адабиётлар рўйхати.

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”.

2. И.Ибрагимов. Issues of introducing modern methodology of strategic planning in the management of industrial enterprises. Journal of Pharmaceutical Negative Results. Volume 13 | Special Issue 6 | 2022
3. Абдувалиев А.А., Латипов В.Б., Умаров А.С., Алимов М.Н., Бойко С.Р., Хакимов О.Ш., Хван В.И. Стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва сифат. Ўқув қўлланма. Тошкент, СМСИТИ, 2008 й. – 267 б.
4. Мақсудов А.Н., Исматуллаев П.Р., Абдуллаев А.Х., Ахмедов Б.М., Аъзамов А.А. Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш. Дарслик - Тошкент.: ТДТУ. 2001. - 360б.

УДК 339.9.012.23

ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ ВА УНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШ

ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ЭФФЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ЕЮ

FOREIGN YECONOMIC ACTIVITY AND ITS YEFFECTIVE MANAGEMENT

Убайдуллаев Лутфулла Хабибуллаевич

Наманган мухандислик технология институти доценти

Аннотация

Корхона ва ташкилотлар ташқи иқтисодий фаолиятни амалга ошириб хорижий мамлакатлардаги корхоналар билан муносабатларга киришадилар. Мақолада ташқи иқтисодий фаолият ва уни бошқариш самарасини ошириш йўллари ўрганилган ва таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: корхона, глобаллашув, ташқи иқтисодий фаолият, экспорт, импорт, бошқариш, сифат.

Предприятия и организации вступают в отношения с предприятиями зарубежных стран, осуществляющими внешнеэкономическую деятельность. В статье исследуются пути повышения эффективности внешнеэкономической деятельности и управления ею, разрабатываются предложения.

Ключевые слова: предприятие, глобализация, внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, менеджмент, качество.

Enterprises and organizations enter into relations with enterprises of foreign countries engaged in foreign economic activity. The article examines ways to improve the efficiency of foreign economic activity and its management, and develops proposals.

Keywords: enterprise, globalization, foreign economic activity, export, import, management, quality.

Иқтисодиётнинг глобаллашуви ва рўй бераётган турли ўзгаришлар жаҳон мамлакатларида корхона ва ташкилотлар фаолиятига ўзига хос бўлган талабларни қўймоқда. Рақобат курашининг кескинлашиши сабабли рақобатбардошлиликни оширишни кун тартибига асосий масалалардан бири қилиб қўймоқда. Мамлакатимиз иқтисодиёти субъектларида ҳам бу шароитда фаолият юритишнинг замонавий усулларига ўтиш, замонавий менежментнинг усуллари ва тамойилларини жорий этиш ҳамда рақобатбардошлиликни таъминлаш йўналишида қатор ишлар амалга оширилмоқда.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Ҳозирги глобаллашув шароитида жаҳон ҳўжалигини амал қилишининг ўзига хос хусусиятларидан бири халқаро иқтисодий муносабатларни интенсив равишда ривожлантириш ҳисобланади. Мамлакатлар ўртасида, халқаро ташкилотлар ва трансмиллий корхоналар ва бошқа субъеклар ўртасидаги иқтисодий муносабатлар кенгайган ҳамда чуқурлашиб бормоқда. Бу муносабатларнинг кенгайиши ва чуқурлашувига мамлакатлар иқтисодиётининг очиқлик даражасининг ортиши ҳамда халқаро меҳнат тақсимотининг чуқурлашуви сабаб бўлди.

Мамлакатимиздаги турли мулк шаклидаги корхоналар ташқи иқтисодий фаолиятга киришиб бормоқдалар, экспорт ва импорт амаллари ҳажмини оширишга ҳаракат қилмоқдалар. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармонида мамлакатимизнинг экспорт салоҳиятини ошириш орқали 2026 йилда республика экспорт ҳажмларини 30 миллиард АҚШ долларига етказиш мақсад қилиб қўйилган. Бу мақсадга эришиш учун экспортчи корхоналар фаолиятини қўллаб-қувватлаш тизимини фаол давом эттириш орқали республика экспорт салоҳиятини ошири, мавжуд имкониятларни тўлиқ ишга солган ҳолда маҳаллий саноат тармоқлари экспорт салоҳиятини янада ривожлантириш, ташқи бозор ва халқаро талабларга жавоб берадиган стандартларни жорий этиш ва машхур брендларни жалб қилиш[1] белгиланди.

Ҳозирги даврда кўплаб мамлакатларда бўлгани каби, мамлакатимизда ҳам ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда, бунинг учун кенг имкониятлар яратиб берилмоқда.

Ташқи иқтисодий муносабатларда ўзаро ҳамкорлик ўзаро ҳамкорлик жараёнлари ташкил этиш зиддиятли диалектик хусусиятга эга. Халқаро иқтисодий муносабатларда диалектик қарама-қаршиликнинг маъноси шундаки, алоҳида мамлакатларни иқтисодий мустақилликка интилиши ўз миллий ишлаб чиқаришларини мустаҳкамлаш, пировард натижада барибир жаҳон ҳўжалигини янада кўпроқ байналмиллашувига, миллий иқтисодиётларини очиқлигига, халқаро меҳнат тақсимотининг чуқурлашувига олиб келади.

Халқаро миқёсда амалга ошириладиган айирбошлашнинг аҳамияти, унинг самарадорлиги келишилган битимлардан оладиган афзалликлар билан белгиланади. Бу ҳолатда ҳар қандай товар айирбошлашда, савдони амалга оширишда айирбошлашдан олинадиган афзалликка ҳар бир қатнашувчи мамлакат эга бўлади ва натижада бутун жаҳон ҳўжалиги ютади.

Иқтисодий назарияда ташқи иқтисодий фаолиятда мутлоқ афзаллик назарияси мавжуд. Бу назарияни биринчи бўлиб Адам Смит киритган. Адам Смит қайси мамлакат ўз маҳсулотини бошқа мамлакатларга қараганда камроқ ҳаражатлар билан ишлаб чиқарса, шу мамлакат халқаро айирбошлашда қатнашиши мумкин ва афзалликка эга бўлади деб тушунтирган.

Наманган вилояти билан жаҳон мамлакатлари ўртасидаги ўзаро иқтисодий алоқалар йўлга қўйилган. 2022 йил давомида вилоят бўйича экспорт ҳажми 501,5 млн.доллар миқдорида режалаштирилган бўлиб, йил давомида 577,5 млн.долларлик маҳсулотлар ва хизматлар экспорт қилинди ёки экспорт бўйича белгиланган режа топшириқлари 115,2 фоизга бажарилди. 2022 йили вилоятда 502,7 млн.долларлик саноат маҳсулотлари, 127,1 млн.доллар мева-сабзавот маҳсулотлари экспорт қилинди. Бу кўрсаткичлар белгиланган режага нисбатан мос равишда 134,3 % ва 158,9 % га бажарилди. 2022 йили вилоятдаги корхона ва ташкилотлар томонидан 51 та хорижий давлатларга экспорт амаллари бажарилди. Бу мамлакатлар қаторида Россия Федератсияси, Хитой Халқ Республикаси Қирғизистон, Туркия ва Қозоғистон Республикаси билан асосий экспорт амаллари бажарилди. Ташқи иқтисодий муносабатларда вилоятдаги 485 та корхона қатнашмоқда. 2022 йил давомида 141 та корхона биринчи марта ташқи иқтисодий фаолиятга киришди ва 48,3 млн.долларлик маҳсулотларни экспорт қилди. Бу маҳсулотларнинг 31 тури янги турдаги маҳсулотлар бўлиб, уларнинг қиймати 6,1 млн. долларни ташкил этди. Бу янги маҳсулотлар қаторида 839,0 минг долларлик музлатилган форел балиғи, 54,5 минг долларлик пластик

ромлар, 32 минг долларлик минералватали базалтли плиталар, ҳамда 48 минг долларлик мотор мойи каби маҳсулотларни кўрсатиш мумкин. Вилоятда ҳар йили кўплаб корхона ва ташкилотларни халқаро муносабатларга киритиш бўйича ижобий ишлар амалга оширилмоқда. Бу каби ишларни 2023 йили ҳам давом эттирилмоқда. 2023 йили вилоят корхона ва ташкилотлари томонидан амалга ошириладиган экспорт амалларини 1,5 бараваргача ошириш режалаштирилган. Бу 850,1 млн.долларни ташкил этади. Бу мақсадга эришиш учун қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Экспорт қилиш бўйича шуғулланишга ҳаракат қилаётган корхоналар ва тадбиркорлар билан суҳбатлар ташкил этилиб, маслаҳатлар бериш ишлари йўлга қўйилган. Зарур ҳолларда экспорт қилиш истагида бўлган корхоналарга молиявий кўмак кўрсатилмоқда, уларнинг айланма маблағларини тўлдириш мақсадида имтиёзли кредитлар ажратилмоқда. Европа Иттифоқи давлатларидаги Ўзбекистоннинг элчихоналари билан Европанинг йирик савдо компанияларини вилоятда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни Европа давлатларига экспортини кенгайтириш юзасидан ушбу компанияларнинг филиалларини очиш бўйича ҳаракатлар амалга оширилмоқда. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни брендлаш ва халқаро сертификатлар олиш бўйича амалий кўмак берилмоқда. Шу билан биргаликда, ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширишда қатор муаммолар ҳам мавжуд бўлиб, уларни бартараф этиш бу фаолият билан шуғулланаётган корхона ва ташкилотларда катта имкониятлар яратади ва вилоят иқтисодиётини юксалтиришга олиб боради. Бу камчиликларнинг биринчиси импортнинг экспортга нисбатан юқорилигидир ёки ташқи иқтисодий фаолиятнинг манфий сальдосидир. Вилоят бўйича 2022 йили жами экспорт 581224, 2 минг АҚШ долларини ташкил этган бўлса, импорт амаллари 694909,2 минг АҚШ долларини ташкил қилди. Деярли барча туманларда ҳам шу каби ҳолат кузатилди. Ташқи иқтисодий муносабатларда ижобий сальдога эга бўлиш бу фаолиятнинг самарасини орттиради. Ташқи иқтисодий муносабатларни ташкил этиш ва бошқаришда экспорт ҳажмини импортдан кўра устуворликка эга бўлишини таъминлаш лозим.

Ташқи иқтисодий муносабатларнинг ривожига таъсир кўрсатаётган омилларга яна инфратузилма муаммоларини, товарлар стандарти муаммосини, экспортнинг ривожланиши олдидаги маъмурий-ҳуқуқий тўсиқларни, маҳаллий ишлаб чиқарувчилар Европа ва Америка бозоларига таклиф қилаётган товарлар рақобатбардошлигининг пастлигини, корхоналар, хусусан кичик бизнес субъектларининг технологик жиҳозланиш даражаларининг паст эканлигини, иқтисодий кўрсаткичларни ҳисоблаш услугиётидаги камчиликларни ва бошқаларни киритиш мумкин.

Ташқи иқтисодий муносабатларнинг ривожига таъсир кўрсатаётган ушбу муаммоларни самарали тарзда ҳал қилиш дунёнинг ривожланган мамлакатлари ўртасидаги иқтисодий ҳамкорлик кўламлари ва самарадорлигининг оширилишига олиб келади ҳамда ташқи иқтисодий муносабатларни самарали бошқариш йўналишида керак бўлган тадбирлар каторида қуйидагиларни таклиф қиламиз:

- Ишлаб чиқариш соҳасида умумий сифат тизимларининг, халқаро стандартларнинг қўлланишини таъминлаш;

- Халқаро иқтисодий муносабатларда муваффақиятли қатнашаётган корхона ва ташкилотларни, тадбиркорларни рағбатлантириш чораларини кўриш. Бу мақсадда Низом ишлаб чиқиш;

- Ташқи иқтисодий фаолиятга киришиб, экспорт амалларини бажаришга киришмоқчи бўлган корхона ва ташкилотлар раҳбар ва мутахасссларини малака оширишларини ташкил этиш, улар учун махсус тренинглар ташкил қилиш;

- Экологик маҳсулот меъёрларининг ишлаб чиқиш ҳамда жорий қилиш.

- Инновацион ва инвестицион фаолиятни самарали йўлга қўйиш.

- Халқаро иқтисодий муносабатларни бошқариш бўйича замонавий усулларни ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва корхоналарда уларни қўллаш бўйича суҳбатлар ташкил этиш.

- Мамлакатимизда ишлаб чиқарилган товарларни стандартлаштириш ва сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш ҳамда ривожланган мамлакатлар

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

тизимларига мувофиқлаштириш. Халқаро стандартларни жорий қилиш ва улар бўйича ишларни ташкил этиш.

-Экспорт-импорт амалларини бажариш жараёнини янада соддалаштириш, яъни ташқи иқтисодий операцияларни амалга оширишда ҳисоб-китобларни янада эркинлаштириш.

- Халқаро ҳамда ҳудудий иқтисодий ва савдо ҳамда божхона уюшмаларига интеграциялашувини таъминлаш.

- Жаҳоннинг турли мамлакатларида мамлакатимизнинг миллий хунармандчилиги маҳсулотларини намойиш этиш, реклама қилиш ва интернет орқали турли мамлакатларга маълум қилиш тизимини ишлаб яратиш.

Ташқи иқтисодий муносабатларга киришиб, экспорт амалларини бажариш бўйича фаолият олиб бораётган корхона ва ташкилотлар ҳам бу борадаги ўз фаолиятларини такомиллаштиришлари ва қуйидагиларни амалга оширишлари зарур:

1. Ишлаб чиқариладиган маҳсулот турларининг сифатли бўлишини таъминлаш ва уни истеъмолчиларнинг талабларига жавоб берадиган ҳолда ва кўринишда бўлишини таъминлаш.

2. Фаолиятда фойдаланилаётган ишлаб чиқариш технологиясини такомиллаштириб бориш.

3. Мамлакатимизда ҳамда хорижда яратилган янгиликларни ўрганиб бориш, уларнинг энг самаралиларини корхонадаги ишлаб чиқариш жараёнида қўллаш.

4. Маркетинг фаолиятини самарали равишда амалга ошириш, бозордаги истеъмолчилар талабларини ўрганиб бориши, таҳлил қилиш.

5. Халқаро иқтисодий алоқалар бўлимини ташкил қилиш. Улар томонидан мутахассисларни хориж мамлакатларига ўрганиш, таҳлил қилиш ва таклифларни ишлаб чиқиш мақсадида юбориш.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони
2. Казаков О.С. Менежмент. Наманган, “Усмон Носир медиа”, 2022, 256 бет
3. Лутфулла Хабибуллаевич Убайдуллаев, & Бакhtiёр Набижанович Дедажанов. (2021). the digital economy: advantages and risks. Journal of Central Asian Social Studies, 2(01), 153-159. <https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue01-a23>
4. Саттер ИИИ, Ж.Ж., Кидвелл, Р.Е. (2014). Function, governance, and trust in successor leadership groups in family firms. Journal of Family Business Strategy, 5(3), 217-228. doi: 10.1016/j.jfbs.2013.06.001.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2016, – 1056 с.
6. Набижанович, Д. Б. (2019). Issues of support and stimulation of exporting enterprises and ways of their elimination. American Journal of Yeconomics and Business Management, 2(3), 44-56.
7. Казаков О.С.Improving the management activity of the fruit and vegetable industry . Jurnal “Theoretical & Applied Science” № 12/ 2018interprises.

TADBIRKORLIK SUB'EKTLARIDA ZAMONAVIY BOSHQARUV TAMOYILLARIDAN FOYDALANISH VA INNOVATSION FAOLIYATNI BOSHQARISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

ВОПРОСЫ ИСПОЛЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПРИНЦИПОВ УПРАВЛЕНИЯ В СУБМЕКТАХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

ISSUES OF USING MODERN MANAGEMENT PRINCIPLES IN BUSINESS ENTITIES AND IMPROVING THE MANAGEMENT MECHANISM OF INNOVATIVE ACTIVITIES

Narimonov Nuriddin Narimon o'g'li

Namangan muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish tadbirkorlik faoliyatini rivojlanganlik darajasiga bevosita bog'liq bo'lib, ular foydasini oshirish, zamonaviy boshqaruv tamoyillaridan samarali foydalanish, shuningdek, innovatsion faoliyatini samarali tashkil yetish va boshqarish muhim ahamiyat kasb yetadi. Maqolada zamonaviy boshqaruv tamoyillaridan samarali foydalanish orqali ularni jahon bozoriga olib chiqish, bunda boshqaruvning samarali usullaridan foydalanish to'g'risida fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: tamoyil, innovatsion faoliyat, innovatsion mexanizm, yeksport, innovasiya, tadbirkorlik, infratuzilma ishlab chiqarish, biznes faoliyati.

В условиях экономической модернизации стабильное развитие национальной экономики находится в прямой зависимости от уровня развития предпринимательской деятельности, и важно увеличивать их прибыль, эффективно использовать современные принципы управления, организовывать и управлять инновационной деятельностью. В статье освещаются идеи вывода их на мировой рынок посредством эффективного использования современных принципов управления, применения эффективных методов управления.

Ключевые слова: принцип, инновационная деятельность, инновационный механизм, экспорт, инновация, предпринимательство, инфраструктурное производство, предпринимательская деятельность.

In the conditions of economic modernization, the sustainable development of the national economy is directly dependent on the level of development of entrepreneurial activities, and it is important to increase their profits, effectively use modern management principles, and effectively organize and manage innovative activities. The article highlights the ideas of bringing them to the world market through the effective use of modern management principles, and the use of effective management methods.

Key words: principle, innovative activity, innovative mechanism, export, innovation, entrepreneurship, infrastructure production, business activity.

Iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari, savdo va xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarining butunlay davlat tasarrufidan chiqarilishi va xususiylashtirilishi natijasida mamlakatimizda amalda ko'p qiladi iqtisodiyot shakllandi, mulkdorlar va tadbirkorlarning yangi sinfi paydo bo'ldi va milliy iqtisodiyotimizda tobora salmoqli o'rin yegallamoqda.

Bugungi kunda kichik biznes va xususiyy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulot tarkibidagi ulushi ortib bormoqda va u mamlakatimiz iqtisodiyotidagi yetakchi kuchga aylanib, bozorda zarur

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

tovar va xizmatlar bilan to‘ldirish, aholi daromadi va farovonligini oshirishning asosiy manbai, ish bilan ta‘minlash bilan bog‘liq muammolarni hal yetishning muhim omiliga aylanayotgani alohida ahamiyat kasb yetadi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning bosh maqsadi ochiq tashqi siyosatni, barqaror ijtimoiy yunaltilgan bozor iqtisodiyotini kuchli demokratik huquqiy davlatni va fuqarolar jamiyatini qurish hisoblanadi. Shu maqsadlarni ko‘zlagan holda, Respublikamizda bozor islohotlari qa‘tiy va izchil amalga oshirilmoqda.

“2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da “Tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, xususiyl sektorning Yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga va yeksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish” vazifalari qo‘yilgan[1].

Tadbirkorlik sohasidagi innovatsion faoliyat, asosan innovatsion loyixalar orqali amalga oshadi, ularni yangilik darajasi shu tashkilotlarni resurslari va moliyaviy imkoniyatlariga bog‘liqdir. Tadbirkorlik sub’ektlarining innovatsion faolligi, innovatsion loyixalarni tadbiri yetishdagi jadalligi tadbirkorlik sub’ekti va innovatsion mikroiklimni potentsialiga bog‘liq.

Biz taklif qilayotgan innovatsion rivojlanish strategiyasi va uni baholash metodikasi o‘z ichiga quyidagi bosqichlarni oladi:

1) Xududni tipologik parametrlarini belgilaydigan va sohani rivojini tavsiflovchi ko‘psonli guruxlanishlar ko‘rsatkichlari orqali tadbirkorlik sub’ektlari mahsulotlarini ishlab chiqish, qayta ishlash, sotish bo‘yicha xududlarlar tipologiyasi;

2) Mahsulotlarini ishlab chiqish, qayta ishlash, sotish bo‘yicha integral ko‘rsatkichni va regionlarni tabaqalashni hisob-kitobi;

3) Xududlarni innovatsion rivojlanish va sohadagi innovatsiyalarni tarqalish faktorini aniqlash uchun innovatsiya diffuziyasini innovatsion rivojlanish bo‘yicha yegri chizig‘ini rivoji va qurilish darajasiga ko‘ra xududlarni ajratish;

4) Xududlar uchun ajratilgan guruxlar bo‘yicha innovatsion rivojlanishni SWOT tahlili va rivojlanishni strategik yunalishini aniqlash, tadbirkorlik sohasidagi innovatsion strategiyasini istiqbolli parametrlarini asoslab berish.

"MEXMASH" mas'uliyati cheklangan jamiyati Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash qo‘mitasi Namangan viloyat boshqarmasining 1995 yil 7 dekabrda 314/k-po sonli davlat korxonasini ochiq aksiyadorlik jamiyatiga aylantirish to‘g‘risidagi buyrug‘iga asosan tashkil yetilgan va Namangan shahar hokimining 1995 yil 22 dekabrda 12/1054-sonli qarori bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan "MEXMASH" aksiyadorlik jamiyatini tashkiliy xuruqiy shaklini o‘zgartirish natijasida tashkil yetilgan."MEXMASH" aksiyadorlik jamiyatining ishlab chiqarish markazi jamiyat raisining ishlab chiqarish bo‘yicha muovin rahbarlik qiladi va barcha ishlab chiqarish bo‘yicha masalalar bu bo‘limda hal yetiladi. Ishlab chiqariladigan mahsulot sifatiga barcha bo‘limlar va markazlar ma’sul bo‘lsalarda, bu ish bo‘yicha asosiy ma’suliyat ishlab chiqarish markazidagi sifat nazoratiga yuklatilgan.

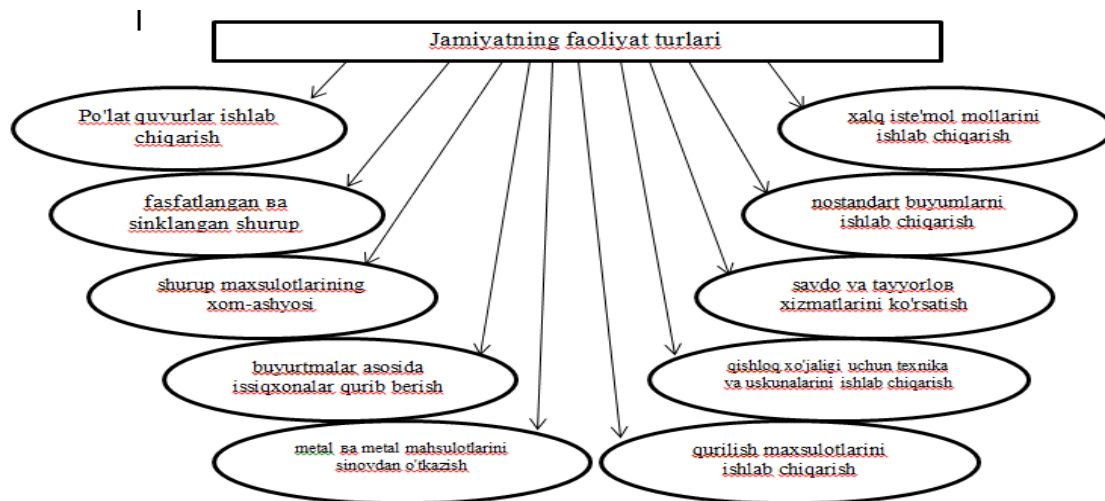
Bu markazdagi ilmiy texnika bo‘limi korxona faoliyati uchun zarur bo‘lgan yangi dastgohlarni yaratishga, ishlayotganlarni takomillashtirish bilan bog‘liq ishlarga rahbarlik qiladi. Keyingi yillarda korxonada bu soxada qator ishlar amalga oshirildi va tadbirlar o‘tkazildi, natijada korxonada ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifati birmuncha yaxshilandi va sotuv xajmi ortishiga yerishildi.

Jamiyat faoliyati quyidagilar xisoblanadi :

1-ishlab chiqarishdagi faoliyat, mavjud dastgoxlarning xolati, xom ashyolarni sotib olish darajasi va korxona mahsulotlari narxlarining raqobatbardoshliligi ko‘rsatkichlari nisbatan zaif tomonlar yekanligi aniqlandi. Korxonada amalga oshiriladigan tadbirlar va ilmiy izlanishlar mana shu tomonlarga yunaltilishi lozim. 1-ishlab chiqarishdagi xolat dastgoxlarning jismoniy yeskiregani natijasida kelib chiqqan bo‘lib, uning natijasida mahsulot tannarxi ortib ketgan va narxni raqobatbardoshliligi tushib ketgan.

Demak, korxona rahbariyati va iqtisodchilari oldida turgan yeng dolzarb masala-mavjud dastgoxlarni yangi, yuqori unumli va kam sarf-harajat talab yetadiganlarini topish hamda ularni jadal tarzda ishlab chiqarishda qo‘llashdir.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

1-rasm. “MEXMASH” mas’uliyati cheklangan jamiyati faoliyat turlari

Shurup, samorez va sim ishlab chiqarish dastgohlari Tayvanddan keltirilgan, to‘g‘ri chokli po‘lat quvurlarini ishlab chiqarish dastgohlari yesa Xitoydan keltirilgan bo‘lib, zamon talablariga javob beradi.

1-jadval.

“MEXMASH” MChJni moliyaviy – iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlili. (ming so‘m)

No	Ko‘rsatkichlar	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2022-yilning 2020-yilga nisbati, foiz (%)
1.	Maxsulotlarni sotishdan tushgan tushum, ming so‘m	156281183	184673042	203484485	130
2.	Maxsulotlarni sotishning yalpi foydasi, ming so‘m	35271304	38972104	41075832	116

1-jadvaldan ma’lum bo‘lmoqdaki, jamiyatning moliyaviy ko‘rsatkichlari ijobiy tomonga o‘zgarmoqda. Agar mahsulotlarni sotishdan tushgan sof tushum 2020 yil 156281183 ming so‘mni, 2021 yil 184673042 ming so‘mni tashkil yetgan bo‘lsa, 2022 yilda bu ko‘rsatkich 203484485 ming so‘mga yetgan va 2020 yilga nisbatan 130 foizni tashkil yetgan. Maxsulotlarni sotishning yalpi foydasi yesa 2020 yilga nisbatan o‘sgan va 41075832 ming so‘m, ya’ni 2020 yilga nisbatan 116 foizni tashkil yetgan.

Jamiyat doimo o‘z daromadlari qismini ko‘paytirishlari zarur. Buning sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish, ish jarayonlarida ishchi va xodimlar ustidan qat’iy nazorat o‘rnatishlari kerak. Yalpi daromad bo‘yicha sotuv qilingan mahsulotning rentabelligi ko‘rsatkichi o‘tgan yilga nisbatan oshgan.

Yuqoridagi 2-jadvaldan ko‘rishimiz mumkinki, jamiyatning umumiy xarajatlari o‘tgan yilga nisbatan ko‘payganini ko‘ramiz. Bunga sabab, jamiyat o‘z faoliyatini keyingi ikki yil davomida juda ham kengaytirdi.

Jahon amaliyotida sohaviy innovatsion tizimlarni samarali rivojlanishiga turli yondashuvlar ma’lum, ular asosida quyidagilar yotadi:

-sohani iste’molchilari uchun ilmiy bilimlarni ishlab chiqishga yunaltilgan ko‘p sonli fanlar jalb qilinadigan ishlab chiqarish va klasterlarni rivoji;

-to‘la innovatsion siklni (sohani texnologik liderligi) yoki faqat “o‘sish nuqtasini” qo‘llab-quvvatlash (ilmiy-texnikaviy ishlanmalarni ishlab chiqishda ma’lum bir darajada yutuqlarga yerishgan va o‘sishni lokomotivi bo‘la oladigan) bilan shug‘ullanadigan tashkilot faoliyatini rag‘batlantirish;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

-NIOKR sohalarni hamda ta’lim ham oliy ta’lim institutlarini tadqiqot potentsiali bilan innovasion sohani integrasiyasini kuchaytirish

Modelni samaradorligi mahalliy hokimiyatni tashabbusiga, xamjamiyatni, ilmiy va ta’lim tashkilotlarini biznesdagi faolliligiga bog‘liq, ularni o‘zaro aloqalari va funksional munosabatlari birlashtiruvchi yig‘indisi innovatsion tizimni tashkil qiladi. Shunday qilib, tadbirkorlik faoliyatini innovatsion rivojlanishini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi ma’muriyat organlari tomonidan tartibga solinadigan innovatsion jarayonni amalga oshirish yuzasidan turli iqtisodiy munosabatlarga kirishadigan innovatsion tizimni yelemntlar yig‘indisini o‘z ichiga oladi.

Hamma sub’ektlar innovatsion tizimni shakllanishida va rivojlanishida teng ma’noli bo‘ladi. Innovatsion muxitni yelemntlari bir-biridan aloxida bor bo‘la olmaydi, balki mustahkam funksional o‘zaro bog‘liq bo‘ladi.

Davlat va tadbirkorlik faoliyati doimo uzviy bog‘liqlikda bo‘lib, alohida yunalishlarda yangilanishni va moslanishni talab yetadi. Tadbirkorlik faoliyati strukturasi davlat organi sub’ektlari iqtisodiy tashkiliy mexanizmi bilan bog‘liqligi quyidagicha bo‘ladi:

- iqtisodiy – tadbirkorlik faoliyatini tashkil yetishda infrastruktura ob’ektlarini shakllantirish;
- ijtimoiy – ikkala tomonning bir-biriga bog‘liqligi va ijtimoiy jihatdan rivojlanishi, davlat tomonidan tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash mexanizmi bilan bog‘liq bo‘ladi.

2-jadval

“MEXMASH” MChJning xarajatlari to‘g‘risida ma’lumot (ming so‘m)

№	Ko‘rsatkichlar	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2022-yilning 2020-yilga nisbati, foiz (%)
1.	Sotilgan maxsulotning tannarxi	121009879	145209455	165220592	136,5
2.	Davr xarajatlari	9260293	1058342	12836826	138,6
3.	Sotish xarajatlari	1259407	1420972	1563489	124,1
4.	Ma’muriy xarajatlar	3181018	3358103	3710974	116,6
5.	Boshqa operasion xarajatlar	4819868	5249173	5408614	112,4
6.	Moliyaviy faoliyat bo‘yicha xarajatlar	16842145	19735648	24598285	146
7.	Valyuta kursi farqidan zarar	3235970	3579124	4051904	125,2
8.	Foiz shaklidagi xarajatlar	13606175	16972347	20546381	151

Shu bilan birga shuni anglash kerakki, qaror qabul qilish konsepsiyasi – bu maqsadga muvofiq qarashlarni birlashtiruvchi sosiorasionalli model. Unda ob’ektiv, sub’ektiv, intersub’ektiv va pozitsiyali maqsadga muvofiqlik mujassam yetgan. Ob’ektiv maqsadga muvofiqlik investision qarorlarni an’anaviy iqtisodiy tushunchasi bilan bog‘langan. Tashqi muxit faktorlarni pozitiv kompleksini xududiy sharoit bilan qo‘shish invistision munosabatlarni o‘rnatishga imkon bo‘ladi, ishtirokchilar manfaatlarini o‘zgarishida aniq javob beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”
2. Axmedov B.M., Ismatullayev P.R., Turayev Sh.A. Sertifikatlashtirish va sifatni boshqarish asoslari: 5521600 - "Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish" va 5524300 - "Mahsulot sifati menejmenti (mahsulot turlari bo‘yicha)" yunalishlari bakalavriat talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. O‘zR OO‘MTV; TDTU. - Toshkent, 2007. -233 B..
3. Abduvaliyev A.A., Latipov V.B., Umarov A.S., Alimov M.N., Boyko S.R., Xakimov O.Sh., Xvan V.I. Standartlashtirish, metrologiya, sertifikatlashtirish va sifat. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, SMSITI, 2008 y. – 267 b.
4. Maqsudov A.N., Ismatullayev P.R., Abdullayev A.X., Axmedov B.M., A‘zamov A.A. Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish. Darslik - Toshkent.: TDTU. 2001. - 360b.

ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТНИ БОШҚАРИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ISSUES OF MANAGEMENT OF FOREIGN YECONOMIC ACTIVITY

Оқбоев Махмуджон

Наманган мухандислик технология институти таянч докторант

Аннотация.

Глобаллашув иқтисодиётнинг барча субъектларининг самарали фаолиятини ҳамда ташқи иқтисодий фаолият самарасини оширишни тақозо этади. Мақолада тадбиркорлик корхоналарида ташқи иқтисодий фаолият таҳлил қилинган ва уни бошқаришнинг масалалари ўрганилган. Тадбиркорлик корхоналарида ташқи иқтисодий фаолият самарасини орттириш йўллари белгиланган.

Калит сўзлар: глобаллашув, иқтисодиёт, тадбиркорлик, ташкил этиш, бошқариш, ташқи иқтисодий фаолият, сифат, иқтисодий самарадорлик.

Глобализация предполагает повышение эффективной деятельности всех субъектов экономики, а также эффекта от внешнеэкономической деятельности.

В статье анализируется внешнеэкономическая деятельность предпринимательских предприятий и исследуются вопросы ее управления. На предпринимательских предприятиях устанавливаются способы достижения эффекта от внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: Глобализация экономика, предпринимательство, организация, менеджмент, внешнеэкономическая деятельность, качество, экономическая эффективность.

Globalization implies an increase in the effective activity of all economic entities, as well as the effect of foreign economic activity. The article analyzes the foreign economic activity of entrepreneurial enterprises and examines the issues of its management. Ways of achieving the effect of foreign economic activity are established at entrepreneurial enterprises.

Keywords: globalization, economy, entrepreneurship, organization, management, foreign economic activity, quality, economic efficiency.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда иқтисодиёт ривожини юқори суръатларда таъминланмоқда. Бу тараққиётга иқтисодиётнинг турли соҳалари ва тармоқлари қатори кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолияти ҳам қатъий ҳисса қўшиб келмоқда. Ялпи ички маҳсулотда кичик бизнес тадбиркорлигининг улуши ортиб бормоқда. Кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарининг сони муттасил равишда ортиб бормоқда.

Шу билан биргаликда, улар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ва хизматлар турлари ҳам кўпайиб бормоқда. Кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарининг ҳаракати туфайли мамлакатимизнинг ташқи иқтисодий муносабатлари ҳам ривожланиб бормоқда. Наманган вилоятида ҳам кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналари сони ортиб, улар томонидан амалга оширилаётган ташқи иқтисодий фаолият кўламини кенгайтириб бормоқда. Кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналари томонидан Наманган вилоят ташқи савдосининг қатъий қисми амалга оширилмоқда. 2022 йилда тадбиркорлик корхоналари томонидан вилоят жами экспортининг 42,8 фоизи, импортнинг эса 72,3 фоизи амалга оширилди (1–жадвал). Вилоятда яратилган ялпи ҳудудий маҳсулотнинг 72,4 % тадбиркорлик корхоналари томонидан яратилмоқда. 2018 йили вилоят ялпи ҳудудий маҳсулотининг 80,0 %ни тадбиркорлик корхоналари таъминлаган бўлса, кейинги йилларда бу улуш бир оз пасайди.

Бунга шу йиллари амалга ошган пандемия сабаб бўлди. 2017 ва 2018 йилларида вилоят экспортининг 80,0 %га яқинини таъминлаган кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолияти корхоналари 2022 йилга келиб 42,8 % лик улушга эга бўлди. Импорт ҳаракатларида эса ўзгариш кам бўлди. Яна бир муҳим муаммо – вилоят кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарининг ташқи савдо балансида манфийлик ортиб бормоқда, яъни импортнинг ҳажми экспортдан ортиб бормоқда.

Кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарининг ташқи иқтисодий фаолиятидаги бу каби ҳолатларни олдини олиш ва фойдаланилмаётган имкониятларни ҳаракатга келтириш учун уларнинг ташқи иқтисодий фаолиятини ривожлантириш ва замонавий менежмент талаблари асосида амалга ошириш талаб этилади. 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва доимий даромад манбаларини шакллантириш учун шароитлар яратиш, хусусий секторнинг Ялпи ички маҳсулотдаги улушини 80 фоизга ва экспортдаги улушини 60 фоизга етказиш вазифаси қўйилган.

Бу вазифани бажариш учун ҳам тадбиркорлик корхоналарининг ташқи иқтисодий фаолиятини бошқаришни такомиллаштириш талаб этилади. Ташқи иқтисодий фаолият олиб борилаётган мамлакатлар географияси кенгайиб бормоқда. Ташкил этилаётган ташқи иқтисодий муносабатларда импорт улуши экспорт улушига нисбатан кўра юқорилаб бораёпти.

Шу билан биргаликда, айрим мамлакатлар билан фақатгина бир марталик алоқалар йўлга қўйилган бўлиб, кейинги йиллари тўхтаб қолинмоқда. Бунга сабаб, менежментнинг стратегик мақсадларни қабул қилиш ва амалга ошириш стратегиясидан етарли даражада фойдаланилмаётгани сабаб бўлмоқда.

Кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарининг ташқи иқтисодий фаолиятларида хорижий мамлакатлардан вилоятнинг энг йирик савдо ҳамкорлари Россия, Қозоғистон, Хитой, Арманистон, Қирғизистон, Германия, Жанубий Корея сингари мамлакатлар бўлса, улардан, фақат Россия, Қозоғистон, Арманистон,

Қирғизистон билан ижобий сальдога эришилган. Иқтисодиёти ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар, Германия, Хитой, Латвия, Туркия, Жанубий Корея ва бошқа хорижий мамлакатлар билан манфий савдо амалга оширилган.

Вилоят 50 дан ортиқ мамлакатлар билан экспорт муносабатларини ўрнатган бўлса ҳам, уларнинг аксарияти билан фақат бир йил экспорт амалга оширилган, яъни, экспорт муносабатларининг давомийлигига эришилмаган. МДХ ҳамда бошқа хорижий мамлакатларга амалга оширилган экспорт кўрсаткичлари Наманган шаҳри, Косонсой, Учқўрғон ва Чуст туманларида тенг равишда ривожланган бўлса, аксинча, Мингбулоқ ва Янгиқўрғон туманларида мазкур кўрсаткичларнинг иккала йўналиши бўйича кескин пасайиш аъъаналари кузатилган. Кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналари фаолиятида экспорт амалларини ташкил этишда бир оз қийинчилик мавжуд.

Бунга сабаб, маркетинг хизматини амалга ошира олмаслик ва халқаро бозорлардаги рақобат курашига бардош бера олмаслик бўлмоқда. Экспорт ҳажмида тайёр маҳсулотлар, машина ва механизмларнинг улушини янада ошириш лозим. Ўтган йиллари вилоятда машина ва асбоб ускуналар бўйича экспорт жуда кам амалга оширилган. Бунинг ҳам сабабларини ўрганиш ва бу соҳадаги имкониятларни таҳлил қилиш ташқи иқтисодий фаолиятини бошқаришнинг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Ташқи иқтисодий муносабатларини бошқариш фаолияти билан боғлиқ бу масалаларнинг ечими бугунги кунда жуда долзарб масалалардан ҳисобланади. Ташқи иқтисодий фаолиятни бошқаришда унинг устувор йўналишларини ҳисобга олиш лозим. Ташқи иқтисодий фаолиятнинг асосий қисми ташқи савдодан иборатдир. Ташқи савдо фаолиятида эса экспорт амалиёти энг устувор фаолият деб ҳисоблаш керак ва кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарининг бошқарув фаолиятида экспортни лойиҳалаш, режалаштириш ва ташкил этиш масалаларига катта эътибор қаратиш лозим.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Экспорт ҳажмини ошириш ва мамлакат экспорт салоҳиятини мустаҳкамлаш ҳозирги глобаллашув шароитида иқтисодий сиёсатнинг энг муҳим йўналишларидан бири бўлиб ҳисобланмоқда. Экспорт, лотинча "ехпорто" сўзидан олинган бўлиб, "экспорт қилиш" маъносини англатиб, чет эл ҳамкорига эгалик қилиш учун чет элга товарлар сотиш ва экспорт қилиш бўйича кўплаб тижорат операциялари мажмуи ҳисобланади. Экспорт амалларини ташкил этиш ва бошқаришда кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарида бу фаолиятини амалга оширишга таъсир кўрсатувчи омилларни ўрганиш, таҳлил қилиш ва имкониятлардан тўлароқ фойдаланишга ҳаракат қилиш лозим.

Тадбиркорлик корхоналарида ташқи иқтисодий фаолиятни ташкил этишда ички муҳит омиллари ҳамда ташқи таъсир омиллари таъсир кўрсатади. Ташқи савдони бошқаришда фаолият мақсадларини аниқ белгилаб олиш ва бу мақсадга мувофиқ бошқарув тузилмаларини қайтадан кўриб чиқиш керак.

1-жадвал

**Наманган вилоятида кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарининг вилоятдаги
улуши, % да**

№	Йиллар	Ялпи ҳудудий маҳсулотда	Экспортда	Импортда
1	2000	38,2	16,9	38,2
2	2001	37,2	14,3	22,0
3	2002	34,9	11,7	48,0
4	2003	32,0	44,3	67,0
5	2004	34,0	64,0	64,9
6	2005	31,0	74,1	57,4
7	2006	41,0	19,3	65,2
8	2007	66,3	32,7	67,3
9	2008	69,7	52,8	50,7
10	2009	71,9	69,2	60,0
11	2010	76,0	86,9	64,5
12	2011	78,7	54,1	53,7
13	2012	78,4	48,6	62,0
14	2013	79,5	52,4	75,5
15	2014	79,7	74,3	68,2
16	2015	77,6	77,8	74,5
17	2016	78,7	87,4	90,9
18	2017	79,6	90,6	88,7
19	2018	80,0	83,6	45,9
20	2019	79,2	80,1	70,7
21	2020	70,1	53,3	73,4
22	2021	71,2	51,3	79,0
20	2022	72,4	42,8	72,3

1-Жадвал. Наманган вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилган

Корхонадаги ҳар бир бўлинма ўз мақсадларини қабул қилишда маҳсулотларни экспорт қилишни биринчи даражали аҳамиятга эга эканлигини ҳисобга олишлари керак. Тадбиркорлик фаолиятининг ташқи иқтисодий фаолиятига ҳамда бу фаолиятда экспорт амалларини бажаришга ташқи муҳитнинг рағбатлантирувчи ва чекловчи омиллари таъсир кўрсатади. Бу каби омилларни ҳар бирини алоҳида ва тизимли равишда ўрганиш ва уларнинг таъсирини ҳисобга олган ҳолда стратегия қабул қилиш керак бўлади. Ташқи муҳитнинг

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

ўзгарувчанлиги бу вазифани бажаришда қийинчилик туғдиради. Шу сабабли, ташқи савдони бошқариш бўйича қабул қилинаётган қарорларни универсаллик даражасини орттириш ва зарур ҳолларда жадаллик билан уларга ўзгартириш киритишни мақбул деб ҳисоблаймиз.

Кичик бизнес ва тадбиркорлик корхоналарида глобаллашув ва ўзгаришлар шароитида ташқи иқтисодий фаолиятни бошқаришни такомиллаштириш учун қуйидаги йўналишларни таклиф қиламиз:

-Хорижий мамлакатлар бозорларини чуқур таҳлил қилиш ва улардаги талаб, таклиф ва истеъмолчилар имкониятларини ўрганиш;

-Ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг сифат даражасини ошириш ва халқаро талабларга жавоб берадиган даражага чиқариш. Стандартлардан чекланишга асло йўл қўйиб бўлмаслигини ҳар бир бўлим ва ходимларга етказиш;

-Тайёрланаётган маҳсулотлар сифатини назорат қилишни амалга ошириш. Танлов усулида эмас, балки мунтазам ва ҳар бир маҳсулот учун ўтказиш самара келтиради. Бирон-бир маҳсулотни сифат назоратисиз ўтказиб юбормасликга эришиш лозим;

-Корхона фаолиятидаги ички ўзгарувчиларни мунтазам таҳлил қилиб бориш ва ҳар бир ўзгаришни олдиндан пайқаб олишга ҳаракат қилиш, бу ўзгаришларга муносиб фаолиятни белгилаб олиш;

-Фаолиятга ташқи таъсир кучлари ва омилларини таҳлил қилиб бориш. Ўзгаришларга мослашиш стратегиясини яратиш ва амалга ошириш;

-Хориж учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ва хизматлар бўйича харажатларни муқобиллаштириш ва юбориладиган мамлакатнинг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда амалга ошириш учун

-Мамлакатларининг бошқарув маданиятини, ўзига хос бўлган миллий хусусиятларини ҳисобга олиш;

-Хориж учун ишлаб чиқариладиган маҳсулотларни ишглаб чиқариш ва хизматларни тайёрлашда зарур бўлган хом ашё сифатига катта эътибор бериш зарур.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2022 йил.
2. Catter III, J.J., Kidwell, R.E. (2014). Function, governance, and trust in successor leadership groups in family firms. *Journal of Family Business Strategy*, 5(3), 217-228. doi: 10.1016/j.jfbs.2013.06.001.
3. Казаков О.С. The Role of the Textile Industry in the Economy of Uzbekistan *Jurnal Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN: 2249 –0892 Vol9 Issue–2, Dec -2019
4. Оқбоев М. Тадбиркорлик фаолиятида ташқи иқтисодий фаолият самарасини ошириш масалалари. Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№5/2 (101), Хоразм Маъмун академияси, 2023 й. – 268 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - [хтп://мамун.уз/уз/page/56](http://мамун.уз/уз/page/56)
5. Казаков Олим Сабирович Management of the economic power of business activities and its impact on its efficiency *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, Volume 13 Special Issue 6, 2022 <https://www.pnrjournal.com/index.php/home/issue/view/25>
6. Олим Казаков, Шахбоз Валижанов, Бобур Набийев, Абдулло Мирзабабайев. Economic power of entrepreneurship and its impact on its efficiency *Namangan Institute of Yengineering and Technology, Namangan, Uzbekistan Central Yuropean Management Journal*, Vol. 30 Iss. 3 (2022) ISSN:2336-2693 | Ye-ISSN:2336-4890, Retrieved from https://journals.kozminskicem-j.com/index.php/pl_cemj.index.html

© Platform & Workflow by: Open Journal Systems.

САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ СИФАТИНИ БОШҚАРИШ МЕХАНИЗМИ КОНСЕПСИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ МАСАЛАЛАРИ.

ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ КОНЦЕПЦИИ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ.

ISSUES OF DEVELOPMENT OF THE PRODUCT QUALITY MANAGEMENT MECHANISM CONCEPT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Орифжонов Нодирбек

Наманган Муҳандислик Технология институти “Менежмент” кафедраси ассистенти

Аннотация

Ушбу мақолада муаллиф томонидан саноат корхоналарида маҳсулот сифати кўрсаткичлари, маҳсулот сифатини бошқаришнинг замонавий муаммолари, соҳада амалга оширилаётган ишлар ҳамда тадбирлар юқоридаги муаммоларни бартараф этиш бўйича амалий ва назарий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: сифат, сифат кўрсаткичлари, бошқарув, талаб, таклиф, сифат бошқаруви

В данной статье автором разработаны практические и теоретические рекомендации по показателям качества продукции на промышленных предприятиях, современные проблемы управления качеством продукции, работы и мероприятия, проводимые в области устранения вышеуказанных проблем.

Ключевые слова: качество, показатели качества, менеджмент, спрос, предложение, управление качеством.

In this article, the author has developed practical and the oretical recommendations on product quality indicators in industrial enterprises, modern problems of product quality management, works and activities carried out in the field to eliminate the above problems.

Key words: quality, quality indicators, management, demand, supply, quality management

Маҳсулот сифатини бошқаришда маълумотлар ва ташкилот коммуникациясини бошқариш муҳим аҳамият касб этади. Биз таклиф этаётган маҳсулот сифатини бошқариш механизми концепсияси маълумотлар билан ишлаш ва коммуникацияни самарали ташкил этишга асосланади. Маълумотлар ва коммуникацияон жараёнларни бошқаришда ташкилий-иқтисодий механизм концепсиясини амалга ошириш босқичида энг муҳим элементлардан бири иқтисодий хўжалик субъектлари амалиётига уларни самарали тадбиқ этиш ҳисобланади. Бу механизмни такомиллаштириш иқтисодий, ижтимоий, information, бошқарув, техникавий ва ташкилий самарани ўз ичига олган мажмуавий фойдани олиш учун юналтирилган бўлиши лозим. Шу билан бирга муҳим аҳамият касб этадиган томони шуки, маълумотни ва коммуникацион жараёнларни бошқаришда ташкилий-иқтисодий механизм концепсиясини тадбиқ этишдан олинган самара баҳоси номатериал бўлган таркибий қисм ҳисобланади. Тадқиқотда қуйидаги эффектлар ажратилган.

Концепсияни амалга ошириш жараёнида information тизимни модернизациялашни тадбиқ этишни, қайта алоқа каналини амалга оширишни, техник-технологик таъминланишни такомиллаштириш, меҳнатни мотивлаштириш тизимини такомиллаштиришларни ўз ичига олувчи бошқарув қарорлари олинди. Улар бутун бир ташкилотни самарали меҳнатига таъсир ўтказишга қодир, шу билан бирга, ташкилотни бошқариш тизимида тадбиқ этиш самарадорликни оширади.

Самарадорликни аниқлашда умумий ёндашув абсолют ва нисбий кўрсаткичлардаги

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

сарф ва натижалар ўлчамларида мужассам этган. Ташкилотни маълумотларни ва коммуникацион жараёнларни бошқариш механизмини иқтисодий самарадорлиги лойиҳани амалга оширишдаги сарф-харажат ва натижаларни ўз ичига олади. Бу нисбат ҳам натурал, ҳам пул бирликларида акс этган бўлиши мумкин. Мамлакатимиздаги корхоналар ишлаб чиқарадиган маҳсулотларнинг халқаро сифат талаблари ва халқаро стандартларга жавоб бериши бу корхоналарнинг жаҳон бозорида муносиб ўрнини эгаллашида муҳим рол ўйнайди. Худудда сифат бошқарув тизимлари концепсияси юналишларини ҳамда сифатни бошқариш бўйича фаолиятни юлга қўйиш, ривожлантириш ва ташкил этишнинг тизимли механизми кўринишида амалга ошириш мумкин.

1-жадвал

Маълумотларни ва коммуникацион жараёнларни бошқаришда ташкилий-иқтисодий механизм концепциясини тадбиқ этишдан олинган самаралар

Самара тури	Тавсифи
Иқтисодий	1. Сифатли маҳсулотни сотиш ҳажмини кўпайтириш. 2. Бозор улушини ўсиши
Ижтимоий	1. Мижозларга хизмат кўрсатишни яхшиланиши 2. Персонални ижтимоий қониқишини ўсиши 3. Мотиватсия тизимини оптималлаштириш 4. Кадрларни кетиб қолишини (кўнимсизлик) пасайиши
Информацион	1. Кириб келаётган маълумотни қайта ишлаш сифатини ўсиши 2. Хужжатлар айланмасини яхшиланиши 3. Маълумотни юқотишни пасайиши
Бошқарув	1. Бошқарувдиги қарорлар самарадорлигини ўсиши 2. Бошқариш циклини қисқариши 3. Маҳсулот сифатини бошқариш тизимини такомиллаштириш
Техникавий	1. Асосий воситаларни узлуксиз модернизациялаш 2. Замонавий технологияларни жорий этиш

Бундай тизимли механизмни ҳудудий миқёсда сифат бошқаруви тизимларининг асосий тамойилларидан фойдаланиш концепсия доирасида қуриш мумкин. Биринчи тамойил-бошқарув мақсад ва вазифаларининг устуворлиги, ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий тизимини бошқаришда сифатни таъминлаш.

Сифат вазифалари ҳудудий миқёсда бизнес жараёнларни бошқаришда ва саноат мажмуаларини маъмурий бошқаришда бирламчи аҳамиятга эга.

Иккинчи тамойил-сифатнинг жараёнларни бошқариш билан интеграциялашуви. Мазкур тамойилда ҳудуд миқёсида саноат мажмуаларини бошқаришнинг барча тизимлари сифат тизимини таъминлаш, қўллаб-қувватлаш ва такомиллаштириш мақсад ва вазифалари атрофида интеграциялашиши кераклиги айтилади.

Учинчи тамойил-занжирли реакция тамойили. Юқори сифатли маҳсулот ва хизматларнинг истеъмоли имкониятларини кенгайтиради, пул муомаласи барқарорлигини оширади, аҳоли ҳаёт даражасининг кўтарилишига ҳисса қўшади, ишлаб чиқаришнинг такомиллашувини таъминлайди, меҳнат шароитлари ва савдо, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, аҳоли саломатлигини таъминлашга ҳисса қўшади.

Тўртинчи тамойил-сифат бошқаруви тизимида амалга ошириладиган усуллар, ёндошувлар сифат институтларини ривожланишининг бизнес жараёнларини ташкил этиш шакллари ва усуллари ривожидан олдинлаб кетиши тамойили.

Бешинчи тамойил – сифат бошқаруви тизимларининг ўз-ўзини ташкил этиш тамойили.

Олтинчи тамойил – сифат бошқарувига ёндошишда икки тарафламалик тамойилидир.

Бир томондан сифат бошқарув объекти бўлса, бошқа томондан сифат бошқарув функцияси ҳамдир. Шундан келиб чиқиб, ҳудуд миқёсида сифат бошқаруви тизимини ташкилотнинг сифатни бошқариш тизимини тартибга солувчи таъсир сифати қабул қилиш мумкин, бошқа томондан еса, сифат бошқаруви тизими ҳудудни бошқариш тизимининг бир

элементи ҳамдир. Мазкур тамойилларни асосий тамойиллар сифатида белгилаган ҳолда муаллиф ҳудудда сифат бошқарув тизимини такомиллаштиришни ташкилий ва иқтисодий таъминлашнинг мантиқий ва тузилмавий моделини таклиф этади.

Ушбу модел ҳудуднинг иқтисодий-ижтимоий ривожланиш тенденциялари асосида, ҳудудий шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилиши керак. Бундай моделда сифатни бошқариш тизимидаги ҳудудий ўзига хосликлар ҳисобга олинади ва бу модел сифат бошқарув тизимини такомиллаштириш концепсиясининг амалдаги татбикидир. Модел амалиётда тўлиқ ўзини намоён қилади, ташкилий-иқтисодий таъминот тузилмасини ифода этади ва ҳудуддаги муайян шароитларда уни амалга ошириш жараёнларини характерлайди.

Мазкур моделда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш тенденциялари ва зарурий шартларини таҳлил қилиш зарурати ифода этилади. Бунда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш тенденцияларининг сифат соҳасидаги ҳудуд сиёсатиға таъсири кўрсатилган. Сифат соҳасида ҳудуд сиёсатини ишлаб чиқишда ҳудуддаги саноат мажмуи тузилмасини ва унинг рақобатбардошлик даражасини албатта, ҳисобга олиш керак. Ҳудуд сиёсати таркибида ҳудудда сифатни бошқариш тизимининг концепсиясини белгилаш амалга оширилади, бунда сифат бошқарув тизимининг ривожланганлик даражаси ва сифат соҳаси инфратузилмасидан келиб чиқилади.

Мазкур концепсияда сифатни таъминлашнинг ҳудудий тамойиллари эътиборга олинади. Ушбу мантиқий-тузилмавий моделнинг асосий элементи ҳудудда сифатни бошқариш тизими механизми бўлиб, ушбу механизмнинг фаолияти ва уни такомиллаштириш ҳудуд рақобатбардошлигини оширишнинг таянчи бўлиб хизмат қилади. Шундай қилиб, сифатни бошқаришнинг ҳудудий тизимлари механизми юқорида белгиланган ҳудуддаги сифат бошқаруви тизимлари концепсияларининг амалдаги татбиқи бўлиб, бунда ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси ҳисобга олинади. Ҳудудий сифат бошқаруви тизими механизми-бу маҳсулот, хизматнинг сифатини ошириш бўйича ҳаракатлар алгоритми бўлиб, бунда тизимли таҳлил усулларида фойдаланиш ва сифат бошқаруви воситаларидан фойдаланиб бошқариш кўзда тутилади, бу эса, қўшма синергетик таъсир ҳосил қилади.

Мазкур алгоритм сифатни оширишнинг ҳар бир босқичида тадбирларнинг тартибли кетма-кетлигини кўрсатади ва у ҳудуддаги сифатни бошқариш тизимини такомиллаштиришнинг мантиқий-тузилмавий моделининг элементи ҳисобланади. Ушбу тадқиқотга келтирилган механизм алгоритми асос қилиб танланган. Маҳсулот, хизмат сифатини ошириш ва юқори сифатни сақлаб туриши бўйича ҳар қандай фаолият, бошқарув тизими олдинда турган таҳлил мақсадларини қўйишдан бошланади. Сифатни ошириш ишига киришишдан олдин унинг нимага ва нима учун амалга оширилаётганлигини, қандай омиллар механизмнинг фаолияти самарадорлигига таъсир кўрсатиши, қандай ресурслар керак бўлиши, жорий этиш натижалари қандай бўлишини ва ҳоказоларни аниқлаб олиш зарур. Дастлабки таҳлил натижасида асосий параметрлар аниқланади. Ушбу параметрлар бўйича ҳаракатланиш тизимнинг келгусида самарали ишлашини таъминлайди ва ушбу параметрларга мувофиқ мақсадлар қўйилади. Қўйиладиган мақсад, масалан, ҳудудда сифат бошқаруви тизими фаолияти самарадорлигини оширишдан иборат бўлиши мумкин. Қандай мақсаднинг танланишига корхоналардаги сифат тизимлари мажмуи катта таъсир кўрсатади.

Ҳудуднинг рақобатбардошлиги даражаси ушбу тизимларнинг қай даражада такомиллашганлиги ва самарадорлигига боғлиқ. Рақобатбардошлик даражаси ҳудуддаги корхона ва ташкилотларга сифат бўйича турли танловлар ва мукофотларда иштирок этиб, ўз-ўзини баҳолаш масалалари билан шуғулланиш имконини беради. Буларнинг бари сифат соҳасидаги сиёсат ва концепсияда ҳудуд миқёсида кўзда тутилган бўлиши керак. Бошқа томондан, мақсадларни белгилашда бозордаги вазият ҳам таъсир этади, яъни рақобатчиларнинг фаоллиги, истеъмолчиларнинг қониқиш даражаси, сифат бошқаруви ва сифатни оширишда институционал тузилмаларнинг иштироки ва ҳоказолар. Бунда ушбу параметрларнинг аксарияти ҳудудий сифат бошқаруви тизимлари фаолияти асосида шакллантирилади.

Шундай қилиб, ҳудудий сифат бошқаруви тизими механизмига бир неча бошқарув даражалари биргаликда таъсир этади: булар объектли даража – (ташкилотчилик даражаси) ҳудуд корхона ва ташкилотларида сифат бошқаруви тизимлари кўринишида ва давлат даражаси – сифат соҳасида ҳудудий давлат органларининг сиёсати кўринишида. Биз келтириб ўтган сифат бошқаруви тизими механизмининг пировард натижаси солиштирма таҳлил ёки олинган натижалар таҳлилидан, яъни турли ҳудудлардаги сифат бошқаруви тизимларининг фаолияти параметрларини кўзланган параметрлар билан солиштиришдан иборат.

Шундан келиб чиқиб, сифат бошқарув тизимларини такомиллаштиришнинг мақбул юналиши танланади. Ҳудудда сифат бошқарув тизими механизмидан кўзланган пировард мақсад-бу ҳудуд ва бутун мамлакатда аҳоли турмуш даражасини ошириш, яъни инсоннинг ҳаёт кечириш сифатини оширишдан иборат. Бу мақсад, авваламбор, давлатнинг қонун чиқарувчи, ижро етувчи ва судлов органларини иш сифатининг пировард натижасидир. Инсон ҳаёти сифати тушунчаси тизимли тушунчадир. Бир томондан, қонун ва стратегияларнинг истиқболлилиги ва самарадорлигини, жамият ривожини белгилаб берувчи, яна бир томондан, инсоннинг моддий, маънавий ва ижтимоий еҳтиёжларини қондириш даражаси ва унинг истиқболлигини, инсон ҳаётининг комплекс хавфсизлигини таъминланиш даражаси ва инсон ҳаёти давомийлигини белгилаб берувчи омиллар мазкур инсон ҳаёти сифати тушунчасида яхлит бир бутун бўлиб мужассам бўлади.

Шундай қилиб, ҳудуд микёсида сифат бошқарув тизимини такомиллаштиришнинг ташкилий ва иқтисодий юналишлари, аввало, қуйидагилар билан боғлиқ:

–ҳудуд ва мамлакат ривожланишининг стратегик омилларини шакллантирувчи ва амалга оширувчи барча поғоналардаги давлат бошқарув органлари иш сифатини такомиллаштириш;

–инсонлар ҳаёт сифати даражасини кўтариш мақсадида иқтисодиётни ривожлантириш, шу жумладан, ҳудуд иқтисодиётини ҳам. Бунга ресурсларни тежаш, рақобатбардошликни

Юқори раҳбарият жавобгарлик ва ваколатларни аниқлаган бўлиши ва ташкилот ходимларини хабардор қилишини таъминлаши керак. Юқори раҳбарият сифатни бошқариш тизимини самарали ва натижали ишлаши мақсадида юқори раҳбарият вакили таъминлаши керак ва унга юклатилган бошқа вазифалардан қатъий назар, унга қуйидагилар учун жавобгарлик ҳамда тегишли ваколатларни белгилаши керак: ИСО 9001 талабларига мувофиқ сифатни бошқариш тизими жараёнларини ишлаб чиқиш, жорий қилиш ва ишчи ҳолатда тутилишини таъминлаш; юқори раҳбариятга сифатни бошқариш тизимининг фаолияти, шунингдек уни такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган эҳтиёжлар тўғрисида ҳисоботларни тақдим қилиш; “Саноат корхоналарида маҳсулот сифатини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмининг такомиллаштиришнинг истиқбол масалалари” деб номланиб, бу бобда маҳсулот сифатини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмининг такомиллаштиришнинг асосий юналишлари, Саноат корхоналарида корхоналарида маҳсулот сифатини бошқариш механизми концепсиясини ишлаб чиқиш масалалари ҳамда саноат корхоналарида сифат менежмент тизимини такомиллаштириш масалалари ҳақидаги таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

Адабиётлар рўйхати::

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январда қабул қилган “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>.
2. 2022 йилда ҳудудий ва Республика тармоқлараро саноат ярмаркаларини ташкил этиш ва ўтказиш чора-тадбирлари тўғрисида. 26.03.2022 й. [хтttp://нрм.уз/сонтентф?](http://нрм.уз/сонтентф?)
3. Никсон Френк Роль руководства предприятия в обеспечении качества и надежности. М.: Издательство стандартов, 1990.-231 с.
4. Окрепилов В.В. Управление качеством. М.: Экономика, 1998.- 639 с.

САНОАТ КОРХОНАЛАРИ ТЕХНОЛОГИК РЕСУРСЛАРИНИ БОШҚАРИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

ИССУЕС ОФ МАНАГЕМЕНТ ОФ ТЕХНОЛОГИСАЛ РЕСОУРСЕС ОФ ИНДУСТРИАЛ ЕНТЕРПРИСЕС

Тўраев Бекзод Бахриддинович

1-курс магистранти Наманган мухандислик технология институти

Аннотация.

Саноат корхоналари фаолияти самарасини оширишда технологик ресурсларнинг ўрни ва аҳамияти ниҳоятда катта. Мақолада саноат корхоналари фаолиятида фойдаланиладиган иқтисодий ресурсларнинг аҳамияти ўрганилган. Технологик ресурслардан самарали фойдаланиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: саноат, ишлаб чиқариш, корхоналар, бошқарув, технология, технологик ресурслар, самарадорлик.

Роль и значение технологических ресурсов в повышении эффективности промышленных предприятий чрезвычайно велики. В статье рассматривается значение экономических ресурсов, используемых в деятельности промышленных предприятий. Разработаны предложения по эффективному использованию технологических ресурсов.

Ключевые слова: промышленность, производство, предприятия, управление, технологии, технологические ресурсы, эффективность.

The role and importance of technological resources in increasing the efficiency of industrial enterprises is extremely great. The article examines the importance of economic resources used in the activities of industrial enterprises. Proposals for the efficient use of technological resources have been developed.

Key words: industry, production, enterprises, management, technology, technological resources, efficiency.

Саноат корхоналарининг бугунги глобаллашув шароитидаги ривожланиши ва амалдаги кескин рақобат кураши барча корхона ва ташкилотлардаги мавжуд технологик ресурслардан самарали фойдаланишни ва уларнинг ҳар бир бирлигидан кўпроқ самара олинишини тақозо этмоқда. Бугунги кунда мамлакатимизнинг саноат корхоналарида катта ҳажмда технологик ресурслар мужассамлашган бўлиб, улардан самарали фойдаланиш асосида эҳтиёжларни қондириш ва турмуш даражасини яхшилашга олиб боровчи маҳсулотлар ва хизматлар турлари яратилмоқда. Шу билан биргаликда, бу корхоналарда мавжуд технологик ресурслардан янада самаралироқ фойдаланиш имкониятлари, фойдаланилмаётган захиралари мавжуд бўлиб, уларни ҳаракатга келтириш саноат корхоналарига юқори даражада иқтисодий самара келтириши мумкин ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифатини оширишга ҳамда рақобатбардошлилиги даражасини юксалтиришга олиб боради. Бунинг натижасида эса уларни ташқи иқтисодий фаолиятга киришишлари учун замин яратилади. Технологик ресурсларнинг барчасини самарали ҳаракатини йўлга қўйиш орқали корхонада ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар миқдори ортади, сифати яхшиланади, корхона оладиган фойда ортади ва фойдалилик даражаси юксалади. Саноат корхоналаридаги технологик ресурслардан фойдаланишни тўлиқ

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

баҳолаш учун экстенсив кўрсаткичлардан ташқари, уларнинг қувват бўйича юкланиш табиатини ўрганиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунда технологик ускуналар амалдаги унумдорлигининг, яъни техник асосланган прогрессив унумдорликнинг норматив унумдорликка нисбати асосида таҳлил қилиниши мақсадга мувофиқдир. Буни технологик ресурслардан интенсив фойдаланиш коэффиценти деб номланади ва уни қуйидаги формула бўйича ҳисоблаш мумкин: Глобаллашув шароитидаги кескин рақобат кураши натижасида корхона ва ташкилотлар фойдаланадиган ресурслар учун ҳам рақобат ва кураш кетмоқда. Саноат корхоналари сифатли ва рақобатбардошли маҳсулотлар ишлаб чиқариш мақсадида ўзларининг режалаштираётган фаолиятига мос бўлган ресурсларни топишлари ва улардан ишлаб чиқаришда фойдаланишлари талаб этилади.

$$K_{\text{инт}} = \frac{B_{\phi}}{B_{\pi}};$$

Бу ерда: B_{ϕ} – вақт бирлигида ускунада ишлаб чиқарилган ҳақиқий маҳсулот миқдори;

B_{π} –вақт бирлигида ускунада техник жиҳатдан асосланган маҳсулот ишлаб чиқариш нормаси.

Саноат корхоналарида технологик ресурслардан самарали фойдаланишнинг муҳим йўналишлари сифатида қуйидагиларни тавсия қилиш мумкин (1-расм):

- фаолият давомида турли танаффусларни қисқартириш;
- ускуналарнинг сменалик коэффиценти ошириш;
- барча дастгоҳларни иш билан банд бўлишига эришиш;
- таъмирлаш ва профилактика тадбирларини ўз вақтида ва сифатли равишда амалга ошириш;
- дастгоҳлар ва асбоб-ускуналарни эксплуататсия қилувчи ходимларнинг малакасини ошириш;
- ишлаб чиқаришни ташкил этишни ва ресурслар билан таъминлашни яхшилаш;
- технологик ресурслардан самарали фойдаланганлик учун рағбатлантиришни йўлга қўйиш.

Ресурстежамкор, энерготежамкор ва унумдорлиги юқори бўлган технологик ресурслар саноат корхоналари самарасини орттиришга, бозорлардаги рақобат курашида енгиб чиқишга имконият яратади.

Инвестициялардан фойдаланиш ва улар самарадорлигини ошириш масалалари ҳамма вақт ҳам мамлакатимиз раҳбарияти, Президентимиз Ш.Мирзиёев томонидан асосий вазифалар қаторида кўрсатиб ўтилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармонида муҳим мақсадлардан бири этиб “Мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибadorлигини ошириш, келгуси беш йилда 120 миллиард АҚШ доллари, жумладан 70 миллиард доллар хорижий инвестицияларни жалб этиш чораларини кўриш[1] мақсади қабул қилинган. Бу вазифани бажариш учун саноат корхоналари ўз фаолиятларида зарур бўлган технологик ресурсларни янгилаш мақсадида ривожланган мамлакатларда яратилган ва юқори даражадаги унумдорликка эга бўлган технологик ресурсларни қидириб топишлари ва фаолиятда қўллаш чораларини кўришлари талаб этилади.

Саноат корхоналари ўз фаолиятларида технологик ресурсларни янгилаш учун инвестициялардан фойдаланишни бошқаришни такомиллаштиришлари тавсия этилади. Фақат аниқ ҳисоб-китобларни амалга ошириш ва асослаб бериш лозим. Қанча маблағ сарфланади ва қачон бу маблағни қайтариш имконияти юзага келади, сарфланган маблағларнинг ҳар бир сўми неча сўмдан фойда келтириши мумкин? Бу саволларга жавоб топиш ва мақсадли инвестицияларни олиб, реконструкция ишларини бошлаб юбориш лозим.

1-расм. Технологик ресурслардан самарали фойдаланишнинг йўналишлари

Истиқболда саноат корхоналаридаги технологик ресурслар янада кўпайиши билан биргаликда, улардаги унумдорликнинг ортиши ва самарали фаолият кўрсатилиши натижасида ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси янада юксалади.

Саноат корхоналарида мавжуд технологик ресурсларнинг иш вақтидан тўла фойдаланиш, унинг турли танаффусларини қисқартириш, сменалилик коэффициентини ошириш орқали иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланишни амалга ошириш мумкин. Ушбу ишларни амалга оширишда бошқарув тизимининг барча бўғинларида қабул қилинаётган қарорлар самарасини орттириш ҳамда муқобил бўлишига эришиш лозим. Саноат корхоналарида технологик ресурслардан самарали фойдаланиш ва режалаштиришни такомиллаштириш бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир.

Корхона ички режалаштириш тизимини такомиллаштириш ва муқобил бўлишига эришиш ишлаб чиқаришнинг энг муҳим имкониятларларидан ҳисобланади. Режалар тизимини такомиллаштириш орқали корхоналарнинг ҳамда мамлакат иқтисодиётининг ишлаб чиқариш ва илмий техникавий салоҳиятини орттиришга асос яратилади. Технологик ресурслардан самарали фойдаланишнинг муҳим шартларидан бири – улардаги ишлаб чиқариш дастурини шакллантириш ҳисобланади. Ишлаб чиқариш дастурини шакллантиришнинг ахамияти шундаки, биринчидан ишлаб чиқариш дастури корхонанинг иқтисодий-хўжалик фаолиятининг деярли барча техник-иқтисодий кўрсаткичларини аниқлайди ва уларга таъсир кўрсатади, иккинчидан, ишлаб чиқариш дастурини шакллантириш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини юқори даражага олиб чиқиш имконияти яратилади.

Бозор муносабатлари ҳамда бу шароитдаги кескин рақобат кураши саноат корхоналари бошқаруви олдида улардаги ишлаб чиқариш дастурини муқобил равишда шакллантириш вазифасини қўймоқда. Афсуски, ҳозирги вақтгача, корхона ва ташкилотларнинг ишлаб чиқариш дастурини муқобил тарзда тузиш ва муқобил ишлаб чиқариш дастурини шакллантиришнинг тизимлашган йўналиши ва қонун-қоидалари етарли даражада йўлга қўйилмаган. Саноат корхоналаридаги ишлаб чиқариш дастури орқали маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми режалаштирилади. Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш дастурида ушбу корхона йил давомида ишлаб чиқариши лозим бўлган маҳсулот турлари унинг ҳажми, унинг сифати аниқланади. Ишлаб чиқариш дастури корхона йиллик режасининг бошқа қисмларини; моддий ресурсларни режалаштиришни, меҳнат ва иш

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

хақини, махсулот таннархини, молияни режалаштириш учун асос бўлиб хизмат қилади. Корхонанинг ишлаб чиқариш дастури корхона имкониятларидан ва бозордаги талаб таклифдан келиб чиққан ҳолда, истеъмолчилар билан тузилган шартномалар асосида тузилиши мақсадга мувофиқ бўлиши керак. Саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш дастурининг муқобил тузилишида шакллантириш корхонада бошқаришнинг автоматик тизимига ўтказиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Ишлаб чиқариш дастурларини муқобил ҳолатда шакллантириш учун қуйидаги тамойилларга амал қилиш шарт деб ҳисоблаймиз:

-Мажмуалик-ташкилот олдидаги вазифаларни ечишда барча ҳолатларни эътиборга олиш.

-Ўзаро алоқадорлик. Алоҳида тизимлар ва бўлимлар ичидаги вазифалар ва уларнинг мазмуни ўртасидаги алоқани ҳисобга олиш. Ҳар қандай ишлаб чиқариш корхонаси қўплаб ихтисослашган бўлимлар билан тавсифланадиган мураккаб тизимдир. Бу алоқаларни ҳисобга олиш лозим.

-Мақсадларни мувофиқлашуви. Корхонадаги ҳар бир бўлим умумий мақсаддан ташқари яна ўзининг мақсадига ҳам эга. Ҳар бир бўлимнинг ўз мақсадларини ишлаб чиқариш дастурида ҳисобга олиш лозим.

Саноат корхоналарида ишлаб чиқариш дастурларини шакллантиришда дастгоҳларнинг тўхтаб туриб қолишларига эътибор бериш лозим. Дастгоҳларнинг режали иш коэффицентини ошириш махсулот ишлаб чиқариш ҳажмига ижобий таъсир кўрсатади. Фойдали иш коэффицентини ошириш, дастгоҳларни режали тўхташлар сабабли вақт йўқотишини камайтириш учун ўтказиладиган катта, ўрта ва жорий таъмирларни ташкил этишни усул ва шакллари тақомиллаштириш лозим.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Т.: Ўзбекистон, 2022 й.
2. David Boddy. Management an Introduction. Sixth Yedition. 2014 й. – 714 п.
3. Дедажанов Б.Н. “Менежмент”. Дарслик. –Тошкент.: “Фан зиёси” нашриёти, 2022. – 580 б.
4. John R. Schermerhorn. Management. 6 th Asia-Pacific Yedition. 2017. – 656 п.
5. Казаков О.С. Менежментга кириш: Дарслик. – Т.: 2021. – 378 б.
6. Мескон М.Х. и другие. “Основы менеджмента”. Пер.с англ. –М.: Издательство: «Дело», 1997. – 493 с.
7. Олим Сабирович Казаков, & Илҳом Маҳмаджанович Камолиддинов. (2021). some questions of increase of efficiency in activity enterprise subjects. Journal of central asian social studies, 2(01), 160-169. <https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue01-a24>
8. Казаков О. (2020). improving the management activity of the fruit tand vegetable industry enterprises. Arxiv nauchnykh issledovaniy, 1(2). izvlecheno ot <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3731>
9. О.С.Казаков. Совершенствование управленческой деятельности предприятий плодовоощной отрасли. Тҳе оретисал & Апплиед Ссиенсе, 336-34

МАХСУЛОТ СИФАТИНИ БОШҚАРИШ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЗА СЧЕТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ

ISSUES OF INCREASING THE EXPORT POTENTIAL BY IMPROVING THE PRODUCT QUALITY MANAGEMENT MECHANISM

Наримонов Нуриддин Наримон ўғли

Наманган муҳандислик-технология институти таянч докторанти.

Аннотация

Бозор муносабатлари шароитида саноат корхоналари фойдасини ошириш, уларни ривожлантириш, шунингдек, маҳсулот сифатини жаҳон бозори талаблари асосида бошқариш муҳим аҳамият касб этади. Мақолада маҳсулот сифатини бошқариш механизми такомиллаштириш орқали уларни жаҳон бозорига олиб чиқиш, бунда бошқарувнинг самарали усулларида фойдаланиш тўғрисида фикрлар ёритилган.

Калит сўзлар: сифат, механизм, ташкилий механизм, экспорт, инновация, тадбиркорлик, маиший хизмат, ишлаб чиқариш, ноишлаб чиқариш, бизнес муҳит.

В условиях рыночных отношений важное значение имеет увеличение прибыли промышленных предприятий, их развитие, а также управление качеством продукции с учетом требований мирового рынка. В статье освещены идеи о том, как вывести их на мировой рынок путем совершенствования механизма контроля качества продукции, использования эффективных методов управления.

Ключевые слова: качество, механизм, организационный механизм, экспорт, инновации, предпринимательство, бытовые услуги, производство, непроизводство, бизнес-среда.

In the conditions of market relations, it is important to increase the profit of industrial enterprises, their development, as well as the management of product quality based on the requirements of the world market. The article highlights ideas on how to bring them to the world market by improving the mechanism of product quality control, using effective management methods.

Key words: quality, mechanism, organizational mechanism, export, innovation, entrepreneurship, household service, production, non-production, business environment.

Мослашувчан бошқарув-бу биринчи навбатда, юқори бошқарув тизимининг ижодий маҳсули бўлиб, ўзгарувчан ташқи муҳит омиллари таъсирига жуда тез мослашиб, ташкилот бошқарувини янада самарали амалга оширишга имкон беради. Бошқарув тизими-бу бошқарув объекти ва субъекти ўртасидаги муносабатларни, бошқарув ва функционал даражалар ўртасидаги алоқадорликни ташкил этиш усули ҳамда ташкилот мақсадларига оптимал даражада эришиш усулидир.

Маҳсулот сифати бошқарув тизимини шакллантириш жараёни таркиби сезиларли даражада универсал ҳисобланади. Жумладан, мақсад ва вазифаларни ифода этиш, таркиб ва бўлинмаларни аниқлаш, уларни ресурслар билан таъминлаш (жумладан, ходимлар сони), меърий тартибларни, хужжатларни, халқаро стандартлар асосида тартибга солишнинг шакл ва усуллари ишлаб чиқиш шулар жумласидандир. Ушбу жараёни 3 та катта босқич билан амалга ошириш мумкин:

1. Бошқарув аппаратини умумий тузилишини шакллантириш;
2. Асосий таркибни ва улар ўртасидаги муносабатларни шакллантириш;
3. Бошқарув тизимини тартибга солиш.

Маҳсулот сифати бошқарув тизимини шакллантиришдан аввал маҳсулот сифатини бошқаришнинг ташкилий – иқтисодий механизмининг яратиб оламиз. Илмий адабиётларда бошқарув механизми термини кенг қўлланилади, лекин, уни шаклланишига оид жуда кўп қарашлар мавжуд. Умумий ҳолатда, иқтисодий ва бошқарув фанларида механизм бирор бир тизимнинг ички тузилишини англатади.

Механизм-иқтисодий ҳодисаларнинг муайян кетма-кетлигини ўз ичига олади: уни ташкил этувчи элементлари сифатида бир вақтнинг ўзида ҳам қирувчи ҳам чиқувчи ҳодисалардир, шунингдек, улар оўртасида юзага келадиган жараёнлардир. Механизм табиий тизим ҳисобланади, иқтисодий ҳодисалар натижасида юзага келадиган зарурий ўзаро муносабат ва алоқани таъминлайди,

“2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг 51-мақсади “Иқтисодиётга инноватсияларни кенг жорий қилиш, саноат корхоналари ва илм-фан муассасаларининг кооперация алоқаларини ривожлантириш” деб номланади ва бунда “Инновацион ҳудудга айлантирилаётган туманларда мавжуд аналогларидан 50 фоизгача арзонлаштирилган ва сифатли, хомашё нархига нисбатан 2-3 барабар юқори қўшилган қиймат яратадиган инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқариш технологияларини ўзлаштириш, бунда: умумий қиймати 165,9 млрд сўмлик жами 195 та илмий, тижоратлаштиришга тайёрлаш ва стартап лойиҳаларни амалга ошириш асосида ҳудудларда инновацион маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш, 1920 та янги иш ўринларини яратиш” вазифалари қўйилган[2].

Маҳсулот сифати корхона учун асосий тамойил бўлиб, бунинг учун “МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамияти Йевропа ДИН стандартига мувофиқ ишлаб чиқилган ташкилот стандарти ҳамда ИСО 9001:2015 сифат менежменти тизими асосида тўлиқ сифат назоратини юлга қўйган. Маҳсулотлар умумий сифат параметрларини текширилишидан ташқари қўлланиш ўрнига қараб амалий синовлардан ҳам ўтказилади. Бундан мақсад истеъмолчилар учун албатта сифатли маҳсулот етиб боришини кафолатлашдир.

Маҳсулот сифати иқтисодий категория бўлиб, ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчиларнинг муносабатларини, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш, режа топшириқларини бажариш ҳамда маҳсулотга баҳо белгилаш бўйича корхонанинг давлат билан муносабатларини ифода этади.

Ундан ташқари, маҳсулот сифати сифатли маҳсулот учун моддий рағбатлантириш ва сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқарилгани учун моддий жавобгарликка тортиш бўйича корхоналар ўртасидаги муносабатларни ифодалайди.

Маҳсулот сифати техника тараққиётининг суръатларини, меҳнат унумдорлигини ва шу орқали ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини таърифловчи иқтисодий категориядир.

Маҳсулот сифатини мунтазам равишда яхшилаш иқтисодиётни ривожлантиришнинг зарур шarti, ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, халқ фаровонлигини ўстиришни асосий омилларидан бири бўлиб ҳисобланади.

“МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамиятида маҳсулот сифатини аниқлашда унинг норматив техник ҳужжатлари талаб даражасида бўлиши ва барча ахборот манбаси ва уни қайси усул билан аниқланишига жуда катта эътибор берилади. Корхонада кўплаб тажрибалар асосида яратилган хулосаларни юқоридаги расмда кўришимиз мумкин.

Маҳкамлаш маҳсулотларига бўлган талаб бугунги кунда юқори ҳисобланади. Тошкент шаҳри ва вилоятлардаги ҳолатга аниқ жавоб берилса, унинг барча ижтимоий-иқтисодий тарафлари инобатга олинishi зарур.

Тошкент шаҳрида талабни юқори бўлиши биринчи навбатда унинг сифати билан боғлиқдир.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

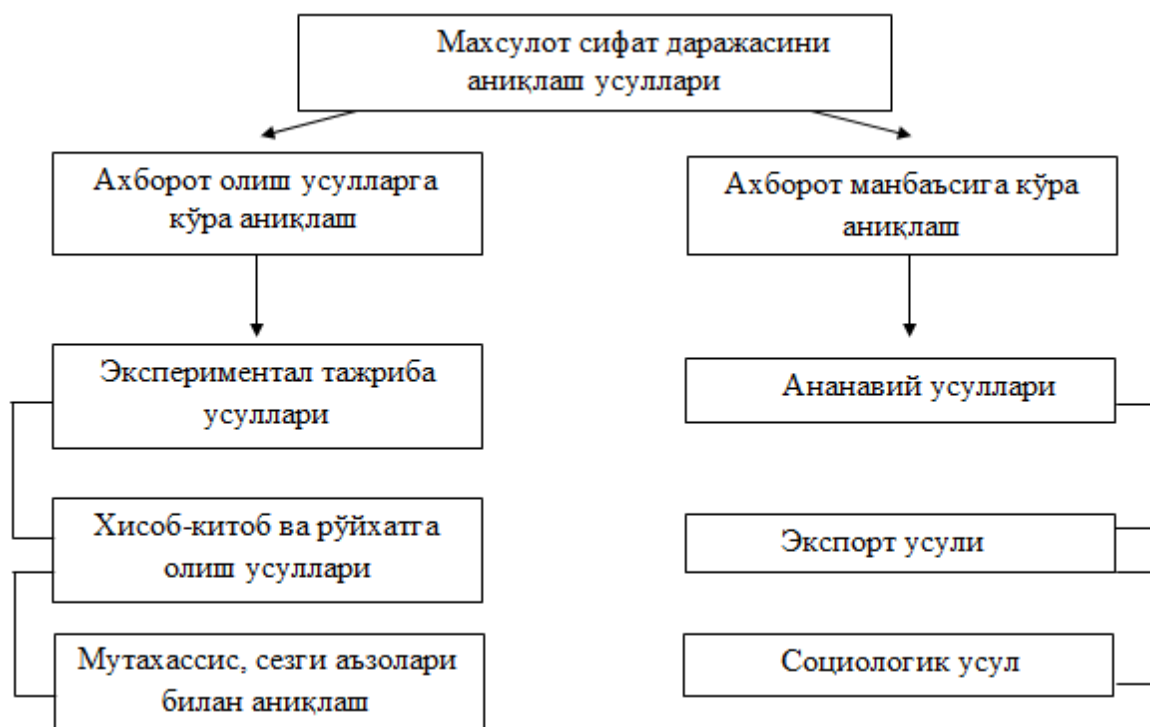
Иккинчидан унинг нархи бўлиши ҳаммага аён. Чунки, маҳаллий хомашё ва замонавий технология сифат ва рақобатбардошликни ошириш билан таннархни маълум даражада пастлигини таъминлайди.

Юқорида келтирилган ахборот ва манбаларни таҳлил қилиш орқали қуйидаги муаммоли ҳолатга баҳо бериш талаб қилинади. Вазиятдан тўғри фойдаланиш оқибатида катта иқтисодий самарага еришиш назарда тутилган;

1. “МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамиятида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар таннархи турдош корхоналарга нисбатан 1,1 %га юқори;

2. Маҳсулот сифатини кафолатловчи сертификат ҳалқаро ИСО-талабига тўла жавоб беради;

Корхона ўз маҳсулотига мувофиқлик сертификати олар екан-расмдаги барча усулларга мурожаат қилади ва ижобий натижалар асосидаги барча ҳужжатлар корхонада сақланади ва бу корхонанинг фаолияти турлари сирасига киради.

1-расм. “МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамиятида маҳсулот сифатини аниқлаш методлари.

1-жадвал

“МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамияти мувофиқлик сертификатини олган маҳкамлаш маҳсулотларига бўлган талабнинг бозордаги ҳолати.

№	Кўрсаткичлар	Тошкент шаҳрида	Вилоятларда
1	Талаб ҳолати	Юқори	Ўртача
2	Талабни тақлифга мослиги	Ўртадан юқори	Ўртача
3	Рақобатчилик	Юқори	Ўртачадан юқори

Технология, хомашё, кадрлар малакаси, сифат ва рақобатбардошликка сарфланган ортиқча маблағлар уч баробар ортиғи билан қайтарилган. Бу ерда энг асосий омил маҳсулот сифати ва рақобатбардошлиги.

Демак, сўнгги йилларда “МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамиятидаги ишлаб чиқариш кўрсаткичлари қуйидагича.

**“МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамиятидаги ишлаб чиқариш
кўрсаткичлари**

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2020	2021	2022
1.	Режадаги маҳсулот	тонна	14360	20252	18192
	Жумладан:				
	Саморез	тонна	10160	16152	18195
	Труба	тонна	4200	4100	0
	Иссиқхона	га	10	3	3,5
2.	Ишлаб чиқарилган маҳсулот	тонна	11165	13424	13044,4
	Жумладан:				
	Саморез	тонна	9265	12406	13044,4
	Труба	тонна	1900	1081	563,2
	Иссиқхона	га	3	3	6,7
3.	Ишлаб чиқариш режасининг бажарилиши	фоизда	77,8	66,3	74,8
	Жумладан:				
	Саморез	%	91,2	76,8	71,7
	Труба	%	45,2	24,8	Режадан ташқари
	Иссиқхона	%	30	100	191,4

Ишлаб чиқаришдаги назорат сусаядиган бўлса нуқсонлар кўпаяди ва сифат даражаси кескин пасайиб кетади.

“МЕХМАШ” масъулияти чекланган жамиятида ишлаб чиқарувчиларга сифатни назорат қилиш бўйича харажатлар тури қуйидагилардан иборат:

- 1 -превентив харажатлар;
- 2 -сифатни баҳолаш учун харажатлар;
- 3 -брак маҳсулот ҳисобига ёъқотишлар;
- 4 -умумий харажатлар.

Демак, маҳсулот сифатини бошқаришнинг ташкилий механизми-бу юқори сифатни таъминлаш учун аниқ ташкилий чора-тадбирлар мажмуи асосида шаклланади, бу чора-тадбирлар мажмуи ташкилот фаолиятини ташқи муҳитнинг турли таъсирларига жавоб бера оладиган очиқ тизимни шакллантиришга хизмат қилади.

Ташкилий механизм асосини қуйидаги жараёнлар ташкил этади: ташкилотда сифатни бошқарув органларини шакллантириш, уларнинг ваколатларини тақсимлаш, ички ва ташқи иш юритиш ҳамда ҳужжатлар айланиши тизимини шакллантириш, бошқарувчи ва бошқарилувчи тизимлар оўртасидаги ҳамкорлик, муносабат ҳамда унинг меърий асосини шакллантириш ва бошқалар.

Ташкилий механизмнинг мажмуавий бошқарув механизми таркибидаги асосий мақсади юқори сифатни таъминлашда ресурсларни назорат қилиш, тақсимлаш ва ишлаб чиқариш омиллари таъсирини баҳолаш, корхонанинг ташкилий салоҳиятини шакллантириш ҳамда мустаҳкамлаш ҳисобланади.

Ташкилий салоҳиятни шакллантириш ва мустаҳкамлаш қуйидаги чора-тадбирлар натижасида амалга оширилади:

- ташкилот структурасини мақсадга ёъналтирилган ишлаб чиқариш-хоъжалик-ижтимоий-техник тизим сифатида лойиҳалаш ва шакллантириш;
- белгиланган фаолият мақсадларига мувофиқ келувчи ташкилотни шакллантириш;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

- ташкилот фаолиятини бошқаришда ахборот билан таъминлашнинг самарали тизимини ишлаб чиқиш;

- жамиятнинг еhtiёжлари ва ташкилот мақсадларига мувофиқ, ташки муҳитдаги оъзгаришлар ва унинг омиллари таъсирларини ҳисобга олган ҳолда ташкилотни реструктуризация ҳамда фаолиятини қайта ташкил етиш;

- ташкилий тузилма ва бошқарув тизимларини самарали, оқилона ташкил етишни рағбатлантириш.

Шунинг учун саноат корхоналарида сифат бошқарувини модернизациялаш, бу жараёнда замонавий технологияларни қўллаш энг долзарб вазифалар сифатида намоён бўлмоқда. Айниқса, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқишда бошқарувнинг асосий бўғинини ташкил етадиган-маҳсулот сифатини замонавий талаблар асосида яхшилашни назорат қилиш муҳим аҳамият касб етади. Чунки, мамлакатда фуқаролик жамияти қуриш шароитида истемол бозорида сифатли, бежирим ва замонавий саноат маҳсулотларига талабнинг ошиб бораётганлиги саноат корхоналарида сифатни назорат қилишни бошқаришнинг янги усулларини жорий етишни тақозо етади.

Адабиётлар рўйхати:

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”
2. И.Ибрагимов. Issues of introducing modern methodology of strategic planning in the management of industrial enterprises. Journal of Pharmaceutical Negative Results. Volume 13 | Special Issue 6 | 2022
3. Абдувалиев А.А., Латипов В.Б., Умаров А.С., Алимов М.Н., Бойко С.Р., Хакимов О.Ш., Хван В.И. Стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва сифат. Ўқув қўлланма. Тошкент, СМСИТИ, 2008 й. – 267 б.
4. Максудов А.Н., Исматуллаев П.Р., Абдуллаев А.Х., Ахмедов Б.М., Аъзамов А.А. Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш. Дарслик - Тошкент.: ТДТУ. 2001. - 360б.

ЖАҲОН ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО ТУРИЗМА

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF WORLD TOURISM

Матлубахон Абдиманабовна Куймуратова

Наманган муҳандислик-технология институти Менежмент
кафедраси в.б.доценти, (PhD)

Аннотация:

Мақолада жаҳон туризмнинг ривожланиш тенденцияларини таҳлил қилинган, замонавий туризмнинг асосий хусусиятлари ёритилган, жаҳон туризмидаги ҳар бир янги тенденциялар қарама-қарши ҳаракатлар ўртасидаги муаммолар ўрганилган ва жаҳон туризми тенденцияларини ўрганиш жараёнида Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: туризм, жаҳон туризми, стратегия, коронавирус пандемияси, динамика, тенденция, ички туризм, кириш туризми, туризм саноати, хорижий сайёҳлар, хизматлар экспорти, индустрия.

В статье анализируются тенденции развития мирового туризма, выделяются основные черты современного туризма, рассматриваются проблемы между каждым новым направлением в мировом туризме и противоборствующими движениями, а также даются рекомендации по развитию туризма в Узбекистане в процессе изучения тенденций мирового туризма.

Ключевые слова: туризм, мировой туризм, стратегия, пандемия коронавируса, динамика, тенденция, внутренний туризм, въездной туризм, индустрия туризма, иностранные туристы, экспорт услуг, отрасль.

The article analyzes the trends in the development of world tourism, highlights the main features of modern tourism, discusses the problems between each new direction in world tourism and opposing movements, and also provides recommendations for the development of tourism in Uzbekistan in the process of studying world tourism trends.

Key words: tourism, world tourism, strategy, coronavirus pandemic, dynamics, trend, domestic tourism, inbound tourism, tourism industry, foreign tourists, export of services, industry.

Жаҳонда коронавирус пандемиясининг кенг тарқалиши иқтисодийнинг барча тармоқлари каби туризм соҳасини ҳам барқарор ривожланишига чуқур салбий таъсир кўрсатди. Соҳада 2020 йилда хорижий сайёҳлар ташрифи 2019 йилга нисбатан 56 фоизга камайган, туристик хизматлар экспортидан кўрилган зарар 1,2 триллион АҚШ долларга етган ва бу 2009 йилдаги жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози сабабли кўрилган зарардан 3 баравар ортиқ[3].

Бутунжаҳон Туризм Ташкилоти (УНВТО) маълумотларига кўра, «...Сайёрамиздаги хизматлар бозори айланмасининг 10 фоизи айнан туризм соҳаси ҳиссасига тоъғри келиб, 2020 йилга бориб, йиллик даромад миқдори 2,0 триллион АҚШ долларини ташкил қилиши прогноз қилинган еди», аммо ушбу иқтисодий башорат халқаро даражадаги пандемия сабабли оғзини оқлай олмади. Халқаро туристик бозордаги ушбу танг ҳолатни юмшатишда соҳани ривожлантириш ва диверсификациялаш имкониятларини ишлаб чиқиш муҳим жараёндир [4]. Йевромонитор таҳлилий компанияси 2022 йилда сайёҳлар орасида энг

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

машхур боълган юзта шаҳарни эълон қилди. Рейтингни тузишда олти мезон ҳисобга олинган: туризм сийёсати, барқарор ривожланиш, инфратузилма, саломатлик, хавфсизлик ва иқтисодий коърсаткичлар. Бу йил рейтингда етакчи ўринларни Йевропа эгаллади – рейтингга ушбу қитъанинг 40 та шаҳри киритилди.

1-жадвал

Тартиб рақам	Сайёҳлик минтақалари	2019-йилда сайёҳлар оқимининг ўзгариши	2020-йилда сайёҳлар оқимининг ўзгариши	2021-йилда сайёҳлар оқимининг ўзгариши
1.	Америка	+2 %	–68 %	–71 %
2.	Йевропа	+4 %	–69 %	–83 %
3.	Ўрта Шарқ	+7 %	–74 %	–78 %
4.	Африка	+2 %	–74 %	–81 %
5.	Осиёва Тинч Океани	+4 %	–84 %	–94 %

Жаҳонда 2019-йилдан 2021-йилгача сайёҳлар салмоғининг ўзгариши [5]

Франция пойтахти Париж кетма-кет иккинчи йил энг яхши шаҳар деб топилди, юқори ўнталикка Европанинг саккизта шаҳри кирди. Таҳлилчилар буни биринчи навбатда Европа бўйлаб саёҳатларга рухсат берилгани, ковид чекловлари юмшатирилгани ва халқаро саёҳатларнинг тикланиши билан боғламоқда.

2022 йилда сайёҳлар орасида энг машхур шаҳарлар (топ-10):

1. Париж
2. Дубай
3. Амстердам
4. Мадрид
5. Рим
6. Лондон
7. Мюнхен
8. Берлин
9. Барселона
10. Нью-Ёрк

Осиё минтақаси коронавирус билан боғлиқ саёҳат чекловлари туфайли минтақавий миқёсда аралаш натижалар кўрсатди. Коронавирусдан олдинги даврда Осиё йўналишлари рўйхатда юқори ўринларни эгаллаган, унда Ҳонгконг ва Бангкок етакчилик қилган эди [6]. Жаҳон туризм бозори юз берган жиддий ўзгаришларга қарамасдан ҳудудлар ичидаги туризм жаҳон туризмидаги асосий туристик оқимни ташкил қилмоқда. 2012-2018 йилларда жаҳон туризми оқимининг 81% и туристик ҳудудла ичида амалга оширилди. Туристлик алмашувнинг катта миқдорлари кўшни давлатларда ёки ҳудуднинг бир давлатларида қайд қилинаёпти. Бу тенденция Йевропада аниқ намоён бўлмоқда- 87% туристлар-йевропаликлар. Фақат Яқин Шарқ ҳудудида ҳудудлараро туристик оқим 55% ни, ҳудуднинг туристлари 45% ни ташкил қилмоқда. Натижада 2019 йилда ўртача глобал иқтисодий ўсиш 3.2% бўлган бўлса, бу кўрсаткич туризм соҳасида ундан юқори ўсишни қайд етди [7]. 2020 йилда пандемия таъсирида камайганлиги билан келгуси йиллардан бошлаб ўсиши табиий.

БМТнинг Жаҳоннинг туристик ҳудудлари бўйича халқаро туризмнинг 1950-2000-2010 йиллар давомидаги ривожланиши ва 2020 ҳамда 2030 йилгача башорати қуйидаги жадвалда келтирилган. Келтирилган жадвал маълумотларининг таҳлилидан маълум бўладики, Йевропанинг кейинги йилларда йиллик кўрсаткичлар бўйича жаҳон туризмидаги янги ҳудудлардан орқада қолаётганлиги давом етиб, етакчилик мавқеъи пасайиб бормоқда. XX асрда Йевропа ва Америка халқаро туризмда бошқа ҳудудларга нисбатан энг юқори

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

кўрсаткичларни кўп йиллар давомида егаллаб келди. Янги аср бошланишидан уларнинг халқаро туристларни жалб қилиши пасайиб келмоқда. Лекин ҳозир ҳам, бу иккала қитъа халқаро туристик оқимни анча юқори даражаларда ташкил қилмоқда

2-жадвал.

Жаҳоннинг туристик ҳудудлари бўйича халқаро туризмнинг 1950-2000-2010 йиллар давомида ривожланиши ва 2020 ҳамда 2030 йилгача башорати

Кўрсаткичлар	1950	1990	2000	2010	2010	2020 (башорат)	2030 (башорат)
Дунё бўйича туристик оқим, млн. киши	25,3	165,8	439,5	687,0	940,0	1360	1809
Шу жумладан (% да):							
Йевопа	66,4	68,2	60,4	57,1	50,5	45,6	41,1
Америка	29,6	25,5	21,1	18,6	16,0	14,6	13,7
Осиё-Тинч океани ҳудуди	0,8	3,7	12,8	16,8	21,7	26,1	29,6
Африка	2,4	1,4	3,5	4,0	5,3	6,3	7,4
Яқин Шарқ	0,8	1,1	2,2	3,5	6,4	7,4	8,2

Жаҳоннинг кўплаб давлатлари ва ҳудудларини қамраб олган туризм бозори рақобат кураши ва қатнашувчиларнинг иқтисодий қарама-қаршилиги кучайиб бораётган шароитларда муваффақият билан ривожланиб бормоқда. Бу шароитларнинг келиб чиқишидаги асосий сабаблар ташқи туризм бозорига ўзларининг туристик маҳсулотлари, туристик хизматларини ва туристик рекламаларини қутилмаган ва бошқа йўллар билан чиқараётганлигига ҳам эътибор беришмоқда [2]. Шу билан бирга, туристик еҳтиёжлар ва туристик таклифларнинг жаҳон туризм бозорига чиқарилиши ҳам, маълум бир давлатларда яратилиши бир қатор ўзгарувчи омилларга: давлатларнинг иқтисодий ва молиявий ривожланишига, давлатларнинг сиёсатининг ўзгаришига, инновцион технологияларнинг ривожланишига боғлиқ ҳисобланади.

Тинч океани ҳудудидаги давлатларнинг халқаро туризми бирданига катта миқдорларни ташкил қилмоқда ва 2020 йилдан бошлаб жаҳон туризмида иккинчи ўринга чиқди. Африка ва Яқин Шарқда муаммоларнинг кўплигига қарамасдан халқаро туризмда ушбу ҳудудлар улушининг ўсиши давом етмоқда. Жаҳоннинг халқаро туризм ҳудудларидаги халқаро туристик оқимнинг таҳлилларидан маълум бўлмоқдаки, Йевопа халқаро туризмида халқаро туристларнинг оқими асосан Жанубий ва Ғарбий Йевопа мамлакатлари ҳисобига тўғри келади (35% ва 31% кириш-2012 йил). Иқлимнинг қулайлиги, бой миллий меърос, ижтимоий-иқтисодий даражаларнинг юқорилиги ва сиёсий муҳитнинг меъёрийлиги халқаро туристларнинг оқимини ташкил қилувчи асосий хусусиятлардан бири ҳисобланади. Кўриниб турибдики, асосий халқаро туристик кириш Марказий-Шарқий Йевопада юқори кўрсаткичларга эга(21%). Осиё-Тинч океани ҳудудида асосий туристик оқим Шимолий-Шарқий Осиёда ошиб борапти (53%). Бу ҳудудга аниқ рақобатни Жанубий Осиё ҳудуди келтириб чиқариши ҳам аниқ бўлиб қолди (36%). Бу ҳудуддаги давлатларнинг ўртасидаги мураккаб сиёсий ва сиётлар ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг анча пастлигига қарамасдан бетакрор табиат ва табиий иқлим шароитлари бўйича халқаро туризмни янада ривожлантириш имкониятлари бор. Жаҳон туризмнинг ривожланишининг замонавий тенденцияларини ва ўзига хос хусусиятларини ўрганишдан келиб чиққан хулосалар шундан иборатки, ҳозирги кунда Ўзбекистонда туризмни ривожлантиришнинг асосий тенденциялари бизнингча қуйидаги истиқболли юналишларда намоён бўлиши мумкин

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясининг бажарилиши ва халқаро тажрибаларни ўрганиш натижасига биноан мамлакатимизда ҳудудий туризмни ривожлантириш еҳтиёжини ҳам кучайтишига олиб келади.

2. Туризмни ривожлантиришнинг яна бир омили янги туризм юналишларини яратиш ва туризмнинг янги турларини ривожлантиришдан иборатдир. Ҳозирги кунда туристик объект сифатида асосан тарихий ва маданий обидалар намоён бўлмоқда. Мамлакатимизда туризмни диверсификация қилишнинг ёналишларидан бири туризмнинг экологик, илмий, экстремал, гастрономик, геотуризм ва бошқа турларини янада кўпайтиришдан иборатдир. Туризмнинг мазкур турлари бўйича жуда катта имкониятлар мавжуд.

3. Мамлакатимизда туризм соҳаси учун кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш масаласи ҳам ўта долзарб масалалардан биридир. Ҳозирги пайтда туристик соҳа учун кадрлар албатта чет тилларини билиши, халқаро тажрибаларни мукамал оʻрганиши талаб қилинмоқда ва бунга босқичма-босқич еришилиб келинмоқда.

4. Туризмни диверсификация қилишда асосий этиборга оладиган юналишларидан бири экологик туризмни ривожлантириш масаласидир. Бу борада олимларимиздан М.Қ.Пардаев, Н.Тухлийев, И.Тухлийев, Р.Ҳайтбайев, Р.А. Исломова, Б.С.Бердиёров кабилар[1] нинг асарларида батафсил ёритилган. Ҳозирги пайтда экологик туризмни ривожлантириш учун янги базаларни очиш мумкин. Булардан бири мамлакатимизда муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудлардан экологик туризмни ривожлантириш мақсадида фойдаланишдан иборатдир.

5. Ўзбекистонга хорижий туристлар оқимининг кўпайиши туризмнинг соҳалари ва турлари бўйича халқаро талаб даражасида хизмат кўрсатадиган туроператорларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш, малакасини ошириш ва кўникмаларни шакллантириш еҳтиёжларини кучайтиради.

6. Ўзбекистонда ички ва ташқи туризмнинг жадал ривожланиши туризмни мамлакат миқёсида ва унинг ҳар бир ҳудудида соҳани мутаносиб ривожлантириш учун раёнлаштириш муаммоларини ҳам ҳал қилиш заруратини туғдиради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Пардаев М.Қ. Экологик туризм асослари. Монография. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2012., Исломова Р.А. Экологик туризмни ривожлантириш муаммолари. Монография. – Т.: “ИҚТИСОДИЁТ” нашриёти, 2014. – 131 бет., Тухлийев Н., Абдуллаева Т. Экологический туризм: сущность, тенденции и стратегия развития. Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси». 2006.- 416 с., Бердиёров Б.С. Екотуризм ва унинг Ўзбекистон туризм хизматлари бозоридаги ўрни. 08.00.05. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун тақдим етилган диссертация автореферати. Самарқанд, СамИСИ, 2010.- 24 б.
2. Основы туризма. Учебник, Коллектив авторов; под. ред. Е.Л.Писаревского. Москва, Федеральное агенство по туризму, 2014, 375 с. (238 с).
3. <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-08/UN-Tourism-Policy-Brief-Visuals.pdf>
4. Бутунжаҳон туризм ташкилоти (УНВТО) расмий веб-сайти маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоблари. УНВТО Ворлд Тоурисм Аннуал Репорт 2018.
5. [хтttpс://uz.wikipedia.org/wiki/Жаҳонда_туризм_салоҳияти](https://uz.wikipedia.org/wiki/Жаҳонда_туризм_салоҳияти)
6. [хтttpс://kun.uz/uz/news/2022/12/17/2022-йилда-сайёҳлар-орасида-енг-машхур-шаҳарлар-номи-элон-қилинди](https://kun.uz/uz/news/2022/12/17/2022-йилда-сайёҳлар-орасида-енг-машхур-шаҳарлар-номи-элон-қилинди)
7. Травел & Тоурисм Есономис Импаст 2019. П.1

XALQARO SIFAT STANDARTLARI ASOSIDA TO‘QIMACHILIK MAHSULOTLARINI YEVROPA ITTIFOQIGA EKSPORT QILISH IMKONIYATLARI

ВОЗМОЖНОСТИ ЭКСПОРТА ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ КАЧЕСТВА

OPPORTUNITIES TO EXPORT TEXTILE PRODUCTS TO THE EUROPEAN UNION BASED ON INTERNATIONAL QUALITY STANDARDS

Rahimova Mohigul Isroiljanovna

University of Business and Science

Nodavlat oliy ta’lim muassasasi o’qituvchisi

r.mohigul@gmail.com

Аннотация

Maqolada tadbirkorlik sub’ektlari bo‘lgan to‘qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalarining Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga eksport qilish imkoniyatlari tahlil etilgan. Maqolada to‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlarini Yevropa Ittifoqining ichki bozorlariga eksport qilishda majburiy bo‘lgan ISO 9001:2015 va OEKO-TEX® xalqaro sifat standartlarini joriy qilish va sertifikatlash tartibi keltirilgan. Shuningdek to‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlarini Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga eksport qilish imkoniyatlarini oshirish bo‘yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Sifat, xalqaro sifat standart, texnik reglament, xavfsizlik, sertifikat, eksport, ISO 9001:2015, OEKO-TEX®, sifat menejment tizimi, xalqaro ILAC/IAF tashkilotlari, xalqaro talab.

В статье анализируются возможности экспорта текстильных и швейно-трикотажных предприятий, являющихся субъектами хозяйствования, в страны Европейского Союза. В статье представлена процедура внедрения и сертификации международных стандартов качества ISO 9001:2015 и OEKO-TEX®, которые являются обязательными для экспорта текстильной и швейно-трикотажной продукции на внутренние рынки Европейского Союза. Также разработаны научно-практические рекомендации по увеличению возможностей экспорта текстильной и швейно-трикотажной продукции в страны Европейского Союза.

Ключевые слова: Качество, международный стандарт качества, технический регламент, безопасность, сертификат, экспорт, ISO 9001:2015, OEKO-TEX®, система менеджмента качества, международные организации ILAC/IAF, международный спрос.

The article analyzes the export possibilities of textile and sewing-knitting enterprises, which are business entities, to the countries of the European Union. The article presents the procedure for the introduction and certification of international quality standards ISO 9001:2015 and OEKO-TEX®, which are mandatory for the export of textile and sewing-knitted products to the internal markets of the European Union. Also, scientific and practical recommendations have been developed to increase the possibilities of exporting textiles and sewing-knitting products to the countries of the European Union.

Key words: Quality, international quality standard, technical regulation, safety, certificate, export, ISO 9001:2015, OEKO-TEX®, quality management system, international ILAC/IAF organizations, international demand.

Ma’lumotlarga qaraganda, bugungi kunda Yevropa Ittifoqi hududida 450 million nafardan ortiq aholi istiqomat qiladi. Ushbu ittifoqqa a’zo davlatlar har yili butun dunyodan 177 milliard

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

yevro miqdorida kiyim-kechak, 147 milliard yevrolik matodan ishlangan choyshab, yostiq, ko‘rpa, sochiq va boshqa uy buyumlarini turli davlatlardan import qiladi[1].

Agar mamlakatimizning to‘qimachilik sanoatining tarkibiga e‘tibor qaratsak, ayni ushbu tarmoqlarning ishlab chiqarishi va eksporti o‘shib borayotganini kuzatish mumkin. Mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan to‘qimachilik va tikuv trikotaj mahsulotlariga talab ortmoqda. Sababi, bizning mahsulotlarimiz tabiiyligi, sifatining yuqoriligi va narxining maqbulligi bilan xaridorlar e‘tiborini tortyapti.

2022 yilda tarmoq korxonalari tomonidan 3 milliard 229,2 million AQSh dollarlik to‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlari eksport qilingani, o‘shish sur‘ati avvalgi yildagiga nisbatan 10,2 foizga oshgani buning yaqqol tasdig‘idir. Eksport tarkibida tayyor mahsulotlar ulushi 41,5 foizni tashkil etib, 2021 yildagiga nisbatan 44 foiz o‘shishga erishilgan. Shu o‘rinda bunday ijobiy natijaga erishilishida eksportchi korxonalar soni 96 taga ko‘paytirilib, 1503 taga yetkazilgani muhim omil bo‘ldi.

Bugungi kunda ishlab chiqarilayotgan to‘qimachilik mahsulotlari asosan Hamdo‘stlik davlatlariga (2107,8 mln. doll.), Turkiyaga (535,2 mln. doll.), Xitoyga (248,8 mln. doll.) eksport qilinayotgan bo‘lsa, endilikda hamkorlarimiz Yevropa davlatlari hisobiga yanada kengayadi. Davlatimiz rahbari e‘tirof etganidek, joriy yilda barcha imkoniyatlar ishga solingan holda hududlarning eksport geografiasini kengaytirish, to‘qimachilik mahsulotlarining eksport hajmini 5 milliard dollardan oshirish kutilmoqda[1].

Tikuv-trikotaj mahsulotlari eksportini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar talabini doimiy ravishda o‘rganish va talab etilgan sifat standartlari asosida mahsulotlarni ishlab chiqarish muhim vazifa xisoblanadi.

Joriy yil yanvar-iyun holatiga 610 ta korxonada sifat standartlari bo‘yicha sertifikatlar rasmiylashtirilgan, shundan: sifat menejment tizimlari (ISO 9001) bo‘yicha 261 ta; ekologik menejment tizimlari bo‘yicha (ISO 14001) 158 ta; oziq-ovqat xavfsizligi menejment tizimlari (ISO 22000) bo‘yicha 24 ta; energetik menejment tizimlari (ISO 50001) 3 ta; kasb-hunar, sog‘liqni saqlash va xavfsizlik menejment (ISO 45001) bo‘yicha 164 ta menejment tizimlari.

Sifat standartlari asosida sertifikatlashtirish jarayonlari 19 ta akkreditlangan organlari tomonidan amalga oshirilmoqda. Shuningdek, to‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlari ishlab chiqaruvchi 89 ta korxonada “OEKO-TEX” xalqaro sifat standart talablari asosida mahsulot ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yildi[2].

To‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlarini Yevropa Ittifoqining ichki bozorlariga eksport qilishda ISO 9001:2015 va OEKO-TEX® xalqaro sifat standartlarini joriy qilish va sertifikatlash majburiy xisoblanadi.

ISO 9001 xalqaro standarti asosan boshqarish mexanizmidir. Ushbu standartning maqsadi - xatolar va nuqsonlarni kamaytirish, yo‘q qilish va oldini olish. Standart mahsulot va xizmatlarning sifati bilan emas, balki boshqaruv tizimining sifatiga bevosita bog‘liqdir. Asosiy taxmin shundan iboratki, agar samarali Sifat Menejmenti Tizimi yaratilsa va joriy etilsa, mijozlar ehtiyojlarini qondirish uchun sifatli mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqariladi.

ISO 9001 sifat menejmenti tizimi dunyodagi eng mashhur sifat menejmenti tizimi standarti bo‘lib, dunyo bo‘ylab 180 mamlakatlaridagi milliondan ortiq tashkilotlarni sertifikatlashtirgan. 9001 standarti Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (ISO) tomonidan e‘lon qilingan 9000 seriyali standartlardan muvofiqlikni baholash uchun ishlatilishi mumkin bo‘lgan yagona standartdir. ISO 9001, shuningdek, keng tarqalgan ishlatiladigan OHSAS 13485 va ISO 16949 kabi ISO 9100 (tibbiy asboblari), ISO / TS 18001 (avtomobil), AS / EN 14001 (aerokosmik) va boshqaruv tizimlari kabi sanoat uchun standartlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi[3].

To‘qimachilik korxonalarda xalqaro standartlarga muvofiq bo‘lgan sifat menejment tizimini joriy etish ishlari 4 bosqichda amalga oshiriladi[3].

1-bosqich “Sifat menejment tizimini joriy qilish uchun tayyorgarlik ishlari” deb nomlanadi va ushbu bosqichda quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

- 1) Korxonadagi mavjud sifat tizimi xalqaro standart talablariga muvofiqligini baxolash;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2) Sifat bo‘yicha raxbariyat vakili va sifat menejment tizimi joriy qilish bo‘yicha javobgar shaxslarni tayinlash;

3) Xodimlarga xalqaro standart talablarini o‘rganish bo‘yicha o‘qitish o‘tkazish.

2-bosqich “Sifat menejment tizimi xujjatlarini ishlab chiqish” deb nomlanadi va ushbu bosqichda quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

1) SMT xujjatlarini ishlab chiqish bo‘yicha reja-jadval tuzish;

2) Sifat soxasida siyosat va maqsadlar ishlab chiqish;

3) SMTning protsedura xujjatlarini ishlab chiqish;

4) SMT jarayonlari xujjatlarini va sifat bo‘yicha qo‘llanmani ishlab chiqish;

5) Ishlab chiqilgan xujjatlarni tasdiqlash;

3-bosqich “Sifat menejment tizimini joriy qilish” deb nomlanadi va ushbu bosqichda quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

1) Sifat menejment tizimi xujjatlarini korxona bo‘limlariga tarqatish va joriy qilish;

2) «Ichki audit» kursi bo‘yicha o‘qish o‘tkazish va Ichki audit o‘tkazish;

3) Ichki audit natijasida topilgan nomuvofiqlarni bartaraf etish va SMTning natijaviyligini taxlil etish.

Sifat menedjment tizimini joriy etishning 4-bosqichi “Sifat menejment tizimini sertifikatlashtirish” deb nomlanadi va quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

1) Sertifikatlashtirish idorasini tanlash;

2) Sertifikatlashtirish auditini o‘tkazish;

3) Sertifikat taqdimoti.

Korxonalarga sifat tizimlarini joriy etish uchun avvalambor sifat tizimlarini joriy etish uchun sifat tizimlarini joriy etish davlat va konsalting kompaniyalar bilan shartnoma imzolaniadi, tizimni joriy etish qiymati korxonadagi tizimning murakkabligi va ishchilar soniga bog‘liq bo‘ladi.

“OEKO-TEX Standard 100” asosan Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga eksport qilishni rejalashtirgan tadbirkorlik sub’ektlari uchun talab qilinadi. 100 dan ortiq mamlakatlarda 21 000 dan ortiq ishlab chiqaruvchilar, brendlar va chakana sotuvchilar OEKO-TEX® bilan rasman hamkorlik qiladi. “OEKO-TEX Standard 100” – bu to‘qimachilik mahsulotlarining tarkibida inson salomatligi uchun xavfli moddalar yo‘qligini sinovdan o‘tkazish va sertifikatlashning tizimidir.

OEKO-TEX® standartining umumiy tahlili 100 dan ortiq mezonlar, jumladan, nafaqat ishlab chiqarishda taqiqlangan moddalarni, balki potensial xavfli moddalarni ham o‘rganish asosida amalga oshiriladi. Sinov muvaffaqiyatli yakunlangandan so‘ng, OEKO-TEX® sertifikati 12 oy muddatga beriladi, shundan so‘ng kompaniya sertifikatning amal qilish muddatini uzaytirish uchun ariza berishi mumkin. Bunday holda, baholash jarayoni mutlaqo qayta o‘tkaziladi.

OEKO-TEX® tekshiruvlari doimo to‘qimachilik mahsulotlarining zararli moddalarga tekshirishga qaratilgan. Ushbu standartning o‘z mezonlari mavjud bo‘lib, unga qo‘ra to‘qimachilikning teri bilan aloqasi qanchalik kuchli bo‘lsa (va teriga ta’siri kuchli bo‘lsa), inson ekologiyasining talablari shunchalik yuqori bo‘ladi. Sertifikatlashdan o‘tishda tovarlar 4 guruhga bo‘linadi[3]:

I. Chaqaloqlar va 3 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun to‘qimachilik mahsulotlari va to‘qimachilik o‘yinchoqlari: *tayyor mahsulotlar, ichki kiyimlar, choyshablar, aksessuarlar va boshqalar*.

II. Ko‘p qismi teri bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa qiladigan to‘qimachilik buyumlari: *ichki kiyim, choyshab, terri mahsulotlar, ko‘ylaklar, bluzkalar, paypoqlar va boshqalar*.

III. Foydalanilganda teri bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa qilmaydigan yoki uning yuzasining bir qismi bilan kam aloqa qiladigan to‘qimachilik mahsulotlari: *kurtkalar, paltolar, tashqi kiyim uchun materiallar va boshqalar*.

IV. Ichki qism uchun bezak materiallari: *mebel matolari, pardalar, to‘qimachilik fon rasmi va gilamlar va boshqalar*.

OEKO-TEX® standarti bo‘yicha sertifikatlash mas’uliyati dunyoning 40 dan ortiq mamlakatlarida filiallariga ega bo‘lgan Oeko-Tex xalqaro hamjamiyatiga kiruvchi 17 ta tadqiqot

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

instituti tomonidan taqsimlanadi. OEKO-TEX® sertifikat olishda anketani to‘ldirish – namunalarni yuborish, laboratoriya tadqiqotlari – testdan muvaffaqiyatli o‘tgan holdagina sertifikat beriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-60-son Farmoniga muvofiq, tashqi savdoni tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish, mahalliy tadbirkorlik sub’ektlarining eksport faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish choralari yanada kuchaytirish orqali yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar eksportini kengaytirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 6 apreldagi “Tashqi savdo faoliyati ishtirokchilarini qo‘llab - quvvatlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilindi va farmonga muvofiq 2022 yil 1 apreldan boshlab, 2023 yil 1 aprelga qadar[4]:

mahalliy korxonalar (ularning vakolatli vakillari)ga Yevropa Ittifoqi davlatlariga yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlarni eksport qilishda tashish xarajatlarini 70 foizgacha miqdorda kompensatsiya qilishga subsidiyalar taqdim etildi;

- qo‘shni davlatlarga eksport qilingan yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlarni eksport qilishda tashish xarajatlarini 50 foizgacha miqdorda kompensatsiya qilishga subsidiyalar taqdim etildi;

- muvofiqlikni baholash organlarini xalqaro ILAC/IAF tashkilotlari a‘zosi hisoblangan akkreditatsiya idorasi tomonidan akkreditatsiyadan o‘tkazish bilan bog‘liq xarajatlar Eksportni rag‘batlantirish agentligi tomonidan qoplab berildi;

- tadbirkorlik sub’ektlari tomonidan tovarlar (maxsus turdagi tovarlardan tashqari), ishlar va xizmatlar eksportini shartnoma tuzmasdan hisobvaraqa-fakturalar (invoyslar) asosida amalga oshirishda talab etiladigan oldindan to‘lov miqdori 100 foizdan 50 foizga kamaytirildi;

- eksportoldi va eksport bilan bog‘liq savdo operatsiyalarini moliyalashtirish uchun Eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan ajratilgan kreditlarni qaytarish muddatini yana olti oygacha uzaytirish vakolati berildi. Bunda, ushbu kreditlarni qaytarish muddatining o‘zgartirilishi Markaziy bank tomonidan kredit shartlari qayta ko‘rib chiqilgan aktivlar sifatida hisoblanmasligi belgilab qo‘yildi;

- «Bojxona ombori» rejimida olti oydan ko‘p bo‘lgan tovarlarning bojxona rasmiylashtiruvda bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlarni qo‘llashni taqiqlovchi tartib bekor qilindi.

- Yoshlar tadbirkorligini yanada qo‘llab-quvvatlash, shu jumladan innovatsion texnologiyalarga asoslangan eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish faoliyatini rag‘batlantirish maqsadida Hukumat komissiyasining qaroriga asosan Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan ularga 500 ming AQSh dollarigacha kreditlar ajratishga ruxsat berildi.

Tadqiqotlarimiz natijasida xalqaro sifat standartlari asosida to‘qimachilik mahsulotlarini Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga eksport qilish imkoniyatlarini oshirishda bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi. Jumladan:

- “O‘zto‘qimachilik sanoat” uyushmasi xalqaro tashkilotlar va sanoat korxonalari bilan hamkorlikda to‘qimachilik mahsulotlarini Yevropa Ittifoqi bozoriga olib chiqish strategiyasini ishlab chiqishi lozim;

- to‘qimachilik korxonalar bilan “GSP+” tizimi doirasidagi imtiyozlarni samarali qo‘llash orqali Yevropa Ittifoqi bozoriga kirib borish yuzasidan tegishli maslaxatlar berish va ko‘maklashish tizimini yo‘lga qo‘yish;

- to‘qimachilik mahsulotlarini Yevropa talabi asosida sertifikatlashtirish, sifat va marketing masalalari yuzasidan o‘quv-amaliy treninglarni o‘tkazish va bu jarayonlarga imtiyozlarni taqdim etish;

- Yevropa bozoriga to‘qimachilik mahsulotlarini eksport qilishda ushbu mahsulotlarning Yevropa Ittifoqi tomonidan o‘rnatilgan texnik, sanitar, fitosanitar talablarga va xalqaro standartlarga muvofiqligini ta‘minlash choralari ko‘rish;

- Respublikada yangi turdagi, Yevropa bozorida yuqori talabga ega bo‘lgan to‘qimachilik mahsulot turlarini ishlab chiqarish quvvatlarini yanada kengaytirish va ularning kelgusidagi

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Yevropa Ittifoqiga a'zo mamlakatlar bozorlariga yetkazib berishni yo'lga qo'yish choralari ko'rish;

- mahsulotlar xavfsizligini ta'minlash texnik reglamentlarini Yevropa va Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi talablariga moslashtirish bo'yicha ishlarni amalga oshirish;

- to'qimachilik mahsulotlarini sinash laboratoriyalarini zamonaviy xalqaro standartlarga asosan yaratish va mavjudlarini modernizatsiya qilish;

- Yevropa Ittifoqining yirik biznes uyushmalari va moliyaviy institutlari bilan investitsion hamkorlikni yo'lga qo'yish bo'yicha ishlar amalga oshirish.

Shu bilan birga, eksport qilinadigan mahsulotlar sifatiga alohida e'tibor qaratish lozim. To'qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalar tomonidan muntazam ravishda bozorni o'rganish va mavjud talabga qarab bir oqimda yurish, Yevropa standartlarini joriy etish va mahsulotni sifat standartlari asosida sertifikatlash, xalqaro brendlarni jalb etish, chakana sotuvchilar, eksport hujjatlari, mahsulotlarni markalash, xavfsizlikni ta'minlash kabi cho'rarlar kelgusida to'qimachilik korxonalarini eksport imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezident xuzuridagi Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlari.
2. Okboev A.R., O.J.Ashurkulov Directions for the introduction of an integrated quality management system to increase the competitiveness of light industry enterprises // South Asian Journal of Marketing & Management Research (SAJMMR). Vol.10, Issue 11, November 2020 Impact Factor: SJIF#23 2020= 7.11. pp. 107-10.
3. A.R. Akboev, M.I. Rakhimova, M.A. Kakharamonov. Development of a National Rating System to Evaluate the Brand Attraction of Sewing and Knitting Enterprises. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. Vol.8, Issue 10. October 2021, pages 335-40. DOI: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v8i10.3142>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 6 apreldagi "Tashqi savdo faoliyati ishtirokchilarini qo'llab - quvvatlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.

ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИ БОШҚАРУВ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ОРҚАЛИ МАҲАЛЛИЙЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЦЕССОВ ЛОКАЛИЗАЦИИ ЗА СЧЕТ РАЗВИТИЯ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

IMPROVING THE EFFICIENCY OF LOCALIZATION PROCESSES BY DEVELOPING MANAGEMENT MECHANISM OF INNOVATIVE ACTIVITIES

Рахманов Адхам Маматович

Наманган муҳандислик-технология институти, мустақил тадқиқотчи

Аннотация

Мақолада Наманган вилояти саноат корхоналарида инновацион фаолиятни самарали ташкил этиш, янги тизимни шакллантириш орқали ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш, уни қўллаб-қувватлаш, иқтисодий тартибга солиш ва уларнинг самарадорлигини ошириш, маҳаллийлаштириш дастурининг аҳамияти ҳамда маҳаллийлаштириш жараёнида инновацион фаолиятни самарали ташкил этиш юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: инновация, инновацион тизими, саноат, ишлаб чиқариш, маҳаллийлаштириш, хом-ашё, технология, экспорт, бошқарув, самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш, импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар.

В статье представлены научно-практические предложения по эффективной организации инновационной деятельности на промышленных предприятиях Наманганской области, локализации производства путем формирования новой системы, ее поддержки, экономического регулирования и повышения их эффективности, подчеркивается важность разработаны программа локализации, эффективная организация инновационной деятельности в процессе локализации и рекомендации.

Ключевые слова: инновация, инновационная система, промышленность, производство, локализация, сырье, технология, экспорт, управление, эффективное использование, развитие производства, импортозамещающая продукция.

The article presents scientific and practical proposals for the effective organization of innovative activities at industrial enterprises of the Namangan region, localization of production by forming a new system, its support, economic regulation and increasing their efficiency, emphasizing the importance of a localization program, effective organization of innovative activities in the localization process and recommendations.

Key words: innovation, innovation system, industry, production, localization, raw materials, technology, export, management, effective use, production development, import-substituting products.

Инновация жараёнининг доимий ривожланиб бориши инсоният ва ижтимоий ҳаёт ўзгаришига жиддий таъсир кўрсатмоқда.

Инновация хўжалик юретиш субъектларини модернизациялашга катта таъсир кўрсатмоқда. Самарали инновацион фаолият нафақат ишлаб чиқариш стратегияси, балки мамлакатнинг иқтисодий салоҳиятини кучайтиришни ҳам белгилайди.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Корхоналарнинг инновацион жараёнининг натижавийлиги жами омиллар, яъни амалга ошириш шароити, ресурслар таъминоти, ва албатта менежмент тизимининг тўғри йўлга қўйилганлиги билан аниқланади.

Инновацион фаолиятни бошқариш тушунчаси иқтисодиёт фанида XX асрнинг сўнгги йилларида пайдо бўлди. Инновацион салоҳият мамлакатнинг техника ва технологияси янгиланиши, унда илмий-техника ривожланиши даражасини, диверсификация сиёсатининг кучайишини англатади. Баъзи иқтисодчи олимларимиз инновацион салоҳиятни иқтисодий салоҳиятдан юқори қўйишади.

Хусусан, тадбиркорлик соҳасини ривожлантириш ҳамда унинг бошқарув фаолияти механизмларини такомиллаштириш масалалари бугунги кун учун долзарб ва устувор вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. Айнан тадбиркорлик ўзининг ҳаракатчанлиги, кам капитал маблағларини жалб қилган ҳолда ишлаб чиқаришни енгилроқ ва тез модернизация қилиш орқали янги ишлаб чиқарилаётган маҳсулот турларини қисқа давр ичида ўзлаштириб рақобатдош маҳсулотларни истеъмолчиларга тақдим этади.

Айнан шуларни кўзда тутиб, “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг 33-мақсадида “Барпо этилаётган “ИННО” инновацион ўқув-ишлаб чиқариш технопаркини 4 та ҳудудда ташкил этиш. Инновацион ҳудудга айлантирилаётган туманларда юқори қўшилган қиймат яратадиган инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқариш технологияларини ўзлаштириш.” вазифалари қўйилган[1].

Инновацион фаолиятни бошқарув механизми қуйидаги элементлардан ташкил топиши таъкидланган:

- бошқарув тизими;
- мақсадларни аниқлаш усуллари;
- бошқарув жараёни;
- ижтимоий ва ҳуқуқий меъёрлар.

Бизнингча, инновацион фаолиятни бошқарув механизми 6 та асосий элементлардан ташкил топади:

- бошқарув объекти ва субъекти;
- мақсадлар ва функциялар;
- бошқарув органлари ва ташкилий структура;
- усуллар ва тамойиллар;
- воситалар;
- янгилик.

“ЎзКожи” акциядорлик жамияти хорижий корхонасида инновацион фаолиятини иқтисодий ташҳислашда қўлланилувчи кўрсаткичлар бу инновацион фаолият ҳолатининг миқдорий ва сифат иқтисодий характеристикаларидир. Умумий ва хусусий, оний, ҳисоботли, натурал, қийматли ва меҳнат кўрсаткичлари қўлланилиши мумкин. “ЎзКожи” акциядорлик жамияти хорижий корхонаси инновацион фаолияти ҳолатининг тўлиқ ва ҳар томонлама кўринишини қуйидаги кўрсаткичлар гуруҳидан фойдаланиб олиш мумкин:

- инновацион фаолиятни ташкил этиш ва бошқариш;
- инновацион фаоллик;
- инновацион потенциал ва ундан фойдаланиш;
- инновацион фаолиятни молиявий таъминлаш;
- инновацион фаолият функцияларини амалга ошириш;
- инновацион трансферт;
- инновацион фаолият натижаси.

Кўрсатиб ўтилган гуруҳлар бўйича кўрсаткичларнинг қисқача характеристикаси -жадвалда келтирилган:

“ЎзКожи” акциядорлик жамияти хорижий корхонасида ишлаб чиқаришни технологик тайёрлаш (ИЧТТ) вазифаси - берилган техник-иқтисодий кўрсаткичга (юқори техник даражаси, тайёрланиш сифати, шунингдек корхонанинг аниқ техник даражаси ва

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

режалаштириладиган ишлаб чиқариш ҳажмларида минимал моддий ва меҳнат ушланмаларига) эга янги маҳсулотни ишлаб чиқариш учун фирманинг тўлиқ технологик тайёргарлигини таъминлашдан иборат.

“ЎзКожи” акциядорлик жамияти хорижий корхонасида ИЧТТ жараёнида қуйидаги вазифалар ҳал этилади:

- буюмнинг технологикликка ишланиши;
- технологик маршрут ва жараёнларни ишлаб чиқиш;
- маҳсус технологик жиҳозларни ишлаб чиқиш;
- ишлаб чиқаришни технологик жиҳозлаш;
- тажрибавий партия тайёрлаш, ўрнатиш серияси ва ўрнашган серияли ишлаб чиқаришни

техник кузатиш.

“ЎзКожи” акциядорлик жамияти хорижий корхонасида ИЧТТни ўтказиш учун қуйидагилар дастлабки маълумот ҳисобланади:

1) Янги буюм конструкторлик ҳужжатларининг тўлиқ комплекти;

2) Эҳтиёт қисмларни тайёрлаш ва кооперация бўйича етказиб беришни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқариш тўла ўзлаштирилган вазиятда маҳсулотни ишлаб чиқаришнинг максимал йиллик ҳажми;

1-жадвал

“ЎзКожи” акциядорлик жамияти хорижий корхонасида инновацион фаолиятни иқтисодий ташҳислашда қўлланилувчи кўрсаткичларнинг қисқача характеристикаси

Кўрсаткичлар гуруҳи	Кўрсаткичлар характеристикаси
Инновацион фаолиятни ташкил этиш ва бошқариш	Бунда қуйидагилар таҳлил этилади ва баҳоланади: корхона инновацион фаолиятни ташкилий фаолиятини бошқариш тузилмасидаги босқичлар сони ҳар бир босқичдаги ташкил этиш ва бошқариш илмий-ишлаб чиқариш бўлинмаларининг умумий йиғиндисидagi нисбий улуши, илмий-ишлаб чиқариш бўлинмаларининг ихтисослаштирилганлик даражаси, илмий-ишлаб чиқариш тузилмаси ва корхона инновацион фаолиятини бошқариш тузилмасининг рационаллик даражаси, бошқарув аппаратида персоналнинг бандлиги, корхона инновацион фаолиятини бошқариш тузилмасида меҳнатнинг самарадорлиги ва тежамкорлиги, инновацион фаолиятни бошқариш вазифаларининг иккиланганлик ва камраб олинганлигининг тўлиқ бошқарув ишлари ихтисослаштирилганлиги, бошқарув ечимининг амалга оширилувчанлиги, шунингдек, бошқарув оперативлигининг тўлаллиги
2.Инновацион фаоллик	Рационализаторлик таклифлари, ихтиролар, киритиладиган янгиликлар олинган патент ва муаллифлик гувоҳномалари, ўтказиладиган семинарлар, конференциялар, сессиялар ва уларда қатнашишлар сонининг ўзгариш динамикаси ўрганилади. Корхона инновацион фаоллигининг миқдор кўрсаткичлари сифат кўрсаткичлари билан тўлдирилади. Кўриниб турибдики, киритиладиган янгиликлар сифат даражасининг ошиши, техник жараёнлар ва амалдаги ускуналар паркиннинг янгиланиши, инновацион лойиҳаларга киритилаётган инвестициялар ҳажми ва янги маҳсулотлар, технологиялар капитал сийимининг ошиши, шунингдек, киритиладиган янгиликларни яратиш ва ўзлаштиришнинг ўртача муддатларни қисқариш инновацион фаолиятлигидан далолат беради.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

3) Маҳсулот ишлаб чиқаришни мўлжалланаётган муддат ва фаслни ҳисобга олган ҳолда йиллар бўйича ишлаб чиқариш ҳажми;

4) Корхонанинг режалоштирилаётган иш режими (сменалар сони, иш ҳафтасининг давомийлиги);

5) Асосий ишлаб чиқариш ускуналарининг режалоштирилаётган юкланиш койеффисиенти ва корхонанинг таъмирлаш стратегияси;

6) Корхонага деталлар, ярим тайёр маҳсулотларни режалоштириладиган кооперасиялашган ҳолда етказиб бериш ва таъминотчи-корхоналар;

7) Корхонага стандарт буюмларни режалоштириладиган тарзда етказиб бериш ва таъминотчи-корхоналар;

8) Корхонанинг баҳо стратегияси ва унинг мақсадларидан келиб чиққан ҳолда янги товарларнинг мўлжалланаётган бозор нархлари;

9) Таваккалчиликка нисбатан қабул қилинган стратегия (ўриндош жиҳозларнинг мавжудлиги нуқтаи-назаридан);

10) Корхонанинг меҳнат социологияси сиёсати.

Ишлаб чиқаришни технологик тайёрлаш «Ишлаб чиқаришни технологик тайёрлашнинг ягона тизими» (ИЧТТЯТ) стандартлари билан тартибга солинади.

Технологик янгиланиш бу аниқ ташкилий-технологик ва ишлаб чиқариш шароитларида ҳамда берилган ишлаб чиқариш миқёсларида маҳсулот тайёрлашнинг иқтисодий самарадорлигига таъсир этади.

Маҳсулотларни технологик янгиланиши (технологик назорат билан бирга) конструкторлик ҳужжатларини яратишнинг барча босқичларида бажарилади. Юқоридаги хусусиятларни инобатга олиб, инновацион фаолиятни ташкилий-иқтисодий бошқарув механизмининг асосий тамойилларини ишлаб чиқилди:

- ташкилий-иқтисодий бошқарув механизми ўзини-ўзи шакллантирадиган, ташқи муҳит билан муносабатларда ўзини-ўзи созлайдиган тизим. Бу тамойил механизмда янгиликка, такомиллаштишга интилиш, ўзгаришларга мослашувчанликни бўлиши лозимлигини таъминлайди;

- самарадорлик тамойили, бошқарув органлари томонидан қўйилган янги мақсадларга олиб боровчи усул ва воситаларни танлаш, шунингдек, мақсадларни бошқарув субъектлари ва объектлари ўртасида мувофиқлаштириш;

- тежамкорлик тамойили, янгиликни жорий этишда минимал молиявий, меҳнат ва материал харажатлари билан мақсадларга самарали эришиш;

- янгиликни жорий қилишга таъсир этиш воситаларининг тўлиқлиги ва баланслашганлик тамойили. Таъсир этиш воситаларининг бир-бирига тўлиқ мувофиқ келиши;

- бошқарувнинг марказлашув ва номарказлашувини мувофиқлиги тамойили;

- ташкилий-иқтисодий бошқарув механизмининг янгиликларни иқтисодий рағбатлантиришга йўналтириш. Меҳнат фаолиятига қараб ходимларни рағбатлантириш мотивасион жараёнга самарали таъсир кўрсатади. Механизм ходимларни эҳтиёж ва мақсадларини албатта инобатга олиши керак;

- бошқарув механизми бошқарув воситаларидан фойдаланишнинг аниқ услубларига йўналтирилган бўлиши керак, яъни бошқарув усуллари. Бошқарув усуллари – қўйилган мақсадларга эришиш учун бошқарув объектларига таъсир этишнинг йўллари ва услублари мажмуидир.

Шундай қилиб, тадбиркорлик фаолиятини ташкилий-иқтисодий бошқариш механизмининг амалиётга жорий қилиш усуллариини интеграсияси сифатида иқтисодий, ташкилий, таҳлил қилиш ва моделлаштириш каби усулларга ажратишимиз мумкин. Инновацион фаолиятни ташкилий-иқтисодий бошқарув механизмининг амалга ошириш усуллари ва тамойилларининг туркумланишини ҳисобга олиб, ташкилий ва иқтисодий воситалар уйғунлашади ҳамда ташкилий-иқтисодий бошқарув механизмининг амалиётга жорий қилиш тартибини ҳосил қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”.
2. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. М.: ГУ.ВШЭ. 2004. -495 с.
3. Гутман В.Г. и др. Управление региональной экономикой. М.: Финансы и статистика. 2002. - 176 с.
4. Зайнутдинов Ш.Н. Инновационный менеджмент. –Т.: Академия, 2006. -267 б.
5. Ергашев Ф., Рахимова Д., Сагдуллаев А., Парпийев О., Зайнутдинов Ш. Инновацион менеджмент. Дарслик. Т.: Академия, 2005. -90 б.
6. Шарифхўжайев М., Абдуллаев Ё. Менежмент. Дарслик. Т: 2003. -37 б.
7. Гофуров А. Кичик хўжалик юритувчи тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришнинг минтақавий ижтимоий-иқтисодий хусусиятлари. Фарғона: 2008.-74 б.

UDK: 658

OPERATION MENEJMENT RIVOJLANISHINING TARIXIY BOSQICHLARI

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ОПЕРАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА

HISTORICAL STAGES OF DEVELOPMENT OF OPERATIONAL MANAGEMENT

Dedajanov Baxtiyor Nabijanovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti,
“Menejment” kafedrası dotsenti, i.f.n.

Аннотатсия

Maqolada operatsion faoliyat tushunchasiga bo‘lgan yondashuvlar mazmuni, operatsion menejment rivojlanishining asosiy bosqichlari yoritib o‘tilgan. Shuningdek korxonalarda operatsion faoliyatni boshqarishdagi muammolar ko‘rsatib berilgan. Operatsion boshqarish samaradorligini oshirish uchun tegishli tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: operatsion faoliyat, maqbul narx siyosatini izlash, daromad keltiruvchi asosiy faoliyat, mehnatni ixtisoslashtirish, ilmiy boshqaruv davri, operatsiyalar ketma-ketligini rejalashtirish, umumiy sifat menejmenti, biznes jarayonlarini optimallashtirish, biznes jarayonlarini boshqarish

В статье освещены содержание подходов к понятию оперативной деятельности, основные этапы развития оперативного менеджмента. Также рассмотрены проблемы, связанные с управлением операционной деятельностью на предприятиях. Разработаны соответствующие рекомендации по повышению эффективности операционного управления.

Ключевые слова: операционная деятельность, поиск оптимальной ценовой политики, основная приносящая доход деятельность, специализация труда, период научного управления, планирование последовательности операций, тотальный менеджмент качества, оптимизация бизнес-процессов, управление бизнес-процессами

The article highlights the content of approaches to the concept of operational activities, the main stages of development of operational management. Problems associated with managing operational activities at enterprises are also considered. Relevant recommendations have been developed to improve the efficiency of operational management.

Key words: operational activities, search for optimal pricing policy, main income-generating activities, labor specialization, period of scientific management, planning the sequence of operations, total quality management, optimization of business processes, business process management

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Sanoat korxonasining muvaffaqiyati uchta faoliyat turi bo‘yicha qabul qilingan samarali boshqaruv qarorlarini amalga oshirish natijasiga bog‘liqdir. Bularga asosiy vositalarni yangilashga yo‘naltirilgan investitsiyalar, korxonani moliyaviy resurslar bilan ta‘minlashga qaratilgan moliyaviy va asosiysi - mahsulot ishlab chiqarish va sotish (xizmatlar ko‘rsatish) qaratilgan operatsion faoliyat kiradi.

Operatsiyalarni oqilona boshqarish nafaqat taktik qarorlarni qabul qilishni talab qiladi. Operatsion faoliyat mahsulot ishlab chiqarish va sotish jarayonlarini qamrab olganligi sababli, uning strategiyasi ushbu jarayonlarni ta‘minlaydigan asosiy element - aylanma mablag‘larni boshqarishga asoslangan bo‘lishi kerak, ularning samaradorligi pirovard natijada korxonaning operatsion strategiyasining samaradorligiga bog‘liq.

Beqaror tashqi muhitda korxonalar imkon qadar tezroq qaror qabul qilishlari juda muhimdir, an‘anaviy ravishda qo‘llaniladigan tahliliy vositalar, xususan, aylanma mablag‘lar aylanmasi ko‘rsatkichi cheklanganligi va ma‘lumotni o‘zgartirishga qodir emasligi sababli bunday imkoniyatni ta‘minlamaydi. Shuning uchun yangi tahliliy vositalarni qo‘llashga ehtiyoj ortib bormoqda.

Shu munosabat bilan sanoat korxonasini ilmiy boshqarishga asoslangan operatsion faoliyatining samarali boshqarishning nazariy va uslubiy jihatlarini ishlab chiqish mavzusining dolzarbligini ko‘rsatadi.

Ko‘pincha iqtisodiy adabiyotlarda korxona faoliyatining har xil turlari mualliflar tomonidan tasodifiy tartibda, hech qanday izchil tizimlashtirilmagan holda keltiriladi. Sanoat korxonasi faoliyati nomlari joriy, operatsion va asosiy faoliyat kabi sinonimdir, ba‘zi ta‘riflarning kontekstlarida faoliyatning ayrim turlari kengroq va torroq bo‘lgan boshqalarini o‘z ichiga olib har xil talqin qilinadi.

V.F.Paliyaning ta‘rifiga ko‘ra, operatsion faoliyat tashkilotni asosiy daromad va asosiy pul oqimlari bilan ta‘minlaydi[3]. Operatsion, shuningdek, tashkilotning investitsiya yoki moliyaviy bilan bog‘liq bo‘lmagan boshqa har qanday faoliyatini ham o‘z ichiga oladi. A.E.Abramov esa, operatsion faoliyat tanlangan bozor sektoridagi aktivlardan samarali foydalanishni va raqobatda muvaffaqiyatni ta‘minlaydigan maqbul narx siyosatini izlashni ta‘minlaydi deb fikr yuritadi[1]. Operatsion faoliyat - nafaqat asosiy maqsad sifatida foyda olishga intilayotgan tashkilot faoliyati, balki mahsulotning hayot aylanish jarayonining asosiy jarayonlari bo‘lmagan jarayonlarni ham ta‘minlash va qo‘llab-quvvatlashdir deb biladilar o‘z yondashuvlarida M.V.Monaxov va V.I.Budina[2].

O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standartida operatsion faoliyati — xo‘jalik yurituvchi sub‘yektning daromad keltiruvchi asosiy faoliyati, shuningdek sub‘yektning investitsiya va moliya faoliyatiga oid bo‘lmagan o‘zga xo‘jalik faoliyati deb izoh berilgan[5].

Mazkur operatsion faoliyatni boshqarish jarayoni o‘zining tarixiga egadir. Operatsion menejmentning tarixiy jihatlariga e‘tibor qiladigan bo‘lsak, uning rivojlanishini bir necha bosqichlari borligini ko‘rishimiz mumkin(1-jadval).

Tashkilotlarni boshqarish bo‘yicha an‘anaviy qarash XVIII asrda shakllana boshladi. Chunki, o‘sha davrda (1723–1790 yil) Adam Smit ishlab chiqarish jarayonini bir qator kichik operatsiyalarga bo‘lish orqali mehnatni ixtisoslashtirishning iqtisodiy afzalliklari ko‘rib chiqdi.

A.Smit va E.Uitni nazariyalari sanoat inqilobiga turtki bo‘lib xizmat qildi, bu inqilobiy ishlab chiqarishni kengaytirishga (kichik ustaxonalardan yirik zavodlarga o‘tish) asoslangan bo‘lib, rasmiylashtirilgan va murakkab boshqaruv usullarini talab qildi. AQSh o‘sha davr uchun zamonaviy tushunchalarni qo‘llagan ilg‘or davlatlardan biri edi.

Afsuski, bu nazariyalar ishlab chiqilgandan so‘ng, qariyb yuz yil davomida ishlab chiqarishni boshqarish sohasida hech qanday izlanishlar olib borilmadi. Faqat 1886 yilda Genri R.Tayn (1844-1924) o‘zining “Muhandisning iqtisodchi vazifasini bajarishi” («Engineer as Economist») asarini Amerika mexanik muhandislar jamiyatiga (ASME - american society of mechanical engineers) taqdim etib, ishlab chiqarish jarayonini boshqarish masalalariga qiziqish uyg‘otdi.

Operatsion menejment rivojlanishining asosiy bosqichlari

Davrlar va mualliflar	Raqobat afzalliklari	Kontseptsiyalar	Baholash mezonlari
1910 yilgacha. A.Smit, E.Uitni	Xarajatlar	Mehnat taqsimoti Ishlab chiqarishni standartlashtirish	Samaradorlik darajasi
1910-1930 yy. F.Teylor, Frenk va Lilian Gilbret, G.Gantt, G.Ford, F.U.Xarris	Narx siyosati	Boshqaruvni ilmiy tashkil etish tamoyillari Sanoat psixologiyasi Konveyer usulda ishlab chiqarish Partiya miqdorini aniqlash	Savdo darajasi
1930-1950 yy. U.Shyuxart, X.F.Dodj, X.G.Roming, E.Meyo, L.X..Tippet, J.B.Dantsig	Ilg‘or texnologiyalar	Sifat nazorati Xotorni xodim motivatsiyasi bo‘yicha tadqiqotlar Murakkab tizimli muammolarga fanlararo yondashuvlar	Ishlab chiqarish hajmi
1950-1980 yy. AQSh va G‘arbiy Evropaning ko‘plab tadqiqotchilari, Djozef Orliki, O.Uayt	Ishlab chiqarishning xilma-xilligi	Operatsiyalarni tadqiq qilish usullarini keng miqyosda ishlab chiqish Biznesda kompyuter texnologiyalaridan keng ko‘lamda foydalanish	Marketing strategiyalari
1980-1990 yy. McDonald’s restoranlari	Sifat	Xizmatlarning unumdorligi va sifati	Doimiy ravishda yaxshilanish
1990-1995 yy. Garvard biznes maktabi fakulteti	Ta’minot tezligi	Ishlab chiqarish strategiyasi modeli	Reaksiya vaqti va tezligi
1995-2000 yy. Toyichi Ono, Dj.M.Yuran, Elbyaxu M.Goldrat,	Moslashuvchanlik	JIT, TQC, ishlab chiqarishni avtomatlash-tirish Sinxron ishlab chiqarish Umumiy sifat menejmenti	Biznes ko‘lami / integratsiyasi
2000-yillar va undan keyin M.Xammer, yirik konsalting firmalari, AQSh hukumati, Microsoft korporatsiyasi, Netscape Communications, SAP (Germaniya), Oracle(SSHA)	Bilimlar fabrikasi	Biznes jarayonini asoslash Elektron korxonalar Ta’minot zanjirini boshqarish	Ommaviy identifikatsiya, tajriba va bilimlarni to‘plash

Ilmiy boshqaruv davri ASME a‘zosi Frederik Teylor (1856–1915) nomi bilan bog‘liq. F.Teylor o‘z asarlarida analitik usuldan foydalangan va takrorlanuvchi operatsiyalarni tartibga solish va mehnat samaradorligini oshirishga katta ahamiyat bergan. Genri L.Gantt (1861–1919) F.Teylorning (1893 yilgacha Midvale Stell va Bethlehem Steel kompaniyalarida) xodimi bo‘lib, ishlab chiqarishni boshqarishda yana bir boshqa yondashuvni taklif etdi. Texnologik jarayonni individual operatsiyalarning kombinatsiyasi sifatida ko‘rib, u bugungi kunda ham qo‘llaniladigan operatsiyalar ketma-ketligini rejalashtirish (yuklash va rejalashtirish grafiklari) usullarini ishlab chiqdi. Shuningdek, ishlab chiqarishni tashkil etish bo‘yicha o‘z nazariyalarini va rag‘batlantiruvchi ish haqi tizimlarini ilgari surdi. Ishlab chiqarish vazifalarini bajarishning eng maqbul usullarini izlashda ishtirok etgan olimlar orasida Frank (1868-1924) va Lillian Gilbreth (1878-1972) bor edi.

1913 yilda Genri Ford (1863-1947) va keyinchalik Charlz Sorenson (1881-1968) turli sanoat sohalarida qo‘llaniladigan konveyer tasviri haqidagi g‘oyalarni muvofiqlashtirib (sinxronlashtirib) yig‘ish liniyasining yagona kontseptsiyasiga — avtomobil sanoatida keng qo‘llaniladigan konveyerga birlashtirdi. 1916-yilda Anri Fayol (1841–1925) boshqaruv tamoyillari to‘g‘risidagi kitobi (“General and Industrial Management” - “Umumiy va sanoat boshqaruvi”) ni nashr ettirdi.

Ishchilarning ijtimoiy ehtiyojlari birinchi marta 1924-1932 yillarda Garvard universiteti professori Elton Mayo (1880-1949) rahbarligida Xotorn (AQShning Illinoys shtatidagi Western Electric tomonidan qurilgan zavod majmuasi)da olib borilgan tadqiqotlar davomida muhokama qilingan. 1924 yilda, Uolter Shyuxart (1891-1967), sifatni nazorat qilish uchun statistika usullaridan

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

foydalangan holda, statistik namunalarni tanlash va jarayonlar sifatini nazorat qilishga asos soldi.

U.Edvards Deming (1900-1993) o‘zining “Inqirozdan chiqish: sifat, mahsuldorlik va raqobatbardosh pozitsiya” (1950) kitobida U.Shyuxartning tadqiqotlarini davom ettirib, vaqt o‘tishi bilan mahsulot dizayni, materiallar, jihozlar (asbob-uskunalar), ishchilarning malakasi, xodimlarning mehnatga munosabati, ishchi kuchi qo‘nimsizligi, mehnat sharoitlari kabi omillar iste’molchilarning mahsulot sifati va narxiga bo‘lgan talablari, moliyaviy masalalar bilan o‘zaro ta’sir qilishiga e’tibor qaratdi. 1957 yilda J.I.Kelli (Remington-Rand kompaniyasi xodimi) va M.R.Uolkerlar (DuPont kompaniyasi xodimi) texnik xizmat ko‘rsatish grafiklarini yaratishda yordamchi vosita sifatida foydalanilgan CPM (*critical path method* - kritik yo‘l usuli) tizimini yaratdilar. 1960-yillarda boshqaruv fanida “operatsion menejment” atamasi paydo bo‘ldi. Zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarining asosi ishlab chiqarishdagi nuqsonlarning sabablarini bartaraf etish va oldini olish bilan shug‘ullanadigan “o‘z vaqtida” yondashuvidan va umumiy sifat nazorati (TQC - Total Quality Control)dan birgalikda foydalanish hisoblanadi. Umumiy sifat menejmenti (TQM - *total quality management*) operatsion menejmentni rivojlantirishda haqiqiy yutuq bo‘ldi. 1980-yillardan boshlab ushbu yondashuv ko‘plab kompaniyalar tomonidan keng qo‘llanila boshlandi. Zamonaviy ichki sifat standartlarining asosini Xalqaro standartlashtirish tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan Xalqaro sifat standartlari (ISO) tashkil etadi.

1990-yillardagi iqtisodiy tanazzul ko‘plab tashkilotlarda yangiliklarni joriy etish va jarayonlarni tizimlashtirishga e’tibor qaratish zarurligiga olib keldi. Shu vaqt ichida biznes jarayonlarini optimallashtirish (*business process reengineering*) va biznes jarayonlarini boshqarish (*business process management*) konsepsiyalariga katta e’tibor berildi. Axborot texnologiyalari va kommunikatsiya vositalari sohasidagi yutuqlar biznesni yuritish va tashkilotlarni boshqarish usullariga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi va operatsiyalarni tashkil etish usullariga o‘zgarishlar olib kirdi[4].

Operatsion faoliyatni boshqarish borasidagi olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, ko‘plab tashkilotlarda operatsion jarayonlarni boshqarishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan ularga – biznes jarayonlarini optimallashtirish uchun kompyuter texnologiyalaridan foydalanishga o‘tishda oqsashliklarning mavjudligi; dasturiy ta’minotni yangi versiyalarini amaliyotga qo‘llashda kadrlar malakasining pastligi; mahalliy tarmoqqa ulangan tizimda uzilishlarni yuzaga kelib turishi; tovar ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatishda operatsiyalarni bajarish bo‘yicha kompyuterlashtirilgan tizimni hududlarda qo‘llashning bir tekisda tashkil etilmaganligi va boshqa shu kabilarni kiritishimiz mumkin.

Operatsion faoliyatni boshqarish jarayoni samaradorligini oshirish uchun quyidagilarni tavsiya etamiz:

- operatsion boshqaruv jarayonidagi yangiliklarga mos ravishda kadrlar malaka salohiyatini rivojlantirib borish, vazifalarni to‘g‘ri belgilashga va olingan ma’lumotlarni tahlil qilishga qodir bo‘lgan xodimlar salohiyatini shakllantirish;

- xom ashyodan tortib tayyor mahsulotgacha bo‘lgan har bir darajadagi zaxiralarni boshqarishda menejerlar ta’minot zanjiridagi muhim ta’minotchilar bilan uzoq muddatli munosabatlarni o‘rnatishlari lozim;

- operatsion menejerlarning iste’molchilar talablaridagi o‘zgarishlarga munosabati tezlashmoqda, bunda - provardda ishlab chiqarishga qo‘shimcha foyda beruvchi yangi texnologik ishlanmalar, noan’anaviy materiallar, innovatsion usullar, yangi jihozlar va mahsulotlarni tezroq o‘zlashtirish ustida ishlash lozim;

- ishlab chiqarishda moslashuvchanlikni rivojlantirish va tezlikni oshirish va boshqa shu kabi tadbirlarni amalga oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абрамов А.Е. Основы анализа финансовой, хозяйственной и инвестиционной деятельности предприятия / А.Е. Абрамов. – М.: АКДИ Экономика и жизнь, 1994. – 95 с.
2. Монахов М.В. Особенности проведения анализа операционной деятельности при разработке операционных стратегий предприятий оборонно-промышленного комплекса /

- М.В. Монахов, В.И. Будина // Формирование конкурентной среды, конкурентоспособность и стратегическое управление предприятиями, организациями и регионами: сборник статей Международной научно- практической конференции / МНИЦ ПГСХА. – Пенза: РИО ПГСХА, 2015. – С.75–81.
3. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности:учебник. – 3-е изд., испр. и доп. / В.Ф. Палий. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 512 с.
4. Производственный менеджмент: учебник / Под ред. В.А. Козловского. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 574 с.
5. Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти. <https://lex.uz/acts/818994>

УДК:658

НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА ЭЛЕКТРОН САВДОНИ РИВОЖЛАНИШИ

РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN NAMANGAN REGION

Солиева Гулбахор Ахмаджановна

Наманган муҳандислик-технология институти доценти, PhD

Умрзакова Дилдора

Наманган муҳандислик-технология институти магистарнти

Аннотация

Мақолада рақамли иқтисодиёт шароитида электрон савдонинг хусусиятлари, Наманган вилоятида электрон савдони ривожланиши ёритилган бўлиб, вилоятда ушбу соҳани янада ривожлантириш бўйича илмий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар рақамли иқтисодиёт, рақамли маркетинг, электрон савдо, электрон платформа, онлайн-дўкон, биржа, биржа савдолари, электрон савдо тизими.

В статье освещены особенности электронной торговли в условиях цифровой экономики, развитие электронной торговли в Наманганской области, а также даны научные рекомендации по дальнейшему развитию данной сферы в регионе.

Ключевые слова цифровая экономика, цифровой маркетинг, электронная коммерция, электронная платформа, интернет-магазин, биржа, биржевые торги, система электронной торговли.

The article highlights the features of e-commerce in the digital economy, the development of e-commerce in the Namangan region, and also provides scientific recommendations for the further development of this area in the region.

Key words digital economy, digital marketing, e-commerce, electronic platform, online store, stock exchange, stock trading, e-commerce system

Интернет тизимининг жамият ҳаётига кириб келиши ва ахборот-коммуникатсия технологиялар (АКТ)нинг ривожланиши янги фаолият электрон тижоратни шаклланиши ва уни тезкорлик билан ривожланишига хизмат қилмоқда. Электрон тижорат фаолиятининг пайдо бўлиши натижасида биринчидан, ишлаб чиқарувчилар ва дистрибютерлар глобал тармоқ имкониятларидан фойдаланиб ўз маҳсулотларини интернет тармоғида реклама

қилиш ва сотиш имкониятига ега бўлди. Иккинчидан эса, истеъмолчилардан маҳсулот билан виртуал танишиш ва мақбул маҳсулот, хизматни тезкор харид қилиш тизими яратилди.

Электрон тижорат айланмалари ҳажми бўйича дунё мамлакатлари ўртасида Хитой (\$562,66 млрд) ва АҚШлари (\$349,06 млрд) етакчилик қилмоқда. Дунё мамлакатлари бўйича амалга оширилаётган электрон тижорат айланмалари статистик маълумотлари таҳлилидан интернет тизими имкониятларининг ортиши электрон тижорат жараёнлари иштирокчилари кўлами ва ҳажми ўсишига сабаб бўлмоқда.

Электрон тижорат-товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) тадбиркорлик фаолияти доирасида ахборот тизимларидан фойдаланган ҳолда электрон савдо майдончаси орқали тузилган шартномага мувофиқ амалга ошириладиган олди-сотдиси. Қонунчилигимизга кўра, электрон тижорат иштирокчилари-электрон тижоратда товарларни (улгуржи ёки чакана) сотувчи, хизматларни этказиб берувчи ёки ишларни бажарувчи сифатида иштирок этувчи юридик ёки жисмоний шахслар, шунингдек электрон тижоратда товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) харидори, истеъмолчиси сифатида иштирок этувчи юридик ёки жисмоний шахслардир.

Мамлакатимизда электрон тижорат соҳасини ривожлантириш бўйича бир қатор муҳим қарор ва фармонлар қабул қилинди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги ПФ-5349 сонли “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони [1], 2018 йил 14 майдаги “Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 3724-сон қарори [2], 2020 йил 2 мартдаги “2017 — 2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор юналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5953-сонли фармони [3] ҳамда 2020 йил 5 октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сонли фармони [4] ва Ўзбекистон Республикасининг 29.09.2022 йилда “Электрон тижорат тўғрисида”ги ЎРҚ-792-сонли Қонуни [5] қабул қилинди.

Ўзбекистонда электрон тижоратнинг чакана савдо ҳажмида бир йил давомида сезиларли ўсиш қайд этилган. 2022 йилда электрон тижорат савдо ҳажми 2021 йилга нисбатан деярли 2 баробар ошиб, чакана савдо ҳажмининг 4 фоиздан (10886.8 млрд. сўм) ортиқроқ улушини ташкил етган.

Шунингдек, солиқ хизмати портали маълумотларига асосан, жорий йилнинг 1 август ҳолатига кўра харидорларга электрон фискал белгилари чек тақдим қилиш жорий этилган электрон тижорат субъектлари сони 159 тани ташкил этиб, уларнинг 52 таси электрон тўлов тизимлари, 35 таси банк мобил иловалари ҳамда 72 таси интернет дўкон ва маркетплейслардан иборат. Жорий йил бошидан 1 августга қадар тақдим этилган чеклар сўммаси миқдори умумий ҳисобда 28 438,8 млрд. сўм бўлиб, унинг 7,4 фоизи (2 119,5 млрд. сўм) интернет дўкон ва маркетплейслар томонидан тақдим этилган [6].

Ўзбекистон Республика товар-хом ашё биржаси ҳозирги кунда Марказий Осиёдаги енг йирик савдо майдончаси, ҳамда МДХ мамлакатлари ичида изчил ривожланаётган хом ашё биржаси ҳисобланади.

Биржа фаолияти мақсади ва предмети ўрнатилган қоидалар асосида олдиндан маълум бўлган жойда ва вақтда, очиқ савдоларни ташкил қилиш ва ўтказиш юли билан биржа товарлари билан савдо қилишга зарурий шароитларни яратишдир. Биржа савдоларини ташкил қилиш ва аниқланган ҳақиқий талаб ва таклиф нисбати асосида биржа товарлари нархларини шакллантириш юли билан биржа товарлар бозорини яратишдир [7].

Биржада 5 савдо платформалари фаолият юритади:

1. Биржа электрон савдо тизими (автоматлаштирилган савдо-сотиққа тегишли талабларни йиғиш ва уларга жавоб бериш электрон савдо тизими);

2. Кўргазма-ярмарка савдоларнинг электрон савдо тизими;

3.Авторақамларни сотиш бўйича электрон савдо тизими.

4.Электрон давлат харидлари

5.Мобил рақамларни сотиш бўйича савдо тизими.

1.Биржа савдолари электрон тизим асосида олиб борилади. Савдоларга тизимли равишда бир турдаги стандарт хусусиятга эга, бошқа ишлаб чиқарувчи товарлари ёки бошқа товарлар партияси билан ўзаро алмашувчи товарлар қўйилади. Биржа савдоларида иштирок этиш ҳуқуқи брокерлик жойини ўрнатилган тартибда олган биржа аъзоларига берилади.

Биржа савдолари платформасида фақатгина биржа товарлари савдога чиқарилади. “Биржа товари” тушунчасига ўз сифати, тузилиши билан бир турдаги хусусиятга эга бўлган, ўзининг асосий ва аниқловчи параметрлари билан худди шундай бошқа ишлаб чиқарувчининг ёки бошқа партиядаги товар билан ўзаро алмашинувчанлик хусусиятига эга бўлган товар киради ва у доимий равишда савдоларга чиқарилиши шарт.

2.Кўргазма-ярмарка савдо товарларига хусусиятларидан қатъий назар, фуқаролик муомаласида бўлган товарлар, шу жумладан, индивидуал хусусиятга эга бўлган ва савдоларга мунтазам равишда чиқарилмайдиган ёки камдан-кам чиқариладиган товарлар киради.

Савдолар интернет орқали реал вақт режимида олиб борилади, савдо бўйича ҳисоб-китоблар ҳам онлайн режимида амалга оширилади.

3.Авторақам-жисмоний ва юридик шахсларга автотранспорт воситалари учун рўйхатдан ўтказиш давлат рақами белгиларини оширилган тўлов ставкаларида сотиш бўйича савдо платформаси.

Авторақамларни сотиш бўйича электрон аукцион савдолар механизми, биржанинг бошқа савдо платформалари каби очиқ-ойдинлик, ошкоралик, рақобат ва барча савдо иштирокчилари учун тенг шароит яратиш тамойилларига асосланган. Авторақамларни савдоларга қўйилиши Ўзбекистон Республикаси ИИБ ЎХХББ бўлинмаларининг масъул ходимлари томонидан амалга оширилади. Жисмоний шахслар учун тўлов шахсий кабинетдан рўйхатдан ўтиб бўлингач, фаоллаштирилган пластик карточка орқали амалга оширилади. Юридик шахслар еса рўйхатдан ўтиш саҳифасида ҳавола килинган Офертада кўрсатилган ҳисоб-рақамга пул ўтказиш юли орқали тўловни амалга оширадilar.

4.2018 йилдан “ЎзРТХБ” АЖ давлат харидлари бўйича харид.уз махсус ахборот порталининг оператори этиб белгиланди. Ушбу портал орқали давлат харидларининг шаффофлиги, очиқ-ойдинлиги ва самарадорлиги таъминланади. Хусусан, портал орқали давлат харидлари соҳасидаги барча ёшлонларни кўриш мумкин.

Бу ерда электрон харидлар электрон дўкон ва аукцион шаклида амалга оширилади. Буюртмачилар ва етказиб берувчилар савдоларда фақатгина электрон рақамли имзо ёрдамида иштирок этадилар. Электрон харидлар нархлар сўрови ва тесқари аукцион тарзида амалга оширилади. Тизимда шунингдек Ҳисоб-китоб клиринг палатаси орқали битимлар ижросини кафолатлаш механизми қўлланилади.

5.Мобилрақам-чиройли сонлар комбинатсиясига эга уяли телефон рақамларини сотиш бўйича янги савдо платформаси. Онлайн аукционда ҳам юридик (Б2Б) ва ҳам жисмоний (Б2С) шахслар иштирок этишлари мумкин. Янги савдо механизми, “ЎзРТХБ” АЖнинг бошқа савдо платформалари каби очиқлик, ошкоралик, соғлом рақобат ва савдо иштирокчилари учун тенг шароитларни яратиш берилиш тамойилларига асосланган.

“Ўзбекистон Республикаси товар хом-ашё биржаси” АЖ Наманган филиалида 29та брокерлик идораси, 78 та трейдер рўйхатдан ўтган. Филиал савдо залида 103та трейдернинг автоматлаштирилган иш жойи ташкил қилинган бўлиб, ҳозирда 25та брокерлик идорасига 31та иш жойи белгиланган тартибда ажратиш берилган[8].

Шунингдек, вилоятнинг шаҳар ва туманларида жами 27та савдо майдончаси мавжуд бўлиб, уларда 41та брокерлик идоралари ва 135та трейдерлар фаолият олиб бормоқда. 2022 йилда 10 ойлиги давомида жами 3814та тадбиркорлик ва хўжалик юритувчи субъектлари биржанинг барча савдо платформаларида аккредитациядан ўтказилди.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Шундан 3100 дан ортиғи барча савдо платформаларда ва қолган 714таси биржа савдоларида иштирок етиш учун рўйхатдан ўтган. Филиал бўйича 2022йил мобайнида барча савдо платформаларидаги савдолар ҳажми 1731,7 млрд.сўмни ташкил етган бўлиб, белгиланган 1389,9 млрд.сўм йиллик режа 138,6 фоизга бажарилди.

Бунда, биржа савдоларининг ҳажми 1160,8 млрд.сўм (67,0%), ҳажми 557,3 млрд.сўм (186,6%) ҳада кўргазма ярмарка савдоларининг ҳажми 62,7 млрд.сўм (3,6%) ни ташкил етди. 2022 йил январ-октябр ойларида биржа савдоларида 1160,8 млрд.сўмлик (ўтган йилга нисбатан 121,4%) олди-сотди битимлари амалга оширилди.

Биржа савдоларига 54та тадбиркорлик субъектлари (6та монопол корхона, 7та кластер ҳамда 41та тадбиркорлик субъектлари) томонидан 27 хил турдаги маҳсулотларини 446та биржа контрактларига сотиш учун қўйилиши ташкиллаштирилди. Биржа савдоларида монопол корхоналар томонидан 457,3 млрд.сўмлик маҳсулотлар сотилиб, биржа савдолари умумий ҳажмининг 39,4 фоизини ташкил етди.

Шундан, 138,8 млрд.сўмлик пахта ёғи (биржа савдолари умумий ҳажмидаги улуши 12,0%), 131,0 млрд.сўмлик корма смес (11,3%), 93,7 млрд.сўмлик нефт маҳсулотлари (0,6 %) ташкил етди.

Биржа савдоларида йирик ҳажмларда 335,7 млрд.сўмлик пахта чигити (биржа савдолари умумий ҳажмидаги улуши 29,0%), 264,2 млрд.сўмлик пахта толаси (22,8), 23,0 млрд.сўмлик дизел ёнилғиси (2,0%), 18,0 млрд.сўмлик хўжалик совуни (1,6%), 16,7 млрд.сўмлик пахта линти (1,4%), 11,0 млрд.сўмлик семент (1,0%), 29,5 млрд.сўмлик юқори ликвидли ва монопол бўлмаган бошқа турдаги маҳсулотлари (2,5) сотилиши таъминланди.

1.Расм 2019-2022 йиллар оралиғида Биржа савдоларида амалга оширилган савдо ҳажмлар.

Биржа савдоларида вилоятдаги 7та пахта тўқимачилик кластерлари ва 41та тадбиркорлик субъектлари томонидан 703, 4 млрд.сўмлик маҳсулотлар сотилиб, биржа савдолари умумий ҳажмининг 60,6 фоизини ташкил етди.

2022 йил давомида давлат харидлари бўйича тузилган битимлар қиймати 866,0 млрд.сўмни ташкил етиб, 2021 йилга нисбатан 412,8 млрд.сўмга (181,2%)га кўпайди. Шундан бюджет буюртма харидларида 557,3 млрд.сўм ва корпоратив буюртма харидларида 308,7 млрд.сўмни ташкил етди.

Давлат харидларида бошланғич нархларнинг пасайиши ҳисобига жами 12,8 млрд.сўмлик бюджет ва 8,5 млрд.сўмлик корпоратив маблағлар тежалишига еришилди.

Наманган вилоятида 92та корпоратив ташкилотлар мавжуд бўлиб, уларнинг барчасини корпоратив харидлар савдо тизимида тўлиқ жалб қилинди. 2022 йил якуни билан миллийдокон.узех.уз савдо платформасига жами 92та маҳаллий ишлаб чиқарувчи ҳамда хизмат кўрсатувчи тадбиркорлик субъектлари жалб етилди. Улар томонидан жами 40 турдан ортиқ товар, иш ва хизматлар мазкур савдоларга жойлаштирилди. Савдолар жараёнида жами 135,0 млрд.сўмлик савдолар амалга оширилди. Шунингдек, етендер.узех.уз савдо тизимида

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

корпоратив корхоналар иштирокини кўпроқ жалб қилиш мақсадида Давлат активларини бошқариш агентлиги Наманган вилоят ҳудудий бошқармаси билан биргаликда иш олиб борилди. Корпоратив харидларда кам иштирок етаётган 8та ташкилотлар савдоларга тўлиқ жалб қилинди. Натижада ушбу корхоналар томонидан жами 219,0 млрд.сўмлик танлов асосида савдолар амалга оширилди.

Вилоятда электрон тижорат соҳасини ривожлантириш ва самарадорлигини ошириш учун қуйидаги тавсияларни берамиз:

1. Биржа савдоларида олди-сотди қилинадиган маҳсулотлар турини кенгайтириш;
2. Электрон савдо ва биржалар фаолияти тўғрисида кенг жамоатчиликни таништириш, тегишли тарғибот-ташвиқот ишларини олиб бориш;
3. Кичик бизнес субъектлари учун жойларда учрашувлар, семинар-тренингларни ташкил қилиш ва уларни биржа савдоларига жалб қилиш;
4. Оммавий ахборот воситалари орқали биржалар фаолиятини кенг реклама қилишни кучайтириш.
5. Тадбиркорлар томонидан етказиб берилган товар иш ва хизматларни баҳолаб бориш тартибиди жорий қилиш ва бунинг натижасида юқори бал тоъплаган тадбиркорлар юқори суммадаги савдоларда қатнашиш имкониятини яратиш.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги ПФ-5349 сонли “Ахборот технологиялари ва коммуникатсиялари соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги “Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 3724-сон қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020йил 2 мартдаги “2017 — 2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор ёъналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5953-сонли фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октабрдаги “Рақамли Ўзбекистон — 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сонли фармони.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йилдаги 29-сентябрдаги “Электрон тижорат тўғрисида”ги ЎРҚ-792-сонли Қонуни.
6. <https://parliament.gov.uz/news/elektron-tijorat-raqamli-iqtisodiyotning-drayveri#!>
7. <https://uzex.uz/uz/pages/about-us>
8. <https://uzex.uz/fr/pages/about-branch-namangan-region>
9. С.С. Гулямов, Р.Ҳ. Аюпов, У. Якубов, Ё. Илҳамова, М.И. Азизова, Г.Р.Болтабоева. Электрон тижорат асослари. Т.: ТМИ, “Иқтисод-Молия” нашриёти, 2020, 470 бет.
10. Гаврилов Л. П. Электронная коммерсия: учебник и практикум для вузов / 3-е изд., доп. Москва : Издательство Юрайт, 2019. -477 с.
11. “Биржа иши” Ш.Х.Пардаёев, З.Н.Бободоёв. Самарқанд –2018.

ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИДА ИНТЕРНЕТ МАРКЕТИНГ ТИЗИМИНИНГ
МОҲИЯТИ ВА УНИНГ ИНТЕГРАТСИЯСИ

СУЩНОСТЬ СИСТЕМЫ ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГА В СФЕРЕ УСЛУГ И ЕЕ
ИНТЕГРАТСИЯ

THE ESSENCE OF THE INTERNET MARKETING SYSTEM IN SERVICE
FIELDS AND ITS INTEGRATION

Абдулхакимов Зухрали Турсуналиевич

Наманган муҳандислик-технология институти, Иқтисодиёт кафедраси доценти, PhD

Азизова Роҳила Баҳодир қизи

Наманган муҳандислик-технология институти таянч докторанти

Аннотация

Ушбу мақолада хизмат кўрсатиш соҳаларида рақамли технологиялар роли ортиб бораётган шароитида интернет маркетинг хизматлари бўйича маълумотлар берилган бўлиб, хизматлар соҳасида хунармандчилик соҳаларидаги интернет хизматлари бўйича назарий масалаларга ва уларни асосий турларига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: глобаллашув, рақамли технологиялар, интернет маркетинг, маркетинг-микс, инқилобий ўзгаришлар, стратегиялар, смарт-иқтисодиёт, ахборотлашган жамият.

В данной статье представлена информация об услугах интернет-маркетинга в условиях возрастающей роли цифровых технологий в сфере услуг, особое внимание уделяется теоретическим вопросам и их основным видам интернет-услуг в сфере услуг.

Ключевые слова: глобализация, цифровые технологии, интернет-маркетинг, комплекс маркетинга, революционные изменения, стратегии, умная экономика, информатсионное общество.

This article provides information about Internet marketing services in the context of the growing role of digital technologies in the service sector, with special attention paid to theoretical issues and their main types of Internet services in the service sector.

Key words: globalization, digital technologies, Internet marketing, marketing mix, revolutionary changes, strategies, smart economy, information society.

Дунё ҳўжалигидаги чуқур ўзгаришлар, глобаллашув жараёнларини чуқурлашуви натижасида илф-фан ва техника, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш соҳалари ва бошқа соҳалар ўртасидаги трансформациялашув жараёни кўплаб соҳалар ривожланишига ўз таъсирини ўтказди. Бундан ташқари ахборот-коммуникатсион технологиялар соҳаси ҳам жиддий таркибий ўзгаришлар фонида хизматлар соҳаларида, айниқса аҳолига хунармандчилик хизматларини кўрсатувчи соҳаларида ҳам чуқур таркибий ўзгаришлар юз беришига сабаб бўлмоқда. Буларга мисол сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

Биринчидан, ўзгаришларни ички таркибида эса янги маҳсулотлар ва хизматлар ишлаб чиқиш усуллари қайта ишлаш;

Иккинчидан, хунармандчилик хизматлари кўрсатувчи субъектлар ўртасидаги ахборот алмашинувчи қобикда инқилобий ўзгаришлар;

Учинчидан, айнан хунармандчилик хизматлари кўрсатувчи субъектлар ўртасидаги ахборот алмашинувчи қобикдаги ўзгаришлар натижада маркетинг-микс иборалари кириб келди. Ахборот технологияларини жадал кириб келиши ва уларни амалиётга кенг жорий

этилиши натижасида сотиш жараёнидаги бир неча занжирларни камайиши, тўғридан-тўғри харидорга боғланиш имкониятлари яратилди. Харидорлар бундай технологияларни тушуна бошлашди, турли сотувчилар, даллоллар, брокерларга эhtiёж камайди, харидор ахборот технологиялари орқали тўғридан-тўғри сотувчи билан боғланиб нисбатан махсулотлар ва хизматларни арзонлаштира олишди.

Шу сабабдан бундай технологияларни ҳисобга олган ҳолда бозор стратегияларини ишлаб чиқиш, қисқа муддатли махсулот ва хизматларни сотиш стратегияларини қўллаш имкониятларини яратила бошланди. Хизмат кўрсатиш корхона ва ташкилотлари бундай юқори самарадорликга эришаётган пайтда хўжалик фаолиятини рақамлаштириш жараёнларини чуқурлаштира бошладилар, маркетинг тизимларида оптимизатсиялаш жараёнлари бошланди, бу жараёнлар ўз навбатида тез ўзгарувчан бозор муҳитига хизмат кўрсатувчи ташкилот ва корхоналарни тез мослаштира олди.

“Дунёда глобаллашув жараёнлари тезлаша бошлади, маркетингни бошқариш жараёнларида "янги" ёндашувлар ва модификатсиялари қўллаш зарурияти пайдо бўла бошлади. Глобаллашув, ахборотлашган жамиятлар ривожланиши натижасида смарт-иқтисодиёт шакллана бошлади, харидор ва сотувчи ўртасидаги муносабатлар янги, инноватсион платформаларга кўча бошлади, бундай ўзгаришлар нағизда интернет-маркетинг технологиялари ривожланди”[1]. Шу билан бирга, уни қўллаш парадигмаси доимий равишда ривожланиб, уларга шарт-шароит яратилмоқда, бизнеснинг рақобатбардош мавқеини муваффақиятли ривожланди. Бугунки кунда кўплаб корхона ва ташкилотлар онлайн маркетинг воситаларини тобора кўпроқ жорий қилмоқдалар, чунки бу нафақат қулай, балки фойдали ва арзонроқ. Бундан ташқари, анъанавий маркетинг ва интернет маркетинг имкониятларини ўрганиш натижасида мутахассислар уларни имкониятларини ўрганишди, истиқболда интернет-маркетингни имкониятларини юқори баҳолашмоқда. Онлайн-тижорат соҳасидаги сўнгги тенденциялар, шунинг учун реклама компаниялари максимал самарадорлик билан амалга оширилади. Умуман олганда, маркетинг-миксга нисбатан ёндашувларда ўзгаришлар юз берди. Сўнгги ўн йилликларда интернет кучли ва самарали бизнесга айланди ва улкан алоқа функцияларини бажарадиган восита сифатида, ҳамда масофаларга, чегараларга қарамасдан, харидорни жалб қилиш ва аynи пайтда харидорларни хатти-ҳаракатларига таъсир қилиш ва потенциал харидорлар аудиториясини яратиш имкониятларига эга бўлди. Маркетинг корхонала интилишларини узоқ муддатли мақсадларга мослаштиради ва қисқа муддатли лойиҳалар, асосий бозор талабларини ҳисобга олган ҳолда, ўзаро амалга оширади. Бу ерда истеъмолчилар, нуқтаи назардан воситачилар ва бизнес ҳамкорлар билан ўзаро муносабатлари ўрнатилади.

Маркетинг иборасига берилган таърифлардан бири А.В.Зозулева томонидан берилган ва унга кўра маркетинг – бу ташкилот ёки корхонанинг истеъмол вазифалари функциялари аниқлайдиган ва уларни олдиндан режалаштирадиган жараёнга айтилади [2]. Муаллиф фикрига кўра маркетинг концепцияси капиталдан фойдаланиш самарадорлигини ошириши керак, айнан шу нуқта биз интернет-маркетингнинг ўзига хослигини кўриб чиқишимиз мумкин. Бунга кўра технологик ривожланиш, инноватсиялар ва рақобат даражасини ҳисобга олган ҳолда тадбиркорлик муҳитини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари барчасини яхлит битта тизимга солиб кўрсатиш мумкин. Уларга рақамлаштириш, роботлаштириш, дунёни виртуаллаштириш, сунъий фойдаланиш, разведка, технологиялар конвергенцияси ва барча кўрсатилган йўналишларлар аниқ рақамли технологияларга (Дигитал Течнологй) асосланган ҳолда инсон ҳаётининг барча жабҳаларига кириб борди. Рақамли иқтисодиётнинг ўзига хос хусусиятларини белгиловчи янги белгилари мавжуд, уларга қуйидагиларни киритиш мумкин мобил телекоммуникатсиялар, булутли технологиялар, бизнес таҳлиллари ва рақамли технологиялар (Дигитал Течнологй), ижтимоий тармоқлар ва оммавий ахборот воситаларидир. ХХИ аср бошида бошланган кўплаб илмий тадқиқотлар интернет-маркетинг тушунчаси моҳиятини аниқлашга қаратилди ва унга нисбатан интернет-реклама сифатида қаралди [3, 4, 5]. Кейинчалик "Интернет-маркетинг" атамаси тушунила бошланди, интернетда барча анъанавий маркетинг воситаларидан фойдаланиш имкониятлари очилди ва

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

мижозлар ўртасидаги муносабатларни бошқариш мумкин бўлди. Интернет-маркетингни асосий мақсади бу корхона ёки ташкилотларни маҳсулот ва хизматларидан максимал даражада даромад олишлари таъминлашдан иборат ва буни турли туман интернет сайтлари, рафамли платформалар орқали амалга оширади. Бунда истеъмолчилар аудиториясини катта бўлиши, бунинг учун катта вақт ва маблағ сарфламаслиги билан ажралиб туради.

Хунармандчилик хизматларини кўрсатишда рақаамли технологиялардан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Интернет-маркетингни таркибий тузилиши қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, СМО (Сосиал Медиа Оптимизатион) – бу технология, битта ёки иккита усуллари билан ижтимоий тармоқларни оптимизатсия қилади ва бу технология ижтимоий тармоқларда максимал даражада қидирув хизматларини амалга оширади;

Иккинчидан, СММ (Сосиал Медиа Маркетинг) - товар ва хизматларни ижтимоий тармоқлар ёрдамида тарғиб этувчи технологияларни киритиш мумкин.

Бу технологиялар ижтимоий тармоқлар орқали бренд товарлар, хизматлар тўғрисидаги маълумотларни тақдим этади. Америкалик мутахассислар М.Стоун, Д.Дейвис, Е.Бондлар фикрига кўра, тўғридан-тўғри маркетинг (тўғридан-тўғри маркетинг) - бу режалаштирилган ва узлуксиз реклама тўғридан-тўғри шаклда ифодаланган миқдорнинг хатти-ҳаракатларини қайд этиш, таҳлил қилиш ва кузатиш жараёни мумкин бўлган жавоб, келажакда маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш, узоқ муддатли ишлаб чиқиш зудлик билан ижобий миқдорлар муносабатлари, шунингдек, узоқ муддатли таъминлаш бизнесдаги муваффақиятни таъминлайди [6].

1-жадвал.

Интернет-маркетинг тушунчасига ёндашувлар[1]

1.	В.Холмогоров	Интернет сайтлари ва тармоқ алоқалари орқали ишлаб чиқилган комплекс маҳсулот усуллар ёрдамида корхона ёки ташкилот товар белгиларини кенг тарғиб қилиш
2.	В.В.Дик, М.Г.Лужецкий, А.Э.Радионова	Ҳар бир корхона бир қатор чора-тадбирларни амалга оширади, интернет тармоғи бозорини ўрганиш. Муаллифлар фикрига кўра, маркетингнинг муҳим функцияси, товар ва хизматларни истеъмоли, ҳаракатларини интернет орқали маркетинг тадқиқотлари ўтказиш билан аниқлашдан иборат.
3	Е.Н.Герасикова, А.А.Власова	Маркетинг тадқиқотларини ўтказишда интернет технологиялари ишланмалар, маҳсулотни ишлаб чиқиш, нархлаш, олиб келиш, истеъмолчи ва рағбатлантиришнинг янги ёндашувларини жорий этиш, талабни қондиришни максимал даражада ошириш мақсадида инноватсион сотиш тизимини ташкил этиш орқали истеъмолчиларни жалб этишдир.
4.	Ф.М.Миннивалеев	Интернет-маркетинг бу ҳамма нарсадан фойдаланиш амалиётидир. Интернетдаги анъанавий маркетингнинг таъсир қилувчи жиҳатлари маркетинг миксинг асосий элементларини белгилайди: нарх, маҳсулот, сотиш ва реклама жойи киради.
5.	И.В.Успенский	Маркетинг тадқиқотларини комплекс ўтказиш билан интернет технологиялари, компьютердан фойдаланишга эътибор қаратиш, ахборот технологиялари, рақамли технологиялар ва электрон-коммуникатсион технологиялар орқали алоқа тармоқлари ва қулайликка қаратилган истеъмолчиларнинг эҳтиёжлари ва истакларини қондириш тизимидир.
6.	В.С.Голик	Интернет-маркетингни иккига йўналишга ажратиш мумкин. Биринчиси, асбоблардан фойдаланиш билан боғлиқ интернет анъанавий маркетинг тизимидан фойдаланиётган корхоналар. Иккинчиси эса янги бизнес моделларининг янги турлари кўрсатишдан иборат.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Хулоса сифатида шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, дунё хўжалигида юз берараётган ҳар қандай ўзгаришлар ўз навбатида мамлакатлар иқтисодиётига таъсир этмасдан қолмайди.

Глобаллашув, жамият ва иқтисодиётда ахборот технологиялар роли ортиб бориши натижасида ахборотлашган жамият ва иқтисодиётларни пайдо бўлиши, ақлли-иқтисодиётни ривожланиши таъсирида интернет-маркетингни ривожланиш жараёнлари юз бера бошлади.

Шундан келиб чиққан ҳолда, хизматлар соҳаси айнан хунармандчилик хизматларини ривожлантиришда интернет-маркетингни таъсирини ортиб бораётганлигини кузатишимиз мумкин.

Шу сабабдан хунармандчилик хизматларини таклиф этиш билан бирга ахборот технологиялари орқали рақамли платформаларни ишлаб чиқишимиз зарур бўлади. Улар асосан хунармандчилик хизматларидаги меҳнат фаолияти ёритиб боришлари, меҳнат жараёнлари кўрсатувчи мастер-класслар шаклида тақдим этишларига хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Барышников К.С. Формирование интегрированной системы интернет-маркетинга. На соис.к.э.н. диссер. Донецк. 2020 г, 14 ст
2. Зозулев, А. В. Бренд как нематериальный актив в постиндустриальном обществе / А. В. Зозулев, Ю. В. Нестерова //Маркетинговые исследования в Украине. - 2007. - №2. - С. 38-43.3.
3. Алексунин, В. А. Электронная коммерция и маркетинг в Интернете / В. А. Алексунин, В. В. Родигина. - Москва: Издательский дом «Дашков и К», 2005. - 216 с.
4. Дик, В. В. Электронная коммерция / В. В. Дик, М. Г. Лужецкий, А. Э. Родионов. - Москва: Московская финансово-промышленная академия, 2005. - 376 с.
5. Дудихин, В. В. Конкурентная разведка в Интернете / В. В. Дудихин, О. В. Дудихина. - Москва: ИТ Пресс, 2004. - 229 с.
6. Стоун, М. Прямое попадание: факторы успеха прямого маркетинга / М. Стоун, Д. Дейвис, Е. Бонд; пер. с англ. В. В. Козлова. – Минск: Амалфея, 1998. – 448 с.

PROSPECTS FOR STRATEGIC PLANNING IN DIVERSIFIED COMPANIES

ЙИРИК ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИДА СТРАТЕГИК РЕЖАЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

ПЕРСПЕКТИВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В ДИВЕРСИФИЦИРОВАННЫХ КОМПАНИЯХ

Ибрагимов Исроил Усманович

Наманган муҳандислик-технология институти PhD, доцент

Annotation

In the article we researched strategic planning, its organization, development and localization of production through the use of modern strategies in large production enterprises, its support, economic regulation and increasing their efficiency, studied of factors affecting organizational management, evaluation and scientific-practical proposals and recommendations for its improvement.

Key words: organizations, strategy, strategic planning, production, localization, modern methods, technology, export, management, efficiently use, production development, diversified strategies.

Мақолада йирик ишлаб чиқариш корхоналарида стратегик режалаштириш, уни ташкил етиш, замонавий стратегиялардан фойдаланиш орқали ишлаб чиқаришни ривожлантириш ҳамда маҳаллийлаштириш, уни қўллаб-қувватлаш, иқтисодий тартибга солиш ва уларнинг самарадорлигини ошириш, ташкилот бошқарувига таъсир етувчи омилларни ўрганиш, баҳолаш ва уни такомиллаштириш юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ташкилотлар, стратегия, стратегик режалаштириш, ишлаб чиқариш, маҳаллийлаштириш, замонавий усуллар, технология, экспорт, бошқарув, самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш, диверсификацияланган стратегиялар.

В статье рассмотрено стратегическое планирование, его организация, развитие и локализация производства посредством использования современных стратегий на крупных производственных предприятиях, его поддержка, экономическое регулирование и повышение их эффективности, исследование факторов влияющих на организационное управление, оценка и научно-практические предложения и разработаны рекомендации по его совершенствованию.

Ключевые слова: организация, стратегия, стратегическое планирование, производство, локализация, современные методы, технологии, экспорт, менеджмент, эффективное использование, развитие производства, диверсифицированные стратегии.

The widely accepted theory of corporate strategic planning is simple: using a time horizon of several years, top management reassesses its current strategy by looking for opportunities and threats in the environment and by analyzing the company's resources to identify its strengths and weaknesses. Management may draw up several alternative strategic scenarios and appraise them against the long-term objectives of the organization. To begin implementing the selected strategy (or continue a revalidated one), management fleshes it out in terms of the actions to be taken in the near future. In smaller companies, strategic planning is a less formal, almost continuous process. The president and his handful of managers get together frequently to resolve strategic issues and outline their next steps. They need no elaborate, formalized planning system. Even in relatively

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

large but undiversified corporations, the functional structure permits executives to evaluate strategic alternatives and their action implications on an ad hoc basis. The number of key executives involved in such decisions is usually small, and they are located close enough for frequent, casual get-togethers. Large, diversified corporations, however, offer a different setting for planning. Most of them use the product/market division form of organizational structure to permit decentralized decision making involving many responsibility-center managers. Because many managers must be involved in decisions requiring coordinated action, informal planning is almost impossible.

Our focus in this research work is on formal planning processes in such complex organizations. However, the thought processes in undertaking planning (as described in the opening paragraph) are essentially the same whether the organization is large or small. Therefore, even executives whose corporate situation permits informal planning may find that our delineation of the process helps them clarify their thinking. To this end, formalizing the steps in the process requires an explanation of the purpose of each step. Every corporate executive uses the words strategy and planning when he talks about the most important parts of his job. The president, obviously, is concerned about strategy; strategic planning is the essence of his job. A division general manager typically thinks of himself as the president of his own enterprise, responsible for its strategy and for the strategic planning needed to keep it vibrant and growing. Yet an executive in charge of a functional activity, such as a division marketing manager, recognizes that his strategic planning is crucial; after all, the company's marketing strategy (or manufacturing strategy, or research strategy) is a key to its success.

“Strategic management” was originally “strategic planning” and was originally a long-term planning system. This system developed in the West in the 1950 y. and has been used in large and sometimes medium-sized companies. At that time, the situation of rapid corporate growth was typical, which was accompanied by a sharp increase in the size of the organization and the complexity of its management system. The main method of long-term planning has been the continuation of solution trends and factors that determine the specifics of the organization's past development. In the U.S.A. and Western Europe in the 60 y and 70 y, long-term planning became a strategic planning system. To some extent, this system was a response to significant changes in the external environment of a number of companies, which was reflected in the saturation of relevant markets. The main difference between strategic planning and all other types of long-term planning was considered to be its main focus not only within the organization but also outside it. The stage of transition in the evolution of corporate governance from the model of “closed organization” to the model of “open organization” was associated with this strategic planning.

A characteristic feature of an open organization was a comprehensive strategic analysis of changes in its external environment and the development of a normal adaptive response. Nowadays, it has become very important to implement such management that allows the company to adapt to a rapidly changing environment. In the course of our research, the results of research on their strategic planning were studied for a comparative analysis of strategic management in foreign countries. In particular, the state of strategic governance in the Russian Federation from the United States, Japan, the European Union, the Democratic Republic of China, as well as the CIS countries, the results of strategic planning were analyzed. When thinking about identifying the strengths and weaknesses of strategic management systems in different countries, one of the most effective tools of analysis is to summarize and summarize the results obtained using the SWOT analysis. Efforts will be made to assess the potential of the system based on the different national strategic planning systems of each country under study, the strengths and weaknesses identified, as well as the opportunities and risks. In this case, the system gets one point for each positive feature (strengths and opportunities), the system loses one point for each negative feature. The overall conclusion for all national strategic planning systems is illuminated by the results in the table[1]. The United States has a wealth of management experience[1]. American managers have always been distinguished by high business qualities. The essence of the American model of governance can be summed up in one word - individualism (self-love). Therefore, in business, entrepreneurship, Americans traditionally prefer to prioritize business issues, even if ordinary human relationships are

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

damaged. It should be noted that this style is more common for older generation managers. They are the older generation of managers who prefer an authoritarian (based on unconditional submission to authority) leadership style. Such a strict leadership style was more typical of Americans in the first half of the twentieth century. Modern, especially young, managers tend to have a humane, democratic style of governance. Currently, the demand for qualified managers in the United States is not declining. That’s why the United States is actively looking for new ways to make full and effective use of different levels of management. Such an approach to the problem of management stems from a number of economic and social reasons:

- under the influence of the scientific and technological revolution - the further concentration of production and capital, the complication of management functions as a result of the development of new forms of competition;

- As the need for highly qualified managers at different levels grows, the process of training such specialists will become more complex and costly;

- Management has become one of the most important areas for improving the overall efficiency of production and sales.

We will continue to assess the formation and development of management strategies in American corporations through the following SWOT analysis. Summarizing the data in the table, it has 3 points in the formation and development of management strategies in U.S.A. corporations. Like their foreign counterparts, the 60-hour workweek is the norm for American leaders who work hard. Most of them also work 90 hours a week. Intensive work regimen requires physical training and good health. No matter how busy the work day is, most managers manage to find time for physical education classes. However, the American governance model should not be idealized. because fierce competition in the labor market requires maximum efficiency and responsibility from every employee. Today, the Yeuropean Union, which unites 27 countries, was formed in the 1950 y.

Table 1

Evaluate the national strategic system for corporations in the United States

Strengths	Weaknesses
- strong methodological base; -effective operation of the feedback mechanism; - strong forecasting system; - strengthening the strategy in the short term; - strategy management at the industrial level; - Grant management of regional development strategy; - linking budget planning with indicators for evaluating the implementation of targeted programs; - system flexibility, rapid response to external changes; - rich human resources	- high flow of management staff;“death” of startups in American business since 2008; - huge foreign debt; - Bankruptcy of some states, districts, cities and regions
Opportunity	Danger
- technological superiority in the development of artificial intelligence; - Further expansion and growth of American multinational corporations; - Strengthening the leadership role of the United States in world politics.	- economic competition with the Yeuropean Union and China; -growing problems in the field of education; - growing problems in the national health system; - growing crime; - Increasing the number of homeless and unemployed people
Total score: 3	

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

The process of expanding it is ongoing, but there are also cases of dissatisfaction with the single policy and economic problems[1]. EU to Finland, Yestonia, Latvia, Lithuania, Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, Croatia, Slovenia, Netherlands, Cyprus, Bulgaria, Sweden, Denmark, Ireland, Germany, Austria, Belgium, Luxembourg, France, these include Spain, Portugal and Greece. In 2021, the YK left the Yeuropean Union. Of these, we describe the process of developing and shaping the governance strategy of the German state. The positive results achieved by the German economy show the effectiveness of the organizational and management system. In Germany, the main goals of management are to maximize profits and ensure the payment of dividends to shareholders. In addition, German leaders:

- to ensure a leading position of their companies in the market;
- development of production through permanent investment;
- Active research and development;
- solving environmental problems;
- strive to carry out training and education.

The sum of the recommended division goals is likely to be inadequate to achieve the goals envisioned by headquarters for the entire organization. In trying to close this “planning gap,” corporate management has only three choices:

1. It can improve division performance by pressing, during the review of division recommendations, for more aggressive strategies and more ambitious goals.
2. It can divert company resources into more promising businesses. This move may give rise to an acquisition program.
3. It can decide that the corporate goals are unrealistic and scale them down.

The fact that the corporation’s goals normally are more or less the sum of those division goals sought by top management implies that headquarters is concerned with rather minor adjustments of this portfolio of goals. If so, the first cycle of formal planning has the salutary effect of providing an annual “mid-course correction” to the trajectory of the combined businesses. Momentum is a factor in the continued success of a diversified corporation—as with a rocket headed for the moon—and a wise chief executive does not dissipate it needlessly. Rather, he nudges the bundle of energies represented by his division managers, trying to make minor adjustments early enough to be nondisruptive and at the same time affect the corporation’s position several ears ahead.

List of literature

1. New Uzbekistan Development Strategy for 2022-2026. 2022. Tashkent
2. L.W.Rue,P.G.Holland. Strategic Management: Concepts and Yexperiences. 2d ed. N.Y Mac Graw Hill. 1989.
3. R.Cartright. Strategies for Hypergrowth. Capstone Publishing, Oxford, 2002, s 402. Strategic management: textbook / A. M. Popovich. - Omsk: Om Publishing House. State un-ta, 2016. 27-p.
4. I.Ibragimov. Issues of introducing modern methodology of strategic planning in the management of industrial enterprises. Journal of Pharmaceutical Negative Results. Volume 13 | Special Issue 6 | 2022

ПОЙАБЗАЛ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИДА ИНОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ МАҚСАДГА МУВОФИҚЛИК МЕЗОНИДАН ФОЙДАЛАНИШ

КРИТЕРИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА ОБУВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

USE OF INNOVATION TECHNOLOGY FINANCING CRITERIA FOR SHOES MANUFACTURING SMALL BUSINESS SUBJECTS

Мирзаев Кобил Носиржонович

Наманган муҳандислик-технология институти таянч докторанти

Аннотация.

Бугунги кунда инноватсион технологияни сотиб олиш ва ишлаб чиқаришга ўрнатиш қиймати аксарият кичик бизнес субъектлари молиявий ресурсларида етишмовчилик юзага келмоқда.

Шу боис, бозордаги рақобат муҳити шароитида кичик бизнес субъектларига молиявий имкониятларни кенгайтириш учун инноватсион технологияни сотиб олиш ва амалиётга жорий этиш харажатларини молиялаштиришга кўмаклашишни рағбатлантирувчи давлатнинг самарали ҳимоялаш тизими амал қилиниши лозим.

Калит сўзлар: инновация, инновацион технология, маҳсулот таннари, энергия истеъмол харажати, ишлаб чиқариш самарадорлиги, инновацион технологияни сотиб олиш ва жорий этиш харажатларини молиялаштиришнинг мақсадга мувофиқлик мезони.

Сегодня затраты на приобретение инновационной технологии и настройку ее на производство отсутствуют в финансовых ресурсах большинства субъектов малого бизнеса.

Поэтому для расширения финансовых возможностей субъектов малого предпринимательства в условиях конкурентной среды на рынке необходимо реализовать эффективную систему защиты государства, стимулирующую финансирование затрат на приобретение и внедрение инновационных технологий.

Ключевые слова: инновация, инновационная технология, себестоимость продукции, стоимость энергопотребления, эффективность производства, критерий целесообразности финансирования затрат на приобретение и внедрение инновационной технологии.

Today, the costs of acquiring innovative technology and setting it up for production are not included in the financial resources of most small businesses.

Therefore, in order to expand the financial capabilities of small businesses in a competitive market environment, it is necessary to implement an effective state protection system that stimulates the financing of costs for the acquisition and implementation of innovative technologies.

Key words: innovation, innovative technology, production cost, cost of energy consumption, production efficiency, criterion for the feasibility of financing the costs of acquiring and implementing innovative technology.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда инновацион технологияларни яратиш, амалдаги ананавий технологияларни модернизатсиялаш бўйича олиб борилаётган кенг кўламли ислохотларга қарамай, уларни амалиётга тадбиқ этишга йўналтирилган илмий ишларнинг самараси объектив ва субъектив сабабларга кўра сезиларли даражада юксалиб бориши кузатилмаяпти. Айниқса, пойабзал ишлаб чиқаришни модернизатсия қилиш ва инновацион

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

технологиядан самарали фойдаланишга қаратилган илмий-тадқиқот ишлари етарлича олиб борилмаяпти.

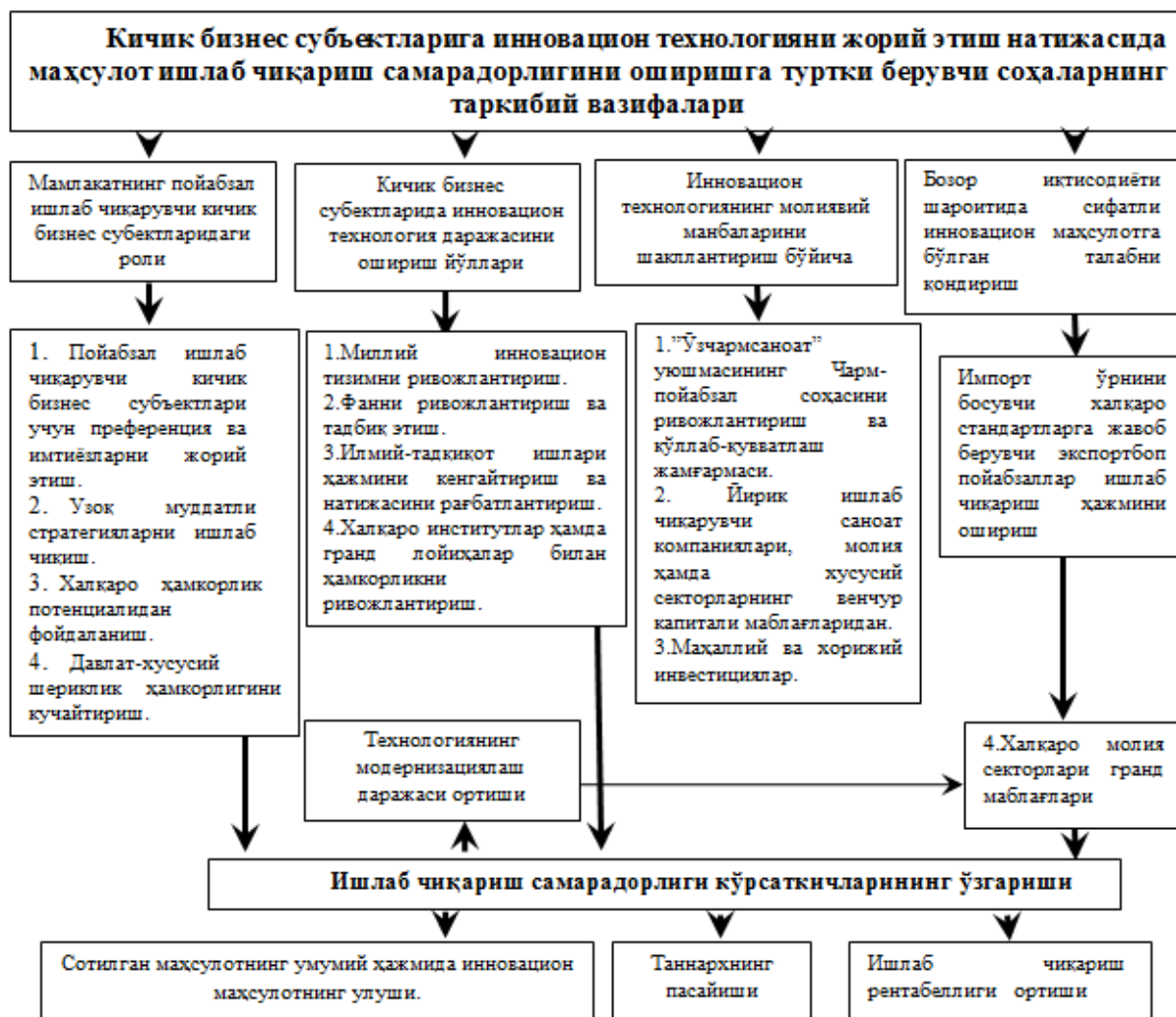
Инновацион технология ривожланиши бўйича кўпгина хориж иқтисодчи олимлар ўз фикрларини баён этганлар. Масалан, С.Ю.Глазьев, Г.В.Рачинская ва Л.И.Федуловлар ўзларининг илмий тадқиқотларида инновацион технологияларни жорий этиш орқали технологияларни такомиллаштириш жараёни деб ҳисоблашади[3].

Л.И.Федулова такидлаганидек, технологик ривожланиши жараёнида технологиянинг мақсадга мувофиқлиги даражаси қуйидаги икки омилнинг динамик мувозанати билан белгиланади:

- 1) ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг ҳолати ва истиқболли эҳтиёжи;
- 2) инновация ва ишлаб чиқариш салоҳиятини ривожлантиришни молиялаштириш ҳажми ва манбалари[4].

Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни жорий этиш натижасида маҳсулот ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни назарда тутувчи тизимни шакллантиришда мазкур тизимга алоқадор барча институтларнинг вазифаларини аниқ белгилаб олишимиз зарур бўлади (1-расм).

Ушбу тизимга мувофиқ, пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни жорий этиш натижасида маҳсулот ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга туртки берувчи 4 та институтционал соҳалар келтириб ўтилган.

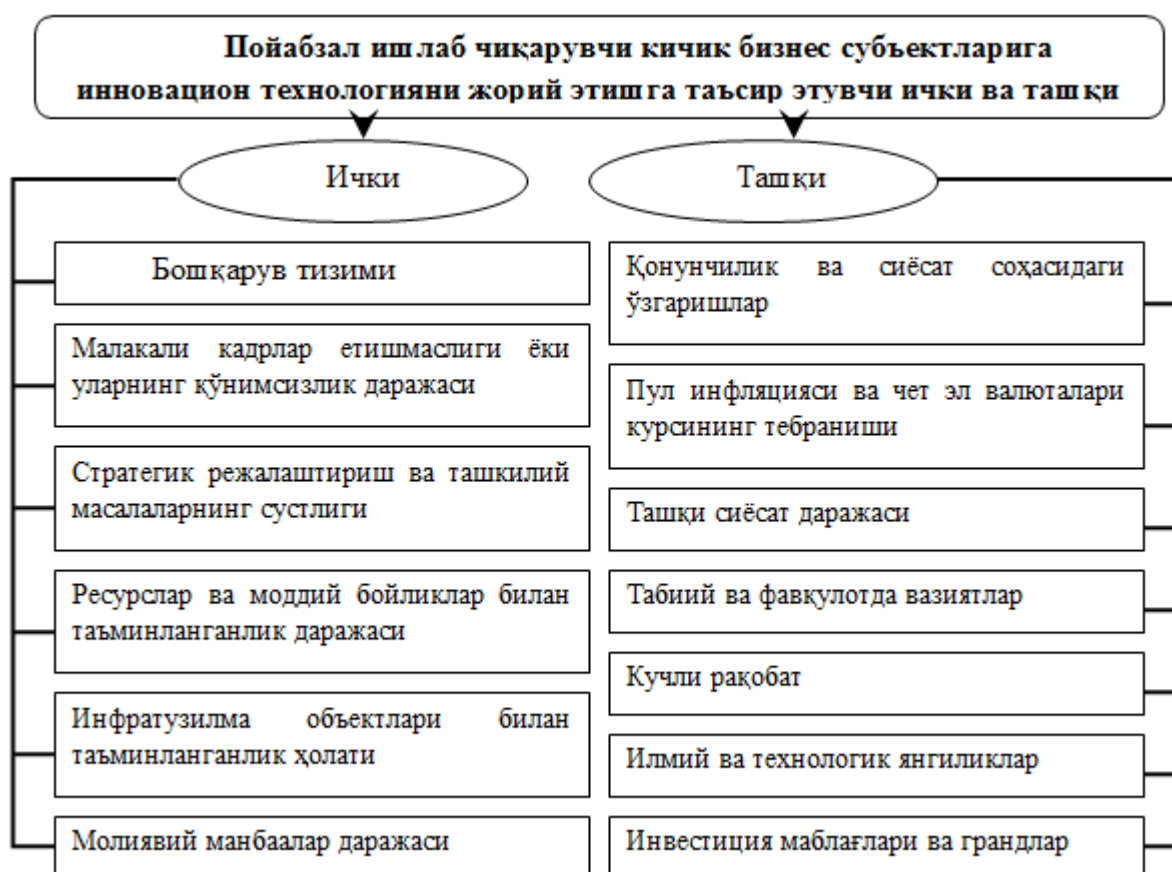
1-расм. Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни жорий этиш натижасида маҳсулот ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни назарда тутувчи тизим.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Инновацион технологияни пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига жорий этишнинг молиявий манбаларини шакллантириш ушбу тизимнинг биринчи галдаги вазифаларидан бири ҳисобланади. Агар ушбу тизим тўлақонли амалиётда фойдаланилса, пойабзал ишлаб чиқариш самарадорлик кўрсаткичлари ижобий ўзгаришларга эришилади.

Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни жорий этишга таъсир этуви ички ва ташқи омиллар 2-расмда келтирилган.

Ушбу омилларни 2-расм бартараф этиш орқали кичик бизнес субъектлари ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва маҳсулот рақобатбардошлигини таъминлашда инновацион технологияларга асосланган кичик бизнес субъектлари манфаатларини ҳимоя қилиш ва қўллаб-қувватлаш, уларнинг экспорт қобилиятини ошириш ва мамлакат экспорт кўрсаткичлари ҳажмида ушбу технологиялар ёрдамида яратилган инновацион маҳсулотлар улушини ошириш назарда тутилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 1 апрелдаги ПФ-6198-сонли Фармонида мувофиқ, Инновацион ривожланиш вазирлиги ҳузуридаги Инновацион ишланмаларни жорий этиш илмий-амалий маркази негизида, давлат муассасаси шаклидаги Инновацияларни жорий қилиш ва технологиялар трансфери миллий офиси (кейинги ўринларда Миллий офис деб юритилади) ташкил этилди[1].

Миллий офиснинг вазифаларидан бири-иктисодиётнинг аниқ сектори ва ижтимоий соҳа эҳтиёжларидан келиб чиқиб илмий фаолият натижалари, инновацион маҳсулотлар ва хизматлар, шу жумладан янги қурилмалар, материаллар ҳамда технологияларни яратиш, жорий этиш, қўпайтириш ва уларни тижоратлаштириш бўлиб, ҳозирга қадар миллий офис таркибидаги лабораториялар томонидан жами 12 та лойиҳа бўйича ишлар давом этаётган бўлиб, ҳозирга қадар ушбу лабораториялар томонидан ижтимоий муҳофазага муҳтож аҳоли қатламларига кўмаклашишга ихтисослашган 10 дан ортиқ ташкилотларда 245 та инновацион қурилмалар, 14 та ёлғиз қариялар учун автоном тиббий ассистант беғараз тарзда ҳамда 8 та инновацион кутубхона платформаси, 80 комплект “Инновацион тўпламлар”, 6 та “Электрон кўнғирок” каби 350 дан ортиқ инновацион қурилмалар ишлаб

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

чикилиб жорий қилинган[5]. Бироқ, ҳозирга қадар Миллий офисда пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектлари учун пойабзал ишлаб чиқаришга ихтисослашган инновацион технологиялар яратилмаган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 24 июлдаги 570-сонли қарорига мувофиқ ишлаб чиқилган низом “Ўзчармсаноат” уюшмасининг Чарм-пойабзал соҳасини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси (кейинги ўринларда Жамғарма деб аталади) маблағларни шакллантириш ва улардан фойдаланиш тартибини белгилайди[2].

Мазкур низомнинг 6-бандига мувофиқ, Жамғарма маблағларининг мақсадларидан бири-бу ярим тайёр чармдан-тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришгача бўлган тўлиқ ишлаб чиқариш циклига ихтисослашадиган ташкилотларни кейинчалик қайтариш шарти билан маблағ ажратиш орқали молиявий қўллаб-қувватлашдан иборат.

Ҳозирда нафақат жаҳонда балки мамлакатимизда ҳам энергия ресурслари истемолчилари сони ошаётганлиги сабабли инновацион технологияларнинг энергия тежовчи технология турига бўлган талаб ошиб борапти. Шу нуқтаи назардан, биз пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни жорий этишнинг мақсадга мувофиқлигини белгиловчи мезон ишлаб чиқишимиз зарур бўлади. Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни жорий этишнинг мақсадга мувофиқлигини белгиловчи мезонини белгиловчи қуйидаги шартларни таклиф этамиз:

инновацион технологиядан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг таннархи амалдаги технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг таннаридан паст бўлса, амалдаги технологияни янги технологияга алмаштириш мумкин бўлади (Тат>Тит, бу ерда, Тат – амалдаги технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг таннархи, Тит-инновацион технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг таннархи);

инновацион технологиядан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарилган пойабзалнинг материаллар сифими паст бўлса, ушбу технологияни қўллаш мумкин бўлади (МСат>МСит, бу ерда, МСат-амалдаги технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг материал сифими, МСит-инновацион технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг материал сифими);

- инновацион технологиядан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарилган пойабзалнинг нархи амалдаги технологияда ишлаб чиқарилган пойабзалнинг нарихидан паст бўлса, ушбу технологияни қўллаш мумкин бўлади (Нат>Нит, бу ерда, Нат -амалдаги технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг нархи, Нит-инновацион технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзалнинг нархи);

- инновацион технологиянинг энергия истъеомол харажати амалдаги технология истъеомол харажатидан паст бўлса, ушбу технологияни қўллаш мақсадга мувофиқдир (ЕХат>ЕХит, бу ерда, ЕХат – амалдаги технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзал учун энергия харажати, ЕХит – инновацион технологияда ишлаб чиқарилган 1 жуфт пойабзал учун энергия харажати).

Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектлари ўртасида рақобатни кучайтириш ҳамда молиявий жиҳатдан етарлича имкониятга эга бўлмаган пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларида инновацион фаолиятни жадаллаштириш мақсадида, “Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияларни сотиб олиш ва жорий этиш харажатларини “Ўзчармсаноат” уюшмасининг Чарм-пойабзал соҳасини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси ҳисобидан амалга оширишни назарда тутувчи тизим” таклиф қилинади

Пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни сотиб олиш ва жорий этиш харажатларини молиялаштиришга янада қулайликлар яратиш ҳамда бозор иқтисодиёти шароитида рақобат муҳитини барқарорлаштириш мақсадида, пойабзал ишлаб чиқарувчи кичик бизнес субъектларига инновацион технологияни жорий этишнинг мақсадга мувофиқлигини белгиловчи мезони асосида инновацион технологияни

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

сотиб олиш ва жорий этиш харажатларини “Ўзчармсаноат” уюшмасининг Чарм-пойабзал соҳасини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси ҳисобидан амалга оширишни назарда тутувчи тизимни жорий қилиш тавсия қилинмоқда уни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси-Инновацияларни жорий қилиш ва технологиялар трансфери Миллий офиси” кўринишида амалга оширилса, импорт ўрнини босувчи экспортбоп инноватсион маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ошиб, истемолчилар эҳтиёжи қондирилишига эришилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 1 апрелдаги “Илмий ва инноватсион фаолиятни ривожлантириш бўйича давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-6198-сонли Фармони. www.lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 24 июлдаги 570-сонли қарорига мувофиқ ишлаб чиқилган “Чарм-пойабзал соҳасини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси даромадларини шакллантириш ва маблағларидан фойдаланиш тартиби тўғрисида”ги низом. www.lex.uz.
3. Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития / С.Ю. Глазьев. – М.: Наука, 2009. – 241 с.; Рачинская Г.В. Оценивание уровня технологического развития предприятий / Г.В. Рачинская, Л.С. Лисовская // Вестник НУ «Львовская политехника». – 2011 – № 631. – С. 278–282.; Федулова Л.И. Стратегия технологического развития: микроэкономический поход // Вестник НУ «Львовская политехника». – 2008. – № 628. – С. 675–680.
4. Федулова Л.И. Стратегия технологического развития: микроэкономический поход // Вестник НУ «Львовская политехника». – 2008. – № 628. – С. 675.
5. https://milliyofis.uz/show_laboratory/12.

УДК: 330.1

ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ МОДЕЛЛАРИ ВА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ НАЗАРИЯСИНING КОНЦЕПТУАЛ ЁНДОШУВЛАРИ

МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ТЕОРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

MODELS OF ECONOMIC GROWTH AND CONCEPTUAL APPROACHES TO THEORY OF YECONOMIC GROWTH

Бустонов Мансуржон Мардонакулович

Наманган муҳандислик-технология институти, “Иқтисодиёт” кафедраси и.ф.д.,
профессор

Аннотация

Мақолада иқтисодий ўсиш миллий жамғариш нормаси, аҳолининг саводхонлик ва билимлилик даражаси ҳамда иқтисодиётнинг очиклилик даражасига бевосита боғлиқлиги, иқтисодий ўсишнинг барча хил омиллари, иқтисодий ўсиш моделлари назариялари каби масалалар илмий-назарий ўрганиб таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Миллий иқтисодиёт, аҳоли фаровонлиги, иқтисодий ўсиш моделлари, саводхонлик даражаси, иқтисодий ўсиш моделларининг таснифи, самарадорлик, иқтисодий ўсиш суръатлари.

В статье изучен и анализированы такие вопросы, как уровень национальных сбережений экономического роста, уровень грамотности и образования населения и его

прямая зависимость от уровня открытости экономики, все факторы экономического роста, теории моделей экономического роста.

Ключевые слова. Модели экономического роста, уровень грамотности, классификация моделей экономического роста.

The article studies and analyzes such issues as the level of national savings in economic growth, the level of literacy and education of the population and its direct dependence on the level of openness of the economy, all factors of economic growth, the theory of models of economic growth.

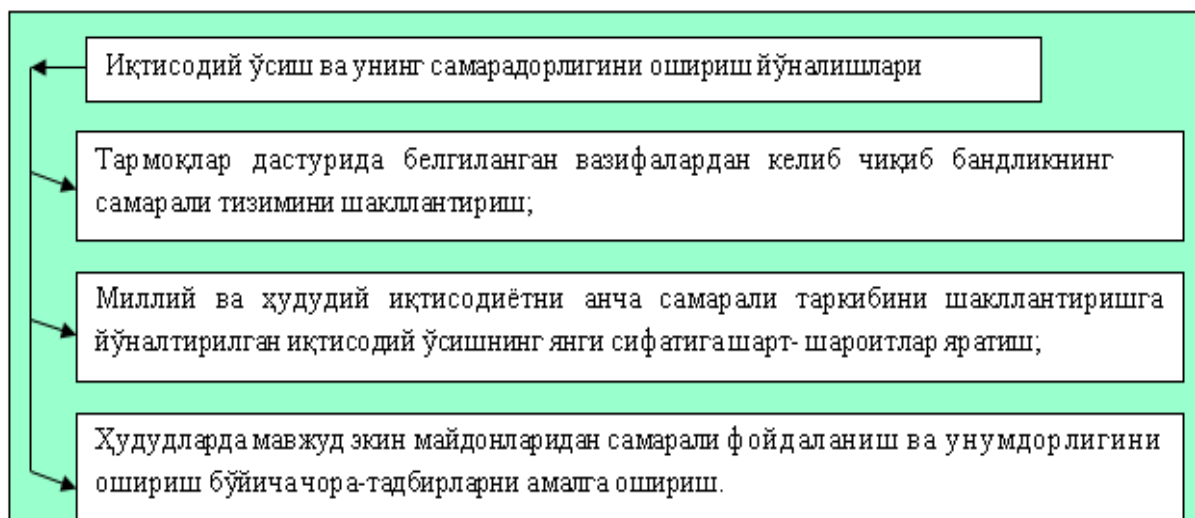
Key words. National economy, population welfare, economic growth models, literacy level, classification of economic growth models, efficiency, economic growth rates.

Жамиятдаги ижтимоий, иқтисодий ва бошқа барча муаммоларни ҳал қилишнинг асосий йўли – бу миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши ва иқтисодий ўсишига эришишдир. Аҳоли фаровонлигининг ошириб бориши ҳам пировард натижада иқтисодий ўсиш даражаси ва суръатларига боғлиқ. Иқтисодий ўсиш суръати ва кўламига қараб жамиятнинг иқтисодий аҳволига баҳо бериш мумкин.

Унинг кўзлаган мақсади қай даражада амалга ошаётганини ақс эттирадиган кўрсаткич эса, бу -аҳоли жон бошига яратилган ялпи ички маҳсулот ёки миллий даромад ҳисобланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бугунги кунга келиб, мамлакатимизда макроиқтисодий барқарорлаштириш ва иқтисодий ўсишга эришилиши натижасида аҳоли турмуш даражаси тобора ўсиб, турмуш шароитлари яхшиланиб бормоқда.

Шу сабабли мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатда ҳам бу масалалар ўз аксини топган ва уларнинг ҳал қилиниши бевосита халқнинг турмуш даражаси ҳамда фаровонлигини оширишга хизмат қилади. Иқтисодиётни модернизатсиялаш шароитида барқарор иқтисодий ўсиш талабларидан келиб чиқиб, республикаимизда иқтисодий ўсиш ва унинг самарадорлигини оширишни бир қатор йўналишларда амалга ошириш зарур (1-расм).

1-расм. Иқтисодий ўсиш ва унинг самарадорлигини ошириш йўналишлари

Расмда келтирилган тармоқлар дастурида белгиланган вазифалардан келиб чиқиб бандликнинг самарали тизimini шакллантиришда устуворлик қишлоқ хўжалигида банд бўлмаганларни қишлоқларда уй-жой қуриш ва бунёдкорлик ишларига жалб қилиш орқали камайтириб бориш ва унумсиз соҳаларда бандликни оқилона даражасини қарор топтириш кўзда тутилади.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

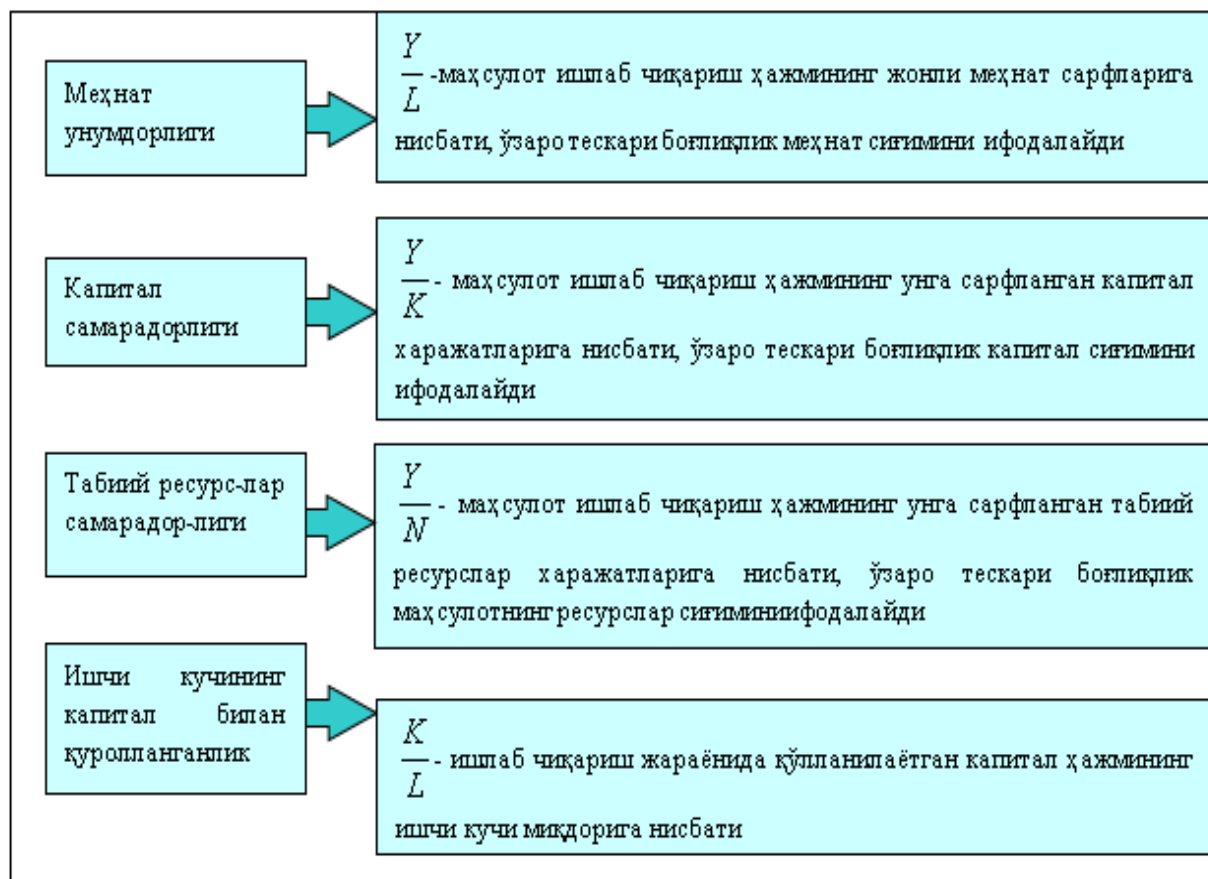
Ўзбекистонда иқтисодий ўсиш сифатини белгиловчи энг муҳим омиллар сифатида иқтисодий ўсишнинг маълум бир мезонларга жавоб берадиган фойдали таъсирини ҳисобга олиш керак.

Шу билан бирга, ҳисоб-китобларни тузиш учун ҳозирги вақтда аҳоли истеъмол қиладиган ва келажак учун қолдирилмаган даромад ўсишини тўғридан-тўғри ҳисобга олиш тавсия этилади.

Бу борада, Ўзбекистоннинг рақамли иқтисодиётга ўтиши иқтисодий ўсиш сифатини ошириш ҳамда барқарорлаштириш учун зарур қўшимчаларни таъминлайди.

Рақамли технологияларнинг таъсири глобал миқёсда ҳам, маҳаллий даражада ҳам сезиларли даражада ривожланиб бормоқда. Бир томондан, рақамли иқтисодиёт янги саноат мажмуаси сифатида анъанавий маънода глобал иқтисодиётнинг тез ўсиб бораётган қисми бўлиб, сўнгги йилларда янги технологияларнинг ривожланиши уяли алоқа, Интернет хизматлари, онлайн ўйин индустрияси ва бошқалар учун улкан бозорларнинг пайдо бўлишига олиб келди.

Бошқа томондан, янги технологиялар ташкил этилган хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг баъзи жиҳатларига ўзгарувчан таъсир кўрсатади, бу асосан солиқ механизмларини рақамли элементлар билан алмаштиришдан шунингдек, модернизатсия қилишдан иборат.

2-расм. Иқтисодий ўсишни белгилаб берувчи хусусий кўрсаткичлар

Иқтисодий ўсишни таҳлил қилишда юқорида кўриб чиқилган кўрсаткичлардан ташқари яна кейинги қўшилган ишлаб чиқариш омиллари унумдорлиги кўрсаткичлари ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бошқа иқтисодий моделлар сингари иқтисодий ўсиш моделлари ҳам реал жараёнларни абстракт ва соддалашган кўринишда, шартли тарзда графикларда ва тенгламаларда акс эттиради.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Самарадорлик омили ҳозирги кунда Ўзбекистон иқтисодиёти ривожланишида асосий ўринни эгаллай бошлади. Иқтисодиётимиз барқарорлиги таъминлангандан сўнг эса олдимизда турган асосий вазифа иқтисодий ўсишни фақатгина миқдор жиҳатидан эмас, балки сифат жиҳатидан ҳам таъминлаш асосий масалага айланди.

Шуни ҳам таъкидлаш жоизки, рақамли иқтисодиётнинг ўсиши рақамли ва мобиль технологиялар билан бевосита боғлиқ бўлган бир қатор бозорларнинг ривожланиши, такомиллашуви ва ўсиши билан боғлиқ.

Янги билимларни ишлаб чиқариш, рақамли иқтисодий фаолиятни анъанавий билан уйғунлаштириш янги иқтисодий кучга айланади ва шунинг учун алоҳида эътибор талаб қилади. Рақамли иқтисодиёт тез суръатлар билан ўсмоқда - йилига 10%, бу глобал иқтисодий ўсишдан уч барабар кўп. 2015 йилда глобал рақамли иқтисодиёт электрон тижоратда 24 трлн. долларни ташкил қилди, бу барча глобал транзакцияларнинг 30 фоизини ташкил этади, уларнинг аксарияти мобил қурилмалар ёрдамида амалга оширилди. Аксарият ривожланган мамлакатларда рақамли иқтисодиёт ЯИМнинг қарийб 4–7 фоизини ташкил қилади.

Учталиқка Ирландия (11,9%), Корея (9,6%) ва Япония (8,1%). Энг паст кўрсаткичлар Австрияда (3,8%) ва Норвегияда (3,9%) [1]. Ўзбекистонда ҳам рақамли иқтисодиётни жорий этиш борасида ишлар амалга оширилмоқда.

Жумладан, ўзбекистонлик олимларнинг таъкидлашларича: “Мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш буйича катта ишлар амалга оширилмоқда. Рақамли иқтисодиётда рақамли кўринишдаги маълумотлар барча ижтимоий-иқтисодий соҳалардаги ишлаб чиқаришнинг асосий элементи ҳисобланади ва бундай иқтисодиёт тизимида босқичма-босқич ўтиш мамлакатимизнинг глобал миқёсдаги рақобатбардошлилиги фуқароларнинг ҳаёт сифатини янада оширади, янги иш жойларини яратади, жадал иқтисодий ўсишга имкон яратади ва миллий мустақилликни таъминлайди” [2].

Аммо рақамли иқтисодиётни жорий этиш жараёнида қуйидагиларга ҳам алоҳида эътибор бериш лозим:

- савдо тўсиқларига;
- шахсий маълумотларнинг ҳимояси;
- узатилаётган маълумотлар;
- тўлов механизмлари билан боғлиқ янги хавфларга.

Ўзбекистонда ҳам рақамли иқтисодиётни жорий этиш борасида ишлар амалга оширилмоқда.

2030 йилгача Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепциясида макроиқтисодий барқарорликни ва иқтисодий ўсиш барқарорлигини таъминлаш, иқтисодиёт тармоқларининг рақобатбардошлигини, инвестицион ва экспорт салоҳиятини ошириш, тадбиркорликни ривожлантириш ва ҳимоя қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, меҳнат бозорида кескинлик даражасини пасайтириш, аҳоли даромадлари ўсиши ва кам таъминланганликни қисқартириш назарда тутилади [3].

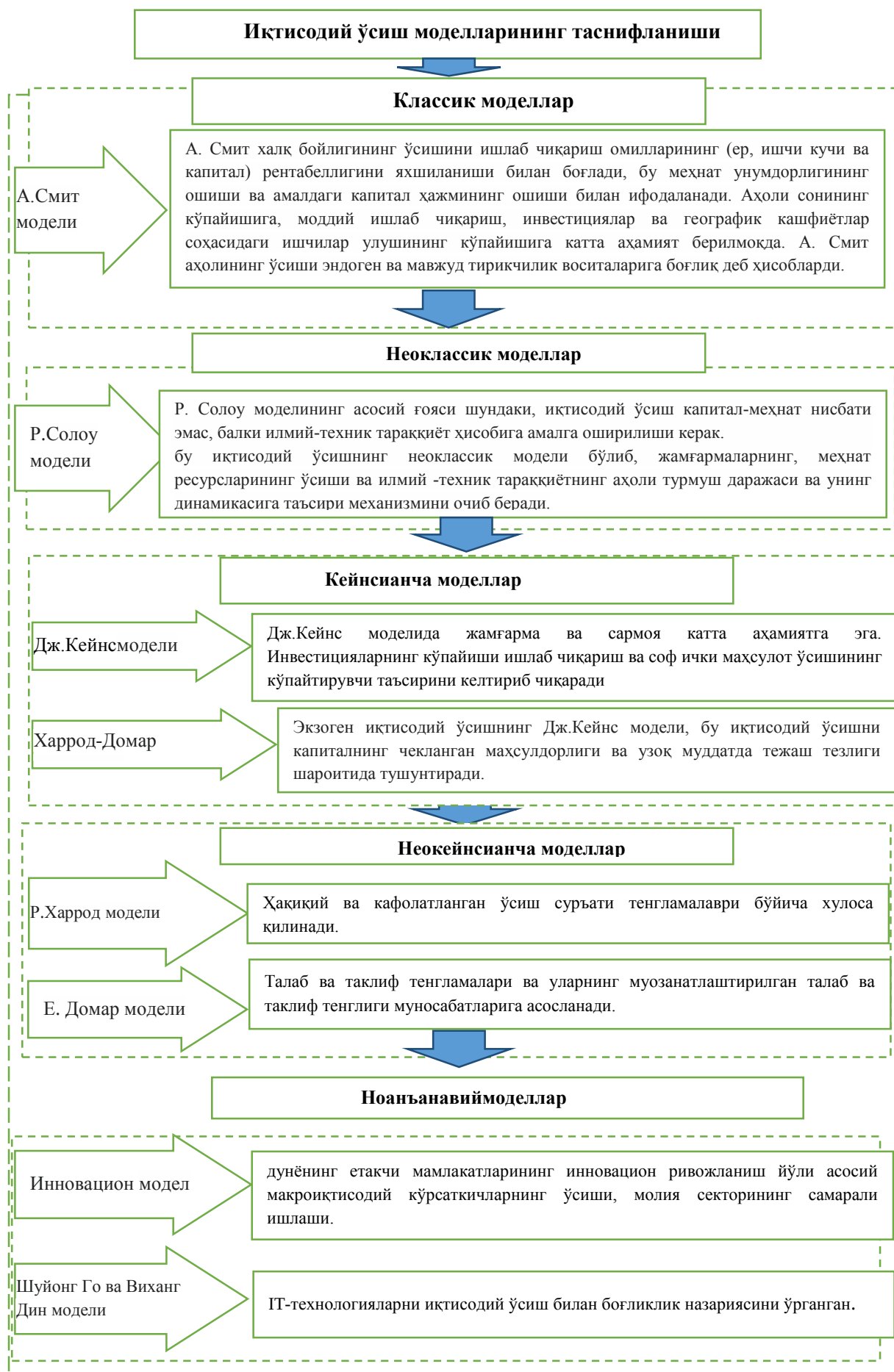
Мутахассисларнинг фикрича, рақамли иқтисодиёт иқтисодий ўсиш ва барқарор ривожланишга ҳисса қўшиши мумкинлигини тушунади, аммо дунёдаги барча давлатлар бу йўналишда бир хил тезлик билан ҳаракат қила олмайдилар.

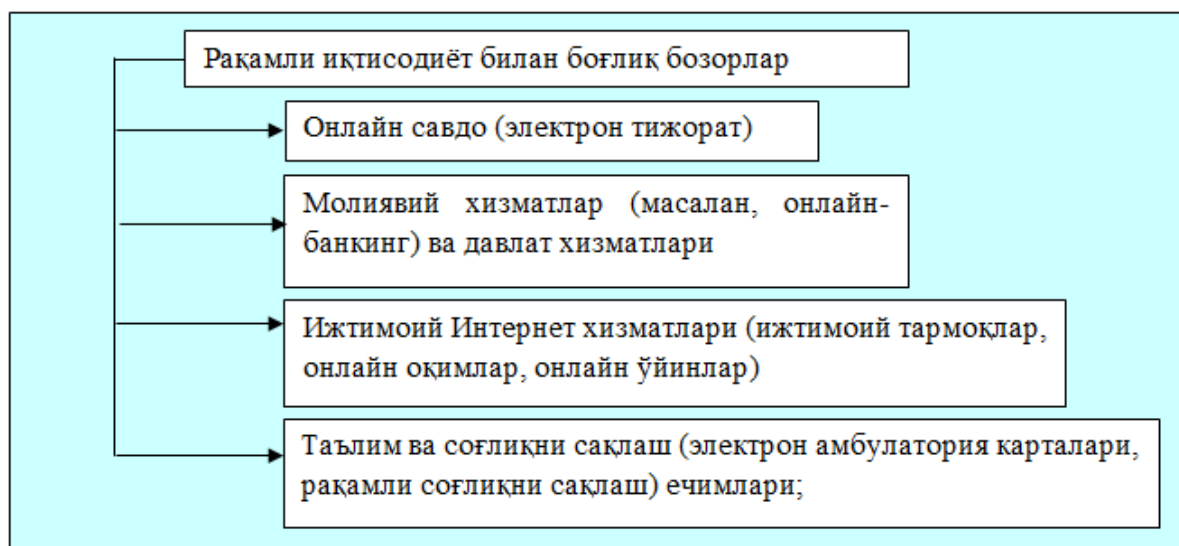
Очиқ ва глобал Интернетга кириш имкониятини кенгайтириш иқтисодий ўсишни, янги иш ўринларини яратиш ва электрон тижоратни ривожлантириш имкониятларини оширишга имкон беради. Бундай имтиёزلарга миллий ва халқаро миқёсда ҳукуматлар томонидан махсус чоралар кўрилиши ёрдам бериши мумкин.

Аксарият ривожланган мамлакатларда рақамли иқтисодиёт ЯИМнинг қарийб 4–7 фоизини ташкил қилади. Учталиқка Ирландия (11,9%), Корея (9,6%) ва Япония (8,1%). Энг паст кўрсаткичлар Австрияда (3,8%) ва Норвегияда (3,9%) [1].

Ўзбекистон Республикасида иқтисодий ўзгаришларнинг асосий вазифаси республиканинг рақобатдош устунликларини ҳисобга олган ҳолда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва барқарор иқтисодий ўсишдир.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

4-расм. Рақамли иқтисодиёт билан боғлиқ бозорлар

Шу муносабат билан нафақат юқори ўсиш суръатларини таъминлаш, балки иқтисодиёт таркибидаги қайта ишлаш тармоқлари фойдасига сифат жиҳатидан ўзгаришини таъминлаш зарур бўлиб, бу ўсишнинг янги манбаларини излаш зарурлигини англатади. Жумладан:

- хом ашё бўлмаган экспорт ва импорт ўрнини босувчи маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ўсиши;
- иқтисодиётнинг янги тармоқларини ривожлантириш ва янгиликнинг тарқалиш майдонини кенгайтириш;
- инвестицион иқлимни яхшилаш ва инвестиция жалб қилишни кенайтириш каби устувор вазифаларни амалга ошириш;
- барқарор ва сифатли иқтисодий ўсиш муаммоларини ва уларни бартараф этиш йўллариини ўрганиш иқтисодий тузилиши юқори бўлмаган давлатлар, биринчи навбатда, Ўзбекистон учун долзарбдир.

Янги иқтисодий тизимни куриш, бир томондан, иқтисодий ўсишнинг анъанавий омилларини – моддий ресурсларнинг тўпланишини, меҳнатга лаёқатли одамлар сонининг табиий ўсишини, технологик тараққиёт ва меҳнат унумдорлигининг ўсишини, иккинчи томондан, инсон, табиий ва жисмоний капиталнинг самарали комбинатсиясини таъминлашни талаб қилади.

Тадқиқот натижаларидан шу нарса келиб чиқдики, иқтисодий ўсиш жараёни бир қанча:

таклиф факторлари бунда ишчи кучининг сони ва сифатининг ўсиши, маблағ, табиий хом-ашё, технологияни яхшиланиши ва ишлаб чиқаришни ташкиллаштириш, ишбилармонликка мослилик даражалари;

талаб ва тақсимлаш факторлари орқали бозорда монополия даражасини тушиб кетиши, солиқ сиёсати фаолиятини яхши йўлга қўйилиши, талабнинг кўпайиши, инвестицион ва давлат харажатларининг кўпайиши каби факторлар орқали белгиланади.

Адабиётлар рўйхати:

1. <http://www.ictsd.org/bridges-news/%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8B/news/>
2. С.Гулямов, Р.Аюпов. //Рақамли иқтисодиёт ва унинг асосий ривожланиш йўналишлари. Давлат статистика қўмитасининг “Ўзбекистон статистика ахборотномаси” илмий электрон журнали. 2019 йил, 2-сон.

3. Ўзбекистон Республикасини 2030 йилга қадар ижтимоий-иқтисодий комплекс ривожлантириш концепцияси ИД-9413.
4. Харрод Р. “К теории экономической динамики” 4 1-2. М.: “Экономика” 1997 г. -416с.
5. Манкив, Н. Г., Ромер, Д., & Веил, Д. Н. (1992). А контрибутион то тхе емпирисс оф есономис гровтх. Куартерлй Жоурнал оф есономисс, 107(2), 407–437.
6. Ёо, С.-Х. (2003). Does information technology contribute to economic growth in developing countries? A cross-country analysis. Applied economics Letters, 10, 679–682. <https://doi.org/10.1080/1350485032000138971>.

УДК: 334.75 (575)

МАМЛАКАТИМИЗДА ПИЛЛАЧИЛИК ТАРМОҒИ ЭКСПОРТИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

НАПРАВЛЕНИЯ ДАЛЕЙШЕГО УЛУЧШЕНИЯ ЭКСПОРТА ШЁЛКОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В НАШЕЙ СТРАНЕ

ДИРЕСТИОНС ФОР ФУРТХЕР ИМПРОВЕМЕНТ ОФ СОСООН ИНДУСТРИЙ ЕХПОРТ ИН ОУР СОУНТРИЙ

Исраилов Рустамбек Ибрагимович

Наманган муҳандислик – технология институти доценти

Аннотация

Мақолада мамлакатимиз экспорт салоҳиятини янада ошириш борасида яратилаётган қулайликларнинг пиллачилик тармоғи экспорт имкониятини кенгайтиришдаги ўрни, мавжуд муаммолар ва уларни бартараф етиш юллари тадқиқ етилган. Пиллачилик тармоғи экспорт салоҳиятини янада оширишга қаратилган илмий ва амалий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: пиллачилик тармоғи, экспорт, имтиёзлар, хом ашё база, импорт божлари, сифат, сифат менежменти, молиявий кўмак, савдо уйи.

В статье рассматривается роль объектов, созданных в целях дальнейшего повышения экспортного потенциала нашей страны в расширении экспортного потенциала коконовой отрасли, существующие проблемы и пути их преодоления. Разработаны научно-практические предложения, направленные на дальнейшее повышение экспортного потенциала коконовой отрасли.

Ключевые слова: коконовая отрасль, экспорт, льготы, сырьевая база, импортные пошлины, качество, управление качеством, финансовая поддержка, торговый дом.

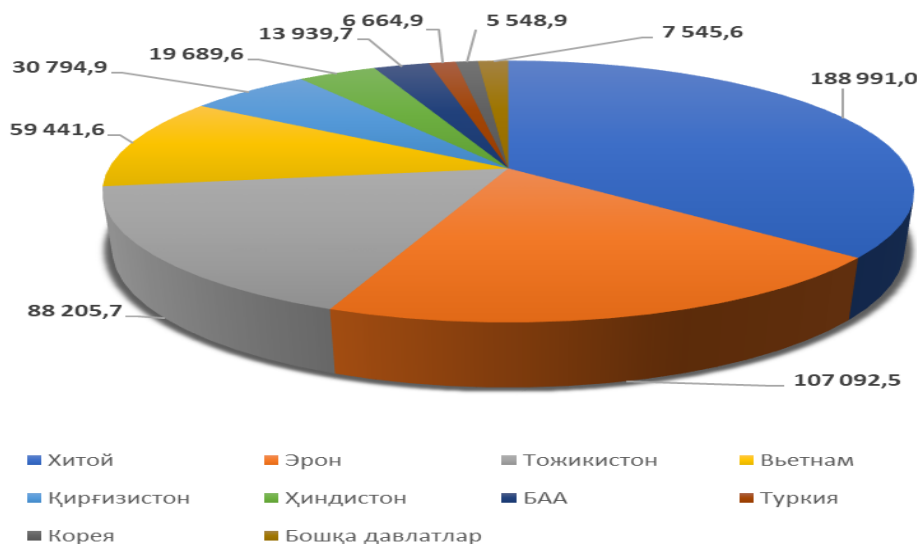
The article examines the role of the facilities created in order to further increase the export potential of our country in expanding the export potential of the cocoon industry, the existing problems and ways to overcome them. Scientific and practical proposals aimed at further increasing the export potential of the cocoon industry have been developed.

Keywords: cocoon industry, export, benefits, raw material base, import duties, quality, quality management, financial support, trading house.

Республикаимизда сифатли пилла етиштириш ва тайёрлаш, уни дастлабки қайта ишлаш, хом ипак ва ипак калава ишлаб чиқариш бўйича янги қувватларни ташкил етиш ва мавжудларини модернизатсия қилишни ташкил етиш, пиллачилик тармоғини ривожлантириш борасида қабул қилинган дастурий чора-тадбирлар амалга оширилишини мувофиқлаштириш, ягона илмий-техник, технологик, инвеститсиявий ва экспорт сиёсатини

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

изчил юритиш, банд бўлмаган аҳолини, айникса ёшлар, аёллар ва кам таъминланган оилаларни пиллачилик билан шуғулланишга қизиқтириш, уларни ўқитиш ва малакасини оширишга катта эътибор қаратилмоқда. Бу тармоқда экспортни қўллаб-қувватлаш борасида олиб борилаётган чора-тадбирлар натижасида йилдан-йилга пиллачилик маҳсулотларини экспорт ҳажми ҳам ошиб бормоқда. Жумладан пиллачилик маҳсулотлари 2012-2022 йилларда 33 та давлатларга экспорт қилинган бўлиб, асосий улуш Хитой, Ерон, Тожикистон, Вьетнам, Қирғизистон ва Ҳиндистон ҳиссасига тўғри келган (1-расм)[1].

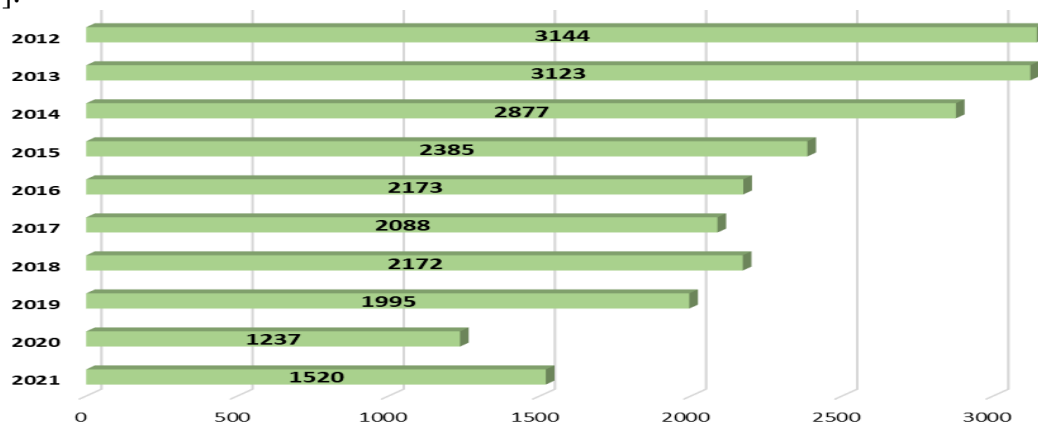

1-расм. 2012-2022 йилларда пиллачилик маҳсулотларининг хорижий давлатларга экспорт улуши (минг АҚШ доллари)

Асосий хорижий ҳамкорларга пиллачилик маҳсулотларининг асосан қайси турлари экспорт қилинганлигига назар ташланса, Хитойга асосан ипак момиги ва чикиндилари (145 млн. доллар), Еронга асосан хом ипак (106 млн. доллар), Тожикистонга асосан ипак мато (88 млн. доллар), Қирғизистонга асосан ипак мато (21 млн. доллар), Ҳиндистонга асосан хом ипак (18,5 млн. доллар), БААга асосан хом ипак (13 млн. доллар) ва Туркияга асосан хом ипак (5 млн. доллар) экспорти амалга оширилганлигини кузатиш мумкин.

Сўнгги ўн йиллик 2012-2022 йилларда пиллачилик маҳсулотлари экспортини амалган оширган субъектлар сони 25 тадан 97 тага етган.

Енг юқори нукта 2021 йилда 121 тани ташкил етган. Пиллачилик маҳсулотлари экспортининг сўнгги 2012-2021 йиллардаги экспортига назар ташласак, жаҳон бозорида экспорт ҳажми 3,1 млрд. доллардан 1,5 млрд. долларга тушганлигини кўришимиз мумкин (2-расм)[1].

2-расм. 2012-2021 йилларда пиллачилик маҳсулотларининг экспорт ҳажми

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Жаҳон бозоридаги экспорт ҳажмининг қисқариши асосан қуйидаги давлатлар экспортидаги пасайиш ҳисобига юзага келган:

- Хитой – 1 млрд. доллар (2012 й. - 1,7 млрд. долл., 2021 й. - 655 млн. долл.);
- Италия – 170 млн. доллар (2012 й. - 393 млн. долл., 2021 й. - 223 млн. долл.);
- Корея – 76 млн. доллар (2012 й. - 97 млн. долл., 2021 й. - 21 млн. долл.);
- Япония – 75 млн. доллар (2012 й. - 113 млн. долл., 2021 й. - 38 млн. долл.);
- Германия – 75 млн. доллар (2012 й. - 101 млн. долл., 2021 й. - 26 млн. долл.);
- Гонконг – 74 млн. доллар (2012 й. - 90 млн. долл., 2021 й. - 16 млн. долл.);
- Франция – 49 млн. доллар (2012 й. - 95 млн. долл., 2021 й. - 46 млн. долл.);
- Ҳиндистон – 46 млн. доллар (2012 й. - 164 млн. долл., 2021 й. - 117 млн. долл.).

Жаҳон бозорида 2021 йилда пиллачилик маҳсулотлари экспорти 1,5 млрд. долларни ташкил етиб, унда Ўзбекистоннинг улуши 6% ёки 88 млн. долларни ташкил етган. Асосий экспортёр давлатларни Хитой (43% ёки 655 млн. долл.), Италия (15% ёки 223 млн. долл.), Ҳиндистон (8% ёки 117 млн. долл.) ва Вьетнам (7% ёки 112 млн. долл.) давлатлари ташкил етган[2].

Маълумки, жаҳон савдосидаги жараёнлар Тарифлар ва савдо бўйича Бош битим (ГАТТ) асосида тартибга солинади. ГАТТнинг 8-моддаси а-кичик бандига асосан белгиланаётган ҳар қандай характердаги йиғимлар коърсатилаётган хизматларнинг тахминий қийматидан ошмаслиги лозимлиги, бундан экспорт ва импорт божлари мустасно эканлиги қайд етилган.

Ўз навбатида, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 9 ноябрдаги 700-сон қарорида товарларни “экспорт” божхона режимига расмийлаштиришда ундириладиган йиғим миқдори белгиланган. Демак, халқаро нормаларга мувофиқ товарлар экспортида жорий етиладиган ҳар қандай янги йиғимлар ушбу миқдордан ошмаслиги керак. Бироқ, амалиётда хом ипак, ипак момиғи ва чиқиндилари экспортига экспорт йиғими жорий етилган ва ушбу миқдорлар Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 9 ноябрдаги 700-сон қарорида йиғимлардан анча юқори[3]. Қолаверса, ушбу йиғимлар божхона тўлови бўлмаганлиги сабабли, божхона юк декларатсияси асосида ундирилмайди ва амалиётда ушбу жараёнларни назорат қилиш бўйича етарли даражада назорат механизм мавжуд емас. Миллий қонунчиликни халқаро стандартларга мослаштирилишини таъминлаш ҳамда хом ипак, ипак момиғи ва чиқиндилари экспортида жорий етилган йиғимларнинг ундирлувчанлиги устидан самарали назорат ўрнатиш мақсадида ушбу йиғимларни экспорт божи тарзида қайта жорий етиш ёки ушбу йиғимни бекор қилиш лозим. Бундан ташқари, титишга яроқли ипак қурт пилласи ва ипак хом ашёси бугунги кунда Ҳукумат қарори асосида экспортга чиқарилмоқда. Соҳада яратилаётган тизимли ислохотларга ҳамоханг тарзда ушбу турдаги маҳсулотларнинг ҳам экспортини чекловларсиз амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади[4]. Пиллачилик тармоғи экспорт имкониятини кенгайтириш борасида олиб борилган ўрганиш, тадқиқот ва таҳлиллар натижасида тармоқнинг экспорт салоҳияти сўнгги йилларда анча жонланганлигини бироқ, жаҳон бозоридаги мамлакатимизнинг экспорт улуши юқори емаслиги ва бу борада соҳа ривожига тўсқинлик қилаётган айрим муаммолар мавжудлиги ва соҳанинг экспорт салоҳиятини янада ошириш истиқболлари мавжудлигини коъриш мумкин. Ўз навбатида, мавжуд имкониятлардан янада самарали фойдаланиш, янги экспорт бозорларига кириб бориш ва пиллачилик тармоғи экспортини янада такомиллаштириш мақсадида қуйидаги таклифлар билдирилади.

1. Хитой, Ҳиндистон, Ерон, Вьетнам, Бирлашган Араб Амирликлари, Туркия, Корея каби давлатлари оъзбек ипак маҳсулотларини 80 фоизини импорт қилувчи асосий бозорлар ҳисобланади. Бироқ, ўзбек ипак маҳсулотларини ушбу давлатларда импорт қилишда божхона божи ставкалари ўртача 9-25 фоизни ташкил қилмоқда. Бу еса миллий маҳсулотларимизни ушбу бозорларга кириб боришида қийинчиликларни юзага келтирмоқда. Ушбу давлатлар билан ўтказиладиган Ҳукуматлараро учрашув ва мулоқотларда импорт божхона божи ставкасини тушириш бўйича музокара олиб бориш зарур деб ҳисоблаймиз.

2. Тармоқ экспортининг учдан икки қисми фоизи хом ашёга (хом ипак ва ипак

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

чиқиндисига) тоъғри келмокда. Жумладан, хом ипакнинг 20 фоизга яқини қайта ишланмасдан экспорт қилинмокда. Бунда, корхоналарда хом ашёни чуқур қайта ишлашга қаратилган лойиҳаларни амалга оширишда имтиёзли кредит маблағларига эҳтиёжи мавжуд. Қолаверса, Республикада замонавий мато ишлаб чиқариш қувватлари етарли даражада емас. Пиллачилик тармоғида чуқур қайта ишлашни (рақобатбардош ва экспортбоп тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш) йўлга қўйиш учун харид қилинадиган (импорт қилинадиган) технологик ускуналар учун узоқ муддатли паст ставкадаги имтиёзли банк кредитларини ажратиш лозим.

3. Кенгайтирилган маркетинг тадқиқотларини олиб бориш орқали хорижий бозорларига кириб бориш ҳамда янги ҳамкорлар билан ипак маҳсулотларини экспорт қилиш боъйича экспорт шартномаларини имзолаш.

Бунда, жаҳон бозоридаги импорт ҳажми юқори бўлган Италия (2021 йилдаги импорт – 232 млн. долл.), Япония (84 млн. долл.), Франция (70 млн. долл.), Руминия (61 млн. долл.), АҚШ (53 млн. долл.), Тунис (37 млн. долл.), Мадагаскар (33 млн. долл.) ва Шри-Ланка (22 млн. долл.) давлатларига алоҳида еътибор қаратиш лозим.

4. Маълумки, пиллачилик тармоғи экспорт салоҳиятини оширишда хориждан келтириладиган ипак қуртининг суперелита, элита ва саноат уруғларининг аҳамияти жуда катта. Ушбу уруғларни импорт қилишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 мартдаги ПҚ-2856-сон қарорига асосан 2023 йил 1 январга қадар божхона тўловларидан имтиёз назарда тутилган еди. Ушбу имтиёзнинг қилиш муддати якунланганлиги боис, ҳозирда ипак курти уруғларини импорт қилишда божхона тўловлари мавжуд. Соҳанинг экспорт ривожини барқарор давом еттириш ҳамда экспорт салоҳиятини тизимли ошириш мақсадида ипак қуртининг суперелита, элита ва саноат уруғларининг мамлакатимизга импортидаги божхона тоъловларидан имтиёзни 5 йил муддатга узайтириш таклиф етилади.

5. Пиллачилик тармоғи озуқа базасини мустаҳкамлаш ва пилла етиштириш ҳажмини ошириш мақсадида, Республикада мавжуд тут плантациаларини реконструкция қилиш ҳамда янги тут плантациалари, якка қатор тут кўчатларини дала атрофлари ва йўл четларига экилишини ташкил этиш. Ипак қуртини боқиш жараёнига замонавий, ресурс тежамкор агротехник воситаларни қўллаш. Бунда, маҳаллий иқлим шароитига мос бўлган ипак курти зотларини яратиш ҳамда уларни парваришлашнинг илғор агротехнологияларини татбиқ этиш лозим ҳисобланади.

6. Пиллани сифатли куриштиш, ундан қолдик пилла чиқиш сарфини камайтириш мақсадида пиллани қиска муддатларда куриштиш ҳамда ушбу жараёнда ресурс сарфини камайтириш мақсадида пиллани куриштиш жараёнларида замонавий куриштиш ускуналаридан фойдаланиш. Тайёр ипакли матолар ишлаб чиқариш, замонавий технологиялардан фойдаланиш, уларни эксплуатация қилиш кўникмаларини ўзлаштириш мақсадида хориж давлатларига (Хитой, Италия, Ҳиндистон, Вьетнам ва ҳ.к.) малака оширишини ташкил этиш асосида соҳада малакали кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантиришга алоҳида еътибор қаратиш лозим.

7. Ипакчилик тармоғи экспорт салоҳиятини ошириш мақсадида:

- хорижий давлатларда савдо уйлари ташкил қилиш, пиллачилик ва тўқимачилик бўйича халқаро кўргазмаларда иштирок этиш;

- экспортди молиявий кўмак бериш, экспорт ҳаражатларини коменсация қилиш субсидия тақдим этиш тизимларини (транспорт ва суғурта ҳаражатлари, сертификатсилаш тартиботлари ва ҳ.к.) тубдан қайтадан кўриб чиқиш;

- янги турдаги маҳсулотлар ассортиментини ўзлаштириш мақсадида пиллани қайта ишлашнинг автоматик технологияларини жорий этиш, ипак, аралаш толали матолар, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш учун замонавий дастгоҳларни ўрнатиш;

- пиллачилик тармоғи хомашё базаси мустаҳкамланиши натижасида ҳудудларда кластер усулидаги янги қувватларни ишга туширишга қаратилган лойиҳаларни амалга ошириш учун инвестициялар жалб этиш;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

- ипакчилик корхоналарида сифат менежментини такомиллаштириш орқали ипак маҳсулотлари сифатини ва рақобатбардошлигини ошириш лозим.

Фикримизча, юқорида келтирилган хулоса ва таклифлар мамлакатимиздаги мавжуд имкониятлардан янада самарали фойдаланган ҳолда, пиллачилик маҳсулотларини янги экспорт бозорларига кириб боришига ва пиллачилик тармоғи экспортини янада такомиллаштиришга хизмат қилади деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар рўйхати

1. Экспортни рағбатлантириш агентлиги расмий маълумотлари.
2. Ўзбекистон Республикаси Президент ҳузуридаги Статистика агентлиги расмий маълумотлари.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Божхона йиғимлари ставкаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2020 йил 9 ноябрдаги 700-сон қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2021 йилда Ўзбекистон Республикасининг экспорт салоҳиятини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2021 йил 14 январдаги ПҚ-4949-сон қарори.

УДК 338.2

КИЧИК БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ҲУДУДИЙ ОМИЛЛАРИ

РЕГИОНАЛНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА

REGIONAL FACTORS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Эргашева Фотимахон Ибрагимовна

Наманган муҳандислик-технология институт

Исмоилова Гулноза Равшанжоновна

Наманган муҳандислик-технология институти

Аннотация

Мақолада ҳудудларда кичик бизнесни ривожлантириш аҳамияти ёритиб ўтилган. Шунингдек, ҳудудларда кичик бизнесни ривожланишига таъсир қилувчи ташқи ва ички омиллар коърсатилиб, уларнинг айримлари изоҳлаб ўтилган. Соҳани ривожлантиришдаги мавжуд муаммолар баён этилган ва ечим борасида тегишли тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: беқарор шароитлар, сиёсий-ҳуқуқий омиллар, иқтисодий ва бозор омиллари, ижтимоий омиллар, илмий-техник омиллар, инфраструктура омиллари, бизнес тизимининг ривожланганлик даражаси, тадбиркорлик маданиятини шаклланганлиги, тадбиркорлик компетентсияси, психология, илмий лойиҳалар ва уларни тадбиркорлик тармоқларига жалб этилиши

В статье подчеркивается важность развития малого бизнеса в регионах. Также показаны внешние и внутренние факторы, влияющие на развитие малого бизнеса в регионах, и объяснены некоторые из них. Описаны существующие проблемы развития отрасли и разработаны соответствующие рекомендации по их решению.

Ключевые слова: нестабильные условия, политико-правовые факторы, экономические и рыночные факторы, социальные факторы, научно-технические факторы, инфраструктурные факторы, уровень развития бизнес-системы, сформированность предпринимательской культуры, предпринимательская компетентность, психология, научные проекты и их вовлечение в

The article emphasizes the importance of small business development in the regions. External and internal factors influencing the development of small businesses in the regions are also shown, and some of them are explained. Existing problems in the development of the industry are described and appropriate recommendations for solving them are developed.

Key words: unstable conditions, political and legal factors, economic and market factors, social factors, scientific and technical factors, infrastructural factors, level of development of the business system, formation of entrepreneurial culture, entrepreneurial competence, psychology, scientific projects and their involvement in entrepreneurial activity

Иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш шароитида рақобат кескинлашади. Бунда айнан кичик бизнес ва тадбиркорлик ўзининг ҳаракатчанлиги, кам капитал маблағларини жалб қилган ҳолда ишлаб чиқаришни енгилроқ ва тез модернизатсия қилиш орқали ишлаб чиқарилаётган маҳсулот турларини қисқа давр ичида янгилаб рақобатбардош маҳсулотларни истеъмолчиларга тақдим этади. Ўзбекистонда кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш устувор йўналишлардан бири бўлиб, амалга оширилаётган бозор ислохотлари барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш орқали аҳолининг турмуш фаровонлигини оширишга қаратилган. Аҳолининг иш билан бандлигини ва турмуш фаровонлигини оширишда кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ҳам муҳим аҳамиятга егадир.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланиши учун етарли даражада қулай имкониятлар, шарт-шароитлар яратилган бўлсада, лекин иқтисодиётда ҳали ҳам унинг улуши дунёнинг ривожланган мамлакатлари даражаси миқдоридан паст бўлиб, бу соҳада ечимини кутаётган ташкилий, иқтисодий, ҳуқуқий ва ижтимоий муаммолар талайгина.

Ҳудудларда бизнеснинг тўлиқ ва самарали ишлашига тўсқинлик қилувчи муаммолар мавжуд бўлиб, уларга-бизнесни молиялаштириш ва молия-кредит масалалари, солиқ тизимини такомиллаштириш, бизнесга солиқ юқини имкон қадар камайтириш, ер ажратиш масалалари, инфратузилмани ривожлантириш масалалари, экспортёр корхоналарни қўллаб-қувватлаш, кичик бизнесни экспорт фаолиятига кенг жалб қилиш, транспорт-логистика масалалари, тадбиркорликка оид тартиб-таомилларни соддалаштириш кабилар киради.

Юқорида кўрсатилган муаммоларни шаклланиб қолганлиги ва уларни ечишга оид илмий тадқиқотларнинг заруриятни мавжудлиги тадқиқот мавзусини долзарблигини ифодалайди.

Ўзбекистон Республикаси, қолаверса Наманган вилоятининг тадбиркорлик, ишбилармонлик муҳитидаги кескин ўзгаришлар рақобат, ахборот технологиялари, бизнесни глобаллашуви ва бошқа кўплаб омилларнинг ривожланиши билан боғлиқ бўлиб, бунда ҳудудларда кичик бизнесни ривожлантириш омилларини ўрганиш долзарблигини кучайтиради.

Олиб борилган тадқиқотларга кўра, ҳудудларда кичик бизнесни ривожлантиришда бир қатор омиллар таъсир кўрсатади. Биз уларни иккига ажратишимиз мумкин. Ташқи омиллар ва ички омиллар. Ташқи омилларга: сиёсий-ҳуқуқий омиллар, иқтисодий ва бозор омиллари, ижтимоий омиллар, илмий-техник омиллар, инфраструктура омилларини киритишимиз мумкин. Ички омилларга: ҳудудларда бизнес тизимининг ривожланганлик даражаси, тадбиркорлик маданиятини шаклланганлиги, тадбиркорлик компетентсияси, психология, илмий лойиҳалар ва уларни тадбиркорлик тармоқларига жалб етилиши, инновацион таълим технологиялари асосида тадбиркорликнинг асосий ва қўшимча таълим дастурларини ўқитишнинг самарадорлиги, ҳукуматни бизнес ва венчур саноат билан ўзаро алоқа тизимини санаб ўтишимиз мумкин.

Вилоятда фаолият юритаётган кичик корхоналар учун муҳит сифатини яхшилаш ҳукумат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб қолмоқда. Масалан, кичик бизнеснинг тараққиёти бевосита инвестициялар оқимига боғлиқ. Ўзбекистон Республикаси

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Президентининг “Ўзбекистон Республикасида инвестиция муҳитини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5495 сонли Фармонида белгиланганидек, инвестиция киритиш учун энг қулай шароитлар яратишга қаратилган, инвестиция фаолияти соҳасидаги унификатсия қилинган қонун ҳужжати лойиҳасини янада такомиллаштириб тез фурсатда ҳаётга татбиқ етиш зарур еди. Дастлаб инвестиция соҳасидаги ягона ҳужжат сифатида Инвестиция кодекси контсепцияси ишлаб чиқилиб муҳокамага қўйилди. Кейинчалик лойиҳа “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонун номини олди. Шу асосда тайёрланган “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонун Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2019 йил 25 декабр куни имзоланди. Ушбу қонун асосий институтларни, шунингдек, минтакавий даражада тадбиркорлик фаолиятини (шу жумладан инвеститсия соҳасида) рағбатлантириш ва ривожлантириш воситаларини ривожлантиришни назарда тутди[1].

Кичик бизнесни ривожлантиришда кичик бизнес субъектлари томонидан яратилаётган маҳсулотлар экспорт қилиш фаолиятини қўллаб қувватлаш муҳим рол ўйнайди. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 декабрда ПФ-268-сонли “Тадбиркорлик субъектларининг экспорт фаолиятини қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди[2]. У Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармонига мувофиқ, шунингдек, экспорт фаолиятини қўшимча қўллаб-қувватлаш орқали маҳаллий маҳсулотларнинг янги истикболли бозорларга кириб бориши учун қулай шарт-шароитлар яратишни мақсад қилиб қўйган[3].

2024 йил 1 январга қадар Йевропа, Туркия, Марокаш, Шимолий ва Жанубий Америка, Араб, Корея ва Япония давлатларига газлама, трикотажд мато ва тайёр тикув-трикотаж маҳсулотларини экспорт қилишда ташиш харажатларининг 70 фоизини компенсация қилишга субсидиялар тақдим этилади. Экспортни рағбатлантириш агентлиги томонидан экспортлади ва экспорт билан боғлиқ савдо операцияларини молиялаштириш учун ажратиладиган молиявий ресурслар ҳисобидан берилган кредитларнинг маълум бир қисми белгиланган муддатларда сўндирилган тақдирда, тадбиркорлик субъектларига кредитнинг сўндирилган қисмига мутаносиб равишда қўшимча кредитлар ажратилади.

Кичик бизнесни ривожлантиришдаги муҳим вазифалардан яна бири бу назорат қилувчи органлар томонидан тадбиркорлик субъектлари фаолиятида давлат назоратини ташкил етиш жараёнларини янада такомиллаштириш ҳисобланади. Шунга коъра Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектлари учун маъмурий ва солиқ юкини янада камайитириш, бизнеснинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тоъғрисида” 2021 йил 15 сентябрдаги ПФ-6314-сон Фармони ҳамда “Тадбиркорлик субъектлари фаолиятида текширувлар ўтказишни мувофиқлаштириш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2022 йил 13 сентябрдаги ПҚ-374-сон қарори ижросини таъминлаш, шунингдек, тадбиркорлик субъектларининг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 19 октябрда “Назорат қилувчи органлар томонидан тадбиркорлик субъектлари фаолиятида давлат назоратини ташкил етиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 611-сонли қарори қабул қилинди. Ундан асосий мақсад-назорат қилувчи орган фаолиятида қонунийлик, холислик ва ошкораликни таъминлаш; тадбиркорлик субъектининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш; тадбиркорлик субъектининг фаолиятига ноқонуний аралашувларга чек қуйиш; давлат томонидан назорат қилиш тизимининг ҳисобдорлиги ва шаффофлигини таъминлаш белгиланган.

Тайёргарлик ва таълим соҳасида ёрдам кўрсатиш, биринчи навбатда, кичик бизнесда ишлайдиган ёки ишлаши мумкин бўлган, жуда керакли шахс ва малакали кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ёки тайёрлашга қаратилган дастурларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишни ўз ичига олади[4].

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Худудларда кичик бизнесни ривожлантириш масаласи доирасида олиб борилган тадқиқотларга кўра айрим худудларда кичик бизнеснинг ривожланишига тўсиқ бўлувчи муаммолар мавжуд бўлиб, уларни қуйида санаб ўтишимиз мумкин:

- ўз бизнесини очган тадбиркорлар учун грантларнинг етишмаслиги;
- давлат томонидан ахборот таъминотининг пастлиги;
- консалтинг хизматларини кўрсатишнинг пастлиги;
- таълим ва тайёргарлик соҳаларида ёрдамнинг оқсашлиги;
- турли жиҳозларни ишлаб чиқиш ва сотиб олиш даражасининг пастлиги;
- инновацион технологиялар билан шуғулланувчи компанияларни қўллаб-қувватлаш (масалан, инвестициялар, субсидиялар)даги тўсиқлар;
- худуднинг энергия самарадорлигини ошириш лозимлиги;
- битирувчи бўлажак кадрларнинг малака даражасини ошириш дастурларини камлиги ва бошқалар.

Худудларда бундай муаммоларнинг мавжудлигини кичик бизнеснинг келажагига салбий таъсир етмайди дея олмаймиз. Агар субъектлар фаолиятида муаммолар камида учта-тўрттадан ортиб кетса бундай бизнеснинг ёпилиш еҳтимоллиги ошиб боради.

Янги фаолиятни бошловчи тадбиркор учун ишнинг биринчи боскичларида муваффақиятли натижага еришиш учун жуда кўп сценарийларни олдиндан кўриш қийин, шунинг учун кўпчилик тадбиркорлар бир неча ойдан кейин фаолиятлари самарасиз бўлиб қулай бошлайдилар. Фаолият соҳасида керакли маълумотлардан хабардорликнинг йўқлиги, хавфни прогноз қилишда тажрибанинг етишмаслиги ва ҳар қандай усул билан имкон қадар тезроқ натижаларга еришиш истаги -кенг тарқалган хатоларга олиб келади. Юқоридаги муаммоларни ҳал қилиш учун қуйидаги чора-тадбирларни қўллаш тавсия етилади:

-олий ўқув юртлари сони минтақалар бўйича оптимал тақсимлаш. Шаҳар ва қишлоқ худудларида университетларни текил жойлаштириш ва уларни маълум худудда контсентратсиясига йўл қўймаслик;

- худудларда транспорт -логистика тизимини текис ривожлантириш;

-вилоятнинг чекка худудларидаги кичик бизнесни молиявий қўллаб-қувватлаш даражасини ошириш;

-ахборот-коммуникация технологиялари соҳасида мавжуд инновацион воситаларни ишлаб чиқиш ва жорий етиш;

- тадбиркорликни оммалаштириш ва аҳолини тадбиркорлик фаолиятига жалб етиш; худудларда кичик бизнеснинг самарадорлигини оширишга қаратилган таълим дастурларини амалга ошириш тўғрисидаги маълумотларга киришни яратиш ва кенгайтириш;

- тадбиркорлик соҳасидаги воқеа ва ҳодисаларни комплекс ўрганиш, аниқ, табиий-илмий, техникавий, ижтимоий боғлиқликнинг чамбарчаслигини инобатга олиш;

- фаолиятни ривожлантириш жараёнларининг мазмун, шакл ва методларини доимий тарзда ва динамик равишда янгилаш;

- рақамли ишлаш фаолиятига тўлиқ ўтиш, рақамли таҳлиллар жавобгарликни оширади, жараёни яхшилаш ва самарадорлик учун жуда яхши ҳисобланади;

- ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш бўйича худудларда кичик ва йирик бизнес ўртасидаги интегратсия алоқаларини ривожлантириш, уларнинг биргаликда ташқи бозорларга чиқишларида ўзаро ҳамкорлигини рағбатлантириш тадбирларини ишлаб чиқиш.

Умумий қилиб айтганда кичик бизнес иқтисодий ўсишга, илмий-техника тараққиётга, бозорни сифатли товарлар билан тўлдиришга таъсир қилади, ҳамда муҳим функсияларни бажаради, жумладан - улар инновацияларни жорий қилади, оптимал рақобат муҳитини сақлайди, қўшимча иш ўринларини яратади ва истеъмолчилар талабини кенгайтиради. Жаҳон бизнеси амалиёти кичик бизнес ҳар қандай ривожланган давлат иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллашини исботлади. Шу билан бирга, турли худудларда кичик бизнеснинг ривожланиши тарихий анъаналардан келиб чиқадиган ўзига хос хусусиятларга, шунингдек, кичик корхоналарнинг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни билан боғлиқ. Қоида тариқасида бу

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

иқтисодиётни янги ижтимоий-иқтисодий шароитларда кичик бизнес сектори олдида турган мақсадларга боғлиқ.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 25 декабрда қабул қилинган “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”ги ЎРҚ-598-сонли Қонуни. [хтtps://lex.uz/doss/-4664142](https://lex.uz/doss/-4664142)
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 декабрда қабул қилган ПФ-268-сонли “Тадбиркорлик субъектларининг экспорт фаолиятини қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. [хтtps://lex.uz/uz/doss/6323768](https://lex.uz/uz/doss/6323768)
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони. [хтtps://lex.uz/doss/5841063](https://lex.uz/doss/5841063)
4. Коротаев В.В. Оценка влияния региональных факторов на развитие малого предпринимательства в российской экономике. МД. Екатеринбург 2019. С 93.

УДК: 336

INVESTITSIYA JALB QILISHNING MOHIYATI INVESTITSION MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING YO‘LLARI

THE ESSENCE OF INVESTMENT ATTRACTION WAYS OF FORMING THE INVESTMENT ENVIRONMENT

СУЩНОСТЬ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СРЕДЫ

Rustambekova Feruza Rustamjon qizi

Namangan muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot”
kafedraasi assistenti e-mail: feruzarustambekova3@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada mamlakatimiz iqtisodiyotiga investitsiyalar kirib kelishi hajmini oshirish hamda investitsion muhitni shakllantirishning asosiy yo‘llarini muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: investitsiya, innovatsiya, investitsion muhit, innovatsion usul, erkin iqtisodiy zona, xorijiy investitsiyalar, tadbirkorlik, iqtisodiy rivojlanish.

В данной статье рассматриваются основные пути увеличения объема инвестиций в экономику нашей страны и создания инвестиционной среды.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, инвестиционная среда, инновационный метод, свободная экономическая зона, иностранные инвестиции, предпринимательство, экономическое развитие.

This article discusses the main ways to increase the volume of investments into the economy of our country and to create an investment environment.

Key words: investment, innovation, investment environment, innovative method, free economic zone, foreign investments, entrepreneurship, economic development.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev aytib o‘tganlaridek: “Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo‘lsa, o‘z iqtisodiyotining barqaror o‘sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o‘zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg‘or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi.”[1].

Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida investitsiya bo‘yicha quyidagi ustuvor yo‘nalishlar belgilangan: “Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirishga yo‘naltirilgan makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o‘sinh sur‘atlarini saqlab qolish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish bo‘yicha institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag‘batlantirish, hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish”[2].

Investitsiya (lotincha: *investio* — „o‘rash“) — iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o‘z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish (qo‘yish). Pulning vaqt (zamon)ga bog‘liq qiymati nazariyasiga ko‘ra, investitsiya kelajakda naf olish maqsadida mablag‘lar qo‘yishdir.

Investitsiya kapitalni muayyan muddatga bog‘lashni yoki band qilishni bildiradi. Bundan asosiy maqsad kapital qiymatini saqlab qolish yoki bo‘lmasa kapital qiymatini vaqtda o‘stirib borishdir. Iqtisodiy mazmuni jihatdan investitsiya turli faoliyatlarga safarbar etilgan moddiy, nomoddiy boyliklar va ularga bo‘lgan huquqlarni aks ettiradi. Investitsiya sifatida pul, qimmatli qog‘ozlar (aksiya, obligatsiya, sertifikat, veksel), yer, bino, inshoot kabi boyliklar, intellektual mulk bo‘lgan ilmiy kashfiyotlar, ixtirolar va b. ishlatiladi. Investitsiya loyihalariga mablag‘ qo‘yuvchilar — investorlar davlat, kompaniya, korxona, chet ellik fuqarolar, aholi va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Uning quyidagi turlari mavjud: davlat investitsiyasi — davlat byudjeti va moliya manbalari hisobidan kiritiladi; chet el investitsiyasi — xorijiy davlatlar, banklar, kompaniyalar, tadbirkorlar tomonidan kiritiladi; xususiy investitsiya — xususiy, korporativ xo‘jalik va tashkilotlar, fuqarolar mablag‘lari, shu jumladan, shaxsiy va jalb qilingan mablag‘lar hisobidan qo‘yiladi. Investitsiya qo‘yilish shakliga qarab moliyaviy (portfel) va real (ishlab chiqarish) investitsiyaga bo‘linadi.

Moliyaviy (portfel) investitsiya — aksiya, obligatsiya va b. Qimmatli qog‘ozlarni sotib olishga qo‘yiladigan investitsiya; real investitsiya — moddiy ishlab chiqarish sohasiga, moddiy-ashyoviy faoliyat turlariga uzoq, muddatli mablag‘lar qo‘yish shakllarida amalga oshiriladi. Jahon tajribasida investitsiyani moliyalashtirish turli usul va shakllarda, shu jumladan, korxonalarni aksiyadorlashtirish va aksiyalarni joylashtirish, byudjet mablag‘lari, bank kreditlari, lizing, bevosita chet el investitsiyalari, ipoteka, byudjetdan tashqari maxsus fondlar, amortizatsiya va xo‘jalik yuritish sub‘yektlarining boshqa mablag‘lari hisobiga amalga oshiriladi.

2022- yilda 121,8 trln. so‘m asosiy kapitalga investitsiyalar o‘zlashtirilib, ularning 56,8 % i yoki 69,1 trln. so‘mi jalb etilgan mablag‘lar hisobidan moliyalashtirilgan bo‘lsa, korxona, tashkilot va aholining o‘z mablag‘lari hisobidan 43,2 % yoki 52,7 trln. so‘m moliyalashtirildi.

O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha asosiy kapitalga investitsiyalarning texnologik tarkibida mashina, uskuna va inventarlarga 57,1 trln. so‘m investitsiyalar o‘zlashtirilgan bo‘lib, jami investitsiyalarning 46,9 % ini tashkil etdi, qurilish-montaj ishlari bo‘yicha 55,2 trln. so‘m (jami investitsiyalardagi ulushi 45,3 %) va boshqa xarajatlarga 9,5 trln. so‘m (7,8 %) o‘zlashtirildi.

Hududlar kesimida jami asosiy kapitalga investitsiyalar hajmida qurilish-montaj ishlarining ulushi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich Qoraqalpog‘iston Respublikasida kuzatildi – 57,7 % yoki 2,4 trln. so‘m. Qurilish-montaj ishlarining ulushi bo‘yicha eng quyi daraja Sirdaryo viloyatida kuzatilib, 27,2 % ni yoki 1,4 trln. so‘mni tashkil etdi. Shuningdek, Sirdaryo viloyatida mashina, uskunalar va inventarlarga xarajatlar bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich – 63,2 % yoki 3,2 trln. so‘mni tashkil etdi.

Ishlab chiqarish salohiyati mamlakatdagi mavjud ishlab chiqarish quvvatlari, ishlab chiqarish vositalari, iqtisodiyot tarkibi, qazib oluvchi, qayta ishlovchi sanoat tarmoqlari, muvaffaqiyatli

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

amalga oshirilgan investitsiya loyihalari soni (qo‘shma korxonalar tomonidan amalga oshirilgan investitsiya loyihalarini ham qo‘shgan holda), kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining rivojlanish holati va boshqalarni ifodalaydi.

1-jadval

Aholi jon boshiga asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar ming. so‘m[3]

Hududlar	2018	2019	2020	2021
O'zbekiston Respublikasi	3769,6	5834,6	6140,3	6861,0
Qoraqalpog'iston Respublikasi	3641,1	4644,4	3710,0	4189,2
Andijon	1550,3	2406,0	3047,2	3470,1
Buxoro	5112,4	5429,3	6295,0	10462,9
Jizzax	2693,9	5778,9	8984,7	6470,7
Qashqadaryo	5193,4	7534,6	6214,7	5148,2
Navoiy	10892,1	17855,2	15604,2	14672,4
Namangan	2992,5	4344,1	4229,2	4477,8
Samarqand	1878,3	2674,9	3746,0	3920,7
Surxondaryo	2848,3	4552,8	3792,2	4438,7
Sirdaryo	3280,2	7002,9	8425,4	9257,1
Toshkent	3898,4	6970,0	7169,0	9644,5
Farg'ona	1516,8	2336,2	2916,0	3272,3
Xorazm	1655,6	2718,4	2868,2	4344,3
Toshkent sh.	10627,8	16710,5	19065,6	20619,8

Investitsiya salohiyatini ifodalovchi ushbu omillarning mavjudligi xorijiy tadbirkorlarning aynan o‘sha mamlakatga investitsiya qilishining asosiy sabablaridan bo‘lishi mumkin. Biroq, investitsiya salohiyatining mavjudligi xorijiy investitsiyalarning uzoq muddat davomida barqaror kirib kelishini kafolatlay olmaydi. Mamlakatdagi qulay investitsiya shart-sharoitlarisiz investitsiya salohiyati hali “hazm qilinmagan” bo‘ylik hisoblanadi. Investitsiya muhitini baholash, aynan, investitsiya shart-sharoitlariga asoslanadi.

Investitsiya shart-sharoitlariga quyidagi omillar kiradi:

- umumiy iqtisodiy shart-sharoitlar

Ya’ni o‘rnatilgan sur’atlari, inflyatsiya darajasi, ishsizlik darajasi, foiz stavkasi, ishlab chiqarish hajmi va tarkibi, to‘lov balansi, monopoliya darajasi, valyuta konvertatsiyasi, tashqi qarz, investitsiyalar hajmi va moliyalashtirish manbalari, davlat byudjeti defitsiti va boshq.;

- siyosiy shart-sharoitlar

mamlakatdagi siyosiy barqarorlik, investitsiya faoliyatini tartiblovchi va investorlarning huquqlarini va ularga yaratilgan kafolatlarni ta’minlovchi me’yoriy-huquqiy hujjatlarning mavjudligi va amal qilishi, jinoyatchilik va korrupsiya holati va boshq.;

- bozor mexanizmi shart-sharoitlari

bozor infratuzilmasining rivojlanganligi: bank, sug‘urta, fond bozori, transport va aloqa, raqobat va narx shakllanishi va boshq.;

- axborot ta’minoti shart-sharoitlari

axborot va telekommunikatsiyalarning rivojlanganligi, raqobatchilar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tezkorlik bilan olish imkoniyatlari, mahalliy hamkorlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarning shaffofligi va boshq.;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

- ekologik shart-sharoitlar

mamlakatdagi ekologik holat, mamlakatda va qo‘shni davlatlarda ekologik xavfli hududlarning mavjudligi, xalqaro qonunchilikdagi ekologik me‘yorlarga amal qilish holati va boshq.;

- ijtimoiy madaniy va etnografik shart-sharoitlar

mahalliy aholining mentaliteti va madaniyati, aholining hayot tarzi va turmush holati, jamiyatning xorijiy investitsiyalarga bo‘lgan munosabati va boshqalar.

Iste‘mol salohiyati investorlar tomonidan mamlakatda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning ichki bozorda qancha ulishi sotilish, shu asosda talabni o‘rganish, raqobatchilar va aholining daromadlari darajasi sifatida qaraladi.

Moliyaviy salohiyat ushbu mamlakatning moliyaviy imkoniyatlari, iste‘mol va jamg‘armaning nisbati, bank sohasida pul-kredit va depozit siyosati, tashqi qarzlarning holati, ichki zaxiralar va boshqalarni xarakterlaydi.

Xizmat ko‘rsatish salohiyati mamlakatda xizmat ko‘rsatish qay darajada ekanligini hamda xizmat ko‘rsatish sifatini ko‘rsatib beradi. Mamlakatda xizmat ko‘rsatish qanchalik rivojlangan bo‘lsa unga investorlarning qiziqishi ortadi.

Investitsiya salohiyatini ifodalovchi ushbu omillarning mavjudligi xorijiy tadbirkorlarning aynan o‘sha mamlakatga investitsiya qilishining asosiy sabablaridan bo‘lishi mumkin. Biroq, investitsiya salohiyatining mavjudligi xorijiy investitsiyalarning uzoq muddat davomida barqaror kirib kelishini kafolatlay olmaydi. Mamlakatdagi qulay investitsiya shart-sharoitlarisiz investitsiya salohiyati hali “hazm qilinmagan” bo‘ylik hisoblanadi. Investitsiya muhitini baholash, aynan, investitsiya shart-sharoitlariga asoslanadi.

O‘zbekistonda investitsiya iqlimining muhim omillaridan biri xorijiy investorlar uchun moliyaviy-iqtisodiy rag‘batlar va imtiyozlar tizimining holati va amal qilishi hisoblanadi. Bunda mazkur rag‘bat va imtiyozlar ishlab chiqarish sohasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni ko‘paytirishga va asosan, eksport salohiyatini oshirishga qo‘llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Fikrimizcha, respublikada yaratilgan qulay investitsiya muhitini rivojlantirish uchun rag‘batlantirish omillarini yanada kuchaytirish talab etiladi. Shu munosabat bilan ishlab chiqarishga investitsiyalarni rag‘batlantirish uchun tadbirkorlik tuzilmalariga jadallashgan amortizatsiya usullarini qo‘llashda to‘la erkinlik berish kerak. Bozor iqtisodiyoti sharoitida amortizatsiya korxonalarining investitsiya faoliyatini rag‘batlantiruvchi bosh omillardan hisoblanadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda amortizatsiya me‘yori, soliqlar stavkasini tasdiqlash bilan bir vaqtda aniqlanadi. Bunday holatda yetakchi tarmoqlarga investitsiyalarni qo‘yishni rag‘batlantirish maqsadida yuqori amortizatsiya me‘yorlari belgilanadi. Bu tajribani O‘zbekistonda qo‘llash muhimdir, chunki mashina va uskunalarga o‘rtacha amortizatsiya me‘yori bizda 15% ni tashkil etsa, AQShda bu 20-33 %ni, Angliyada 25 % ni tashkil etadi.

Qulay investitsiya muhitini rivojlantirishda soliqlarning rag‘batlantiruvchi rolini kuchaytirish beqiyos ahamiyatga ega. Soliqlarning rag‘batlantiruvchi rolini to‘rt jihatdan olib qarash mumkin, ular: soliq to‘lashdan vaqtinchalik ozod qilish; soliq stavkasini kamaytirish; soliqqa tortiladigan bazani toraytirish; soliq majburiyatini bajarishni kechiktirish (soliq krediti). Qayd qilingan rag‘batlar u yoki bu darajada xorij investitsiyalar ishtirokidagi keng doiradagi korxonalar uchun tatbiq etiladi. Rag‘batlantiruvchi soliq imtiyozlarining amal qilishini, shuningdek, investitsiyalarni inson kapitaliga, texnologik o‘rnatish va texnika bilimlari sohalarini rivojlantirishga, kengaytirishga ham joriy qilish kerak. Bularning barchasi O‘zbekistonda investitsiya muhitini modellashtirish masalasini kun tartibiga qo‘yadi. Bu model xorijiy investorga ta‘sir ko‘rsatadigan omillar to‘g‘risida mukammal ma‘lumot to‘plash, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy vaziyatni yaqqol baholash hamda xorijlik sheriklar harakatlari motivatsiyasini anglash, xorij investitsiyalarini tartibga solishning asosiy vositalarini isloh qilish imkoniyatlarini yaratadi.

Shuningdek, xorijiy investitsiya asosidagi korxonalarining daromadlarini soliqqa tortishda qo‘llaniladigan soliq imtiyozlarida, birinchidan, bu soliq imtiyozlarining muddati, hajmi, qo‘llanish shart-sharoiti aniq ko‘rsatilgan bo‘lishi; ikkinchidan, bu yengilliklar xorijiy investorlarga yaxshi tanish va tushunarli bo‘lib, kamida besh-o‘n yilga belgilanishi; uchinchidan, soliq imtiyozlari

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

o‘zgarmas va qat’iy bo‘lishini ta’minlash lozim. Shundagina bu imtiyozlar o‘z samarasini berishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo‘ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// Xalq so‘zi, 2018 yil 29 dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi farmoni, PF-4947.
3. www.stat.uz

УДК: 338.2

СТРАТЕГИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА

КИЧИК БИЗНЕС РАҚОБАТ СТРАТЕГИЯЛАРИ

ЎЎСМАЛЛ БУСИНЕСС СОМПЕТИТИВЕ СТРАТЕГИЕС

Маткаримов Камолиддин Журабаевич

к.э.н., профессор Декан Экономического факультета Наманганского инженерно-технологического института

Алиева Элнора Аметовна

д.э.н. (PhD) старший преподаватель кафедры «Экономика», Наманганского инженерно-технологического института

Аннотация

В статье рассматривается необходимость повышения конкурентоспособности малого бизнеса, как основного фактора достижения приоритетных целей развития Узбекистана. На основе рассмотрения существующих стратегий повышения конкурентоспособности, предлагается возможность и перспективность малого бизнеса в освоении «голубых океанов».

Ключевые слова: конкурентоспособность, инновации, приоритетные цели, факторы, стратегия, потенциал, полезность, «голубой океан»

Мақолада Ўзбекистонни ривожлантиришнинг устувор мақсадларига эришишнинг асосий омили сифатида кичик бизнеснинг рақобатбардошлигини ошириш зарурияти кўриб чиқилди. Рақобатбардошликни оширишнинг мавжуд мумкин бўлган стратегияларини кўриб чиқиш асосида кичик бизнеснинг "кўк океанлар" ни ривожлантириш имкониятлари ва истикболлари тақлиф этилади.

Калит сўзлар: рақобатбардошлик, инновациялар, устувор мақсадлар, омилар, стратегия, салоҳият, фойдалилик, "кўк океан"

The article examines the need to increase the competitiveness of small businesses as the main factor in achieving the priority development goals of Uzbekistan. Based on a consideration of existing possible strategies for increasing competitiveness, are proposed the possibility and prospects of small businesses in developing “blue oceans”.

Key words: competitiveness, innovation, priority goals, factors, strategy, potential, usefulness, “Blue Ocean”

В современных социально-экономических условиях развития малые предприятия играют важную роль в переходе на инновационный тип и широкомасштабную цифровизацию всех отраслей экономики. Малый бизнес в силу своей гибкости, восприимчивости, предприимчивости, динамичности эффективнее и целенаправленно внедряют инновационные и цифровые технологии в свою деятельность. Это повышает их конкурентоспособность, побуждает остальных предпринимателей к поиску инновационных методов и процессов, активизации инновационной деятельности и поддержанию конкурентной среды на рынке. Кроме того, малый бизнес доказал свою эффективность в период глобального экономического кризиса, связанного с COVID-19. Поэтому государство заинтересовано в развитии данного сектора и оказывает поддержку для улучшения предпринимательской активности, повышения уровня занятости, сокращения бедности, развития женского и молодежного предпринимательства.

Конкурентоспособность малого бизнеса имеет решающее значение для развития экономики и благосостояния населения, улучшению условий жизни граждан так как способствует достижению таких приоритетных целей как:

- эффективному использованию местной сырьевой базы и потенциала страны;
- внедрению передовых, ресурсосберегающих, инновационных, цифровых, прогрессивных технологий;
- повышению экспортного потенциала национальной экономики;
- созданию новых рабочих мест, развитию женского и молодежного предпринимательства;
- производству продукции с добавленной стоимостью;
- перевод монополных сфер на рыночные принципы, повышению благоприятных условий для свободной конкуренции и деятельности малого бизнеса и частного предпринимательства [1];
- повышение доли частного сектора в экономике и так далее.

Конкурентоспособность малого предприятия – это комплексная характеристика, позволяющая оценить результаты его деятельности и отражающая его потенциал и возможность в любой момент времени обеспечивать свои конкурентные преимущества и прибыльность, а также адаптироваться к постоянно изменяющимся условиям внешней среды [2].

В общем виде конкурентоспособность можно трактовать как способность малого бизнеса сохранять свое качество и возможность устойчиво продолжать стабильное развитие при изменении внешних и внутренних условий.

Конкурентоспособность малого бизнеса зависит от 2 основных факторов:

- 1) Инновационного потенциала предприятия;
- 2) Стратегии повышения конкурентоспособности.

Задача малого бизнеса состоит в взаимодействии этих факторов: эффективным использованием инновационного потенциала для разработки перспективной стратегии повышения конкурентоспособности предприятия. В литературе по экономике существует множество стратегий повышения конкурентоспособности:

Стратегия конкуренции «лидерство в издержках», которая получила широкое распространение в 1970-х годах благодаря концепции кривой опыта. Является одной из трех базовых стратегий конкуренции Майкла Портера. То есть преимущество в затратах перед конкурентами, а также возможность стать поставщиком на рынок более дешевых товаров. Недостаток стратегии проявляется в препятствовании таких факторов, как инфляция, изменчивость законодательства, ограниченность ресурсов [3].

Стратегия индивидуализации. Индивидуализация — это стремление сделать продукцию предприятия уникальной. Так чтобы она выгодно отличалась от товаров конкурентов и за счет этого стала более привлекательной для широкого круга покупателей.

Стратегия будет успешной в том случае, если тщательно будут изучены потребности потребителей-покупателей. Стратегии концентрации на рыночной нише. Направлена на сосредоточение внимания на узком сегменте (участке) рынка. Задача состоит в лучшем, чем это делают конкуренты, обслуживании покупателей выбранной рыночной ниши. Стратегия наилучшей стоимости. При предложенной стратегии необходимо сочетание низких издержек и высокого качества. Чтобы стать производителем с наилучшей стоимостью, предприятию необходимо обеспечить высокое качество продукции и придать ей нужные свойства при более низких, в сравнении с конкурентами, издержках.

Стратегия инновации. Инновации — это общественный, технический, экономический процесс, который через практическое использование идей и изобретений приводит к созданию лучших продуктов и технологий. Ориентированные на инновационную деятельность предприятия должны располагать высококвалифицированным персоналом, достаточными финансовыми ресурсами для создания и выхода нововведений на рынок.

Рисунок 1. Конкурентные стратегии предприятия

Стратегия фокусирования. Используется, чаще всего, небольшими и мелкими предприятиями, которые организуют свою деятельность только на одном сегменте рынка и расположены в небольших населенных пунктах, т. е. деятельность направлена на определенный круг покупателей. Составляющими стратегии обеспечения конкурентоспособности предприятия являются: товарно-рыночная стратегия, ресурсно-рыночная стратегия, технологическая стратегия, интеграционная стратегия, инвестиционно-финансовая стратегия, социальная стратегия, управленческая стратегия [4]

Рис.1. Конкурентные стратегии предприятия Эффективное управление реализацией стратегии выполняет следующие базовые функции: планирование, организацию, мотивацию и стимулирование, контроль. Таким образом, конкуренция -это постоянный поиск и создание лучших условий для производителя, продавца и покупателя. Быть конкурентоспособным значит опережать своих соперников-конкурентов в привлекательности производства, сбыта и удовлетворения потребностей потребителей. Для поддержания уровня конкурентоспособности разрабатывается стратегия, чаще всего на несколько лет вперед, конкретизируется в определенном направлении и отображается в программах, практических действиях и реализуется в процессе их выполнения. Предложенные стратегии служат ориентиром будущей деятельности предприятия в зависимости от уровня его конкурентоспособности в целом и отдельных ее составляющих. На практике чаще используется совокупность стратегий в виде их рационального сочетания.

Ведущим профессионалом в этой области является Майкл Портер. На протяжении всей своей профессиональной деятельности он занимался систематизацией всех моделей конкуренции и разработкой четких правил ведения конкурентной борьбы на рынке. «Чтобы компания могла приносить стабильный растущий доход, ей необходимо достичь лидерства в одной из трех областей: в продукте, в цене, или узкой рыночной нише» -так считал Майкл Портер, представляя всему миру свою теорию эффективной конкуренции[5].

Существует мнение, что ни одно предприятие не может достичь превосходства над конкурентами абсолютно по всем параметрам. Поэтому необходима четкая расстановка приоритетов и разработка стратегий, в наибольшей степени соответствующих условиям рыночной ситуации и способствующих развитию сильных сторон предприятия — конкурентных преимуществ. Однако существует стратегия, которая не требует, не предусматривает повышения конкурентоспособности, а описывает способ развития бизнеса на основе прекращения конкурентной борьбы. «Стратегия голубого океана», автором которой являются Чан Ким и Рене Моборн сводит конкуренцию к минимуму, так как предусматривает выход предприятий на совершенно новые («голубые») рынки, никем еще не освоенные. Так в автомобильной индустрии первым, кто вышел на голубой океан был Генри Форд: он стандартизировал производство, снизил цену автомобиля и сделал его доступным для массового потребителя. Компания Кизик разработала обувь для людей, которые не любят завязывать шнурки. Благодаря специальной конструкции кроссовок их владельцам даже не нужно наклоняться. Это пример стратегии голубого океана. Компании, которые плавают в голубом океане, предлагают покупателям продукт с высокой или непривычной ценностью и по подходящей для массового потребителя цене. Авторы книги называют такой подход «ценностной инновацией». Его суть в том, чтобы создать инновацию, которая будет полезной для клиента, но при этом не чрезмерно дорогой.

Таким подходом воспользовалась и компания Airbnb. Она дает клиентам возможность путешествовать, останавливаясь в реальных домах и полностью погружаясь в жизнь других, по цене, сопоставимой со стоимостью номеров в отелях.

Стратегия голубого океана позволяет быстро расти: такие компании создают новый рынок и становятся востребованными в силу того, что другие бренды не предлагают никаких аналогов. Такой подход снижает зависимость от конкурентов, дает больше свободы в плане политики развития компании и ценообразования. Вдобавок цена привлечения клиента, как правило, выходит более низкой: во-первых, из-за отсутствия конкуренции, во-вторых, из-за инновационности самого продукта.

У предпринимателей и субъектов малого бизнеса есть возможность воспользоваться «Стратегией голубого океана», так как сегодня существует множество потенциальных потребностей населения, которые ждут их удовлетворения. Если сегодня малый бизнес начнет производить продукцию, нацеленную на повышения полезности товаров и услуг, тем самым создавая спрос на нее, малый бизнес выйдет на рынки голубого океана, оставив далеко за собой любой другой бизнес.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 28.01.2022 г. № УП-60 «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы»
2. Алишер Абдуллаев Особенности оценки конкурентоспособности субъектов малого предпринимательства Жамият ва инноватсиялар – Общество и инновации – Сосиетй анд инноватионс Спесиал Иссуе – 10 (2021) / ИССН 2181-1415 стр.32-38
3. Гужин А. А. Сущность стратегии лидерства на основе низких издержек Актуальные вопросы современной науки. Экономика, управление, право, педагогика, психология. – 2021. – С. 144–147
4. Доможилкина Ж. В. Разработка конкурентной стратегии предприятий АПК / Ж. В. Доможилкина, Н. О. Джаббарова // Интерактивная наука. — 2016. — № 2. — С. 139–142.
5. <http://powerbranding.ru/маркетинг-стратегий/портер/>

DAVLATNING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHDA QISHLOQ XO‘JALIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti dotsenti, PhD

Annotatsiya

Mazkur maqolada davlat iqtisodiy xavfsizligini ta’minlashda qishloq xo‘jaligining tutgan o‘rni, qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari, qishloq xo‘jaligi tarmoqlari moliyaviy barqarorligini ta’minlashning ayrim masalalari, ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: davlat iqtisodiy xavfsizligi, qishloq xo‘jaligi, agrar siyosa, agrobiznes, fermer xo‘jaligi, dehqon xo‘jaligi, agrofirma, barqaror.

В данной статье описаны роль сельского хозяйства в обеспечении экономической безопасности государства, особенности устойчивого развития сельского хозяйства, некоторые вопросы обеспечения финансовой устойчивости отраслей сельского хозяйства, а также основные направления повышения их социально-экономической эффективности.

Ключевые слова: государственная экономическая безопасность, сельское хозяйство, аграрная политика, АПК, ферма, фермерство, агрофирма, устойчивое развитие.

This article describes the role of agriculture in ensuring the economic security of the state, specific features of sustainable development of agriculture, some issues of ensuring the financial stability of agricultural sectors, and the main directions of increasing their socio-economic efficiency.

Keywords: state economic security, agriculture, agrarian policy, agribusiness, farm, farming, agrofirma, sustainable.

Yangi O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining bugungi rivojlanish darajasi ko‘p jihatdan jamiyat a‘zolarining moddiy va ma‘naviy farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladigan tarmoq va sohalarning barqaror rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Bu ayniqsa, olib borilayotgan islohotlarda oziq-ovqat muammosini hal qilish va mamlakat aholisining bandligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tub iqtisodiy o‘zgarishlar natijasida qishloq joylaridagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish, go‘sht, sut hamda iste‘mol mahsulotlarini ishlab chiqarishda davlat aralashuvi darajasini kamaytirish, bandlikni ta’minlash, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish mavsumiylikini oshirish, qishloq xo‘jaligi korxonalari bankrotligini oldini olish kabi masalalar muhim ahamiyatga ega.

Agrar siyosat – bu nafaqat qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini, balki agrobiznes sohasidagi barcha tadbirkorlik faoliyatlarini jadal rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Yirik agrosanoat majmualari va qishloq xo‘jalik korxonalarining moddiy-texnik ta’minotini yaxshilash, qishloqni ijtimoiy rivojlantirish, innovasion ishlanmalarni amaliyotga joriy etish, qishloq aholisi turmush farovonligini yuksaltirish agrar siyosatning ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi.

Agrobiznes deganda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishga yo‘naltirilgan agrosanoat majmualari tizimidagi iqtisodiy tadbirkorlik faoliyati tushunilishi

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

mumkin. Bunday biznesning asosini yagona bozor tashkil etadi. Agrobiznesning maqsadi qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga bo‘lgan talabni to‘liq qondirish orqali daromadlarni ko‘paytirishdir [1].

Bizningcha, “Agrobiznes qishloq xo‘jaligini zarur resurslar bilan ta‘minlash asosida ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishni tashkil etishni muvofiqlashtiruvchi o‘ziga xos tizimdir” – deb ta‘rif berish o‘rinli [2].

Agrobiznes tarkibi hamda maqsadi jihatidan asosan agrosanoat majmuiga to‘g‘ri keladi. Qisqacha qilib aytganda, agrobiznes agrosanoat integratsiyasi natijasida vujudga kelgan agrosanoat majmuasining barcha bo‘g‘inlarini qamrab oladi. Agrobiznes faoliyatining maqsadi iste‘mol bozorini etarli miqdorda sifatli qishloq xo‘jalik mahsulotlari, sanoatni esa xom ashyo bilan uzluksiz ta‘minlash orqali foyda ko‘rishdan iborat. Agrobiznesning asosiy shakli va birlamchi bo‘g‘ini fermer va dehqon xo‘jaliklaridir. Chunki ular bevosita qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaradi [3]. Bu xo‘jaliklar o‘z erida yoki ijaraga olingan erda ish yuritib, unda mulk egasi va ishlab chiqaruvchi fermerning o‘zi va oila a‘zolari hisoblanib, ayrim hollarda yollanma mehnatdan foydalanish ham mumkin. Fermer xo‘jaligining afzalligi shundan iboratki, unda mulk va mehnat bevosita qo‘shiladi, bu esa yuqori samarani ta‘minlaydi. Fermer xo‘jaliklari mustaqil tuzilma bo‘lishi sababli o‘z faoliyatini bozor kon‘yunkturasiga tez moslashtira oladi.

Iqtisodiy xavfsizlik iqtisodiyotning barqaror iqtisodiy o‘sish sur‘atlari ta‘minlangan, ijtimoiy ehtiyojlar optimal darajada qondirilgan, milliy va xalqaro darajalarda iqtisodiy manfaatlarning himoyalangandagi holatini ifodalaydi. Iqtisodiy xavfsizlik bu – mamlakat iqtisodiyotini doimiy barqaror rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarning umummilliy majmuasi bo‘lib, u albatta davlatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligi va mustaqilligini hamda tashqi va ichki tahdidlarga qarshi turish mexanizmini ko‘zda tutadi. Iqtisodiy xavfsizlik bu faqat milliy manfaatlarni himoya qilishdan iborat bo‘lmay, davlat hokimiyati institutlari, ijtimoiy assotsiatsiyalar, xususiy sektorning mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining milliy manfaatlarini amalga oshirish va himoya qilish mexanizmini yaratish, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ta‘minlashga tayyorligi va qobiliyatidir [4].

Bozor iqtisodiyotiga o‘tish munosabati bilan mamlakatimiz qishloq xo‘jaligi tashkiliy tuzilmasi tarkibida ham tub islohotlar amalga oshirildi. Eng avvalo, mamlakatimizda davlat va jamoa xo‘jaliklarini qayta tashkil etish tadbirlari amalga oshirilib, qisqa muddat ichida ular o‘rniga mehnat va mulkiy jihatdan manfaatdorlik tamoyillariga asoslangan shirkat xo‘jaliklari tashkil etildi. Shu bilan bir qatorda, mamlakatimiz agrar sohasida xo‘jalik yuritishning yangi shakli hisoblangan fermer hamda shaxsiy tomorqa xo‘jaliklarining rivojlanishiga asosiy e‘tibor qaratildi.

Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad, qishloq xo‘jaligi uchun ko‘proq yakka tartibdagi oilaviy xo‘jalik shakllari mos kelib, ular bu tarmoq rivojlanish xususiyatlarini o‘zida to‘liq namoyon eta olishidir. Har bir xo‘jalik yuritish shaklining samaradorligi uning quyidagi funksiyalarni qay darajada muvaffaqiyatli amalga oshira olish darajasiga bog‘liq:

- ishlab chiqarish omillarini qayta taqsimlash, bunda har bir xo‘jalik yuritish shakli o‘zining iqtisodiy, tashkiliy-huquqiy asoslaridan kelib chiqqan holda iqtisodiy resurslarga erishish va ularni samarali taqsimlashda bir-biridan farq qilishi;

- ishlab chiqarish samaradorligi va mehnat natijalarining yuqori darajasiga erishishga bo‘lgan rag‘batlantirish, xo‘jalik yuritish shaklining iqtisodiy mazmunida rag‘batlantirish, ya‘ni yuqori natijaga undovchi usullardan iborat mexanizmni yaratish;

- iqtisodiy manfaatlarning o‘zaro muvozanatini ta‘minlash, bunda o‘zlarining tashkiliy-boshqaruv tuzilishlari jihatidan ham farq qilib, ularda turli iqtisodiy manfaatlarning uyg‘unligi va to‘qnashuvi mavjud bo‘ladi. Shunga ko‘ra, bu manfaatlar muvozanatini ta‘minlash har bir muayyan shaklning asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Xo‘jalik yuritishning yangi shakllarida ularning keyingi o‘zgarishlari uchun moddiy-huquqiy asos mavjud. Masalan, fermer o‘z xo‘jaligi tarkibida sanoat ishlab chiqarishini tashkil etib, ko‘p tarmoqli fermer xo‘jaligiga aylanishi mumkin. Bu o‘rinda u shaklan o‘zgarmay, fermer xo‘jaligi sifatida faoliyat yuritib, mazmunan o‘zgarib, agofirmaga aylanadi. Shuningdek, fermer xo‘jaliklari o‘z kapitallarini birlashtirish orqali turli yo‘nalishdagi kooperativlarni ham tashkil etishi mumkin.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Dehqon xo‘jaligi ham o‘z ishlab chiqarishini kengaytirish, ya’ni, er maydoni hajmi yoki chorva mollari sonini oshirish orqali fermer xo‘jaligiga aylanishi mumkin. Buning natijasida xo‘jalikda yollanma ishchilardan muntazam foydalanish zaruriyati ham paydo bo‘ladi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan ko‘rinadiki, iqtisodiyotda mulkchilikning shakllanishi, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining xususiyatlari, tadbirkorlik faoliyatining rivojlanish qonuniyatlari, ishlab chiqaruvchining xo‘jalik yuritish erkinligi, xususiy manfaatdorlik hamda tashabbuskorligini namoyon etishga intilishi agrar sohada xo‘jalik yuritish yangi shakllarining tarkib topishining ob‘yektiv asoslari bo‘lib maydonga tushishi, bozor iqtisodiyotida eng samarali shakllardan biri bo‘lgan fermer xo‘jaliklari faoliyatini tashkil etilishiga asos bo‘ldi.

Bu o‘z navbatida mamlakatimiz aholisi hayotining farovonligi, qishloq xo‘jaligining istiqboldagi taraqqiyoti fermer xo‘jaliklarining har tomonlama rivojlanishi bilan bog‘liqligini asoslab berdi. Zero, xo‘jalik yuritishning bu shakli rivojlangan mamlakatlarning uzoq davrli tajribasida o‘zining samaradorligi, raqobatbardoshligi, bozor kon’yunkturasiga tez moslasha olishi kabi xususiyatlarini namoyon eta oldi.

Fermer xo‘jaligi samaradorligi avvalambor, tuproq strukturasi yaxshilash, shuningdek, eng muhim bo‘lgan resurslar, minerallar zarrachalari, organik moddalar, havo, suv va tirik organizmlardan tashkil topgan murakkab tuzilishli bir butunlikni saqlab qolishni anglatadi. Uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlashda albatta, fermer xo‘jaliklari tuproqni saqlashni afzal ko‘radi, chunki ular sog‘lom tuproqni sog‘lom o‘simlik va chorvachilikka hissa qo‘shayotganligini tan olishadi. Tuproq holatini saqlash ko‘pincha tuproqning organik moddalarini saqlab qolish yoki hatto uni orttirishga qaratilishi lozim.

Fermer xo‘jaliklarining uzoq muddatda samarali boshqarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, texnik malakalar va malakali ishchilarsiz barqaror bo‘la olmaydi. Qishloq xo‘jaligining o‘zgaruvchan va mahalliy o‘ziga xos xususiyati hisobga olinadigan barqarorlik tajribaviy fan va mahalliy fermerlarning o‘z bilimlaridan foydalanadigan turli xil adaptiv ma’lumotlar bazasini talab qiladi. Fermerlar va olimlar uchun ta’limni targ‘ib qiluvchi ijtimoiy institutlar, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va fermerlar hamda tadqiqotchilar o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash qishloq xo‘jaligi samaradorligini oshirish va uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlaydi.

Fermer xo‘jaliklarining barqaror rivojlanishi urning unumdorligini saqlab turish va undan samarali foydalanishga bog‘liq bo‘lib, keyingi yillarda respublikamizdagi fermer xo‘jaliklarida er maydonlarini maqbullashtirish bo‘yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Fermer xo‘jaliklarining faoliyat samaradorligi ularning qishloq xo‘jaligi yalpi mahsulotini ishlab chiqarishdagi ishtiroki orqali ham baholanadi. Bunda, eng avvalo, fermer xo‘jaliklarining boshqa qishloq xo‘jaligi shakllari orasidagi tutgan salmog‘ini o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Qishloq xo‘jaligining barqaror rivojlanishi va samaradorligini oshirish, ekologik boshqaruv, adolatlilik, sog‘liqni saqlash, biznes va oilaviy masalalarni qamrab oladigan uzoq muddatli metodologik tizim hisoblanadi hamda iqtisodiy foyda, atrof-muhit muhofazasi va ijtimoiy mas’uliyat kabi uch integral jihatlar bilan belgilanadi.

Barqarorlik, muayyan qishloq xo‘jaligi mahsuloti emas, balki umuman, fermer xo‘jaliklarining biznes jarayoni va amaliy faoliyatiga qaratilganligidir. Bundan ko‘rinadiki, integral iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy tamoyillar fermer xo‘jaligining barqaror rivojlanishidagi umumiy ta’sirini baholash imkonini beradi. An’anaviy yondashuvdan farqli o‘laroq, foydaning marjinal qiymati yagona asosiy omil hisoblanadi va shu bois qishloq xo‘jaligi barqarorligi ijtimoiy va atrof-muhit omillari bilan ham bog‘liqdir [5].

Ta’kidlash joizki, qishloq xo‘jaligida barqarorlik bilan bog‘liq bir qancha asosiy tamoyillar mavjud [6]:

- biologik va ekologik jarayonlarni qishloq xo‘jaligi hamda oziq-ovqat ishlab chiqarish amaliyotiga kiritish. Masalan, bu jarayonlarda ozuqa moddalarining aylanishi, tuproqni qayta tiklash va tuproqning azot miqdorini aniqlash;

- qayta tiklanmaydigan va barqaror bo‘lmagan, ayniqsa ekologik jihatdan zararli moddalar miqdorini kamaytirish;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

- ilg‘or fermerlarning tajribasidan foydalanib, erning unumdorligini oshirish, fermerlarning o‘zini-o‘zi ta‘minlashga yordam berish;

- qishloq xo‘jaligida tabiiy resurslar va zararkunandalar muammolarini ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlik orqali hal qilish hamda hamkorlik munosabatlarini yanada kuchaytirish lozim.

Hozirgi globallashuv sharoitida oziq-ovqat xavfsizligi, aholi sonining oshishi va qishloq xo‘jaligiga yaroqli erlarni kamayib ketayotganligi, o‘z navbatida yuqori hosildorlikni saqlash uchun tuproq unumdorligini oshirish hamda ekotizim xizmatlarini saqlab qolish uchun barqaror intensiv fermer xo‘jaliklari faoliyatini rivojlantirishni talab etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, jahonda iqtisodiy va oziq-ovqat inqirozlari davom etayotgan bir davrda fermer xo‘jaliklarini barqaror iqtisodiy rivojlantirishning zaruriyat ekanligini keltirib chiqaradi, chunki mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash fermer xo‘jaliklari faoliyatining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida, agrar siyosat mamlakatimiz aholisi turmush darajasining oshishiga xizmat qilayotganligidan dalolat beradi. Shuningdek, yuqoridagi tahlillardan shu narsa ko‘rinadiki, bugungi kunda mamlakatimizdagi fermer xo‘jaliklari faoliyatini samarali tashkil etish muammolarining bosqichma-bosqich hal etib borilishi ularning ishlab chiqarish natijalari samaradorligining oshib borishiga imkoniyat yaratmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Лариса Южанинова. Агробизнес в России: финансы, программы и рост экспорта. – М.: 2019 год.
2. М.А.Бекмирзаев. Тадбиркорлик субъектларини барқарор иқтисодий ривожлантириш истиқболлари. – PhD илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. Н., 2021.
3. Iqtisodiyot nazariyasi” fanidan innovasion ta’lim texnologiyalari asosida tayyorlangan o‘quv-uslubiy qo‘llanma. Toshkent, 2020 y.
4. Isaxodjaev A., Rasulev A. Xufyona iqtisodiyot va iqtisodiy xavfsizlik. –T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2004, 157-bet.
5. Ontario Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs. (2016). Introduction to Sustainable Agriculture.
6. Jules Pretty. Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences (2008) 363, 447–465. doi:10.1098/Rstb.2007.2163.

AHOLI FAROVONLIGINI OSHIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

ВАЖНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ

IMPORTANT PROBLEMS OF IMPROVING THE WELFARE OF THE POPULATION

G`aniyev Muhammadjon Xalilovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, i.f.d.

Mirzayeva Nilufar Sabirjanovna

Namangan muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot” kafedrası assistenti

Annotatsiya

Mazkur maqola mamlakatimizda aholi farovonligini oshirish yo‘nalishlariga bag‘ishlangan. Farovonlikni oshirishning muhim tarkibiy qismlari bo‘lgan gaz, suv ta‘minoti va sog‘liqni saqlash tizimini isloh etilishi bilan bog‘liq muammolar va uning echimlari bayon etilgan

Kalit so‘zlar: aholi farovonligi, farovonlik, ijtimoiy farovonlik, aholi turmush darajasi, pandemiya, kambag‘allik, kommunal soha, tibbiyot tizimi.

Данная статья посвящена путям улучшения благосостояния населения в нашей стране. Описаны проблемы и решения, связанные с реформированием систем газоснабжения, водоснабжения и здравоохранения, которые являются важными составляющими повышения благосостояния.

Ключевые слова: благосостояние населения, благополучие, социальное благополучие, уровень жизни населения, пандемия, бедность, коммунальная сфера, система здравоохранения.

This article is devoted to ways of improving the well-being of the population in our country. Problems and solutions related to the reform of gas, water supply and health system, which are important components of increasing prosperity, are described.

Key words: population welfare, well-being, social welfare, standard of living of the population, pandemic, poverty, communal sector, medical system.

Xalqaro tajribadan ma‘lumki, milliy iqtisodiyotdagi barcha iqtisodiy o‘zgarishlarni baholash, uning pirovard natijasi aholi farovonligini qay darajada yaxshilanayotganligi hamda kambag‘allar sonini nechog‘li qisqarib borayotganligidan kelib chiqadi. Qolaversa, aksariyat iqtisodiy ta‘limot va g‘oyalardagi umumiylik shundan iboratki, unda aholi farovonligini oshirish davlatning eng muhim vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Farovonlik ikki qismdan iborat bo‘lib, birinchisi, iqtisodiy farovonlik — bu hayotiy ne‘matlarning jon boshiga iste‘moli bilan, ikkinchisi, ijtimoiy farovonlik bo‘lib, bu hayot kechirishning umumiy shart-sharoiti qandayligi bilan tavsiflanadi. Demak, jamiyat ishlab chiqarganiga qarab iste‘mol qiladi, ammo hammasini emas, ma‘lum bir qismi jamg‘arilib kelajak xaridlarga yo‘naltiriladi. Ayni vaqtda dunyoda yaratilgan tovar va xizmatlar qiymatining 18 foizi jamg‘arma hosil etib, kelajakni ta‘minlaydi[1]. Farovonlik kategoriyasi va uning tarkibi iqtisodiy adabiyotlarda turlicha talqin etiladi.

Farovonlik – bu insonlar hayotini moddiy ne‘matlar bilan ta‘minlash tizimi bo‘lib, unda shaxslarning jismoniy imkoniyatlari va ijtimoiy faolligi yuqori bo‘ladi. Farovonlik quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi: daromad va iste‘mol; davlat ijtimoiy kafolatlari va pullik xizmatlari; ijtimoiy ta‘minot va ijtimoiy himoya[2]. Mamlakatda farovonlik asosi moddiy ne‘matlar ya‘ni tovar va xizmatlar bo‘lib, bu avvalo insonlarni fiziologik ehtiyojlarini qondirish uchun mo‘ljallangan resurslarni o‘z ichiga oladi. Resurslar esa farovonlik uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, ularning mavjudligi va samarali foydalanish jamiyat farovonligini yanada oshirishga olib keladi. Ijtimoiy

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

farovonlik birinchidan, resurslar, ikkinchidan iqtisodiyotda tovarlar ishlab chiqarish, taqsimlash va iste'mol mexanizmlarini mavjudligi va uchinchidan nomoddiy ne'matlarni o'z ichiga oladi[3]. Bunda davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosati samaradorligi asosiy mezon sifatida qaraladi.

O'zbek tilining izohli lug'atida farovonlik atamasiga "To'kin-sochinlik, mo'l-ko'lchilik, serfayz holat"[4] ya'ni har jihatdan aholi ehtiyojlari to'la-to'kis ta'minlangan jamiyat nazarda tutiladi. Farovonlik kategoriyasi juda keng qamrovga ega bo'lgan, o'zgarib boradigan tushuncha bo'lib, mamlakatda aholining zaruriy moddiy va nomoddiy ne'matlar va xizmatlar bilan ta'minlanganlik hamda ularni iste'mol qilish darajasi tushuniladi. Aholi farovonlik darajasini ifodalash uchun "turmush darajasi", "xalq farovonligi", "turmush faoliyati xavfsizligi", "turmush tarzi", "mehnat faoliyati sifati", "turmush sifati" kabi turli xil tushunchalar qo'llaniladi.

Mamlakatda aholi farovonligini ta'minlanishi aholi daromadlari va zaruriy ehtiyojlarni qondirish, iste'mol darajasi va tarkibi, uy-joy, toza ichimlik suvi, gaz, suv, elektr energiya bilan ta'minlanganlik, ta'lim, sog'liqni saqlash kabi ko'rsatkichlar bilan o'lchanadi.

Har bir mamlakatda aholi farovonligini yaxshilanishi orqali kambag'allikni qisqarishiga asta-sekin yo'l ochiladi. Kishilar turmushining tobora yaxshilanib, yangi sifat darajasiga o'sib borishi kishilik jamiyati rivojlanishining barcha bosqichlarida namoyon bo'ladigan o'ziga xos bo'lgan umumiy belgi sanaladi. Ishlab chiqarishning ijtimoiy samarasi kishilar farovonligida, ya'ni darajasi va sifatida namoyon bo'lib, ishlab chiqarishdan maqsad esa aholini tirikchilik vositalariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish hisoblanadi. «Aholi turmush darajasi» tushunchasi murakkab ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya bo'lib, kishilarning yashashi uchun mavjud moddiy va ma'naviy ne'matlar bilan ta'minlanishi va iste'molini namoyon qiladi. Turmush darajasi — bu jismoniy va ijtimoiy ehtiyojlarining rivojlanish darajasi, qondirilganlik miqyosi va ularni qondirish uchun yaratilgan imkoniyatlarni aks ettiruvchi kompleks ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir[5]. Butun dunyo bo'yicha aholi turmush darajasini yaxshilash masalasida Birlashgan Millatlar Tashkiloti bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, BMT ning Bosh assambleyasida 2000 yilda qabul qilingan, «Ming yillik taraqqiyot dasturi»ni hamda 2015 yilda qabul qilingan «2030 yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish dasturlari»ni, bevosita dunyo mamlakatlari aholisini iqtisodiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, shuningdek, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ekologiya buzilishini oldini olish, aholi salomatligining hududiy holati tahliliga qaratilgan tadbirlarni aytish mumkin.

Aholi turmush darajasini barchamiz aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar miqdori va iste'mol hajmi miqdorining ortishi yoki kamayishi bilan baholashga odatlanganmiz. Lekin aholi turmush darajasi, bevosita aholi turmush darajasi sifatini baholovchi ko'rsatkichlar ancha kengroq tushuncha hisoblanadi. Shuning uchun turmush darajasini aholining moddiy va nomoddiy boyliklarga ehtiyojlari darajasi, shuningdek, ushbu ehtiyojlarni qondirish va rivojlantirish uchun jamiyatdagi mavjud sharoitlarni aks ettiradigan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya sifatida aniqlash mumkin.

Aholi turmush darajasi insonlarning hayotiy ehtiyojlarini qondirish me'yori sifatida aholi iste'mol miqdori va sifatini ko'rsatadi va doimo yaxshilanib boradi. Demak, aholi turmush darajasi — ko'p qirrali hodisa bo'lib, u turli sabablarga bog'liq (aholi yashaydigan hududdan, ya'ni geografik omildan boshlab, mamlakatda umumiy ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik holat hamda siyosiy ishlarning holatigacha). Aholi turmush darajasiga u yoki bu darajada demografik holat hamda uy-joy-maishiy va ishlab chiqarish sharoitlari ham, iste'mol tovarlarining hajmi va sifati ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aholining quyidagi to'rtta turmush darajasini ajratib ko'rsatish mumkin:

– to'q turmush darajasi–insonning har tomonlama kamol topishini ta'minlaydigan ne'matlardan foydalanish;

– normal daraja – insonning jismoniy va aqliy kuch –quvvatini to'la tiklash uchun qulay sharoitlarni ta'minlaydigan ilmiy asoslangan me'yorlar bo'yicha oqilona iste'mol qilish;

– kambag'allik – mehnat uchun resurslarni qayta yaratishning quyi chegarasi sifatidagi ish qobiliyatini saqlash darajasida ne'matlarni iste'mol qilish;

–Qashshoqlik – iste'mol qilinishi insonning yashash qobiliyatini saqlash imkoniyatinigina beradigan ne'matlar va xizmatlarning biologik me'zonlar bo'yicha yo'l qo'yiladigan minimal turlarini iste'mol qilish[6].

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

BMT ning xalqaro statistika sohasidagi turmush darajasi ko‘rsatkichlari tizimining oxirgi versiyasi 1978 yilda ishlab chiqilgan va ushbu tizim 12 ta asosiy guruhini o‘z ichiga oladi. Bular: aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan yalpi ichki mahsulot, tug‘ilish, o‘lim, umr ko‘rish davomiyligi, sanitar gigienik sharoitlarining mavjudligi, oziq-ovqat mahsulotlarining iste‘mol darajasi, uy-joy sharoitlari, ta‘lim olish va madaniy imkoniyatlarning mavjudligi, ish sharoitlari va bandlik darajasi, daromadlar va xarajatlar muvozanati, iste‘mol narxлари, transport vositalari bilan ta‘minlanganligi, dam olish va xordiq chiqarish imkoniyatlarining mavjudligi, ijtimoiy ta‘minot tizimining mavjudligi, inson huquqlari va erkinliklari kafolatlanganligi kabi ko‘rsatkichlar bo‘lib, ular turmush darajasini ifodalovchi ko‘rsatkichlar hisoblanadi.

Xalqaro valyuta fondi ma‘lumotlariga ko‘ra, aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmi bo‘yicha O‘zbekiston dunyo reytingida 187 mamlakat o‘rtasida 134-o‘rinda turibdi. Yurtimiz zaminida oltin, kumush, mis, uran, neft, tabiiy gaz, ko‘mir kabi qazilma boyliklarning katta zahiralari mavjud. Bizdagi unumdor tuproq, to‘rt faslda ham oftob chiqib turadigan qulay iqlim va betakror tabiatni o‘zingiz ayting, yana qaerdan topish mumkin? Hamma gap ana shu bebaho boylikni xalqimiz manfaati yo‘lida oqilona va samarali ishlata olishda. Lekin, ochiq tan olishimiz kerak, bu masalada biz orqada qolmoqdamiz[7].

O‘zbekistonda makroiqtisodiy siyosatni o‘zgarishi 2017 yildan boshlab umumiy makroiqtisodiy vaziyatga ta‘sir ko‘rsatdi. 2010 yilda aholining tadbirkorlik faoliyatidan olayotgan daromadlari 47,1 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2020 yilda 56,5 foizni tashkil etib 9,4 foizga ko‘paydi. Kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatida aholi bandligi 2010 yilda (jami band bo‘lganlarga nisbatan) 74,3 foizni, 2020 yilda 74,5 foizni tashkil etdi. Jahon bankining hisobotlariga ko‘ra, dunyoda pandemiya bo‘lishiga qaramay mamlakatda yalpi ichki mahsulot hajmida pasayish ro‘y bermadi aksincha o‘sa boshladi. Uy xo‘jaliklari kuzatuvlari ma‘lumotlariga ko‘ra, aholining uzoq muddat foydalanadigan tovarlar bilan ta‘minlanganlik darajasida ijobiy o‘zgarishlar namoyon bo‘ldi 1-jadval.

1-jadval

Aholining uzoq muddat foydalanadigan buyumlar bilan ta‘minlanganligi[9].

(100 ta uy xo‘jaligiga, dona)

Nomlanishi	2013	2015	2016	2017	2018	2020
Televizorlar	146	152	153	154	155	162
Sovutgich va muzlatgichlar	100	101	102	101	103	107
Konditsionerlar	29	32	34	34	35	40
Elektr changyutgichlar	51	53	54	54	55	60
Shaxsiy kompyuterlar	32	47	49	50	52	60
Kir yuvish mashinalari	78	79	80	80	81	90
Mobil telefonlar	210	234	246	257	262	287
Yengil mashinalar	35	42	43	44	44	49

Ma‘lumotlarga ko‘ra, mamlakatimiz aholisini, ayniqsa 11 mingdan ziyod qishloqlarni toza ichimlik suvi bilan ta‘minlash dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Hududlar bo‘yicha tahlil qilganda suv ta‘minotida farqlar kuzatiladi 2 – jadval.

Jadval ma‘lumotlaridan bilish mumkinki, aholini markazlashgan ichimlik suv bilan ta‘minlangan darajasi past bo‘lgan viloyatlar Buxoro, Qashqadaryo, Xorazm va Qoraqalpog‘iston respublikasiga to‘g‘ri keladi. Respublika bo‘yicha esa ichimlik suv ta‘minoti 2010 yilda 82,5 foiz bo‘lsa, 2020 yilda 67,4 foiz, 2022 yil boshiga kelib 69,7 foizni tashkil qildi. Qolgan 30,3 foiz aholi muqobil suv manbalardan, 9 foizi – maxsus suv tashuvchi transport vositalari orqali suv bilan ta‘minlanadi. Respublika bo‘yicha 27 ming kilometr yoki 38 foiz suv tarmoqlari avariya holatida bo‘lib, 2 mingta yoki 20 foiz suv nasoslari ishdan chiqqan. Ja‘mi 3 mln. 280 ming nafar suv iste‘molchidan 44 foiziga hisoblagich o‘rnatilgan xolos. Respublikada 2021 yil “Obod qishloq” va “Obod mahalla” dasturlari doirasida 352 ta mahallada 3890,9 km. ichimlik va 77,7 km oqova suv

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

tarmoqlari qurildi va ta'mirlandi. Keyingi 5 yilda aholi suv ta'minotini yaxshilash uchun 10 trillion ajratilgan bo'lsada sohada echimini kutayotgan muammolar ko'p.

2-jadval

O‘zbekiston aholisini ichimlik suvi va tabiiy gaz bilan ta'minlanganligi

Hududlar	Ichimlik suvi			Tabiiy gaz		
	2010 y	2015 y	2020 y	2010 y	2015 y	2020 y
O‘zbekiston respublikasi	82,5	81,4	67,4	83,5	68,7	55,5
Qoraqalpog‘iston respublikasi	69,6	67,7	56,7	95,1	73,0	68,9
Andijon	89,8	91,9	82,3	74,0	63,0	43,9
Buxoro	61,0	57,7	41,7	95,0	74,6	57,9
Jizzax	74,1	70,3	72,7	75,3	68,4	64,0
Qashqadaryo	82,1	73,9	34,8	68,6	24,7	22,6
Navoiy	79,3	80,1	75,7	80,4	74,8	70,4
Namangan	75,9	77,5	87,2	84,8	80,8	40,9
Samarqand	84,6	86,6	58,7	84,4	68,5	47,1
Surxondaryo	81,3	80,5	72,5	62,3	32,5	24,7
Sirdaryo	80,5	82,4	82,2	77,3	63,6	66,2
Toshkent	81,2	78,8	74,0	83,4	87,9	79,0
Farg‘ona	91,2	89,8	68,8	80,6	70,5	49,7
Xorazm	63,6	67,5	40,6	95,0	69,4	62,6
Toshkent sh.	99,9	100,0	98,1	99,9	95,1	97,8

Aholi farovonligi barqarorligi va sifat darajasi bevosita aholini tabiiy gaz va arzon narxlarda elektr energiya bilan uzluksiz ta'minlanishiga bog'liq. Ayniqsa kuz-qish mavsumida tabiiy gaz va elektr energiyasiga ichki talab nisbatan yuqori bo'ladi. O‘zbekistonda aholini tabiiy gaz bilan ta'minlanganlik darajasi 2010 yil 83,5 foizni, 2015 yil 68,7 foizni va 2020 yilda esa 55,5 foizni tashkil qilib, o'tgan o'n yil ichida 28 foizga kamaygan 2-jadval. Ayniqsa, Qashqadaryo, Surxondaryo, Namangan va Andijon viloyatlarida gaz ta'minoti respublika darajasiga etmaydi. Markazlashgan tabiiy gaz ta'minotining qisqarishi asosan 2013 yildan boshlangan. Respublikada 2013 yilning 18 martida tasdiqlangan «Respublika gaz ta'minoti tizimini 2013-2015 yillar davomida istiqbolli rivojlantirish va mavjud tizimni yanada takomillashtirish Dasturi»ga asosan ko'plab hududlar markazlashgan quvurlar orqali tabiiy gaz etkazib berish tizimidan uzib tashlandi. Buning o'rniga mazkur hududlarga gaz ballonlarida suyultirilgan gaz etkazib beriladigan bo'ldi.

Bugungi kunda mamlakatimizda gazlashtirilgan xonadonlar soni 7 mln. 150 mingdan ziyodni tashkil etadi. Shundan 3 mln. 568 mingdan ortiq xonadonlar quvurlarda etkaziladigan tabiiy gaz, qolgan 3 mln. 581 mingdan ortiq xonadonlar suyultirilgan gaz bilan ta'minlanmoqda.

Mamlakatimizda aholini tabiiy gaz bilan ta'minlash, tabiiy gazga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondirish bo'yicha vazifalar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Aholi va iqtisodiyotni energiya resurslari bilan barqaror ta'minlash, neft-gaz tarmog'ini moliyaviy sog'lomlashtirish va uning boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorida belgilangan. Mazkur qarorni izchil bajarilishi aholini tabiiy gaz bilan ta'minlash va nazorat ishlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Mustaqillik yillari tibbiyot sohasida uch xil ko'rinishdagi tibbiyot maskanlari yuzaga keldi. Bular bepul tibbiy xizmat, aralash (ayrim xizmatlari pullik, ayrim xizmatlar bepul) bo'lgan tibbiy xizmat va to'la pullik xizmat. Aholi o'z daromadlariga qarab xizmat turini tanlaydi.

Avvalo, tibbiyotga ajratilayotgan mablag'lar hajmi keskin oshirildi. Jumladan, 2022 yilning o'zida sog'liqni saqlash sohasiga budjetdan 24 trillion so'm yo'naltirilib, bu mablag' 2016 yilga nisbatan 4 barobarga ko'pdir. O'tgan besh yilda shifoxonalar va tez tibbiy yordam punktlarini dori-darmon, tibbiyot buyumlari bilan ta'minlashga ajratilayotgan mablag'lar 12 barobarga ko'paytirildiki bu tibbiyot sohasi ko'rsatkichlarini ijobiy tomonga o'zgartira boshladi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Mamlakatimizda 2016 yilga qadar tibbiy yordam xizmatida har bir chaqiriq uchun o‘rtacha davlat tomonidan 745 so‘m ajratilgan bo‘lsa, ayni vaqtda bitta chaqiriqqa dori-darmon uchun ajratilayotgan mablag‘ o‘rtacha 1 ming 700 so‘mni tashkil qilmoqda.

Mamlakatimizda aholi farovonligini oshirishdagi muhim strategik maqsadlardan biri 2030 yilgacha yalpi ichki mahsulotni 160 mlrd dollarga, jon boshiga yalpi ichki mahsulot 4 ming dollarga etkazishdir. Buning uchun real yalpi ichki mahsulotning o‘rishini 2,1 baravar va aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot o‘rishini xorijiy valyutada 3 baravar yoki 2018 yildagi 1533 AQSh dollariga nisbatan 4538 AQSh dollarigacha ta‘minlash maqsad qilingan. Qo‘yilgan maqsadlarga erishish uchun iqtisodiy o‘rishning o‘rtacha yillik sur‘atlarini 10,0 foizdan past bo‘lmagan darajada qo‘llab-quvvatlash zarur bo‘ladi[10]. 2026 yilgacha aholi farovonligini yanada oshirishga qaratilgan «100 ta maqsad»da belgilangan vazifalarni bajarishga kirishildi. Bunda inson kapitalini rivojlantirishda birinchidan, ta‘lim tizimi faoliyatidagi mavjud kamchiliklar bartaraf etish orqali uning sifatini oshirish; ikkinchidan, sog‘liqni saqlash tizimining samaradorligini va aholi uchun undan foydalanish imkoniyati kengaytirish; uchinchidan, kambag‘allikni o‘lchash tizimini, unga qarshi kurashish tizimini takomillashtirib borish; to‘rtinchidan, aholi zaif qatlamlarining mehnat bozoridagi ishtirokini qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy himoya tizimi samaradorligini oshirish; beshinchidan, aholini tabiiy gaz, toza ichimlik suvi ta‘minoti va sanitariya xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhim o‘rin tutadi. Bu va shunga mos ravishda hududiy va respublika miqyosidagi Dasturlar ijrosi istiqbolda aholi farovonligini yanada oshirishga umid uyg‘otadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўлмасов А, Ваҳобов А. Иқтисодиёт назарияси. — Т: “Шарқ” 2006. — Б. 433.
2. Булгаков А.В. Теоретические аспекты динамики благосостояния в условиях трансформации экономических систем. Автореф. дис. ... кан. экон. наук. — Саратов. 2004 г. — 11 с.
3. Дорош А. А. Общественное благосостояние как фактор формирования новой экономики. Автореф. дис. ... кан. экон. наук. — Москва. 2010 г. — 13 с.
4. https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20F.pdf.
5. Ғойибназаров Б.К. Аҳоли турмуш даражасини статистик баҳолаш. Монография. - Тошкент. “Фан” нашриёти, 2005 йил, — Б. 12.
6. Тўхлиев Н.ва бошқалар. Ўзбекистон иқтисодиёти. – Тошкент. “Ўзбекистон” нашриёти. 2018. – Б. 445
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Т: 2017. (22 декабрь). – Б. 50.
8. World Bank Group. Fladship Report. JANUARY./ 2022. Global Economic Prospects, c-227. The World Bank. Washington, DC 20433/; Internet: www.worldbank.org.
9. Ёил охирига жаъми квартира (уйларга) нисбатан фоиз ҳисобида; “Ўзсувтаъминот” АЖ корхоналари томонидан ўтказилган ялпи хатлов натижаларига кўра ҳисобланган.
10. Ўзбекистон Республикасини 2030 йилга қадар ижтимоий-иқтисодий комплекс ривожлантириш концепцияси. 07.11.2019. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги.

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSİYALARNI SAMARALI BOSHQARISH YO‘LLARI

ПУТИ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЯМИ В РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

WAYS OF EFFECTIVE INVESTMENT MANAGEMENT IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Nadira Gulyamova Gafurovna

Namangan muhandislik texnologiya institute “Marketing” kafedrası katta o‘qituvchisi, Phd

Annotatsiya.

Ushbu maqolada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda investitsiyalarni strategik tashkil etish yo‘llari bayon qilingan. Investitsiyalarni jalb qilishda muammolar hamda ularni echish yo‘llari keltirilgan. Shu bilan birga mamlakatda investitsiyalarni jalb qilish bosqichlari va ularni samarali boshqarish tamoyillari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. Tadbirkorlik, moliyaviy investitsiya, tamoyillar, loyiha, investitsion portfel, investitsion boshqaruv.

В данной статье рассматриваются способы стратегической организации инвестиций в развитии предпринимательской деятельности. Приводятся проблемы и пути их решения при привлечении инвестиций. Также излагаются этапы привлечения инвестиций и методы их эффективного управления на уровне государства.

Ключевые слова предпринимательство, финансовое инвестирование, принципы, проект, инвестиционный портфель, Управление инвестициями.

This article discusses the ways of strategic organization of investments in the development of entrepreneurship. The problems and ways to solve them when attracting investments are presented. The stages of attracting investments and methods of their effective management at the state level are also outlined.

Keywords entrepreneurship, financial investment, principles, project, investment portfolio, Investment management.

Bugungi kunda iqtisodiyotni rivojlantirish muammolarini hal etishda tadbirkorlik faoliyatiga investitsiyalarni jalb qilish ularning ishlab chiqarish va sotish muammolarini hal qilishga imkon beradi. Milliy iqtisodiyot uchun amalga oshirilgan investitsiyalar orqali iqtisodiy samaraga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadbirkorlik subyektlarining bozor faoliyatida samaraga erishishini ta‘minlash faqat faol investitsiyalarni yuritish bo‘yicha qarorlar qabul qilish va unga korxonaning kapitalini oshirish muhim yo‘nalishlardan biri sifatida qarash evaziga erishiladi. Shu sababli, korxona rivojlanishida faol rol o‘ynaydigan investitsiya jarayonlari xo‘jalik yurituvchi sub‘ektning kelajakdagi iqtisodiy holatiga ta‘sir qiladi.

E‘tiborli tomoni mahalliy, xorijiy korxonalarning raqobat faolligi sharoitida, moliyaviy menejer asosiy e‘tiborni moddiy investitsiyalar bilan bog‘liq muammolar hamda ularning echimlariga asosiy e‘tiborni qaratayotgani bekor emas. Sababi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy-iqtisodiy holatini atroflicha tahlil qilib o‘rganish va shu asosda barqaror rivojlanishda samaraga erishish uchun investitsiyalarning to‘g‘ri yo‘nalishlari va hajmini aniqlashdan iborat.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Tadbirkorning ishlab chiqarish salohiyatini o‘stirish moddiy investitsiyalar hisobidan oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Investition qarorlar tadbirkorlik subyektlarining keyingi faoliyati va rivojlanishi uchun muhim o‘rin tutadi.

Investitsiyalar, tadbirkorlik faoliyati uchun asosiy qurollardan biri sifatida qabul qilinadi. Tadbirkorlar o‘zlarini rivojlantirish, yangi uskunalarni ishlab chiqarish, ish o‘rinlarini yaratish, marketing va reklama loyihalarini amalga oshirish uchun investitsiyalarni jalb qiladilar. Investitsiyalar, yangi texnologiyalar va mahsulotlar yaratish, moliyaviy rivojlanish va tadbirkorlikning qanday rivojlantirilishi va kengayishi kerakligi uchun muhimdir.

Investitsiyalarni boshqarish, moliyaviy resurslarni boshqarishning va tadbirkorlikning maqsadlariga muvofiq o‘zlashtirishni, xarajatlarni nazorat qilishni va investitsiyalarning o‘zaro ta‘sirini ko‘rsatishni o‘z ichiga oladi. Quyidagi investitsiyalar bilan bog‘liq muammolar o‘z ichiga oladi:

- risklar va sarmoyaviy muammolar. Tadbirkorlik faoliyatida investitsiyalar odatda risklarga duch keladi. Narxlar o‘shish valyuta o‘zgarishlari, siyosiy va iqtisodiy tizimlarning o‘zgarishi kabi o‘zgaruvchilar investitsiyalarni ta‘sir qila olishi mumkin. Bu muammolar sarmoyadorlar uchun kutilmagan holatlar yuzaga kelishi mumkin.

- moliyaviy muammolar. Investitsiyalar olib borish va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun moliyaviy resurslar talab qiladi. Sarmoyadorlar uchun moliyaviy resurslar olish va boshqarish muhim masalalardan biri bo‘lib, ularga qaror qabul qilish va moliyaviy resurslarni to‘g‘ri ishlatish zarur.

- to‘lov va daromad muammolar. Investitsiyalar olib borish, tashkilotni boshqarish va ishlab chiqarish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Bu jarayonlar moliyaviy to‘lovlar va daromad yaratishga oid muammolarni o‘z ichiga oladi. To‘lovlar va daromadlar investitsiyalarni qanday qilib amortizatsiya qilinishi va foydalanuvchilar uchun qanday qilib foydalanishini baholash uchun kuzatilishi kerak.

- siyosiy muammolar. Sarmoyadorlar va tadbirkorlar qonuniy cheklovlar, soliqlar va to‘lovlar, tijoratni chegaralash, xorijiy mablag‘lar bilan ishlash, ishlab chiqarish usullari va sertifikatlash talablari kabi muammolar hisoblanadi.

- bozor muammolar. Bozor muammolari, mahsulotlarni sotish va xaridorlarni jalb qilish muammolarini o‘z ichiga oladi. Tadbirkorlar o‘zlarini bozorlar va raqobatdan ajratish, mahsulotlarini sotish va xaridorlarini jalb qilish uchun yangi strategiyalar va marketing chora-tadbirlarini rivojlantirish uchun muammolarni boshqarishni o‘ylaydilar.

- iqtisodiy muammolar. Investitsiyalar bilan bog‘liq muammolar sarmoyadorlar va tadbirkorlar uchun o‘zlarini rivojlantirish, foydalanuvchilar uchun foyda olish va o‘zlarini asosiy maqsadlariga etkazishning eng muhim qismi bo‘lib, ularga qaror qabul qilish va moliyaviy resurslarni to‘g‘ri ishlatishda kuzatilishi kerak. Bu muammolar tadbirkorlikning o‘zaro foyda olish va muvaffaqiyat olish uchun muhimdir[1].

Ushbu yuqorida muhokama qilingan muammolarni hal qilish uchun Birlashgan Millatlar Tashkilotining savdo va rivojlanish bo‘yicha konferensiyasi (UNCTAD) barqaror rivojlanish uchun investitsiya siyosatining keng qamrovli asosini ishlab chiqdi.

Investitsiya siyosatini ishlab chiqishning asosiy tamoyillari, milliy investitsiya siyosati bo‘yicha yo‘riqnomalar va siyosatchilar uchun xalqaro investitsiyalarda qanday ishtirok etish bo‘yicha ko‘rsatmalar mavjud. Ichki auditorlar instituti (IAI) investition loyihalarni ishlab chiqish va foydalanish variantlari ko‘rinishidagi siyosat rejimi va barqaror rivojlanish uchun ustuvor tarmoqlarga investitsiyalarni yo‘naltirishga yordam beradigan strategik investitsiyalarni rag‘batlantirish tashabbuslarining harakat "yo‘l xaritasi"ni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Investitsiyalarni jalb qilish uchun quyidagi amaliyotlarni bajarish kerak:

1. Investitsiya loyihalari tuzish: Investitsiya loyihalari tuzish investitsiya jarayonini qanday olib borishingizni va nima uchun moliyaviy resurslarni kerak ekanligini belgilaydi. Bu loyihalarda investitsiya maqsadlari, moliyaviy jarayonlar, muhlatlar va kiritiladigan kapital miqdori aniqlanadi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2. Investitsiya qo‘shma savdolari tuzish: Investitsiya qo‘shma savdolarini yaratish, sarmoyadorlar va tadbirkorlar bilan o‘zaro munosabatlarni rivojlantirish uchun muhimdir. Qo‘shma savdolar investitsiya tashriflarini jalb qilish va ishlab chiqarishning osonlashtirilishi uchun kerak bo‘lgan moliyaviy resurslarni taqdim etish imkoniyatini beradi.

3. Sarmoyadorlarni jalb qilish: Investitsiyalarni jalb qilishda sarmoyadorlarni jalb qilish muhimdir. Bu uchun sarmoyadorlarga investitsiya rejalarini va potensial foyda ko‘rsatiladi. Investitsiya loyihalari va strategiyalari, sarmoyadorlarni qiziqtirish va investitsiyalarni jalb qilishga ishlov berish uchun muhimdir.

4. Banklar va moliyaviy institutsiyalardan kredit olish: Investitsiyalar uchun moliyaviy resurslar jalb qilish uchun banklar va moliyaviy institutsiyalardan kredit olish muhim bo‘lishi mumkin. Bu kreditlar investitsiya loyihalarini amalga oshirishda yordam berishi mumkin.

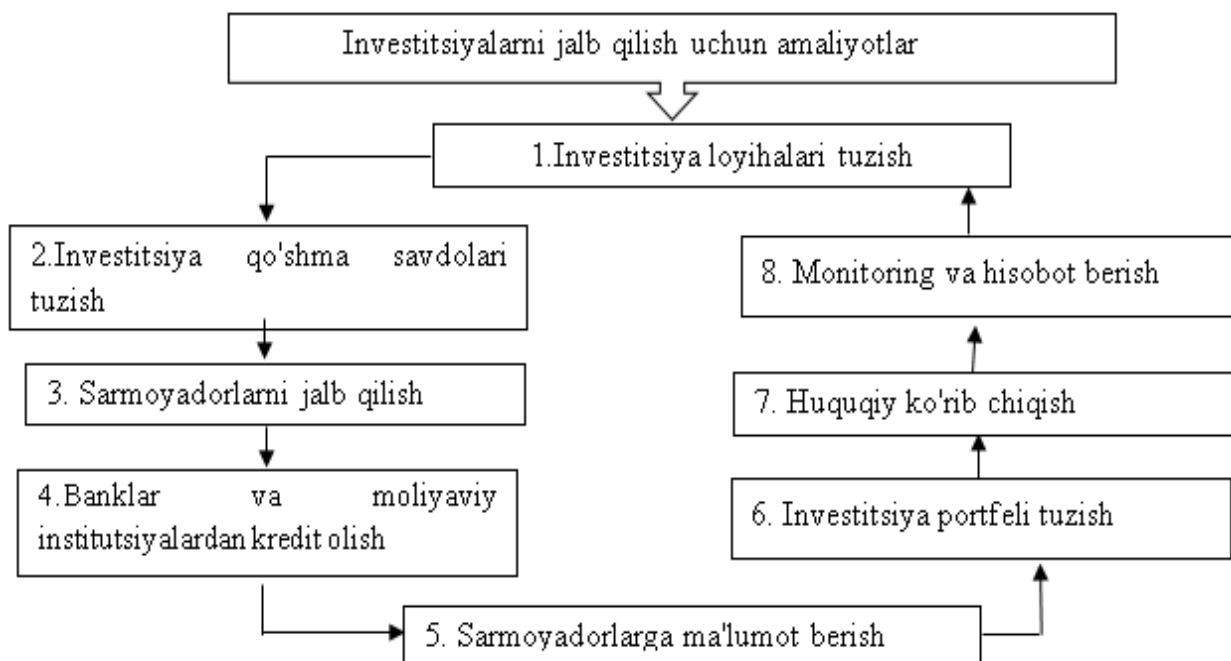
5. Sarmoyadorlarga ma‘lumot berish: Sarmoyadorlarga o‘zingizning investitsiya rejasi, yangi tadbirkorliklarni qanday olish, daromad olish va risklarni boshqarishning qanday amalga oshirilishi haqida to‘liq va aniq ma‘lumotlar berish kerak. Sarmoyadorlar o‘z moliyaviy resurslarini qanday ishlatishlari va qanday foyda ko‘rishlari mumkinligini tushunishi kerak.

6. Investitsiya portfeli tuzish: Investitsiya portfelini tuzish, sarmoyadorlarga investitsiyalarni o‘zlashtirishda yordam berishi mumkin. Bu portfel o‘z ichiga olgan investitsiyalar to‘plami va ularning daromadi va riskini boshqarishni o‘z ichiga oladi.

7. Huquqiy ko‘rib chiqish: Investitsiya loyihalari va savdolarini tuzishda huquqiy masalalar va cheklovlar, soliqlar va to‘lovlar, investitsiya tashriflari va eksport qilish o‘chirishlari kabi huquqiy choralarni ko‘rib chiqishingiz muhimdir.

8. Monitoring va hisobot berish: Investitsiya jarayonini monitoring qilish va sarmoyadorlarga daromad va risklar haqida ma‘lumot berish juda muhimdir. Bu ma‘lumotlar sarmoyadorlarga investitsiyalarni boshqarish va strategiyalarini qayta ko‘rib chiqishda yordam bera olishi mumkin[2].

Investitsiyalarni jalb qilishning muhim qismi, investitsiya jarayonlarini chuqurlashtirish va moliyaviy resurslarni o‘zlashtirishning strategiyasini tuzishdir. Bu strategiya o‘zingizning maqsadlaringiz va imkoniyatlaringizni aniqlashda yordam beradi va sarmoyadorlar bilan ishlashda ishonch yaratadi. 1-rasm

1-rasm. Mamlakatda investitsiyalarni jalb qilish bosqichlari

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Tadbirkorlik subyektlarining barqaror rivojlanishi uchun jalb qilinadigan har qanday investitsiyalardan samarali foydalanishda investision siyosatini ishlab chiqishning asosiy maqsadi ular faoliyatini o‘tishi va barqaror rivojlanish uchun investitsiyalarni rag‘batlantirishdan iborat bo‘lib, bunda tamoyillarni quyidagicha tasniflarga ajratish taklif etiladi (1-jadval).

1-jadval

Mamlakatda investitsiyalarni samarali tashkil etish tamoyillari [3]

Tamoyillar	Tamoyillarga talablar
1.Siyosatning izchilligi. Davlat boshqaruvi	Investitsiya siyosati mamlakatning umumiy rivojlanish strategiyasiga asoslanishi kerak. Investitsiyalarga ta’sir qiluvchi barcha siyosatlar milliy va xalqaro darajada izchil va sinergetik bo‘lishi kerak. Investitsiya siyosati barcha manfaatdor tomonlarni qamrab olgan holda ishlab chiqilishi va davlat boshqaruvining yuqori standartlariga amal qiladigan hamda investorlar uchun bashorat qilinadigan, samarali va shaffof tartib-qoidalarni ta’minlaydigan qonun ustuvorligiga asoslangan institusional asosga kiritilishi kerak.
2. Tartibga solish huquqi	Har bir mamlakat davlat manfaati va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan salbiy ta’sirlarni minimallashtirish maqsadida xalqaro majburiyatlarni hisobga olgan holda xorijiy investitsiyalar uchun kirish va faoliyat shartlarini o‘rnatishga suveren huquqiga ega.
3.Investitsiyalar uchun ochiqlik	Har bir mamlakatning rivojlanish strategiyasiga muvofiq investitsiya siyosati investitsiyalar uchun ochiq, barqaror va bashorat qilinadigan kirish shartlarini yaratishi kerak.
4.Investitsiyalarni rag‘batlantirish	Investitsiyalarni rag‘batlantirish va ularga ko‘maklashish siyosati barqaror rivojlanish maqsadlariga mos kelishi va investitsiyalar uchun raqobat xavfini minimallashtirishga qaratilgan bo‘lishi kerak.
5.Xalqaro hamkorlik	Xalqaro hamjamiyat, ayniqsa, kam rivojlangan mamlakatlarda umumiy investitsiya siyosati muammolarini hal qilishda hamkorlik qilishi kerak. Shuningdek, investision proteksionizmdan qochish uchun jamoaviy sa’y-harakatlarni amalga oshirish kerak.

Shu bilan birga, tadbirkorlik kapitali olib kelinishini kechiktiruvchi bir qator obyektiv holatlar ham mavjud. Bu avvalo iqtisodiyotning xususiy bo‘g‘ini va umuman bozor munosabatlarining rivojlanmaganligi, so‘mning past konvertirlanganligi, xalqaro iqtisodiy munosabatlar bo‘yicha malakali xodimlar va Respublika imkoniyatlari hamda uning sheriklari haqidagi axborotlarning etishmasligidir.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash mumkinki mamlakatda investitsiyalarni boshqarishni samarali olib borish uchun quyidagi qadamlar olib borish tavsiya etiladi:

- Investitsiyalarni tanishib chiqish. Investitsiyalarni boshqarishni boshlashdan oldin, investitsiyalar turi va maqsadi haqida to‘liq tushunish kerak. Bu investitsiyalarni qaysi sohada o‘zlashtirish uchun kerakligini aniqlashga yordam beradi.

- Investitsiya rejasi tayyorlash. Investitsiyalarni boshqarish uchun tayyorgarlik qilishingiz kerak. Reja, investitsiyalarning qaysi loyihaga, sohaga yoki mahsulotga sarflanishini, muddati va qimmatbaho o‘zgaruvchilarini o‘z ichiga oladi.

- Investitsiyalarni boshqarishning birinchi vazifasi maqsadlarni qo‘ymoq. Maqsadlar, investitsiyalarni qanday boshqarish kerakligini aniqlashga yordam beradi. Bu maqsadlar boshqa tadbirkorlik maqsadlari bilan mos kelishi kerak.

- Moliyaviy resurslarni o‘zlashtirish. Investitsiyalarni o‘zlashtirish uchun moliyaviy resurslarni olish va boshqarishning kerakligini hisobga olish kerak. Bu moliyaviy resurslar ma’lumotlar, kapital, odamlar va boshqa moliyaviy imkoniyatlarni o‘z ichiga oladi.

- Moliyaviy mablag‘lar va moliyaviy qarzlarni olish. Investitsiyalarni boshqarish uchun moliyaviy mablag‘lar va qarzlarni olish kerak bo‘ladi. Bu moliyaviy mablag‘lar investitsiyalar

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

uchun to‘lovlarni amalga oshirish, yangi uskunalarni olish va tadbirkorlik loyihalarini boshlash uchun ishlatiladi.

- Xarajatlarni nazorat qilish. Investitsiyalarni boshqarishda xarajatlarni nazorat qilish muhimdir. Bu, investitsiyalarni to‘g‘ri ishlatish va boshqarishni tahlil qilishni o‘z ichiga oladi.

- Risklarni baholash va boshqarish. Investitsiyalar odatda risklar bilan bog‘liqdir. Boshqarish komiteti investitsiya risklarini baholash va boshqarishning eng muhim asosiy risklariga qarshi chiqishni o‘z ichiga oladi.

- Monitoring va hisobot berish. Investitsiyalarni o‘zlashtirish davomiyligini nazorat qilish kerak. Bu monitoring va hisobot berishni o‘z ichiga oladi, investitsiyalarning maqsadlarni topishini va ularga qarshi keladigan yutuqlarni baholashni o‘z ichiga oladi.

- Tahlil va qaror qabul qilish. Investitsiyalarni tahlil qilish va qaror qabul qilish boshqarish komitetining asosiy vazifasidir. Bu tahlil va qarorlar investitsiyalarni o‘zlashtirish va yangi loyihalar uchun strategiyalar aniqlashda yordam beradi.

Investitsiyalarni samarali boshqarish tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va tadbirkorlar uchun o‘zaro foyda olishlarni ta‘minlaydi. Investitsiyalarni boshqarish tadbirkorlar uchun strategiyalarni aniqlash, investitsiya resurslarini to‘g‘ri qo‘ymoq va investitsiyalarni o‘zaro ta‘sirini baholashda yordam beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimov F., Xodjaev R. Kichik biznesni boshqarish. –T.: «Iqtisod-moliya», 2010. -374 b..
2. Qoraliev T.M., Yaxshiboev G.Q. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy ta‘minlash mexanizmi. Monografiya. T.: Akademiya, 2006 y
3. G‘ozibekov D.G‘. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. -T.: “Moliya”, 2003. - 332 b.
4. Rakhimov, B. I., & Bustonov, M. M. Determination of the level of risks in investment projects using econometric model. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology [ijiert] issn, 2394-3696.
5. Makhmudov, T. O., & ogli Kodirov, K. T. Methods for evaluating the effectiveness of the marketing activities of an enterprise, analysis and results. gwalior management academy, 146.

UDK: 336

RAQAMLI IQTISODIYOTNING IJOBIY VA SALBIY TOMONLARI

ПОЗИТИВНЫЕ И НЕГАТИВНЫЕ СТОРОНЫ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS OF DIGITAL ECONOMY

Ubayeva Sultanpatsha Saidkarimova

Namangan Muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Muhammadjonov Bobirmirzo Botirjon og‘li

Namangan Muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot” kafedrasi assistenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada siz raqamli iqtisodiyot haqida quyidagi ma‘lumotlarni olishingiz mumkin. “Raqamli iqtisodiyot haqida qisqacha ma‘lumot”, “Raqamli iqtisodiyotning afzalliklari”, “Raqamli iqtisodiyotning salbiy tomonlari”, “Rivojlangan davlatlar asosida raqamli iqtisodiyot”, “O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo‘llari”.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, rivojlangan davlatlar, sun‘iy ong, elektron biznes, elektron marketing, axborot texnologiyalari, iqtisodiy ko‘rsatkich, texnologik infratuzilma.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

В этой статье вы можете получить следующую информацию о цифровой экономике. «Краткая информация о цифровой экономике», «Преимущества цифровой экономики», «Негативные аспекты цифровой экономики», «Цифровая экономика на базе развитых стран», «Пути развития цифровой экономики в Узбекистане».

Ключевые слова: цифровая экономика, развитые страны, искусственный интеллект, электронный бизнес, электронный маркетинг, информационные технологии, экономический показатель, технологическая инфраструктура.

In this article you can get the following information about the digital economy. "Brief information about digital economy", "Advantages of digital economy", "Negative aspects of digital economy", "Digital economy based on developed countries", "Ways of development of digital economy in Uzbekistan".

Key words: digital economy, developed countries, artificial intelligence, e-business, e-marketing, information technology, economic indicator, technological infrastructure.

Iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi sanoat, xizmat ko‘rsatish sohasi va qishloq xo‘jaligini ravnaq toptirish, tadbirkorda tashabbuskorlikni kuchaytirish, moliyaviy resurslar bilan ta‘minlash kabi omillarga asoslanadi. Iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish hisobiga 2035 yilga borib, mamlakat yalpi ichki mahsuloti 122 milliard dollarga etkaziladi. O‘shir sur‘atining bunday ko‘lamini belgilashda YAIMning nominal o‘shishi, iqtisodiyot samaradorligi, aholi jon boshiga daromadlar oshishi hisobga olingan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta’kidlaganidek: “...raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko‘p mablag‘ va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lma-sin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi. Shu bois, raqamli iqtisodiyotga faol o‘tish – kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo‘ladi. Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi”[1]. Raqamli inqilob bizning hayotimiz va jamiyatlarimizni misli ko‘rilmagan darajada o‘zgartirib, 25 yil[2] ichida ulkan imkoniyatlar bilan bir qatorda ayrim muammolarni keltirib chiqardi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya kabi etakchi mamlakatlar uchun ustuvor yo‘nalishlardan biridir. So‘nggi yillarda biznes va ijtimoiy soha faoliyatida rivojlanishning yangi to‘lqini raqamli texnologiyalarning yangi avlodi, ya‘ni sun‘iy ong, robototexnika, simsiz aloqa texnologiyalari yordamida ro‘y bermoqda. Yangi texnologiyalar Barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishga katta hissa qo‘shishi mumkin, ammo biz kutilgan ijobiy natijalarni ololmasligimiz mumkin. Agar biz raqamli texnologiyalarning to‘liq ijtimoiy va iqtisodiy potensialiga erishmoqchi bo‘lsak, kutilmagan oqibatlarga yo‘l qo‘ymagan holda davlatlar o‘rtasidagi hamkorliknizudlik bilan rivojlantirish zarur. Mamlakatimizda ham ushbu sohani rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratila boshlandi. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoev 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida 2030-yilgacha “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturini amalga oshirishni taklif etdi.[3]

Ma‘lumot to‘plash va undan foydalanishning rivojlanishi va siyosati oqibatlari ma‘lumotlar turiga bog‘liq:

- shaxsiy yoki shaxsiy bo‘lmagan;
- xususiy yoki jamoaviy;
- tijorat yoki davlat maqsadlarida;
- ko‘ngilli, kuzatilgan yoki taxmin qilingan;
- ta’sirchan yoki ta’sirchan bo‘lmagan.

Ma‘lumotlar to‘plash, ma‘lumotlardan tushunchalarni ishlab chiqarish, ma‘lumotlarni saqlash, tahlil qilish va modellashtirishni qo‘llab-quvvatlaydigan firmalarni o‘z ichiga olgan "ma‘lumotlar qiymati zanjiri" butunlay rivojlandi. Tannarx berilgan ma‘lumotlar raqamli intellektga aylantirilib, tijorat masalalarida foydalanish uchun pulga aylantirilganda shakllanadi. Raqamli platformalar Internetda bir nechta tomonlarni birgalikda harakatlanish uchun birlashtirish

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

mexanizmlarini ta'minlaydi. Tranzaksion platformalar va innovatsion platformalar mavjud bo'lib, tranzaksion platformalar - bu ikki yoki ko'p tomonlama bozor, u turli tomonlar o'rtasidagi almashinuvlarni qo'llab-quvvatlaydigan onlayn infratuzilma. Ular yirik raqamli korporatsiyalar (Amazon, Alibaba, Facebook va eBay singari), shuningdek, raqamli qo'llab-quvvatlanadigan tarmoqlarni (Uber, Didi Chuxing yoki Airbnb) ma'qul ko'radiganlar uchun asosiy biznes modeliga aylandi. Innovatsion platformalar, masalan, operatsion tizimlar (masalan, Android yoki Linux) yoki texnologiya standartlari (MPEG video) shaklida ilova dasturlar va dasturiy paketlar ishlab chiqish uchun kod va kontent ishlab chiqarish uchun muhit yaratadi.

Raqamli iqtisodiyotning quyidagi afzalliklari ajratiladi [4]:

- mehnat unumdorligini 40 %gacha oshirishi taxmin qilinadi;
- raqamli iqtisodiyot juda katta miqdordagi mashina o'qishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni (raqamli ma'lumotlar) to'plash, foydalanish va tahlil qilish qobiliyatiga ega;
- onlayn platformalar orqali sotiladigan yangi ish shakllarining yuzaga kelishi;
- raqamli transformatsiya maxsus xizmatlar uchun savdo infrastrukturasining o'zgarishi;
- sanoat mahsulotlari eksporti endilikda AKT mahsulotlari va xizmatlariga bog'liq bo'lib qolmoqda;

• raqamli iqtisodiyot juda qisqa vaqt ichida ulkan boyliklarni keltirib chiqardi, ammo bu boylik oz sonli shaxs, kompaniya va mamlakatlar atrofida to'plangan. Amaldagi siyosat va qoidalar asosida ushbu traektoriya davom etishi mumkin, lekin bu tengsizlikning kuchayishiga olib keladi. Shu bilan birga ushbu iqtisodiyotning ayrim ziddiyatli tomonlari ham mavjud. Ular quyidagilar:

• yangi texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt, muqarrar ravishda mehnat bozorida katta o'zgarishlarga olib keladi, jumladan, ba'zi tarmoqlarda ish o'rinlarining yo'qolib ketishi va boshqalarida keng miqyosda imkoniyatlar yaratilishiga olib keladi;

• raqamli iqtisodiyot bir qator yangi va turli xil ko'nikmalar, ijtimoiy himoya siyosatining yangi avlodi, ish va bo'sh vaqt o'rtasidagi yangi munosabatlarni talab qiladi;

Ammo, shu bilan bir vaqtda aholi o'rtasida o'tkazilgan ijtimoiy so'rovlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston aholisi elektron bitimlar amalga oshirishga tayyor, biroq ularni amalga oshirish vaqtida foydalanuvchi o'rtacha iste'molchini nari itaradigan va O'zbekistonda elektron tijoratning rivojlanishini sekinlashtiradigan qator muammolarga duch keladi. Axborot texnologiyalari asri iqtisodiyot rivojlanishin uchun yangi g'oyalar va qoidalarni belgilab berdi. Tor doiradagi nazariyachi-olimlar uchun qiziqarli bo'lgan raqamli iqtisodiyot mamlakatimizda ulkan salohiyatga ega bozor modeli hisoblanadi, chunki:

• axborot ustuvor tovar hisoblanadi, vaholanki bu resurs umuman chegaralanmagan;

• tarmoq bozori ulkan va demokratik, asosiysi unda tarmoqlar chegaralari oson «yuilib» ketadi;

• loyiha yoki kompaniya muvaffaqiyatlari endi xodimlar soni va moliyaviy aktivlar hajmiga bog'liq emas;

• apparatli quvvatlar ko'p martalik, universal, eskirmas va sifatini yo'qotmaydigan vositaga aylanadi;

• raqobat kurashi sharoitlari o'zgaradi, chunki raqamli muhitda tezkor intellektual echimlar har qanday kuchli jismoniy bazadan ham ustun keladi.

Raqamli axborot bozori aspsiy xususiyatlaridan biri – qaror qabul qilishdagi tezkorlik va osonlikdir. Salmoqli ishlab chiqarish bazasi bu erda oxirgi o'rinda turadi. Abadiy bo'lib ko'ringan va tarmoq bozorlarida juda katta ulushlarga ega bo'lgan ulkan korporatsiyalar sanoqli yillar ichida umuman tarixga ega bo'lmagan kompaniyalarga o'rnini bo'shatib berdi. Shunday qilib, «raqam» modasi o'tib ketishini poylab o'tirish mumkin emas. Bu evolyusiyaning tabiiy va shafqatsiz bosqichi bo'lib, unda o'tgan asr qoidalari va ko'lamlari bilan yashayotganlar qolib ketadi. Bu erda ularni dinozavrlarga o'xshatish juda o'rinli bo'lar edi.

Infonomika – nisbatan yangi bir fan bo'lib, axborot qiymatini iqtisodiy aktiv sifatida asoslab beradi. Ushbu uslubiyat mualliflarima'lumotlarni alohida fayllar bilan emas, balki kompleks ravishda baholashni tavsiya qiladi va axborot qiymatining asosiy mezonlaridan biri sifatida ochiqlikdan foydalanishga chaqiradi – axborot olish qanchalik qiyin bo'lsa, u shunchalik qimmat

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

bo‘ladi. Bunda aloqa kanallarini baholash –axborot qiymati muayyan kommunikatsiya sektori doirasida foydasi, ta’sir darajasi, miqdori va manfaatdor tomonlar uchun ochiqligi bilan belgilanadi. Algoritmni monetizatsiya qilish –ularning iqtisodiy salohiyati aniqlanadigan jarayon. Baholash algoritmi esa – muayyan, universal tovar bo‘lib, turli bozorlar va tarmoqlarda qo‘llanishi mumkin. Axborot tovar sifatida ushbu bosqichda jarayonlar, texnologiyalar va algoritmni iqtisodiy asoslab berish uchun javobgar bo‘lgan markazlashtirilgan organga ega emas. Shunday qilib, axborot aktivlarini baholashda aniq me’yorlar mavjud emas. Lekin aynan u uddaburon va tadbirkor kompaniyalar va shaxslar oldida ulkan foyda olamini ochib beradi. Kim birinchi bo‘lsa – u istaganini oladi, undan keyingilar esa faqat qolgan narsalarin olishi mumkin bo‘ladi (ya’ni, barcha narsa g‘olibga). Biznes yuritishning eski sxemalarini yuz foiz anaxronizm deb hisoblash uzoqni ko‘ra bilmaslik bo‘lar edi. Tarmoqlar o‘rtasidagi chegaralar yo‘q bo‘lmoqda, yangi imkoniyatlar paydo bo‘lmoqda, lekin har qanday tijorat munosabatlarining asosida doimo bitta oddiy istak – tovar yoki xizmat so‘tish yoki sotib olish istagi yotadi. Mavjud aktivlarni o‘zgargan o‘yin qoidalariga ongli ravishda moslashtirish bunday vaziyatda yagona to‘g‘ri va, asosiysi, samarali echim hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyotjarayoni quyida ko‘rsatilganlarni o‘zgartirishdir:

- biznes yuritish modellari va mavjud xzmatlar portfelini;
- mijozlar va hamkorlar bilan munosabatlarda xulq-atvor standartlarini;
- shaxsiy tarkibni o‘qitish va motivatsiya qilishga alohida e’tibor qaratgan holdagi korporativ madaniyatni;
- virtuallashtirish, bulut texnologiyalari joriy qilgan holda IT-bo‘limlar javobgarlik darajasi va reglamentni;
- yangi texnologiyalar, muhitning dasturiy-apparat talablari, mijozlar va hamkorlarnng manfaatlarini hisobga olgan holda kompaniya infratuzilmasini tashkil qilishni.

Yuqorida ko‘rsatilganlar yana shunisi bilan diqqatga sazovorki, ko‘rsatilgan bandlardan istalgan birini yaxshilash maqsadidagi o‘zgarishlar jarayonga passiv aktivlarni chetda qoldirgan holda kompaniya biznes-modellari u bilan ishlaydigan elementlarni jalb qilish mumkin. Faqat shu erda va hozir ishlash uchun kerak bo‘lgan sektorgina o‘zgaradi. Shunday qilib, raqamli iqtisodiyot o‘zgaruvchan jismoniy aktivlarga nisbatan mobil bo‘ladi. Yangi texnologiyalarni deb mavjud fondlar va mexanizmlarni buzmaslik kerak. O‘z vaqtida o‘tkaziladigan audit va ro‘y berayotgan narsalarni yaxshi tushunish – to‘g‘ri yo‘nalishda harakat boshlash uchun etarli stimullardir. Raqamli iqtisodiyotning asosiy ko‘rsatgichlari Raqamli iqtisodiyotni boshqalardan ajratib turadigan jihatlar sifatida quyidagilarni ko‘rsatib o‘tish mumkin:

1. Iqtisodiy faoliyat asosiy e’tiborni raqamli iqtisodiyot platformalariga qaratadi. Raqamli iqtisodiyot platformasi– iste’molchilar va ishlab chiqaruvchilarning ehtiyojlarini ta’minlaydigan, shuningdek, ular o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zaro aloqa qilish imkoniyatlarini amalga oshiradigan servis va funksiyalar to‘plamiga ega bo‘lgan raqamli muhitdir (dasturiy-apparat kompleks). Platformaning vazifasi–qatnashchilar orasida o‘zaro aloqa jarayonini ta’minlash va to‘g‘ridan-to‘g‘ri kommunikatsiyani amalga oshirish imkoniyatidir. Platformalar xarajatlarni kamaytiradi va ta’minotchilar uchun ham, iste’molchilar uchun ham qo‘shimcha funksional imkoniyatlar taqdim etadi. Ular, shuningdek, qatnashchilar o‘rtasida o‘zaro axborot almashinishni ham ko‘zda tutadi, bu esa hamkorlikni sezilarli darajada yaxshilashi hamda innovatsion mahsulotlar va echimlar yaratishga xizmat qilishi lozim. «Platforma» biznes-model sifatida uzoq vaqtdan buyon mavjud. Bunga oddiy misol qilib sotuvchi va xaridorlar (ishlab chiqaruvchi va iste’molchilar) bir-birini topadigan klassik bozorni keltirish mumkin. Hozirgi kunda platforma biznes-modellari tamoyillari ularning asosida faoliyat ko‘rsatadigan ko‘plab faol o‘sib borayotgan kompaniyalarni aytib o‘tish mumkin bo‘lib, ularning eng mashhurlari Uber va Airbnb hisoblanadi.

2. Personifikatsiya qilingan servis modellari. Big Data, targetlangan (maqsadli) marketing, 3D-bosma kabi texnologiyalar rivojlanishi o‘rtacha statistik iste’molchining emas, balki har bir muayyan mijozning talab va ehtiyojlariga javob beradigan tovarlar ishlab chiqarish va xzmatlar ko‘rsatishga imkon beradi.

3. Ishlab chiqaruvchilar va iste’molchilarning bevosita o‘zaro aloqa qilishi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ishlab chiqaruvchini har bir yakuniy iste’molchi

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

bilan «bog‘lash»ga imkon beradi. Uzundan-uzoq vositachilar, jumladan, institutsional vositachilar zanjirini qisqartirish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bunga misol bo‘lib, Fintex Croud Mortgage–ipoteka qarzi oluvchilarga kreditni bankdan emas, balki bevosita bo‘sh pul mablag‘lariga ega bo‘lgan shaxslardan olishga imkon beradigan telefon ilovasi xizmat qilishi mumkin. Ushbu sxema vositachi- banklardan tashqari barcha qatnashchilar uchun iqtisodiy jihatdan foydali bo‘lgan mexanizmni amalga oshirishga imkon beradi.

4. Birgalikda foydalanish (Sharing economy, Freye economy) iqtisodiyotining tarqalishi bu rivojlanish yo‘li ikkita hodisaga olib keladi: qandaydir tovarlarga birgalikda egalik qilish axborot taqdim etganlik uchun pul to‘lash. Avtotransport vositasiga birgalikda egalik qilish (bir nechta oila uchun), shaxsiy avtomobilga ega bo‘lish yoki taksi xizmatlaridan foydalanishdan ko‘ra foydali bo‘lib chiqishi mumkin. Axborot taqdim etganlik uchun to‘lov bu –to‘liq kuch bilan ishga tushmagan trend, lekin katta ehtimollik bilan boshqa analoglardan ancha arzon bo‘ladigan «ulangan tovar-shpionlar» paydo bo‘lish ehtimolini taxmin qilish mumkin. Qiymatlar o‘rtasidagi farqni siz haqingizda ma‘lumot to‘playdigan (ushbu tovar yordamida) va axborotni targetlangan marketing orqali monetizatsiya qiladigan ishlab chiqaruvchi kompaniyaning o‘zi qoplaydi.

Raqamli iqtisodiyot risklari va muammolari yangi risklar va muammolar raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va keng joriy qilish bilan bog‘liqdir, ularning orasida esa quyidagilar asosiy bo‘lib hisoblanadi:

- mamlakatning «raqamli suvereniteti»ga tahdid;
- davlatning raqamli iqtisodiyotning transchegaraviy rolini qayta ko‘rib chiqish;
- xususiy hayotga dahl qilinishi fuqarolarni potensial kuzatish imkoniyati;
- ma‘lumotlar xavfsizlik darajasining pasayishi;
- past va o‘rta malakali ish o‘rinlari sonining kamayishi;
- biznes-modellar va o‘zaro aloqa sxemalari murakkablik darajasining ortishi;
- iqtisodiyotning barcha sohalarida raqobatning keskin kuchayishi;
- ishlab chiqaruvchilar va iste‘molchilar xulq-avtor modellaridagi o‘zgarishlar;
- ma‘muriy va soliq kodekslarini qayta ko‘rib chiqish zarurati.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanish yo‘nalishlari raqamli iqtisodiyotni tashkil qilishga ikkita bir-biriga qarama- qarshi yondashuvni ajratib ko‘rsatish mumkin: rejali iqtisodiyot va bozor iqtisodiyoti. Real hayotda amalga oshiriladigan barcha strategiyalar bu ikki yondashuvning kombinatsiyasi hisoblanadi. Ushbu nomlar tanlab olinganligi bejiz emas, xuddi shu tariqa ular reja iqtisodiyoti va bozor iqtisodiyoti bilan bog‘liq tasavvurlar uyg‘otishiham bejiz emas. Raqamli iqtisodiyot tashkil qilishga bozor yondashuvida ko‘zda tutiladiki, davlat optimal sharoitlar, birinchi navbatda, raqamli iqtisodiyot shakllanishi uchun qulay muhit yaratadi va bu bilan biznesning yangi sektorga o‘tishini rag‘batlantiradi. Optimal sharoitlar normativ-huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy xarakterdagi o‘zaro bog‘liq chora-tadbirlar majmuini va texnologik baza mavjudligini ko‘zda tutadi. Raqamli iqtisodiyotning ijobiy samarasi sezilarli darajada uning ko‘lamiga bog‘liq ekanligi sababli, ushbu yondashuvni amalga oshirish uchun etarli miqdordagi mustaqil iqtisodiyot sub’ektlari – xususiy bizneslar mavjudligi zaruriy shart hisoblanadi. Yangi muhitga tushib qolgach, xususiy biznes davlat rivojlanish institutlari bilan hamkorlikda raqamli iqtisodiyot muhitining yanada rivojlanishini rag‘batlantiradi. Asta-sekinlik bilan kengayar ekan, o‘rish nuqtalari raqamli iqtisodiyotni barcha faoliyat sohalarida amalga oshirgan holda bor makonlarni to‘ldiradigan “mozaika gilami”ni hosil qiladi va bu mazkur yondashuvning asosiy ustunligi hisoblanadi. Bunday loyihalarni rivojlantirish yo‘nalishi jiddiy iqtisodiy samaraga ega emas, lekin u bir qator dalillar bilan asoslanadi:

birinchidan, har qanday keng ko‘lamli rivojlanish dasturi g‘arb turidagi ochiq jamiyatda jamiyat tomondan ma‘qullanishi va qo‘llab- quvvatlanishi lozim. Shu sababli raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bunday ijtimoiy loyihalar belgisi ostida boradi;

ikkinchidan, yirik sanoatlarda raqamli texnologiyalar joriy qilishertami-kechmi, o‘z-o‘zidan iqtisodiy maqsadga muvofiqlik tufayli ro‘y beradi. Ijtimoiy loyihalar esa davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashga ehtiyoj sezadi (ya‘ni, maqsadga muvodiq narsalar aqlga muvofiq, aqlga muvofiq narsalar esa maqsadga muvofiqdir);

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

uchinchidan, ko‘pchilik rivojlangan mamlakatlar raqamli iqtisodiyotni ma’lum bir ko‘rinishda amalga oshirishga imkon beradigan sezilarli texnologik asoslarga ega bo‘ladi. Keng ko‘lamli ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish natijasidako‘p sonli mutaxassis bo‘lmagan foydalanuvchilardan teskari aloqaga ega bo‘linadi, bu esa foydalanuvchi nuqtai-nazaridan texnologiyalarni takomillashtirish va ularni aholining keng qatlamlari uchun ochiq qilishga imkon beradi;

to‘rtinchidan, raqamli texnologiyalarni sanoatda joriy qilish (masalan, ishlab chiqarishda buyumlar interneti, 3D-printerlarni ishlab chiqarishga keng miqyosda joriy qilish kabilar) ancha tor doiradagi vazifalarni hal qilishi ko‘zda tutilgan. “Raqamli tibbiyot” va “aqlli shahar” ijtimoiy loyihalarini amalga oshirish esa ko‘proq murakkablik va xilma-xillikni talab qiladi hamda bunday loyihalar keng halq ommasi tomonidan taqdirlanadi. Barcha zamonaviy texnologiyalar uchun, ayniqsa, boshqaruv tizimi nuqtai-nazaridan sundayko‘rinishdagi «ijtimoiy stress- test» zarurdir.

O‘zbekistonda “Raqamli O‘zbekiston-2030” dasturining ishlab chiqilishi va hayotga tatbiq etilishi, eng avvalo, puxta va mukammal tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni shakllantirish, qolaversa, innovatsion g‘oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni Global dunyoda ilm-fan va ta’limdagi innovatsion rivojlanishning zamonaviy trendlari 15 dekabr, 2022 yil. 326 joriy etish bo‘yicha davlat organlari va tadbirkorlik sub’yektlarining uzviy hamkorligini ta’minlash, barcha soha va tarmoqlarda ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishni raqamli texnologiyalar bilan qamrab olish, bu borada zamonaviy bilimlarni chuqur egallagan, intellektual salohiyatli kadrlarni etishtirish, shu orqali, mamlakatda “axborotlashgan jamiyat” muhitini yaratishga xizmat qiladi.[5]

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so‘zi, 24.01.2020 yil.
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_economy
3. <http://xs.uz/uzkr/post/davlatimiz-rahbari-2030-jilgacha-raqamli-ozbekiston2030-dasturini-amalga-oshirishni-taklif-etdi>
4. Zokirjonovich, B. M., & Botirjon o‘g‘li, M. B. (2023). O‘zbekistonda xorijiy investitsiyalar jalb qilishning xorij tajribasidan foydalanish. "germany" modern scientific research: achievements, innovations and development prospects, 9(1).

AHOLINI DAROMADINI OSHIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI IJOBIY VA SALBIY TOMONLARI

ПОЗИТИВНЫЕ И НЕГАТИВНЫЕ СТОРОНЫ МАЛОГО БИЗНЕСА И ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ПОВЫШЕНИИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN INCREASE INCOME OF THE POPULATION

Shermatov Abdulahad

Namangan muhandislik-texnologiya instituti i.f.n. dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada aholi daromadlarini oshirish uchun kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni salbiy va ijobiy tomonlari, oilaviy biznes uchun yaratilgan sharoitlar, namanganda aholi bandligini ta'minlashga doir tahliliy ma'lumotlar bilan yoritilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik, bandlik, ishsizlik, aholi daromadlari, import, eksport, investitsiya, sanoat.

В данной статье рассмотрены отрицательные и положительные стороны малого бизнеса и частного предпринимательства для увеличения доходов населения, условия, созданные для семейного бизнеса, а также аналитические данные по обеспечению занятости населения намангана.

Ключевые слова: малый бизнес, семейный бизнес, занятость, безработица, доходы населения, импорт, экспорт, инвестиции, промышленность.

This article covers the negative and positive aspects of small business and private entrepreneurship to increase the income of the population, the conditions created for family business, and analytical data on ensuring employment of the population in namangan.

Key words: small business, family business, employment, unemployment, population income, import, export, investment, industry.

Xususiy tadbirkorlik - xo'jalik yuritishning shunday huquqiy shakli, unda mulk egasi bitta shaxs yoki oila bo'ladi va faoliyatdan kelgan daromadni (turli to'lov va soliqlar to'langanidan keyin) hammasiga egalik qiladi, qolaversa biznesdagi xavf-xatar va tavakkalchilik uchun yakka o'zi javob beradi. Tadbirkorlikning ushbu shakli chakana savdoda, umumiy ovqatlanish va maslahat sohasidagi biznesda, maishiy xizmatda, fermerlikda, tibbiyot amaliyotida va hunarmandchilikda ko'proq uchraydi.

Xususiy tadbirkorlik shakllari, yuridik shaxs tashkil qilmasdan; mustaqil ravishda, ishchilarni yollash huquqisiz; tadbirkorga tegishli mulk asosida yuritiladi. Xususiy tadbirkorlikning hozirgi kundagi ommaviy shaklidan biri xalq iste'mol tovarlarini importi va savdosi bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar yuridik shaxs tashkil qilmay eksport-import operatsiyalarini, ulgurji va chakana savdoni amalga oshiruvchilar sifatida ro'yxatdan o'tadila.

Bu ustuvor masalalarni hal etishda tadbirkorlik faoliyatining hajmigi, faoliyat turiga, tadbirkorning qobiliyatiga, tarmoqlarning ixtisoslashuviga qarab turli shakllarda faoliyat yuritishi uchun imkoniyatlar yaratigan bo'lib, tadbirkorlik faoliyatini quyidagi 5 ta guruhga ajratib qo'yilgan.

1. Faoliyat yo'nalishi bo'yicha: ishlab chiqarish, tijorat, moliyaviy va innovatsion tadbirkorlik faoliyati;

2. Tadbirkorlikning qanday vazifani bajarishiga qarab: ishlab chiqarish, boshqarish, moliyalashtirish, vositachilik va konsalting xizmatiga qaratilgan tadbirkorlik;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

3. Faoliyat turlarining soni bo'yicha bitta va ko'p tarmoqli tadbirkorlik;

4. Faoliyat murakkabligi bo'yicha: maxsus bilim talab qilmaydigan, maxsus bilim talab qiladigan, yuqori texnologiyaga va maxsus bilimga asoslangan tadbirkorlik;

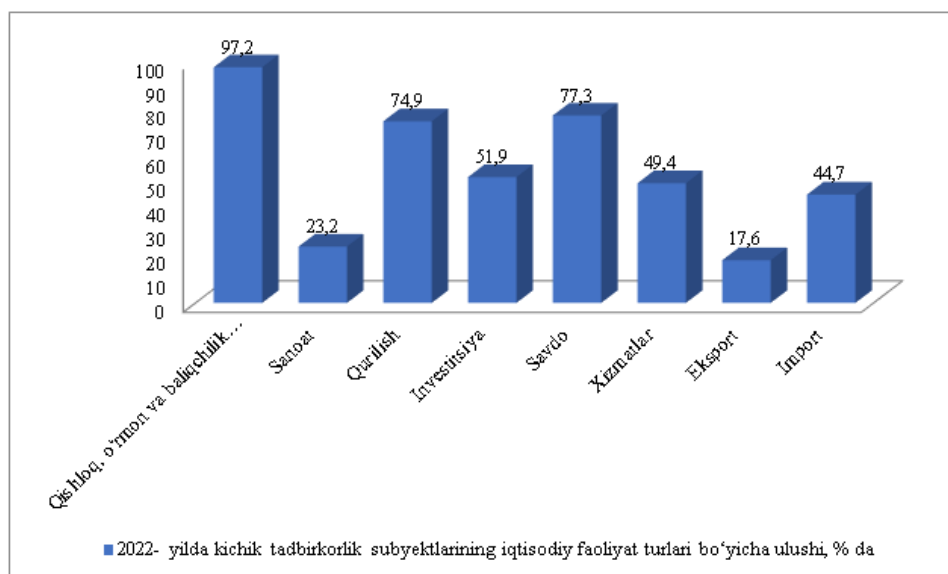
5. Faoliyatning tarmoq yo'nalishlari bo'yicha: sanoat, agrosanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish va boshqa ijtimoiy tarmoqdagi tadbirkorlik.

Xususiy tadbirkorlikning afzalliklari: birinchidan, xususiy tadbirkorlik bilan shug'ullanish uchun ruxsat olish xo'jalik shirkatlariga nisbatan soddalashtirilgan, ya'ni xususiy tadbirkor davlat ro'yxatidan o'tganidan keyin, yuridik shaxs tashkil etmasdan faoliyat yuritishi mumkin.

Bunda xususiy tadbirkor bankda hisob raqami ochishi va o'z hamkorlari bilan naqd pulsiz hisob-kitobni amalga oshirishi mumkin. Ikkinchidan, soliqa tortishning soddalashtirilgan tizimi qo'llaniladi. Bundan tashqari, to'la mustaqillik harakatdagi erkinlik va tezkorlik, barcha foyda faqat mulkning yolg'iz egasiga kelib tushadi va u ko'proq ishlashga raqobatlantiradi

Oilaviy (tadbirkorlik - oila a'zolari tomonidan tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olish maqsadida amalga oshiriladigan tashabbuskorlik faoliyatidir. Oilaviy tadbirkorlik o'z, ishtirokchilarining ixtiyoriyligiga asoslanadi. Oilaviy tadbirkorlik yuridik shaxs tashkil etgan holda amalga oshirilishi mumkin.

Oilaviy korxona uning ishtirokchilari tomonidan tovarlar lulilab chiqarish (ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish) va sivilizatsiya qilishni amalga oshirish uchun ixtiyoriy asosda, oilaviy korxona ishtirokchilarining ulushli yoki birgalikdagi mulkida bo'lgan umumiy mol-mulk, shuningdek oilaviy korxona ishtirokchilaridan har birining mol-mulki negizida tashkil etiladigan kichik tadbirkorlik subyektidir. Oilaviy korxona faoliyati uning ishtirokchilarining shaxsiy mehnatiga asoslanadi. Oilaviy korxona tadbirkorlik subyektlarining tashkiliy-huquqiy shakllaridan biridir. Oilaviy korxona faoliyatni faqat yuridik shaxs tashkil etgan holda amalga oshirishi mumkin. Oilaviy korxona o'z mulkida alohida mol-mulkka ega bo'lishi, o'z nomidan mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlarni olishi hamda amalga oshirishi, zimmasiga majburiyatlar olishi, sudda da'vogar va javobgar bo'lishi mumkin. Oilaviy korxona qonun hujjatlariga muvofiq xodimlarni yollashni amalga oshirishi mumkin. Oilaviy korxona ishtirokchilarining va uning yollanma xodimlarining umumiy soni kichik tadbirkorlik subyektlari xodimlarining qonun hujjatlarida belgilangan o'rtacha yillik sonidan ko'p bo'lishi mumkin emas. Unda oilaviy korxona ishtirokchilarining eng kam soni ikki kishidan oz bo'lmasligi kerak.

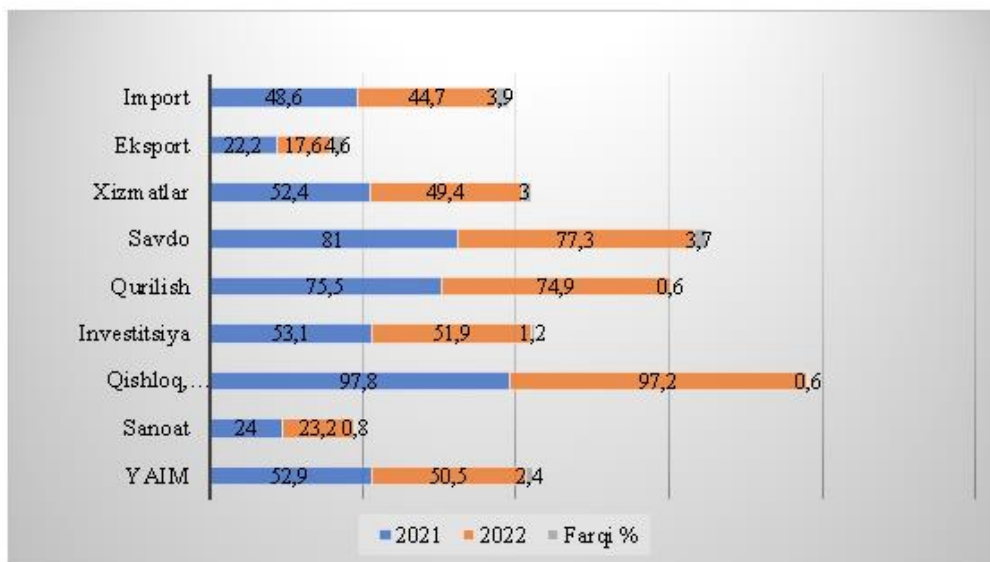

1-chizma 2022- yilda kichik tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ulushi, % da[1]

Oilaviy korxona ishtirokchilari: oila boshlig'i, uning xotini (eri), bolalari va nabiralari, ota-onasi, mehnatga qobiliyatli yoshga to'lgan boshqa qarindoshlari (bolalari va nabiralarning erlari

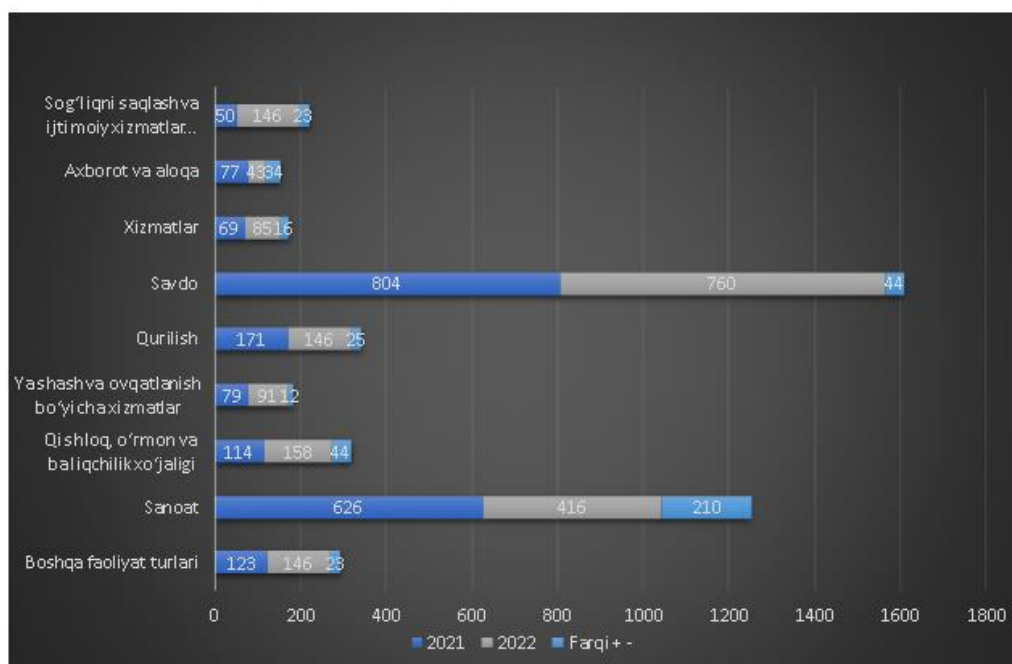
“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

(xotinlari), tug‘ishgan hamda o‘gay aka-uka va opa-singillari, ularning erlari (xotinlari) hamda bolalari, tog‘a va amaki hamda amma va xolalari) oilaviy korxona ishtirokchilari bo‘lishi mumkin. Oilaviy korxona boshlig‘i yuridik va jismoniy shaxslar bilan o‘zaro munosabatlarda oilaviy korxona nomidan uning boshlig‘i ish ko‘radi. 2022- yilda kichik tadbirkorlik subyektlarining YAIMdagi ulushi 50,5 % ni tashkil etdi. Kichik tadbirkorlik subyektlarining soni har 1000 aholiga 13,9 birlikni tashkil qildi. 2022- yilda 49,8 mingta yangi kichik korxona va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo‘jaliklarisiz) tashkil qilindi, bu o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 6,2 foizga kam demakdir.

2-chizma Kichik tadbirkorlikning asosiy ko‘rsatkichlari, % da[2]

2022- yil holatiga kichik biznes subyektlarini (dehqon va fermer xo‘jaliklarisiz) soni 43447 ta (o‘tgan yilning shu davrida 38 853 ta) ni tashkil etdi. Shundan faoliyat ko‘rsatayotganlari esa 41074 tani (jamiga nisbatan 94,5 %) tashkil etdi.

3-chizma Iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha yangi tashkil etilgan kichik korxona va mikro firmalar [3]

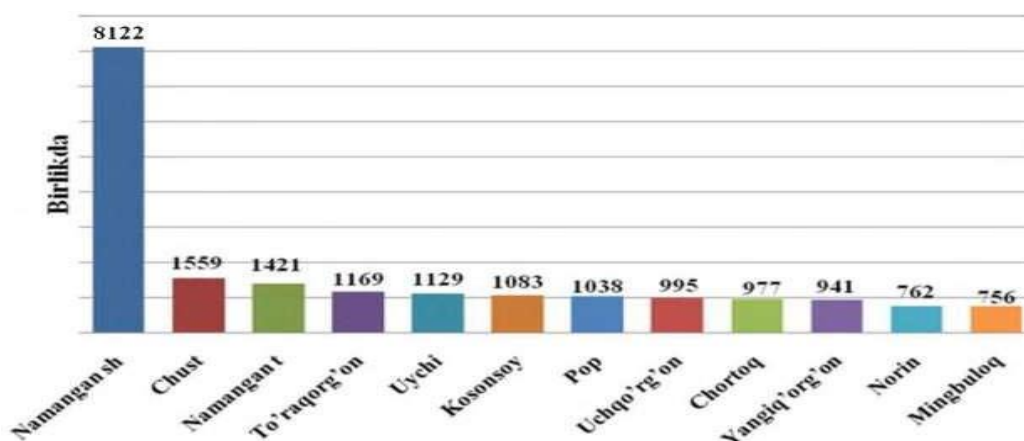
“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Namangan viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi

1-jadval

Yillar	YaHM	Sanoat	Qurilish	Bandlik
2010	76,0	42,6	84,6	78,7
2011	78,7	44,9	86,2	80,2
2012	78,4	48,6	85,8	80,7
2013	79,5	50,9	92,4	81,7
2014	79,7	59,9	94,2	83,0
2015	77,5	62,0	94,6	83,3
2016	78,6	69,4	95,1	83,3
2017	79,6	72,6	92,4	83,5
2018	79,6	72,0	91,8	83,0
2019	75,0	56,7	95,4	83,0
2020	73,7	50,0	91,3	82,0
2021	73,5	49,2	93,5	81,7

2022-yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining YAHM dagi ulushi 65,9 % ni tashkil etdi.

4-rasm Hududlar kesimida faoliyat yuritayotgan korxonalar va tashkilotlar ulushi sonda (fermer va dehqon xo'jaliklaridan tashqari)[4]

Kichik biznes subyektlarining soni har 1000 aholiga 11,5 birlikni tashkil qildi. 2022-yilda 3354 ta yangi kichik korxona va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo'jaliklarisiz) tashkil qilindi, bu o'tgan yilning shu davriga nisbatan 9,8 foizga ko'p (Andijon viloyati misolida) Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha eng ko'p kichik korxona va mikrofirmalar savdoda 1053 ta, qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida 1026 ta, sanoatda 591 ta, qurilishda 140 ta, yashash va ovqatlanishda 99 ta, tashish va saqlashda 86 ta tashkil etilgan. 2018 yilda Namangan viloyatida 2,5 mingdan ortiq yangi tadbirkorlik korxona va tashkilotlari tashkil etilib, bu 2017 yilga nisbatan 1,2 foizga ko'paygan.

Shuningdek faoliyati tugatilgan korxona va tashkilotlarning soni o'tgan yilning shu davriga nisbatan 1,4 foizga ko'paygan hamda ularning soni 1758 mingtani tashkil etgan. Buning natijasida 2018 yil faoliyat ko'r satayotgan korxona va tashkilotlar soni 1,1 foiz ga o'sgan hamda ularning umumiy soni 19952 mingtani tashkil etgan. Faoliyat ko'r satayotgan korxonalar va tashkilotlarning asosiy ulushi Namangan shahrida (40,7 foiz), Chust (7,8 foiz), Namangan tumani (7,1 foiz) va

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

To‘raqorg‘on (5,9 foiz) tumanlari xissasiga to‘g‘ri keladi. Iqtisodiy faoliyat turlari boyicha jami faoliyat ko‘rsatayotgan korxona va tashkilot laming 24,3 foiz savdoda, 19,5 foiz sanoatda, 7,3 foiz qurilishda, 7,3 foiz qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligida, 4,0 foiz yashash va ovqatlanish bo‘yicha xizmatlarda, 3,5 foiz tashish va saqlash, 1,5 foiz axborot va aloqa, 2,2 foiz sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish va 30,4 foiz boshqa faoliyat turlari hissasiga to‘g‘ri keladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston statistika qo‘mitasi www.stat.uz
2. O‘g‘li, m. b. b. (2021). Establishment and activity of small free economic zones in the territory of uzbekistan. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 1(2), 156-159.
3. Muxitdinov, Sh. Z. (2021). Tadbirkorlik sub’yektlarida xatarlarni boshqarishning nazariy-uslubiy asoslari. Scientific progress, 1(6), 939-943.
4. Statistika ma’lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlandi

UDK 69(075)

NAMANGAN VILOYATIDA QURILISH KLASSTERINI TASHKIL ETISH IMKONIYATI

ВОЗМОЖНОСТИ СОЗДАНИЯ СТРОИТЕЛЬНОГО КЛАСТЕРА В НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

OPPORTUNITIES TO CREATE A CONSTRUCTION CLUSTER IN NAMANGAN REGION

Dadabayev To‘lqinjon Yusupjonovich

Toshkent kimyo xalqaro universiteti iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent “Iqtisodiyot”
kafedrasini mudiri

Azimova Muslima Kamoliddin qizi

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Business Administration (MBA)

Annotatsiya

Ushbu maqolada Namangan viloyatida qurilish sohasidagi kichik biznes va tadbirkorlik subyektlari faoliyati tahlil qilingan. Viloyatda qurilish industriyasini boshqaruv va savdo faoliyatini samarali tashkil etishda klasterlash usulidan samarali foydalanish yo‘llari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. Iqtisodiyot, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, investitsiya, savdo, klaster.

В данной статье проведен анализ деятельности субъектов малого бизнеса и предпринимательства в строительной отрасли в Наманганской области. Изложены пути эффективного использования метода кластеризации при управлении строительной промышленностью и организации успешной торговой деятельности в регионе.

Ключевые слова. Экономика, малый бизнес, частное предпринимательство, инвестиции, торговля, кластер.

This article analyzes the activities of small businesses and entrepreneurship in the construction industry in Namangan region. The ways of effective use of the clustering method in the management of the construction industry and the organization of successful trading activities in the region are described.

Keywords. Economy, Small Business, Private Enterprise, Investment, Trade, cluster.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida xo‘jalik yuritish tizimini innovatsion shakli hisoblangan, o‘zaro pirovard mahsulot ishlab chiqaradigan va geografik yaqin bo‘lgan korxona va tashkilotlarni o‘z ichiga olgan "Klaster"larning shakllanishi bilan ahamiyatli. Klasterlarni shakllantirishdan maqsad shahar, tuman va viloyatda joylashgan bir xil soha korxonalarini va ular bilan yagona texnologik zanjirda bo‘lgan ta‘lim, ilmiy, injiniring, konsalting, standartlashtirish, sertifikatlashtirish va boshqa xizmatlarni uyg‘unlashtirish - innovatsion ishlab chiqarishni tashkil etish asosida yuqori qo‘shilgan qiymatli raqobatbardosh tovarlar yaratishga yo‘naltirishdan iborat.

"Klaster" fransuzcha atama bo‘lib o‘zbekchaga tarjimada "panja", "bosh", "bog‘lam", "guruh", "to‘planish", "turg‘un" ma‘nolarini anglatadi. Shuningdek, "Klaster" tanlanma tadqiqotlarning bir usuli sifatida ham ifodalanadi. Qurilishda klasterini tashkillashtirish hududlarda qurilish majmuasining tashkiliy shakllari va joylashuviga mos holda rivojlanadi. Qurilishning tashkiliy shakllarini to‘g‘ri tanlash mazkur sohani bajarishi joiz bo‘lgan vazifalardan kelib chiqadi. Bir tomondan, qurilish sohasidagi xo‘jalik yurituvchi subyektlar tadbirkorlik tuzilmalari sifatida ish olib borishlari, ularning sa‘y-harakatlari foyda olishga, raqobatbardoshlikka erishishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Shu jihatdan, qurilish sohasida klasterlashtirishning tashkiliy shakllari mulk egalariining moliyaviy-iqtisodiy manfaatlari ishonchli himoya etilishini ta‘minlashi, korxonaning moliyaviy barqarorligi va moliyaviy nazorat uchun imkon berishi zarur. Qurilish industriyasi tarmoq xususiyatlariga ko‘ra sanoat qurilishi, transport qurilishi, uy-joy qurilishi va boshqalardan iborat bo‘ladi. Qurilish oddiy va kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, jamiyatning hayotiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarur. Ammo qurilish, milliy iqtisodiyotning bir sohasi sifatida, ijtimoiy ishlab chiqarish taraqqiyotining faqat eng yuksak pog‘onalaridagina, ijtimoiy mehnat taqsimoti jarayonida vujudga keladi. Ma‘lumki, O‘zbekiston respublikasi prezidenti SH. Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 60 sonli farmonlarida “Hududlarda aholining yashash sharoitini yaxshilash uchun urbanizatsiya siyosatini yanada takomillashtirish.

Samarqand va Namangan shaharlarini istiqbolda “millionlik shaharlar” ga aylantirish bo‘yicha choralar ko‘rish. 450 ming aholiga mo‘ljallangan Yangi Andijon shahrining dastlabki bir nechta mavzellarini qurib, foydalanishga topshirish. Qashqadaryo viloyatining urbanizatsiya darajasini 50 foizga etkazish.” kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan.[1]

O‘zbekiston Respublikasi qurilish tarmog‘ini modernizatsiya qilish, jadal va innovatsion rivojlantirishning 2022- 2025-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida 2020-yil 27- noyabrda PF-6119-son Farmoniga ko‘ra quyidagilar belgilandi:[2]

- qurilish tarmog‘ini modernizatsiya qilish, jadal va innovatsion rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari belgilab olindi:

- hududlarni shaharsozlik jihatidan rivojlantirish va ushbu jarayonda jamoatchilikning samarali ishtirokini ko‘zda tutildi;

- shaharsozlik faoliyatining sifati va xavfsizligini oshirish belgilandi;

- shaharsozlik faoliyati sohasida kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ilmiy salohiyatni rivojlantirish masalalari belgilab olindi.

Mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy hayotida qurilish industriyasining roli va o‘rni rivojlanayotgan xo‘jalikning qurilish mahsulotlariga bo‘lgan asosiy ehtiyojlarni qondirishdan iboratdir. Bu har qanday iqtisodiyotning eng o‘zgaruvchan qismi hisoblanadi. Qurilish industriyasining tarkib topishi va klasterlash munosabatlari hududning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati o‘zlashtirilishi darajasiga, ishga solinayotgan tabiiy resurslarning xususiyatlariga bog‘liq.

Namangan viloyati o‘zining tabiati va sanoati rivojlanganligi bilan respublikada boshqa viloyatlardan ajralib turadi. Viloyat sanoatni ulushida kichik biznes subyektlarining o‘rni beqiyos.

Viloyat qurilish sanoatining 2022 yil yakuniga ko‘ra 54,8 foiz kichik korxonalar, 10,9 foiz yirik sanoat korxonalar va 34,3 foiz norasmiy sektorga to‘g‘ri keladi. Qurilish sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan korxona va tashkilotlar soni ushbu sohaning quyidagi yo‘nalishlari kesimida qaralganda; binolar va inshootlar qurilish yo‘nalishi 50,8foiz ulushi; fuqarolik obyektlarini qurish yo‘nalishi 10,9 foiz ulushi; ixtisoslashtirilgan qurilish ishlari yo‘nalishi 38,3 foiz ulushni tashkil

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

etdi. 2022 yilda viloyatda 2454 ta qurilish korxonalari bo‘lib 2021 yilga nisbatan 102 foizga oshdi. Bu 2019 yildagidan deyarli 556 taga ko‘p degani. Korxonalar sonining ortishi eng kuchli omili soha xizmatlariga talab mamlakatning barcha hududlarida jadal ravishda kengayib borayotganligidir. Bu esa, o‘z navbatida iqtisodiyotning barcha sohalarida investitsion faollik yaxshilanib borayotganligi bilan izohlanadi. Viloyatda qurilish korxonalar eng ko‘m Namangan shahriga to‘g‘ri keladi. Viloyatda 2022 yil holatiga 2454 ta qurilish korxonasi mavjud bo‘lgan bo‘lsa shundan eng ko‘p Namangan shahrida 752 tani 30,6 foizni, Uychi 246 tani 10,0 foizni, Kosonsoy tumanlarida 254 tani 10,2 foizni tashkil qilgan. Eng kam qurilish korxonalar Mingbuloq tumanida joylashgan bo‘lib 2022 yil holatiga ko‘ra 83 tani 3,4 foizni tashkil qilgan. 1-jadval [3]

2022 yilda, jami qurilish ishlari hajmi tarkibida yirik qurilish tashkilotlari tomonidan bajarilgan qurilish ishlari hajmi 734964,1 mln. so‘mni tashkil etdi.

1-jadval

Namangan viloyati qurilish korxonalari soni va ulushi to‘g‘risida ma’lumot

Tumanlar	2019 yil		2020 yil		2021 yil		2022 yil	
	Soni	Ulushi %	Soni	Ulushi %	Soni	Ulushi %	Soni	Ulushi %
Mingbuloq	73	4,0	84	3,4	79	3,3	83	3,4
Kosonsoy	193	10,0	268	12,0	259	10,7	254	10,2
Namangan	122	6,3	124	5,4	135	5,6	117	4,7
Norin	80	4,1	115	5,0	133	5,5	136	5,5
Pop	67	3,4	93	4,1	112	4,7	117	4,7
To‘raqo‘rg‘on	78	4,0	92	4,0	100	4,2	109	4,4
Uychi	182	9,4	208	9,3	231	9,6	246	10,0
Uchqo‘rg‘on	94	5,0	141	6,3	174	7,3	178	7,2
Chortoq	136	7,0	154	6,8	168	7	174	7,4
Chust	135	7,0	169	7,5	167	7	184	7,1
Yangiqo‘rg‘on	84	4,3	95	4,2	102	4,3	104	4,2
Namangan sh.	684	35,5	728	32,0	738	30,8	752	30,6
Namangan viloyati	1928	100	2271	100	2398	100	2454	100

Qurilish ishlari 2021 yilga nisbatan 204,2 % ni tashkil etib, jami qurilish ishlari hajmidagi ulushi 2021- yildagi ko‘rsatkich darajasidan 5,0 % punktga ko‘payib, 10,9 % ni tashkil etdi.

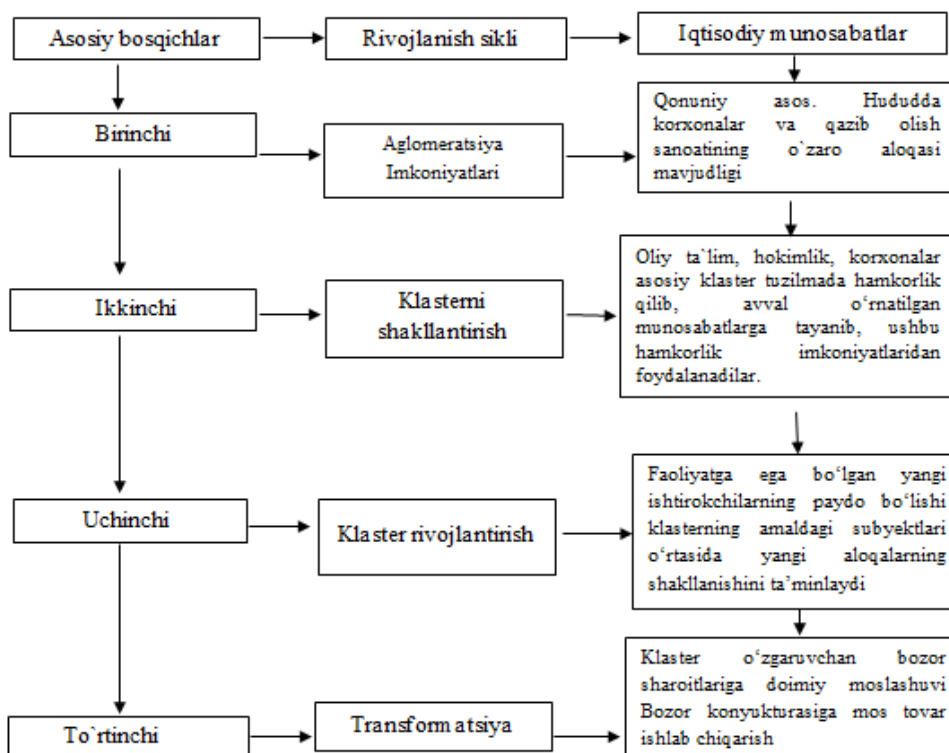
2-jadval

Namangan viloyatida qurilish ishlari

Tumanlar	Qurilish ishlari, mln. so‘m	Shu jumladan:		
		Yirik qurilish tashkilotlari	Kichik va mikrofirmalar	Norasmiy sektor
Mingbuloq	302320,9	12050,7	121942,0	168328,2
Kosonsoy	530029,3	6250,0	250557,1	273222,2
Namangan	438940,9	4910,9	295559,7	138470,3
Norin	261124,7	0,0	105804,9	155319,8
To‘raqo‘rg‘on	364046,8	2561,2	206663,5	154822,1
Uychi	760941,0	49630,1	549770,7	161540,2
Uchqo‘rg‘on	396501,5	27526,4	194443,6	174531,5
Chortoq	523605,6	16350,0	308994,0	198261,6
Chust	379181,6	3300,7	167934,8	207946,1
Yangiqo‘rg‘on	356500,6	0,0	171731,1	184769,5
Namangan sh.	1820711,7	311424,3	1141627,9	367659,5

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2022 yilda kichik korxona va mikrofirmalar tomonidan bajarilgan qurilish ishlari hissasiga jami qurilish ishlari hajmining 54,8 % i to‘g‘ri kelib, 2021 yil ko‘rsatkichiga nisbatan 5,6 % punktga kamaydi. Ular hissasiga to‘g‘ri kelgan qurilish ishlari hajmi 2021 yilga nisbatan 100,3 % ni tashkil etgan bo‘lib 3706277,9 mln. so‘m miqdorida qayd etildi. Bundan ko‘rinadiki Namangan viloyatining qurilish sanoati rivojlanishida kichik korxona va mikrofirmalar va norasmiy sektorni o‘rni beqiyos bo‘lib ular faoliyatini tizimlashtirish va yagona tuzilma orqali klasterlash muhim ahamiyat kasb etadi.

1-rasm. Viloyatda klasterni shakllantirish bosqichlari

Viloyatda qurilish klasterlarini rivojlantirish jarayoni har doim ham har xil mintaqaviy klasterlarga o‘xshash bo‘lmagan bir qator bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Shuni ta’kidlash kerakki, klasterni shakllantirish davlat tashabbusi bilan tegishli mintaqada tegishli siyosat ishlab chiqilgandan so‘ng boshlanadi. Bunda alohida qurilish kompaniyalarining hukumat siyosatiga monand holda va o‘z tashabbuslari bilan pastdan yuqoriga qarab klaster munosabatlariga kirishadilar va integratsiya jarayoni sodir bo‘ladi. Xulosa sifatida shuni ta’kidlash kerakki Viloyatda klasterni yaratish shartlari ishlab chiqarishni baynalminallashtirish, iqtisodiy tizimlarning globallasuvi, ekologik muammolarning dolzarbligi, alohida firmalar yoki tashkilotlarning ehtiyojlari yoki ishlab chiqarishga ilmiy-tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlarini joriy etish natijalari bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ular rivojlanishning milliy va mintaqaviy strategik maqsadlaridan, qonunchilikka yoki tadbirkorlik subyektlari tamoyillariga o‘zgartirishlar kiritilishidan kelib chiqmoqda. Mamlakat mintaqalarida ko‘pincha iqtisodiy ixtisoslashuvi, qurilish kompaniyalarining raqobatbardoshligi va qurilish vazifalari va inshootlarining ishlash hajmi jihatidan sezilarli farqlar mavjud. Bu mahalliy, mintaqaviy, respublika yoki global darajada ichki va tashqi resurslarni birlashtirish orqali yaratilishi mumkin bo‘lgan barqaror raqobatbardosh ustunlikdir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston respublikasi prezidenti SH. Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 60 sonli farmoni

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2. O‘zbekiston Respublikasi qurilish tarmog‘ini modernizatsiya qilish, jadal va innovatsion rivojlantirishning 2022- 2025-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida 2020-yil 27- noyabrdagi PF-6119-son Farmoni
3. Namangan viloyat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari.<https://www.namstat.uz/uz/default/press-relizlar/7164-2020-yil-4>
4. Makhmudov, T. O., & ogli Kodirov, K. T. Methods for evaluating the effectiveness of the marketing activities of an enterprise, analysis and results. gwalior management academy, 146.

UDK: 334.658.81

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING SAVDO FAOLIYATIDA MARKETING STRATEGIYALARINI AHAMIYATI

МАЛЕНЬКИМ КОМПАНИЯМ ВАЖНОСТЬ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ В КОММЕРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

THE IMPORTANCE OF MARKETING STRATEGIES IN COMMERCIAL ACTIVITIES FOR SMALL COMPANIES

Maxmudov Tohirjon Olimjonovich

Namangan muhandislik texnologiya institute “Marketing kafedrası” dotsenti

Shukurjonov Sarkor O‘tkir o‘g‘li

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada kichik biznes subyektlari savdo faoliyatini rivojlantirishda marketing strategiyalarni qo‘llash orqali raqobatbardoshligini oshirish yo‘llari yoritilgan. O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati tahlil qilingan. Kichik biznes subyektlari savdo faoliyatini marketing strategiyalri orqali rivojlantirish bo‘yicha ilmiy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. Marketing, kichik biznes, savdo, tashqi savdo, eksport, import, strategiya, merchandayzing, savdo hududlari.

В данной статье рассматриваются пути повышения конкурентоспособности субъектов малого предпринимательства за счет использования маркетинговых стратегий при развитии сбытовой деятельности. В Узбекистане была проанализирована деятельность малого бизнеса и частного предпринимательства. Разработаны научные выводы и рекомендации по развитию сбытовой деятельности субъектов малого предпринимательства с помощью маркетинговых стратегий.

Ключевые слова. Маркетинг, малый бизнес, торговля, внешняя торговля, экспорт, импорт, стратегия, мерчандайзинг, торговые площади.

This article covers ways to improve the competitiveness of small business entities through the use of marketing strategies in the development of sales activities. The activities of small business and private entrepreneurship have been analyzed In Uzbekistan. Scientific conclusions and recommendations for the development of sales activities of small business entities through marketing strategies have been developed.

Keywords. Marketing, small business, trade, foreign trade, export, import, strategy, merchandising, sales areas.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Har qaysi mamlakat taraqqiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlarning eng muhim omili bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti va modernizatsiyalash sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ijtimoiy hayotda qator funksiyalarni bajaradi.

Jahonda globallashuv raqobatning kuchayib borishi natijasida iqtisodiyotni izchil o‘rish sur‘atlarini ta‘minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlari va turmush darajasini oshirishda kichik biznesni barqaror rivojlantirish orqali erishishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. «Korxonalarining umumiy sonida kichik biznesning ulushi AQShda 97,6 foiz, Germaniyada 98,5 foiz, Xitoyda 98 foizni, yalpi ichki mahsulotda kichik biznesning ulushi esa AQShda 52 foiz, Germaniyada 57 foiz, Xitoyda 55 foizni tashkil etmoqda» [1].

Ayni shu maqsadda, ishlab chiqarish omillaridan samarali foydalanish, savdo faoliyatida marketing strategiyalarini qollash orqali kichik biznes faoliyatini barqaror rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo‘lmoqda. O‘zbekistonda kichik biznesni savdo faoliyatini barqaror rivojlanishini ta‘minlashda qulay tadbirkorlik muhitini yaratishga, uning yalpi ichki mahsulotdagi, ish bilan bandlikdagi, eksportdagi ulushini oshirishga, hududlarning ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanishda tadbirkorlikni kengaytirishga va bu asosda aholi turmush darajasini oshirish hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. «Hududlarda tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, ishsizlik va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha mavjud tuzilmalar faoliyatini takomillashtirish, tadbirkorlik sub‘ektlari o‘z faoliyatini boshlashi uchun zarur ma‘lumotlarni erkin foydalanishga chiqarish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy sektorga keng yo‘l ochish» [2] vazifalari belgilab berildi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda kichik biznes barqarorligini belgilovchi savdo faoliyatini samarali tizimli amalga oshirish strategiyalarini ishlab chiqish bu boradagi ilmiy izlanishlarning ustuvor yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Marketing elementlarining paydo bo‘lishi XVII asrning o‘rtalariga borib taqaladi. Bu davrgacha tovarlarni natural ayirboshlashning turli shakllari paydo bo‘ladi, keyinchalik marketing faoliyatining birinchi elementlari, yani reklama, narx, sotish kabilarning rivojlanishi kuzatildi. Marketing nafaqat falsafa, fikrlash tarzi va iqtisodiy tafakkur yo‘nalishi, ammo ayrim firma, kompaniya, tarmoq va butun iqtisodiyot bo‘yicha amaliyot faoliyati hamdir. Bundan tashqari marketingni loyihaviy (vertikal) yoki matritsali tashkiliy shakllarini ham korxonalarga tatbiq etish amri mahol. Chunki, bunday shakllarda bir nechta marketolog mutaxassislar, ko‘proq moddiy va moliyaviy resurslar talab qilinadi. Korxonalarda esa, bunday imkoniyatlar mavjud emas. Shu sababli, ularga xos marketingning tashkiliy shaklini ham ishlab chiqish lozim. Ularning xususiyatlarini hisobga olgan holda, marketing xizmatlarini tashkiliy tamoyili va shaklini ishlab chiqib, yangi modelini tuzish lozim. Bugungi kunda mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyatiga alohida e‘tibor berilmoqda.

Shuningdek davlatimiz rahbari tomonidan tadbirkorlik faoliyati rivojlantirish bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Tadbirkorlik faoliyatining rivojida marketing sohasi ahamiyatlidir. Kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatida qaror qabul qilish va uni ishlab chiqishda kichik biznes va tadbirkorlikning samarali vositasi hamda asosi bo‘lib marketing hisoblanadi hamda kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini boshqarish tizimida, uni tashkil etishda, rejalashtirish va nazorat qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda 2022 yilda kichik tadbirkorlik (biznes)da sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi 142611,7 milliard so‘mni yoki o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 117,1% ni tashkil etdi. Hududlar kesimida esa Toshkent shahri etakchi o‘rinni egallab, sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi 15002,4 milliard so‘mga etdi.

Qurilish sohasi bo‘yicha 93620,8 mlrd so‘m, Xizmatlar sohasida 173157,7 mlrd so‘mni tashkil qilgan bolsa ekport ko‘rsatgichlari 5696,2 mln AQSH dollar, Import 15154,1 mln AQSH dollarni tashkil qildi. Kichik biznes subyektlarini savdo faoliyati 2017 yilda 92973,0 mlrd so‘m bo‘lgan bo‘lsa 2022 yilda 253573,4 mlrd so‘mga etib 272,7 foizga usishga erishildi. Bu esa mamlakatda kichik biznes subyektlarini faoliyatida kundan kunga rivojlanayotganidan dalolat beradi.

Tashqi savdo aylanmasi – muayyan davr uchun mamlakat eksporti va importi qiymatining miqdori hisoblanadi. Tovarlarning tashqi savdo statistikasida bojxona hududiga olib kirish (import) yoki bojxona hududidan olib chiqish (eksport) natijasida mamlakat material resurslari zaxiralariga

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

qo‘shiladigan yoki ulardan ayirib tashlanadigan tovarlar hisobi tashqi savdo umumiy hisob tizimi asosida yuritiladi. Mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar xorijiy davlatlar bilan savdo aloqalarining jadal o‘shishiga xizmat qilmoqda.

1-rasm

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyot tarmoqlaridagi asosiy ko‘rsatkichlari hajmi [8]

Ko‘rsatkichlar	2017 y	2018 y	2019 y	2020 y	2021 y	2022 y
Sanoat (mlrd.so‘m)	61367,8	87962,0	83344,2	103020,8	121719,2	142611,7
Qurilish (mlrd.so‘m)	22469,4	37451,7	53960,9	63866,6	77762,0	93620,8
Bandlik (ming kishi)	10541,5	10128,8	10318,9	9865,7	10070,7	10222,9
Eksport (mln.AQSH.dol)	2759,3	3810,8	4714,8	3100,9	3711,2	5696,2
Import (mln.AQSH.dol)	7511,9	10916,2	14972,2	10943,3	12389,0	15154,1
Savdo (mlrd.so‘m)	92973,0	114896,4	138920,7	164106,1	204787,4	253573,4
Qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi (mlrd.so‘m)	152010,5	191759,2	219466,9	253238,2	307280,2	347222,0
Xizmatlar (mlrd.so‘m)	69212,7	84433,4	103106,6	114052,7	144812,7	173157,7
Yuk tashish (mln. tonna)	548,8	611,7	41,0	638,9	678,9	588,1
Yuk aylanmasi (mln. tonna -km)	10444,4	11657,7	12152,3	12304,6	13108,1	14394,9
Yo‘lovchi tashish (mln. yo‘lovchi)	5037,5	5242,6	5345,0	4904,8	5237,6	5606,0
Yo‘lovchi aylanmasi (mln.pass.km)	111435,0	115335,2	117412,7	107766,7	114681,5	123882,5

Xususan, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish bo‘yicha qabul qilingan qarorlar mahalliy kompaniyalarga tashqi bozorlarda ko‘proq tajriba orttirishga imkon beradi. Pirovardida ular jahon savdosida raqobatdosh ustunlikka ega bo‘ladi.

2022 yilda O‘zbekiston Respublikaning tashqi savdo aylanmasi 50 mlrd. AQSH dollarini tashkil etib, 2021 yilga nisbatan 7837,9 mln. AQSH dollariga yoki 18,6 % ga ko‘paydi. Shu davrda mamlakat bilan tashqi savdo aylanmasida eng yuqori ulushga ega bo‘lgan davlatlar Rossiya 18,6 foiz, Xitoy 17,8 foiz, Qozag‘iston 9,2 foiz, Turkiya 6,4 foizni tashkil etib ular eksport, import hajmida yuqori ulushga ega hisoblanadi.

Rossiya Federatsiyasi TSA – 9 279,7 Eksport: 3 066,9 Import: 6 212,8 18,6 %	XXR TSA – 8 923,8 Eksport: 2 519,0 Import: 6 404,8 17,8 %	Qozog‘iston TSA – 4 621,0 Eksport: 1 379,7 Import: 3 241,2 9,2 %	Turkiya TSA – 3 223,9 Eksport: 1 507,4 Import: 1 716,5 6,4 %	Koreya Respublikasi TSA – 2 340,6 Eksport: 48,1 Import: 2 292,5 4,7 %
Qirg‘iz Respublikasi TSA – 1 260,0 Eksport: 979,3 Import: 280,7 2,5 %	Germaniya TSA – 1 159,3 Eksport: 88,9 Import: 1 070,4 2,3 %	Turkmaniston TSA – 926,3 Eksport: 194,8 Import: 731,5 1,9 %	Afg‘oniston TSA – 759,9 Eksport: 750,6 Import: 9,3 1,5 %	Hindiston TSA – 690,5 Eksport: 35,6 Import: 654,9 1,4 %

1-rasm. O‘zbekiston respublikasi bilan tashqi savdo aylanmasida eng yuqori ulushga ega bo‘lgan davlatlar [8] (2022-yil, mln. aqsh dollari)

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Kichik biznes subyektlari uchun savdo faoliyati rivojlantirishning asosiy qatori marketing strategiyalarini ishlab chiqish juda muhimdir. Marketing strategiyalari, biznes subyektlari uchun xavfsiz va samarali bo‘lgan reklama, sotishlar va xizmatlarni taqdim etishlari uchun qo‘llaniladi. Kichik biznes subyektlari uchun marketing strategiyalari ishlab chiqishning muhim ahamiyatini tushunish va ularni amalga oshirish bo‘yicha tavsiyalar:

- kichik biznes subektlarini savdo faoliyatini rivojlantirishda raqamli marketing strategiyalrini qo‘llash orqali mijozlarga mahsulotlarini savdo vositachilarsiz sotish imkoniyati paydo bo‘ladi va ular bilan aloqani samarali yo‘lga qo‘yish imkoniyati paydo bo‘ladi. Shu orqali ularning ishlab chiqarilgan mahsulotga talab va ehtiyojlari, fikrlari to‘grisida ma’lumotga ega bo‘lish imkoniyatiga ega boladi.

- mahsulotlarini savdo faoliyatida merchandayzing strategiyasini yo‘lga qoyish bu kichik biznes subyektlari uchun savdo do‘kon jarayonlari uchun muhim ahamiyat kasb etadi chunki haridorlarga samarali savdoni tashkillashtirish bilan bir qatorda ularni mijozga aylantirish imkoni beradi.

- kichik biznes subyektlari ishlab chiqarish faoliyati kam bo‘lganligi eksportda mahsulotga talab hajmini etarli qondira olmagan va ularni yuk transport mashinalari to‘ldira olmaganligi harajatlari ko‘p shuning uchun har bir viloyatda eksport logistik markaz tashkillashtish hamda shu orqali barcha ishlab chiqarilgan mahsulotarni biz joydan eksport qilish imkoniyatini yaratish mumkin. Misol uchu to‘qimachilik mahsulotlariga, qishloq ho‘jalik mahsulotlariga ixtisoslashgan markazlar qurish maqsadga muvofiq. Shunday qilib, kichik biznes subyektlari uchun savdo faoliyati rivojlantirish, marketing strategiyalari ishlab chiqish, mijozlar bilan aloqada bo‘lish, va reklama strategiyalari ishlab chiqish kabi ko‘plab asosiy qadamlarni o‘z ichiga oladi. Bu qadamlarni amalga oshirish yordamida, sizning biznesingizning ko‘p mijozlarga taqdim etilish imkonini oshirishingiz va biznesingizni rivojlantirishingiz mumkin.

-

Adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://www.reportlinker.com/market-report/Business-Services/8477/>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida» gi farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>
3. Маршалл А. Принципы политической экономии. Т. – 1. – М.: Директ-Медиа, 2012
4. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Пер.с англ. – М., 1962. - 408 с.
5. Сэй Ж.Б. Трактаты политической экономии. – М.: Директ-Медиа, 2007
6. G‘ulomov S.S. Tadbirkorlik va kichik biznes. – T.: «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2002. – 365 b.
7. Muftaydinov Q. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari. iqtisod fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – T.: O‘zMU 2004. – 40 b.
8. O‘zbekiston statistika qo‘mitasi ma’lumotlari. <https://stat.uz/uz/default/press-relizlar/17505-2022>

GERMANIYA CHAKANA SAVDO TARMOQLARINING RIVOJLANISHI VA ULARNI BOZOR STRATEGIYALARI

РАЗВИТИЕ НЕМЕЦКИХ РОЗНИЧНЫХ СЕТЕЙ И ИХ РЫНОЧНЫЕ СТРАТЕГИИ

THE DEVELOPMENT OF GERMAN RETAIL NETWORKS AND THEIR MARKET STRATEGIES

Qodirov Humoyun Tolibjon o‘g‘li

Namangan muhandislik-texnologiya institute “Marketing” kafedrası dotsentri v.v.b. (PhD), i.f.f.d.,

Annotatsiya

Maqolada Germaniya supermarket va gipermarketlarining rivojlanishi raqamlashtirishi to‘g‘risida aytib otilgan. Germaniyadagi ko‘plab sanoat va tarmoqlarga, shu jumladan statsionar chakana savdoga ham ta‘sir qiladi. Natijada, tobora ko‘proq chakana sotuvchilar ko‘p kanalli strategiyalarga murojaat qilmoqdalar. Covid-19 pandemiyasi va tegishli cheklovlar hamda choralar ushbu tendensiyani yanada kuchaytirdi va elektron tijoratga o‘tishni tezlashtirdi.

Kalit so‘zlar: rivojlanish, raqamlashtirish, strategiya, cheklov, elektron, tijorat, tarmoq, bozor

В статье говорится о развитии и цифровизации немецких супермаркетов и гипермаркетов. Это затрагивает многие отрасли и сектора в Германии, включая физическую розничную торговлю. В результате все больше и больше ритейлеров обращаются к омниканальным стратегиям. Пандемия Covid-19 и связанные с ней ограничения и меры еще больше усилили эту тенденцию и ускорили переход к электронной коммерции.

Ключевые слова: развитие, оцифровка, стратегия, ограничение, электроника, коммерция, сеть, рынок

The article talks about the development and digitalization of German supermarkets and hypermarkets. This affects many industries and sectors in Germany, including physical retail. As a result, more and more retailers are turning to omnichannel strategies. The Covid-19 pandemic and associated restrictions and measures have further accelerated this trend and accelerated the shift to e-commerce.

Keywords: development, digitization, strategy, constraint, electronic, commerce, network, market

Savdo sohasi har qanday ishlab chiqarish zanjirining yakuniy bo‘g‘ini bo‘lib, tovarlarni iste‘molchilarga etkazib berish samaradorligi, hajmi va tezligi savdo kanallarining kengligi va xilma-xilligiga bog‘liq. Ushbu tarmoqning samarali faoliyat yuritishi ishlab chiqaruvchilarning tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishga, ichki va tashqi bozordagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Germaniya yalpi ichki mahsuloti 3,386 milliard evro va xarid qobiliyati 1,893 milliard evro bo‘lgan Yevropadagi eng yirik iste‘mol bozoridir. Shu sababli, chakana sektor yangi biznes, savdo va investitsiya uchun imkoniyatlar boyligini namoyish etishda davom etmoqda. Chakana savdo sektori 2018 yilda umumiy yillik daromadi 525 milliard evroni tashkil etgan va kunlik 50 million mijozlarga ega bo‘lgan Germaniyaning eng yaxshi 3 sanoatidan biridir. Germaniyada eng ko‘p pulni quyidagi toifalarga sarflanadi: oziq-ovqat, ichimliklar, tamaki, kiyim-kechak, poyabzal, kosmetika, tanani parvarish qilish uchun mahsulotlar, mebel, uy-ro‘zg‘or buyumlari va dam olish uchun soatlar va aksessuarlar. Umuman olganda, 300 000 ga yaqin korxona nemis chakana sanoatiga tegishli bo‘lib, ularning aksariyati kichik va o‘rta korxonalaridir. Sanoatda taxminan 3,261 million kishi ishlaydi. Chakana savdo korxonalarining qariyb 20 foizi kelajakda

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

investitsiyalarini oshirishni rejalashtirmoqda. Sarmoyaning asosiy qismi marketing, biznes jihozlari, treninglar yoki elektron biznes sohasida amalga oshiriladi. Shunisi e’tiborga loyiqki, so‘nggi bir necha yil ichida mintaqaviy va organik mahsulotlar savdosi ham o‘sdı. 2019 yilda mintaqaviy mahsulotlar 32 milliard evro va organik mahsulotlar 12 milliard evro daromad keltirdi. 2019 yilda o‘sib borayotgan yana bir segment 2,6 milliard evroga teng tabiiy go‘zallik mahsulotlari bo‘ldi, bu butun go‘zallik bozorining deyarli 20 foizini tashkil qiladi. Sotishning xuddı shunday o‘shı elektron tijorat segmentiga to‘g‘ri keladi. 2019 yilda elektron tijorat segmenti Germaniyada deyarli 60 milliard evro aylanma hosil qildi. Natijada, statsionar chakana savdo korxonalarining 55 foizi kelajakda do‘kondagi mijozlar sonining kamayish ehtimoli yuqori ekanligini taxmin qilmoqda, chunki ko‘plab odamlar onlayn xarid qiladilar. Bundan tashqari, nemis chakana savdo korxonalarining 48 foizi onlayn xaridlar natijasida o‘rtacha do‘kon maydonining qisqarishini kutmoqda. Umuman olganda, 10 ta statsionar chakana savdo korxonalaridan 9 tasi ish jarayonlariga raqamli echimlarnı kiritgan. Faqat juda kichik korxonalar hech qanday raqamli ilovalardan foydalanmaydi. Onlayn do‘konlar bilan bog‘liq eng dolzarb muammolar yangi tartibga solish natijasida vaqt cheklovlari, etarli kadrlar resurslari, xarajatlar yoki huquqiy muammolardir.

Raqamlashtirish Germaniyadagi ko‘plab sanoat va tarmoqlarga, shu jumladan statsionar chakana savdoga ham ta’sir qiladi. Natijada, tobora ko‘proq chakana sotuvchilar ko‘p kanalli strategiyalarga murojaat qilmoqdalar. Covid-19 pandemiyasi va tegishli cheklovlar hamda choralar ushbu tendensiyani yanada kuchaytirdi va elektron tijoratga o‘tishni tezlashtirdi. Statsionar chakana savdoning o‘n yillik o‘shidan so‘ng, 2020 yilda sanoat keskin pasayishni boshdan kechirdi. 2020 yil va 2021 yil boshida, bir necha oy davomida do‘konlar butunlay yopildi. Shuning uchun, ko‘plab mijozlar uchun onlayn xarid qilish qulayroq edi. Hozirgi vaqtda statsionar chakana savdoning 10% dan ortig‘i o‘z mahsulotlarini eBay yoki Amazon orqali va taxminan 7% boshqa onlayn chakana savdo platformalarida tarqatadi. Umuman olganda, 2020 yilda chakana savdo korxonalarining 14 foizi faqat o‘z onlayn-do‘konlarida faol. 2017 yildan buyon bu raqam 4 foizga oshdi, statsionar chakana savdo esa 54 foizdan 49 foizga kamaydi. Nemis onlayn-do‘konlarining taxminan 32 foiz hisob-faktura, 20 foizi Paypal va 18 foizi debet operatsiyalari orqali to‘langan. Ko‘pgina chet elliklar uchun Germaniyada oziq-ovqat xarid qilishning eng yaxshi tomoni bu narxlardir. Nemis supermarketlari odatda qo‘shni mamlakatlarga qaraganda arzonroq. Shuning uchun Belgiya, Daniya, Shveytsariya va Gollandiyaning ko‘plab aholisi o‘zlarining haftalik oziq-ovqatlari uchun chegarani kesib o‘tishadi. Nemis oziq-ovqat do‘konlari mahsulotlar, go’sht, kundalik va vegetarian taomlarining yaxshi tanlovi bilan munosib assortimentni taklif qiladi. Ko‘pchilik do‘konlarida novvoyxonalar ham bor. Mahalladagi oziq-ovqat do‘konlarida juda ham katta turdagi non, tort va qandolat mahsulotlari mavjud. Shuningdek, do‘konlar ko‘plab takliflar bilan iste’molchilarnı jalb qiladi. 2021-2022 yillarda Germaniyada iste’molchi kayfiyati kuchli o‘shini ko‘rsatdi, bu esa chakana savdoni rivojlantirishga yordam berdi. Natijada Germaniyada xususiy tadbirkorlik va biznes uchun ajoyib sharoitlar yaratildi. Narxlarning o‘shiga qaramay, uy xo‘jaliklari daromadlarining nisbatan sekin o‘smoqda, savdo hajmi oshib bormoqda, Germaniyada chakana savdo tarmog‘i va sotishdan tushgan daromad o‘sib bormoqda. Germaniyadagi do‘konlar juda xilma-xil bo‘ladi: supermarketlar, diskaunterlar, biomarketlar, Osiyo, Italiya, Rossiya mahsulotlari bilan savdo qiluvchi supermarketlar. Mahsulotlarning eng katta tanlovi supermarketlarda. Diskaunterlar, albatta, bunday xilma-xillik bilan maqtana olmaydi, lekin ular iste’molchining asosiy ehtiyojlarini qondiradi. Lidl va Aldi kabi nemis diskaunterlarining iqtisodiy modeli nafaqat Germaniyada muvaffaqiyatli balki nemis chakana gigantlarining filiallarini butun dunyoda topish mumkin. Supermarketda mahsulot tanlashda evropaliklar uchun eng muhimi: narxi, kelib chiqqan mamlakati, ozuqaviy tarkibi (vitaminlar, oqsillar, shakar va boshqalar), yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflar (masalan, go’shtdagi gormonlar va antibiotiklar), etik jihatlar (ekologiya, saqlash sharoitlari). Bu savollarga Yevropa oziq-ovqat xavfsizlik agentligi buyurtmasi bilan Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida o‘tkazilgan keng ko‘lamli sotsiologik tadqiqot javob berdi. So‘rov natijalariga ko‘ra, evropaliklar uchun eng muhimi mahsulotlarning qayerda ishlab chiqarilgani va ularning narxidir. Yevropa Ittifoqi aholisining qariyb yarmi supermarketda xarid qilishni tanlaydi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Germaniyada chakana savdoning uchdan bir qismidan ko‘prog‘i, ayniqsa yakuniy mahsulotlar sohasida, onlayn biznes tashkil etadi. U an‘anaviy savdo va ko‘p kanalli savdo bilan bir vaqtda faoliyat ko‘rsatib kelmoqda. Elektron tijorat o‘tib bormoqda va kengayib bormoqda, bu davlat byudjetiga milliardlab evro beradi. Misol uchun, 2021 yilda onlayn savdolar 10 foizga oshdi, an‘anaviy chakana savdo esa atigi 2 foizga oshdi. Onlayn savdo kompaniyalari statsionar chakana savdo maydonlarini sotib olishga harakat qilishadi. Ulgurji narxlarda savdo qiluvchi kompaniyalar (diskaunterlar) tarmoqlarni birlashtirib, uzoq vaqt oldin sotib olingan ob‘ektlarni har tomonlama modernizatsiya qilishadi. 2021 yildan beri kosmetika va maishiy kimyoga sarflanadigan xarajatlar ortib bormoqda. Nemislar asosan sifatga, organik mahsulotlarga va mahalliy ishlab chiqaruvchilarga e‘tiborlarini qaratishadi. [1] Eng yirik chakana savdo korxonalar qatoriga quyidagilar kiradi: ALDI NORD, LIDL, Netto, EDEKA, Rewe, Rossmann, Kaufland, Penny.

1. Edeka. Eng yirik nemis oziq-ovqat ta‘minoti korporatsiyalaridan biri eng mashhur supermarket bo‘ldi (23,1% ushbu tarmoqni yoqlab ovoz berdi). Mijozlar do‘konlardagi kenglik va keng yo‘laklarni, shuningdek, ko‘p sonli kassalarni alohida ta‘kidlashdi. Bundan tashqari, Edeka aravachaga ega ota-onalarga va nogironlar aravachasida harakatlanishga majbur bo‘lgan xaridorlarga alohida e‘tibor beradi. Yana bir e‘tiborli tomoni - ekologik tozalik tendensiyasi. Edeka 11700 dan ortiq do‘konlarga va ko‘plab shaxsiy savdo markalariga ega.

2. Lidl. Ushbu diskaunterlar tarmog‘i dunyodagi eng yirik hisoblanadi. Kompaniyaning 28 mamlakatda 10 200 dan ortiq filiallari mavjud. Biroq, mamlakatga qarab, assortiment keskin farq qilishi mumkin. Lidl respondentlarning 21,7 foizi tomonidan sevimlilar qatoriga kiritilgan.

3. Rewe. Xaridorlar savdo tarmog‘ining afzalligini nafaqat boy assortiment va keng zallarni, balki Internet orqali xarid qilish imkoniyatini ham e‘tiborga oladi.

4. Kaufland. Gipermarket uslubidagi 600 ta do‘konlaridan birida asosiy oziq-ovqatlarni Kauflandda topish mumkin. Ba‘zi do‘konlarda nooziq-ovqat tovarlari, jumladan elektronika va kiyim-kechak sotiladi.

5. Globus. Gipermarketga asoslangan chakana sotuvchi. Globus 50 ga yaqin do‘konga ega, asosan Germaniyaning markaziy qismida. Globusni eng yaqin do‘kon ichidagi restoranlar, yoqilg‘i quyish shoxobchalari va shinalar markazlari joylashgan Walmart uslubidagi AQSh oziq-ovqat do‘konlarini uchratish mumkin.

6. XIT. Bu supermarketlar odatda kattaroq tomonda joylashgan. Asosan Reyn vodiysida joylashgan.

7. Tegut. Shveytsariyaga tegishli bu supermarket asosan Germaniyaning janubida joylashgan. Do‘konlarning umumiy soni 300 ga yaqin, kichikroq do‘konlar shahar markazlarida va kattaroq formatlar shahar tashqarisida.

Germaniyada chegirmali supermarketlar tarmoqlari ham mavjud. Nemislar o‘zlarining chegirmali supermarketlarini afzal ko‘radilar, shuning uchun ular ularni Yevropaning qolgan qismi bilan baham ko‘rishga qaror qilishgan.

Do‘konlar odatda yaxshi assortimentdagi mahsulotlar bilan ta‘minlangan. Aksariyat mahalliy aholi ushbu chegirmali do‘konlarda muntazam ravishda xarid qilishadi. Bu turdagi tarmoqqa quyidagi supermarketlarni misol keltirishimiz mumkin.

1. Aldi. Aldi Sud va Aldi Nordga bo‘lingan chakana sotuvchi butun mamlakat bo‘ylab 4000 dan ortiq do‘konlarga ega. Oddiy, ammo hamyonbop mahsulot assortimentini taklif qiladi.

2. Lidl. Hamma joyda ko‘rish mumkin bo‘lgan yana bir nemis chegirmali do‘koni - Lidl. Ularning 3000 dan ortiq do‘konlari oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulotlarini, jumladan haftalik mashhur maxsus mahsulotlarni taklif qiladi.

3. Netto. Daniya chakana sotuvchisi chegaraning janubida kuchli ishtirok etadi, mamlakat shimoli va sharqida 300 dan ortiq do‘konlari mavjud. Do‘konlar o‘ziga xos sariq yozuvlari bilan ajralib turadi.

4. Netto Marken. Edeka kompaniyasiga tegishli ushbu tarmoqda 4000 dan ortiq do‘konlar mavjud bo‘lib, ular asosan mamlakat janubi va g‘arbiy qismida joylashgan.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Bu tarmoqlardan tashqari yana ko‘plab boshqa tarmoqlarni ham topish mumkin. Masalan, Penny Markt, Norma va hokazalar. Germaniyadagi organik mahsulotlar supermarketlari ham mavjud. Bular quyidagilar:

Denn’s Biomarket: Germaniyaning eng yirik organik supermarketlar tarmog‘i, butun mamlakat bo‘ylab 300 dan ortiq filiallariga ega.

Do‘konlarda mahsulotlarning munosib tanlovi mavjud, ammo xaridlar uchun biroz ko‘proq pul to‘lash kerak. Alnatura: Ularning butun mamlakat bo‘ylab 100 dan ortiq do‘konlarida barcha turdagi organik mahsulotlarni xarid qilish mumkin. [2] Germaniyadagi chakana savdo turli xilligini mebel chakana savdosining yuqoriligi orqali ham bilib olish mumkin. Mebel chakana savdosida dunyo bo‘ylab IKEA, Ashley Furniture Industries, Steelcase va hokazo brendlar mashxurdirlar. Germaniyada WESTWING brendi mebel onlayn chakana savdosida etakchilik qiladi. U Germaniyada omadli startaplar ro‘yxatiga ham kiradi. Mashhur interyer dizayni va mahsulot startapi Westwing kompaniyasi 2011 yilda bosh ijodiy direktor Delia Fisher va bosh direktor Stefan Smalla tomonidan tashkil etilgan. Myunxenda joylashgan kompaniya butun dunyo bo‘ylab 5000 dan ortiq mebel dizaynerlari va interyer kompaniyalari bilan hamkorlik qiladi va o‘z mahsulotlarini Westwing onlayn platformasida yoki ilova orqali sotadi. Ularning hozirda 11 dan ortiq Yevropa ofislari faoliyatda. Shu kabi turli xillik Germaniya chakana savdosida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Quyida Germaniyada faoliyat olib borayotgan chakana savdo tarmoqlari va ularning qancha tarmog‘i to‘g‘risidagi jadval bilan tanishamiz.

1-jadval.

Germaniyada faoliyat olib borayotgan chakana savdo tarmoqlari [3]

Nemis supermarket tarmoqlari nomi	Do‘konlar	Do‘kon turi	Bosh shtab kompaniya nomi
Edeka	5858	Gipermarket / Supermarket / Do‘kon	Edeka
Netto Marken	4170	Chegirmali do‘kon	Edeka
<u>Lidl</u>	3301	<u>Chegirmali do‘kon</u>	Shvarts guruhi
<u>REWE</u>	3300	<u>Gipermarket / Supermarket / Do‘kon</u>	REWE guruhi
Aldi Nord	2298	Chegirmali do‘kon	Jakobus-, Markus- va Lukas-Stiftung
<u>Penny Markt</u>	2150	<u>Chegirmali do‘kon</u>	<u>REWE guruhi</u>
Aldi Süd	1880	Chegirmali do‘kon	Siepmann Stiftung
Norma	1290	Chegirmali do‘kon	Norma
Kaufland	650	Gipermarket	Shvarts guruhi
SPAR ekspressi	469	Qulay do‘kon	Edeka
Netto	347	Chegirmali do‘kon	Salling guruhi
<u>tegut...</u>	274	<u>Supermarket</u>	<u>Dachalar</u>
<u>Kombi</u>	180	<u>Gipermarket</u>	<u>Bartels-Langness</u>
<u>nahkauf</u>	143	<u>Supermarket</u>	REWE guruhi
<u>famila</u>	110	<u>Gipermarket</u>	Bartels-Langness/Bünting
<u>Alnatura</u>	107	<u>Organik mahsulotlar do‘koni</u>	<u>Alnatura</u>
Urish	104	<u>Supermarket</u>	Dohle-Gruppe
<u>Metro Cash and Carry</u>	104	Gipermarket	METRO AG
<u>CAP bozorlari</u>	73	<u>Supermarket</u>	<u>CAP bozorlari</u>
Bio kompaniyasi	57	<u>Supermarket</u>	Bio kompaniyasi
nah & frisch	53	Supermarket	Bartels-Langness
<u>Globus</u>	47	<u>Gipermarket</u>	<u>Globus</u>
<u>Selgros</u>	42	<u>Gipermarket</u>	<u>Coop (Shvetsariya)</u>

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Yuqoridagi ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, Germaniyada chakana savdo sektori rivojlanishda davom etmoqda. Supermarket va gipermarketlarning soni yildan yilga o‘sib bormoqda. Edeka kompaniyasi qarashli Edeka brendi 5858 ta supermarket, gipermarket va chegirmali do‘konlarda ish faoliyatini tashkil etgan. Edeka do‘konlari soni bo‘yicha birinchi o‘rinda turadi. Edeka kompaniyasiga qarashli Netto Marken brendi 4170 ta chegirmali do‘konga egalik qiladi. Shvrats kompaniyasiga qarashli Lidl brendi 3301 ta chegirmali do‘konga egalik qiladi va u do‘konlari soni bo‘yicha uchinchi o‘rinni egallamoqda. Yaqin kelajakda Aldi, Lidl, REWE brendlarining yana ham rivojlanishi kutilmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, chakana savdo tarmog‘i globallashuv sharoitida ham rivojlanib borayotgan eng muhim sohalardan biri hisoblanadi. Raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun chakana sotuvchilar sanoatda yuz berayotgan o‘zgarishlarga tezkor moslashuvchan bo‘lishlari talab etiladi. Yuqoridagi ma’lumotlar va tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, turli-hil xarid qilish kanallarini taqdim etish va mijozlarga qaratilgan strategiyalarni qo‘llab-quvvatlash muhim omillardan bo‘lib hisoblanmoqda. Ushbu ko‘rsatib o‘tilgan strategiyalarni amalga oshirish orqali chakana sotuvchilar raqobatbardoshlikni saqlab qolishlari va kelajakda o‘zlarining muvaffaqiyatlarini ta’minlashlari mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. <https://visasam.ru/emigration/economy/vneshnyaya-torgovlya-germanii.html>
2. <https://www.expatica.com/de/living/household/supermarkets-germany-252069/>
3. [/en.wikipedia.org/wiki/List_of_supermarket_chains_in_Germany](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_supermarket_chains_in_Germany)
4. <https://stat.uz>
5. <https://www.thoughtco.com>
6. <https://www.forbes.com>
7. <https://www.statista.com>

KICHIK BIZNESDA INNOVATSION SALOHİYATINI BAHOLASH VA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH MEKANİZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ОЦЕНКИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ И ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ В МАЛОМ БИЗНЕСЕ

IMPROVING MECHANISMS FOR ASSESSING THE INNOVATION COMPETENCE AND INCREASE COMPETITIVENESS IN SMALL

Abdurahmanova Zulayho Olimjanovna

Namangan muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot” kafedrası assistenti

Annotatsiya

Mazkur maqolada bozorda jonli raqobat paydo bo‘lishiga hissa qo‘shadigan asosiy tarmoq bo‘lgan kichik biznes sohasida innovasion faoliyat zarurligi va O‘zbekistonning jadal rivojlanayotgan barqaror bozor iqtisodiyotiga ega bo‘lgan innovatsiyaning ulushi yuqori bo‘lgan mamlakatga o‘tishi haqida so‘z boradi. Innovasion salohiyat omillarini tahlil qilish va baholash asosida, umuman olganda, korxonaning innovasion faoliyat modelini shallantiradigan innovasion rivojlantirish strategiyasi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovasion salohiyat, moliyaviy va intellektual potentsial, moddiy texnik ta‘minot, baholash tahlil qilish, rag‘batlantirish, innovasion faoliyat.

В данной статье рассматривается необходимость инновационной деятельности в секторе малого бизнеса, который является основным сектором, способствующим возникновению живой конкуренции на рынке, и превращению Узбекистана в страну с высокой долей инноваций с быстро развивающейся стабильной экономикой. Рыночная экономика. з идет. На основе анализа и оценки факторов инновационного потенциала в целом предложена стратегия инновационного развития, тормозящая модель инновационной деятельности предприятия.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, финансовый и интеллектуальный потенциал, материально-техническое обеспечение, оценка, анализ, стимулирование, инновационная деятельность.

This article examines small businesses and innovative activities in the market, which appear in market conditions, but are necessary for the transition of Uzbekistan, a country with a high share of innovation, with a rapidly developing dynamic market economy. Analysis and processing of innovation security, in general, proposal of an innovation development strategy that will stimulate the model of innovation activity.

Key words: innovation, innovative potential, financial and intellectual potential, logistics, assessment, analysis, stimulation, innovative activity.

Hozirgi zamonda iqtisodiy taraqqiyotni ta‘minlashning asosiy sharti uni innovasion rivojlantirish hisoblanadi. Shuning uchun ko‘plab mamlakatlar, shu jumladan, O‘zbekiston ham, o‘z iqtisodiyotlarini innovasion rivojlanish yo‘liga o‘tkazishni maqsad qilib qo‘yganlar. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev “Iqtisodiyotda yangi natija va yutuqlarga, milliy raqobatbardoshlikni oshirishga erishish uchun innovatsiyalarni keng miqyosda joriy etish zarur”.

Shuning uchun “O‘zbekiston 2030” strategiyasida global innovasion indeks reytingida dunyoning 50 etakchi davlati qatoriga kirish va bu ulkan maqsadga erishishda inson kapitalini

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

rivojlantirishni nazarda tutadi.[1] Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish yo‘liga o‘tkazish muammolarini tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda mamlakatning dinamik va barqaror rivojlanishiga ta’sir qiluvchi eng muhim omillardan biri bu rivojlanishning innovatsion turiga o‘tishdir. Buning uchun barcha zarur sharoitlar yaratilgan.

Rivojlangan mamlakatlarning rivojlanish tajribasini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ushbu mamlakatlar innovatsion rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishga alohida e’tibor qaratmoqdalar. Bunday mamlakatlarning barqaror rivojlanishi, ularning jahon bozoridagi raqobatbardoshligi tabiiy resurslarni eksport qilish va jismoniy mehnatdan foydalanishga emas, balki innovatsion g‘oyalar va ishlanmalarga asoslanadi O‘zbekistonning innovatsion rivojlanish modeliga to‘liq o‘tishsiz belgilangan maqsadlarga erishish mumkin emas, bu mamlakatda innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning samarali tizimini yaratish va innovatsion g‘oyalar, ishlanmalar va texnologiyalarni davlat boshqaruvi, iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlari va ijtimoiy sohaga amaliy tatbiq etishni rag‘batlantirish zarurligini taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti ta’kidlaganidek: "Bizning maqsadimiz O‘zbekistonni rivojlangan O‘zbekistonga aylantirishdir mamlakat, bunga faqat tezkor islohotlar, ilm-fan, ta’lim va innovatsiyalar orqali erishish mumkin"[2]. Innovatsion rivojlanish vazirligi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi bilan birgalikda har yili 1-dekabrga qadar raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo‘nalishlarida ilmiy-tadqiqot va innovatsion loyihalarining maqsadli dasturlarini Fan va texnologiyalar bo‘yicha respublika kengashiga tasdiqlash uchun kiritib borilishini hamda ushbu sohada alohida e’tiborni quyidagilarga qaratilishini:

Raqamli iqtisodiyotni asosiy “drayver” sohaga aylantirib, uning hajmini kamida 2,5 baravar oshirilishi uchun bir qancha dasturlar ishlab chiqilmoqda;

Raqamli infratuzilmani yanada rivojlantirish orqali barcha aholi maskanlarini va ijtimoiy obyektlarni hamda magistral avtomobil yo‘llarini keng polosali ulanish tarmoqlarib yulga quyilyapti;

Iqtisodiyotning real sektorida hamda moliya va bank sohalarida ishlab chiqarish va operatsion jarayonlarni raqamlashtirish darajasini 2026-yil yakuniga qadar 70 foizgacha oshirilishi kuzda tutilgan;

Dasturiy mahsulotlar industriyasi hajmini 5 baravar, ularning eksportini esa 10 baravar oshirilib, 500 million AQSh dollariga etkazilish maqsad qilib belgilandi.[3]

Tematik adabiyotlarni tahlil qilish. Innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun korxona innovatsion salohiyatni shakllantirishi yoki shakllantirishi kerak. Korxonaning innovatsion salohiyati bu korxonaga innovatsion faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan omillar.

Mustaqil tadqiqotchi Bahridinov Nodirbekning fikricha Milliy iqtisodiyotni har tomonlama rivojlantirishda innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish innovatsion faoliyatning muhim jihatlaridan hisoblanadi. Shu bois, sanoat korxonalaridagi mavjud moddiy-texnik bazani yangilash, ishlab chiqarish ob’ektlarini rivojlantirish, yangi faoliyat turlarini o‘zlashtirish, ilmiy hajmdor mahsulotlar ishlab chiqarish, korxonalarda innovatsion muhitni yaratish, innovatsion ishlab chiqarishni rag‘batlantirish innovatsion jarayonlarni strategik boshqarishning asosiy vazifalaridan biridir [4].

Korxonaning innovatsion salohiyatini tashkil etuvchi omillar Korxonaning innovatsion rivojlanish turiga o‘tishiga yordam beradigan asosiy omillar: moliyaviy resurslar, intellektual resurslar va korxonaning zamonaviy moddiy-texnik ta’minoti.

Moliyaviy resurslarga korxonaning o‘z daromadlari, jamg‘armalari, shuningdek tashqi qarz olish va tushumlar hisobiga innovatsiyalarning barcha bosqichlarini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan mablag‘lar to‘plami kiradi. Korxonaning intellektual salohiyati inson salohiyati asosida shakllanadi, uning xususiyatlari ta’lim, malaka, xodimlarning tajribasi, innovatsion faoliyat qobiliyati va boshqalar. Shubhasiz, agar korxonada yuqori darajadagi ma’lumotga ega bo‘lgan, o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘zini o‘zi anglash istagi bo‘lgan, intellektual darajasini faol ravishda oshiradigan xodimlar bo‘lsa, unda korxonada rivojlanishning innovatsion vektorini o‘rnatish yanada muvaffaqiyatli bo‘ladi va innovatsion faoliyat jarayoni yuqori sifatli va miqdoriy tarkibga ega bo‘lmagan korxonaga qaraganda samaraliroq bo‘ladi. motivatsiya va doimiy kadrlar almashinuvi.

Manba	Mazmuni
Vikipediya	Tashkilotning innovatsion salohiyati - bu innovatsion loyihalarni amalga oshirish orqali maqsadlarga erishish uchun tashkilotning imkoniyatlarining tavsifi.
Voronkova E.A	Korxonaning innovatsion rivojlanish maqsadida barcha mavjud resurslarni jalb qilish orqali yangi qiymat yaratish qobiliyati. Innovatsion salohiyat innovatsiyalarni joriy etish va rivojlantirish orqali barcha resurslar hisobiga shakllanadi
Bruking E.	Umumiy potentsial aniqlanadi: ishlab chiqarish va texnologik, ilmiy-texnikaviy, moliyaviy, kadrlar va innovatsiyalar, bu butun salohiyatning o‘zagini tashkil qiladi. Innovatsion potentsialni umumiy salohiyatdan ajratib qo‘yish qo‘shimcha tadqiqotlarni talab qiladi
Katkalo V.S.	Imkoniyatlarni menejerlar resurslar bazasiga ta'sir ko'rsatadigan va bozorga moslashish uchun resurslarning yangi konfiguratsiyasiga erishadigan tashkiliy tartiblar ko'rinishidagi dinamik qobiliyatlar sifatida ta'rif. Bunga doimiy innovatsion jarayon yordam beradi
Lomakin Yu.	Maqsadga erishishni ta'minlaydigan vazifalarni bajarishga tayyorlik ko'rsatkichi.
http://eclib.net/58/9.html [5]	Belgilangan innovatsion maqsadni bajarishga tayyorlik darajasi. Innovatsion salohiyatni baholash sxema bo'yicha amalga oshiriladi. Resurs-funksiya-loyiha
http://www.interffax.ru [6]	Korxonaning innovatsion salohiyati - bu belgilangan innovatsion maqsadga erishishni ta'minlaydigan vazifalarni bajarishga tayyorlik ko'rsatkichi, ya'ni innovatsion loyihani yoki innovatsion strategik o'zganishlar dasturini amalga oshirishga tayyorlik.

Bundan tashqari, intellektual salohiyat innovatsion salohiyatning ajralmas qismi sifatida korxonada tashkil etilgan ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalari, intellektual mulk obyektlari hajmini, korxonaning nomoddiy aktivlari hajmini intellektual faoliyat natijalari sifatida aks ettirishi kerak. Zamonaviy moddiy-texnik ta'minotga tadqiqot-eksperimental va laboratoriya uskunalari kiradi.

Innovatsion rivojlanish strategiyasini aniqlashda innovatsion salohiyatni tahlil qilish va baholash muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda, masalaning dolzarbligi va yakka tartibdagi tadbirkorni tahlil qilish va baholash bo'yicha ko'plab takliflarning mavjudligiga qaramay, yagona metodologiya mavjud emas. Innovatsion salohiyatni tahlil qilish va baholashning barcha takliflari va usullarini uch guruhga bo'lish mumkin: miqdoriy, sifatli va aralash. Miqdoriy usullar matematik vositalardan ularning izohlovchi xususiyatlariga asoslangan indikator ko'rsatkichlarining katta miqdorini qayta ishlashda foydalanishni nazarda tutadi. Sifat usullari-bu salohiyatning asosiy elementlari: asosiy fondlar, aylanma aktivlar, savdo-texnologik jarayonlar, marketing, boshqaruv va mehnat resurslari bo'yicha korxona faoliyati samaradorligini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar asosida innovatsion salohiyatning sifat xususiyatlarini aniqlashga asoslangan yondashuvlar. Aralash baholash usullari miqdoriy va sifat usullarining kombinatsiyasiga asoslangan. Ularning birgalikdagi qo'llanilishi usullarni alohida qo'llash jarayonida aniqlangan ba'zi kamchiliklarni bartaraf etishga imkon beradi. Hozirgi vaqtda fanda iqtisodiy salohiyatni fenomenini turkumlashning uchta kontseptsiyasini ajratish mumkin. Birinchisi-resurs: "Salohiyat - bu resurslarning umumlashtirilgan, jamoaviy xarakteristikasi". Ikkinchi kontsepsiya institutsional bo'lib, uni mavjud ishlab chiqarish munosabatlarining namoyon bo'lishi deb biladi. Va uchinchi jarayon, "ishlab chiqaruvchi kuchlarning ma'lum bir ta'sirga erishish qobiliyatini" ifodalaydi. Uchala kontsepsiya ham o'zlarining apologetlariga ega va iqtisodiy salohiyat fenomenining namoyon bo'lishi va xususiyatlari va uning innovatsiyalar salohiyatining o'ziga xos holati to'g'risida turli xil ilmiy pozitsiyalar, nazariy modellar va mulohazalar uchun uslubiy asos bo'lib xizmat qiladi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Keling, birinchi navbatda korxonaning innovatsion faoliyati uchun innovatsion salohiyat omillarning ahamiyatini nazariy jihatdan ko‘rib chiqishga harakat qilaylik. Agar innovatsion salohiyatni tahlil qilish va baholash korxonaning asosan moliyaviy salohiyatga ega ekanligini aniqlasa, unda korxonani rivojlantirishning innovatsion strategiyasining yo‘nalishlari quyidagi yo‘nalishlarga ega bo‘lishi mumkin: Innovatsiyalarni o‘z – o‘zini moliyalashtirish-sotib olingan innovatsiyalar. Ushbu strategiya korxonaning o‘z mablag‘lari hisobidan innovatsion faoliyatni amalga oshirishni nazarda tutadi. Ilm-fanni talab qiladigan texnologiyalar mahsulot ishlab chiqarishga, fan va texnikaning so‘nggi yutuqlaridan foydalangan holda ish va xizmatlarni bajarishga qaratilgan bo‘lib, natijada olingan mahsulotlar iqtisodiy va ekspluatatsion xususiyatlariga ko‘ra dunyoning eng yaxshi namunalariga mos keladi.

Agar innovatsion salohiyatni tahlil qilish va baholashda korxonada ham moliyaviy, ham intellektual salohiyat mavjudligi aniqlansa, u holda korxonaning innovatsion faoliyati strategiyasi o‘z ilmiy ishlanmalariga mablag sarflashga yo‘naltirilishi mumkin. Ushbu innovatsion ishlanmalarni yaratish va ulardan foydalanish ilmiy tadqiqotlarni talab qiladi, bu qo‘shimcha moliyaviy resurslarni va korxonaning intellektual salohiyatini ishga jalb qilish zarurligini talab qiladi. Masalan, bugungi kunda qayta ishlash sanoatining kichik biznes va tadbirkorlik sub’ektlarining innovatsion faolligi va raqobatbardoshligiga ta’sir qiluvchi muhim omil sifatida "aqlli" to‘qimachilikka o‘tish zarurati mavjud. To‘qimachilik sanoatining hozirgi rivojlanish bosqichida kimyo, nanotexnologiya, tibbiyot, fizika chorrahasida ilg‘or innovatsion texnologiyalarni o‘z ichiga olgan innovatsion rivojlanish strategiyasi zarur bo‘lib, bu raqobatchilardan sezilarli bo‘shliqni va butun sanoatning innovatsion rivojlanishini ta’minlaydi.

Zamonaviy innovatsion to‘qimachilik mahsulotlari, ya’ni "aqlli to‘qimachilik" vaqtning yangi va kengroq talablariga javob berishi kerak. Mahalliy "aqlli" to‘qimachilikning asosiy yo‘nalishlari innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish bo‘lishi kerak, ya’ni aholi uchun-iste’molchilarni ekologik, virusli va bakterial ta’sirlardan himoya qiladigan oddiy kiyimlar, ofis uchun-professional tayinlashning maxsus shakli (shifokorlar, o‘qituvchilar, quruvchilar, harbiylar va boshqalar uchun), oldini olish uchun-dorivor xususiyatlarga ega va kasallikning birinchi alomatlari to‘g‘risida signal beradigan kiyim. To‘qimachilik sanoatini innovatsion rivojlantirish strategiyasi birinchi navbatda mahalliy aholining ehtiyojlari va ekologik muammolariga, mamlakat ichki bozorining ehtiyojlariga yo‘naltirilishi kerak.

Fikrimizcha, ushbu 3 yo‘nalish 2022-2030 yillarda kichik engil sanoat korxonalari faoliyatini rivojlantirishning innovatsion strategiyasiga kiritilishi kerak. Bunday strategiya nafaqat mintaqada va mamlakatda, balki butun dunyoda talab qilinadigan aqlli milliy to‘qimachilik mahsulotlarini yaratish dasturini nazarda tutadi.

Kichik biznes va tadbirkorlik korxonalari "aqlli" to‘qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Chunki ular tezkor qayta yo‘naltirish, innovatsiyalardan foydalanish va kichik partiyalarda ishlab chiqarish bilan ajralib turadi. "Aqlli" to‘qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishning birinchi bosqichida aynan shu ko‘rsatkichlar zarur. Chunki innovatsion ishlanmalar eksperimental bo‘ladi. Bundan tashqari, kichik biznesning faoliyati va raqobatbardoshligini tahlil qilish ushbu sohaning raqobatbardoshligini oshiradigan engil sanoatni rivojlantirishning yangi yo‘nalishini qabul qilish zarurligini ko‘rsatadi. Biroq, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanmasdan, "aqlli" to‘qimachilik mahsulotlarini yaratish bo‘yicha innovatsion strategiyani amalga oshirish kichik biznes va tadbirkorlikka qodir emas. Agar bugungi kunda "aqlli to‘qimachilik" ning innovatsion ishlanmalariga sarmoya kiritishni boshlamasangiz, unda mamlakatning to‘qimachilik sanoati boshqa mamlakatlardan sezilarli darajada ajralib turadi va bundan ham xavotirli, AQSh va Yaponiya kabi xorijiy mamlakatlarning "aqlli to‘qimachilik" mahsulotlariga bog‘liq.

Korxonaning innovatsion salohiyatini nazariy tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, korxonada innovatsion salohiyatning barcha omillari mavjudligi korxonaning innovatsion faoliyatida innovatsiyalardan samarali foydalanish va ulardan foydalanish doirasi va imkoniyatlarini kengaytiradi, shuningdek korxonaning innovatsion rivojlanish istiqbollarini belgilaydi. Shu asosda biz quyidagi xulosaga kelishimiz mumkin: korxonaning innovatsion faoliyati to‘g‘ridan-to‘g‘ri

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

amalgа oshirilayotgan innovatsion rivojlanish strategiyasiga bog‘liq bo‘lib, bu o‘z navbatida korxonaning yakka tartibdagi tadbirkorlari yig‘indisiga bog‘liq. Biroq, yakka tartibdagi tadbirkorlarning mavjudligi uning samarali qo‘llanilishini va korxonaning muvaffaqiyatli innovatsion faoliyatini ta‘minlamaydi degan fikr mavjud. Innovatsiyalarni tashkil etish va boshqarishning asosiy maqsadi innovatsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish va shu bilan raqobatbardoshlikni oshirishdir. Buning uchun siz to‘g‘ri strategiyani tanlashingiz kerak.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev SH.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. T.-“O‘zbekiston”.2021-134 bet.
2. <https://buxdu.uz/ru/novosti/3249/3249-yangi-ozbekistonda-ilm-fan-va-innovatsion-rivojlanishning-yangi-bosqichi/>
3. <https://lex.uz/docs/-5841063>
4. Bahriddinov N. Ilmiy tadqiqot ishlari.
5. [http://eclib.net/58/9. Html](http://eclib.net/58/9.Html)
6. <http://www.interffax.ru>

УДК: 332.1

КИЧИК БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УЧУН ИННОВАЦИОН ЖАРАЁНЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ

ПОДДЕРЖКА ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА

SUPPORT OF INNOVATIVE PROCESSES FOR SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Бойчаев Акбаршоҳ Расулжон ўғли

Наманган муҳандислик-технология институти магистр. Наманган, Ўзбекистон.

Рашидов Раҳматулло Абложонович

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси мудири.
Наманган, Ўзбекистон.

Аннотация

Мамлакатимизда кичик бизнесни жадал ривожлантириш учун ҳозирги шароитда инновацияларнинг юқори самарали турларини кенг қўламда амалга ошириш имконини берувчи инфратузилмани қўллаб-қувватлаш алоҳида аҳамиятга эга. Кичик бизнесни ривожлантиришнинг инновацион жараёнларини инфратузилмавий қўллаб-қувватлаш инновацион фаолиятни амалга оширишга ҳисса қўшадиган ва тadbirkorлик субъектлари тармоғини яратишни назарда тутувчи субъектлар, кичик бизнеснинг инновацион фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришга қаратилган консалтинг, ахборот, молиявий ва бошқа турдаги хизматлар мажмуидир.

Калит сўзлар: тadbirkorлик, кичик бизнес, инновация, инфратузилма, бизнес муҳит, бозор.

Для быстрого развития малого бизнеса в нашей стране особое значение имеет поддержка инфраструктуры, позволяющей осуществлять высокоэффективные виды инноваций в больших масштабах. Инфраструктурная поддержка инновационных процессов развития малого предпринимательства – это совокупность консультационных, информационных, финансовых и других видов услуг, направленных на поддержку и развитие инновационной деятельности субъектов малого предпринимательства, субъектов, способствующих осуществлению инновационной деятельности и обеспечивающих создание сети хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, инновации, инфраструктура, бизнес-среда, рынок.

In order to rapidly develop small business in our country, it is of particular importance to support the infrastructure that allows the implementation of highly effective types of innovations on a large scale. Infrastructural support of the innovative processes of small business development is a set of consulting, information, financial and other types of services aimed at supporting and developing the innovative activities of small businesses, entities that contribute to the implementation of innovative activities and provide for the creation of a network of business entities.

Key words: entrepreneurship, small business, innovation, infrastructure, business environment, market.

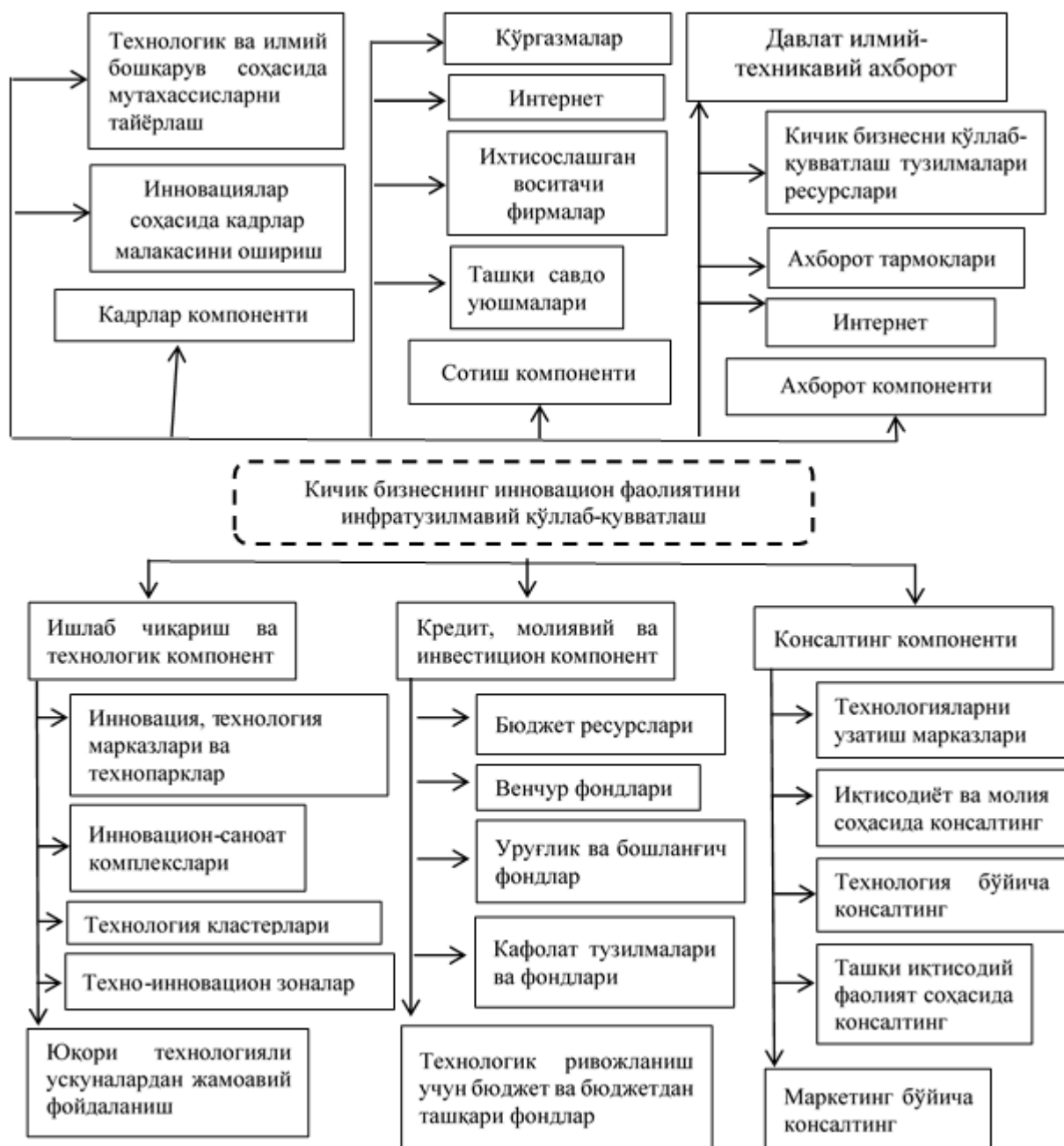
Kўрсатилган инфратузилма хизматлари турлари бўйича куйидаги ўзаро боғланган тизимларни ажратиш мумкин: илмий-техникавий ва инновацион фаолиятни ахборот билан таъминлаш тизими; илмий-техникавий ва инновацион дастур ва лойиҳалар экспертизаси тизими; илмий-техникавий ва инновацион фаолиятни молиявий-иқтисодий қўллаб-қувватлаш тизими; ишлаб чиқариш ва технологик таъминот тизими; фан талаб қиладиган маҳсулотларни сертификатлаш тизими; илмий-техникавий ишланмалар ва илм-фанни кўп талаб қилувчи маҳсулотларни бозорга олиб чиқиш тизими (технологиялар трансфери); илмий-техникавий ва инновацион фаолиятни ривожлантиришни мувофиқлаштириш ва тартибга солиш тизими.

Ҳозирги вақтда кичик бизнес субъектларининг инновацион фаолиятини ривожлантиришга қўмаклашувчи ва ишлаб чиқариш, технологик, консалтинг, ахборот, кредит, молиявий ва инвестиция, кадрлар, маркетинг таркибий қисмларини ўзида мужассам этган ташкилотларнинг анча кенг тармоғи мавжуд (1-расм).

Шу муносабат билан, масалан, университетнинг мавжудлиги кўплаб иқтисодчиларнинг фикрича, кичик бизнеснинг инновацион фаолиятини барча турдаги моделларда муваффақиятли амалга оширишнинг асосий шартларидан бири эмас. К.М. Торнқуист ва Л.А. Каллсен, таъкидлаганидек, "фирмалар ва олий таълимнинг географик яқинлиги технология ва билимларни яратиш ва узатиш учун илгари ўйлангандек муҳим омил эмас"[1]. Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, масалан, молиявий қулайлик ва инновацион хизматларнинг ҳудудий ҳаракатчанлиги таъминланса, университетга географик яқинлик ҳар доим ҳам кичик бизнеснинг муваффақиятли инновацион ривожланишининг асосий омили бўлавермайди.

Инновацион салоҳиятга нафақат кичик бизнеснинг кучли шарт-шароитларга эга сегментлари, балки анъанавий саноат ва қишлоқ хўжалиги бизнес турлари ҳам эга бўлиши мумкин. Ўз навбатида, тадбиркорликнинг периферик зоналари инновацион фаолиятнинг ривожланиш даражаси ва уни амалга ошириш шартлари билан фарқланади.

Ҳозирги вақтда муҳим эмпирик материаллар тўпланган бўлиб, бу кичик бизнеснинг инновацион ривожланишининг муваффақиятли ҳудудий моделларнинг классик талқинлари доирасида кўриб чиқилган бир қатор омиллар мавжуд бўлмаганда яратилиши мумкинлигини кўрсатмоқда, бу зарурий шартлар сифатида қабул қилинади. Инновацияларни такомиллаштиришдан босқичма-босқич ижодий фойдаланиш имкониятини ҳисобга олиш лозим. Кичик бизнесни инновацион ривожлантириш инфратузилмасининг муайян вариантларини қуриш инновацион фаолият тури билан белгиланади, бу инфратузилманинг ишбилармонлик муҳитининг ҳолатини ҳисобга олган ҳолда тегишли ўзига хос функциялар мажмуасини бажариш зарурлигини белгилайди. Шу сабабли, инновацион инфратузилмани яратишнинг ижобий амалиётини унинг функцияларини бажариш хусусиятларини ҳисобга олмасдан нусхалашга уринишлар муваффақиятсиз тугади. Кичик бизнесни инновацион ривожлантириш учун инфратузилмани қўллаб-қувватлаш моделларининг куйидаги асосий турларини ажратиш кўрсатиш муҳимдир.

1-расм. Кичик бизнес инновацион фаолиятини инфратузилмавий қўллаб-қувватлаш

Кичик бизнесни инновацион ривожлантиришнинг миллий йўналтирилган моделини инфратузилмавий қўллаб-қувватлаш кичик бизнес субъектлари ўртасидаги ҳамкорлик асосан туб инновацияларни ривожлантириш лойиҳалари билан боғлиқлиги билан белгиланади. Бунга мисол қилиб йирик фирмалар ёки давлат илмий-тадқиқот институтларининг илмий лабораторияларини “илмий парклар”да кластерлаш мумкин. Улар университетлар ва техник коллежларга яқин жойлашган бўлиши мумкин, аммо илмий парк аъзолари маҳаллий бизнес билан чекланган алоқаларга эга. Шу муносабат билан маҳаллий саноатнинг (айниқса, кичик корхоналар) рақобатбардошлигини ошириш учун илмий парклар ва технополисларнинг имкониятларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Ушбу турдаги моделда молиялаштириш марказлаштирилган бўлиб, аксарият инновацион ташаббуслар ва ҳаракатлар ҳукумат сиёсатининг натижасидир.

Кичик бизнесни инновацион ривожлантиришнинг миллий-ҳудудий моделини инфратузилмавий таъминлаш кичик фирмаларнинг ҳудудий кластери фундаментал ва амалий

тадқиқотларни муваффақиятли олиб боришни таъминлайдиган инновацион инфратузилма билан ўралганлиги билан тавсифланади. Ушбу модел кичик бизнеснинг инновацион салоҳиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва кичик корхоналар кооператсияси бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга оширишни назарда тутди, бу эса тубдан ва такомиллаштирувчи инновацияларни яратиш мақсадида уларнинг ваколатларини янги билимлар билан тўлдириши мумкин. Аксарият фирмалар фақат расмийлаштирилмаган маҳаллийлаштирилган таълимга таяниши мумкин эмас, балки миллий ва глобал даражада кенгроқ таҳлилий ва синтезланган билимларга эга бўлишлари керак. Фирмаларнинг маҳаллий билим ишлаб чиқарувчилари - университетлар ва илмий-тадқиқот институтлари, технологиялар трансфери ташкилотлари ва хизмат кўрсатиш марказлари билан ҳамкорлиги уларга кичик фирмалар томонидан олинган маҳаллий ваколатларни тўлдирувчи маълумотлар ва ваколатлардан фойдаланиш имкониятини беради, бу эса ҳудудларнинг инновацион салоҳиятини оширади. Ҳудудда инновацион фаолиятни молиялаштириш банклар, давлат ташкилотлари ёки инновацион ривожланиш бўйича идоралар, шунингдек кичик фирмалар ўртасидаги шартномалар билан белгиланади.

Кичик бизнесни инновацион ривожлантиришнинг ҳудудий йўналтирилган моделининг муваффақиятли фаолият кўрсатиши амалий муаммоларни ҳал қилиш учун яратилган, асосан такомиллаштирувчи инновацияларни ривожлантириш имконини берувчи инфратузилмани қўллаб-қувватлашни яратишни назарда тутди. Ушбу турдаги моделларда инфратузилманинг асосий элементлари инновацион марказлар, технопарклар, тадқиқот кичик корхоналари ҳисобланади. Кадрлар тайёрлашни таъминловчи таълим тузилмалари ва дастурлари мавжудлиги ҳам муҳимдир. Кичик бизнес муваффақиятининг асосий омили маҳаллийлаштирилган ўқув жараёнлари бўлиб, улар географик ва ижтимоий-маданий яқинлик билан таъминланади, билим ишлаб чиқарувчи ташкилотлар билан муҳим ўзаро алоқаларсиз бўлади. Кичик бизнес субъектларининг инновацион фаолиятини молиялаштириш маҳаллий банклар, ҳудудий бошқарув органлари, маҳаллий даражадаги уюшмалар, грантлар ва кредитлар тизимлари томонидан амалга оширилади. Инновацион фаолиятни бошқаришда ҳукуматнинг иштирок этиш даражаси одатда инновацион фаолиятнинг локализатсияси туфайли паст бўлади[2].

Кичик бизнеснинг инновацион ривожланишини инфратузилмавий қўллаб-қувватлашни шакллантириш мураккаб ташкилий-молиявий вазифа бўлиб, уни ҳал қилиш мавжуд салоҳиятнинг кучли ва заиф томонларини, шунингдек, пайдо бўладиган имконият ва таҳдидларни таҳлил қилишни ўз ичига олади. Уни ҳал қилишнинг бир нечта умумий тамойиллари мавжуд: инфратузилмани қўллаб-қувватлаш ҳар томонлама бўлиши керак; ҳудуднинг ҳақиқатда мавжуд илмий-техникавий, ишлаб чиқариш ва таълим салоҳиятига мос бўлиши; инновацион жараённинг барча босқичларида хизматлар кўрсатиш; объектлар бутун мамлакат бўйлаб хизматлар кўрсатишда ҳаракатларни мувофиқлаштиришга муҳтож; истиқболсиз ва самарасиз инфратузилмани қўллаб-қувватловчи ташкилотларни бюджет ёки бошқа қўллаб-қувватлашдан воз кечиш керак; инфратузилмани қўллаб-қувватловчи ташкилотлар ўз фаолияти давомида бюджетдан ташқари манбалар ҳисобидан маблағ жалб этишга эътибор қаратишлари керак; инфратузилмани қўллаб-қувватлашни шакллантиришда маҳаллий ва хорижий тажрибага таяниш керак.

Техник-иқтисодий парадигманинг ўзгариши шароитида мамлакатимизда кичик бизнесни инновацион ривожлантириш учун инфратузилмани қўллаб-қувватлашни шакллантириш қуйидаги асосий вазифаларни ҳал қилишни назарда тутди.

Биринчидан, ишлаб чиқариш тузилмаларини ривожлантириш ва кичик бизнес инновацияларини технологик қўллаб-қувватлаш. Бу йўналишда илмий ишланмалар ва янги технологияларнинг тажриба намуналарини бевосита ишлаб чиқаришга жорий этиш даражасига етказиладиган технопарклар, бизнес-инкубаторлар, инновацион-технологик марказлар, илмий-ишлаб чиқариш инновация зоналари (сайтлари)ни ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга. Инноватсияларни ишлаб чиқариш ва технологик таъминлаш тизимини

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

шакллантиришда инновацион ривожланиш ҳудудлари, фан шаҳарлари ва технополислар алоҳида рол ўйнайди.

Иккинчидан, кичик бизнеснинг инновацион маҳсулотларини бозорга олиб чиқиш тузилмаларини ривожлантириш. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун маркетинг, реклама ва кўргазма фаолияти ҳамда бошқаларни таъминлайдиган инфратузилма сегментларини яратиш керак. Бундай тузилмалар орасида энг муҳим ўринни Технологиялар трансфери марказлари эгаллайди. Академик муассасалар ва университетларда тижорат истиқболли илмий ишланмаларни аниқлаш, уларнинг маркетинги, бозорни баҳолаш, рақобатчиларни аниқлаш, инвесторлар излаш бўйича мақсадли ишлар бошланди.

Учинчидан, кичик бизнесни ахборот билан таъминлаш инфратузилмасини ривожлантириш. Ушбу тузилмалар турли ҳуқуқий шакллар ва мулкчилик шаклларидаги барча манфаатдор ташкилотлар учун ўзаро келишилган шартларда маълумотлар базалари ва бошқа ахборот ресурсларидан фойдаланишни таъминлайди. Тадбиркорлар илмий хизматлар бозори, инновацион маҳсулотлар ва лойиҳалар бозори ҳақида маълумот олишлари керак.

Тўртинчидан, кредит-молиявий ва инвестицион соҳаларда инфратузилмани қўллаб-қувватлашни ривожлантириш. Ушбу муҳим инфратузилма сегменти инновацион жараённинг барча босқичлари учун якуний молиялаштиришни таъминлаш учун мўлжалланган: бошланғич инвестициялардан тортиб, якуний босқичларда венчур ва кредит молиялаштиришгача.

Бешинчидан, кичик бизнес субъектларининг инновацион фаолиятини кадрлар билан таъминлаш инфратузилмасини ривожлантириш. Кичик бизнесни инновацион ривожлантириш муаммоларини ҳал этиш инновацион фаолият учун юқори малакали ва махсус тайёрланган кадрларни жалб қилмасдан мумкин эмас. Шу билан бирга, инновацион фаолият учун мутахассисларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишнинг кўп босқичли тизими зарур. Бундай тизим инновацион соҳанинг "кадрлар хавфсизлиги" учун асос сифатида асосий йўналишга эга бўлган мутахассисларни тайёрлашни таъминлайди.

Олтинчидан, инфратузилмани қўллаб-қувватлашнинг маркетинг компонентини ривожлантириш. Илмий-техникавий дастур ва лойиҳаларнинг сифатли экспертизаси инновацион маҳсулотларни бозорга чиқаришда муҳим рол ўйнайди. Айнан шу нарса бозорда янги маҳсулотларнинг муваффақиятини белгилайди ва инвестицияларда асоссиз рисклар эҳтимолини камайтиради. Бозорга чиқиш босқичида, айниқса, уларни ташқи бозорга чиқаришда илм-фанни талаб қилувчи маҳсулотларни сертификатлаштиришни таъминлаш зарур.

Адабиётлар рўйхати

1. Tornquist K.M., Kallsen L.A. Out of the ivory tower: characteristics of institutions meeting the research need of industry. *Journal of Higher Education*. 1994. V. 65. 5.
2. Storper, M., Scott, A. The Wealth of Regions: Market Forces and Policy Imperatives in Local and Global Context. *Futures*. 1995. V. 27.

КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАТСИЯНИНГ РОЛИ

РОЛЬ ИННОВАТСИЙ В РАЗВИТИИ ПРОИЗВОДСТВА В СУБЪЕКТАХ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

THE ROLE OF INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF PRODUCTION IN SMALL BUSINESS ENTITIES

Исаков Азим Юсубжанович

Наманган муҳандислик-технология институти
“Иқтисодиёт” кафедраси ката ўқитувчиси, PhD

Аннотация

Ушбу мақолада саноат корхоналарида инновацияни тутган ўрни ва аҳамияти ёритилган. Республикамиз шароитида илғор хориж тажрибасидан ижодий фойдаланиш имкониятлари, инсон капитали ва бошқа ишлаб чиқариш омилларидан самарали фойдаланиш имкониятини берувчи инновацион муҳитни шаклланиш омиллари ҳамда йўллари ўрганилган.

Калит сўзлар: инновация, салоҳият, технология, инсон капитали, ишчи кучи, юқори технологик маҳсулот, инновацион фаолият, инновацион ихтисослашув.

В данной статье освещается роль и значение инноваций в промышленных предприятиях. В условиях нашей республики изучены возможности творческого использования передовых зарубежных специалистов, факторы и пути формирования инновационной среды, обеспечивающие возможность использования неконкурентного капитала и других факторов производства.

Ключевые слова: инновации, потенциал, технологии, человеческий капитал, рабочая сила, высокотехнологичный продукт, инновационная деятельность, инновационная специализация.

This article highlights the role and importance of innovation in industrial enterprises. In the conditions of our republic, the possibilities of creative use of advanced foreign experts, the factors and ways of formation of an innovative environment that provide the opportunity to use incon capital and other factors of production have been studied.

Keywords: innovations, potential, technologies, human capital, labor force, high-tech product, innovative activity, innovative specialization.

Жаҳондаги ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, иқтисодиётда инновациялар кенг жорий этилиши халқаро микёсдаги рақобатбардошликни ошириб, барқарор ривожланиш учун мустаҳкам замин яратади. Айниқса, саноат корхоналарида инновацион фаолиятнинг кенг йўлга қўйилиши тармоқ иқтисодий самарадорлиги ошишига аҳамиятли таъсир кўрсатади.

Ушбу ҳолат инновацион ривожланиш даражаси ҳамда саноат тармоғининг рақобатбардошлиги ўртасидаги корреляцион боғлиқлик орқали ҳам яққол намоён бўлади [3]. Саноат корхоналари инновация асосида самарадорлигини ошириш, унинг назарий ва амалий жиҳатлари хорижлик иқтисодчи олимлар Б.Санто, С.Кузнец, Й.Шумпетер, П.Сорокин, П.Дракер, Б.Твисс А. Богатырев, Н.Кондратьев, Ю.Яковец ва бошқаларнинг илмий асарларида атрофлича таҳлил қилинган.

Шунингдек, миллий иқтисодиётимизнинг барқарор ривожланишини таъминлашда, инновацион омиллarning назарий жиҳатларини ўзбекистонлик олимлар А.В.Вахабов, Ҳ.П.Абулқосимов, Т.С.Расулов, Н.М.Махмудов, А.М.Қодиров, А.Т.Ахмедова, ва бошқалар илмий асарларида тадқиқ этилган.

Ҳозирда жаҳон мамлакатларида иқтисодий ўсишнинг барқарорлигини таъминлашда саноат корхоналари фаолиятига инновацион лойиҳаларни жорий этиш орқали янги истеъмол қийматларини яратиш, саноат корхоналарининг ишлаб чиқариш самарадорлигини, уларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш, шунингдек, миллий иқтисодиёт тармоқларининг глобал рақобатбардошлиги ва инновацион ривожланиш индекси кўрсаткичларини оширишга устуворлик қаратилиб келинмоқда.

Бугунги кунда саноат тармоғини янада ривожлантириш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, соҳада ҳўжалик юритишнинг турли шакллари янада такомиллаштириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 майдаги ПҚ-3698-сонли “Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2018 йил 24 ноябрдаги “Тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5583-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 6 июлдаги “2022-2026 йилларда Ўзбекистон Республикасининг инновацион ривожланиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-165-сон фармонларида “..миллий иқтисодиётнинг таркибида саноат улушини кўпайтириш, юқори технологияли саноат ва қайта ишлаш тармоқларини жадал ривожлантириш, саноатни янада модернизация ва диверсификация қилиш, ҳар бир ҳудуднинг саноат салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш, янги саноат корхоналари ва кичик саноат зоналарини ташкил қилиш” деб таъкидланган [2].

Миллий иқтисодиётининг ривожланишида сифат ўзгаришларини таъминлаш учун нафақат мавжуд технологияларга суяниш, балки инновацион фаолиятни самарали қўллаб-қувватлаш тизимини яратишга ҳам аҳамият қаратиш лозим.

Саноатнинг ривожланиши бошқа тармоқларнинг ривожланишида, ижтимоий соҳанинг моддий-техник базасини мустаҳкамлашда муҳим ўрин тутди. Саноат соҳаси инновацион ғоялар манбаи ҳисобланади, саноат соҳасида инновацион ғоялар моддийлашув босқичларини ўтади, инновацион маҳсулотга айланади ва тармоқлар бўйича тарқалади. Саноат соҳаси бўйича инновацион маҳсулот ишлаб чиқаришда КБХТнинг ўрни аҳамиятли ҳисобланади. Саноат соҳасида КБХТ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар, ишлар, хизматлар ҳажмини ҳудудлар кесимида қараймиз (1-жадвал).

Мамлакатимиз бўйича кичик бизнес томонидан ишлаб чиқарилган жами маҳсулот ҳажми 2020 йилда 312729500 млн. сўмни ташкил қилган бўлса, саноатда КБХТ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулот ҳажми 8294759,2 млн. сўмга тенг бўлган. КБХТ субъектлари инновацион саноат маҳсулотининг республика бўйича кичик бизнес томонидан ишлаб чиқарилган жами маҳсулотидagi улуши 2,7 %ни ташкил этган. Саноатда КБ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар ҳажмини ҳудудлар кесимида қараганда энг юқори улуш Тошкент шаҳри (34,2 %), Тошкент вилояти (18,3 %), Фарғона (12,7 %), Самарқанд (8,2 %) вилоятларига тўғри келади.

Саноати ривожланган Навоий вилоятининг улуши 4,7 %га тенг. Энг паст улушни Хоразм (0,3 %), Сурхондарё (0,7 %) ва Андижон (0,9 %) вилоятларида кўрамиз. Қорақалпоғистон Республикасида ҳам бу кўрсаткич паст бўлиб, 1,2 %ни ташкил этади. Саноатда КБ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар ҳажмини ҳудудлар кесимида қараганда энг юқори улуш Тошкент шаҳри (34,2%), Тошкент вилояти (18,3%), Фарғона (12,7%), Самарқанд (8,2 %) вилоятларига тўғри келади. Саноати ривожланган Навоий вилоятининг улуши 4,7%га тенг. Энг паст улушни Хоразм (0,3%), Сурхондарё (0,7%) ва Андижон (0,9%) вилоятларида кўрамиз.

2022 йилда саноатда кичик корхона ва микрофирмалар томонидан ўз кучи билан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар (ишлар ва хизматлар) ҳажми [5]

	Инновацион маҳсулотлар, ишлар, хизматлар ҳажми млн.сўм	Жами инновацион маҳсулотда худудларнинг улуши (фоизда)	Аҳоли жон бошига инновацион маҳсулот минг сўм	Аҳоли жон бошига инновацион маҳсулот индекси
Ўзбекистон Республикаси	8294759,2	100	242309,4	1
Қорақалпоғистон Республикаси	96810,7	1,2	50657,1	0,2
Андижон	77557,5	0,9	24559,8	0,1
Бухоро	280600,2	3,4	144983,1	0,6
Жиззах	418441,9	5,0	299679,1	1,2
Қашқадарё	134804,3	1,6	40757,2	0,2
Навоий	390290,1	4,7	388155,2	1,6
Наманган	196567,3	2,4	69235,8	0,3
Самарқанд	677300,8	8,2	173116,5	0,7
Сурхондарё	60334,4	0,7	22724,0	0,1
Сирдарё	527060,5	6,4	617383,7	2,5
Тошкент вилояти	1516821,0	18,3	511075,5	2,1
Фарғона	1054625,8	12,7	278559,4	1,1
Хоразм	24957,9	0,3	13276,9	0,1
Тошкент ш.	2838586,8	34,2	1081613,6	4,5

Қорақалпоғистон Республикасида ҳам бу кўрсаткич паст бўлиб, 1,2 %ни ташкил этади. Аҳоли жон бошига саноат инновацион маҳсулотнинг ўртача аҳоли жон бошига нисбатан индексини қараганда, Тошкент шаҳрида бу кўрсаткич 4,5 га тенг бўлиб, у мамлакат бўйича аҳоли жон бошига тўғри келадиган маҳсулот миқдорида нисбатан 4,5 баробарга кўп дегани.

Бу кўрсаткич қолган барча худудларда жуда кичик. Хоразм, Андижон, Сирдарё, Сурхондарё вилоятларида у 0,1 га тенг. Тошкент вилоятида у 2,1 га тенг. Саноат корхоналарида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, маҳсулот ҳажмини ошириш, унинг сифатини яхшилаш, ишлаб чиқариш самарадорлигига эришиш учун фан-техника тараққиёти ютуқларидан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бу фаолият маълум иқтисодий чора-тадбирларни ишлаб чиқишни талаб қилади. Самарали чора-тадбирларни ишлаб чиқмай, инновацион лойиҳаларни амалиётга жорий этиш кўзланган самарадорликни бермаслиги мумкин. Инновацион техника ва технологиянинг иқтисодий самарадорлигини режалаштириш ва истиқболлаштиришда унинг асосий техник-иқтисодий кўрсаткичларига, жумладан фойданинг ва меҳнат унумдорлиги ошиши, меҳнат, моддий ва капитал сиғими пасайиши, маҳсулот таннархи камайишига таъсир этиши ҳисобга олинади [4].

Иқтисодиёти тараққий этган мамлакатлар амалиётида корхоналарнинг инновацион муҳитини ривожлантириш иқтисодий ўсишнинг манбаи сифатида тан олинган. Инновацион муҳитни ривожлантириш нафақат алоҳида иқтисодий субъектнинг, балки бутун бир тизимнинг ҳам ривожланишини таъминловчи алоҳида асосий ўсиш манбаи ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларнинг якуний натижаси саноат корхоналарида мавжуд инновацион салоҳиятни баҳолаш, инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқариш жараёнига татбиқ этиш учун инновацион муҳитни яхшилаш лозим. Бизнингча, саноат корхоналарида янги техника ва технология самарадорлигини баҳолаш ва таҳлил қилишда унинг ижтимоий натижаларини ифодаловчи меҳнат шароитларини яхшилаш, хавфсизлик ва ишлаб чиқариш жараёнидаги қулайликларни таъминлаш, ходимлар билими ва малакасини ошириш, атроф- муҳитни муҳофаза қилиш, ходимлар учун энг қулай шароит-шароитларни яратиш билан боғлиқ омилларни ҳам ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Саноат тармоғида инновацион фаолиятни самарали ривожлантиришда куйидаги йўналишларга алоҳида эътибор қаратиш зарур:

- саноат тармоғида чуқур ислохотларнинг изчил ва самарали амалга ошириб бориш;
- корхоналарга инновацион лойиҳа ва ғояларнинг тижоратлашувини йўлга қўйиш мақсадида хусусий ва нодавлат инвесторларни жалб этиш;
- тармоқ ва соҳалар кесимида юқори технологиялар, ноу-хау ва замонавий ишланмаларни жорий этишни талаб қилувчи устувор соҳа ва тармоқларни ривожлантириш бўйича давлат дастурларини қабул қилиш;
- янги техника ва технологияларни иқтисодий ривожланган мамлакатлардан олиб келган тадбиркорларга солиқ, бож тўловларидан чегирмалар эвазига маълум муддатларгача уларнинг фаолиятига молиявий жиҳатдан давлат аралашувини камайтириш ва бошқалар.

Хулоса қилиб айтганда, мазкур чора-тадбирларни амалга ошириш миллий корхоналарда инновацион муҳитнинг сезиларли даражада ортишига олиб келади. Бу эса корхоналарда инновация жараёнларининг янада фаоллашувига, инновацион муҳитнинг яхшиланиши ва корхоналарнинг инвестицион жозибадорлиги билан боғлиқ муаммоларни ҳал этилишига олиб келади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 6 июлдаги “2022-2026 йилларда Ўзбекистон Республикасининг инновацион ривожланиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-165-сон фармони. www.lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 24 ноябрдаги “Тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5583-сон фармони. www.lex.uz.
3. Эрназаров О.Э. Инновациялар асосида саноат корхоналари самарадорлигини ошириш. 08.00.03 - Саноат иқтисодиёти. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори автореферати. –Тошкент 2020., 5 бет.
4. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2017 йил.
5. Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумотномалари. www.stat.uz.

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТДА ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ФУНКЦИЯЛАРИ ФУНКЦИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ FUNCTIONS OF ENTREPRENEURSHIP IN INNOVATIVE ECONOMY

Пўлатов Абдулла Холхўжаевич

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси
ассистенти

Рашидов Рахматулло Аъложонович

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси
мудир

Аннотация

Бугунги кунда глобал иқтисодий ривожланишда институционал ва технологик ўзгаришлар жараёнларининг кўп қирралилиги, аҳоли сонининг йилдан йилга ошиб бориши натижасида меҳнат ресурсларининг ўсиши, иқтисодиётнинг рақобатдош устунликларини шакллантириш табиати ва манбаларининг ўзгариши, ички ва ташқи бозорларда рақобатнинг кучайиши кичик бизнесни муваффақиятли ривожлантиришда инновациялардан фойдаланиш асосий масалалардан бири ҳисобланади.

Шундан келиб чиққан ҳолда ушбу мақолада тадбиркорликни ривожлантиришда инновациялардан самарали фойдаланиш, инновацион иқтисодиёт тўғрисида фикрлар ёритилган.

Калит сўзлар: инновация, инновацион тадбиркорлик, ихтиро, бизнес муҳит, замонавий технология.

Сегодня в условиях глобального экономического развития наблюдается многогранность процессов институциональных и технологических изменений, рост трудовых ресурсов в результате увеличения численности населения из года в год, изменение характера и источников формирования конкурентных преимуществ экономики, повышение конкуренции на внутреннем и внешнем рынках, использование инноваций в успешном развитии малого бизнеса является одним из основных вопросов. Исходя из этого, в данной статье раскрыты идеи об эффективном использовании инноваций в развитии предпринимательства, инновационной экономики.

Ключевые слова: инновации, инновационное предпринимательство, изобретательство, бизнес-среда, современные технологии.

Today, in the context of global economic development, there is a versatility in the processes of institutional and technological change, an increase in labor resources as a result of an increase in population from year to year, a change in the nature and sources of the formation of competitive advantages of the economy, increased competition in the domestic and foreign markets, the use of innovations in successful Small business development is one of the main issues. Based on this, this article reveals ideas about the effective use of innovation in the development of entrepreneurship and an innovative economy.

Key words: innovation, innovative entrepreneurship, invention, business environment, modern technologies.

Замонавий иқтисодиётда тадбиркорлик бутун инновацион циклнинг муваффақиятини белгиловчи энг муҳим омилга айланиб бормоқда. Тадбиркорлик функцияси инновацион

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

жараённинг барча боскичларида, шу жумладан функционал ва амалий тадқиқотлар, ишланмалар, ишлаб чиқаришга татбиқ этиш ва маҳсулотни такрорлашда амалга оширилади.

Шу билан бирга, илмий-техник ходим ва тадбиркорнинг инновацияларни яратиш ва улардан фойдаланиш ҳаётий циклидаги ролини фарқлаш муҳимдир. Ж. Шумпетер таъкидлаганидек, “янги кашфиётлар ва ихтиролар доимо мавжуд бўлган билимлар захирасини тўлдиради... Ихтирочи ва умуман, техник мутахассиснинг вазифаси тадбиркорнинг функциясига тўғри келмайди. Тадбиркор янги ресурслар комбинациясининг маънавий яратувчиси эмас”[1]. Тадбиркорлик фаолияти инновацион турдаги иқтисодиётнинг самарали фаолият кўрсатишининг зарурий шarti бўлиб, унинг фаоллигини ошириш ҳозирги вақтда иқтисодий ўсишнинг энг муҳим омилларидан бири ҳисобланади.

Тадбиркорликнинг бу роли у бажарадиган турли функцияларда амалга оширилади, уларнинг асосийлари куйидагилардан иборат: умумий иқтисодий, техник ва иқтисодий янгиликларни амалга ошириш, ташкилий ва иқтисодий янгиликларни амалга ошириш, ташкилотдаги маданий ва қиймат ўзгаришлари, маҳаллий иқтисодий инновацияларни тақсимлаш, миллий иқтисодиётни ривожлантириш моделларини ўзгартириш (1-жадвал).

1-жадвал.

Инновацион иқтисодиётда тадбиркорликнинг функциялари

Функция	Муҳим кўринишлар
Технологик ва бозор тенденцияларини аниқлашнинг қиймат-когнитив функцияси	Бизнес муҳитини таҳлил қилиш, ресурслар ва бошқарув усулларида оқилона фойдаланиш йўллари излаш асосида маҳсулот ишлаб чиқаришни муваффақиятли ташкил этиш ва уларни аниқ истеъмолчиларга етказиш учун технологик ва бозор тенденцияларини аниқлаш билан боғлиқ.
Техник ва иқтисодий янгиликларни жорий этиш	Янги имкониятларни излаш ва иқтисодий ресурсларнинг янги комбинацияларини шакллантириш.
Ташкилий ва иқтисодий янгиликларни амалга ошириш	Ҳозирги билим даражаси ва бизнесни ташкил этиш шакллари билан белгиланган тўсиқлар ва чекловларни олиб ташлаш, транзаксия харажатларини камайтириш, иқтисодий рағбатлантиришни ошириш, етказиб берувчилар ва истеъмолчилар, давлат ва муниципал ҳокимият органлари билан ўзаро муносабатларнинг янада самарали шаклларида фойдаланишга имкон беради, ички муҳит ҳолатини яхшилади.
Бизнесни ташкил этишда маданий ва қиймат ўзгаришларини амалга ошириш	Ташкилотнинг муваффақиятли ривожланиши учун маданий тўсиқларни йўқ қилади, динамик ўзгарувчан бизнес муҳитига ўз вақтида мослашишга имкон берадиган ташкилий маданиятни шакллантиради.
Маҳаллий иқтисодий инновацияларни тақсимлаш	Бу миллий иқтисодиётнинг фазовий, таркибий ва динамик параметрларини ўзгартиришнинг асосий омилидир.
Миллий иқтисодиётни ривожлантириш моделларини ўзгартириш	Миллий иқтисодиётни ўзгартириш траекториясини, уни ривожлантириш моделларининг ўзгаришини ва модернизация турини ўзгартиришни белгилайди.

Биринчидан, тадбиркор бизнес муҳитини ўрганиш, ресурслар ва бошқарув усулларида оқилона фойдаланиш йўллари излаш асосида товарлар ишлаб чиқаришни муваффақиятли ташкил этиш ва уларни аниқ истеъмолчиларга етказиш учун технологик ва

бозор тенденцияларини аниқлаш билан боғлиқ бўлган қиймат-когнитив функцияни бажаради. Тадбиркор қиймат-меъёрий ва институционал-технологик ташкилотчи сифатида у ўзининг табиий фазилатлари, тўпланган тажрибаси ва маҳорати туфайли тадбиркорлик тузилмаси умумий капиталининг турли таркибий қисмларини (инсон, жисмоний, молиявий, ҳ.к.) бозор талабларига мувофиқ ва тизимли самара олишидир.

Бу функцияни ҳам "инновацион" тадбиркорлик, ҳам "мунтазам" тадбиркорлик бажаради, иккинчиси хусусий тадбиркорлик ҳолати бўлиб, ўз мақсадларига эришиш учун аллақачон маълум бўлган усулларни мослаштириш ва қўллаш орқали тадбиркорлик муваффақиятига эришишга қаратилган жараёндир.

Иккинчидан, янги имкониятларни излаш ва иқтисодий ресурсларнинг янги комбинацияларини шакллантириш асосида техник-иқтисодий инновацияларни амалга ошириш. Шу билан бирга, капитални қўллашнинг янги соҳаларини ривожлантириш ва инновацияларнинг айрим турларини амалга ошириш тадбиркорлик муваффақиятига ҳисса қўшиши мумкин: бозорда талабга эга бўлган янги маҳсулотни ишлаб чиқариш ёки илгари сотилган маҳсулот сифатини яхшилаш; янги технологияларни қўллаш ёки товарларни ишлаб чиқариш ва сотишнинг кенг тарқалган усулларини такомиллаштириш.

Учинчидан, ҳозирги билим даражаси ва бизнесни ташкил этиш шакллари билан белгиланган тўсиқлар ва чекловларни бартараф этиш, транзакция харажатларини камайтириш, иқтисодий рағбатлантиришни ошириш, етказиб берувчилар ва истеъмолчилар билан ўзаро муносабатларнинг янада самарали шакллари қўллаш имконини берадиган ташкилий ва иқтисодий инновацияларни амалга ошириш; давлат ва маҳаллий ҳокимиятлар ички муҳит ҳолатини яхшилаш. Шу билан бирга, ташкилий инновациялар ҳам мутлақо янги корхоналарни ташкил этиш, ҳам мавжудларини сифат жиҳатидан ўзгартириш ҳисобига амалга оширилиши мумкин: уларни ихчамлаштириш; мулкни қайта рўйхатдан ўтказиш; ташкилий тузилмадаги туб ўзгаришлар. Бундай инновацияларни амалга ошириш тадбиркорни “соф” ижроқидан ёки “соф” воситачи чайқовчидан ажратиб туради.

Тўртинчидан, ички ва ташқи муҳитдаги муносабатларни ташкил этишда маданий ва кадрият ўзгаришларини амалга ошириш; бизнесни муваффақиятли ривожлантириш йўлида маданий тўсиқларни яратувчи ҳукмрон стереотипларни бартараф этиш; динамик ўзгарувчан муҳитга ўз вақтида мослашишга имкон берадиган ташкилий маданиятни шакллантириш.

Бешинчидан, маҳаллий иқтисодий инновацияларнинг кенг тарқалиши миллий иқтисодиётнинг фазовий таркибий ва динамик параметрларини ўзгартиришнинг асосий омилидир. Тадбиркорлик инновацион иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларнинг алоҳида механизми ва йўналиши бўлиб, у иқтисодий ўсиш омили бўлиб хизмат қилади, ишлаб чиқариш самарадорлиги ва иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини, шунингдек, аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулот ҳажмини оширишга хизмат қилади.

Олтинчидан, миллий иқтисодиётни ўзгартириш траекториясининг шаклланиши, уни ривожлантириш моделларининг ўзгариши ва модернизация тури ўзгаради. Ҳозирги вақтда мамлакатимиз учун ресурс-экспортдан инновацияга, ижарадан тадбиркорликни ривожлантириш моделларига ўтиш долзарб бўлиб бормокда[2].

У ёки бу ишлаб чиқариш усулларининг шаклланиши жамиятда қўлланиладиган технологияларга боғлиқ бўлиб, бу ўз навбатида шу жамиятда тўпланган ва яратилган билимлар билан бевосита боғлиқдир. Шу билан бирга, билим ўз-ўзидан ҳали янги, янада ривожланган тармоқларнинг пайдо бўлишига олиб келмайди. Янги технологияларни жорий этиш ва янги маҳсулот яратиш, у ёки бу техник-иқтисодий тузилмаларнинг пайдо бўлиши кўп жиҳатдан у ёки бу билимлар асосида янги технологияларни яратишга ҳисса қўшадиган ва янги маҳсулотларни тарқатишга ҳисса қўшадиган одамларнинг тадбиркорлик қобилиятига боғлиқ.

Инновацион иқтисодиётга ўтиш тадбиркорлик фаолиятининг шартлари ва мазмунини сезиларли даражада ўзгартиради. Инновацион иқтисодиётга ўтиш даврида тадбиркорлик фаолиятининг хусусиятлари 2-жадвалда келтирилган.

Инновацион иқтисодиётга ўтиш даврида тадбиркорлик фаолиятининг хусусиятлари

Инновацион иқтисодиётнинг характерли хусусиятлари	Тадбиркорлик фаолиятининг умумий тамойиллари	Инновацион иқтисодиётда тадбиркорлик фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари
Жаҳон маконининг бир қисми сифатида мамлакатнинг ягона ахборот-коммуникация маконини шакллантириш. Мамлакатнинг ахборот ва иқтисодий интеграция жараёнларида тўлиқ иштирок этиши. Истикболли ахборот технологиялари, компютер технологиялари ва телекоммуникациялардан оммавий фойдаланишга асосланган янги технологик режимларнинг шаклланиши ва ҳукмронлиги. Ишлаб чиқариш омиллари сифатида ахборот ва билим бозорини яратиш ва ривожлантириш. Ахборот ресурсларининг иқтисодий ривожланишнинг реал ресурсларига ўтиши. Ахборот маҳсулотлари ва хизматларига бўлган эҳтиёжни ҳақиқий кондириш. Ижтимоий ишлаб чиқариш тизимида ахборот-коммуникация инфратузилмасининг ролини ошириш. Ахборот алмашиш тизимлари имкониятларини кенгайтириш орқали таълим, фан-техника ва маданиятни ривожлантириш даражасини ошириш. Малака ролини ошириш, профессионаллик ва ижодкорлик ишнинг энг муҳим хусусиятлари сифатида.	Бизнесни юритиш рақобат билан боғлиқ. Рақобат босимининг даражаси бозор муносабатларининг ривожланиши, давлатнинг иқтисодий сиёсати ва бошқа омиллар. Истеъмолчи билан ўзаро муносабатлар соҳасида бизнес юритиш механизмлари ушбу бозорнинг ижтимоий-иқтисодий хусусиятларига боғлиқ. Тармоқлараро характерга эга бўлган бошқа фаолият соҳалари таъсирига бўйсунди. Фойдага йўналтирилганлик. У истеъмолчига қаратилган бўлиб, унинг эҳтиёжларини, турмуш тарзини, хулқ-атвор мотивациясини ва бошқаларни ҳар томонлама ўрганиш ва ҳисобга олишни талаб қилади.	Халқаро корпорацияларнинг миллий бозорига кириши туфайли кучли рақобат. Миллий бозорлар ўртасидаги чегараларни "ўчириш". Иқтисодиётнинг глобаллашуви. Истеъмолчига таъсир қилишнинг янги юқори технологияли воситалари ва усуллари пайдо бўлиши. Ривожланиш тамойиллари ва ахборот бозорларининг товар бозорларига таъсирини ҳисобга олган ҳолда. Истеъмолчи томонидан компания (маҳсулот) ҳақида олинган барча маълумотларни назорат қилиш ва мувофиқлаштириш. Илмий-техника тараққиёти ва таълим даражасини ошириш натижасида истеъмолчиларнинг хатти-ҳаракатларини ўзгартириш.

Инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида тадбиркорлик фаолиятининг умумий тамойиллари амалга оширилмоқда: бизнесни юритиш механизмлари тармоқ бозорининг

ижтимоий-иқтисодий хусусиятларига боғлиқ; тадбиркорлик фаолиятининг бошқа соҳалари таъсирининг тармоқлараро хусусияти; тадбиркорлик фаолиятини фойда олишга йўналтириш; харидорнинг эҳтиёжларини ҳар томонлама ўрганиш ва ҳисобга олиш, унинг турмуш тарзи ва ҳатти-ҳаракати мотивацияси ва бошқалар.

Тадбиркорликнинг иқтисодий ва ижтимоий масъулияти биргаликда олиб борилиши катта самара олинишига сабаб бўлади. Ижтимоий масъулият ва маданий парадигма тадбиркорликнинг истиқболини белгилашда муҳим роль ўйнайди. Тадбиркорлар ўзлари фаолият юритаётган ҳудуд ва унинг аҳолиси ривожланиши, саломатлиги, экологик ҳолати ва билим даражаси учун масъулият ўз зиммаларига оладилар. Ушбу ҳолатлар орқали тадбиркорликнинг тизимли ва яхлит тасаввури шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Шумпетер, Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. М. : Прогресс, 1982. 456 с.
2. Бирюкова, В.В., Бирюков, В.В., Романенко, Е.В. Стратегия развития региона: особенности формирования инновационных моделей // Вестник СибАДИ. 2017. № 6(58). 185–196.

UDK. 338.4

ЎЗБЕКИСТОНДА ПАХТА- ТЎҚИМАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНТИРИЛИШИ МАМЛАКАТ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТИНИ ЯНАДА ЎСИШ ОМИЛИ

РАЗВИТИЕ ХЛОПКОВО-ТЕКСТИЛЬНЫХ КЛАСТЕРОВ В УЗБЕКИСТАНЕ – ФАКТОР ДАЛЬНЕЙШЕГО РОСТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

THE DEVELOPMENT OF COTTON-TEXTILE CLUSTERS IN UZBEKISTAN IS A FACTOR OF FURTHER GROWTH OF THE COUNTRY'S NATIONAL ECONOMY

Сохадалиев Абдурашид Мамадалиевич

Наманган муҳандислик-технология институти доценти, и.ф.н.,

Аннотация

Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси ҳудудларидаги пахта етиштирувчи туманлар ва қисман шаҳарларда ташкил қилинган пахта-тўқимачилик кластерлари фаолиятини асосий жиҳатлари таҳлил қилинган ва ташкилий томондан тузилмаларнинг эришган ижобий натижаларига ва йўл қўйилаётган хато ва камчиликларига баҳо бериш асносида уларни бартараф этиш йўналишлари кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: кластер, пахта – тўқимачилик, рақобат, иқтисодий ўсиш, ялпи ички маҳсулот, экспорт, саноат, туман, вилоят, хомашё, озиқ-овқат.

В данной статье рассмотрено вопросы становления и развития кластеризации в хлопково-текстильной отрасли Республики Узбекистан. Определены основные направления тенденции развития кластеризации в данной отрасли. Выявлено достижения проводимое экономическое реформы по кластеризации региона страны, а также определены допускаемые недостатки при проводимое реформы в по кластеризации в некоторых регионах страны, и дано рекомендация по их устранению.

Ключевые слова: кластер, хлопково-текстильной отрасли, конкуренция, экономический рост, валовой внутренний продукт, экспорт, промышленность, район, область, сырьё, продовольствия.

This article analyzes the main aspects of the activities of cotton-textile clusters organized in the territories of the Republic of Uzbekistan and cotton-textile clusters, and points out directions for their elimination in the course of evaluating the positive results achieved by the structures from the organizational side, as well as the errors and shortcomings that are being made.

Key words: cluster, cotton-textile, competition, economic growth, gross domestic product, export, industry. district, region, raw materials, food.

Дунё тажрибаси кўрсатмоқдаки, кластерлаштириш - мамлакатлар иқтисодиётининг рақобатбардошлигини таъминловчи механизм бўлиб, иқтисодий ўсишнинг драйверлари бўлиб қолмоқда.

Шу боис жахоннинг ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларида кластерлар сони тобора ортиб бораётганлиги уларнинг самарадорлиги юқори бўлаётганлигидан далолатдир.

Кластер назариясининг асосчиси Майкл Портернинг фикрига кўра, “... мамлакат рақобатбардошлигини унинг аълоҳида фирмалари эмас, балки турли соҳалардаги фирмалар уюшмаси- кластерларнинг халқаро рақобатбардошлиги призмаси орқали кўриб чиқиш керак ва ушбу кластерларнинг ички ресурслардан самарали фойдаланиш салоҳияти муҳим аҳамиятга эга.” [1]

Ҳозирда кластерлар дунёдаги етакчи мамлакатлар иқтисодиётининг қарийиб 50 фоизини қамраб олган. Жумладан, АҚШ да кластерлар сони 380 та бўлиб, улар ушбу мамлакатдаги йирик корхоналарнинг ярмидан кўпини ўзларида бирлаштирган ва АҚШ ялпи ички маҳсулотини 60 фоизлик улуши ушбу кластерлар ҳиссасига тўғри келади. Худди шунингдек, Италия мамлакати саноатида банд бўлганларнинг 43 фоизи мазкур кластерларда меҳнат қилади ва мамлакат экспортининг 30 фоиздан ортиғи мамлакат кластерлари ҳиссасига тўғри келади.[2]

Кластер тузилмалари Швейцария, Австрия, Дания, Хиндистон, Корея, Покистон, Хитой ва Туркия давлатлари енгил саноатида, Германияда кимёва машинасозликда, Францияда озик-овқатга косметика саноатида муваффақиятли фаъолият кўрсатмоқда. Буюк британия, Нидерландия, Германия, Дания, Франция, Финландия ва Швеция мамлакатларида саноатини кластерлар тўла эгаллаган.[3]

Ўзбекистон иқтисодиётида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва саноатлаштириш устувор йўналишлардан бўлиб, кластерлар тизимини шакллантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Хусусан, агросаноатда кластерларни шакллантириш мамлакат тараққиёт стратегиясида аълоҳида ўрин эгаллайди. Бу борада кластерларга қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш ва чуқур қайта ишлаш, чорвачилик, баллиқчилик каби комплексларни яратиш, рақобатбардош юқори технологияли ва экспортбоп тўқимачилик, озик-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни ташкил этиш каби муҳим тадбирларни амалга оширишга аълоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Маълумки, Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги тармоғи миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларидан бири бўлиб, саноат ишлаб чиқариши учун зарур бўлган хомашё ва материаллар етказиб беришда муҳим ўрин эгаллайди. Айниқса, енгил ва озик-овқат саноати тармоқлари қишлоқ хўжалигида етиштирилган пахта, мева ва сабзавотларни бевосита қайта ишловчилари бўлиб, қишлоқ хўжалиги негизида ривожланади.

Президент Ш.М.Мирзиёев 2017 йилда Бухоро вилоятига ташрифлари чоғида мамлакатимизда пахта-тўқимачилик кластерларини барпо этишнинг аҳамияти тўғрисида таълим берадилар. Сабаби ўша пайтгача мамлакатимизда етиштирилаётган пахта хомашёсининг асосий харидорлари тўқимачилик корхоналари эканлиги, пахтани чуқур қайта ишлаш суръати талаб даражасида эмаслиги, тармоқ ва соҳаларни тарқоқлиги, тармоқларни

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

уйғун риволантирилиши лозимлигининг иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятини атрофлича тушунтириб, соҳага кластер тизимини жорий этиш орқали кўзланган мақсадга эришиш мумкинлиги тўғрисида гапирган эдилар. Ўтган давр мобайнида пахта-тўқимачилик кластерлари сони кўпайиб, 2022 йил ҳолатига уларнинг умумий сони 134 тани ташкил қилди. Бу кўрсаткич 2018 йилда 16тани, 2019йилда 77 тани, 2020 йилда 97 тани ва мос равишда 2021 йилда 122 тага етиб, пахта-тўқимачилик кластерлари тизими бутун республика ҳудудлари бўйлаб кўпайиб борди. Қуйидаги жадвалда мамлакатимизда фаёолият кўрсатаётган пахта-тўқимачилик кластерлари тўғрисида маълумот келтирилади.

1-жадвал

Ҳудудларда пахта-тўқимачилик кластерлари сони

№	Ҳудудлар	Кластерлар сони	Ажратилган ер майдони, га	Ўртача 1т кластер майдони, га
1	Қорақалпоғистон Респ.	11	86791	7890,1
2	Андижон вилояти	15	78991	5266,1
3	Бухоро вилояти	11	99220	9020
4	Жиззах вилояти	6	77900	12983,3
5	Қашқадарё вилояти	18	136036	7557
6	Навоний вилояти	4	31655	7913,8
7	Наманган вилояти	7	63406	9058
8	Самарқанд вилояти	11	75356	6850,5
9	Сурхондарё вилояти	11	72370	6579,1
10	Сирдарё вилояти	9	75600	8388,9
11	Фарғона вилояти	13	82080	6313,8
12	Тошкент вилояти	6	72161	12026,8
13	Хоразм вилояти	12	82757	6896,4
	Республика бўйича жами	134	1034223	7718,1

Ўрганишлардан маълум бўлдики, пахта-тўқимачилик кластерларининг ўзларига бириктирилган ер майдони 174970 гектарни ёки умумий пахта майдонларига нисбатан 16,9 фоизни ташкил қилиб, етиштирилган ҳосил миқдори 727,9 минг тоннани ёки умумий етиштирилган пахта ҳомашёсини 20,8 фоизини ташкил қилади. Шунингдек, пахта-тўқимачилик кластерлари билан фьючерс шартномаси асосида 29970 та фермер хўжаликлари фаёолият кўрсатиб, улар томонидан 2781800 тонна пахта ҳомашёси етиштирилди ёки умумий ҳосилнинг 79,2 фоизи фермерлар ҳиссасига тўғри келади. Республика бўйича ўртача пахта ҳосилдорлиги гектарига 34,0 центнерни ташкил қилди. Пахтачиликда илм-фан ютуқлари ва илғор инновацион технологияларни жорий этган, агротехник тадбирларни сифатли бажарганлиги учун Касби (38,1 ц/га), Бухоро, Мрзачўл ва Тўрақўрғон туманлари(38,2ц/га)да, Қўрғонтепа, Мингбулоқ туманлари(38,5ц/га)да, Ромитан(38,6 ц/га), Хозарасп (39,5 ц/га) ва Қуйичирчик (40,0 ц/га), Дўстлик(40,4 ц/га) туманларида юқори ҳосилдорликка эришилди. Кластерларга топширилган пахта ҳомашёсининг 90 фоиздан ортиғи юқори навларга қабул қилинди[5] (Республика пахта-тўқимачилик кластерлари уюшмаси раисининг 1-ўринбосариСаъдулла Тожиев маълумоти асосида). Кластерлар томонидан 250 минг гектардан ортиқ майдонда сув тежовчи технологиялар жорий қилинганлигини ва 200 минг гектар ер майдонлари лазерли ускуналар билан текисланганлигини таъкидлаш лозим. Тадқиқот натижалари кўрсатмоқдаки, 2016 йилда мамлакатимизда етиштирилган пахта ҳомашёсининг 37 фоизини қайта ишланган бўлса, ҳозирда етиштирилган 100 фоиз пахта ўзимизда қайта ишланиб, қўшимча қийматга эга маҳсулот сифатида экспорт қилинмоқда. Соҳа олимларининг ҳисоб китобларига кўра, мамлакат биргина пахта толасини чуқур қайта ишлашни тўла йўлга қўйиш ҳисобига йиллик

экспорт хажмини 50 миллиард долларга етказиш салоҳиятига эга. Маълумотлар тахлили кўрсатмоқдаки, 2017 йилда республикамізда етиштирилган пахта хомашёсини 0,9 фоизи кластерлар ҳиссасига тўғри келган бўлса, ушбу кўрсаткич 2018 йилда 15,1 фоизга, 2019 йилда 68,0 фоизга, 2020 йилда 91 фоизга ва мос равишда 2022 йилда 100 фоиз пахта хомашёси пахта-тўқимачилик кластерларига қарашли корхоналарда қайта ишланишига эришилди. Тадқиқот натижалари кўрсатмоқдаки, мамлакатимизда ташкил қилинган пахта-тўқимачилик кластерларининг барчаси ҳам пахтани беш босқич (1-босқич: пахтадан толани ажратиб олиш; 2- босқич: толани ип-калавага айлантириш; 3-босқич: ип калавадан мато тўқиш ва 5-босқичда матодан тайёр кийим-кечак ишлаб чиқариш)да тўла қайта ишлаш циклини йўлга қўя олганлари йўқ. Мисол учун, бугунги кунда мавжуд тармоқдаги кластерларнинг 17 тасидагина пахтани тўла беш босқичли циклда қайта ишлаб, якуний истеъмолга тайёр маҳсулотга айлантира оляптилар, 22 та кластерда эса жараённинг тўрт босқичи амалга ошириляпти, 30 тасида эса уч босқичи ва 16 тасида бир босқичли жараёнда пахта хомашёси қайта ишланиляпти ҳолос [5] (маълумот Ўзбекистон пахта-тўқимачилик кластерлари уюшмаси раиси и.ф.д., сенатор Муртазо Рахматов маърузасидан олинди). Энг кўп пахта етиштирадиган туман ва шаҳарлар Бухоро вилоятига тўғри келиб, ҳудудда 14 туман ва қисман (200 гектар) Бухоро шаҳри пахта етиштиради, вилоятда 11 та кластер ташкил қилинган бўлиб, ўртача бир кластерга 9020 гектар ер майдони тўғри келади, вилоятнинг 8 та туманида биттадан, 1 та туманда 2 та кластер фаёлият кўрсатиши нисбатан пахта етиштирувчиларни ҳамкор танлаш имкониятини беради,, 3 та кластер эса икки ва ундан ортиқ туманларга хизмат кўрсатиши маълум бўлди. Масалан, Андижон вилоятида 13 та туманда пахта етиштирилади, 15 та кластер тузилмалари мавжуд, 2 та туман (нисбатан кичик бўлган!) да биттадан кластер мавжуд, 6 та туманда иккитадан кластерлар фаёлият кўрсатиши нисбатан соҳада рақобат борлигидан далолат беради, лекин 3 та кластер мутлоқ монопол ўрин эгаллагани ҳолда икки ва ундан ортиқ туманларга хизмат қилаётганлигини ижобий баҳолаб бўлмайди. Қашқадарё вилоятида 12 татуманда пахта хомашёси етиштирилади, уларга хизмат кўрсатиш учун 18 та кластер уюшмалари ташкил қилинган. Фақат 2 та тумандагина биттадан кластер ташкил қилинганлигини ҳисобга олмаганда, 7 та туман ҳудудида 2 тадан кластер фаёлият кўрсатаётганлиги соҳада рақобат ҳосил қилишга асос яратилганидан далолат беради. Шунингдек, Вилоятдаги 2 та кластер икки ва ундан ортиқ туманларга хизмат қилаётганлиги рақобатга салбий таъсир кўрсатаётганлигини ҳам таъкидлаш ўринлидир. Ҳулоса ўрнида айтиш мумкинки, мамлакатимиз миллий иқтисодиётининг барча тармоқ ва соҳаларида кенг қўламли ислохотлар амалга оширилиб келинмоқда, бу ислохотлар қишлоқ хўжалиги тармоқларида, хусусан пахтачиликда жадал суръатларда давом эттирилмоқда. Тармоққа илғор инновацион ёндашувлар асосидаги янги тузилмавий бирликлар жорий қилинмоқда. Бу борада амалга оширилаётган кластерлаштириш сиёсати тармоқда ишга янгича ёндашувларни жорий этган ҳолда, уни янада такомиллаштириш ва ҳудудларда пахта хомашёси етиштиришда моддий манфаатдорликни таъминловчи механизмларни кенгроқ татбиқ этишни, тармоқда рақобат муҳитини кенгайтиришни талаб этмоқда.

Адабиётлар рўйхати

1. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction N.Y. The Free Press, 1990, Polgrave Tenth Edition, 1998-855p.
2. Афаефсьев М., Мясникова Л. Мировая конкуренция и кластеризация экономики. //Вопросы экономика, 2005. №4, с.76.
3. Мўминов Х.И. Кластерларнинг назарий ва амалий ривожланиш ҳолати. Бухоро Давлат Университети. Республика илмий-амалий анжуманлар тўплами. 2019 йил.
4. Uzts.uz/ paxta-to-qimachilik klasteri cayti.
5. Ўзбекистон пахта-тўқимачилик кластерлари уюшмаси раиси (сенатор М.Рахмонов) ва уюшма раисининг 1-чи ўринбосари (С.Тожиев)нинг республика кластерлари ушмаси сайтидаги маърузалари.

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ЖОРИЙ ЭТИЛИШИДА ХУДУДЛАР БЮДЖЕТ РЕСУРСЛАРИНИ БОШҚАРИЛИШИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ РЕСУРСАМИ РЕГИОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТА ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

INCREASING THE EFFICIENCY OF REGIONAL BUDGET RESOURCE MANAGEMENT IN THE IMPLEMENTATION OF THE DIGITAL ECONOMY

Юлдашев Адҳамжон Аҳаджонович

Наманган муҳандислик-технология институти ассистенти

Аннотация

Мақолада рақамли иқтисодиёт жорий этилиши асосида ҳудудлар бюджет ресурслари бошқарилиш хусусиятлари назарий-илмий талқинлари баён этилган. Ҳудудда бюджет ресурслари бошқарилиши самарадорлигини ошириш ва рақамли бюджет жараёнининг механизми улардан самарали фойдаланиш ўрганилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, бюджет ресурслари, рақамли бюджет, рақамли технология, бюджет муносабатлари, рақамли маҳсулот, рақамли хизмат.

В статье рассмотрены теоретико-научные интерпретации современных особенностей укрепления доходной базы регионального бюджета и совершенствования управления бюджетными ресурсами, укрепления налоговой базы. В регионе изучены методология формирования бюджетных ресурсов и укрепления доходной базы, а также управления бюджетными ресурсами и их эффективного использования.

Ключевые слова: цифровая экономика, бюджетные ресурсы, цифровой бюджет, цифровые технологии, бюджетные отношения, цифровой продукт, цифровая услуга.

The article discusses theoretical and scientific interpretations of modern features of strengthening the revenue base of the regional budget and improving the management of budget resources, strengthening the tax base. The region has studied the methodology for generating budget resources and strengthening the revenue base, as well as managing budget resources and their effective use.

Key words: digital economy, budget resources, digital budget, digital technology, budget relationship, digital product, digital service.

Рақамли иқтисодиёт иқтисодий алоқаларни рақамларда ифодаб олиб бориш ва ривожлантиришдир. Рақамли фойдаланиш асосида маҳсулотлар ишлаб чиқариш жараёнидаги технологиялар, етказиб берувчилар, тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчилар, хом ашё етказиб берувчилар томонидан хизматлар кўрсатиш олиб борилади. Рақамли иқтисодиёт деганда биз иқтисодиётни ва иқтисодий муносабатларнинг рақамли илова асосида амалга ошириладиган рақамли технологиясидир.

Рақамли иқтисодиётнинг хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- 1) рақамли иқтисодиётнинг асосини иқтисодиёт тузилмасини оптималлаштиришга ёрдам берувчи рақамли технологиялар ташкил этади;
- 2) рақамли иқтисодиётни ишлаб чиқаришнинг асосий омили ахборот ва билимдир;
- 3) рақамли иқтисодиётнинг ажралмас таркибий қисмлари замонавийдир ахборот тармоқлари, кириш қурилмалари, ахборот тизимлари ва улартақдим этувчи функционалик (катта ҳажмдаги маълумотларни қайта ишлаш ва таҳлил қилиш, ҳисоб-китоблар);
- 4) ишлаб чиқариш натижаси рақамли маҳсулот ёки рақамли хизматдир;

5) фаолиятни амалга ошириш жараёнида тадбиркорлик субъектлари учун бизнес моделларнинг ўзгариши;

6) рақамли иқтисодиёт ўзаро боғланган бир неча даражалардан иборат деярли чексиз ва доимий ўсиб бораётган муаммолар сони. Платформалар ўзаро боғлиқликда мавжуд бўлиб, фойдаланувчи билан бевосита боғланиш имкони беради кўп йўналишлар, шунинг учун муайян тадбиркорларни истисно қилишни қийинлаштириди, яъни рақобатчилар;

7) рақамли иқтисодиётда нақд пулсиз тўловлар шакллари устунлик қилади, мавжуд тўловларнинг янги шакллари, муқобил пуллар.

Рақамли иқтисодиётнинг афзалликлари қуйидагилардан иборат:

1) хўжалик юритувчи субъектлар учун транзакция харажатларини камайтириш;

2) медиа соҳасига ўтиш муносабати билан бизнес юритишнинг янги шакллари пайдо бўлиши;

3) воситачиларнинг йўқлиги, сотувчи ва харидор ўртасида тўғридан-тўғри ва тезкор алоқа;

4) товарларни тез ҳаракатланиши, интернет орқали хизматлар кўрсатиш ва бошқалар.

Рақамли иқтисодиёт аниқ афзалликларига қарамай, унинг муҳим камчиликларини таъкидлаш керак. Буларга қуйидагилар киради:

- бенефициарларнинг чекланган доираси. Бенефисиарлар ярим ўтказгичлар ва улар асосида рақамли бошқарув тизимларини ишлаб чиқарувчилар;

- рақамли технологиялар бозорида рақобатнинг деярли йўқлиги;

- одамларнинг қобиятларининг ёмонлашиши. Барча турдаги қулай ва жозибали хизматларнинг кўплиги одамларнинг катта ҳажмдаги маълумотларни эслаб қолиш ва таҳлил қилиш, ҳулосалар чиқариш ва натижаларини шакллантириш қобилиятига салбий таъсир қилади, ёзма равишда олиб бориладиган таҳлил, ҳажмли мураккаб матнларни ўқиш ва тушуниш;

- фойдаланиш билан боғлиқ маълумотлар ва ҳуқуқларнинг заифлиги ва етарли даражада ҳимояланмаганлиги, доимий равишда ривожланаётган бузғунчи рақамли технологиялар ва ортиб бораётган кибер ҳужумлар сони.

Жаҳон цивилизatsiясининг замонавий ривожланиши инсоният тарихида ўхшаши бўлмаган "янги ҳақиқат", "рақамли муносабатлар"нинг шаклланиши билан тавсифланади. Рақамли технологияларни, рақамли тизимларни яратиш ва жорий этиш эса аввалдан мавжуд бўлган тушунчалар ва ҳодисаларга ёндашувларни ўзгартиришни талаб қилади. Айнан бюджет давлат механизмининг самарали фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган асосий ва зарур элементи бўлган учун бу жараёнлардан четда қола олмайди. Шунинг учун давлат бюджети соҳасида рақамлаштириш эҳтиёжларига монанд илмий изланишлар ва қонунчилик ўзгаришлари талаб этилмоқда.

Бюджетнинг рақамли хусусиятларининг турли жиҳатларини кўриб чиқишдан олдин, биз бюджет ва бюджет фаолиятининг ўзига хослиги ва аҳамиятини тушуниш учун фундаментал аҳамиятга эга бўлган ва кўрсатилган мавзу муаммоларини тушунишга имкон берадиган бир нечта муҳим қоидаларга эътибор қаратиш лозим.

Аввало, давлат секторини рақамлаштириш, гарчи у алоҳида восита ёки молия-бюджет сиёсатининг мустақил йўналиши сифатида ажратилмаган бўлса ҳам, давлат фаолиятининг мутлақо барча соҳалари фаолиятига таъсир кўрсатади.

Бу аниқ объектив сабаблари мавжуд - молиявий қувватлашсиз давлатнинг бирон бир вазифаси, функцияси, ваколатини амалга ошириб бўлмайди. Ушбу қоидаларга биноан рақамлаштиришнинг ахборот базаси ўз ичига, жумладан, қуйидагиларни олиши мумкин: давлат секторидagi ахборот ресурслари институти, давлат интеграциялашган ахборот тизими, давлат ва муниципал тўловлар бўйича давлат ахборот тизими; Ҳазначиликнинг ахборот-таҳлилий тизими; “Фуқаролар учун бюджет” ахборот сайти; бюджетларни стратегик режалаштиришнинг ахборот тизими; тезкор бюджет бошқарувининг давлат автоматлаштирилган ахборот тизими; давлат (вилоят, туман, шаҳар) муассасалари

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

тўғрисидаги маълумотларни жойлаштириш учун ахборот сайти; давлат харидлари соҳасида ягона ахборот тизимидир[2].

Рақамлаштиришда қуйидаги институтлар фаолияти муҳим аҳамиятга эга:

- марказлаштирилган бюджет ҳисоби ва ҳисоботи институтлари, унга алоҳида давлат ижроия органларнинг бюджет ҳисобини юритиш ва бюджет ҳисобини юритиш ва бюджет ҳисоботини шакллантириш, ҳисоб-китоблар ва иш ҳақи, бошқа тўловлар ва бюджет тизими бюджетларига тегишли мажбурий тўловлар ваколатларини топширилади;

- давлат бошқаруви соҳасидаги аутсорсинг институти, унинг доирасида давлат органининг хўжалик фаолиятини қўллаб-қувватлаш алоҳида ташкилотга ўтказилади, бу ушбу органни ноодатий ресурс функцияларини бажаришдан озод қилади, фаолият самарадорлигини оширади. алоҳида давлат ҳокимияти органи (кейинчалик бу органлар тизими) ва бюджет харажатлари самарадорлигини ошириш;

- давлат томонидан кўрсатиладиган хизматлар сифатини бевосита оширишга йўналтирилган муассасалар. Уларга давлат харидлари институти киради[1].

Шу нуктаи назардан, бир томондан, рақамли технологияларни ривожлантиришнинг асосий умумий тенденцияларини ҳисобга олган ҳолда, бюджет ҳуқуқий муносабатларини “рақамлаштириш”нинг барқарор амалиёти шаклланган бўлиши лозим, иккинчи томондан, “Рақамлаштирилган” бюджет муносабатлари бошқа ижтимоий институтлар, тартибга солувчилар ва бошқаларнинг ривожланишига таъсир қилади ва олдиндан белгилаб беради.

Шундай қилиб, “рақамли” бюджет – бу турли рақамли (ахборот, электрон) технологиялар ёрдамида шакллантириладиган ва ижро этиладиган бюджетдир. Ҳозирги вақтда янги рақамли технологиялар ва тизимлар бюджет жараёнига фаол киритилмоқда ва мавжудлари такомиллаштирилмоқда. Бюджет жараёнига унчалик фаол бўлмаган, аммо шунга қарамай бошқа соҳаларда қўлланилаётган илғор рақамли технологияларни жорий этиш истикболларини ҳам мавжуд.

Рақамли бюджет бир қатор хусусиятлар билан тавсифланади:

1) асосий эътибор бюджет жараёни иштирокчиларининг интеграцияси ва ўзаро таъсирига қаратилади;

2) маҳаллий инфратузилмадан фойдаланилади;

3) тузилган ва тузилмаган бюджет маълумотлари рақамлаштиради яъни, бюджет жараёнидаги ўзгаришлар.

Рақамли бюджетга ўтишнинг асосий босқичларини қуйидагича таърифлаш мумкин:

биринчи босқичда рақамли бюджет концепцияси шакллантиради, у рақамли бюджетни шакллантиришнинг кейинги босқичларига ўтишга ёрдам беради.

иккинчи босқичда: рақамли бюджет учун меъёрий-ҳуқуқий база ишлаб чиқади;

- бюджет тизимининг ягона порталининг технологик ядроси шакллантиради, шакллар, регистрлар ва таснифлагичлар, бизнес жараёнлари, хавфсизлик ва юридик аҳамияти аниқлаб олинади;

- рақамли бюджетни ижро этиш жараёнида давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари ва давлат муассасалари учун маҳсулотлар ишлаб чиқаришга, хизматлар кўрсатишга буюртмалар беришда очиқ рақобат режими таъминланади;

- турли фойдаланувчилар учун бюджет жараёнининг барча босқичлари тўғрисидаги маълумотлар мавжуд бўлади.

Иккинчи босқичнинг юқоридаги натижалари учинчи босқичга ўтишни белгилаб беради.

Учинчи босқичда давлат секторини кенг қўламли тизимли рақамли трансформация қилиш учун шарт-шароитлар шакллантирилади.

Рақамли бюджетга ўтишнинг асосий натижаси бюджетни шакллантириш, амалга ошириш ва назорат қилишни ташкил этишдаги ўзгаришлар бўлади ва рақамли бюджет жараёни механизмида намоён бўлади.

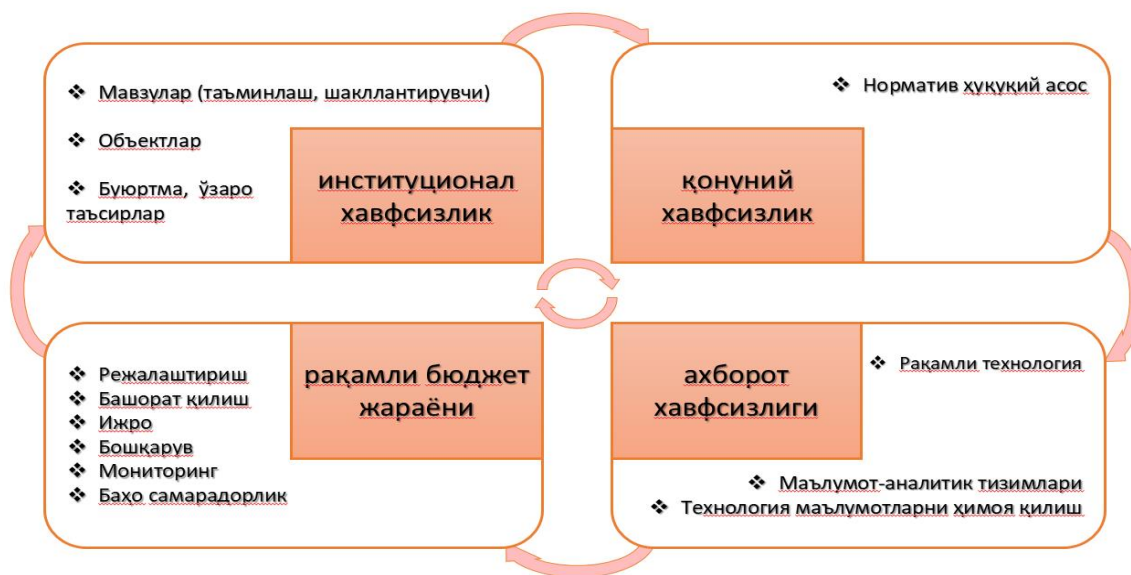
Рақамли бюджет жараёни механизмининг иккинчи элементи қонунчиликдир. У ўз

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

ичига олган тегишли меъёрий-ҳуқуқий база шаклида таъминлаш рақамли бюджетни шакллантириш ва ижро этиш тартибини, унинг иштирокчиларининг ўзаро муносабатларини тартибга солувчи ҳужжатларни ўз ичига олади.

Рақамли бюджет жараёни механизмининг учинчи элементи рақамли технологиялар мавжудлиги билан тавсифланган ахборотни қўллаб-қувватлашдир имконини берувчи ахборот ва таҳлилий тизимлар, маълумотларни ҳимоя қилиш технологияларидир. Рақамли механизми ахборот билан таъминлашнинг якуний элементи бюджет жараёни маълумотларни ҳимоя қилиш технологиялари ҳисобланади.

Рақамли бюджет жараёнининг механизми

1-расм. Рақамли бюджет жараёнининг механизми[5].

Рақамли бюджетлаштириш жараёни механизмида 4 та компонент мавжуд. Биринчи таркибий элемент объектлар, субъектлар мажмуаси кўринишидаги институционал қўллаб-қувватлашдир.

Глобал тенденция доимий равишда фойдаланиш билан боғлиқ ҳолда ахборот хавфсизлигини таъминлашдир, чунки ривожланаётган бузғунчи рақамли технологиялар хавфи кучаймоқда. Ушбу тенденция кибер ҳужумлардан ҳимояланишга бюджет харажатларининг ошиши кузатилади. Бу эса аҳолига бюджет хизматларини кўрсатиш ва ижтимоий кескинликнинг ўсишини бартараф этиб бориш учун аҳамиятлидир. Кибер ҳужумларни амалга ошириш учун қўлланиладиган усулларнинг мураккаблиги ҳам бюджет жараёнида маълумотларни ҳимоя қилишнинг янги технологияларидан фойдаланишни, айниқса бюджет маблағларини ўтказишда маълумотларни ҳимоя қилишни талаб этади. Шунинг учун технология маълумотларни ҳимоя қилиш бюджет жараёнининг барча босқичларида маълумотларни қайта ишлашда "икки томонлама назорат" тамойилини амалга оширилади, бюджет маблағларининг асосий бошқарувчилари, бюджет маблағларини олувчилар томонидан молиявий операциаларни тасдиқлаш учун қўшимча маълумотларни талаб этилади[3].

Рақамли бюджет жараёни механизмининг тўртинчи элементи рақамли бюджетлаштириш жараёнининг босқичларидир. Баҳолаш босқичи алоҳида эътиборга лойиқдир. Бунда рақамли бюджетнинг самарадорлиги аниқланади. Бу масала бўйича барқарор услубий асослари ҳали шаклланмаган. Шуни таъкидлаш керакки, рақамли бюджет самарадорлигини баҳолаш методологияси "рақамлаштириш" эмас, балки унинг концепциясига асосланиши керак. Шу билан бирга, анъанавий усуллар сезиларли даражада ўзгариши мумкин эмас[4]. Бунинг сабаби рақамли иқтисодиётни талқин қилишда фалсафий

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

ёндашув ҳам зарур дейиш мумкин. Шакл ўзгармоқда лекин иқтисодий муносабатларнинг моҳияти эмас. Биз рақамли трансформацияга ишонамиз каби бюджет жараёни ўзининг ишлаш кўрсаткичларини биринчи ўринга олиб чиқади бюджетнинг очиқлиги, даромадларнинг тўлиқлиги, мақсадлилиги, харажатларни оқилона бошқарилишини ташкил этилади. Хулоса ўрнида бюджет иштирокчиларининг рақамли ўзаро ҳамкорлиги учун ҳамкорлик моделини ишлаб чиқиш, шу жумладан барча даражадаги давлат органлари ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик механизмини амалга ошириш.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ш.Мустафакулов. Худудларни самарали бошқаришнинг услуги ва стратегик аҳамияти. Молия ва банк иши электрон журнали. 2016 йил январ, 2-сон, 23-25 бетлар.
2. Д.Тошмухамедова. Худудий ривожланишни молиявий жиҳатдан бошқаришнинг долзарб масалалари. Молия журнали. 2017 йил январ, 3-сон, 22-24 бетлар.
3. С.Р.Титов. Современные источники финансовых ресурсов бюджетных и автономных учреждений. Экономические науки. Вестник, 2008, № 2 (9).
4. С.В.Пафилев. Межбюджетные отношения на региональном уровне: теория и практика. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Москва-2004.
5. А.Л.Сергеев. Региональный бюджет как фактор управления экономикой субъекта российской федерации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Тюмень-2004.

UDK: 339.5

TADBIRKORLIK KORXONALARINING INNOVATSION SALOHİYATINI OSHIRISH AXAMIYATI

ВАЖНОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ БИЗНЕСА

THE IMPORTANCE OF INCREASING THE INNOVATION CAPACITY OF BUSINESS ENTERPRISES

Zakirova Gulnora Mirzalieva

Namangan muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot” kafedrasida katta o‘qituvchisi

Madaminov Abdulaziz Anvarjon o‘g‘li

Namangan muhandislik-texnologiya instituti talabasi

Annatotsiya

Ushbu maqolada tadbirkorlikning maqsadi daromad o‘tirishi va iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash, bayon etilgan. Innovatsiya tizimini shakllantirish va rivojlantirishga sabab bo‘luvchi omillar, muammo va echimlar o‘rgailgan.

Kalit so‘lar: tadbirkorlik, innovatsiya, innavatsiyon salohiyat, texnologiya, kapital

Цель предпринимательства-увеличения доходов и обеспечения эканомического развития. Обсуждаются факторы и пути решения, обуславливающие формирование и развитие иннавационной системы

Ключевые слова: предпринимательства, инновация, иннавоционный потенциал, технологии, капитал

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

The goal of entrepreneurship is to increase income and ensure economic development. The factors and solutions that determine the formation and development of the innovation system are discussed.

Keywords: entrepreneurship, innovation, innovation potential, technology, capital

Mamlakatda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini oshirish hamda aholi hayot darajasi va farovonligining barqaror o‘shishiga imkon beruvchi faol tadbirkorlikni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirishga, innovasion g‘oya va texnologiyalarni joriy etishga, fan va innovasion faoliyat jadal rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Tadbirkorlik-o‘z kapitali va resurslari bilan ishlash orqali pul ishlashga yo‘naltirilgan faoliyatdir. Tadbirkorlik, yangi g‘oyalar va innovatsiyalar yaratish, mahsulotlar yoki xizmatlarni ishlab chiqarish, bozor analizi va marketing strategiyasini belgilash, xizmatga taklif qilish, moliyalashtirish va boshqa tadbirlarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Tadbirkorlikning asosiy maqsadi foyda olishdir. Bu esa sotuvlar bilan kiritilgan mablag‘larni to‘lash, investitsiya qilish, korxonaning yangi projektlarini amalga oshirish uchun moliya manbalarini ta‘minlash uchun keraklidir.

Tadbirkorlik faoliyati kelajakda xar tomonlama rivojlanishni ta‘minlaydi va samarali boshqaruvni talab qiladi. Tadbirkorlik jarayoni riskli bo‘lishiga qaramay, samarali rivojlanadigan biznes modelini belgilaydi va mavjud resurslardan maksimum darajada foydalanishi imkonini beradi. Tadbirkorlikning bir necha turdagi shakllari mavjud bo‘lib, uning turli sohalarida amalga oshirilishi mumkin. Bu shakllar orasida shaxsiy tadbirkorlik, jamoatchilik tadbirkorligi, korporativ tadbirkorlik va xalqaro tadbirkorlik kabi turli turdagi tadbirkorliklar mavjud.

Shaxsiy tadbirkorlik bir kishining o‘z resurslarini ishlatib, xizmat yoki mahsulotlarni ishlab chiqarish yoki sotish orqali pul ishlashni o‘z ichiga oladi. Jamoatchilik tadbirkorligi esa bir qator insonlarning birlashtirilgan kapital va resurslari orqali faoliyat ko‘rsatishga asoslangan.

Korporativ tadbirkorlik korxonalarning boshqaruvi va menedjmentining bajarishi bilan bog‘liq bo‘lib, ularga kelajakda rivojlanish va foyda olish imkoniyatini ta‘minlaydi. Xalqaro tadbirkorlik esa xorijiy mablag‘larni jalb qilib, chet elda investitsiya qilish yoki xorijiy bozorda mahsulotlarni sotib olishni o‘z ichiga oladi. Tadbirkorlikning maqsadi daromad ortirishi va iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlashdir. Tadbirkorlar yangi g‘oyalarni amalga oshirib, yangi mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqarish orqali bozorga ta‘sir qilishadi va iste‘molchilar uchun o‘z munosabatlarini o‘zgartirishadi. Tadbirkorlik, yangi g‘oyalar va tovar yoki xizmatlarni ishlab chiqish va sotish, xarajatlarni boshqarish va ishga olish, mavjud resurslardan samarali foydalanish kabi faoliyatlar orqali moliyaviy foyda olishni maqsad qiladi. Tadbirkorlikning asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

1. Risk: Tadbirkor risklarni tan oladi va unga qarshi turadi. Uning maqsadi yangiliklarni amalga oshirib, yangi bozorlarga kirib borishdir.

2. Inovatsiyalar va kreativlik: Tadbirkorlar innovatsiyalarni rivojlantiradilar va kreativ fikrlarga asoslangan ishlarni amalga oshiradi.

3. Hamkorlik: Tadbirkorlar tashkilotlar bilan hamkorlik qiladilar, xizmat ko‘rsatuvchilar bilan shartnomalar tuzadilar va mijozlar bilan maslahatlashadilar.

4. Moliyaviy samaradorlik: Tadbirkorlar moliyaviy samaradorlikni ta‘minlash uchun moliyalashtirish strategiyalarini rivojlantiradilar va boshqa moliyaviy muammolar bilan shug‘ullanadilar.

5. Tuzilma va tashkil etish: Tadbirkorlar o‘zlarining faoliyatini tashkil etish va boshqarish uchun tuzilmalar va tizimlar yaratadilar.

Tadbirkorlikning asosiy maqsadi moliyaviy foyda olishdir, ammo unga ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik muammolar ham kiradi. Shuning uchun, tadbirkorlikni samarali va sifatli amalga oshirish uchun qonuniy va etik standartlarga rioya qilishi muhimdir.

Innovatsiya (ingilizcha innovation) - innovatsiya yoki tizim yoki jarayonga yangi yoki boshqacha narsalarni kiritish harakatini bildiruvchi atama. U ijobiy o‘zgarishlar va takomillashtirishga olib keladigan yangi g‘oyalar, mahsulotlar, xizmatlar yoki jarayonlarni yaratish, ishlab chiqish va amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Innovatsiyalar iqtisodiy o‘shishni,

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

raqobatbardoshlikni va turli sohalarda taraqqiyotni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu ko'pincha texnologik yutuqlar va yutuqlar bilan bog'liq, ammo ijtimoiy innovatsiyalar, biznes modeli innovatsiyalari yoki tashkiliy innovatsiyalar kabi texnologik bo'lmagan sohalarga ham taalluqli. Innovatsiya ijodkorlik, tajriba va tavakkalchilik madaniyatini talab qiladi. Bu yangi yondashuvlar orqali muammolarni yaxshilash yoki hal qilish imkoniyatlarini aniqlashni o'z ichiga oladi. Muvaffaqiyatli innovatorlar ko'pincha o'zlarining cheksiz fikrlash, an'anaviy donolikka qarshi turish va o'zgarishlarni qabul qilish qobiliyati bilan ajralib turadi. Ko'pgina mamlakatlar va tashkilotlar innovatsiyalar uchun qulay muhitni yaratish uchun siyosat, moliyalashtirish dasturlari va rag'batlantirish orqali innovatsiyalarni faol ravishda targ'ib qilmoqda. Tadqiqot institutlari, startaplar va tashkil etilgan kompaniyalar raqobatbardoshlikni saqlab qolish va taraqqiyotga erishish uchun tadqiqot va ishlanmalarga sarmoya kiritadilar. Innovatsiyalar ijtimoiy muammolarni hal qilish, hayot sifatini yaxshilash, ish o'rinlarini yaratish, barqaror rivojlanish amaliyotlarini rivojlantirish yoki sog'liqni saqlash, transport, energiya ishlab chiqarish/utilizatsiya, aloqa texnologiyalari kabi turli sohalarda samaradorlikni oshirish orqali jamiyatga keng qamrovli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Umuman olganda, innovatsiya hayotning turli jabhalarida ijobiy o'zgarishlar va taraqqiyot uchun katalizator sifatida qaraladi. Bu odamlar va tashkilotlarni doimiy ravishda atrofdagi dunyoni yaxshilash uchun yangi g'oyalar va echimlarni izlashga undash orqali o'sish va o'zgarishlarni kuchaytiradi. Innovatsiya, yangi g'oyalar, echimlar, mahsulotlar yoki xizmatlarni yaratish va ularga amal qilish jarayoni va natijasidir. Bu jarayon talabalar, ilgari kelgan muammolarga yangi echimlarni topish uchun o'z fikrlarini va iste'dodlarini ishlatishi bilan boshlanadi. Innovatsiya, ilmiy tadqiqotdan olingan bilim va texnikalar asosida amalga oshirish mumkin bo'ladigan yangi narsalarni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Innovatsiya, iqtisodiyotda kuchli konkurentsia avvalgi xizmatlardan yoki mahsulotlardan farqli bo'lgani sababli ham muhimdir. Innovatsiya amaliyoti bir necha bosqichdan iborat bo'lish mumkin. Birinchi bosqichda, bir fikr ma'lum bir muammoga echim topish uchun olinadi. Keyingi bosqichda bu fikrni rivojlantirish, uning amaldagi tasavvurini shakllantirish va prototipini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Ushbu prototip test qilinishi mumkin bo'lgach, ikkinchi bosqich boshlanadi - test etilgan prototipni optimallashtirish va uni to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqish jarayoniga kirishish. Keyingi bosqichlar, innovatsiyani bozorga chiqarish, marketing strategiyalarni rivojlantirish va mijozlarga tashrif buyurishni o'z ichiga oladi. Innovatsiya, boshqacha so'zlar bilan aytganda, yangi va foydali goyalar yaratish va ularga amal qilish jarayoni va natijasi deb ta'riflanishi mumkin. Bu, bizning hayotimizning har bir sohasida o'zining o'rnini topgan muhim jarayon hisoblanadi. Innovatsiya bizning texnikaviy zamonimizning asosidir va yangiliklarni yaratib beradi.

Innovatsion salohiyat deganda, yangiliklarni yaratish, javobgarlik va boshqa muammolarga yangi hal qilish uchun o'zgartirishlarni kiritish bo'lib, bu asosan yangicha ideyalar, mahsulotlar, xizmatlar yoki uskunalar yaratishni o'z ichiga oladi. Innovatsiya har bir sohasida muhim bo'lib, biznesda yangiliklarni kiritish, ilmiy tadqiqot va texnologiyalarni rivojlantirish, siyosatda yangiliklarni amalga oshirish va ijtimoiy xizmatlarni yaxshilash kabi bir nechta sohalarda innovatsiya mavjud. Innovatsion salohiyat esa ishlab chiqarish yoki insonning innovatsiyalarini rivojlantirish va amalga oshirishdagi qobiliyatini aks ettiradi. Bu salohiyat bilim va tajribani jamlab kengaytirib boradi va biznesning yanada rivojlanishi uchun asosiy tamoyillardan biridir.

Innovatsion salohiyatning muhim aspektlari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. Kreativlik: Innovativ g'oya va g'oyalarni yaratib chiqish uchun odamlar orasidagi kreativlik salohiyati juda muhimdir. Kreativ odamlar yangicha hal qiladigan mulkchilikni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga erishishadi.

2. Rivojlanishga kirish: Innovatsion salohiyatni oshirish uchun, tadbirkorlar, kompaniyalar va hokimiyat organlari yangi texnologiyalarni, uskunalarini va ko'plab boshqa resurslarni qo'llab-quvvatlash va ularga kirish imkonini beruvchi muhit yaratishi lozim. Bu, innovatsiya o'rniga qo'yilgan cheklanmalarni kamaytiradi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

3. Hamkorlik: Innovatsiya jarayonida hamkorlik va hamkorlikning qo‘llanilishi muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Hamkorlar orasidagi ishbilarmonlik va ma‘lumot almashinuvi innovatsion salohiyatni kuchaytiradi.

4. Risklarni qabul qilish: Innovatsiya har doim risklar bilan bog‘liq bo‘ladi. Innovativ hodisalar quyidagilar o‘rtasida xavfli bo‘lishi mumkin: bajarilmagan yoki noaniq natijalar olish, xaridorlarning yangilikka qarshi tashvishi yoki moliyaviy risklar. Innovatsion salohiyatga ega insonlar risklarni to‘g‘ri tahminlashni va ular bilan samarali boshqarishni bilishi lozim.

5. Tashkillashtirilgan tizim va jarayonlarning rivojlanishi: Innovatsion salohiyatga ega tadbirkorlik va kompaniyalar organizatsion tizim va jarayonlarini rivojlantirish lozim. Bu, qayta ishlashni tezlashtirishi, innovatsiya uchun resurslarni qo‘llab-quvvatlashni ta‘minlash va yangi g‘oyalar, mahsulotlar yoki xizmatlarni amalga oshirish jarayonlarini soddalashtiradi.

Innovatsion salohiyatning rivojlanishi va asoslangan muhitda o‘zgarishlarga to‘g‘ri kelish mumkin bo‘lgani uchun, insonlar bilim va tajribaga ega bo‘lishi lozim. Innovatsiya va innovatsion salohiyat biznesning yanada rivojlanishi va jamoatni yaxshilashda ahamiyatli faktorlar hisoblanmoqda. Innovatsion salohiyat, insonlarning yangiliklarni qabul qilish, yangi g‘oyalarni o‘rganish va rivojlantirishga qodir bo‘lishi bilan bog‘liq jismoniy va ma‘naviy xususiyatlarga ega bo‘lgan tuyg‘u va maydonga aylandirilgan sifatdir. Bu salohiyat insonning muammolar va vazifalarni boshqarish, iste‘mol qilishda yuksak samaradorlik va kreativlik ko‘rsatishga imkon beradi.

Innovatsion salohiyatni rivojlantirish uchun quyidagi asosiy xususiyatlarga e‘tibor berilishi kerak:

1. Kreativlik: Innovatsion salohiyatga ega bo‘lgan shaxslar o‘zlarini yangiliklarga olib keladigan fikrlash usullari bilan ajralib turishadi. Ular odatda mo‘tabarlikning tashqi chegarasini ajoyibroq fikrlash usullari bilan tez-tez uzaytiradilar.

2. Risk olish: Innovatsion salohiyatga ega bo‘lgan kishilar qo‘shimcha riskni oladilar, chunki ular yangiliklarni amalga oshirishda muvaffaqiyatli bo‘lmalar ham, ular bu muammolarga etiborsizlik bilan qarashadi.

3. Kooperativ xonadon: Innovatsion salohiyatga ega bo‘lgan shaxslar boshqa insonlar bilan hamkorlik qilishga tayyor bo‘lgan. Ular jamoatchilikni qo‘llash, o‘zaro fikr almashish va jismoniy yoki ma‘naviy yordam ko‘rsatish uchun boshqa kishilarning fikr va ko‘maklari bilan ishlashadi.

4. Tahlil qilish: Innovatsion salohiyatga ega bo‘lgan kishilar muammolarni tahlil qilish muhim bo‘ladi. Ular muammolarni analiz qiladilar, saralaydilar va ularga echim topadilar.

5. Yengillik: Innovatsion salohiyatga ega bo‘lgan shaxslarning qobiliyati biron-bir masalani echishda samaradorlik bilan ishlashidir. Ular uzoq muddatli do‘stlarini yo‘lga qo‘yadigan, maslahatlardan foydalanadigan odamlardir.

Innovatsion salohiyatni rivojlantirishning bir necha usullari mavjuddir, masalan:

- Tarbiyalash: Innovatsion salohiyatni rivojlantirish uchun tarbiya jarayonlari, kurslar va seminarlar o‘tkazilishi mumkin.

- Bajaruvchi tajriba: Shaxs amaliyotda yangiliklarni amalga oshirish va ularni muhokama qilish orqali innovatsion salohiyatni rivojlantirishi mumkin.

- Ilmiy tadqiqotlar: Innovatsion salohiyatni o‘rganish uchun ilmiy tadqiqotlar, maqolalar va kitoblar juda foydali bo‘ladi.

- Yaratuvchi muhit: Innovatsion salohiyatga ega bo‘lgan kishilar uchun yaratuvchi muhitning mavjudligi juda muhimdir. Bu muhitda fikrlash, ijodiylik va qo‘shimcha tajriba olish imkoniyati yuksak bo‘ladi. Innovatsion salohiyatning rivojlantirilishi uning jismoniy va ma‘naviy xususiyatlari, shaxsning turli sohalaridagi tajribalari va bilimlari bilan bog‘liqdir. Buning uchun shaxs o‘zini rivojlantirish, yangiliklarni qabul qila olishi lozim.

Namangan viloyati, O‘zbekistonning janubidan joylashgan va tadbirkorlik faoliyati sohasida katta potentsialga ega bo‘lgan bir viloyat hisoblanadi. Viloyatda tadbirkorlik korxonlari hamda innovatsion texnologiyalar va ig‘yalar bilan ishlash salohiyati oshirish maqsadida bir nechta yangiliklar amalga oshirilgan. 2020-2022 yillarda Namangan viloyatidagi tadbirkorlik korxonlari innovatsion salohiyatini oshirish uchun muhim qadam qo‘yildi. Bu ishlar davomida bir nechta

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

muhim yangiliklar amalga oshirildi. Birinchi navbatda, Namangan viloyati hokimligi va davlat organlari tomonidan innovatsion loyihalar uchun moliyalashtirish tizimini ko‘rib chiqildi. Innovatsion loyihalarga moliya yo‘llashni engillikka ko‘tarish maqsadida viloyatda iqtisodiyotning turli sohalariga mablag‘lar ajratilmoqda. Bu mablag‘lar orqali tadbirkorlik korxonlari keng qamrovli innovatsion loyihalarni amalga oshirish mumkin bo‘ladi. Ikkinchi navbatda, Namangan viloyatidagi tadbirkorlik korxonlari bilan universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va inkubatorlar o‘rtasida kuchli hamkorliklar o‘rnatildi. Universitetlar va korxonlar o‘rtasida iqtidorli talabalarni kasbiy bilimlarni joriy etish va innovatsion loyihalar ustida ishlash maqsadida bir qator jamoat tarmoqlari tashkil etildi. Bu kabi hamkorliklar korxonlarning innovatsion salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Uchinchi navbatda, Namangan viloyatidagi tadbirkorlik korxonlari uchun innovatsion loyihalar ustiga moliyalashtirish hamda lizing imkoniyatlari yaratildi. Viloyat hokimligi tomonidan moliyalashtirishning soddalashtirilgan shakllari tuzilgan. Shunday qilib, innovatsion loyihalarga moliya jalb etish va xususiy asbob-uskunalar lizing orqali taqsimlash imkoniyatlari yaratildi.

O‘zgarishlar sharoitida Namangan viloyati misolida tadbirkorlik korxonlarining innovatsion salohiyatini oshirishga yo‘naltirilgan yangiliklar bu bilan cheklangan emas, chunki yillar davomida boshqa yangiliklar ham amalga oshirilishi mumkin. Ammo berilgan yangiliklar bilan hamkorlik, moliyalashtirish tizimi va lizing imkoniyatlari kengayib borayotganligi kuzatib borilishi kerak. Bu faoliyatlar Namangan viloyatidagi tadbirkorlik korxonlarining innovatsion salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, 2021-2022 yillardan keyingi davrlarda ham davom etishi kerak. Tadbirkorlik korxonlarining innovatsion salohiyatini oshirishga doir bir nechta yangiliklarni amalga oshirmoqda va bu tadbirkorlik sohasidagi rivojlanishning muhim yo‘nalishlari hisoblanmoqda.

1. Tadbirkorlik korxonlarining innovatsion salohiyatini oshirish uchun birinchi qadam, innovatsion loyihalarni qollash va rivojlantirishni ta‘minlashdir. Bu uchun tadbirkorlar o‘rtasida hamkorlik va kooperatsiya muhitini yaratilishi kerak. Hukumati, universitetlar, tadbirkorlik assotsiatsiyalari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilish lozim.

2. Innovatsion salohiyatni oshirish uchun tadbirkorlariga moliyaviy imtiyozlar berilishi kerak. Bu imtiyozlar tomonidan yangi innovatsion loyihalarga moliya yo‘llari ochilishi va zarur investitsiya manbalarini yig‘ib oluvchi fondlarni yaratish kabi masalalar hal qilinishi mumkin.

3. Tadbirkorlik korxonlari va universitetlar orasidagi aloqalar yanada mustahkamlashtirilishi kerak. Universitetlarda innovatsion ishlab chiqarish markazlari yaratilishi kerak, bu markazlarda talabalar innovatsion loyihalarda ishga kirish imkoniyati topadilar va tadbirkorlik korxonlari bilan hamkorlikda faol bo‘lishadi.

4. Tadbirkorlik korxonlari va startaplar uchun innovatsion va biznes-inkubator markazlari yaratish kerak. Bu markazlar tadbirkorlarga innovatsion loyihalarini rivojlantirish, tartibga solish va marketing bo‘yicha yordam berishi mumkin.

5. Hukumat tomonidan innovatsion tadbirkorlik hamkorlik fondi yaratish kerak, bu fond innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun moliyaviy imtiyozlar berishi mumkin bo‘lgan investitsiyalarni taklif qilishi mumkin.

6. Tadbirkorlik korxonlarining innovatsion salohiyatini oshirish uchun ma‘lumotlar bazasi va tahlil markazlari yaratish kerak. Bu markazlar tadbirkorlik korxonlari uchun sohalarda bo‘lgan yangiliklarni kuzatib boradi, ma‘lumotlarni tahlil qiladi va ushbu ma‘lumotlarga asosan innovatsion strategiyalarini shakllantiradi.

7. Tadbirkorlik korxonlari va universitetlar orasida malakani oshirishning ko‘plab vositalaridan foydalanish kerak, masalan, professor-o‘qituvchilar o‘rtasida malaka almashinuvi, talabalar bilan amaliyotda ishlash imkoniyatlari ta‘minlash va xaridorga moslashtirilgan kasb-hunar dasturlari tashkil etish.

8. Innovatsion tadbirkorlikning rivojlanishi uchun investitsiya kengaytirilishi kerak. Bu investitsiyalar orqali yangi innovatsion sohasidagi tadbirkorlar va startaplar uchun moliyaviy yordam ta‘minlanishi mumkin.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

9. Hukumat va tadbirkorlik assotsiatsiyalari tomonidan innovatsion salohiyatni oshirish uchun konferensiyalar, seminarlar va tanlovlar tashkil etilishi kerak. Bu tadbirlar orqali tadbirkorlar bilan hamkorlikda yangiliklarni o‘rganish va ularga ta’lim berish imkoniyatlari yaratiladi.

10. Innovatsion loyihalarni rivojlantirish uchun akademik ilmiy markazlarning ishtirokida ilmiy tadqiqotlar olib borishi kerak. Bu markazlar innovatsion loyihalar ustida ishlashlari lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. // Xalq so‘zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar.

2. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent : O‘zbekiston, 2016. - 56 b.

3. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – 48 b

4. Prezident Qarori 307-son 2022 yil. 2022-2026 O‘zbekiston respublikasining innovatsion rivojlantirish strategiyasini amalga oshirish to‘g‘risidagi chora-tadbirlar.

5. И.П.Степанова. Инновационн

УДК:336

КИЧИК БИЗНЕС ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ ЁНДАШУВИ

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ИНФРАСТРУКТУРЫ МАЛОГО БИЗНЕСА

INSTITUTIONAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS INFRASTRUCTURE

Бабаханов Джамолиддин Яндирович

Наманган муҳандислик-технология институти мустақил тадқиқотчиси

Аннотация

Мақолада кичик бизнес инфратузилмасини ривожлантиришда институционал ёндашувдан фойдаланишнинг ҳозирги ҳолати ва кичик бизнесни ривожлантиришда инфратузилма имкониятларидан самарали фойдаланишнинг янги ёндашувларининг назарий асослари тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: кичик бизнес, инфратузилма, самарадорлик, институционал муҳит, тadbirkorликни қўллаб-қувватлаш инфратузилмаси, институционал инфратузилманинг вазифалари.

В статье рассматривается современное состояние использования институционального подхода в развитии инфраструктуры малого бизнеса и теоретические основы новых подходов к эффективному использованию инфраструктурных возможностей в развитии малого бизнеса.

Ключевая слова: малый бизнес, инфраструктура, эффективность, институциональная среда, инфраструктура поддержки предпринимательства, функции институциональной инфраструктуры.

The article examines the current state of using the institutional approach in the development of small business infrastructure and the theoretical foundations of new approaches to the effective use of infrastructure opportunities in the development of small business.

Keywords: small business, infrastructure, efficiency, institutional environment, entrepreneurship support infrastructure, functions of institutional infrastructure.

Институционал ёндашувдан фойдаланиш ҳозирги мамлакатимизнинг ривожлантириш боскичда долзарб масалала эканлиги билдиради, чунки институционал ёндашув ноаниқликларни камайтиради ва анъанавий бошқарув усулларида кўра афзалроқ бўлада ҳамда кичик бизнесни ривожлантиришда инфратузилма имкониятларидан самарали фойдаланишнинг янги ёндашувларни шакллантиришга ёрдам беради. Институционал ёндашувдан фойдаланиш аниқ вазиятларни таҳлил қилиш ва ҳақиқатга яқинроқ бўлган кичик бизнесни моделларни шакллантиради.

Инфратузилма атамаси (лотинча инфра — «остида», «пастда» ва структура — «жойлашув», «тузилма» сўзларидан) ҳарбий соҳадан ўзлаштирилган. Инфратузилмани моддий неъматлар ишлаб чиқаришнинг зарур шarti сифатида 18- ва 19-аср бошларида А.Смит ва Д.Рикардо асарларида ўз аксини топган[1].

“Инфратузилма” тушунчаси тадбиркорликка 1955-йилда америкалик олим П.Розенштейн-Розан томонидан киритилган бўлиб, у инфратузилмани иқтисодиётнинг асосий тармоқларида хусусий тадбиркорликнинг қулай ривожланишини таъминлайдиган ва қолаверса бутун аҳолининг эҳтиёжларни қондирувчи умумий шарт-шароитлар мажмуаси деб таърифлаган[2].

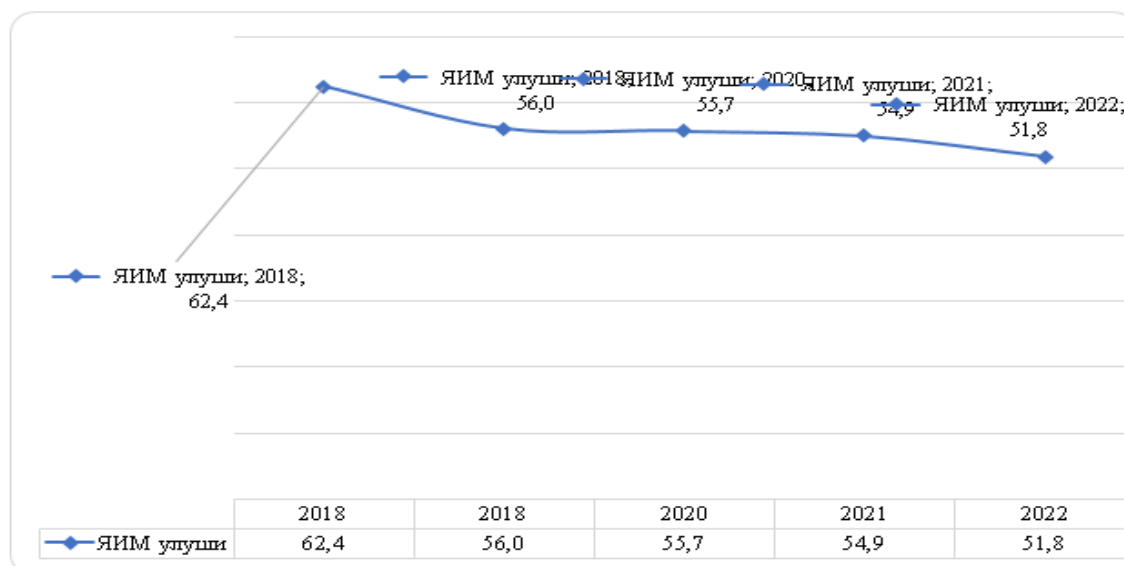
Бозор иқтисодиёти шароитида инфратузилмага унинг тузилиши ва хоссалари нуктаи назаридан катта эътибор берилади. Бозор инфратузилмасининг мажбурий элементлари суғурта ва молия-кредит муассасалари, савдо ва воситачилик ташкилотлари, юридик институтлардир. Сўнгги йилларда ахборот базасининг ривожланиши ахборот инфратузилмаси ва инновацион инфратузилма пайдо бўлиши билан боғлиқ бўлмоқда[3].

Кичик бизнес инфратузилмасини шакллантириш ва ривожлантириш унинг барқарор ривожланишини таъминлашнинг устувор йўналиши ҳисобланади. Умуман олганда, кичик бизнес инфратузилмаси деганда оддий турмуш шароитини ва умуман кичик бизнеснинг такрор ишлаб чиқариш жараёнини бевосита таъминловчи корхона, ташкилот ва муассасалар йиғиндиси тушунилади. Тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш инфратузилмаси - бу тадбиркорлик субъектларини ташкил этувчи ва уларнинг фаолиятини таъминловчи муассасалар, тизимлар, хизматлар, корхоналар йиғиндисидир.

Инфратузилма турли функцияларни бажаради. Биринчидан, инфратузилма турли соҳаларда (ҳам бутун давлат иқтисодиётида, ҳам вилоят иқтисодиётида, корхоналарда, ижтимоий соҳада) кичик бизнеснинг самарадорлигини таъминлайди. Иккинчидан, инфратузилма кўпайиш циклида иштирок этади. Учинчидан, ушбу функция товар, пул, ахборот ва бошқа оқимларни таъминлаш орқали кичик бизнеснинг барқарорлигини таъминлайди. Инфратузилманинг муҳим вазифаси кичик бизнесни инновацион қўллаб-қувватлаш функциясидир.

Бугунги кунда кичик бизнес субъектларининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши қарийиб 50 фоиздан юқорини ташкил этади бу дегани ялпи ички маҳсулотнинг тенг ярми кичик бизнес субъектлари ҳиссасига тўғри келмоқда (1-расм).

Таҳлил қиладиган бўлса сўнгги беш йилликда республикасида кичик бизнес субъектларининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши қарийиб 10.6 физга патлаган бўнинг асосий сабабларидан хирги пайтларда янги кичик корхоналарнинг пайдо бўлиши ва кичик корхоналар йирик корхоналарга айланишидир. Институционал инфратузилма - ҳар қандай ҳудуддаги корхоналар фаолияти учун зарур шарт-шароитларни яратувчи ёки хизмат қилувчи ихтисослашган фаолият туридир[4]. Институционал инфратузилманинг мақсади тадбиркорликни шакллантириш ва ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратишдир.

1-расм. Ўзбекистон Республикаси бўйича кичик бизнес субъектларининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши.

Институционал инфратузилманинг вазифалари:

-кичик бизнес субъектлари ўртасидаги тадбиркорлик муносабатларини ташкилий-ҳукукий жиҳатдан таъминлаш, улар ўртасида шартномалар тизимини ишлаб чиқиш;

-тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш функциясининг бажарилишини таъминлаш;

- кичик бизнес субъектлари ва тадбиркорликни қўллаб-қувватловчи институтлар (банк, ахборот, инновациялар ва бошқалар) ўртасидаги муносабатлар ва ўзаро ҳамкорликни таъминлаш. Муаллифлар Кондратов М.В., Гарипов Р.И. институционал муҳитни иқтисодий категория сифатида институтларни шакллантириш ва амалга ошириш билан боғлиқ ижтимоий-иқтисодий, ташкилий-иқтисодий, техник-иқтисодий ва институционал-иқтисодий муносабатлар йиғиндиси сифатида тушунишни таклиф этилади, уларнинг мақсади иқтисодий ривожланиш самарадорлигини оширишдир дейди[5]. Шундай қилиб, институционал ёндашув генезиси асосида инфратузилмани таъминлашнинг назарий жиҳатлари ўрганилади, "институционал муҳит" ва "институционал инфратузилма" тушунчалари бўйича муаллифнинг позицияси аниқлаб чиқдик.

Кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш инфратузилмаси - бу ўзига хос қўллаб-қувватлаш ва ҳаракатланиш тизими бўлиб, унинг ёрдамида тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантириш ва кичик бизнес субъектларининг бозор шароитларига тез мослашиши учун муайян ташкилий-иқтисодий муҳит шаклланади. Бундай инфратузилманинг асосий вазифаси тадбиркорлик фаолиятини самарали амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиш, билим, бизнес тажрибаси, кредитлар ва зарур маълумотларнинг этишмаслиги билан боғлиқ қийинчиликларни бартараф этиш ва муаммоларни ҳал қилиш, янги иш ўринлари яратишга қўмаклашиш, номутаносибликларни бартараф этишдан иборатдир. Худудларни иқтисодий ривожлантиришда, кичик бизнес субъектларининг экспорт салоҳиятини оширишда, ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва уни таркибий қайта куришда, кичик бизнес субъектларининг замонавий инновацион технологиялардан фойдаланишини соддалаштиришга ёрдам беради. Шу билан бирга, инфратузилманинг тизим сифатидаги мураккаблиги унинг таркибий элементлари томонидан бажариладиган функцияларнинг хилма-хиллиги билан белгиланади.

Институционал ёндашувни англашда (лотинча “сонсептио” – “идрок қилмоқ”,) муайян ҳодиса ёки жараёнлар ҳақидаги қарашлар, тушунчалар тизими, уларни талқин қилиш йўли, ҳар қандай назариянинг асосий ғоясидир. Биз кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш инфратузилмаси институтининг мақсадлари, асосий ғояси ва қийматини, унинг асосий функционал мақсадини концептуал равишда аниқлашга ҳаракат қиламиз.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Ушбу тадқиқот ишида "кичик бизнесни қўллаб-қувватловчи институтлар" атамаси кичик бизнесни ривожлантиришга кўмаклашувчи инфратузилма элементларини (объектларини), яъни хизматлар ишлаб чиқарадиган (кўрсатадиган) корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар, давлат ёки хусусий мулк шакллари назарда тутлади. Кичик корхоналар учун; шу билан бирга, бундай хизматлар асосан интеллектуал (консалтинг) ҳисобланади. Шунингдек, юқорида қайд этилган муассасалар давлат сектори (нотижорат бюджет муассасалари ва ташкилотлари, асосан, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш жамғармалари), жамоатчилик (жамоат ташкилотлари, мувофиқлаштирувчи кенгашлар, бирлашмалар ва бошқалар) ва бозор инфратузилмаси вакиллари бўлиши мумкинлигини ҳам аниқлаштириш зарур. бизнес марказлари, инновацион марказлар, лизинг компаниялари ва бошқалар шулар жумласидандир. Амалдаги қонунчилик меъёрлар, шунингдек, тадқиқотчиларнинг ишини ҳисобга олган ҳолда, биз мавжуд назарий ва амалий қоидаларни тизимлаштириш асосида институтчионал ёнлашув асосида ёрдамчи институтларнинг асосий функционал мақсади – кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш инфратузилмаси объектларини аниқлаймиз (1-жадвал).

1-жадвал

Кичик бизнесни ривожлантириш функциялари

Қўллаб-қувватлар муассасаларининг турлари	Асосий мақсадлари	Фаолияти
Тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш жамғармаси	Мақсадли бюджет дастурларини амалга оширишни ташкил этиш орқали кичик бизнесни ривожлантиришга кўмаклашиш соҳасидаги давлат сиёсатини амалга ошириш.	–ваколатли банклар ва молия институтлари орқали кичик корхоналарни молиявий-кредит қўллаб-қувватлаш; –кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича турли дастур ва лойиҳаларни амалга ошириш, шу жумладан, КБ субъектларининг ижобий имиджини шакллантириш; –кичик бизнесни ривожлантиришга кўмаклашувчи институтлар фаолиятини тегишли даражада (миллий/маҳаллий) мувофиқлаштириш.
Бизнес маркази (консалтинг маркази, бизнесни ривожлантириш агентлиги)	Кичик бизнеснинг рақобатбардошлигини таъминлаш, кичик бизнес субъектларининг хабардорлик даражасини ошириш ва ўқитиш	–Бизнесга ўргатиш ва бизнесни ўқитиш; –кичик бизнес субъектларини консалтинг, ахборот ва маълумотнома билан таъминлаш; –бизнес ғояларни танлаш ва амалга ошириш бўйича индивидуал консалтинг ёрдами; –маркетинг, КБ фаолиятини рағбатлантириш ва бошқалар.
Бизнес-инкубатор (бизнес инкубатор (академик, офис типдаги, саноат), бизнес акселератор)	Кичик бизнесни ривожлантиришни фаоллаштириш, бизнес стартапларини жорий этиш	– ресурс билан таъминлаш (бинолар / жихозлардан фойдаланишни таъминлаш); – консалтинг хизматлари мажмуаси: консалтинг, индивидуал ёрдам, ахборот ва маълумотнома ёрдами, бизнес таълими, маркетинг, реклама ва бошқалар.
Бизнесда инновациялар маркази (илм-фан ва технологиялар маркази, инновацион марказ, технопарк, технополис, технологиялар трансфери маркази, инновациялар/технологик бизнес инкубатор)	Кичик бизнесга инновацияларни жорий этиш, “фан/таълим -ишлаб чиқариш” занжирида ўзаро ҳамкорликни ташкил этиш, венчур тадбиркорликни ривожлантиришга кўмаклашиш.	–кичик бизнесда инновацияларни ривожлантиришга кўмаклашиш бўйича лойиҳа ва дастурларни амалга ошириш; –илмий тадқиқотларни саноат ишлаб чиқаришига жорий этишни ташкил этиш; – инновацион фаолият билан шуғулланувчи кичик тадбиркорлик субъектларини молиявий-кредит, маркетинг, ахборот-консалтинг, консалтинг, моддий-техника, ресурс, кадрлар билан таъминлаш.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Жадвалда кичик бизнесни ривожлантиришга кўмаклашиш бўйича муассасалар функционал мақсадларига кўра шартли равишда асосий турлари бирлаштирилган: тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш фондлари (давлат томонидан рағбатлантириш сиёсати ва давлат ёрдами), бизнес марказлари (асосан, консалтинг хизматлари) КБ субъектлари), бизнес инкубаторлар (жисмоний инфратузилма хизматлари ва бизнесни бошлашда интеллектуал ёрдам), бизнес-инновация марказлари (КЎБ субъектлари ўртасида инновацион фаолиятни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш, инновацион дастурлар ва лойиҳаларни амалга ошириш).

Адабиётлар рўйхати:

1. Санкова, Л.В. Методология оценки инновационной занятости // Л.В. Санкова // Проблемы развития инновационно-креативной экономики России: сборник научных статей по итогам Международной научно-практической конференции, г. Санкт-Петербург, 19–20 мая 2009 г. // под общ. ред. Н.А. Горелова, О.Н. Мельникова. – М.: Креативная экономика, 2009. – С. 696–720.
2. Rosenstein-Rodan P. Notes in the Theory of the «Big Push» // Economic Development of Latin America. New York, 1961. P 60.
3. Иванов, В.В. Территории инновационного развития и наукограды // В.В. Иванов // Инноватсия. – 2002. – № 9–10. – С. 33–39.
4. Национальная экономика. Под ред. В.А.Шульги. М.: Изд-во Рос. экон. акад., 2002.
5. Кондратов М.В., Гарипов Р. И Теоретические подходы к понятию «Институциональная среда» // Фундаментальные исследования. 2013. № 11

УДК:338.1

ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНИШИДА КИЧИК БИЗНЕСНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРАТИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВАЖНОСТИ И НЕОБХОДИМОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE IMPORTANCE AND NECESSITY OF SMALL BUSINESS IN ECONOMIC DEVELOPMENT

Эргашев Жамшид Жамолиддинович

Наманганган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси
ассистенти, PhD

Рахмонов Самандар Ҳайдарали ўғли

Наманганган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” таълим йўналиши
талабаси

Аннотация

Мақолада иқтисодиётни ривожланишида кичик бизнеснинг аҳамияти ва заруратининг назарий асослари, янги иш ўринларини яратиш ҳисобига бандликни таъминлаш, инсонларнинг турмуш фаровонлигини юксалишига хизмат қилувчи омиллар билан боғлиқ масалалар кўрилган.

Калит сўзлар: бизнес, муҳит, тадбиркорлик, инвестицион, тадбиркорлик фаолияти, хорижий инвестиция, инновацион иқтисодиёт, иқтисодий механизм, инновацион маданият, инвестицион тизим.

В статье рассматриваются теоретические основы важности и необходимости малого бизнеса в развитии экономики, обеспечения занятости населения за счет создания новых рабочих мест, а также вопросы, связанные с факторами, служащими повышению благосостояния людей.

Ключевые слова: бизнес, среда, предпринимательство, инвестиции, предпринимательская деятельность, иностранные инвестиции, инновационная экономика, хозяйственный механизм, инновационная культура, инвестиционная система.

The article deals with theoretical foundations of the importance and necessity of small business in economic development, ensuring employment of the population through the creation of new jobs, as well as issues related to factors that serve to improve the well-being of people.

Keywords: business, environment, entrepreneurship, investment, entrepreneurial activity, foreign investment, innovative economy, economic mechanism, innovative culture, investment system

Ҳозирги кунда иқтисодиётнинг етакчи соҳа ва тармоқлари қаторида кичик корхоналар улушининг ошиши иқтисодий ўсиш ва ижтимоий барқарорлик таъминланишининг мустаҳкам пойдевори сифатида майдонга чиқа бошлади.

Маълумки, муваффақиятларнинг бош омилларидан бири сифатида мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар натижаси ва унинг таркибидан ўрин олган чоратадбирлар йўналишларининг тўғри танлаб олинганлиги билан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг асосий ютуқлари эса кичик бизнес ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилганлиги, асосий стратегик соҳалардан бири сифатида қаратилганлиги билан ажралиб туради. Кичик бизнес корхоналари жаҳон мамлакатлари тажрибасида ўзининг юқори натижа ва муваффақиятлари билан мустаҳкам ўрин эгаллаганлиги, яппи ички маҳсулотдаги соҳа улуши 60-70 фоизни ташкил этган ҳолда кўрсаткич 1991 йилда атиги 1,5 фоиз, 2000 йилда 31 фоизни ташкил этган эди. Олинган статистик маълумотларда мамлакатимиз 2022-йилда яппи ички маҳсулот ҳажми 5,7% га ўсиб, 888,3 трлн сўмни ташкил этди[5].

Шунингдек, 2017-2020 йиллар давомида янгидан ташкил этилган кичик бизнес корхоналарининг энг катта салмоғи савдо (жами корхоналарнинг 32 фоизи), саноат (21 фоизи), қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги (12 фоизи), қурилиш (10 фоизи), яшаш ва овқатланиш (7 фоизи) тармоқларига тўғри келади.

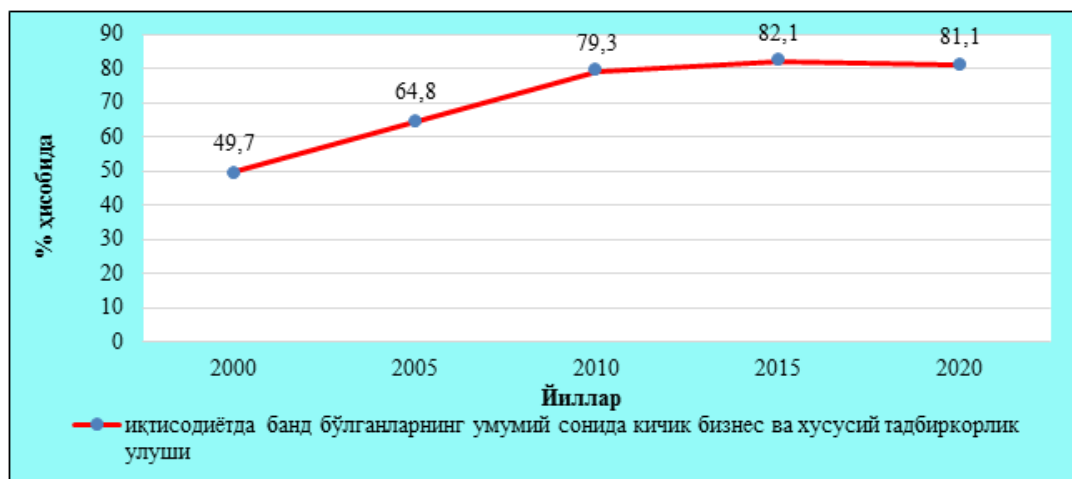
2020 йилда аҳоли умумий даромадлари ҳажмида кичик тадбиркорликдан олинган даромадларнинг улуши Жиззах, Бухоро, Хоразм вилоятларида энг юқори даражани ташкил этган.

Қорақалпоғистон Республикаси, Фарғона, Навоий вилоятлари ҳамда Тошкент шаҳрида эса йирик саноат корхоналари ва ташкилотлардаги иш ҳақи кўринишидаги даромадларнинг салмоғи юқори экани қайд этилди[7].

Фикримизча кичик бизнес корхоналари - ихчам, тез ўзгарувчан, қўшимча ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш йўналишларига эга бўлган, бозор иқтисодиётидаги ўзгаришларга тез мослашувчан ихчам корхоналар ҳисобланади.

Замонавий индустриал мамлакатларда кичик бизнес динамик ривожланиш хусусиятларига эга бўлган институт, инновацион янгиликларга бой бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқариш орқали рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқарилади.

Бундан ташқари минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида кичик бизнес соҳаларини жадал ривожланиши орқали ҳудудларнинг меҳнат тақсимотида ижобий ўзгаришлар юз беради, ўрта ва йирик бизнес билан ҳамкорлик алоқалари ўрнатилади (1-расм).

1-расм. Иқтисодиётда банд бўлганларнинг умумий сонida кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улуши

Юқоридаги 1-расмда кўриб турибмизки, 2000 йилда иқтисодиётда банд бўлганларнинг умумий сонida кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улуши 49,7 фоизни, 2005 йилда 64,8 фоизни, 2010 йилда 79,3 фоизни, 2020 йилда 81,1 фоизни ташкил этган ҳолда 2000 йилга нисбатан 31,4 фоизга ўсган. Мамлакатимиз иқтисодиётида кичик бизнеснинг улуши ва аҳамияти ортиб бораётганлигига қарамасдан, ушбу кўрсаткичлар қиймати ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларга нисбатан тенглашиб бораётганлигини (АҚШнинг 32 миллиондан ортиқ кичик корхоналарида 57 миллиондан ортиқ ходимлар ишлайди, Европа иттифоқи мамлакатларида жами корхоналар таркибида кичик бизнес корхоналари 99,8 % ни ва иш ўринларининг 85% ни ташкил этади) таъкидлаш мумкин [3].

Маълумки, кичик бизнес, ўрта ва йирик бизнес корхоналари билан мустаҳкам ўзаро боғлиқликда ва алоқадорликда фаолият олиб боради:

- биринчидан, кичик бизнес минтақавий иқтисодиётнинг энг муҳим қисмидир;
- иккинчидан, кичик бизнес йирик бизнеснинг кўринмас қисмидир, бозор иқтисодиётидаги кўплаб муамоларни тез бартараф этишда фойдаланиш мумкин;
- учинчидан, кичик бизнесни ривожлантириш учун минтақаларни мажмуали ўрганилади ва соҳани ривожланиши бўйича стратегиялар ишлаб чиқилади, миллий лойиҳалар қабул қилинади;
- тўртинчидан, ҳудудларда кичик бизнесни ривожланиши таъсирида ўрта ва йирик бизнес ривожланиши учун мустаҳкам платформа вазифасини бажаради;
- бешинчидан, соҳани ривожланиши аҳоли ўзини-ўзи бандлиги таъминлаш муҳим омил ҳисобланади, бир қатор ижтимоий муаммолар ҳал этилади, ишсизлик даражасини пасайишига таъсир кўрсатади, янги иш ўринларини очилишига олиб келади.

Биз биламизки, кичик бизнес бозор иқтисодиётидаги ўзгаришларга тез мослашади, бозор талаблари асосида тез ихтисослашади, иқтисодиётдаги янги инновацияларни тез ўзлаштиради. Кичик бизнес корхоналарини бозор иқтисодиёти талабларига мос ривожланиши учун соҳага кўпроқ инновацияларни кенг жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Барча соҳалар каби кичик бизнес соҳасига “Индустрия 4.0” тамойилларини кенг қўллаш орқали тўртинчи саноат инқилоби ютуқларини амалиётга жорий этиш ишларини жадаллаштириш лозим. Барча иқтисодиёт соҳаларидаги анъанавий ишлаб чиқаришдан инновацияларга асосланган рақамли иқтисодиёт мос келувчи янги инновацион кичик бизнес тизимини ривожлантириш зарур. Тўртинчи саноат инқилоби ўз навбатида рақамли иқтисодиётни шакллантириб, компьютер технологияларини барча ишлаб чиқариш тармоқлари ва истеъмолчилар билан ўзаро боғловчи ягона виртуал тизимни яратади. Унинг шаклланиши асносида “онлайн-хизмат, маҳсулотлар”, электрон-тўлов, электрон тижорат, электрон савдо, интернет маҳсулот (IoT –Internet of Things), краудфандинг, интернет-банк

кабиларни ривожланишига олиб келди. Янги рақамли технологиялар асосида янги рақамли платформаларни шаклланиши, Big Data технологияларни, нейросетларни ривожланиши (сунъий онг), ақлли технологиялар пайдо бўлиши учун мустақкам замин яратади[6].

Шу боис янги технологияларни жадал ривожланиши ва уларни амалиётга жорий этилиши орқали узоқ келажакда янги саноат тармоқларини шаклланишига олиб келади. Рақамли технологияларни ривожланиши билан мамлакатлар ва корхоналар ўртасидаги интеграцияларни чуқурлашуви, мамлакатлар иқтисодиётини глобал иқтисодиётга трансформациялашуви ривожланди. Германиянинг Ганновер ярмаркасида “4-Индустрия” термини 2011 йилда пайдо бўлди. Янги технологияларни ривожланиши “ақл заводлари”ни пайдо қилди. Тўртинчи саноат инқилоби янги виртуал иқтисодиётни ривожланишига тўртки бўлди. Бу виртуал иқтисодиёт кенг масштабда ривожланиб, иқтисодиётнинг барча соҳаларини қамраб ола бошлади. “Ер шарининг 17 % ва 1,3 млрд аҳоли иккинчи саноат инқилоби ютуқлари таъсирида, ер шарининг ярми ва 4 млрд аҳоли эса учинчи саноат инқилоби ютуқлари таъсирида ривожланмоқда[4].

Шу билан биргаликда 2007 йилда бозорда Iphone мобил телефонлар пайдо бўлди. 2015 йил якунида икки миллиардга яқин мобил телефонлар ишлаб чиқарилди. 2010 йилда Google компанияси ўзининг хайдовчисиз автомобиллар ишлаб чиқарди. Улар билан бирга бозорга ахборот товарлари ҳам чиқарила бошлади. Instagramm, WhatsApp, Telegramm каби компаниялар тўртинчи саноат инқилоби ютуқларидан кенг фойдаланиб, виртуал оламда ўзларининг виртуал индустрияларини ташкил эта олдилар ва бу ўз навбатида «Кичик бизнес 4.0»ни юзага келишига асос бўлди (2-расм).

2-расм. «Кичик бизнес 4.0» тўртинчи инқилоб ютуқлари

Шу билан биргаликда улар миллионлаб инсонларни ўргимчак тўри каби қамраб олдилар. Бриниолфссон ва Мак Афи ўзларининг “Иккинчи машина асри” номли китобида шундай дейилган: Компьютер кўплаб қўшимча имкониятларга эга бўлиш орқали иқтисодиёт тармоқлари учун энг зарур элемент сифатида майдонга чикди. Компьютерлар сунъий ақл орқали бошқарилишга ўтди. Сунъий ақл бугунги кунда барча соҳаларни қамраб олди. Хайдовчисиз автомобил, дронларни виртуал ёрдамчидир, дастурлаштирилган таржимонлар ёрдамида иқтисодиётни ривожлантиришнинг янги имкониятлари очилмоқда.

Бугунги кунда иқтисодиётни ривожланишида кичик бизнесни аҳамияти ва уларнинг иқтисодий механизмларини такомиллаштириш бўйича қуйидаги хулоса ва таклифларни бериш мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз:

➤ худудлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг самарали фаолиятига ҳалал бераётган ёки ҳалал бериши мумкин бўлган муаммоларни мунтазам равишда ўрганиб бориш ва ўз вақтида бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш.

➤ худудлардаги бўш ётган бино ва иншоотлар тўғрисидаги аниқ маълумотларнинг қисқа муддатларда олиниши ҳамда уларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига тақдим этилиши жараёнларини самарали ташкил этиш.

Юқоридагиларга асосланган ҳолда хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, кичик бизнесни самарали ривожлантириш миллий иқтисодиётнинг барқарор суръатларда ўсишига замин

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

яратиб ишлаб чиқарилган рақобатбардош маҳсулотларни жаҳон бозорига чиқариш имкониятига эга бўлади, деб ўйлаймиз.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 июндаги ПҚ-3777-сон ““Ҳар бир оила - тадбиркор” Дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 08.06.2018 й., 07/08/377/1325-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги ПҚ-4231-сонли “Худудларда аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш ва оилавий тадбиркорликни ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.
3. Статистика малого бизнеса за 2020 год - Affde Marketing. <https://www.affde.com> small-business-stats>.
4. Olim Sabirovich Kazakov & Ilhom Mahamadjanovich Kamoliddinov. (2021). Some questions of increase of efficiency in activity enterprise subjects. Journal of Central Asian Social Studies, 2(01), 160-169. <https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue01-a24>
5. Kazakov, O. S., & KamoliddinovI. (2021). questions of the effective utilization of industrial resources in enterprise activity in the conditions of economy globalization. the american journal of interdis ciplinary innovations and research, 3(04),114-119. <https://doi.org/10.37547/tajjir/Volume03Issue04-18>
6. Muhammadjanovich K. I. Effective directions of development of entrepreneurship //Conference Zone. – 2022. – С. 129-133.
7. Наманган вилояти статистика бошқармаси маълумотлари.
8. www.agro.uzсайти маълумотлари.

УДК: 339.5

КИЧИК БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНИШИ ВА УНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАРТИБГА СОЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА И МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

SMALL BUSINESS DEVELOPMENT AND STATE REGULATION MECHANISMS

Хасанова Замира Толибжон қизи

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт”
кафедраси ассистенти

Аннотация

Кичик бизнес соҳасини давлат томонидан тартибга солиш модели муваффақиятли бўлиши учун у кичик бизнес секторининг омон қолиши ва ривожланишини таъминлаши, давом этаётган ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда инновациялар киритиш мамлакатимиз шароитларига мос келадиган самарали иқтисодий анъаналарга ва мос келадиган ноёб асосий қобилиятларга эга бўлиши керак.

Калит сўзлар: кичик бизнес, тадбиркорлик, стратегия, рақобатбардош, монополия, бизнес муҳит.

Для того чтобы модель государственного регулирования сектора малого предпринимательства была успешной, она должна обеспечить выживание и развитие сектора малого бизнеса, инновации с учетом происходящих изменений, эффективные

экономические традиции, подходящие для условий нашей страны. и обладание соответствующими уникальными базовыми навыками.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, стратегия, конкурентность, монополия, бизнес-среда.

In order for the model of state regulation of the small business sector to be successful, it must ensure the survival and development of the small business sector, innovation taking into account the ongoing changes, effective economic traditions suitable for the conditions of our country, and having the corresponding unique basic skills.

Key words: small business, entrepreneurship, strategy, competitive, monopoly, business environment.

Кичик бизнес соҳасини давлат томонидан тартибга солишнинг ишбилармонлик муҳити эволюциясининг белгиланган қонуниятлари инновацион иқтисодиёт воқеликларига мос равишда мувофиқлаштиришнинг учта асосий даражасида содир бўладиган сифат ўзгаришларини ифодалайди ва обрўли, рақобатбардош ва ҳамкорлик усуллари ўртасидаги ўзаро таъсир механизмларини ўзгартириш билан боғлиқ. Кичик бизнес фаолиятини тартибга солиш тизимининг ташкилий қобилиятлари ривожланишининг асосий тенденциялари ва қонуниятлари 5-иловада келтирилган.

1. Ҳамкорликнинг роли (ҳамкорлик қилиш қобилияти) ҳамкорликнинг нисбий харажатларининг камайиши, ҳаракатларни режалаштириш чегарасинини кенгайтиришдан фойда олиш ва фаровонликнинг ўсиши натижасида тобора мураккаблашиб бораётган иқтисодиётда ташқи таъсирлардан фойдаланиш, инсон ва ижтимоий капитал, ишонч даражаси, ҳалоллик ва ҳалоллик меъёрларининг тарқалиши, бағрикенглик маданияти, алтруизм ва космополитизм.

2. Ҳозирги вақтда қиёсий устунликларни ривожлантириш ва эришишнинг энг муҳим воситаси тадбиркорларнинг ўз муҳити билан ҳамкорлиги, кооператсия жараёнларига сингдирилиши, типик шакли шартномалар, турли кооператив ўзаро муносабатларда иштирок этишдир.

3. Замонавий шароитда ривожланган мамлакатларда кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солиш рақобатбардош хулқ-атвор жараёнларига (миллий инновацион тизимлар, монополияга қарши тартибга солиш ва ҳ.к.) ҳамкорлик механизмларини киритиш, давлат-хусусий шериклик институтини кенг ёйиш, маълум ҳуқуқларни топширишга тобора кўпроқ эътибор қаратилмоқда.

4. Кичик бизнес сектори учун қўшма рақобат муносабатларининг аҳамияти ортиб бориши ҳокимият ва рақобат механизмларининг юмшаши, шериклик муносабатларидан фаол фойдаланиш билан боғлиқ уларнинг роли ва амалга ошириш шакллариининг ўзгариши билан бирга келади.

5. Кичик бизнесни ривожлантиришни мувофиқлаштиришнинг асосий механизмлари - куч, рақобат ва кооператсиянинг ўзаро боғлиқлигини ўзгартириш жараёнлари турли омиллар таъсирида номувофиқ ва нотекис содир бўлади.

Кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солишнинг динамик қобилиятлари таркиби нафақат ўзгарувчан бизнес муҳитига мослашишга имкон бериши, балки уни шундай шакллантириши керакки, эволюцион мувофиқликдан ташқари, тадбиркорлик мувофиқлиги (тадбиркорлик қобилияти) ҳам таъминланиши керак.

Ҳозирги вақтда иккита муаммони - когнитив чекловлар ва тизимли хатолардан қочиш, алданиш, ёлғон ва ўзига ишонч, шу жумладан инвестиция қарорларида ҳаддан ташқари оптимизм, йўқотишдан қочиш, хатолар, юқори бошқарувни изоляция қилиш, стратегик алдаш ва дастурлар ва лойиҳаларнинг омон қолиш муаммоси билан боғлиқ. Бу каби хатолар, айниқса, йўлга боғлиқлик ва тармоқ эффектлари билан тавсифланган тез ривожланаётган бизнес муҳитида оғрикли бўлиши мумкин.

Тизимли хатоларга қарши кураш илғор инновацияларни бўғувчи инерцияни енгиш учун радикал, ноанъанавий стратегияларни қабул қилишни рағбатлантиради (Давидов,

Малоне, Хандй). Тузатиш стратегиялари иккита асосий механизм орқали ўзгаришларни рағбатлантиради: 1) ижодий ҳаракатларни тезлаштириш ва рағбатлантириш учун ташкилий тузилмаларни, рағбатлантириш ва тартибларни ишлаб чиқиш; 2) эски активлардан ва энди қиймат келтирмайдиган тартиблардан бутунлай халос бўлишга имкон берувчи тартибларни ишлаб чиқиш. Масалан, кўп даражали, иерархик қарорлар қабул қилиш жараёнлари билан боғлиқ бўлган изоляциялаш хатоларини минималлаштириш учун иерархиядаги назорат даражасини пасайтириш ва қарор қабул қилишни куйи даражаларга ўтказиш стратегиялари.

Кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солиш самарадорлиги ва сифатини ошириш муаммоларини ҳал қилиш учун тегишли воситаларни ишлаб чиқиш учун янги давлат бошқаруви концепцияси доирасида ишлаб чиқилган ғоялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ:

– натижалар бўйича бюджетлаштириш, бюджет харажатларини дастурлар/лойиҳалар бўйича режалаштиришга ўтиш;

– давлат фаолиятининг очиклиги, давлат тузилмаларини ўз фаолиятининг мақсад ва йўналишлари, шунингдек унинг натижалари тўғрисида хабардор қилиш;

– харажатларни фойдаланиладиган ресурслар билан эмас, балки фаолият натижалари билан боғлаш орқали бюджетларнинг шаффофлигини ошириш (натижаларни самарадорлик ва самарадорликнинг миқдорий ўлчанадиган кўрсаткичлари шаклида тақдим этиш);

– хизматлар кўрсатиш жараёнини уни ташкил этишнинг квази-бозор шакллари билан фойдаланиш асосида ўзгартириш, шу жумладан қарор қабул қилишдан бошлаб жараённинг барча босқичларини ўз ичига олган анъанавий вертикал функционал тузилмалардан фойдаланиш ўрнига етказиб берувчи ва истеъмолчи функцияларини ажратиш. уни амалга ошириш бўйича хизмат кўрсатиш;

– хизматлар кўрсатишда уларнинг провайдерлари ўртасида, шу жумладан давлат, хусусий ва ношаро ташкилотлари ўртасида рақобат муҳитини шакллантириш, монополияга қарши сиёсатни амалга ошириш;

– давлат органларини сиёсатни (вазирликларни) ташкил этувчи ва хизматлар кўрсатиш жараёнини ташкил этувчи тузилмаларга (агентликларга) бўлиниши;

– анъанавий ва янги маҳсулотлар бозорларида талаб ва таклиф ўртасидаги тескари алоқа эффектидан фойдаланишга эътибор қаратиш. Шу билан бирга, янги маҳсулотларга бўлган талаб (бозор муносабатлари) ўртасида қайта алоқани шакллантиришни таъминлайдиган инновацион жараённинг дастлабки босқичларида квази-бозор шакллари билан қўллаш орқали бозор ва давлатнинг муваффақиятсизликларини бартараф этиш зарурати ва инновациялар етказиб бериш. Технологик ривожланиш инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқувчилар ва уларни амалга оширувчи фирмалар ўртасидаги ўзаро муносабатлар, фирмалар ва фирмалараро ҳамкорликни ўзгартириш асосида амалга оширилади. Жараённинг интерактивлиги инновацион ва тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишнинг тегишли шакллари билан фойдаланишни ҳам назарда тутати;

– тадбиркорлар фаолиятини молиялаштириш ва тартибга солишдан фойда олишга ёрдам берадиган коррупция ва бошқа схемаларни блокировка қилиш.

Мамлакатимиз корхоналарининг рақобатбардошлиги малакали ишчи кучи ва ташкилий тузилмаларда мужассамланган ўзига хос билимлар, кўникмалар ва инновациялар даражаси билан тобора кўпроқ аниқланади. Тадқиқотлар нархнинг ошиши ва инновацион жараённинг мураккаблиги туфайли фирмаларнинг ўз технологияларига ихтисослашуви ва шу билан бирга, компаниялар билан ҳамкорлик алоқаларининг ривожланиши натижасида кичик бизнес секторининг роли ортиб бормоқда. Рақобатнинг кучайиши кичик фирмаларни ўзларининг асосий ваколатлари бўйича ихтисослашишга ва ташқи шериклар (етказиб берувчилар, харидорлар ёки хатто рақобатчилар) билан ҳамкорликка аввалгидан кўра кўпроқ интилишга мажбур қилади. Илмий фаолиятнинг глобаллашуви шароитида инновацион жараённи ташкил этиш хусусиятлари, молиявий оқимлар, ишлаб чиқариш ва маркетинг тармоқлари инновацион марказларнинг ўзига хос геометриясини яратади. Кичик бизнес

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

субъектларининг инновацион фаоллиги ресурс салоҳиятига, уларни жойлаштириш зичлигига ва ҳамкорлар билан ўзаро муносабатлар характериға боғлиқ.

Бу инновацион марказларнинг шаклланиши географиясидаги хусусиятларни белгилайди. Худудларда “ўсиш марказлари”ни шакллантириш – “фокал” тамойил бўйича мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни модернизatsia қилиш стратегиясини ишлаб чиқиш зарур. Кичик бизнес иштирокидаги ўсиш марказларининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсири 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Кичик бизнес сектори иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказларининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсири[1]

Таъсир қилиш кўрсаткичлари	Иқтисодий ривожланиш кўрсаткичлари	Тармоқнинг ривожланиш кўрсаткичлари
1. Ялпи ички маҳсулот қийматини шакллантиришда иқтисодий ўсиш марказларининг улуши;	Ялпи ички маҳсулот	Иқтисодий ўсиш марказлари фаолияти натижасида қўшилган қиймат миқдори
шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари		шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари
2. Корхоналар айланмаси қийматида иқтисодий ўсиш марказларининг улуши;	Ташкилотлар айланмаси, жами	Иқтисодий ўсиш марказларининг бир қисми бўлган ташкилотларнинг айланмаси,
шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари		шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари
3. Иқтисодий ўсиш марказлари таркибига қирувчи ташкилотларнинг асосий капиталга қўйилган инвестициялар умумий ҳажмидаги иштирокининг улуши.	Асосий фондларга жами инвестициялар	Иқтисодий ўсиш марказлари таркибига қирувчи ташкилотларнинг асосий капиталига инвестициялар миқдори;
шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари		шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари
4. Иқтисодий ўсиш марказлари таркибига қирувчи ташкилотлардан турли даражадаги бюджетларга солиқ тушумларининг улуши;	Турли даражадаги бюджетларга солиқ тушумлари миқдори	Иқтисодий ўсиш марказлари таркибига қирувчи ташкилотлардан турли даражадаги бюджетларга солиқ тушумлари миқдори
шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари		шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари
5. Иқтисодий ўсиш марказлари таркибига қирувчи ташкилотларда ишлайдиган ходимларнинг мамлакат иқтисодиётидаги умумий сонидаги улуши.	Ходимлар сони, жами	Иқтисодий ўсиш марказларининг бир қисми бўлган ташкилотлардаги ходимлар сони,
шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари		шу жумладан кичик бизнес иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказлари

Кичик бизнес сектори иштирокидаги иқтисодий ўсиш марказларининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсирини прогностлаш муайян босқичларга бўлиниши керак: 1) иқтисодий ўсиш марказларининг мамлакат иқтисодиётининг ҳозирги ҳолатига таъсири даражасини баҳолаш; 2) ривожланиш инерциясини ҳисобга олган ҳолда узоқ муддатли давр учун миллий иқтисодиётнинг ривожланишини прогностлаш; 3) кичик бизнес

соҳасини ривожлантиришнинг истикболли йўналишларини белгилаш; 4) иқтисодиётни ривожлантириш кўрсаткичларининг башоратли ҳисоб-китобларини амалга ошириш.

Адабиётлар рўйхати

1. Панкратов, Ф. Г. Коммерческая деятельность: учеб. / Ф. Г. Панкратов, Н. Ф. Солдатова. – 13-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2012. – 500 с.
2. Моргулец, О. Б. Менеджмент в сфере услуг [Электронный ресурс] : учеб. пособие / О. Б. Моргулец. – URL: http://uchebnikionline.com/menedgment/menedzhment_u_sferi_poslug_morgulets_ob/menedzhment_u_sferi_poslug_-_morgulets_ob.htm (дата обращения: 26.05.2015).
3. Левитина, И. Ю. Формирование системы управления рынком бытовых услуг на муниципальном уровне [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / И. Ю. Левитина. – СПб., 2000. – URL: <http://www.dslib.net/economikaxoziajstva/formirovanie-sistemy-upravlenija-rynkom-bytovyh-uslug-na-municipalnomurovne.html> (дата обращения: 26.05.2015).
4. Копытина Ю. А. “Совершенствование информационной поддержки развития малого предпринимательства в сфере бытового обслуживания”. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. 2018

УДК: 336.131

ИНСОН КАПИТАЛИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

THEORETICAL ISSUES OF USING HUMAN CAPITAL

Бакиров Қобилжон Мамаюсупович

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт”
кафедраси мустақил тадқиқотчиси

Аннотация

Ушбу мақолада хизмат кўрсатиш соҳаларида инсон капиталидан фойдаланиш, инсон капиталига инвестиция қилишнинг назарий масалаларига эътибор қаратилган бўлиб, хорижий олимлар фикрларини ўрганган ҳолда муаллиф ишланмалари тайёрланган.

Калит сўзлар: ахборот-коммуникация технологиялари, глобаллашув, инсон капитали, комплекс ёндашув, билимлар, рақамли меҳнат, инсон капитали қиймати

Данная статья посвящена теоретическим вопросам использования человеческого капитала и инвестирования в человеческий капитал в сфере услуг, а работа автора подготовлена после изучения мнений зарубежных ученых.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, глобализация, человеческий капитал, комплексный подход, знания, цифровой труд, стоимость человеческого капитала.

This article focuses on the theoretical issues of using human capital and investing in human capital in the service sector, and the author's work was prepared after studying the opinions of foreign scientists.

Key words: information and communication technologies, globalization, human capital, integrated approach, knowledge, digital labor, value of human capital

XXI asrda axborot-kommunikatsiya технологияlarini жадал ривожланиши натижасида глобал иқтисодиёт даражасида ва алоҳида хўжаликлар даражасида юқори иқтисодий ўсиш суръатига эришди. Замонавий тадқиқотлар давомида хизмат кўрсатиш субъектларида инсон капиталидан фойдаланиш масалаларига эътибор қаратган.

Инсон капиталидан фойдаланишда комплекс ёндашув орқали юқори сифатли инсон капиталига талаб ортиб бораётганлигини кузатиш мумкин. Замонавий тадқиқотлардан шуни кўриш мумкин, ҳар доим йўналтирилган ноанъанавий билимлар, янги намуналар ва ривожланиш тенденцияларини аниқлашдан иборат, юзага келадиган ҳодисалар ва жараёнлар, уларнинг муносабатларини ўрнатиш ва омиллар таъсирини баҳолаш эса шуларга боғлиқ ривожланиш босқичига ўтади. Келажакда инсон ресурсларидан самарали фойдаланиш вазифаси долзарб бўлиб қолади, меҳнат унумдорлигини ошириш имконини берувчи капитал иқтисодий фаолиятни фаоллаштириш, бунинг учун мавжудларни жалб қилиш орқали кадрлар салоҳиятини оширишдан иборат.

Инсон капиталини баҳолашдаги асосий характерли белгилардан бири бу индивидуал характерга эгаллиги, яъни ҳар бир шахс меҳнат фаолияти давомида ўзига хос бўлган характерларни намоён этади. Инсон меҳнат фаолияти давомида юқоридиги ўзига хос бўлган характерни шакллантириш, ривожлантириш зарур ва кичик бизнесда ёки тадбиркорлик фаолияти давомида креатив қарорлар қабул қилишда, меҳнат фаолияти натижаларида акс эттириши керак бўлади. Хизмат кўрсатиш корхоналарида инсон капиталидан фойдаланишда ҳар бир ишчи-ҳодимни ўзига хос бўлган характерларини аниқлаш, уларга мос вазифаларни тақсимлаш мақсадга мувофиқдир. Инсон капиталидан фойдаланиш орқали бир қатор масалалар мавжудки, биринчидан инсон капитали корхонанинг мулки эмаслиги, шунинг учун ундан самарали фойдаланиш, унинг эгасини рағбатлантириш механизмларини ишлаб чиқиш, инсон капиталидан фойдаланиш самарадорлигини оширишни таъминлаш мақсадида рақамли меҳнат фаолиятни фаоллаштириш керак бўлади. Шу муносабат билан инсон капиталидан фойдаланиш бўйича методологиясини ишлаб чиқиш зарур бўлади ва у билан боғлиқ талаблар мажмуасининг бажарилишини таъминлашга қаратилган бўлиши керак, асосий тушунчаларни аниқлаш, аналитик усуллардан фойдаланиш ва қўлланиладиган қурилишга қаратилган махсус асбоблар эса гипотезаларни синаш учун моделлар ва эмпирик тест тадқиқотлари ўтказиш учун зарур бўлади. Ишлаб чиқилиши қўйлаётган методологияда тадқиқот концептуал аппаратга асосланган бўлиши керак ва комплекс ёндашув ва ҳодисаларнинг катта гуруҳини тушунтиришга имкон беради ва маълум бир соҳани ривожлантириш билан боғлиқ жараёнлар инсон капитали тоифаси тушунчалари, ташқи ва ички хусусиятларини аниқлаш, корхоналар томонидан инсон капиталидан фойдаланиш усулларини такомиллаштириш керак.

Шу сабабдан инсон капитали назарияси ҳақидаги билимларни аниқлаштириб олиш, неокейнсчилик, институционал, неоклассик назариялар ва бошқа янги пайдо бўлаётган хусусий иқтисодий тадқиқотлардаги инсон капиталига эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир. Инсон капитали концепцияси илм-фаннинг мақсадга мувофиқлигига жавоб эди, иқтисодий ривожланиш кўрсаткичлари ўртасидаги боғлиқликни асослаш ва индивидуал хусусиятлари устида ишлайдиган тадқиқотлардан бири ҳисобланади. Фикрлар классиклар иқтисодий фикрлар муҳим роллар номоддий компонент репродукциялар бошқарув назариясидаги кенг талқинни акс эттирадиган соҳа бу инсон капиталидир. Инсон капиталига биринчилардан бўлиб В.Петти эътибор қаратди, меҳнатга лаёқатли шахс, чунки "инсон капитали" атамаси ҳали мавжуд эмас эди ва илмий муомалага киритди [1]. Шундай қилиб, 1676 йилда сиёсий асарида арифметик В. Петти одамларнинг кадр-қимматини таҳлил қилади ва қийматини акс эттиради ҳар бир инсон ва барча одамлар асосий ишлаб чиқарувчи куч сифатида эътироф этади, улар олиб келадиган йиллик даромаднинг йигирма баробаридан юқори ҳисобланади. Демак, аҳолининг қиймати Англияда 520 миллион фунтга баҳоланган, ҳар бирининг нархи эса 80 дан 20 миллион фунт стерлингдан иборат. В.Петти асарларида фақат биринчи баҳолаш уринишлари бўлган инсон ишлаб чиқарувчи кучларининг иқтисодиётдаги ролини ортириш зарур бўлади. Кейин Л.Туров бу таълимотни давом

эттиради ва қийматни баҳолашда бунинча олади, инсон капитали эса инсоннинг қобилият ўлчовини ҳисобга олиш керак деб ҳисоблади. Бироқ, у ўз назариясига туғма қобилиятни ўлчашни қўшиб қўяди, туғма қобилиятни ўлчашда инсон капиталининг таркибида шахс ва унинг истеъдоди, эгалланган малака қўникмалари, таълим, иқтисодий қобилиятлари инобатга олинади [2]. Шундай қилиб, Л.Туроу инсон капиталини унинг баҳоси орқали ўлчашни, бу орқали ишлаб чиқариш қуввати уларнинг сонига қўпайтирилади.

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб илмий тадқиқотларда инсон капитали қиймати ҳақидаги тушунчалар устида давом эттирилди. Т. Шултс [3], Г. Беккер [4], Ж. Минтзер [5] ва бошқа издошларни айнан шу тадқиқотлар билан шуғулланишганлигини алоҳида эътироф этиш мақсадга мувофиқдир. Шундай қилиб, Т. Шултс ва Г. Беккер нуқтаи назаридан, инсон капиталининг асосий манбаи сифатида хизмат қиладиган шакли билан ўлчанадиган, келажакда даромад олиш имкониятлари мавжуд бўлган, ходимнинг оладиган даромадидан қониқиши ва у орқали ишлаб чиқариш қувватининг тўпланиши кабиларни кўрсатиш мумкин бўлади.

Т.Шултс инсон капитали эканлигини илмий томондан асослаб берди ва постиндустриал иқтисодиётнинг асосий двигатели ва асоси сифатида эса биринчи марта инсон капитали қийматини ўлчашда харажатларни ҳисобга олади, таълим унинг муҳим таркибий қисми сифатида иқтисодий ўсиш суръатини келажакдаги ривожланиш йўлини асослаб берди, иш ҳақи ва таълимга индивидуал харажатларни рағбатлантириш зарур деб ҳисоблади. Айнан ана шу томонидан Т.Шултс назарияси таълим харажатлари икки омилли тузилишга эгаллигини бир томондан эса таълим истеъмолчисининг жорий даромадини қайтаришини кўрсатиб ўтди, бошқа томондан эса келажакдаги иш ҳақи тўлаш орқали ходимнинг даромадлари тўпланишини асослаб берди.

Д.Кедрик эса таълимни таъминлашдаги инсон капиталига сарфланиши керак бўладиган бошланғич қийматни ҳисоблаб чиқди ва унинг методологиясига кўра мамлакатлар инсон капиталини ривожланиши учун таълим қиймати 2241 миллиард доллардан, 4000 миллиард долларгача сарфлашлари лозим бўлади [6]. Бу қиймат ўртача ҳолда инсон капиталини ривожланишига хизмат қиладиган. Г.Беккер биринчилардан бўлиб, инсон капитали назариясини ишлаб чиқишига ҳисса қўшди, унга кўра ташкилот ва корхоналарнинг ривожланиш даражасини кўтарилишига инсон капитали орқали яратилаётган янгиликлар, ихтиролар, янгича ёндашувлар сабаб бўлади деб ҳисоблади ва шу орқали таълим олишга қиланадиган харажатлар таркиби, йўналишларини ишлаб чиқди [7]. Беккер назариясида инсон омили, унинг билими ҳал қилувчи омил сифатида қаради, инсон капитали шакллантиришидаги ўзгаришларни амалга ошириш учун зарур таълим олиши керак бўлади. Д.Минцер эса Д.Беккер фикрини қўллаб-қувватлаган ҳолда кўп факторли моделлини таклиф этган, бу моделга кўра таълим, ишлаб чиқариш тажрибаси кўрсаткичлари, гендер тенглик кўрсаткичлари, ишчи-ходимлар даромадлари кўрсаткичларини боғлиқлиги асосланган. Юқоридаги модел классик кўринишда бўлиб, инсон капиталига инвестиция киритиш бўйича тадқиқотлар ўтказилган.

Э.Флэмхольц эса инсон капитали қиймати бўйича назариялар ишлаб чиққан ҳолда инсон ресурслари таҳлили HRA – human resources accounting концепцияси тайёрланган ва бу назария асосида иш ҳақи туради. Инсон капиталини ўлчаш назариясидаги харажат ёндашувига кўра, унинг қиймати унинг хавфсизлик коэффициенти орқали аниқланади, чунки корхонанинг инсон капиталини сақлаш, сақлаш ва қўпайтириш муаммоси мавжуд эди. У ходимларнинг кетиши билан, бир томондан, янгиларини излаш, жалб қилиш ва ўқитиш харажатлари ошиб боришини, иккинчи томондан, инсон капиталига дастлабки инвестициялар ўзини оқламаслигини исботлади. Умумий харажат, яна юзага келган ва ҳеч қачон тикланмаган инсон капиталининг қийматини акс эттиради. Бироқ, бизнинг фикримизча, бу методология касбий даража ва таълим даражасини ҳисобга олмайди. Олимларнинг ўлчов методологияси алоҳида қизиқиш уйғотади Мичиган университетида даромад ёндашувига асосланган. Ходимнинг иш ҳақи, эҳтимолликни ҳисобга олган ҳолда, ходимнинг нархи, кутилаётган реализация (C_p), кутилаётган шартли (C_y) ва кейинги

эҳтимоллик билан белгиланади ва корхонада фаолият кўрсатмоқда (B_o). Куйидаги тенгламаларда математик ифодаланган:

$$C_p = C_y \times B_o, (2)$$

$$B_y = 1 - B_o, (3)$$

Баҳолаш шартларига кўра пул ўлчов бирлигида шартли ва реализация қилинадиган қийматни баҳолаш учун стохастик эҳтимоллик модели қўлланилди, унга куйидагилар киради: 1-босқичда: бир-бирини истисно қиладиган позицияларни баҳолашга тайинланган ходим танлаб олинди. Ушбу босқичда ходимнинг мартаба, лавозимларни кетма-кет эгаллашини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилади. 2-босқичда: ҳар бир лавозимни нархи ҳисобланади. Ходим томонидан маълум бир иш бўйича олиб келадиган тахминий келажакдаги даромад ҳисобланади ва бажарилган иш бирлигига умумий даромад улушини аниқлаш ва келажакда ушбу ишларнинг сонини ҳисоблаш имконини берувчи нарх-вазн усулидан фойдаланган ҳолда позициялар. 3-босқич: корхонада мумкин бўлган иш даврини баҳолаш.

Корхонада ходимнинг умумий хизмат муддати билан белгиланади ва мултифакториал эҳтимолликни ҳисобга олган ҳолда. 4-босқич: жорий ва келажакдаги даврларда ходимнинг лавозимга эга бўлиш эҳтимолини баҳолаш. Эҳтимолий ҳисоб-китоблар позициясидан ишдан бўшатилгунга қадар кутилган мартаба зинапоеси тавсифланади, ишдан бўшатиш йили эса 100% ни ташкил қилади. 5-босқич: кутилаётган келажакдаги даромадларни дисконтлаш орқали жорий қийматни баҳолаш. Бизнинг фикримизча, инсон капитали қийматини аниқлашнинг ушбу усули эҳтимоллик кўринишида тахминийдир.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, хизмат кўрсатиш соҳаларида инсон капиталидан фойдаланиш бўйича назарий масалаларга эътибор қаратган. Кўплаб тадқиқотчиларни илмий қарашлари асосида муаллиф ишланмалари ишлаб чиқиш мақсад қилинган.

Адабиётлар рўйхати

- 1.Петти, В. Экономические и статистические работы. / В. Пети. – М.: 1940. – С. 154–156.
- 2.Thurow, L. Investment in Human Capital / L. Thurow, Belmont. – 1970. – 145 p
- 3.Schulze, M., Nehler, H., Ottosson, M., Thollander, P. Energy management in industry – a systematic review of previous findings and an integrative conceptual framework // Journal of Cleaner Production. – 2015. – No. 112. – P. 3692–3708.
- 4.Беккер, Г. С. Человеческое поведение: экономический подход / Г. С. Беккер. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
- 5.Mincer, J. Intercountry Comparisons of Labor Force Trends and of Related Developments: An Overview // Journal of Labor Economics. – 1985. – Vol. 3. – No. 1. –P. 145.
- 6.Добрынин, А. И., Дятлов, С. А., Цыренова, Е. Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А. И. Добрынин, С. А. Дятлов, Е. Д. Царев. – СПб.: Наука, 1999. – 77 с.
- 7.Беккер, Г. С. Человеческое поведение: экономический подход / Г. С. Беккер. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с

МИНТАҚАВИЙ ҚУРИЛИШ КЛАСТЕРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ИМКОНИЯТЛАРИ ВА УНГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

ВОЗМОЖНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОГО СТРОИТЕЛЬНОГО КЛАСТЕРА И ФАКТОРЫ ВЛИЯЮЩИЕ НА НЕГО

POSSIBILITIES OF ORGANIZING A REGIONAL CONSTRUCTION CLUSTER AND FACTORS INFLUENCING IT

Абдурахманов Мухторали Абдувохидович
Наманган муҳандислик-технология институти

Аннотация

Минтақавий қурилиш кластерининг шаклланиши ва ривожланиши қурилиш саноатининг минтақа иқтисодиётидаги ўрни ва ўрнини ошириш ва унинг рақобатбардошлигини ошириш учун муҳим воситадир. Кластерларини яратиш шарт-шароитларининг кенг муҳокамасидан қатъи назар, инновацион ривожланишни ҳисобга олган ҳолда қурилиш соҳасида тадбиркорлик субъектларини бирлаштириш бўйича минтақавий кластер ташаббусларини амалга ошириш зарур.

Калит сўзлар: Минтақа, қурилиш кластери, инновация, кластер тузилмалари, маҳаллий ресурслар, иқтисодий субъект, инвестиция, кластер сиёсати, минтақавий қурилиш кластери, янги техника ва технологиялар, қурилиш мажмуаси.

Формирование и развитие регионального строительного кластера является важным инструментом повышения позиций и позиций строительной отрасли в региональной экономике и повышения ее конкурентоспособности. Несмотря на широкое обсуждение условий создания кластеров, необходима реализация региональных кластерных инициатив по объединению субъектов предпринимательства строительной сферы с учетом инновационного развития.

Ключевые слова: Регион, строительный кластер, инновации, кластерные структуры, местные ресурсы, экономический субъект, инвестиции, кластерная политика, региональный строительный кластер, новая техника и технологии, строительный комплекс.

The formation and development of a regional construction cluster is an important tool for enhancing the position and position of the construction industry in the regional economy and increasing its competitiveness. Despite the widespread discussion of the conditions for creating clusters, it is necessary to implement regional cluster initiatives to unite business entities in the construction sector, taking into account innovative development.

Key words: Region, construction cluster, innovation, cluster structures, local resources, economic entity, investments, cluster policy, regional construction cluster, new equipment and technologies, construction complex.

Минтақавий қурилиш кластерининг шаклланиши ва ривожланиши қурилиш саноатининг минтақа иқтисодиётидаги ўрни ва ўрнини ошириш ва унинг рақобатбардошлигини ошириш учун муҳим воситадир.

Шу билан бирга, миллий ва минтақавий даражаларда минтақавий қурилиш кластерларини яратиш шарт-шароитларининг кенг муҳокамасидан қатъи назар, инновацион ривожланишни ҳисобга олган ҳолда қурилиш соҳасида тадбиркорлик субъектларини бирлаштириш бўйича минтақавий кластер ташаббусларини амалга оширишнинг услубий жиҳатлари етарлича тадқиқ этилмаган.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Замонавий иқтисодиёт фани кластерлар шаклланишини мамлакатни инновацион жиҳатдан ривожлантиришнинг муҳим омилларидан бири деб ҳисоблайди. Минтақавий қурилиш кластерларини ташкил этиш ва бошқариш механизмлари асосида кластер ташаббуслари ётади. Айни пайтда бундай илм-фанни талаб қиладиган ва юқори технологик мажмуаларни жадал ривожланишини таъминлашга қаратилган тизимлар мамлакатимизда ҳали чуқур тадқиқ этилмаган.

Шунга асосланиб, минтақавий қурилиш кластерларини яратишнинг услубий асосларини қайта кўриб чиқиш ва соҳадаги айрим корхоналарни унинг таркибига қараб танлашнинг энг муҳим тамойилларини аниқлаш, шунингдек, улар ўртасидаги ўзаро таъсир қоидаларини аниқлаштириш ҳамда кластер иштирокчилари самарадорлигини баҳолашнинг ижтимоий-иқтисодий параметрларини аниқлаш жуда муҳимдир. Шу билан бирга, корхоналар эгалари, инвесторлар, консалтинг компаниялари ва ўқув муассасалари менежерлари ҳамда давлат ҳокимияти органлари каби бирлаштирувчи иқтисодий субъектларнинг манфаатларини ўрганишни ҳисобга олган ҳолда кластер тузилмаларини шакллантириш ҳамда ривожлантириш долзарбдир. Минтақадаги қурилиш саноатини кластерлаш натижаларини таҳлил қилиш учун, аввало, кластер жараёнини ривожлантириш учун “бошланғич” шартларни баҳолаш керак.

Минтақанинг қурилиш комплексига таълим кластерининг имкониятларини таҳлил қилиш минтақанинг ишбилармонлик муҳити, ушбу соҳада муваффақиятли, рақобатбардош тармоқларнинг мавжудлиги, маҳаллий ресурсларнинг мавжудлиги, иқтисодий субъектларнинг инновацион фаолияти ва минтақанинг инфратузилмавий тўйинганлигини ўрганишдан бошланади.

Юқоридаги расмда эътироф этилганидек, қурилиш тармоғида кластерларни ташкил этиш орқали қуйидаги ижобий натижаларга эришилади:

- қурилиш тармоғида корхоналар ўртасида қурилиш материалларини узлуксиз ва ўз вақтида етказиб бериш таъминланади;
- қурилиш ташкилотлари томонидан амалга ошириладиган қурилиш монтаж ишларининг сифати ошади;
- қурилиш тармоғидаги корхоналарда ишловчиларнинг иш вақтида бўш туриб қолиш ҳолатларига барҳам берилади;
- пировард натижада қурилиш тармоғидаги корхоналарнинг молиявий барқарорлиги таъминланади.

1-расм. Кластерларни ташкил этишнинг ижобий томонлари

Тадқиқотчилар қайд этганларидек, инвестицион жараёнлар бойроқ мазмун касб этишига инновациялар орқали эришилади. Шу нуқтаи назардан, давлат инновацион сиёсати минтақавий қурилиш кластерларини яратишда муҳим рол ўйнайди. “Давлат инновацион сиёсати яқка тартибдаги қурилиш корхоналари ва тармоқларини қўллаб-қувватлашга эмас, балки алоқаларни ривожлантиришга йўналтирилган бўлиши керак: етказиб берувчилар ҳамда истеъмолчилар, охириги истеъмолчилар ва ишлаб чиқарувчилар, ишлаб чиқарувчиларнинг ўзи ҳамда давлат муассасалари, тадбиркорлик субъектлари ва молия институтлари ўртасида, корхоналар ўртасида илмий ва ўқув соҳаси ва бошқалар”[1].

Кластер доирасида қурилиш корхоналарини кўриб чиқиладиган иқтисодий ривожланиш тамойилларидан ташқари, минтақадаги қурилиш кластерини бошқаришнинг куйидаги тамойилларини ажратиш кўрсатиш мумкин:

Узоқ муддатли мақсадларни биринчи ўринга қўйиш принципи. Кластер фаолиятининг узоқ муддатли хусусияти ва инновацияларни жорий қилишнинг мумкин бўлган натижаларининг юқори даражадаги ноаниқлиги минтақани ривожлантиришнинг узоқ муддатли истиқболларини кўриш зарурлигини белгилайди, бу эса ўз навбатида минтақанинг қурилиш комплексини инновацион ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш зарурлигини англатади;

Тармоқлараро таъсир ўтказиш принципи. Минтақа иқтисодиётида қурилиш комплексининг турли хил корхоналарини бирлаштириш шароитида энг кучли рақобатбардош устунликлар шакллантирилган бўлиб, бу кластер таркибига кирувчи барча корхоналарнинг рақобатбардошлиги ўсишига ёрдам беради. Қурилиш саноатини кластерлаш соҳа корхоналари фаолиятининг юқори инновацион йўналиши билан ажралиб туради, бу уларга қурилиш маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун энг янги техника ва технологиялар турларини тезда ўзлаштиришга имкон беради, бу эса пировардида унинг янги бозорларга чиқишига ёрдам беради;

Давлатни иштирок этиш принципи. Давлат кластернинг фаолият юритиши учун ҳуқуқий полигон яратиш орқали қурилиш кластери иштирокчиларининг ўзаро муносабатлар қоидаларини белгилайди, инновацион жараён иштирокчилари ўртасидаги ўзаро алоқалар схемасини такомиллаштиради ва инновациялар, хусусан, замонавий технологияларни жорий этиш қобилиятини оширади;

мультипликатор эффекти принципи – “минтақавий ижтимоий-иқтисодий тизимлар даражасида янгиликларни жорий этиш иқтисодий, ижтимоий, экологик, илмий-техник ва бошқа таъсирларни олишга қаратилган бўлиши керак”[2].

Минтақавий қурилиш кластери бизнес ҳамкорлигининг бошқа шаклларида ижобий ажралиб тура олиши учун кластер аъзолари инновацион йўналган бўлишлари лозим. “Энг муваффақиятли кластерлар техник соҳада ютуқ амалга ошириладиган ёки кейинчалик янги бозор жойларини ривожлантирилиши кутиладиган жойда шаклланади. Шу муносабат билан минтақавий инновацион дастурларни яратиш ва тартибга солишда кластер ёндашувидан фаол фойдаланиш зарур”[3].

Шунга асосланиб, қурилиш мажмуасининг узоқ муддатли ривожланишини таъминлайдиган янгиликларга алоҳида эътибор қаратиш жоиз. Қурилиш мажмуасини кластерлаштиришда муҳим ёндашув қурилиш соҳасини халқ хўжалигининг бошқа тармоқларидан алоҳида кўриб чиқмасдан, улар билан ўзаро боғлиқликда ўрганиш зарурлигида ифодаланади.

Таъкидлаш жоизки, минтақавий қурилиш кластерини ривожлантириш давлат кластери сиёсати доирасидаги кластер ташаббуси натижасида юзага келади. “Кластер сиёсати бу – давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан кластерлар ва кластер ташаббусларини ўсишини рағбатлантириш жараёнидир”[4]. Кластерни шакллантириш ва ривожлантириш бошқариладиган жараён бўлгандагина тез ва самарали натижаларга эришилиши мумкин.

“Кластер сиёсатини амалга оширишнинг муҳим мақсади, кластер ташаббусларини бошлаш ва рағбатлантириш, шунингдек, шаклланган кластерларни янада ривожлантириш

учун шароитлар яратишдир. Бу кластерни ривожлантириш учун етарли шарт-шароитларни яратиш ва кластер иштирокчилари ўртасида мустахкам алоқаларни ўрнатишга қаратилган вектор асосида ёки технологияларни узатишни таъминлаш орқали, давлат буюртмаларини жойлаштиришни ўз ичига олган талабни рағбатлантириш стратегиясини назарда тутати”[5].

Бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда кластерларни шакллантириш ва ривожлантириш амалиёти шуни кўрсатадики, агар у асосий омиллар ҳолатини ва минтақавий кластер фаолиятини яхшилашга қаратилган бўлса, кластер сиёсати энг самарали ҳисобланади. Бундай шароитда талабни шакллантириш кластер сиёсатини амалга оширишда энг катта таъсирга эга. Минтақавий қурилиш кластери, қурилиш комплексидан фарқли ўлароқ, корхоналар томонидан потенциал имтиёзларни аниқ кўрсатмасдан, “юқоридан” ташкил этилган корхоналарнинг бирлашиши эмас.

Фикримизча, минтақавий қурилиш кластерига киритилган мустақил корхоналар, қурилиш фирмалари ва бошқа ташкилотлар қуйидаги хусусиятларга эга бўлиши керак:

- географик жиҳатдан бир ёки бир нечта минтақаларда тўпланган;
- қурилиш хизматларини кўрсатиш ёки қурилиш маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича аниқ ихтисосликка эга бўлиши;
- шериклик ва рақобат тамойиллари асосида ўзаро алоқада бўлиш;
- расмий мақомга эга бўлиши ва ҳ.к.

Қурилиш кластерларини шакллантирувчи субъектлар бошқа соҳаларда корхоналарига нисбатан бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга. Жумладан:

- ишлаб чиқариш фаолиятининг хилма-хиллиги;
- қатъий белгиланган стандартлар асосида фаолият юритиш;
- юқори даражадаги капитал сарфи.

Шунинг учун қурилиш кластерини яратишда кластер концепциясининг асосий қоидаларини ҳисобга олиш керак, улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- кластерни ташкил этадиган қурилиш ва тегишли корхоналар бир хил ресурслардан фойдаланиш давомида юзага келувчи харажатларни оқилона тақсимлаш имкониятига эга бўлади;

- корхоналарнинг географик яқинлиги транспорт ва алоқа харажатларини пасайтиришга ёрдам беради;

- минтақадаги корхоналарнинг концентратсияси бир корхонадаги хусусий билимларнинг бошқа корхоналарга тарқалишига шароит яратади беради, яъни кластердаги фирмалар ходимларининг шахсий тажрибаси ва билимлари бошқа иштирокчи корхоналар ходимлари фаолияти сифатига ижобий таъсир этади. Ушбу билимларни ўзлаштириш орқали ҳар бир фирма ўз рақобатдошлигини оширишга интилади[6].

Қурилиш кластерини шакллантиришда ўрта ва кичик бизнес муҳим рол ўйнайди, бу қурилиш саноатининг асосини ташкил этади. Минтақадаги қурилиш корхоналари интерпатсиясидан жуда катта ижобий таъсирларни ҳисобга олган ҳолда, дунёнинг қўплаб мамлакатларида кластерларни яратиш ва ривожлантириш жараёни рағбатлантирилмоқда.

Таҳлиллар шуни кўрсатдики, минтақадаги қурилиш комплексини кластерлаш қуйидаги афзалликларни беради:

1.Минтақавий қурилиш кластерлари иштирокчиларга янги технологиялар, билимлардан фойдаланиш ва қўшма илмий тадқиқот ишларини олиб бориш имкониятини беради.

2. Кластер корхонаси ўз фаолиятига инновация элементларини киритиш, ички ихтисослашувни ривожлантириш ва ишлаб чиқариш миқёсининг ошиши ҳисобида маҳсулот таннархини пасайтириш орқали қўшимча рақобатбардош устунликларни яратиш имкониятига эга.

3.Кластерда кичик ва ўрта бизнес каби мослашувчан тадбиркорлик тузилмаларининг мавжудлиги туфайли минтақада иқтисодий ўсишни ривожлантиришнинг инновацион нуқталарини тезроқ шакллантирилади.

4. Курилиш соҳасида кичик бизнесни ривожлантириш, уларнинг инвестиция манбаларига киришини оsonлаштириш, фикр алмашиш ва мутахассислардан билимларни тадбиркорларга ўтказиш имкониятини беради.

5. Корхоналар менежерлари учун курилиш мажмуасини кластерлаш давлат ва маҳаллий ҳокимият даражасида кластерга кирувчи корхоналар манфаатларини янада самарали ҳимоя қилишга шароит яратади;

“Минтақавий курилиш комплексини яратиш ҳудудий курилиш мажмуасида, транзакция харажатлари даражасини пасайтиради, комплекс иштирокчилари ўртасидаги ўзаро таъсирнинг иқтисодий самарадорлигини оширади ва кластер аъзоларини ривожлантиришнинг стратегик истиқболларини шакллантиради.

Бу атроф-муҳит омилларини ҳисобга олган ҳолда муваффақиятли иқтисодий ривожланиш учун курилиш соҳаси корхоналарининг ресурс салоҳиятидан самарали фойдаланишни таъминлашга имкон беради. Шу билан бирга, курилиш кластерини ривожлантириш самарадорлиги саноат корхоналаридаги интеграция ва корпоратив бошқарув даражасига ҳам боғлиқ”[7].

Курилиш кластерининг йирик иштирокчилари минтақадаги мавқеларини мустаҳкамлаб, истеъмолчилар орасида уларнинг тан оlinишини яхшилаганларидан сўнг, кластер таркибига етказиб берувчиларни жалб этадилар. Шу билан бирга ёки шундан сўнг минтақадаги истеъмолчилар билан ҳамда аввалроқдан рақобатчилар билан боғланган субъектлар билан ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйишга интиладилар.

Одатда, ушбу субъектлар минтақадаги кичик ва ўрта корхоналардан иборат бўлади. Бу барча кластер аъзолари позицияларини мустаҳкамлаш ва унинг рақобатбардошлигини оширишга ижобий таъсир кўрсатади.

Минтақавий иқтисодиётда курилиш мажмуасининг кластерлар сифатида ишлаши мамлакат уй-жой курилиш комплексини ривожлантириш, ички бозор ўсиши ва халқаро рақобатбардошликни ошириш имкониятларининг муҳим омилига айланиши мумкин.

Шунга асосланиб, ҳудудий курилиш кластерини шакллантиришнинг иқтисодий салоҳиятини аниқлаш, шунингдек, курилиш корхоналарини бирлаштиришни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмини ишлаб чиқиш минтақанинг курилиш комплексини ривожлантириш учун зарур шартдир.

Кластерни ташкил этувчи минтақавий корхоналар бирлашиш жараёнига тайёр бўлишлари учун, инновацияларни жорий этиш ва уларнинг рақобатбардошлигини ошириш бўйича комплекс чора-тадбирларни қабул қилиш орқали уларнинг фаолияти самарадорлигини ошириш чораларини кўриш зарур. Минтақавий курилиш кластерлари, жалб қилинган корхоналарнинг саъй-ҳаракатларини бирлаштиради, энг муҳим курилиш маҳсулотларини ишлаб чиқарибгина қолмай, ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотиш билан шуғулланади, бу эса янги технологияларни жорий этиш, юқори технологик ишлаб чиқаришларни ривожлантириш учун зарур шарт-шароитларни яратади, бу эса пировардида рақобат шароитида минтақа иқтисодиётининг барқарор ривожланишига ҳисса қўшади.

Минтақавий кластерлар минтақада йирик инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда бўгин бўлиб хизмат қилади.

Улар минтақавий ривожланиш жараёнларини миллий иқтисодиётнинг барча тармоқларини ривожлантириш билан бирлаштирадилар, мақбул ечим учун зарур шарт-шароитларни яратадилар. Бундан ташқари, кластер тузилмалари минтақавий ва республика даражаларида минтақавий ва устувор лойиҳаларни амалга ошириш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Курилиш кластерини ташкил этишнинг яна бир афзаллиги шундаки, курилиш кластерини ташкил этиш орқали, тармоқ корхоналари ўртасида курилиш материалларини етказиб беришдаги муаммоларини ҳал этиш имконияти яратилади.

2-расм. Қурилиш кластерини ташкил этишнинг илмий асослари

2-расмдан кўриниб турибдики, қурилиш кластерини ташкил этишнинг илмий асосларини яратилиши натижасида, минтақадаги меҳнат ресурсларини иш билан таъминланишини яхшилашга, ҳудудлар имкониятларидан фойдаланиш даражасини оширишга, ишлаб чиқариш ва илмий тадқиқотлар интеграциясини ривожланишига ва пировард натижада ҳудуд экспорт салоҳиятини оширишга эришилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Татарина И. П., Шевцова В. В. Кластер – как основание новой модели пространственного развития российской эконом // Альманах современной науки и образования. – Тамбов, 2012. – № 4 (59). – С. 203–206.
2. Гудкова А. А. Формирование и развитие региональных инновационно-технологических кластеров / Научное, экспертно-аналитическое и информационное обеспечение национального стратегического проектирования, инновационного и технологического развития России / Труды Шестой Всероссийской научно-практической конференции. – М., 2010. Ч. 2. – С. 192.
3. Татарина И. П., Шевцова В. В. Кластер – как основание новой модели пространственного развития российской экономики.... – С. 203.
4. Ткачук Л. Т., Корж А. С., Короткова Г. К. Кластерные инициативы в экономике тенденции развития и проблемы реализации // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки. – СПб., 2015. – № 3 (221). – С. 53.
5. Петров А. П. Теоретико-методологические основы формирования социально-ориентированного кластера в регионе. Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Екатеринбург, 2014. – С. 163.
6. Гайнутдинов Э. Ф. Особенности формирования кластерных структур в России (методологический аспект) // Финансы и кредит. – М., 2014. – № 20 (596). – С. 10.
7. Шахшаева Л. М. О роли кластеров в модернизации экономики региона [электронный ресурс]. – Режим доступа // http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2015/18/-economics/shakhs_haeva.pdf.

ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЁТГА ҚЎШАДИГАН ХИССАСИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ АКТИВНОСТИ И ЕЕ ВКЛАДА В ЭКОНОМИКУ

ISSUES OF INCREASING ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AND ITS CONTRIBUTION TO THE ECONOMY

Бойдадаев Муроджон Зокиржонович

Наманганган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси ассистенти

Йўлдашев Бекзоджон Шерзоджон ўғли

Наманганган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси ассистенти

Султанов Жўрахон Дилшод ўғли

Наманганган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” таълим йўналиши 1-
босқич талабаси

Аннотация

Мақолада иқтисодиётни ривожланишида тадбиркорлик фаолияти ва унинг иқтисодиётга қўшадиган хиссасини ошириш масалалари, янги иш ўринларини яратиш ҳисобига бандликни таъминлаш, инсонларнинг турмуш фаровонлигини юксалишига хизмат қилувчи омиллар билан боғлиқ масалалар кўрилган.

Калит сўзлар: муҳит, бизнес, тадбиркорлик, инвестицион, тадбиркорлик фаолияти, хорижий инвестиция, инвестицион тизим.

В статье рассматриваются вопросы предпринимательской активности в развитии экономики и увеличения ее вклада в экономику, занимающие важное место в развитии экономики, обеспечения занятости населения за счет создания новых рабочих мест, а также вопросы, связанные с факторами, служащими повышению благосостояния людей.

Ключевые слова: среда, бизнес, предпринимательство, инвестиции, предпринимательская деятельность, иностранные инвестиции, инвестиционная система.

The article discusses the issues of entrepreneurial activity in the development of the economy and increasing its contribution to the economy, which occupy an important place in the development of the economy, ensuring employment of the population through the creation of new jobs, as well as issues related to factors that serve to improve the well-being of people.

Keywords: environment, business, entrepreneurship, investment, entrepreneurial activity, foreign investment, investment system

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармонида мамлакатимиз иқтисодиётининг 2022 йил ва ундан кейинги йиллардаги ривожланиш стратегияси белгилаб берилган. Тараққиёт стратегиясининг “Миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш” деб номланган бобида белгиланган вазифалар ичида тадбиркорлик фаолиятини жадал суръатларда ривожлантириш ва унинг миллий иқтисодиётдаги ҳиссасини ошириш вазифаси қўйилган. Жумладан, “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва доимий даромад манбаларини шакллантириш учун шароитлар яратиш, хусусий секторнинг Ялпи ички маҳсулотдаги улушини 80 фоизга ва экспортдаги

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

улушини 60 фоизга етказиш.” вазифаси белгиланган. Тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини ошириш учун биринчи навбатда бу корхоналарда мавжуд ишлаб чиқариш ресурсларидан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш лозим[1].

Бугунги кунда мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожланишига кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолияти катта ҳисса қўшиб келмоқдалар. Президентимиз Ш.Мирзиёев томонидан кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолияти мамлакатимизда ривожланиб бораётганлиги иқтисодиёт ривожига катта ҳисса қўшаётганлиги алоҳида таъкидланди ва уни янада қўллаб-қувватлаш борасидаги ишлар кўрсатиб берилди: “...тадбиркорлик ва кичик бизнесни ривожлантириш бўйича янада қулай шароитлар яратилади.

Бир нарсани очиқ тан олиш керак, пандемия даврида иқтисодиётнинг барқарор ишлаши учун тадбиркорлар давлат билан теппа-тенг ҳисса қўшдилар. Шунинг учун барчамиз тадбиркорларга елкадош бўлиб, уларни доимо қўллаб-қувватлашимиз шарт”[2].

Иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида жаҳон мамлакатларида тадбиркорлик фаолияти жадал суръатларда ривожланиб бормоқда. Ривожланган мамлакатларнинг ялпи миллий маҳсулотида тадбиркорларнинг улуши 70-80 фоизга яқинлашиб қолди ва айрим мамлакатларда ундан ҳам ортиб кетмоқда. Ривожланишнинг юқори суръатларига ўтган мамлакатимизда ҳам тадбиркорлик фаолияти тобора юқорироқ аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Ривожланишнинг ҳозирги вақтдаги даражаси мавжуд ишлаб чиқариш ресурсларидан оқилона ва самарали фойдаланишни, уларнинг ҳар бир бирлигидан кўпроқ маҳсулотларга эга бўлишни ҳамда энг муҳими тадбиркорлик фаолиятини янада жадал суръатларда ривожланишини ва кўпроқ натижадорликка эга бўлишни талаб қилмоқда. Тадбиркорлар ўзларининг фаолиятлари натижасида фойда олишни кўзлаш билан бирга ўзи фаолият кўрсатаётган ҳудуд аҳолиси учун зарур бўлган маҳсулотларни ишлаб чиқаради ёки зарур ҳисобланган хизмат турларини кўрсатади. Бунинг натижасида тадбиркорлик фаолияти мамлакатдаги аҳолининг турмуш шароитини яхшилашга таъсир кўрсатади.

1-жадвал

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодиёт тармоқларидаги 2020-2022 йиллардаги асосий кўрсаткичлари ҳажми

Кўрсаткичлар	2020	2021	2022
Саноат (млрд. сўм)	103020,8	121719,2	142611,7
Курилиш (млрд. сўм)	63866,6	77762,0	93620,8
Бандлик (минг киши)	9865,7	10070,7	10222,9
Экспорт (млн. АҚШ.дол)	3100,9	3711,2	5696,2
Импорт (млн. АҚШ.дол)	10943,3	12389,0	15154,1
Савдо (млрд. сўм)	164106,1	204787,4	253573,4
Қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги (млрд. сўм)	253238,2	307280,2	347222,0
Хизматлар (млрд. сўм)	114052,7	144812,7	173157,7

Юқоридаги 1-жадвалда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодиёт тармоқларидаги 2020-2022 йиллардаги ҳажмини ҳам кўришимиз мумкинки тадбиркорлик фаолияти ва унинг иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини ошиб бораётганлигига яққол мисолдир. Шу боис тадбиркорликни ривожлантириш бўйича имтиёзлар берилмоқда. Натижада тадбиркорларимиз сони ҳам кундан кунга ортиб бормоқда.

Маълумки тадбиркорлик фаолияти мамлакатимиз ҳудудида узоқ даврлик тарихга эга. Қадим замонлардан бери ота-боболаримиз бу фаолият билан шуғулланиб келганлар. Тадбиркорлик фаолияти бу давр оралиғида ривожланди, муҳим бўлган хусусиятларга эга бўлиб бормоқда. Эндиликда тадбиркорликни иқтисодий тараққиётга катта туртки бераётган

омил сифатида кўрилмоқда, шу билан биргаликда мамлакат аҳолисини иш билан таъминлаш, бозорни зарур истеъмол буюмлари билан тўлдириш, мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш ва аҳоли фаровонлигини ошириш сингари ишларда муҳим аҳамиятга эга бўлиб бормоқда[4].

Шуни ҳам айтиб ўтиш лозимки, ҳудудлардаги тадбиркорликни фаолиятларини самарадорлигини ошириш бўйича тадбиқ этилаётган тадбирлар сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ислохотларнинг энг муҳим устувор йўналишларидан биридир. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланаётган давлатлардаги капитал тақчиллиги шароитида катта маблағлар талаб этмайдиган, ўзгарувчан муҳитга, яъни бозор талабларига тез мослашадиган хўжалик фаолияти тури ҳисобланиб, ресурслар чегаранганлик шароитида бозор талабига мувофиқ таклифлар бера олади ва самарали ресурслар айланмасини таъминлаш орқали иқтисодиётни таркибан қайта қуриш ҳамда иқтисодий бекарорлик муаммосини минимал вақт ва ҳаражатлар орқали ҳал этади.

Шу билан бирга, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолияти ўзлари яратаётган янги иш ўринлари орқали “ўсиб боровчи” бандлик муаммосига ижобий таъсир кўрсатади, пировардида мазкур ҳудуд ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг ривожланиши ва тараққий этишида муҳим аҳамият касб этади.

Республикамизда ўттиз икки йилдан ошиқ мустақиллик йиллари даврида эришилган улкан натижалар ҳукумат томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш юзасидан олиб борилаётган чуқур ислохотлар ва тинимсиз саъй-ҳаракатлари сабабли: иқтисодиётида хусусий мулкнинг ўрни ва ролини тубдан оширилмоқда, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришдаги тўсиқларни бартараф этиш ҳамда қулай шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари кўрилмоқда, бозор иқтисодиёти талабларидан бири бўлган иқтисодиётда давлат иштирокини босқичмабосқич камайитириш ишлари амалга оширилмоқда, ҳудудлар ЯИМда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг улуши ошмоқда, шу билан биргаликда муҳим ўзгаришлардан бири маҳаллийлаштириш дастурларини доирасида импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ҳажмини ошириш юзасидан изчил ислохотлар олиб борилмоқда.

Тадбиркорлик фаолиятининг ҳудуд ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги аҳамияти ҳақида Президентимиз Ш.М. Мирзияев: “Ягона йўлимиз – тадбиркорлар сонини кўпайтириш, одамларни ишбилармон қилиш” дея таъкидлаб ўтганлар [1].

Бозор иқтисодиёти талабига кўра, мунтазам равишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириб бориш зарурлиги сабабли, ҳудудларда барқарор ижтимоий-иқтисодий тараққий этишни таъминлашда тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш борасида амалга оширилиши лозим бўлган муаммолар мавжуд. Жумладан, ҳудуд ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг залворли соҳаларига тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни амалиётда синовдан ўтган жаҳон тажрибаларининг ўзига хос жиҳатларини илмий ўрганган ҳолда, ҳудуддаги мавжуд инфраструктурасига мослаштириб қайта такомиллаштириб тадбиркорлик субъектларининг самарадорлигини оширишнинг аҳамиятли омилларини иноватга олган ҳолда такомиллашган стратегияларини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш орқали мунтазам ривожлантирилиб борилиши мақсадга мувофиқ.

Шу сабабли айтишимиз мумкинки, тадбиркор қонун билан манъ қилинмаган барча турдаги хўжалик фаолиятини амалга ошириши мумкин. Жумладан: тижорат, воситачилик, савдо, сотиб олиб-сотиш, маҳсулотни етказиб бериш, қишлоқ хўжалик фаолиятини олиб бориш, компьютер хизмати кўрсатиш, алоқа хизмати кўрсатиш ва шу каби бошқа фаолият турлари билан шуғулланишлари мумкин»[5].

Иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида тадбиркорлик - бу ички ва ташқи хавф хатарлар бўлишига қарамасдан бозор эҳтиёжларини маҳсулотлар ва хизматлар билан тўлдириш ҳамда қондиришга олиб боровчи алоҳида фаолият тури бўлиб, бу фаолият натижасида тадбиркор ўз мулкни кўпайтириш имкониятига эга бўлади. Тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши иқтисодий муваффақиятга эришишда юқори даражада таъсир кучига эга бўлиб, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишнинг юқори суръатларини таъминлаши

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

лозим. Мамлакат иқтисодиётининг инновацион ривожланишининг асоси ҳам тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади. Тадбиркорлик фаолияти натижасида бу фаолият олиб борилаётган соҳада янгиликлар яратилиши ва уларни ишлаб чиқариш жараёнига жорий этилиши тезлашади.

Мамлакатимиздаги тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши орқали янги, истиқболли ишлаб чиқаришлар ривожланиб боради. Тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши ва унинг иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини ошириш учун бу фаолиятда фойдаланиладиган ишлаб чиқариш ресурслардан фойдаланиш даражасини ошириш талаб этилади. Иқтисодиёт олдида турган вазифаларни амалга оширилиши ва муваффақиятга эришилиши учун авваламбор тадбиркорлик фаолияти самарадорлигини ошириш талаб этилади. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи корхоналарни ривожлантириш ҳамда уларнинг иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини ошириш учун уларнинг олдида турган муаммоларни бартараф этиш лозим бўлади.

Иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида тадбиркорлик корхоналарини ривожлантириш ҳамда самарадорлигини ошириш учун қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

➤ Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи корхона ва ташкилотлардаги иқтисодий салоҳият масаласини атрофлича таҳлил қилиш.

➤ Тадбиркорлик корхоналарининг мақсад ва вазифаларини белгилашда иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитини ҳисобга олиш ва унга мувофиқлашган мақсадларни белгилаш.

➤ Тадбиркорлик корхоналарида фойдаланиладиган дастгоҳлар ва асбоб-ускуналарни замонавийлашуви даражасига эътибор қаратиш. Замонавий ва юқори унум билан ишлайдиган дастгоҳларни қидириб топиш ва уларни жалб қилиш учун молиявий имкониятларни қидириб топиш.

➤ Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи корхона ва ташкилотларда барча иқтисодий ресурслардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш.

➤ Кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи корхона ва ташкилотларда фаолият юритувчи ходимларнинг меҳнат унумдорлигини ошириш бўйича чоралар кўриш, юқори унумдорликка эришиш учун зарурий шарт-шароитлар яратиш.

➤ Кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи корхона ва ташкилотларда меҳнатни илмий ташкил этишни янада ривожлантириш.

Мавжуд иқтисодий ресурслардан самарали тарзда фойдаланиш, иқтисод ва тежамкорлик учун кураш-вақтинчалик амалга ошириладиган ишлар эмас, балки узоқ муддатли дастурдир. Бу масала ҳар бир ташкилотнинг стратегик режасида ўз аксини топиши лозим.

Кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини янада ривожлантириш учун улардаги ресурслардан ва уларнинг ҳар бир бирлигидан фойдаланишни такомиллаштириш лозим. Бунинг учун улардаги ресурслардан самарали тарзда фойдаланиш омиллари ҳар томонлама ўрганилиши, таҳлил этилиши, бир-бири билан алоқалари ўрнатилиши шарт. Ресурслардан вамавжуд салоҳиятдан самарали фойдаланиш омиллари ва уларнинг таъсирини ўрганишга киришишдан олдин иқтисодий салоҳият ва иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланиш тушунчаларига аниқлик киритиш лозим.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, иқтисодиётни ривожланишида тадбиркорлик фаолияти ва унинг иқтисодиётга қўшадиган ҳиссасини ошириш самарали натижа бермоқда. Шу сабабли уларни кўпинча нафақат ишлаб чиқариш ресурсларидан самарали фойдаланиш балки яратилаётган имтиёзлар янгидан янги тадбиркорлар сонини ошириш лозимдир. Бу эса мамлакатимиз истиқболини белгилаб беради.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Т.: “Ўзбекистон”, 2022 й.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси (2020 йил 29 декабрдаги) “Наманган ҳақиқати” газетаси 2020 йил 30 декабрь. № 88 (19626)
3. Гофуров У.В. Кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солишнинг иқтисодий механизмларини такомиллаштириш. Дисс... 08.00.13 – Тадбиркорлик ва кичик бизнес иқтисодиёти; 08.00.01 – Иқтисодиёт назарияси (иқтисодиёт фанлари) –Т.: 2017
4. Болтабаев М.Р., Қосимова М.С., Эргашходжаева Ш.Ж., Ғойибназаров Б.К., Самадов А.Н., Отажонов Ш.И. Кичик бизнес ва тадбиркорлик: Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисодиёт, 2012. – 274
5. Тадбиркорликнинг энциклопедик лугати. (тузувчи. С.М.Синельников ва бошқалар. СПб. «Алта-фонд», «Аякс», 2004 йил
6. Olim Sabirovich Kazakov, & Ilhom Mahamadjanovich Kamoliddinov. (2021). SOME QUESTIONS OF INCREASE OF EFFICIENCY IN ACTIVITY ENTERPRISE SUBJECTS. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(01), 160-169. <https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue01-a24>
7. Kazakov, O. S., & Kamoliddinov I. (2021). Questions of the Effective utilization of industrial resources in enterprise activity in the conditions of economy globalization. *The American journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 3(04), 114-119. <https://doi.org/10.37547/tajir/Volume03Issue04-18>
8. Наманган вилояти статистика бошқармаси маълумотлари. www.stat.uz
9. www.agro.uz сайти маълумотлари.

УДК: 338.2

МОСЛАШУВЧАН ИЖТИМОЙ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ ВА САМАРАЛИ ИЖТИМОЙ СИЁСАТ

АДАПТИВНОЕ СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И ЭФФЕКТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

ADAPTIVE SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND EFFECTIVE SOCIAL POLICY

Ганиев Мухаммаджон Халилович

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси доценти, и.ф.д.

Аннотация

Мазкур мақола ижтимоий тадбиркорликнинг фаолиятининг ўзига жиҳатлари назарий жиҳатдан ёритилган. Аҳоли бандлигини таъминлаш, даромадларини ошириш ҳамда ижтимоий ҳимоя қилишда ижтимоий тадбиркорликнинг ўрнига алоҳида аҳамият қаратилган.

Калит сўзлар: тадбиркорлик, классик тадбиркорлик, ижтимоий тадбиркорлик, инновацион тадбиркорлик, фаровонлик, аҳоли турмуш даражаси, ижтимоий ҳимоя

Данная статья теоретически объясняет специфические аспекты социального предпринимательства. Особое значение придается месту социального предпринимательства в обеспечении занятости населения, повышении его доходов и социальной защиты.

Ключевые слова: предпринимательство, классическое предпринимательство, социальное предпринимательство, инновационное предпринимательство, благосостояние, уровень жизни населения, социальная защита.

This article theoretically explains the specific aspects of social entrepreneurship. Particular importance is attached to the place of social entrepreneurship in ensuring employment of the population, increasing their income and social protection.

Key words: entrepreneurship, classical entrepreneurship, social entrepreneurship, innovative entrepreneurship, welfare, standard of living of the population, social protection.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, бозор муносабатлари шароитида тадбиркорлик фаолияти мамлакатда иқтисодий ўсишни таъминлаши, янги иш ўринларини яратиш билан бирга ижтимоий тенгсизликни ҳам келтириб чиқаради. Бошқа томондан эса, тадбиркорлик бозор орқали аҳоли эҳтиёжларини кондирити, рақобат туфайли баҳолар жиловланиши ёки нисбий ва абсолют ўлчамларда пасайиши, аҳоли иш билан таъминланиши туфайли умумий фаровонлик ортишини таъминлаб камбағаллик қисқаришига шарт-шароитлар яратади. Шу нуқтаи-назардан тадбиркорлик ўзининг иқтисодий ва ижтимоий оқибатларига эга. Устувор равишда ижтимоий вазифаларни бажаришга хизмат қилувчи тадбиркорлик эса ижтимоий тадбиркорлик деб қаралади.

Бугунги кунда иқтисодий адабиётлар ва муомала жараёнига фаол тадбиркорлик ва ижтимоий тадбиркорлик тушунчаси кириб келди. Фаол тадбиркорлик бизнес фаолиятини инновацион, яъни замонавий ёндашувлар, илғор технология ва бошқарув усуллари асосида ташкил этадиган иқтисодий йўналишдир. Фаол тадбиркор деганда, биз рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришга қодир, энг муҳими, янги иш ўринлари яратиш, нафақат ўзини ва оиласини боқадиган, балки бутун жамиятга наф келтирадиган ишбилармон инсонларни тушунамиз[1]. Тадбиркорлик назариясига кўра, унинг қуйидаги икки модели фарқланади:

- анъанавий (классик) тадбиркорлик;
- инновацион тадбиркорлик.

Анъанавий (классик) тадбиркорлик, бу —иқтисодий фаолиятни самарали ташкил этиш, унинг рентабеллигини ошириш ва хизмат кўрсатиш турларини кенгайтиришда хўжалик юретишнинг анъанавий усулларида фойдаланган ҳолда, ресурслардан максимал даражада самара олишга йўналтирилган анъанавий, консерватив тадбиркорликдир. Анъанавий тадбиркорлик мамлакатда айни пайтга қадар маълум бўлган ва кенг тарқалган, фаолиятни ташкил этиш ва юретишда ижодкорлик, янгича ёндашув ва усуллари тақозо этмайдиган, иқтисодий юксалишнинг кўпроқ конъюнктуравий ўзгаришларга ҳос вазиятлардан унумли фойдаланиш орқали таъминланишига асосланган фаолият турлари билан шуғулланиш орқали амалга оширилади.

Инновацион тадбиркорлик, бу—янгилик яратиш мақсадида иқтисодиётдаги ҳали маълум бўлмаган ёки кенг тарқалмаган омиллардан фойдаланиш ёки уларни анъанавий омиллар билан янгича тарзда уйғунлаштириш орқали янгича ёндашув асосидаги тадбиркорлик фаолиятидир. Инновацион тадбиркорликнинг устун жиҳати, бу-унинг анъанавий тадбиркорликка нисбатан кўпроқ натижага олиб келиши ҳисобланади. Бироқ айни пайтда таъкидлаш лозимки, инновацион тадбиркорлик тадбиркорларнинг олдига ўзига ҳос талаблар қўяди, уларнинг доимий равишда ижод қилиши ва изланиши, янги билимларни ўзлаштириши ва амалиётга жорий этиши, янги технологияларни қидириши ва улардан самарали фойдаланишини тақозо этади[2], пировардида корхонанинг рақобатбардошлик қобилияти орта боради. Тадбиркорларнинг иши - янгилик яратиш йўли билан ишлаб чиқаришни ислоҳ қилиш ва тубдан ўзгартириш, янги технологик имкониятлардан фойдаланиш орқали, янги иш ўринларини яратилиши айниқса, кам таъминланган камбағал оилаларни иш ўрнига ва даромадга эга бўлиши камбағалликни камайтиришда муҳим ўрин тутди.

Фаол тадбиркорликнинг асосий шarti инновацион фаолият тури билан шуғулланишда намоён бўладики бу фаолиятни самарали юретиш юртимизда тарихан ўзига ҳос анъаналар шаклланган. Маълумки, тадбиркорлик савобли ва маъсулиятли касбдир. Тадбиркорлар тарихан ростгўй ва покдамон кишилар сифатида табаррук инсонлар қаторига қўшилган. Аксарият тадбиркор-бойлар миллат раънақи учун курашганлар. Яқин ўтмишимизда ҳам мамлакатимиз ҳудудида элга машҳур мулкдорлар бўлган. Жумладан, саноат ва ҳунармандчилик бобида Андижонда Миркомилбой, савдодаги тадбиркорлик бўйича Тошкентда Саидазимбойлар ўз ишларида XX асрнинг бошидан бошлаб ишлаб чиқариш омилларидан оқилона фойдаланишган, иқтисодий ўсишни таъминлаб ўзларининг ва жамиятнинг бойлигини ошириб, кишиларнинг фаровонлигига ҳисса қўшаолганлар. Турли-туман қурилишлар, саноат корхоналари, савдо расталарини қурганлар. Маданий-маърифий

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

ишларга, масжидлар барпо этишга хомийлик қилганлар. Етим-есир, бева-бечораларга меҳр-шафқат кўрсатганлар[4]. Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки йиллардан бошлаб кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришнинг асосий ва устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланди ҳамда ҳар томонлама қўллаб-қувватланди. Натижада кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини иқтисодиётда тутган ўрни орта бошлади (1-жадвал).

1- жадвал

Ўзбекистонда кичики бизнес ва тадбиркорликнинг иқтисодиётдаги салмоғининг ўзгариши (фоиз ҳисобида)

Кўрсаткичлар	2000 й	2005 й	2010 й	2015 й	2020 й	2022
Ялпи ички маҳсулот	31,0	38,2	60,8	64,6	55,7	51,8
Саноат	12,9	10,0	26,6	40,6	27,9	25,9
Қурилиш	38,4	50,9	52,5	66,7	72,5	71,6
Бандлик	49,7	64,8	74,3	77,9	74,5	74,4
Экспорт	10,2	6,0	13,7	27,0	20,5	29,5
Импорт	22,8	33,7	35,8	44,5	51,7	49,4

Жадвал маълумотларидан кўринадики, коронавирус пандемияси муносабати билан 2020 йилнинг март ойидан бошлаб кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг қурилиш соҳасидан ташқари кўрсаткичларда натижалар қисқариб, 2022 йилда ялпи ички маҳсулотдаги улуши 51,8 фоизни ташкил этди. Шундай бўлсада мураккаб ўтиш даврида давлат томонидан тадбиркорлик фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш жараёни узлуксиз давом эттирилмоқда. Қолаверса, «...аҳолимизнинг фаоллиги, замонавий технология ва касб-хунарларга интилиши ошиб бормоқда. Иқтисодиётимизда кундан-кунга янги-янги йўналиш ва соҳалар яратилмоқда»[3]. Натижада тадбиркорлик субъектлари сони, уларнинг фаолият тури ҳам кенгаймоқда. Хусусан, фаолият кўрсатган кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларининг тақсимланишида асосий фаоллик Тошкент шаҳрига (жами тадбиркорлик субъектларининг 20,2%) тўғри келса, бундай субъектларнинг энг кам салмоғи Сирдарё (2,9%) вилоятига тегишлидир.

Шунингдек, Тошкент (9,4%), Самарканд (9,4%), Фарғона (8,8%) вилоятларида ҳам уларнинг салмоғи кўп бўлди. Фаолият кўрсатган кичик бизнес субъектларидаги ўртача салмоқни Андижон (7,4%), Қашқадарё (7,0%), Наманган (6,2%) вилоятларида кузатиш мумкин. Қолган (Жиззах, Андижон, Навоий, Сурхондарё, Хоразм ва Бухоро) вилоятларда фаолият кўрсатган кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларининг салмоғи 4,4-5,7 фоизгачани ташкил этмоқда[8].

Иқтисодий фаолиятнинг бу тури аввало давлатлашган хўжалик муносабатларида монополияни камайтиришга, ўзаро рақобат муҳитини ривожлантириш орқали товар ва хизмат нархларини эркин шаклланишига имкон берди. Бозор қонунлари кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ҳаракатлантирувчи куч бўлиб, улар ўртасида мувозанатни таъминлайди. Қайсики, тадбиркорлик субъекти замонавий технологиядан фойдаланиб сифатли, арзон маҳсулот ишлаб чиқарса унинг фойдаси ортиб бозорда мустаҳкам ўринга эга бўла бошлайди. Фаолият доираси кенгайган сари тадбиркор ички бозорда сўнгра истикболда ташқи бозорда ўз ўрнига эга бўлиб рақобардошлигини ортади. Мулк эгаси ўзининг ёки ўзгаларнинг меҳнатидан фойдаланишидан қатъий назар, бевосита истеъмол қийматларини ишлаб чиқариш жараёнида ишлаб чиқаришни ташкил этувчи ва уни бошқарувчи сифатида намоён бўлади. Бундай ҳолда у тадбиркор мақомига эга бўлади[5].

Бугунги кунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини мамлакат миқёсига рағбатлантирилиши миллий иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришларга асос солди. Бу ўзгаришлар қуйидагилардан иборат бўлди:

- ишлаб чиқариш жараёнига қўшимча инвестиция киритиш туфайли қўшимча янги иш жойларини яратиб, аҳоли иш билан банд этилди;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

- зарур ишлаб чиқариш ресурслари ва истеъмол буюмларини мамлакатнинг ўзида ишлаб чиқаришни ташкил этилди;

- хомашё экспортдан тайёр маҳсулот экспортига ўтиш мақсадида, хусусан тўқимачилик ва енгил саноатда тўла циклли ишлаб чиқариш жараёнини амалга ошириш имконияти яратилди;

- импорт товарлар ўрнини боса оладиган товарлар ишлаб чиқарадиган тадбиркорларга имтиёзлар берилиши маҳаллийлаштириш жараёнини кучайтирди.

Бироқ, тадбиркорлик фаолиятини ривожланиши жамият миқёсида камбағаллар сонини камайитириш, кам таъминланган оилаларни турмуш тарзини яхшиланишида етарли даражада ўзгариш кузатилмади. Тадбиркорлик фаолиятидаги икки асосий восита орқали камбағалликни қисқартириш мумкин: камбағалларни ишга ёллаш мумкин бўлган, кўп меҳнат талаб қиладиган соҳаларда самарали иш жойларини яратиш ва ўзини ўзи банд қилиш ёки ўз фирмаларини яратиш учун фойдали имкониятлардан фойдаланиш, самарали фаолиятни йўлга қўйиш керак. Амалиётда кичик тадбиркорлик фаолияти норасмий секторда олиб борилмоқда.

Айрим давлатларда фақат ногирон, ишсиз ва камбағал оилаларни иш билан таъминлашга қаратилган корхоналар ташкил этиш бошланди. Масалан, Жанубий Кореяда оммавий ишсизлик ва турмуш даражасининг тушиб кетишига сабаб бўлган 1997 йилда вужудга келган Осиё молиявий инқирози мамлакатда ижтимоий тадбиркорликни пайдо бўлишига туртки бўлди. Айнан ўша пайтда мамлакат мурожаат этиш бўйича қарор қабул қилиб нотижорат ва ижтимоий корхоналар фаолиятини ҳар томонлама рағбатлантира бошлади.

Бундай ташқари ривожланган ва ривожланаётган давлатларда ҳам бизнеснинг ижтимоий таркибий қисмларини ҳар томонлама тараққий қилиши майда ишлаб чиқарувчиларга бозорга тенг киришни таъминлайдиган ихтиёрий савдо тўғрисидаги келишувлар, «аффирматив» бизнес-аҳолининг ижтимоий ҳимоя қилинмаган қатламлари учун ишчи ўринларини квоталаш шаклида ташкил қилиш ва бандлик соҳасидаги тартибга солинган давлат тадбирлари, мақсадли ижтимоий гуруҳларни бандликка жалб қилиш ва излаш дастурлари, давлат-хусусий сектор шериклиги, микромолиялаш ва бошқа ташаббусларда ўз аксини топа бошлади. Аста-секинлик билан мамлакатимизда ривож топаётган ижтимоий тадбиркорлик фаолияти ўз номи билан ижтимоий мақсадларни кўзлайдиган бизнес бўлиб, бунда даромадлар корхона эгаларининг даромадларини кўпайтиришга йўналтирилмайди.

Ижтимоий корхона бу хусусий ташкилот бўлиб, шунга кўра у давлат ташкилоти ёки давлат томонидан бошқарилмайди. Ижтимоий тадбиркорлик ижтимоий фойдалиликни асосий мақсад қилиб олган ҳолда корхонанинг ишига асосан ижтимоий жихатдан нобарқарор ҳолатда бўлган ёки ногиронлиги бўлган шахслар жалб этилади. Шу билан бирга, мазкур корхоналар ижтимоий жихатдан фойдали товар ва маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган бўлади. Бироқ, мамлакатимизда шу кунга қадар бозор муносабатлари талабларига жавоб берадиган ижтимоий тадбиркорлик тўғрисидаги қонун йўқ эди.

Ниҳоят, 2021 йил 13 январда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2020 йил 31 октябрда киритилган «Ижтимоий тадбиркорлик тўғрисида»ги 707-сонли Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси биринчи ўқишда қабул қилинди. Қонунга кўра, ўз ресурсларини ижтимоий соҳага йўналтирган корхоналарни аниқлаш, ижтимоий соҳага инвестиция жалб қилганлик учун бериладиган имтиёз ва преференцияларни ҳисобга олиш, ижтимоий тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг янги шакллари белгиланди. «Ижтимоий тадбиркорлик», «ижтимоий корхона», «ижтимоий товар» ва «ижтимоий хизматлар» каби тушунчалар киритилиб, уларга изоҳлар берилди ҳамда ижтимоий аҳамиятидан келиб чиқиб, аҳолининг ижтимоий эҳтиёжманд тоифаларига мансуб шахслар санаб ўтилган:

- I ва II гуруҳ ногиронлиги бўлган шахслар, ногиронлиги бўлган болалар;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

-етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар ҳамда улар тоифасига кирадиган 18 ёшдан 30 ёшгача бўлган шахслар;

-ижтимоий аҳамиятга молик бўлган касалликлар ва атрофдагилар учун хавф туғдирадиган касалликларга (сил, онкологик, ОИТС, мохов ва касб касллиги) чалинган шахслар;

-қарамоғида 16 ёшга тўлмаган ёки ногиронлиги бўлган болалари бўлган ёлғиз шахслар;

-ўқишни тугатгандан кейин 3 йил ўтмаган умумий ўрта, ўрта махсус ва профессионал таълим ташкилотлари битирувчилари;

-“Меҳрибонлик” уйлариинг 30 ёшга етмаган битирувчилари;

-жазони ўташ муассасаларидан озод қилинган шахслар;

-ўзгаларнинг парваришига муҳтож бўлган ёлғиз кексалар ва ёлғиз яшовчи кексалар;

-муомалага лаёқатсиз ва муомала лаёқати чекланган шахслар.

Таклиф этилаётган мезонлардан бирига ёки бир нечтасига мос келганда, тадбиркорлик субъектлари ёки нотижорат ташкилотлар ижтимоий корхоналарнинг реестрига ижтимоий корхона сифатида киритилади. Бунда, тегишли мезонларга мос келиш билан бирга, ижтимоий корхоналарнинг реестрига киритилган ижтимоий корхона, ўтган молия йилида олинган фойданинг камида учдан икки қисмини кейинги молия йили давомида ижтимоий корхонанинг фаолиятига ёки ижтимоий лойиҳаларга реинвестицияга йўналтириши талаб этилади[9].

Ижтимоий тадбиркорлик ижтимоий-иқтисодий ҳодиса сифатида мавжуд ижтимоий муаммоларга жамоатчилик жавоби сифатида вужудга келди. Улардан асосийси қуйидагилар ҳисобланади: айниқса, инқирозлар даврида ишсизликнинг ўсиши, камбағалликни чуқурлашуви, ижтимоий бегоналашув; алоҳида ижтимоий гуруҳларни фаол ижтимоий-иқтисодий фаолиятга жалб қилиш бўйича мавжуд ижтимоий механизмларнинг самарасизлиги; кенг миқёсда, ички ва мамлакатларо муносабатларда ижтимоий кескинлик ўчоқларини вужудга келишига олиб келди.

Ҳозирги замон ижтимоий тадбиркорлик муаммоларини ўрганган Диз. Грегори (1950-2013 й. Америкалик олим, Дюк Университети «Ижтимоий тадбиркорликни ривожлантириш маркази асосчиси») тадқиқот предметининг ички мазмунини беш омилга ажратди:

1. Ижтимоий қадриятлар (неъматлар)ни яратиш ва қўллаб-қувватлаш ғоясини ўзига олиш.

2. Танланган ғояни амалга ошириш учун янги имкониятларни аниқлаш ва фойдаланиш.

3. Инновациялар, мослаштириш ва ўқитиш узлуксиз жараёнини амалга ошириш.

4. Иҳтиёридаги ресурслар билан чекланмайдиган ҳаракатларнинг кескинлиги.

5. Тадбиркорнинг ўз фаолияти натижалари учун бевосита мижозлар олдида ҳам, жамият олдида ҳам юқори жавобгарлиги[6]

Тадқиқотчиларни таҳлилига кўра ижтимоий тадбиркорлик қулай иқтисодий ресурслардан, ижтимоий мақсадга эришиш бўйича новаторлик ғояларини ўзгартириш ва кам таъминланган оилалар фаровонлигини таъминлаб камбағалларни камайитиришга имконини беради. Ижтимоий тадбиркорликда амалга ошадиган ижтимоий ва иқтисодий инновациялар ижобий ижтимоий ўзгаришларнинг асоси, «двигатели» ҳисобланади. Ижтимоий тадбиркорлик субъектлари томонидан аҳоли кам таъминланган қатламларига таклиф қилинаётган қадриятлар натижасида бутун жамият томонидан тан олинаётган устуворликларга айланмоқда.

Ижтимоий тадбиркорлик ўз фаолиятида ижтимоий маргиналлашувнинг вужудга келиш сабаблари ва омилларини аниқлашга ёрдам беради ҳамда тегишли мақсад гуруҳларга илгари ноқулай бўлган неъматларни тақдим қилади. Ижтимоий тадбиркорлик «ишлаб топилган даромад»дан фойдаланиб, ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга бевосита ва билвосита таъсирни амалга оширади[7]. Ижтимоий корхона ижтимоий тадбиркорликнинг ташкилий-иқтисодий бирлиги ҳисобланиб, муваффақиятли ишлаб чиқариш фаолияти ижтимоий-иқтисодий инновацияларга амал қилиш асосига рўй беради.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга МУРОЖААТНОМАСИ. — Т: 2017. — Б.22.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасини ўрганиш ва кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб этишга бағишланган Илмий-Оммабоп Қўлланма. — Т: 2018. — Б. 122.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. // <https://president.uz/uz/lists/view/5774> 20.12.2022
4. Набиев Ҳ. Мулкдорлик ва маънавий камолот. — Н: “Наманган” нашриёти. 2006. — Б. 33.
5. Абулқосимов Ҳ. Шаклланаётган бозор иқтисодиётида инсон омили ва уни фаоллаштириш йўллари. — Т: 2005. — Б. 35.
6. Диз Г. Смысл социального предпринимательство. 1998г. [https:// habv.com](https://habv.com).
7. Қулматов А. Ижтимоий тадбиркорлик: мазмуни, мақсади ва вазифалари. — Т: “Бизнес-эксперт” журнали. 2015. №5
8. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари асосида тузилган. Манба: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/usreo-2>
9. <https://lex.uz/docs/5288924>

УДК: 338.487.48.49

ТУРИЗМДА ИННОВАЦИОН МУҲИТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ

СОЗДАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ В ТУРИЗМЕ И ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ

CREATION OF INNOVATIVE ENVIRONMENT IN TOURISM AND DEVELOPMENT PROCESSES

Матлубахон Абдиманабовна Куймуратова

Наманган муҳандислик-технология институти “Менежмент” кафедраси в.б. доценти,
(PhD)

Аннотация

Мақолада туризмнинг инновацион ривожланиши шароитида содир бўлаётган ўзгаришларнинг туризм салоҳиятига таъсири, сифатли хизмат кўрсатиш негизида баҳолаш масалалари кўринган бўлиб, туризмда туристик фаолиятни баҳолаш механизми ўрганилган. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида туризм соҳаларининг инновацион ўзига хос хусусиятлари асосида туризмнинг мақбул ривожланишига эътибор қаратилган.

Калитли сўзлар: туризм, инновацион ривожланиш, туризм салоҳияти, сифатли хизмат, баҳолаш жараёнлари, туристик фаолият, баҳолаш механизми, иқтисодиётни модернизациялаш, туризм соҳалари, туризмнинг мақбул ривожланиши.

В статье рассматриваются вопросы оценки потенциала туризма в условиях инновационного развития, качества обслуживания в условиях меняющихся тенденций в сфере туризма, изучается механизм оценки развития туристической деятельности в туризме. Обращено внимание на критерии сбалансированного развития инновационной деятельности в туризме и описан возможный механизм оценки сбалансированного развития туризма.

Ключевые слова: туризм, инновационное развитие, туристический потенциал, качественный сервис, процессы оценки, туристская деятельность, механизм оценки, модернизация экономики, туристические отрасли, оптимальное развитие туризма.

The article discusses the issues of assessing the potential of tourism in the context of innovative development, the quality of service in the context of changing trends in the field of tourism, and studying the mechanism for assessing the development of tourism activities in tourism. Attention is drawn to the criteria for the balanced development of innovation activity in tourism and a possible mechanism for assessing the balanced development of tourism is described.

Key words: tourism, innovative development, tourism potential, quality service, evaluation processes, tourist activity, evaluation mechanism, economic modernization, tourism sectors, optimal development of tourism.

Миллий иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида ҳар қандай давлатнинг иқтисодий ривожланиш истиқболлари иқтисодиётнинг барча соҳаларида самарали инновацион фаолиятга ҳар томонлама боғлиқ бўлмоқда. Кейинги йилларда мамлакатимизда ва унинг туризм салоҳияти юқори бўлган минтақаларида ҳам туризм соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилгани ҳолда ушбу йўналиш истиқболли соҳа, шунингдек аҳоли бандлиги ва даромадларини оширишдаги асосий ҳамда муҳим бўлган йўналишлардан бири сифатида қаралиб келинмоқда.

Туризм соҳаларининг инновацион ўзига хос хусусиятлари асосида туризм соҳасини ташкил этишнинг илмий-услубий асослари ва иқтисодий жиҳатлари ва Республикамиз иқтисодиётининг барқарор ривожланишида туризм индустриясини ривожланиши ва такомиллашувининг назарий ва амалий муаммолари М.Қ.Пардаев, В.С.Новиков, Б.Ш.Сафаров, М.Т.Алимова, А.А.Эштаев ва бошқалар томонидан илмий тадқиқ этилган.

Юқорида қайд этилган олимларнинг илмий тадқиқот ишлари туризм соҳасини ривожлантириш стратегик йўналишларини аниқлаш, жаҳон туристик хизматлари бозорига миллий турмахсулотларни мослаштириш, туризм хўжалиги соҳасининг назарий ва амалий муаммоларини илмий жиҳатдан ўрганишда муҳим асос бўлиб хизмат қилади. Аммо мазкур тадқиқотларда туризм тармоғига инновацияларни жорий этиш каби масалалар етарли даражада ўрганилмаган ва мос равишда ушбу муаммога бағишланган адабиётлар ҳам кам нашр қилинган. Юқорида қайд этилган масалаларни ҳал қилиш зарурати мазкур мақола мавзусини танлаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Мақоланинг методологияси илмий ва тобора оммалашиб бораётган манбаларни таҳлил қилишдан бошлаб, миллий иқтисодиётимизга киритилган инвестициялар, жумладан, туризм индустриясини ривожлантириш ва унинг салоҳиятидан фойдаланиш механизмлари аҳамияти ва ролини таҳлил қилади.

Шундан келиб чиққан ҳолда, мақоладаги асосий ғоялар ва натижалар туризм индустриясини ривожлантириш фаолиятини яхшилаш ва такомиллаштиришга қаратилган йўлланмаларни ишлаб чиқишда услубий асос ҳисобланиб, муаллифнинг тавсиялари ҳозирги замон маркетинг тамойиллари ва бошқа бозор воситалари асосида туризм бозорини такомиллашган ривожланишга етказиш бўйича назарий ва амалий қўлланма сифатида фойдаланилиши мумкин.

Мамлакатнинг иқтисодий ўсиши ва турмуш сифати ошишининг зарурий шarti инновацион фаоллик билан белгиланишига қарамадан, инновацияларни бошқариш миллий иқтисодиётни ташкилий-иқтисодий бошқариш механизмнинг кам ривожланган қисмларидан бири сифатида булиб қолмоқда. Бозор иқтисодиёти шароитида инновациялар иқтисодиётни интенсив ривожлантиришга имкон беради, фан ва техниканинг сунгги ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилишнинг жадаллаш-тирилишини таъминлайди, истеъмолчиларнинг турли хилдаги юқори сифатли ва рақобатбардош

Халқаро тажрибаларни таҳлил қилиш натижаси шуни курсатадики, Ўзбекистон ҳозирда қисқа муддатлар ичида ички ва халқаро бозор учун рақобатбардош воситалар яратиш имкониятига эга булган юқори илмий-техник салоҳиятли, истиқболли соҳаларни яратиш ва фаолиятини амалга ошириш босқичида турибди. Бунинг натижасида биз миллий

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

инновацион-инвестиция тизими ривожини ҳамда уни жаҳон илмий-техник тизимига интеграциясини куришимиз мумкин. Бу эса мамлакатимизни иқтисодий ривожланишини янги инновацион моделига утишини таъминлашига асос булади.

Инновацион сиёсатни фаоллаштиришда ҳудудларда инновацион фаолиятни рағбатлантирувчи шароитларни яратиш лозим бўлиб, бу авваламбор кичик инновацион корхоналарга ишлаб чиқариш майдонларидан фойдаланиш учун имтиёзли ижара тўлови, агар инновацион фаолиятдан олинган тушум корхона тушумидан ўрнатилган фоиздан юқори бўлса, вилоят бюджетига тўланадиган фойдадан солиқ ставкасини камайтириш ва бошқаларда акс этиши лозим. Кичик инновацион тадбиркорликни ривожлантириш нафақат республика миқёсида, балким ҳудудий бошқарув органлари миқёсида ҳам асосий устувор йўналиш бўлиши лозим.

Инновацион сиёсатнинг асосий мақсадларидан бири рақобатбардошликни ошириш ва шу билан бирга самарали технологиялар ва инновацион механизмларни қўллаш, кадрлар малакасини доимий равишда ошириш ҳамда товар ва маҳсулотларни ички ва жаҳон бозорида олдинги ўринларни эгаллашни таъминлаш ҳисобига одамлар турмуш даражасини ошириш ҳисобланади.

Юқорида амалга оширилган таҳлил натижаларига асосланган ҳолда Ўзбекистонда туризмни ривожланишининг ўзига хос бўлган хусусиятлари бўлиб:

- мамлакатда туризмни ривожлантириш бўйича салоҳият юқорилиги, хусусан моддий, маънавий ва маданий ёдгорликларнинг кўплиги ва унинг хорижликлар учун экзотик, экстремал ва янги турларининг турли-туманлиги;

- туризм соҳасини ривожлантиришга ҳукумат томонидан катта эътибор қаратилаётганлиги ва қўллаб-қувватланаётганлиги ҳамда хусусий, давлат ва давлат-хусусий шерикчилик турларининг туристик салоҳияти катта минтикаларда жадал ривожланаётганлиги;

- мамлакатдаги иқлим шароити туристларни йил давомида қабул қилиш учун мос эканлиги ва турли иқлим шароитга қизиқувчан экстремал туристлар учун яхши имкониятлар яратилганлиги;

- ташриф буюрувчи туристлар учун иқлим шароитларидан келиб чиқиб нисбатан мавсумий тебранишларнинг паст даражадалиги сабабли уларни кенг жалб қилиш имкониятлари юқорилиги;

- туристларнинг ёш бўйича тақсимооти нисбатан оптимал даражада эканлиги яъни уларнинг катта қисми гайратли, қизиқувчан, мобил ва жисмоний-моддий имкониятли урта ёшдаги туристлар эканлиги ва бошқалар ҳисобланади. Тахлилий натижаларига асосланган ҳолда ҳулоса қиладиган бўлсак, мамлакатимиз ва унинг минтакалари туризм истикболли соҳалардан ҳисобланади ва ўзига хос булган катор ижобий хусусиятларга эга. Хусусан, кейинги икки йилдаги ўсиш курсаткичлари соҳада ҳали фойдаланилмаётган имкониятлар қўп эканлигини курсатса, туристлар оқимининг катор ўзиғача хусусиятлари, айниқса йил бўйича ва ёш бўйича тақсимооти, мавсумий тебранишларнинг ҳам унча юқори эмаслиги мамлакатимизда ривожланаётган туризм турларининг ҳозирги турли ташки ва ички салбий тебранишларга нисбатан ҳам бардошли ҳамда чидамли эканлигини асосламоқда.

Ўзбекистон диёрида хорижликларни ўзига жалб қиладиган ерлардан бири, бу Шаҳрисабз бўлиб, унинг тарихий маркази ЮНЕСКО томонидан Жаҳон меъроси умуминсоний қадриятлар рўйхатига киритилгандир.

Ўзбекистонни ўзига жалб қилувчи жиҳатлари шундаки: биринчидан, унинг 30 фоиздан ортиқ ҳудудида тоғ-ўрмон, текислик, боҳаво жойларнинг борлиги туфайли дам олиш, сайр қилиш мумкин; иккинчидан, Ўзбекистон ҳудудида 5000 мингдан ортиқ меъморчилик ва археологик объектлар бўлиб, уларнинг 2500 яқини давлат томонидан қўриқланади; учинчидан, қўллаб-санъат объектлари ва музейлари мавжуд бўлиб, туристларнинг фойдаланиши учун ҳам доим имконият етарличадир. Ҳозирги кунда халқаро туристларга Тошкент шаҳрида 110 та объектлар, Самарқандда 120 та, Бухорода - 220 та, Хивада 300 дан ортиқ объектлар қўрсатилмоқда. Шунингдек, турмаршрутларни Андижон,

Наманган, Фарғона, Қўқон, умуман Фарғона водийси шаҳарлари ҳисобига ҳам кўпайтириш имкониятлари мавжуддир. Айниқса, Марғилон шаҳри бўйича «Атлас ва ипак шаҳри» йўналиши туристлар учун бебаҳо турмаршрут ҳисобланиши мумкин. Бу эса халқаро туризмни ривожлантириш натижасида, туризм тизимининг молиявий кўрсаткичларини яхшиланиш имкониятларини беради[8]. 2020-йил 1 июндан 2021 йил 31 декабргача жойлаштириш хизматлари (меҳмонхона хизматлари) қийматининг 10 фоизи миқдорида турар жой объектларигат субсидиялар берилади. Умуман олганда, 1 минг 750 туризм субъектига мол-мулк солиғи, ер ва ижтимоий солиқлар бўйича қарийб 60 миллиард сўмлик имтиёзлар берилди. Ўзбекистон Республикаси Туризм ва спорт вазирлиги маълумотларига кўра, 2021-йилда мамлакатимизга 1,2 миллион хорижий сайёҳ ташриф буюрган, туризм хизматлари экспорти эса 273 миллион долларни ташкил этган. Бугунги кунда туристик ва меҳмонхона хизматларини сотиш ҳажми ошиб бормоқда, уларнинг ассортименти ва сифати ортиб бормоқда, бунда сайёҳлар хавфсизлиги асосий ўрин тутди. Республикада қўшимча 105 та янги меҳмонхона, 1001 та оилавий меҳмон уйи, 90 та туристик корхона ишга туширилди[7]. Туризм соҳасида инвестициялашнинг узига хос фаркли жihatлари мавжуд. Бу жihatлар аввало қуйилмаларнинг қайтарилмаслик хатари, чунки туристик оқим сезиларсиз ҳисобланган сиёсий ва иқтисодий хатарларга жуда сезгир бўлиб, ушбу хатарлар мамлакат ва туризм бозор конъюнктурасида сиёсий-ижтимоий узгаришларга олиб қилиши мумкин. Шу боисдан ҳам мазкур соҳада инвестицион жараёнларни ташкил қилишда республика ва маҳаллий бошқарув органлари томонидан қўшимча зарурий қафолатлар берилиши мақсадга мувофиқдир. Факатгина давлат, саноат ва туристик тузилмаларнинг узаро бирлашуви ва узаро манфаатларининг уйғунлашуви орқалигина туризмни самарали ривожлантириш ва ҳудудларнинг иқтисодий салоҳиятини очиб бериш мумкин бўлади.

Бугунги кунда инвестицион жараёнларда давлатнинг роли бир томондан марказлаштирилган (турли даражадаги бюджет маблағлари) ҳамда марказлашмаган (давлат корхоналарининг қарз маблағлари ва хусусий мулк) тартибда давлат капитал қуйилмалари сиёсатини амалга ошириш орқали, иккинчи томондан, давлат инвестицион жараёнларни иқтисодий сиёсат (солиқ, кредит, амортизация ажратмалари, божхона ва бошқалар.) орқали тартибга солиш асосида амалга оширади. Ушбу жараёнларда давлатнинг инвестицион сиёсати инвестициялар оқимининг ушшини рағбатлантиришга қаратилмоғи керак. Хулоса қилиб айтганда, инновациялар иқтисодиётнинг ривожланишига олиб боровчи энг самарали омиллардан бўлиб ҳисобланади. Туризм соҳасини ривожлантириш ва инновацияларни жорий қилишнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини тадқиқ қилиш натижасида туризм соҳасида рақамлаштириш технологияларидан фойдаланиш, дунё аҳолисини жалб қилишда туризмнинг янги йўналишларини реклама қилиш зарурати асосланган ва ушбу тавсия туризм соҳаси амалиётига жорий қилинмоқда.

Мақолада келтирилган маълумотлардан қилиб чиқиб қуйидаги таклифларни бериш мумкин:

- туристлар учун кўрсатилаётган меҳмонхона хизматларини модернизациялаштириш, уларнинг сифат даражасига эътибор бериш лозим;
- чет элдан келган сайёҳлар учун автомобиль транспортларини вақтинчалик фойдаланиш (аренда) учун беришни йўлга қўйиш;
- шаҳарлараро қатнов қисмларида меҳмонхона, hostel, motel каби турар жойларни қуриш;
- инновацион рақамли технологиялар орқали маҳсулот ва хизматлар ҳақида электрон альбом, тақдимот ҳамда видео тасвирларни реклама қилиш;
- Республиканинг барча ҳудудларида замонавий тез ишлайдиган интернет тармоқларидан фойдаланишни йўлга қўйиш;
- сифатли хизмат кўрсатиш мақсадида меҳмонхоналар ва сайёҳлик корхоналарининг кадрлар малакасини ошириш;
- туристлар кўп сайёҳат қилаётган жойларда VISA карточкалари орқали харид қилишни йўлга қўйиш мақсадида терминалларни ва VISA карточкаларидан нақд пулларни ечиб олиш

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

учун банкоматларни барча ҳудудларда, шу жумладан қишлоқ ва тоғли ҳудудларда ўрнатиш.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 апрелдаги ПФ-6199-сон "Туризм, спорт ва маданий мерос соҳаларида давлат бошқаруви тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январдаги “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПФ-5611-сонли фармони.
3. Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм: Учебник для вузов. Второе издание. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 1063 с.
4. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма. Учебник. Мн. Новое знание, 2002. 409 с.-24,6 п.л.
5. Квартальнов В.А. Туризм: теория и практика: Избранные труды: В 5ти. т. –М.: Финансы и статистика, 1998
6. Квартальнов В.А. Туризм. Учебник.М.: «Финанс и статистика», 2003. -320 с.- 19,6 п.л.
7. Узбекистан за девять месяцев этого года посетили более миллиона иностранных туристов. Eadaily. com. [Электронный ресурс]. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2021/11/08/uzbekistan-za-devyat-mesyacev-etogogoda-posetili-bolee-milliona-inostrannyh-turistov> (дата обращения: 05.07.2022)
8. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Turizm>
9. Квартальнов В. Стратегический менеджмент в туризме. Монография–М.: 2005 г.
- Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Туристский бизнес: словарь-справочник. – М.: ФОРУМ, 2011. – 38

УДК: 336

КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИНИНГ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА.

WAYS TO INCREASE AND DEVELOP BUSINESS ACTIVITY OF SMALL BUSINESS SUBJECTS.

Исақов Ойбек Жамолидинович

Наманган муҳандислик технология институти "Маркетинг" кафедраси ассистенти

Аннотация

Тараққий этган мамлакатларда кичик бизнес жамиятда ижтимоий– иқтисодий барқарорликка эришишнинг муҳим омили эканлиги амалиётда исботланди. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида кичик бизнес кўп укладли иқтисодиётни яратиш, жамият ижтимоий барқарорлигининг асоси ҳисобланувчи ўрта мулкдорлар синфини шакллантириш, рақобат муҳитини вужудга келтириш ва барқарор иқтисодий ўсишга эришишда муҳим омили бўлиб ҳисобланади.

Калит сўзлари: тадбиркорлик, иқтисодиёт, бозор, товар, кичик бизнес ривожлантириш.

В развитых странах на практике доказано, что малый бизнес является важным фактором достижения социальной и экономической стабильности в обществе. В условиях перехода к рыночной экономике малый бизнес является важным фактором создания

многоуровневой экономики, формирования класса средних собственников, что является основой социальной стабильности общества, создания конкурентной среды и достижения устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: предпринимательство, экономика, рынок, товар, развитие малого бизнеса.

In developed countries, it has been proven in practice that small business is an important factor in achieving social and economic stability in society. During the transition to the market economy, small business is an important factor in creating a multi-level economy, forming a class of middle owners, which is the basis of social stability of society, creating a competitive environment, and achieving sustainable economic growth.

Key words: entrepreneurship, economy, market, commodity, small business development.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларнинг чуқурлашуви жараёни устун даражада тадбиркорлик фаолиятининг фаоллиги билан белгиланади. Тадбиркорлар ишлаб чиқариш омилларидан оқилона фойдаланишлари ва самарали фаолият юритишлари билан ажралиб турадилар. Кичик бизнес фаолиятини фаоллаштириш тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодий моҳиятини чуқур назарий жиҳатдан билиш ва ўрганишга боғлиқдир. Иқтисодий адабиётдаги илмий қарашларда оригинал ва зиддиятли ҳолатларнинг мавжудлиги туфайли тадбиркорликнинг ривожланиш босқичлари ўзига хос хусусиятлари билан тавсифланади[1].

Инглиз иқтисодчиси А.Смитнинг фикрича, «тадбиркор - бу қандайдир тижорат гоёсини амалга ошириш ва фойда олиш мақсадидаги иқтисодий таваккалчидир, унинг ўзи ишлаб чиқаришни режалаштиради, ташкил қилади ва натижаларни ўзи тасарруф этади» деб таъкидлаб бозор иқтисодиёти шароитида рақобат эркинлигига эътибор беради[2].

Ж.Б.Сэй ўз иқтисодий қарашларида тадбиркорликнинг асосий вазифаси ишлаб чиқариш омилларини оқилона бирлаштириш ва комбинатсиялашдан иборат эканлигига эътибор қаратган. Унинг фикрича, «тадбиркор ишлаб чиқариш доирасида бошқа инсонлар фаолиятини ташкил этади»[3]

Тадбиркорлик назариясининг шаклланиши ва ривожланишига таниқли австриялик иқтисодчи олим Й.Шумпетер катта ҳисса қўшган. Унинг назариясига кўра, «Тадбиркорлик – яратувчанлик, янгиликни излаш демакдир». У тадбиркорликнинг вазифаси янги ишлаб чиқариш жараёнини такомиллаштириш орқали янги маҳсулотларни ишлаб чиқариш, янги хом-ашё турларини ўзлаштириш ва янги бозорларни топиб, товарларни сотишдан иборат, дея изоҳлайди. Бизнинг фикримизча, келтирилган назарий қарашларда тадбиркорликнинг иқтисодий мазмуни етарли даражада ёритилмаган. Бунда асосан тадбиркорликнинг амал қилиш белгилари, тадбиркорнинг вазифаси турли бозорларда мувозанатли ҳолатни таъминлашдан иборат, деб ҳисобланган[4].

Ўтказилган тадқиқотлар ва илмий таҳлилларимиз натижасида шунга амин бўлдикки, тадбиркорлик: бир томондан, тадбиркор мулкчиликнинг турли шакллари асосланган ҳолда, ўз мулкidan капитал сифатида фойдаланиб, тижорат билан шуғулланиб, янги усул ва юқори технологияларни қўллаган ҳолда бойликдан бойлик орттиради. Бу эса, ўз навбатида мамлакатнинг иқтисодий қудратини оширади. Иккинчи томондан, ушбу усулни амалга ошириш устун даражада тадбиркорнинг ташкилотчилик даражасига боғлиқ бўлади. Тадбиркорнинг даромад олиши ва миқдори товарларга бўлган талаб билан узвий боғлиқ. Тадбиркорнинг бозорда ўз ўрнини топа олиши ва муваффақиятга эришиши маркетинг тадқиқотларини ўтказишдаги фаоллик, ташаббускорлиги даражасига бевосита боғлиқдир. Таҳлилларимизга асосланиб, тадбиркорликка қуйидагича таъриф берамиз: тадбиркорлик иқтисодий категория сифатида мулкчиликнинг турли шакллари ва янги технологияга асосланган даромад орттиришнинг ташаббусли фаолияти бўлиб, у бозор шароитида ишлаб чиқариш омилларининг ўзаро оқилона алоқадорлигини таъминлаш эвазига хўжалик фаолиятини юритиш ва бошқаришда бозор иқтисодиётининг муҳим дастаги сифатида амал

килади. Бизнинг фикримизча, тадбиркорлик маълум бир давлат ёки минтақанинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш сиёсати йўналишларига ҳам боғлиқдир.

Ушбу хусусиятлар Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш даврида қуйидагиларда ўз аксини топмоқда: биринчидан, иқтисодиётда мулкчиликнинг хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнес, деҳқон, фермер хўжаликлари, қўшма корхоналар, акциядорлик жамиятлари каби шакллариининг устувор ривожланиши тақозо этилаётган бўлса, иккинчидан, тадбиркорликнинг хўжалик юритиш нуқтаи-назаридан бозорни тадқиқ қилиш ва фаолиятини оқилона юритиш ва бошқариш масалалари долзарб эканлиги намоён бўлмоқда.

Халқнинг турмуш фаровонлигини оширишда маҳаллий ва ички бозорни истеъмол товарлари билан таъминлашнинг, аҳолига турли-туман хизматлар кўрсатишни ташкил этишда кичик бизнес фаолиятининг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Тадбиркорлик қанча ривожланса, моддий ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ҳам шунчалик ривожланади.

Шунинг учун ҳам XXI асрда тадбиркорлик субъектларининг фақат сон жиҳатидан ўсишига эмас, балки, сифат жиҳатидан ортишига эътибор қаратиш лозим.

Шуни таъкидлаш жоизки, тадбиркорлик фаолиятида ишчи кучи ва тадбиркорлик қобиляти омилларининг салоҳияти, тафаккур тарзи ва улуши мустақил намоён бўлади. Корхонанинг тадбиркорлик фаоллиги ташқаридан жалб қилинадиган пул тушумлари ва даромадларга нисбатан самаралироқ бўлишини тақозо этади.

Тадбиркорлик фаолиятининг ижобий самараси шу соҳада банд бўлган аҳолининг даромадлари миқдори ва турмуш тарзига жиддий таъсир кўрсатадиган омилдир. Бозор иқтисодиётида ишчи кучининг қиймати юқори унумдорлик билан фойдаланадиган иш жойига кўчириш имконини берадиган «кўринмас кўлга» айланади. Фикримизча, тадбиркорлик фаоллиги муайян мақсадга йўналтирилган ҳаракат бўлиб, объектив ва субъектив омиллар ўртасидаги зиддиятларни бартараф этишда муҳим аҳамият касб этади. Ишчи кучининг қўнимлилиги корхонанинг тадбиркорлик фаоллиги даражасига боғлиқ бўлади. Ишлаб чиқариш тузилмасини бозор талабларидан келиб чиққан ҳолда мунтазам равишда ўзгартириш бозор иқтисодиётининг асосий шартларидан биридир. Қўлланадиган инсоний ресурсларни ишчи кучи ва тадбиркорлик қобиляти ташкил этса, истеъмол қилинадиган инсоний омилни эса меҳнат 11 ва тадбиркорлик ташкил этади. Ишчи кучи ва тадбиркорлик қобилятини ишлаб чиқариш учун қўллашда яроқлилиги билан, меҳнат ва тадбиркорлик эса ишлаб чиқариш жараёнида янги истеъмол қиймати яратиши билан тавсифланади. Товар ва хизматлар ишлаб чиқариш жараёнида меҳнат унумдорлиги ҳисобидан тадбиркорлик фаоллигига эришилади. [5]

Ресурсларнинг самарадорлиги корхона даражасида намоён бўлади. Бизнинг фикримизча, ишлаб чиқариш жараёнида инсоний омиллар самарадорлиги уч босқичда шакланган пирамидани ҳосил қилади. Ўз-ўзидан меҳнат фаолияти ва тадбиркорлик фаолияти тушунчаларининг фарқи яққол намоён бўлади. Ушбу категорияларнинг тафовут жиҳатлари уларнинг иқтисодий негизидадир. Биринчидан, ишчи кучини истеъмол қилиш меҳнат ҳисобланса, тадбиркорлик қобилятини истеъмол қилиш - тадбиркорликдир. Иккинчидан, меҳнат барча мулк шаклига, шу жумладан, давлат мулкига дахлдор бўлса, тадбиркорлик хусусий ва акциядорлик асосида шакланган мулк турлари негизида эркин ривожланади. Учинчидан, меҳнатдаги эркинлик фақат инсоннинг ўзига нисбатан, тадбиркорликда эса инсонга ва фаолиятга нисбатан қўлланилади. Инсонларга қонун доирасида берилган иқтисодий фаолият эркинлиги ўз самарасини беради. Бунинг натижасида оила, жамоа ва давлат бойлиги ортиб боради. Бунинг учун тадбиркорлик фаолияти ва тадбиркорлик фаоллиги тушунчалари бир-бирига мутаносибликда бўлиши керак. Чунки тадбиркорлик фаоллиги фаолиятнинг сифат даражасини белгилайдиган мезондир.

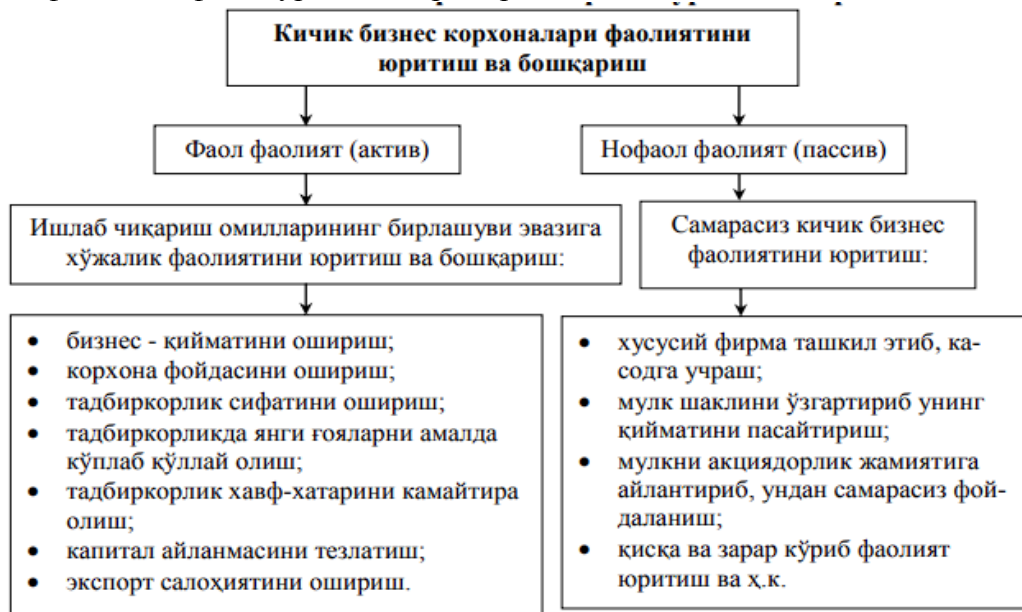
Фикримизча, тадбиркорлик фаоллиги тадбиркорлик билан шуғулланиш жараёнида бозор муҳитининг ўзгарувчанлик хусусиятига мослашиш, мавжуд ақлий, моддий, молиявий, ташкилий имкониятлардан самарали фойдаланишдир. Тадбиркорлик фаоллигининг

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

микдорий пировард натижаси бозор талабларидан келиб чиққан ҳолда маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқарилишидаги эришилган меҳнат унумдорлигидаражаси ва маҳсулотни сотилишидан олинган фойда микдори ҳамда эришилган самарадорликда намоён бўлади[6].

Ушбу алоқа кичик бизнес субъектининг режалаштирилган ҳатти-ҳаракатлар билан амалга оширишдаги даражаси орқали изоҳланади. Биринчидан, рақобат муҳитини яхшилаш бўйича аниқ ҳатти-ҳаракатлар режасининг тузилиши, иккинчи томондан, тадбиркорлик фаолияти пировардида ижобий натижаларга эришиш имконини беради.

Ягона режа, стратегия, мақсад ва салоҳиятга эга бўлган тадбиркорликда турли хил фаоллик туфайли турлича натижаларга эришилади. Бу эса тадбиркорлик фаоллигида ягона бошланғич шарт-шароитларда турлича натижаларга эга бўлишни изоҳлайди (1-расм). Кичик бизнеснинг фаол ва нофаол кўрсаткичлари 1-расм.

1-расм Кичик бизнес фаол ва нофаол кўрсаткичлари

Кичик бизнес (КБ) фаолиятининг вазифаси фойда олиш, юқори рақобатбардошликни таъминлаш, хўжалик юритишни такомиллаштириш ва кенгайтиришга эриша олишга асосланади. Ривожланаётган бозор шароитларида тадбиркор ўзининг бўлажак фаолиятини танлашда бозор фаолияти ва ундаги ўзгаришлари тажрибаларига амал қилади, акс ҳолда, фаолияти самарасиз яқунланади. Бундай ҳолат кичик бизнес фаолиятининг нофаоллиги билан тавсифланади. Пировард натижада муайян бир тадбиркорлик фаолиятининг бозор тизимидаги мавқеи ва бозордаги фаоллик кўрсаткичларини баҳолаш имконияти туғилади.

Адабиётлар рўйхати.

1. www.businesspress.ru/newspaper/artilce_aId_342299.html.21“constellazione” – юлдузлар туркуми демакдир.
2. Кантильон Р. Основы предпринимательской деятельности. –М.: 1994 – С. 44; Хизрич Р., Питерс М.;
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. –М.: Мысль, 1982. – 159 с. 4 Бусыгин А.В. Предпринимательство. – М.:
4. Предпринимательство или как завести собственное дело и добиться успеха. – М: 1993 – 223 с.;
5. 1994.- С. 227. -Тошкент. А.Қодирий, 2002. – 132 б.; Қулматов А.А. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш. - Тошкент, 2004. – 120 б.

ДОН ВА ДОН МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ КОРХОНАЛАРНИНГ ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ ВА ТОВАРЛАР (ИШ ХИЗМАТЛАР) ТАННАРХИНИ ҲИСОБЛАШ ЖАРАЁНЛАРИ ТАҲЛИЛИ

ЗЕРНО И ЗЕРНОВАЯ ПРОДУКЦИЯ, ДОБЫЧА ПРЕДПРИЯТИЙ, УЧЕТ ЗАТРАТ И
ТОВАРОВ (РАБОТ И УСЛУГ), СТОИМОСТЬ ЕГО УЧЕТА, ПРОЦЕССЫ АНАЛИЗА

GRAINS AND GRAINS PRODUCTS, EXTRACTION OF ENTERPRISES, ACCOUNTING
OF COSTS AND GOODS (WORKS AND SERVICES) COSTING OF ITS ACCOUNTING
PROCESSES OF ANALYSIS

Исмоилов Равшанжон Бахритдинович

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси доценти

Аннотация

Бугунги глобаллашув даврида корхона фаолиятини барқарор ва мақбул бошқариш орқали ишлаб чиқариш кўрсаткичларини сифат ва ҳажм жиҳатдан яхшилаш асосий масалалардан бири ҳисобланади. Ишлаб чиқариш фаолиятини бошқаришда бевосита ишлаб чиқариш соҳасида банд бўлганлардан ташқари бошқарув тизими (маъмурият) фаолияти ҳам доимий тарзда яхшиланиб бориши, юқори поғона бошқарувчиларининг касбий ва малакавий кўникмалари узлуксиз равишда ошириб борилиши пировард натижада корхона фаолиятининг хар жаҳҳасида намоён бўлади.

Калит сўзлар: ғалла, буғдой, кластер, уруғ, дон, ун маҳсулоти, нарх.

В современную эпоху глобализации улучшение показателей производства по качеству и объему за счет стабильного и приемлемого управления деятельностью предприятий является одним из главных вопросов. Помимо тех, кто непосредственно занят в сфере производства, постоянно совершенствуется система управления (администрирования), постоянно совершенствуются профессиональные и профессиональные навыки руководителей высшего звена.

Ключевые слова: зерно, пшеница, гроздь, семя, зерно, мучные изделия, цена.

In today's era of globalization, improving production indicators in terms of quality and volume through stable and acceptable management of enterprise activity is one of the main issues. In addition to those who are directly engaged in the field of production, the management system (administration) is constantly improving, and the professional and professional skills of senior managers are constantly improving.

Key words: grain, wheat, cluster, seed, grain, flour products, price.

“Учқўрғондонмаҳсулотлари” корхонасида ҳам бошқарув таркибига ҳам кўп йиллик малакага ҳамда бевосита дон маҳсулотлари ишлаб чиқариш соҳасида фаолият олиб борган кадрлар жалб қилинган. Корхона бошқарувини бошқарув кенгаши томонидан тайинланган бошқарув раиси олиб боради. Бошқарув раисининг иккита ўринбосари мавжуд. Бундан ташқари унга бевосита 6 та бўлим ва бош технолог ҳамда бош муҳандис бўйсунади. Ушбу бўлимлар қуйидагилар:

- иждо ва интизом бўлими;
- ходимлар бўлими;
- ҳисобот бўлими;
- ҳуқуқий бўлим;
- молия ва иқтисод;

-курилиш бўлими.

Корхона бош мухандиси бевосита ишлаб чиқариш фаолиятидаги мухандислик коммуникатсия ва барча мухандислик курилмаларига жавобгар шахс ҳисобланади ҳамда ўзига бўйсунувчи бўлимлар фаолиятини мувофиқлаштиради.

Бош мухандисга бош механик, лаборатория, техника бўлими, бош нурчи, ФМ мухандиси, электро цех, иссиқ нон цехи, ТХ мухандиси, тегирмон цехи, элеватор, омухта ем цехи, кўриклаш, БТИ, материал омбори бўйсунди[1].

Корхона Наманган вилоят давлат мулкани бошқариш ва тадбиркорликни куллаб-куватлаш бошкармасининг 1994 йил 26 декабрдаги 447/085-О-сонли давлат корхонасининг очик акциядорлик жамиятига ўзгартириш тўғрисидаги буйруғига асосан ташкил этилган.

Жамият ўз мақсадларини амалга ошириш учун куйидаги фаолиятлар билан шуғулланади:

- дон, ун, омухта-ем ишлаб чиқариш ва халқ хўжалиги ҳамда аҳолини бу маҳсулотга бўлган эҳтиёжини кондирити;

- дон, сортли ва гибрид дон уғитлари, бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини харид қилиш ва улардан давлат заруратлари, ва бошқа истеъмолчилар буюртмалари бўйича етказиб беришни таъминлаш;

- ғалла ва дон маҳсулотларини сақланишини таъминлаш;

- унлуржи ва чакана савдо, савдо-харид ва тижорат фаолияти билан шуғулланиш;

- жамият имиджини ошириш учун хайрия ишларини амалга ошириш ва бошқалар[2].

Корхона товарларга 1 тонна ун ишлаб чиқариш таннари 2021 йилда 2056010сўм бўлган бўлса 2019 йилда бу кўрсаткич 1363962 сўмни ташкил этди. Корхона ун ишлаб чиқариш жараёнида транспорт-тайёрлов харажатлари ўз аҳамиятига эга бўлиб, 2021 йилда 65924 сўмни 2019 йилга нисбатан 88,9 фоизга камайган. 2021 йилда жамғарма фоизи 1 тонна ун учун 14799 сўмни ташкил қилиб бу кўрсаткич 2019 йилга нисбатан 63,8 фоизга камайди. 2021 йилда автотранспорт харажатлари 51125 сўмни ташкил қилиб жами транспорт-тайёрлов харажатлари 65924 сўмни ташкил қилди.

Корхона 1 тонна ун олиш учун транспорт-тайёрлов харажатларидан темир йўл харажатлари 2019 йилда 8833 сўмни ташкил қилган бўлса, корхонада олиб борилаётган ислохотлар натижасида бу харажат 2020 йил ва 2021 йилда қилинмаган.

1-жадвал

Корхонада 1 тонна ун ишлаб чиқариш учун тайёрлаш транспорт-тайёрлов харажатлари

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2019 й	2020 й	2021 й	2021 йилни 2019 йилга нисбати %
1	Жамғарма фоизи	Сўмда	23 163	22 114	14 799	63,8
2	Темир йўл харажати	Сўмда	8 833	0	0	0
3	Автотранспорт харажати	Сўмда	42 130	48 495	51 125	121,3
4	Жами транспорт-тайёрлов харажатлари	Сўмда	74 127	70 609	65 924	88,9

Корхона 1 тонна ун ишлаб чиқариш жараёнида кепак ва дон чиқиндиси чиқади. Корхона донни қайта ишлашда замонавий техникаларни олиб келиши натижасида ундан чиқиндиларни самарали тозалаш имкониятига эга бўлди. 2019 йилда 1 тонна 328 кг донни қайта ишлаш натижасида 229276 сўмлик кепак ва дон чиқиндиси 14059 сўмни бўлган бўлса, 2021 йилга келиб бу кўрсаткич кепак 242910 сўм, дон чиқиндиси 17153 сўмга ошган. Корхонанинг жами қўшимчи маҳсулотлари қиймати 2021 йилда 2019 йилга нисбатан 106,8 фоизга ошиб 206064 сўмни ташкил қилди.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2-жадвал

Корхона 1 тонна ун ишлаб чиқаришда қўшимча маҳсулотлари қиймати

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2019 й	2020 й	2021 й	2021 йилни 2019 йилга нисбати %
1	Кепак	Сўмда	229276	242910	242910	105,9
2	Дон чиқиндиси	Сўмда	14059	17153	17153	122,0
3	Жами қўшимча маҳсулотлар (1000счёт)	Сўмда	243335	260064	260064	106,8

Корхона унни қайта ишлаб чиқариш жараёнида 1 тонна ун учун товар етказиб берувчилар ва пудратчиларга жами тўлов пули 2021 йилда 2019 йилга нисбатан 246 фоизга ошиб 118344 сўмни ташкил қилди. Товар етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган пул маблағлар ичида электр энергия харажатлари 2021 йилда 2019 йилга нисбатан 196,5 фоизга, сув 162,1 фоизга, бошқа харажатлар 307,3 фоизга ўсди.

3-жадвал

Корхонанинг 1 тонна ун ишлаб чиқаришда товар етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган пул маблағлари таҳлили

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2019 й	2020 й	2021 й	2021 йилни 2019 йилга нисбати %
1	Товар етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган пул шундан:	сўмда	47 989	125 392	118344	246,6
1.1	Электр энергия	сўмда	23 442	33 495	46073	196,5
1.2	Сув	сўмда	37	4,55	60	162,1
1.3	Газ	сўмда	1 385	1 117	1135	81,9
1.4	Бошқалар	сўмда	23 126	90 776	71076	307,3

Корхона маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнларида солиқ ва бошқа харажатларни ҳам ўз ўрнига эга бўлиб, 1 тонна ун таннархида ер солиғи 2021 йилда 11085 сўмни ташкил қилиб 2019 йилга нисбатан 203,2 фоизга ошган. Сув солиғи 2021 йилда 2019 йилга нисбатан 146,3 фоизга, мулк солиғи 160,5 фоизга, ошган бўлсада, бошқа харажатлар 50,1 фоизга, операцион харажатлар 71,1 фоизга пасайган.

4-жадвал

Корхонанинг 1 тонна ун ишлаб чиқаришда операцион харажатлар (солиқлар, харажатлар)

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2019 й	2020 й	2021 й	2021 йилни 2019 йилга нисбати %
1	Бошқа операцион харажатлар	сўмда	78 113	79 839	55568	71,1
	шу жумладан	сўмда				
1.1	Ер солиғи	сўмда	5 453	6 327	11085	203,2
1.2	Сув солиғи	сўмда	1 207	1 360	1766	146,3
1.3	Мулк солиғи	сўмда	2 251	3 203	3613	160,5
1.4	Бошқа солиқлар	сўмда		9 109	4419	0
1.5	Бошқа харажатлар	сўмда	69 202	59 840	34684	50,1

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Ун ишлаб чиқаришда витаминлардан темир, йод қўшиб уни озиқавийлик қийматини янада бойитилади. Унни қоплаш ва уни қўшимча харажатларни амалга оширилади. 2021 йилда материал харажатлар 2021 йилда 84414 сўмни ташкил қилиб, 2019 йилга нисбатан 141,4 фоизга ошди, шундан витамин 176,2 фоизга, эмблема 126,3 фоизга, қоп харажатлари 157,3 фоизга ошган.

Корхона 1 тонна ун ишлаб чиқаришда 2019 йилда 1,33 тонна буғдой ишлатган бўлса янги турдаги техника дастгоҳларни жорий қилиш ҳисобига 2021 йилга келиб 1,328 тоннага камайтиришга эришилди.

5-жадвал

Корхонанинг 1 тонна ун ишлаб чиқаришда қўшимча материаллар харажатлар

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2019 й	2020 й	2021 й	2021 йилни 2019 йилга нисбати %
1	Бошқа материаллар	Сўмда	59687	56371	84414	141,4
	шундан:					
1.1	а) Витамин	Сўмда	15 945	22 007	28101	176,2
1.2	б) Ип	Сўмда	483	443	481	99,5
1.3	в) Эмблема	сўмда	600	807	758	126,3
1.4	г) қоп	сўмда	35004	33115	55074	157,3
1.5	Бошқа материаллар	сўмда	7 656			0

Буғдой улғуржи сотиш нархи 2021 йилга келиб 1345550 сўмни ташкил қилиб, 2019 йилга нисбатан 152,1 фоизга ўсди. Буғдой нархи 2021 йилда улғуржи сотиш нархи 2019 йилга нисбатан 151,4 фоизга ўсиб 1786445 сўмни ташкил қилди. Амортизatsiя ажратмаси 133,1 фоизга ўсиб 60871 сўмни, АУП харажатлар 135,4 фоизга ўсиб 37633 сўмга етган.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 2016 йил 13 апрель 404-сонли “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонунга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 07 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 30 майдаги 284-сонли “2022 йил ҳосилидан буғдойни харид қилиш ва сотишда бозор тамойилларини кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори.

КИЧИК БИЗНЕСДА РАҚАМЛИ ТИЖОРАТНИ ЙЎЛГА ҚЎЙИШНИНГ ХОРИЖ МАМЛАКАТЛАРИ ТАЖРИБАСИ

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЗАПУСКА ЦИФРОВОЙ ТОРГОВЛИ В МАЛОМ БИЗНЕСЕ

OVERSEAS EXPERIENCES OF LAUNCHING DIGITAL COMMERCE IN SMALL BUSINESSES

Усмонов Тохир Зокиржанович

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси таянч
докторанти

Аннотация

Рақамли трансформация жараёни иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири бўлиб, рақамли технологиялардан фойдаланиш орқали бизнес моделларини шакллантиришга ёрдам беради. Мақолада рақамли тижоратни кичик бизнесда қўллашнинг хориж тажрибаси ўрганилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, кичик бизнес, рақамли тижорат, рақамли алоқа каналлари, рақамли технология, савдо.

Процесс цифровой трансформации является одним из приоритетных направлений экономического развития и способствует формированию бизнес-моделей за счет использования цифровых технологий. В статье рассматривается зарубежный опыт использования цифровой коммерции в малом бизнесе.

Ключевые слова: цифровая экономика, малый бизнес, цифровая коммерция, цифровые каналы связи, цифровые технологии, торговля.

The process of digital transformation is one of the priority areas of economic development and helps to form business models through the use of digital technologies. The article examines the foreign experience of using digital commerce in small business.

Keywords: digital economy, small business, digital commerce, digital communication channels, digital technology, trade.

Рақамли трансформация жараёни иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири бўлиб, рақамли технологиялардан фойдаланиш орқали бизнес моделларини шакллантиришга ёрдам беради. Бизнес субъектларига рақамли технологияларни жорий этишда асосан самарадорликни ҳар томонлама ошириш ва тармоқларнинг муваффақиятли ишлаши учун шароит яратиш ҳисобланади.

1998 йил май ойида бўлиб ўтган Жаҳон савдо ташкилотининг иккинчи вазирлар конференцияси якунлари бўйича глобал электрон тижорат тўғрисидаги декларация тасдиқланган. Ушбу соҳадаги ишларни тартибга солиш асосий ҳужжат ЖСТ Бош Ассамблеяси томонидан 1998 йил 25 сентябрда қабул қилинган электрон тижорат бўйича ишчи дастур ҳисобланади. Ушбу дастурга мувофиқ электрон тижорат "электрон алоқа воситаларидан фойдаланган ҳолда товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш, тарқатиш, маркетинг хизматлари, сотиш ёки етказиб бериш"дир деб белгиланган[1].

Электрон тижорат янги тадқиқот мавзуси эмас, бироқ у етарли даражада ўрганилмаган деб ҳисоблаш мумкин. Ҳозирги вақтда ушбу мавзунинг долзарблиги доимий равишда ўсиб бормоқда. Ривожланган мамлакатларда электрон тижорат кичик ва йирик

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

бизнес, корпоратсиялар, ишлаб чиқариш корхоналари ва давлат идоралари самарадорлигини ошириш усулларида бири ҳисобланади.

Электрон тижорат атамаси ўтган асрнинг 60 йилларига тўғри келади. Ўша даврда биринчи электрон тижорат авиачипталарни сотишни автоматлаштириш технологиялари, банк оператсиялари, пластик карталар ва корпоратив ресурсларни бошқаришнинг автоматлаштирилган тизимларда намоён бўлган[2].

Бугунги кунга келиб электрон тижорат тобора ривожланиб бормоқда, айниқса ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотиш ёки хизматлар кўрсатиш тизимини рақамлаштириш орқали электрон тижоратни ташкил қилиш имкониятлари мавжуд. Бунда электрон тижоратни ташкил этишнинг ўзига яраша хусусиятлари мавжуд бўлиб булар биринчи навбатда фронт офис (сайт, платформа) эга бўлиш, иккинчиси эса бэк офис (орқа офис-бу молия бозорларида ишлайдиган ташкилотнинг активлари ва мажбуриятларини бошқариш билан шуғулланидиган бўлимларнинг ишини таъминлайдиган оператсион тизим)дан иборат бўлади.

Мамлакатимизга рақамли иқтисодиёт асосан 2019 йилдан кириб келишни бошлади ва қўплаб соҳалар жумладан, давлат хизмат кўрсатиш тизимлари, тадбиркорлик субъектларини фаолиятларини рақамлаштириш бунга яққол мисол бўла олади. Банкларнинг мижозлар ёки юридик шахсларга масофадан туриб хизмат кўрсатиш, аҳолини ижтимоий қўллаб қувватлашнинг янги босқичига олиб чиқишда давлат хизматларини кўрсатишнинг ягона тизимга келтириб, масофадан туриб хизматлардан фойдаланиш имконияти, *torg.uz*, *zoodMall*, *olx.uz* каби электрон тижоратларни ташкил этилиб ҳозирги кунга қадар бошқа соҳаларда ҳам рақамлаштириш ва рақамли хизматларни йўлга қуйиш ишлари ташкил этилмоқда. Рақамли иқтисодиёт ривожланган мамлакатларга анча олдин кириб келган, мисол учун Хитойда рақамли иқтисодиёт “Интернет 2”, АҚШда “Буюмлар интернет”, Россияда эса “Рақамли иқтисодиёт” атамалар сифатида намоён бўлган. Халқаро экспертларнинг рейтинг баҳолаш тизими асосида рақамли иқтисодиётнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши қуйидаги мамлакатларда юқори эканлигини кўриш мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Иқтисодиётни рақамлаштириш ўсиш суръатлари бўйича етакчи мамлакатлар руйхати

№	Давлатнинг номи	ЯИМ улуши
1	Хитой	8.3
2	Хиндистон	5.2
3	Бразилия	4.7
4	Россия	3.04
5	Туркия	3.01

Жадвалдан кўриш мумкинки Хитой мамлакатичи рақамлаштиришнинг ўсиш сурати юқорилиги кўрсатётган бўлса Хиндистон мамлакати эса 5.2 фоиз билан Хитойдан ортда қолмоқда. Бироқ хиндистонда ахборот технологияларни ривожлантиришда етакчи мамлакатлар сирасига кирган бўлсада мамлакатда рақамли иқтисодиётга бўлган талабнинг пастлиги туфайли ЯМИдаги улуши паст даражада қолмоқда.

Рақамли трансформация ғоялари сўнгги бир неча ўн йилликлар давомида долзарб бўлиб келган. Шу сабабли, аксарият ривожланган мамлакатлар ахборот жамиятида долзарб бўлган рақамлаштириш элементларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш йўналишларини диққат билан кузатиб борадилар. Шундай қилиб, сўнгги пайтларда йирик хорижий компаниялар ўз бизнесларини яхшилаш мақсадида рақамли технологиялардан фаол фойдаланмоқда. Буларга *Financial Times*, *Disney* дунёси, *Nike* ва бошқалар каби брендлар киради. Қоғоз газеталари савдосининг пасайиши натижасида *Financial Times* истеъмолчилар билан рақамли алоқа каналларини такомиллаштириш ва ривожлантиришнинг янги усуллари топган. Бу компания ўз маҳсулотига бўлган талабни оширишга имкон берадиган воситалардан бири бу мобил телефон ва компьютер қурилмаларидан керакли маълумотларни

бир неча сония ичида кўпайтиришга кодир бўлган янги, такомиллаштирилган веб-сайтни яратиш эди. Юқорида келтирилган маълумотлар асосан кичик бизнесга ихтисослашган субъектларда савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасини рақамлаштиришнинг хориж тажрибаси ҳисобланиб, ривожланган мамлакатларда электрон бизнеснинг энг мувоффақиятли кенг тарқалган моделлари ҳисобланади. Рақамли тижоратни йўлга қўйишнинг хориж тажрибаси ўз ичига фронт офис, бэк офис (орқа офис), огистика, онлайн консултация ёки мижозларни қўллаб қувватлаш маркази, курьерлик хизматларни ташкил этиш орқали самарали фойда олиб боради. Бу хизматлар соҳанинг барқарорлигини таъминлаш имконини беради.

Ишлаб чиқариш корхоналарининг асосий фаолият турларини рақамлаштиришнинг ҳисобланади. Рақамлаштириш стратегияси, у ишлаб чиқаришда қарор қабул қилиш жараёнини тезлаштириш, ишлаб чиқариш жараёнининг ўзгарувчанлигини ошириш, ишлаб чиқариш жараёнига жалб қилинган ходимларнинг меҳнат унумдорлигини оширишдан иборат бўлади. Рақамли трансформация жараёнида меҳнат унумдорлиги, кооперация, маҳсулот сифати ва бошқалар юқори самарадорликда ишлашини таъминлайди. Шу туфайли маҳаллий маҳсулотларнинг рақобатбардошлиги ва фойда кўрсаткичлари ошади.

Саноат корхоналарини рақамли ўзгартириш қўшимча харажатларни талаб қилади, хусусан, назорат-ўлчов асбоблари ва қўшимча технологик ускуналарни сотиб олиш ва ўрнатиш учун, хусусан:

1. Маълумотларни йиғиш ва узатиш учун қурилмаларни сотиб олиш;
2. Ходимларнинг иш жойларини компютерлаштириш;
3. Корхонада ахборот тармоғини яратиш;
4. Олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва автоматик талқин қилиш воситаларини амалга ошириш[3].

Хориж тажрибаси сифатида шини айтиш мумкинки саноатнинг рақамли трансформацияси жараёнида давлат иштирокининг асосий мақсади давлатнинг технологик мустақиллигини, Россия тадқиқотлари ва ишланмаларини тижоратлаштириш имкониятини, шунингдек, корхоналарнинг технологик ривожланишини ва маҳаллий саноат маҳсулотларининг жаҳон бозорида рақобатбардошлигини оширишдан иборат.

2014 йил 31 декабрдаги "Россия Федерациясининг саноат сиёсати тўғрисида"ги 488-ФЗ-сонли Федерал Қонуни билан саноатнинг Давлат ахборот тизими яратилган. Айтилган пайтда (СДАТ) 58000 дан ортиқ маҳсулот етказиб берувчи ва ишлаб чиқарувчиларни, давлат органларининг 1000 дан ортиқ вакилларини бирлаштирадиган тизим ҳисобланади.

Саноатнинг Давлат ахборот тизими - бу Россиянинг турли минтақаларида жойлашган турли ўлчамдаги давлат ва саноат корхоналари ўртасида рақамли ўзаро алоқани таъминлайдиган рақамли платформа. Ушбу тизим сунъий интеллект технологияларидан корхоналар фаолиятини ўрганиш ва давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тадбирларини амалга ошириш самарадорлигини таҳлил қилиш имконини беради. 2024 йилдан 2030 йилгача бўлган даврда ишлаб чиқариш тармоқларини рақамли ўзгартириш стратегияси қуйидаги йўналишлар бўйича чора-тадбирларни ўз ичига олади:

- ишлаб чиқариш соҳасидаги инновациялар;
- технологик янгиликлар;
- маҳсулот инновациялари;
- инсон ресурслари соҳасидаги инновациялар;
- давлат бошқарувидаги инновациялар.

Инновацион ресурслар деганда инновацион фаолият имкониятларини таъминлашга кодир ресурслар тушунилади. Инновацион ресурсларга қуйидагилар киради:

- 1) корхонанинг асосий маҳсулот турларининг янги технологик ва ташкилий даражаси;
- 2) ташкилий тузилмалар ва бошқарув тизимларининг инновацион жараёни ривожлантириш вазифасига мувофиқлиги;
- 3) номоддий активлар нуктаи назаридан корхона эга бўлган кодланган билимлар патентлар, ноу-хау, прототиплар, компютер дастурлари ва бошқалар билан ифодаланади;
- 4) тугалланмаган инновацион лойиҳалар шаклидаги илмий-техникавий ишланмалар;

5) инновацион фаолиятни молиявий қўллаб-қувватлаш;

6) инновацион фаолият билан шуғулланувчи ташкилот ходимлари [4].

Корхонанинг ишлаб чиқариш ресурслари - бу корхонанинг ишлаб чиқариш (хўжалик) фаолиятида фойдаланиладиган жисмоний ва моддий шаклдаги ресурслар.

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш керакки рақамли тижоратни йўлга фаолияти самарадорлигини оширишда тижоратни электронлаштириш билан бирга саноат ишлаб чиқаришга ахборот технологияларни чуқур интеграллаш орқали ишлаб чиқаришни рақамлаштиришни тақозо этади. Чунки ишлаб чиқарувчи ва истъомчилар ўртасидаги ўртасида узвиликни ташкил этишни асосий воситасичи бу раамли тижорат ҳисобланади. Шунинг маҳсулотни сотиш, бозорда ўз ўрнига эга бўлишда тижоратнинг аҳамияти катта ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Work Programme on Electronic Commerce [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.wto.org/english/tratop_e/ecom_e/wkprog_e.htm
2. <https://xn--80apaiifgbp3bu.xn--p1ai/istoriya-elektronnoy-kommertsii.php>
3. Индекс digital-развития 60 стран. Исследование. Rusability. URL: <https://rusability.ru/research/indexdigital> . (дата обращения: 02.06.2020). –Текст: электронный.
4. Сущность и структура экономического потенциала предприятия. Экономика и правительство. 2018. № 4. С. 22-25

УДК: 336

ЁШЛАР ТАДБИРКОРЛИГИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ ВА ЎЗ-ЎЗИНИ ИШ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ

СОДЕЙСТВИЕ МОЛОДЕЖНОМУ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВУ И САМОЗАНЯТОСТИ

PROMOTING YOUTH ENTREPRENEURSHIP AND SELF-EMPLOYMENT

Рахматуллаева Феруза Азимовна

Андижон иқтисодиёт ва қурилиш институти “Тармоқлар иқтисодиёти”
кафедраси ассистенти

Аннотация

Ёшларнинг иқтисодий фаолияти бевосита меҳнат бозоридаги муносабатлар муҳитида амалга оширилади, аммо қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш ва тартибга солиш учун тегишли шарт-шароитлар мавжуд бўлмаганда, у ижтимоий ва индивидуал ривожланишни тўхтатувчи фойдаланилмаган салоҳият бўлиб қолади. Ёшлар тадбиркорлиги аҳолининг ушбу катламини бандлик муаммоларини ҳал қилиш ва ишсизлик даражасини пасайтиришда ҳал қилувчи рол ўйнашидан далолат беради. Шу ёшлар тадбиркорлигини фаоллаштириш борасида илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқариш зарурияти масалалари тадқиқотнинг долзарблигини янада оширади.

Калит сўзлар: ёшлар тадбиркорлиги, ёшларнинг иқтисодий фаолияти, меҳнат бозори, диверсификация, бандлик муаммолари.

Экономическая активность молодежи осуществляется непосредственно в среде отношений на рынке труда, но при отсутствии соответствующих условий поддержки,

поощрения и регулирования она остается неиспользованным потенциалом, тормозящим социальное и индивидуальное развитие. Молодёжное предпринимательство показывает, что этот слой населения играет решающую роль в решении проблем занятости и снижении безработицы. Вопрос о необходимости разработки научно-практических рекомендаций по активизации молодежного предпринимательства еще больше повышает актуальность исследования.

Ключевые слова: молодежное предпринимательство, молодежная экономическая активность, рынок труда, диверсификация, проблемы занятости.

The economic activity of young people is carried out directly in the environment of relations in the labor market, but in the absence of appropriate conditions for support, encouragement and regulation, it remains an unused potential that inhibits social and individual development. Youth entrepreneurship shows that this segment of the population plays a decisive role in solving employment problems and reducing unemployment. The issue of the need to produce scientific and practical recommendations for the activation of youth entrepreneurship further increases the relevance of the research.

Key words: youth entrepreneurship, youth economic activity, labor market, diversification, employment problems.

Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланишини рағбатлантириш ва ишсизлик муаммосини ҳал қилишда муҳим нуқта ёшларнинг ўзини ўзи бандлигини рағбатлантириш ва ёшлар тадбиркорлигини ривожлантиришдир.

Ёшлар демографик гуруҳ сифатида давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши учун истиқболли аҳоли тоифаси бўлиб, ҳар қандай жамият таркибида алоҳида ўрин тутади. Ёшларнинг иқтисодий фаоллашувига кўмаклашишнинг самарали шакли тадбиркорликни ривожлантириш экани дунёда азалдан аксиома бўлиб келган.

Ёшларнинг ўзини-ўзи бандлигига кўмаклашиш ва ёшлар тадбиркорлигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмини такомиллаштириш ушбу махсус ижтимоий сегментдаги ишсизлик муаммоларини ҳал этиш йўлларида бири сифатида эътироф этилган.

Жамиятда нафақат иқтисодий, балки биринчи навбатда ижтимоий-иқтисодий функцияни бажариш (хусусан, давлат ресурсларига ортиқча юк бўлмаган янги иш ўринларини яратиш, жамиятнинг ижтимоий такрор ишлаб чиқаришини рағбатлантириш), тегишли равишда ушбу соҳани ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш, ўзининг ижтимоий самарасини беради.

Мамлакатимизнинг эртанги кундаги иқтисодий юксалиш ва ривожланиш суръатлари бугунги ёшлар бизнесининг турли шаклларида ривожланишига боғлиқ бўлади. Ёшларнинг иқтисодий фаолиятини уларнинг қиймат йўналишларидан келиб чиқиб тартибга солишнинг концептуал ёндашувлари ишлаб чиқилган бўлиб, улар ёшларнинг иқтисодий фаолиятини уларнинг қиймат йўналишлари асосида тартибга солиш механизмининг мантикий ва мазмунли схемасига асосланади, улар бозорда бундай хулқ-атвори рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш орқали ёшларнинг иқтисодий фаоллигини ошириш учун шароит яратиш, бу мавжуд меҳнат кўникмалари, билимлар ва тажрибани қиймат йўналишларини ҳисобга олган ҳолда фойдали тарзда амалга ошириш имконини беради.

Ривожланаётган ва ривожланаётган мамлакатларда 15 ёшдан 24 ёшгача бўлган 223 миллион ишсиз ёки тўлиқ банд бўлмаган ёшлар бор [1]. Бироқ, бу иқтисодлардаги меҳнат бозорлари чекланган маош оладиган иш ўринларини таклиф қилади - БМТ маълумотларига кўра, паст ва ўрта даражадан паст бўлган мамлакатларда жами бандликнинг атиги 22 ва 35 фоизи маошли бандликка тўғри келади.

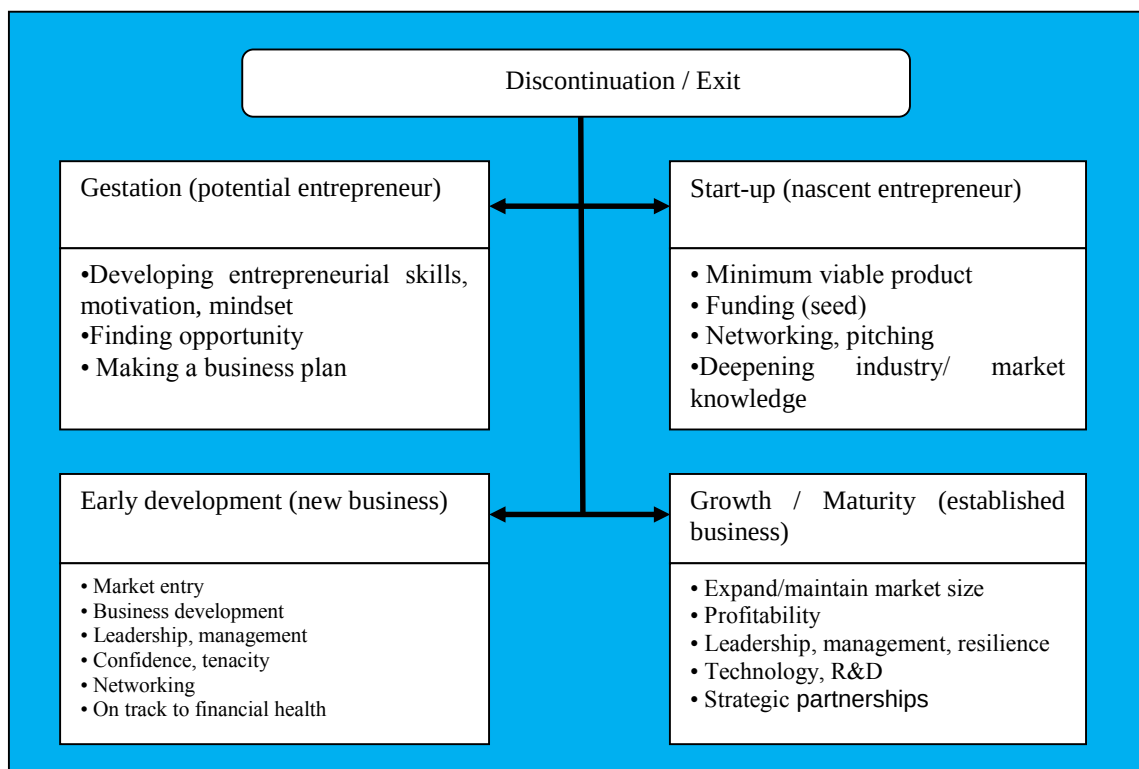
Бундан ташқари, ушбу иқтисодларнинг аксарияти ўсиб бораётган ишчи кучини ўзлаштириш учун этарлича тез янги иш ҳақи оладиган иш ўринларини яратмаяпти - масалан, Африка ҳар йили меҳнатга кирадиган 10-12 миллион ёшлар билан солиштирганда 3 миллион маош оладиган иш ўринларини яратади. ҳар йили мажбурлаш.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Натижада, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ривожланаётган ва ривожланаётган мамлакатларда ёшларни иш билан таъминлаш имкониятларини кенгайтириш сиёсатининг асосий йўналишига айланди.

Ундан кейин бозорга кириш ва янги фирмалар дуч келадиган операцион муаммоларни ҳал қилиш ҳаракатлари билан тавсифланган дастлабки ривожланиш босқичи келади[2]. Давом этган тадбиркорлар кейинги ўсиш/этуклик босқичларига ўтадилар. Бир босқичдан иккинчисига муваффақиятли ўтиш ҳар бир босқичда кўникмалар ва қулай шарт-шароитларнинг дифференциал аралашмасини талаб қилади [3].

Тадбиркорлар ўзларининг иқтисодий мақсадлари, кўникмалари, иқтисодиётдаги роллари ва сиёсатга жавоблари билан фарқланади. Кўпгина тадбиркорлик сиёсати турли хил турларни ажрата олмгани учун муваффақиятсизликка учрайди [4].

1-расмда кўриниб турибдики, тадбиркорлик саёҳати ҳомиладорлик босқичидан бошланади, бунда тадбиркорлик касби, мотивацияси ва асосий қобилиятлари олинади ва бизнес ғояси аниқланади. Кейинги босқич - лойиҳани якуний баҳолаш, бизнесни бошлаш учун зарур бўлган ресурсларга кириш ва уларни ташкил қилиш бўйича ҳаракатларни ўз ичига олган бошланғич босқич.

Ўртача даромади паст мамлакатлардаги тадбиркорларнинг 35 фоизи зарурат мотивларига эга бўлса, ўрта ва юқори даромадли мамлакатларда бу кўрсаткич 28 ва 18 фоизни ташкил қилади[5]. Яхшиланишга асосланган имкониятлар тадбиркорлари - бу имкониятга асосланган ва бу имкониятдан фойдаланиш учун асосий мотивация мустақил бўлиш ёки даромадларини ошириш бўлганлиги сабабли жалб қилинганлар. Кам даромадли мамлакатлардаги тадбиркорларнинг 37 фоизи мотивларига эга бўлса, ўрта ва юқори даромадли мамлакатларда бу кўрсаткич 42 фоиз ва 51 фоизни ташкил қилади [5].

Масалан, Бразилия, Туркия, Кот-д'Ивуар, Эфиопия ва Индонезияда юқори ўсиш бўлган фирмалар умумий фирмаларнинг 10-20% ни ташкил қилади, аммо янги иш ўринларининг ярмидан кўпини ташкил қилади [6].

Ўсиш тадбиркорлигини аниқлашнинг анъанавий чоралари[7], аммо тобора ортиб бораётган тадқиқот ёндашувлари синовдан ўтказилмоқда - масалан, психометрик скрининг, тенгдошларнинг фикр-мулоҳазалари, эксперт ҳакамлар билан мусобақалар ва ёки юзма-юз

сухбатлар, ёшларга мос қобилият тестлари - тадбиркорлик салоҳиятини аниқлаш, кейинчалик уни мақсадли қўллаб-қувватлаш орқали очиш мумкин. Гарчи ўсиш ва тирикчилик учун тадбиркорлар ўртасидаги фарқни аниқлаш ва уларнинг муваффақиятини башорат қилиш осонроқ бўлса-да, бу усуллардан фойдаланган ҳолда ўсаётган тадбиркорлар орасида муваффақиятни башорат қилиш анча қийин [8].

Ривожланаётган мамлакатларда, ҳатто шахслар кўникмаларга эга бўлишса ҳам, тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун заиф муҳит туфайли ривожланган мамлакатлардаги каби тадбиркорлик фаоллигини оширмайди [9]. Ёшлар тадбиркорлиги ёшларни иш билан таъминлашнинг барча муаммолари учун даво эмас, балки кенгроқ бандлик стратегиясининг бир нечта таркибий қисмларидан биридир. Ушбу сиёсат варианты қачон исталган натижаларни бериши мумкинлиги тўғрисида оқилона қарор қабул қилиш учун ушбу дастурлар қачон ва ким учун ишлаганлигини билиш жуда муҳимдир.

Ўрта ва олий ўқув юртлари талабалари учун тадбиркорлик таълими тадбиркорлик кўникмалари ва ниятларига ижобий таъсир кўрсатади, аммо бу тадбиркорлик фаолиятига ёки узоқ муддатда даромадга айланиши аниқ эмас. Ривожланаётган мамлакатларда ушбу соҳада олиб борилган бир қатор жиддий баҳолашлар шуни кўрсатадики, ўрта/олий даражадаги тадбиркорлик бўйича таълим тадбиркорлик ниятлари, фикрлаш тарзи ва кўникмаларига таъсир қилади [10]. Ривожланаётган мамлакатларда ёшлар ва ёшларнинг тадбиркорлик фаолиятидаги фарқлар паст – масалан, омилларга асосланган иқтисодиётларда 18-24 ёшдаги тадбиркорлик даражаси 25-29 ёшдагилар учун 17% га нисбатан 16% ни ташкил қилади [5]. Бизнесни бошлаш ва ривожлантириш учун тажриба ва ресурсларни яратиш учун вақт керак бўлгани учун, кекса тадбиркорлар (жуда қари бўлмаса ҳам) муваффақиятга эришадилар.

Улар узоқ муддатда тадбиркорлик натижаларига олиб келадими ёки йўқми, очиқ эмпирик савол: Тунисда университет тадбиркорлик дастурлари қисқа муддатда тадбиркорлик ниятини, фикрлашни, кўникмаларни ва ўз-ўзини иш билан таъминлаш даражасини оширди, аммо барча таъсирлар 4 йилдан кейин йўқолди. асосий сабаб - молиялаштиришга киришдаги чекловлар [11]. Қисқа муддатли бизнес тренинглари турли натижалар берди, аммо бу тренингларда тадбиркорлик психологиясига урғу бериш истиқболли.

Ўз-ўзидан қисқа муддатли бизнес тренинглари бизнес амалиётига ижобий таъсир кўрсатади, аммо тадбиркорлик фаолиятига таъсири аралаш. Улар ёшлар ва потенциал тадбиркорлар учун (айниқса, молия билан биргаликда), шунингдек, юқори даражадаги маълумотга эга бўлган одамлар учун самаралироқ. Бундан ташқари, тадбиркор аёллар мустақил бизнес тренингларидан энг кам фойда кўрадилар [12].

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бизнесни ўқитиш дастурлари касбий таълим, молия ва/ёки мураббийлик/маслаҳат билан биргаликда ёшларнинг тадбиркорлик натижаларига кўпроқ таъсир кўрсатиши мумкин [13] - яъни, бенефициарлар дуч келадиган бир нечта чекловларга жавоб берадиган дастурлар яхшироқ ишлайди. Худди шундай, жуда камбағал ёшлар ва ёш бўлмаганларга қаратилган кенг қамровли моделлар, масалан, битирув моделлари ҳам турмуш шароитини яхшилаш учун яхши ишлайди [14]. Эътибор беринг, битирув моделлари яшаш учун тадбиркорликни янада ҳаётий қилади, аммо тадбиркорларнинг ўсишига туртки бермайди.

Улар потенциал ўсиш бўйича тадбиркорларни - ёшлар ва ёш бўлмаганларни танлашга қаратилган ва ғолибларга тренинг, мураббийлик ва молиялаштириш комбинатсиясини таклиф қилади. Далиллар базаси ҳали ҳам пайдо бўлмоқда, бироқ Лотин Америкаси ва Африкадаги турли мамлакатларда ўтказилган бир қатор тадқиқотлар корхоналарни яратиш ва омон қолиш, иш ўринларини яратиш ва даромад/рентабелликка таъсири бўйича истиқболли натижаларни кўрсатмоқда.

Худди шундай, ўрта/олий даражадаги тадбиркорлик бўйича таълим дастурлари, агар улар тажриба ва тенгдошларни ўрганиш, тадбиркорлик психологияси, мураббийлик ва ижобий намуналарни таъкидлаш учун техник жиҳатлардан ташқарига чиқса, тадбиркорлик ниятлари, фикрлаш тарзи ва кўникмаларини шакллантиришда фойдалироқ бўлади.

Адабиётлар рўйхати

1. ILO, Global Employment Trends for Youth 2017: Paths to a Better Working Future, 2017
2. Kantis, Hugo D., Juan S. Federico, and Luis A. Trajtenberg, Latin American Middle-Class Entrepreneurs and their Firms: A Regional View, IDB Working Paper 314, 2012
3. Nassif, Vania, Alexandre Ghobril, and Newton Silva, Understanding the Entrepreneurial Process: A Dynamic Approach, Brazilian Administration Review, Vol. 7(2), pp. 213-226, 2010; Ford, Kalyah, et al., Igniting Climate Entrepreneurship in Morocco, World Bank, 2017
4. Schoar, Antoinette, The Divide Between Subsistence and Transformational Entrepreneurship, Innovation Policy and the Economy, Vol. 10, pp. 57-81, 2010
5. GEM, GEM 2018/2019 Global Report, 2019
6. Goswami, Arti, Denis Medvedev, and Ellen Olafsen, High-Growth Firms: Facts, Fiction, and Policy Options for Emerging Economies, World Bank, 2018
7. Goswami, Medvedev, and Olafsen, High-Growing Firms
8. Mckenzie, David, and Dario Sansone, Man vs. Machine in Predicting Successful Entrepreneurs: Evidence from a Business Plan Competition in Nigeria, World Bank Policy Research Working Paper 8271, 2017
9. Martinez, Alicia, et al., A Global Perspective on Entrepreneurship Education and Training, GEM, 2010
10. ILO, Educating Entrepreneurs: Can In-school Youth be Taught to Start a Business? Evidence from South Africa, Issue Brief 5, 2017; Educate!, Impact Evaluation of Midline Data from the Educate! RCT, 2014; Premand, Patrick, et al., Entrepreneurship Training and Self-employment Among University Graduates: Evidence from a RCT in Tunisia, World Bank Policy Research Working Paper 6285, 2012
11. Alaref, Jumana J. S., Stefanie Brodmann, and Patrick Premand, The Medium-Term Impact of Entrepreneurship Education on Labor Market Outcomes: Experimental Evidence from University Graduates in Tunisia, World Bank Policy Research Working Paper 8701, 2019
12. Cho, Yoonyoung, and Maddalena Honorati, Entrepreneurship Programs in Developing Countries: A Meta Regression Analysis, World Bank Policy Research Working Paper 6402, 2013; Grimm, Michael, and Anna L. Paffhausen, Do Interventions Targeted at Micro-Entrepreneurs, and Small and Medium-Sized Firms Create Jobs? A Systematic Review of the Evidence for Low and Middle-Income Countries, IZA Discussion Paper 8193, 2014
13. Kluve, Jochen, et al., Interventions to Improve Labor Market Outcomes of Youth: A Systematic Review, Campbell Systematic Reviews 2017:12, 2017
14. Banerjee, Abhijit, et al., A Multifaceted Program Causes Lasting Progress for the Very Poor: Evidence from Six Countries, Science, Vol. 348, Issue 6236, 2015

ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРДА ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ ПЛАТФОРМАСИ

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПЛАТФОРМА РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC PLATFORM FOR DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN RURAL AREAS

Рустамова Фарихахан Анваржонова

Наманган муҳандислик-технология институти мустақил тадқиқотчиси

Аннотация

Тадбиркорликнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари, бизнес функциялари, кўламлари ва қўлланилиши соҳаларининг босқичма-босқич ўзгариши унинг талқинига киритилган терминологик моҳиятига сезиларли таъсир кўрсатди.

Калит сўзлар: меҳнат ресурслари, қишлоқ иқтисодиёти, диверсификация, қишлоқ аҳолисининг бандлиги.

Постепенное изменение организационно-правовых форм предпринимательства, функций бизнеса, объемов и областей применения оказало существенное влияние на терминологическую сущность, входящую в его трактовку.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, сельская экономика, диверсификация, занятость сельского населения.

The gradual change of organizational and legal forms of entrepreneurship, business functions, scopes and areas of application had a significant impact on the terminological essence included in its interpretation.

Key words: labor resources, rural economy, diversification, employment of rural population.

Кичик бизнес субъектлари харажатлар бўйича ҳаракатчан, тезкор ва самарали бўлиб, бизнесга кичикроқ инвестициялар ҳажми билан ажралиб туради ва шу сабабли харажатларнинг тезроқ қопланиши, талабнинг ўзгаришига тезроқ жавоб бериш қобилияти катта бошланғич маблағларни талаб қилмайди. сармоялар киритади ва инновацион фаолиятда фаолроқдир.

Ушбу афзалликларни ҳисобга олган ҳолда, дунёнинг деярли барча иқтисодиётида кичик бизнес субъектлари сони тадбиркорликнинг бошқа шаклларида сезиларли даражада ошади.

Шунга кўра, кичик тадбиркорлик салмоқли микдордаги иш ўринларини яратиш ва ялпи ички маҳсулотда (ЯИМ) салмоқли улушни эгаллаш орқали аҳолининг кўпчилиги учун кафолатланган бандлик ўзагини ташкил этади, уларнинг фаровонлигини таъминлайди ва сиёсий жиҳатдан барқарорлаштирувчи рол ўйнайди. жамият, ҳаёт сифати юқори бўлган жамиятнинг ўрта синфини яратиш ва кўпайтиришга ҳисса қўшади.

Кичик бизнес субъектларининг тадбиркорлик фаолиятининг халқ хўжалиги таркибидаги аҳамияти ва унинг кўплаб омиллар таъсирида ривожланишининг динамиклиги тадқиқотчиларнинг унинг турли жиҳатларига доимий ва ортиб бораётган эътиборини келтириб чиқарди. Бутун дунё олимлари 200 йилдан ортиқ вақт давомида кичик тадбиркорлик феноменини ўрганмоқда.

1-расм. Кичик бизнес салоҳиятини шакллантириш ва амалга оширишнинг асосий функционал йўналишлари (муаллиф ишланмаси).

XVIII-XIX асрларда кичик бизнес соҳасини ўрганишга катта ҳисса қўшган машҳур олимлар томонидан яратилган: Р. Кантillon, А. Смит, Д. Рикардо, А. Маршалл ва 20-асрнинг бошларида – М. Вебер, В. Сомбарт, Ж. Шумпетер, Ф. Ҳаек ва бошқалар. Кичик бизнес секторининг фаолияти бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижаларини умумлаштириш натижасида унинг миллий иқтисодиёт тизимидаги роли иқтисодий ўсиш сур'атларига ва ялпи ички маҳсулот шаклланишига таъсир қилиш орқали амалга оширилади, деб таъкидлаш учун асосли асослар мавжуд. иқтисодиёт ва иқтисодий муносабатларни таркибий шарт-шароитларни яратиш ва модернизация қилиш, ички бозорни товар ва хизматлар билан тўлдириш, монополиядан чиқаришга таъсир этиш ва иқтисодиётни ривожлантиришдаги бошқа деформациялар ва номуносибликларни бартараф этиш, қатор чора-тадбирларни амалга ошириш; муҳим ижтимоӣ функциялар ва вазифалар (1-расм).

Ўзбекистоннинг маъмурий-ҳудудий тизим ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тизимини ислоҳ қилиш билан тавсифланган ижтимоӣ-иқтисодий ўсишининг ҳозирги босқичи иқтисодиётнинг сифат ва миқдорий ўзгаришларига ҳамроҳ бўладиган янги механизмлар ва воситаларни топишнинг объектив зарурлигини кўрсатади. даражалари. Бундай истиқболли йўналишлардан бири тадбиркорлик, жумладан, қишлоқда ҳамдир. Бундан ташқари, қишлоқ хўжалиги ҳолдинги тузилмаларининг тез тарқалишини ҳисобга олган ҳолда, қишлоқ жойларда тадбиркорлик анъанавий бандлик турларини ривожлантиришнинг асоси сифатида қаралмоқда. Бироқ, уни ташкил этиш ва амалга ошириш билан боғлиқ масалаларнинг, айниқса, қишлоқ жойларда етарлича ишлаб чиқилмагани бундай сиёсатни амалда амалга оширишга жиддий тўсиқлар туғдиради ва тадбиркорлик субъектларига иқтисодий, ижтимоӣ ва экологик омилларнинг мумкин бўлган максимал таъсирини олишга имкон бермайди. мазмуни ва шунинг учун алоҳида корхоналарнинг рақобатдош устунликларини амалга ошириш.

Шуни таъкидлаш керакки, қишлоқ хўжалигининг мураккаблигини шакллантириш ёъналишидаги трансформацион силжишлар, шунингдек, бозор иқтисодиёти тизими талабларига мослашиш зарурати билан боғлиқ ҳолда қонунчилик базасининг доимий ўзгариши; қишлоқ жойларда турли ташкилий-ҳуқуқий мақомдаги тадбиркорлик тузилмаларининг шаклланишига туртки берди. Умумий маънода тадбиркорлик тузилмалари

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

хўжалик юриштишнинг турли ташкилий-хукукий шаклларига эга бўлган корхона ва хўжаликларнинг йиғиндисидир. Қишлоқ жойларда тадбиркорлик субъектларини таснифлаш уларни қуйидаги мезонларга кўра тақсимлашни назарда тутати: мулкчилик шакли; хукукий шакл; ишлаб чиқариш ҳажми ва ҳажми; фаолият; бирлашма тури (2-расм).

Тадбиркорлик қишлоқларнинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланишининг асоси бўлиб, қишлоқ аҳолисининг асосий муаммоларини ҳал этиш, қашшоқликни бартараф этиш, фуқароларнинг ҳаёт даражаси ва сифатини юқори даражада таъминлашга қаратилган. Ҳам жорий, ҳам стратегик вазифаларни ҳал этишга қаратилган ижтимоий йўналтирилган, давлат олдида масъул бўлган тадбиркорлик фаолияти учун қулай шарт-шароит яратиш масаласи доимо устувор масала бўлиб келган. Қонунчиликка кўра, Ўзбекистонда тадбиркорлик қонунда назарда тутилган ҳар қандай ташкилий-хукукий шаклларда, тадбиркорнинг хоҳишига кўра амалга оширилади[1].

2-расм. Қишлоқ жойларда тадбиркорлик субъектларининг таснифи (муаллиф ишланмаси).

Қишлоқ жойларида тадбиркорлик фаолияти субъектлари барча ташкилий-хукукий шаклдаги юридик шахслар, шунингдек юридик шахс ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар тадбиркорлик фаолиятининг бошқа субъектлари бўлиб, тижорат муваффақиятига эришиш, яъни фойда олиш мақсадида

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

маҳсулотлар, ишлар ва хизматларни бажариш улар ишлаб чиқаришни амалга оширадilar.. Тадбиркорлик тузилмалари қишлоқ иқтисодий ривожланишининг асосий омили бўлиб, улар бутун мамлакатда ижтимоий барқарорлик, фуқаролик жамияти шаклланишига замин яратади.

Иқтисодиётнинг ушбу сектори субъектларининг мавжуд етарли (табиий, меҳнат ва бошқалар) ва мавжуд сотиб олинган (молиявий, инвестиция ва моддий ресурслар) омилларига асосланган ҳолда таваккал, инновацион ва автоном тижорат фаолиятини амалга ошириш қобилиятини ҳисобга олиш керак. тадбиркорлик қобилиятини рўёбга чиқаришни, иқтисодий фаолиятнинг салоҳияти самарали турларини ва ҳудудлар инфратузилмасини ривожлантиришни, фойдаланилмаётган табиий ресурслардан фойда олиш учун фойдаланишни таъминлайдиган иқтисодий фаолиятни ривожлантириш имкониятларини рўёбга чиқаришнинг муҳим чекловчи омиллари. ижтимоий кескинлик ва ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини яхшилаш (3-расм).

3-расм. Кичик бизнесни ривожлантириш имкониятларини амалга ошириш омиллари (муаллиф ишланмаси).

Бундай тузилмалар қишлоқлар ривожига катта таъсир кўрсатади. Бу қуйидаги қоидалар билан тасдиқланган:

-тадбиркорлик аҳолининг ўзига қўшимча даромад келтиради, бу қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини оширишга ва унинг фаровонлигини оширишга ёрдам беради;

-тадбиркорлик бевосита маҳаллий қишлоқ кенгашлари бюджетларини шакллантириш манбаи ҳисобланади;

-тадбиркорлик қишлоқ аҳолисини озиқ-овқат билан таъминлаш муаммоларини ҳал қилади ва шу орқали умуман озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга ёрдам беради;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

-агробизнес қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш занжирларини шакллантириш, хомашё харид қилиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини таъмирлаш, шунингдек, ҳар хил турдаги хизматларни кўрсатишга ёрдам беради.

Шуни таъкидлаш керакки, турли даражадаги иқтисодий тизимларнинг, шу жумладан қишлоқ жойларида кичик бизнеснинг ривожланишининг ҳолати ва салоҳиятини рўёбга чиқаришнинг моҳияти ва даражасини янада баҳолаш учун ҳам унинг таркибий қисмларини аниқ тушуниш муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://lex.uz/docs/2006789> (3-модда)
2. Asaul A. N., Voynarenko M. P., Erofeev P. Yu. Organization predprinimatelskoy deyatelnosti / pod ed. A. N. Asaula. Saint Petersburg: Humanities, 2004. 448 p. URL: http://www.aup.ru/books/m213/2_2.htm.
3. Cantillon R., Beighton A. Esse o prirode trgovli v obshchem plane: 25 klyuchevyx knig po ekonomike. Chelyabinsk: Ural LTD. 1999. 559 p

UDK: 339.5

YIRIK VA KICHIK BIZNES HAMKORLIK FAOLIYATINING SAMARADORLIGINI RAQAMLASHIRISH KO‘RSATKICHLARI

ЦИФРОВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА КРУПНОГО И МАЛОГО БИЗНЕСА

DIGITAL INDICATORS OF THE EFFECTIVENESS OF COOPERATION OF LARGE AND SMALL BUSINESSES

Adxamov Xusniddin Akmaljon o‘g‘li

Namangan muhandislik-texnologiya instituti talabasi

Zakirova Gulnora Mirzalievna

Namangan muhandislik-texnologiya instituti “Iqtisodiyot” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish yo‘nalishlari, kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi o‘rni va ahamiyati iqtisodiy ko‘rsatkichlar orqali yoritilgan. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bozor muhitining tez moslashishi, bandlik daromadning shakllanishini ta‘minlaydi va bu uning tengsizligini yumshatish va o‘rta mulkdorlar tomonidan berilgan afzalliklarni topishda raqamlashtirish orqali ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, mulk, sarmoya, ishsizlik, rag‘batlantirish, raqobat, bandlik, erkin iqtisodiy hududlar, maxsus iqtisodiy zonalar, kichik sanoat zonolari, import, eksport, yirik biznes.

В данной статье через экономические показатели описаны направления развития малого бизнеса и частного предпринимательства, роль и значение малого бизнеса в национальной экономике. Малый бизнес и частное предпринимательство быстро адаптируются к рыночной среде, занятость обеспечивает формирование доходов, и это проявляется через цифровизацию в поиске преимуществ, предоставляемых средними собственниками для смягчения своего неравенства.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Ключевые слова: малый бизнес, собственность, инвестиции, безработица, льготы, конкуренция, занятость, свободные экономические зоны, особые экономические зоны, малые промышленные зоны, импорт, экспорт, крупный бизнес.

This article describes through economic indicators the directions of development of small business and private entrepreneurship, the role and importance of small business in the national economy. Small businesses and private entrepreneurship are quickly adapting to the market environment, employment provides income generation, and this is manifested through digitalization in the search for the advantages provided by average owners to mitigate their inequality.

Key words: small business, property, investment, unemployment, benefits, competition, employment, free economic zones, special economic zones, small industrial zones, import, export, large business.

Ma'lumki, mamlakatimizda olib borilayotgan makroiqtisodiy siyosat doirasida iqtisodiy o'sishni ta'minlashda yangi ish o'rinlarini tashkil qilish, bandlik muammosini hal etish, aholining daromadlari va farovonligini oshirishda tobora muhim o'rin tutayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashda soliq siyosatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yaratilayotgan imkoniyatlar tufayli iqtisodiyotning real sektorida xususiy tadbirkorlik salmog'i jadal ortib bormoqda. Hozirgi kunda mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotini mazkur sektorsiz tasavvur qilish mumkin emas. SHuning uchun 2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan tadbirlar xususiy sektor uchun biznesni olib borish shart-sharoitlarini yanada qulaylashtirish orqali iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga qaratilgan.

Zamonaviy iqtisodiyotda sanoatning va undagi korxonalarning imkoniyatlaridan samarali foydalanish juda muhim o'rin egallaydi. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish va rivojlantirish uchun sanoat korxonalar tashabbuskorligi lozimligi ayni haqiqatdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakatimiz resurslaridan maqbul tarzda foydalanishi imkoniyatini yaratishda yirik va kichik biznesning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar qatorida munosib o'rin egallash, milliy mahsulotlarimizning jahon bozorlaridagi raqobatdoshligini ta'minlash, shu asosda eksport hajmini sezilarli darajada oshirish uchun sanoat tarmoqlarini texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash asosida modernizatsiyalash zarur. Respublikamiz Prezidenti SH.Mirziyoev ta'kidlaganidek: "tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish bo'yicha yanada qulay sharoitlar yaratiladi.

2016-2020 yillarda respublikada maxsus iqtisodiy zonalar (EIZ) yoki kichik sanoat zonolari (MIZ), texnoparklar va klasterlar shaklidagi hududiy korxonalar birlashmalarining o'erasion tizimi shakllandi. Bunday qisqa tarixiy davrda ishlab chiqarish va hududiy tuzilmalarning samarali innovatsion tizimini yaratish va rivojlantirish hukumatning ushbu tuzilmalarning ustuvor rivojlanishiga jiddiy e'tibor qaratishi tufayli mumkin bo'ldi. Xususan, normativ-huquqiy baza shakllantirildi: "Maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni qabul qilindi, respublikaning barcha hududlarida kichik sanoat zonolari va texnoparklarni yaratish dasturi ishga tushirildi va klasterlarni rivojlantirish bo'yicha hujjatlar to'plami qabul qilindi. Zamonaviy, bozorga yo'naltirilgan samarali zonaviy tuzilmalarni rivojlantirish bo'yicha hukumatning muhim sa'y-harakatlari EIZ, MIZ, texnoparklar va klasterlarda ishtirok etadigan korxonalar erishgan natijalarida aks etadi. Agar 2016 yilda respublikada 7 ta EIZ bo'lsa, 2020 yilda ularning soni 21 tani tashkil etdi, kichik sanoat zonolari soni ortdi - deyarli 500 ishtirokchi korxonasi bo'lgan 63 ta tajriba zonasidan 77 ta sanoat korxonalariga, ularda 1675 ta korxona ishlaydi. Texnoparklar iqtisodiyotda yangi tuzilmalarga aylandi, klasterlar sezilarli darajada rivojlandi. Faqat 2018-2019 yillarda EIZda taqqoslanadigan narxlarda (QQS va aktsizni hisobga olmaganda) sanoat mahsuloti ishlab chiqarish (ishlar, xizmatlar) hajmi deyarli 2,5 baravar, barcha moliyalashtirish manbalaridan asosiy ka'italga investitsiyalar 2,2 baravar, yangi tashkil etilgan ish o'rinlari soni - 3,3 ga oshdi marta yoki 13,8 ming. EIZ hududida faoliyat yuritadigan korxonalarning sof foydasi deyarli 1,6 baravar oshdi. Neftni qayta ishlash zavodi ham yuqori sur'atlarda rivojlandi. Sanoat mahsuloti ishlab chiqarish

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

hajmi 2 baravar, asosiy ka'italga investitsiyalar 1,7 barobar, yangi ish o'rinlari 2,4 baravar oshdi. 2019 yilda neftni qayta ishlash zavodida 14,7 ming kishi ishlagan. Maxsus iqtisodiy va kichik sanoat zonalar iqtisodiy shoklarga yuqori darajada qarshilik ko'rsatdi. pandemiya keltirib chiqargan inqirozga qaramay, EIZ va MIZ iqtisodiy va moliyaviy ko'rsatkichlari barqaror bo'lib qoldi. 2020 yilda EIZ va Neftni qayta ishlash zavodlari sanoat ishlab chiqarishining o'sish sur'atlari umuman sanoatga qaraganda ancha yuqori bo'ldi. Shunday qilib, respublika EIZ korxonalari tomonidan sanoat ishlab chiqarishining o'sishi 55,7 foizni, neftni qayta ishlash zavodida 7,1 foizni tashkil etdi, umuman sanoatdagi o'sish sur'ati 0,7 foizni tashkil etdi. 2020 yil yanvar-dekabr oylarida EIZ, MIZ, texnoparklar va klasterlar korxonalari tomonidan sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi umumiy sanoat mahsulotining 7,6 foizini tashkil etdi (1-jadval).

1-jadval

2019-2020 yillarda ishlab chiqarish-hududiy tuzilmalar bo'yicha sanoat ishlab chiqarish ko'rsatkichlari

	Ishlab chiqarish tarkibi, %		Sanoatdagi ulushi, %	
	2019	2020	2019	2020
EIZ	52.3	44.1	2.4	3.3
KZS	16.7	9.7	0.8	0.7
Texnoparklar	1.3	0.9	0.1	0.1
Klasterlar	29.7	45.3	1.4	3.4
EIZ, KSZ, texnoparklar va klasterlar jami	100	100	100	100

Ishlab chiqarish tarkibida ham o'zgarishlar yuz berdi: klasterlarning ulushi sezilarli darajada o'sdi (1,5 baravar), EIZlar, neftni qayta ishlash zavodlari va texnoparklarning ulushi mos ravishda kamaydi. Sanoat ishlab chiqarish hajmi asosan kichik biznes vakillari tomonidan ishlab chiqarilgan MIZ va texnoparklarda unchalik katta ahamiyatga ega emas, ammo bu ichki va tashqi bozorga yo'naltirilgan iste'mol tovarlarini innovatsion ishlab chiqarish imkoniyatlariga ega bo'lgan eng muhim rivojlanayotgan tuzilmalardir.

Ishlab chiqarish tarkibida ham o'zgarishlar yuz berdi: klasterlarning ulushi sezilarli darajada o'sdi (1,5 baravar), EIZlar, neftni qayta ishlash zavodlari va texnoparklarning ulushi mos ravishda kamaydi. Sanoat ishlab chiqarish hajmi asosan kichik biznes vakillari tomonidan ishlab chiqarilgan MIZ va texnoparklarda unchalik katta ahamiyatga ega emas, ammo bu ichki va tashqi bozorga yo'naltirilgan iste'mol tovarlarini innovatsion ishlab chiqarish imkoniyatlariga ega bo'lgan eng muhim rivojlanayotgan tuzilmalardir.

O'zbekistonda so'nggi yillarda katta e'tibor berilmoqda barqaror rivojlanish va iqtisodiy erkinlashtirish. 2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni bilan tasdiqlangan Sh.M. Mirziyoev 2017 yil 7 fevralda O'zbekistonning tarkibiy o'zgarishlarini chuqurlashtirish, uning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilish orqali milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish maqsadida ishlab chiqarishni mahalliyashtirish va im'ort o'rnini bosishni rag'batlantirish siyosatini davom ettirish, birinchi navbatda iste'molchilar tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini kengaytiradigan tovarlar va butlovchi qismlar. Ushbu masalaning muhimligini inobatga olgan holda, 2019 yilda sanoat kooperatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan qarorlar qabul qilindi va «respublikada sanoat ishlab chiqarishni mahalliyashtirishning yagona tizimini yaratish, tarmoqlarda mahalliyashtirish jarayonlarini tezlashtirish va ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq va samarali foydalanish orqali butlovchi qismlar, ehtiyot qismlar va materiallar ishlab chiqarishni o'zlashtirish, shuningdek, sanoatdagi kooperatsiyani kengaytirish va im'ort hajmini o'timallashtirish». Tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasi - bu samarali va zamonaviy usul bo'lib, mamlakat korxonalariga o'rnatilgan quvvatlardan oqilona foydalanish, mavjud resurslardan yaxshiroq foydalanish, ish bilan bandlikning o'sishiga hissa qo'shishi hisobiga yuqori ishlab chiqarish samaradorligiga erishishga imkon beradi. Bu yaxshilanishga yordam beradi birinchi

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

navbatda qishloq va kichik shaharlarda ijtimoiy ahvol. Sanoat o‘shini ta‘minlashning eng muhim va ajralmas omili tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini kengaytirish, shu jumladan respublikaning yirik korxonalari va kichik biznes va xususiy tadbirkorlik o‘rtasida, ishlab chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish, mahalliy xomashyo asosida ishlab chiqarishni ta‘minlashdir. import o‘rnini bosish va ichki bozorni to‘ldirish. zarur iste‘mol tovarlari, dori vositalari, sanoat va texnik mahsulotlar, butlovchi buyumlar va materiallar. 2020 yilgi koronavirus pandemiyasi global iqtisodiyotdagi ko‘plab muammolarni ochib berdi. Dunyo bo‘ylab ko‘plab sanoat korxonalari uchun chegaralarning yopilishi va ta‘minot zanjirlarining qulashi buzilishlarga olib keldi asosiy elementlar va tarkibiy qismlarni etkazib berish. Natijada, ko‘plab mamlakatlar o‘zlarining ichki bozori uchun o‘ta muhim bo‘lgan mahsulotlarni ishlab chiqarishni kengaytirib, import tarkibiy qismiga yo‘naltirilgan yo‘nalishdan voz kechmoqdalar.

Ishlab chiqarishning asosiy hajmi (53,0%) va eksport (60,4%) mahalliyashtirilgan mahsulotlar sanoat tomonidan ta‘minlandi respublika bo‘ysunishidagi korxonalar. Barcha ish o‘rinlarining 68,9 foizini tashkil etgan hududiy korxonalar 67,3 foiz loyihalarni amalga oshirishda qatnashdilar.

2020 yil oxiriga kelib poligrafiya sanoati korxonalari mahalliyashtirishni rivojlantirishga eng katta hissa qo‘shdilar, mahsulotlarni im‘ort o‘rnini bosuvchi mahsulotlarni ta‘minladilar. "O‘zeltexsanoat" uyushmasi (18,7%), "O‘zkimyosanoat" AK (18,3%) va "O‘zqurilishmateriallari" AK (10,0%). Iqtisodiyotning rasmiy sektorida yangi barqaror ish o‘rinlari, ayniqsa yoshlar, ayollar, qaytib kelganlar uchun. mehnat muhojirlari, iqtisodiyotning norasmiy sektoridan rasmiy sektoriga o‘tayotgan shaxslar. Ushbu muammo katta darajada tarmoqlararo kooperatsiya asosida mahsulot ishlab chiqaradigan yirik sanoat korxonalari va mintaqaviy bo‘ysunishdagi korxonalar ishtirok etadigan mahsulotlar, butlovchi qismlar va materiallarni mahalliyashtirish dasturlari bilan hal qilinadi. Loyihalar Mahalliyashtirish dasturiga kiritilganida, yangi ish o‘rinlarini yaratishga alohida e‘tibor beriladi. O‘zbekiston ortiqcha ishchi mintaqa ekanligini, bu erda ish bilan bandlik muammosi, ayniqsa, yoshlar kun tartibiga dolzarb bo‘lib kelayotganini hisobga olib, O‘zbekiston Prezident Sh. Mirziyoev Parlamentga Murojaatnomasida mamlakat oldida turgan 2021 yildagi vazifalar qatorida ta‘kidladi. "Biz e‘tiborimizni yoshlarni ish bilan ta‘minlash va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash masalalariga qaratamiz", bu asosan tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini kengaytirish va import o‘rnini bosuvchi va eksportga yo‘naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish bilan ta‘minlanishi mumkin.

Ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tarmoqlararo kooperatsiya bilan uzviy bog‘liqdir. Tarmoqlararo, tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasining hozirgi bosqichi iqtisodiy rivojlanishning umumiy yo‘nalishiga mos keladi. Sanoat kooperatsiyasi fenomenini uning nafaqat individual foyda olish, balki jamoaviy foyda olish manbai ekanligi bilan izohlash mumkin. Hammasining asosida birlashish yotadi uning barcha ishtirokchilarining sa‘y-harakatlari. Zamonaviy sharoitda sanoat kooperatsiyasi, mohiyatan, turli xil iqtisodiy sub‘ektlar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sirning etarlicha samarali va tez rivojlanayotgan shakli hisoblanadi.

Tarmoqlararo munosabatlarda ishtirok etishda etakchilar O‘zbekistonning mintaqaviy korxonalari bilan hamkorlikda ishlaydigan avtomobilsozlik va elektrotexnika sanoatidir.

Shunday qilib, Farg‘ona vodiysida, birinchi navbatda Andijonda Asakadagi eng yirik avtomobil zavodi "UzAvto Motors" joylashgan mintaq, mintaqaviy korxonalar jadal rivojlanmoqda, zavod bilan shartnoma asosida ish olib boradi va mashinasozlik va kimyo mahsulotlariga tegishli qismlar, yig‘ilishlar, boshqa butlovchi qismlar va materiallar ishlab chiqaradi; engil va boshqa sanoat tarmoqlari. Avtomobillar va tijorat trans‘ort vositalarini yig‘ishda ishlatiladigan butlovchi qismlarning umumiy sonining 50% dan ortig‘i ularning ishlab chiqarish joylarida ishlab chiqariladi. Natijada, Andijon viloyati 2020 yil oxiriga kelib mahalliyashtirish bo‘yicha loyihalar soni bo‘yicha (226 dona), yangi ish o‘rinlarini tashkil etishda etakchi va ishlab chiqarish hajmi bo‘yicha O‘zbekiston hududlari orasida (Toshkent shahridan tashqari) birinchi o‘rinda turadi. mahalliyashtirilgan mahsulotlar.

"O‘zavtosanoat" AJ tashabbusi bilan 2020 yil avgust oyida Toshkentda "Kooperatsiya LAB" tarmoqlararo hamkorlik markazi ochildi. ‘latforma kooperatsiya va ishlab chiqarishni

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

mahalliyashtirishga qaratilgan bo‘lib, mamlakatimiz tadbirkorlari o‘rtasida kooperatsiyani kengaytirishga qaratilgan. Ko‘rgazmada markaz pavilyonida "O‘zavtosanoat" korxonalari va boshqa kompaniyalar tomonidan O‘zbekiston avtomobil bozoriga olib kiriladigan butlovchi qismlar, xomashyo va materiallar namunalari namoyish etilmoqda.

Bundan tashqari, saytda "O‘zeldtehsanoat" korxonalari ham namoyish etiladi, bu esa mahalliyashtirishni rivojlantirish uchun mahsulotlar ro‘yxatini kengaytirishga imkon beradi. Shuningdek, bu erda siz mahalliy korxonalarda ishlab chiqarish hajmi va potentsial yo‘nalishlari bilan tanishishingiz va O‘zbekiston hududida mahalliyashtirish uchun namunalar olishingiz mumkin. Mahalliy xom ashyo va ishlab chiqarish resurslaridan keng foydalanish raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga va butlovchi qismlar importini qisqartirishga yordam beradi.

Mintaqalarda kooperatsiya va mahalliyashtirishni kengaytirishga bag‘ishlangan yig‘ilishda davlat rahbari O‘zbekistonda hozirgi kunda chet ellardan im‘ort qilinadigan avtomobilsozlik sanoatiga mo‘ljallangan 1712 turdagi butlovchi qismlar ishlab chiqarish imkoniyati mavjudligini ta’kidladi. Ularni ishlab chiqarishni mahalliyashtirish valyuta xarajatlarini kamida 150 million dollarga kamaytiradi. Mahalliyashtirish va import o‘rni bosish jarayonining etakchilaridan yana biri Olmaliq KMK bo‘lib, u erda 2019 yilda umumiy qiymati 131,4 milliard so‘m (2019 yilda) va 152,2 milliard so‘mlik (2020 yilda) ishlab chiqarishni mahalliyashtirish bo‘yicha 70 dan ortiq loyihalar amalga oshirildi. 2020. yil) o‘tgan yilga nisbatan 119,6% o‘sish bilan. Mahalliyashtirish dasturi asosida zavod ilgari Xitoy, Rossiya va Ukrainadan olib kelingan mahsulotlar ishlab chiqaradi: tegirmonlar uchun ehtiyot qismlar va butlovchi qismlar, maydalagichlar, ekskavatorlar, nasoslar va boshqa turdagi texnologik mahsulotlar. uskunalar. Rangli metallarga asoslangan mahsulotlar - rux oksidi, rux-alyuminiy-mis qotishmasi (ZAM), rux sulfati, noyob metallardan va qattiq qotishmalardan tayyorlangan mahsulotlar ishlab chiqarish ham mahalliyashtirilgan. Mahalliyashtirilgan mahsulotlar birinchi navbatda ularning ehtiyojlariga yo‘naltirilgan kombinatning bo‘linmalari, shuningdek respublikada faoliyat yuritadigan boshqa konchilik korxonalari tomonidan talab qilinmoqda. Mahalliyashtirish dasturini amalga oshirish natijasida zavod importi 2019 yilda 13,8 million dollarga, 2020 yilda 15,4 million dollarga kamaydi. Hamkorlikning yanada mukammal shakli - bu bir-birini to‘ldiruvchi va shaxsning raqobatbardosh ustunliklarini oshiradigan, geografik joylashuvi va o‘zaro bog‘liq korxonalar guruhi, uskunalar, butlovchi qismlar, ixtisoslashtirilgan xizmatlar, infratuzilma, ilmiy va ta’lim muassasalari etkazib beruvchilari guruhi. kompaniyalar va umuman klaster. Klasterdagi korxonalarning o‘zaro aloqasi hamkorlik va raqobatning simbiozidir. Klasterlarning rivojlanishi maksimal darajada sinergetik samara beradi va investitsiyalarni jalb qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish, mahsulot tannarxini pasaytirish va uning raqobatbardoshligini oshirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Keng ma’noda klasterlar mintaqalarni iqtisodiy va sanoat rivojlantirish vositasidir. Sanoat klasterlari kooperativ aloqalarni yaratish muammosini muvaffaqiyatli hal qilmoqda va ikkala mintaqaning va umuman mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga o‘zlarining muhim hissalarini qo‘shmoqdalar.

2017 yil fevral oyida birinchi marta O‘zbekistonda klaster islohotini amalga oshirish Prezident Sh. Mirziyoev tomonidan fermer xo‘jaliklari va to‘qimachilik korxonalari o‘rtasida bozor munosabatlarini shakllantirish bo‘yicha chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish doirasida Buxoro viloyatiga tashrifi davomida taklif qilingan.

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston paxta to‘qimachiligidan tashqari donli ekinlarni va boshqa ekinlarni, shuningdek chorvachilik va baliq mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash bo‘yicha agrosanoat klasterlarini yaratmoqda.

Tarmoqlararo kooperatsiyani rivojlantirishga klasterlardan tashqari, EIZlar, MIZlar va texnoparklar yordam beradi. O‘zbekistonda ularning umumiy soni 2020 yil oxirida 525 donani tashkil etdi. umumiy ishlab chiqarish hajmi 24 824,2 mlrd. so‘mni yoki umumiy sanoat mahsulotining 7,6% ni tashkil etdi. Ulardan 420 klaster, shu jumladan paxta to‘qimachilik mahsulotlari, 12,609 milliard so‘mlik sanoat ishlab chiqarishi yoki umuman sanoat mahsulotining 3,4 foizini tashkil etadi.¹ Bu yuqoridagi tuzilmalar orasida eng yuqori ko‘rsatkichdir.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

EIZlarning ulushi 2020 yil yanvar-dekabr oylarida sanoat ishlab chiqarish hajmining 0,3 foiz darajasiga o‘lib, 3,3 foizni tashkil etdi. o‘tgan yilning mos davriga nisbatan

2-jadval

«O‘zavtosanoat» AJ tomonidan kichik biznes sub’ektlari bilan hamkorlikda mahalliy lashtirilayotgan mahsulotning ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari

Korxona nomi	Mahalliy lashtiriladigan mahsulotlar nomi	O‘lchov birligi	Mahalliy lashtirilayotgan mahsulotning ishlab chiqarish hajmi					
			2020 yil			2021 yil		
			hajmi	Summa (mln so‘m)	Mahalliy lashtirish darajasi, % da	hajmi	Summa (mln so‘m)	Mahalliy lashtirish darajasi, % da
«Uz Chasys» MCHJ	«Damas» avtomobilining old yoritgichi	ming dona	60	16 800	36	78	21 840	36
	«Shevrolet Niva» avtomobilining old yoritgichi	ming dona	15	5 355	36	50	20 411	37
«O‘zeraaltemator» MCHJ QK	Generatorlar uchun elektr jihozlar	ming dona	53	4 770	46	82	7 380	46
«Motuz avto» MCHJ	Quvvati kichik elektr motorlar	ming dona	50	4 500	36	70	6 300	36
«O‘z-Tong Hong Kompani» AJ	«Labo» avtomobil o‘rindiqlari	dona	7 000	5 985	40	7 000	5 985	40
	Yangi modellarning avtomobil o‘rindiqlari	komp.				20 000	47 500	36
«Uz-koram kom’ani» MCHJ	Xromlangan detallar	dona				978 000	41 280	73
	Yangi modellarning eksterg’er plastik detallari	komp.				20 000	5 700	36
«O‘zauto-Austem» MCHJ QK	Lasetti avtomobillarining balkalari	komp.	30 000	38 831	20	25 000	32 379	20
«Farg‘ona avto glass» MCHJ	O‘t oldirish svechalari	ming dona	1 009	9 837	36	1 530	14 923	36
«Uzauto-Inzi» MCHJ	Avtomobil kuzovi, dvigateli va generatorlari uchun alyumin qismlar	tn.	798	53 200	38	1 092	72 800	40

Mahalliy xom ashyoni qayta ishlovchi sanoat klasterlarining rivojlanishi mintaqalardagi resurslarni iqtisodiy o‘lishni oshirish uchun safarbar etish usullaridan biridir. 2020 yil oxirida eng ko‘p klasterlar Buxoro (58 ta), Jizzax (53 ta) va Samarqand (43 ta) viloyatlarida ishladi. Korxonalar o‘rtasida ham xaridorlar, ham mijozlar o‘rtasida ishonchli sheriklik aloqalarini o‘rnatishda kompaniyalarga yordam berish maqsadida 2019 yilda O‘zbekiston Respublikasining elektron kooperatsiya birjasi portali - www.cooperation.uz ochildi. Hozirda 91487 ishtirokchi ro‘yxatdan o‘tgan va 167,8 mingdan ortiq turdagi mahsulotlar Katalogga kiritilgan. ‘ortal ‘andemiya davrida barqarorlashtiruvchi ta’sir ko‘rsatdi va ko‘proq narsalarga imkon berdi mijozlarning uzoq muddatli faoliyatini samarali rejalashtirish va tashkil etish. Bu xarajatlarni kamaytirishga va ishlab chiqarishni kengaytirish uchun mablag‘larni yo‘naltirishga yordam beradi, ta’minot zanjirini shakllantirish uchun qulay vosita, foydali iqtisodiy ma’lumot manbai va boshqalar. "Uzchasys" mchj qk avtomobil faralari va polimer materiallardan tayyorlangan chiroqlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashgan. Uzchasys - GM O‘zbekiston va GM-Brasil uchun OEM etkazib beruvchisi, shuningdek, ikkilamchi bozorda mahsulot sotadi. Koreyada, Germaniya va Yaponiyada etakchi ishlab chiqaruvchilar tomonidan ishlab chiqarilgan zamonaviy va yuqori texnologik uskunalar bilan jihozlangan kompaniya markaziy osiyoda yagona va o‘ziga xos bo‘lmaganligi bilan mashhur. "Uzchasys" QKning texnik hamkorlari "AMS co. ltd." (Janubiy koreya), jahon avtomobil ishlab chiqaruvchilari uchun yoritish tizimlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan Neolit zkw lighting (Hindiston) kompaniyasi. Ishlab chiqarish va texnologik jarayon 90% avtomatlashgan va o‘ttizdan ortiq robotlardan iborat. Korxona g‘ururi MDH hududida yagona bo‘lgan "Meiki" yuqori

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

texnologiyali avtomatlashtirilgan mashinasidir, 1300 tonna vertikal rangli to‘qimalar, bu esa 3 rangni bir vaqtning o‘zida quyish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 24 avgust PQ-4426-sonli “Davlat va xo‘jalik boshqaruvi hamda mahalliy ijroiya hokimiyati organlarining ishlab chiqarishni mahalliyalashtirish va sanoat tarmoqlarida kooperatsiya aloqalarini jadallashtirishning yangi tizimini joriy etish bo‘yicha mashuliyatini yanada oshirish to‘g‘risida”gi Qarori ijrosini ta‘minlash maqsadida, “UzCHasis” MCHJ QK tomonidan 2021 yilda mahalliyalashtirish rejasi asosida yoritish chiroqlarining kuyida faylda biriktirilgan, rezina butlovchi qismlarini mahalliyalashtirish bo‘yicha amaliy ishlar olib borilmoqda.

Hozirgi globallashtirish sharoitlarida mehnat taqsimoti iqtisodiy faoliyatning asosiy shartlaridan biriga aylangan. Mehnat taqsimoti biror bir mahsulot ishlab chiqarishda yuksak samaradorlikka erishishni ko‘zlar ekan, mantiqiy ravishda kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Mazkur jarayonlarni boshqarish quyidagi zamonaviy texnologiyalarni joriy qilishni taqozo etadi:

- boshqaruvning mansablar tarkibidan tarmoq tizimiga o‘tish;
- lavozim vakolatlarini taqdim etilgan vakolatlar bilan almashtirish;
- yirik ishlab chiqarish tuzilmalari (konglomerat)ni tashkil etishdan ko‘ra, mahsulot ishlab chiqarish yoki iste‘mol ehtiyojlarini qondirish maqsadida tuziladigan kichik biznesga ustuvorlik berish;

mehnatga haq to‘lashning “me‘yorlashgan” tizimini har bir xodimning mehnat ulushi va korxona samaradorligini rag‘batlantirishning iqtisodiy mexanizmlariga almashtirish.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Botirjon o‘g‘li, M. B., Xasanboy, S. D., & Akmaljon o‘g‘li, A. X. (2022). ish bilan bandligini oshirishda mehnat bozorining ta‘siri. pedagogs jurnali, 12(1), 4-10.
2. Botirjon o‘g‘li, M. B., & Hasanboy o‘g‘li, S. D. (2022). Organization and increase of activity of small industrial zones.
3. Muhammadjonov, B. B. O. G. L., & Xudayberdiyev, O. A. (2022). o‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan kichik sanoat hududlari rivojlanishining istiqbollari. Academic research in educational sciences, 3(1), 265-273.
4. O‘g‘li, M. B. B. (2021). establishment and activity of small free economic zones in the territory of uzbekistan. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 1(2), 156-159.
5. Muhammadjonov, B., Azmiddin ogli, S. M., & Xusanboy ogli, N. H. (2023). kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni bandlikni va aholi daromadlarini oshirishdgi o‘rni. pedagogs jurnali, 25(1), 136-144.
6. Botirjon o‘g‘li, M. B., & Hasanboy o‘g‘li, S. D. (2022). Organization and increase of activity of small industrial zones.

LEASING OF LAND PLOTS FOR AGRICULTURAL PURPOSES AND ITS FINANCIAL CHARACTERISTICS IN THE DIGITALIZED ECONOMY

ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҚСАДЛАРИ УЧУН ЕР УЧАСТКАЛАРИНИ ИЖАРАГА БЕРИШ ВА УНИНГ МОЛИЯВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

АРЕНДА ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЦЕЛЯ И ЕГО ФИНАНСОВЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Қодиров Хумоюн Толибжон ўғли

Наманган муҳандислик-технологиялар институти “Маркетинг” кафедраси доценти в.б.,
PhD

Курганов Ҳакимжон Рустамович

Наманган муҳандислик-технологиялар институти “Иқтисодиёт” кафедраси катта
ўқитувчиси

Annotation

Providing the population of Uzbekistan with food products and ensuring economic growth through effective use of land resources in exporting agricultural products to the world market is one of the urgent issues of today. In this article, the procedure for introducing a transparent and market-based procedure for allocating land plots in our country, ensuring stability in property and legal relations related to land, as well as the procedure for introducing it into free circulation as an object of civil legal transactions by determining the economic value of the land and its financial characteristics, as well as the development of the industry the importance of the legal and normative documents adopted by our state is highlighted.

Key words: property and lease rights, permanent use rights, agricultural land, applicant, electronic online auction, cluster, farmer, agricultural holdings, financial support.

Ўзбекистон аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлаш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини жаҳон бозорига экспорт қилишда ер ресурсларидан самарали фойдаланиш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Ушбу мақолада мамлакатимизда ер участкаларини ажратишнинг шаффоф ва бозор тамойилларига асосланган тартибини жорий этиш, ерга оид мулкӣ ва ҳуқуқӣ муносабатларда барқарорликни таъминлаш, шунингдек ернинг иқтисодий қийматини белгилаш орқали уни фуқаролик ҳуқуқӣ муомаласининг объекти сифатида эркин муомалага киритишнинг жорий этиш тартиби ва унинг молиявий хусусиятлари, ҳамда соҳани ривожлантириш бўйича давлатимиз томонидан қабул қилинган ҳуқуқӣ, меъёрий ҳужжатларнинг аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: мулк ва ижара ҳуқуқи, доимий фойдаланиш ҳуқуқи, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар, талабгор, электрон онлайн-аукцион, кластер, фермер, деҳқон хўжаликлари, молиявий кўллаб-қувватлаш.

Обеспечение населения Узбекистана продуктами питания и обеспечение экономического роста за счет эффективного использования земельных ресурсов при экспорте сельскохозяйственной продукции на мировой рынок является одним из актуальных вопросов современности. В данной статье рассмотрен порядок внедрения прозрачного и рыночного порядка выделения земельных участков в нашей стране, обеспечения стабильности в имущественно-правовых отношениях, связанных с землей, а также порядок введения ее в свободное обращение как объекта гражданского права. юридических операций по определению экономической ценности земли и ее финансовых характеристик, а также

развития отрасли подчеркивается значение правовых и нормативных документов, принятых нашим государством.

Ключевые слова: права собственности и аренды, права постоянного пользования, земли сельскохозяйственного назначения, заявитель, электронный онлайн-аукцион, кластер, фермер, агрохолдинг, финансовая поддержка.

Uzbekistan has 20 million 236.3 thousand hectares of agricultural land, which is the main source of agricultural production and food security. In order to ensure food security and export potential in the country, it is necessary to pay special attention to the effective use of land resources[1].

In order to effectively solve these tasks, the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-6243 dated June 8, 2021 and the Cabinet of Ministers dated November 24, 2021 Decision No. 709 “On the approval of regulatory legal documents on the procedure for leasing agricultural land plots” was adopted and the following was approved:

Administrative regulations for leasing land plots for farming;

- Administrative regulations for leasing land plots to legal entities for agricultural purposes;
- Regulation on the procedure for secondary lease of agricultural land plots.

Based on this regulatory document, district (city) hokimities together with interested state organizations prepare proposals for the provision of land plots by November every year. Proposals are submitted to an extraordinary session of the district (city) Council of People’s Deputies for approval, after which they are submitted to an open electronic competition[1].

Also, the regulation on the procedure for the secondary lease of agricultural plots specifies the following:

- procedure for concluding a contract and its state registration;
- special features of secondary lease of land plots put into use on the basis of an investment contract or PPP (public-private partnership);
- payments for secondary lease of agricultural plots.

According to the regulations:

- to legal entities and individuals, including agro-industry clusters, enterprises with foreign investments, land plots leased to foreign individuals and legal entities;
- plots of land intended for agriculture given to state bodies and organizations (except forest fund lands);
- applied to agricultural land plots leased by state bodies and organizations to legal entities and individuals on the basis of an investment agreement or PPP and put into use by them.

The following plots of land are not subject to secondary lease:

- plots of land given to farmers and homesteads (may be temporarily used in accordance with Article 243 of the Land Code);
 - plots of land given for community horticulture, policing and viticulture;
- plots of land intended for agriculture that are leased and not put into use on the basis of the terms of the investment agreement or PPP[2].

The procedure for leasing land plots for farming was established. According to him:

Every year until November 1, hokims prepare drafts of open electronic tendering for the organization of agriculture and submit them to the special session of the District (City) Council of People’s Deputies for review and approval.

The projects approved at the session are sent to the “Uzdaverloyiha” institute for approval by the Chamber of State Cadastres.

Individuals and legal entities can submit proposals to the “E-IJARA” system for placing information on vacant land for open tender. In this case, the proposals are studied within 5 working days and sent to the hokims for registration of cadastral documents, or the proposal is rejected.

“Uzdaverloyiha” Institute studies the land on site and prepares a land development project.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

The project is agreed with the competent authorities and the project is approved by the mayor and sent to the “E-AUCTION” platform by the “Uzdaverloyiha” institute through the “E-IJARA” system.

Applicants for participation in the open competition:

submits an application through “E-AUCTION”;

Enters zakat in the amount of 1 times BHM in a special account (zakat is not required for those included in the “books”).

The list of competition applicants, competition proposals and points awarded to them will be announced at 10:00 on the day of the competition.

The criteria for evaluating applicants are as follows:

- jobs created by them
- credit history
- specialty
- that he is using his land
- number of unemployed family members
- that it is included in the “notebook”.

The applicant with the highest score will be the winner, if 2 applicants have equal scores, the winner will be the one who applied first.

The winner will be given 5 working days to sign the contract and within 3 working days the exact boundaries of the land will be determined for the winner.

By resolution:

Leasing of land plots for agricultural purposes to legal entities was established. According to him:

Every year until November 1, hokims prepare open electronic tender projects for the organization of agriculture and submit them to the extraordinary session of the district (city) Council of People’s Deputies for approval.

The projects approved at the session are sent to the “Uzdaverloyiha” institute for approval by the Chamber of State Cadastres. Applicants can submit proposals to the “E-IJARA” system for putting information about vacant land into open competition.

“Uzdaverloyiha” Institute studies the land on site and prepares a land development project.

The project is agreed with the competent authorities and the project is approved by the mayor and sent to the “E-AUCTION” platform by the “Uzdaverloyiha” institute through the “E-IJARA” system.

• The land is rented in the following sizes:

- for vegetable cultivation, horticulture and viticulture - at least 3 hectares;
- for fodder crops, on irrigated land for 1 head of livestock - at least 0.3 hectares, on dry land at least 1 hectare, on pastures and hayfields - at least 2 hectares;
- for cotton and grain growing - at least 30 hectares;
- for grain growing and vegetable growing - at least 10 hectares;
- to grow fish in artificial ponds - at least 0.01 hectares.

To participate in the open competition, applicants submit an application through “E-AUCTION”:

- 5 times of BHM when the land is up to 30 hectares;
- 10 times of BHM from 30 hectares to 100 hectares;
- If it is 100 or more, it transfers zakat in the amount of 20 times of BHM to a special account.

The list of competition applicants, competition proposals and points awarded to them will be announced at 10:00 on the day of the competition. The applicant with the highest score will be the winner, if 2 applicants have equal scores, the winner will be the one who applied first. The winner will be given 5 working days to sign the contract and within 3 working days the exact boundaries of the land will be determined for the winner. With the adopted decision:

The procedure for secondary lease of agricultural plots was established. According to him:

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Land intended for agriculture is given to legal entities and individuals for secondary lease (without the right to give it to third parties) for the purpose of growing agricultural products. Legal entities and natural persons subleasing land plots on their own initiative, on a voluntary basis, with the consent of the secondary lessee, conclude an agreement on the secondary lease of agricultural land plots in written or electronic form. The concluded secondary lease agreement is entered into the state register by the Cadastre Chamber through the electronic system.

A fee of 5% of BHM is charged for entering the register (no fee is charged for entries in the “registers”). Agricultural land is leased for up to 1 year for planting intermediate crops. Contracts are drawn up on a voluntary basis at the initiative of the lessor in written, paper or electronic form in at least 4 copies.

State registration of the contract will be refused in the following cases:

- when the appeal is signed by an unauthorized person or not signed at all;
- if the right to land is not state registered;
- in case of non-payment;
- when it is not possible to sublease the land

Payments for secondary rent are determined in accordance with the agreement of the parties, detailed in the regulatory document.

List of used literature

1. Mirziyoev Sh.M. Together we will build a free and prosperous democratic country of Uzbekistan. Tashkent, "Uzbekistan" NMIU, 2017. - 56 p.
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. PF-4947 "On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan". Collection of legal documents of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6, Article 70.
3. "Land Code" of the Republic of Uzbekistan, April 30, 1998, No. 598-I.
4. Decision No. 709 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated November 22, 2021 "On approval of regulatory legal documents on the procedure for leasing agricultural plots of land". www.lex.uz.
5. Decision No. PQ-3777 dated June 7, 2018 of the President of the Republic of Uzbekistan on the implementation of the "Every family is an entrepreneur" program.
6. A.G. Ibragimov, Z.R. Madaminova, M.E. Rakhmatullaev, "Financial management", T-"Barkamol fayz media" publishing house, 2016.
7. "Ecocluster" has started the franchise first in Russia on ecomarket.ru/Internet magazine "Agriculture in Russia". [The Electronic resource] - an access Mode://11-12-2012/

КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

ПОВЫШЕНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА

INCREASING THE CAPACITY OF INNOVATIVE ACTIVITY IN SMALL BUSINESS SUBJECTS

Мухитдинов Шухрат Зиёвитдинов

Наманган муҳандислик-технология институти “Иқтисодиёт” кафедраси доценти, PhD

Аннотация

Ушбу мақолада кичик бизнес субъектларида инновацияни туган ўрни ва аҳамияти ёритилган. Республикамиз шароитида илғор хориж тажрибасидан ижодий фойдаланиш имкониятлари, инсон капитали ва бошқа ишлаб чиқариш омилларидан самарали фойдаланиш имкониятини берувчи инновацион муҳитни шаклланиш омиллари ҳамда йўллари ўрганилган.

Калит сўзлар: инновация, салоҳият, технология, инсон капитали, ишчи кучи, юқори технологик маҳсулот, инновацион фаолият, инновацион ихтисослашув.

В данной статье освещается роль и значение инноваций в субъектах малого предпринимательства. В условиях нашей республики изучены возможности творческого использования передовых зарубежных специалистов, факторы и пути формирования инновационной среды, обеспечивающие возможность использования неконкурентного капитала и других факторов производства.

Ключевые слова: инновации, потенциал, технологии, человеческий капитал, рабочая сила, высокотехнологичный продукт, инновационная деятельность, инновационная специализация.

This article highlights the role and importance of innovation in small business entities. In the conditions of our republic, the possibilities of creative use of advanced foreign experts, the factors and ways of formation of an innovative environment that provide the opportunity to use incon capital and other factors of production have been studied.

Keywords: innovations, potential, technologies, human capital, labor force, high-tech product, innovative activity, innovative specialization.

Жаҳондаги ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, иқтисодиётда инновациялар кенг жорий этилиши халқаро миқёсдаги рақобатбардошликни ошириб, барқарор ривожланиш учун мустаҳкам замин яратади. Айниқса, кичик бизнес субъектларида инновацион фаолиятнинг кенг йўлга қўйилиши тармоқ иқтисодий самарадорлиги ошишига аҳамиятли таъсир кўрсатади. Ушбу ҳолат инновацион ривожланиш даражаси ҳамда саноат тармоғининг рақобатбардошлиги ўртасидаги корреляцион боғлиқлик орқали ҳам яққол намоён бўлади [3].

Кичик бизнес субъектлари инновация асосида самарадорлигини ошириш, унинг назарий ва амалий жиҳатлари хорижлик иқтисодчи олимлар Б.Санто, С.Кузнец, Й.Шумпетер, П.Сорокин, П.Дракер, Б.Твисс А. Богатырев, Н.Кондратьев, Ю.Яковец ва бошқаларнинг илмий асарларида атрофлича таҳлил қилинган. Шунингдек, миллий иқтисодиётимизнинг барқарор ривожланишини таъминлашда, инновацион омилларнинг назарий жиҳатларини ўзбекистонлик олимлар А.В.Вахабов, Ҳ.П.Абулқосимов, Т.С.Расулов,

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Н.М.Махмудов, А.М.Қодиров, А.Т.Ахмедова, ва бошқалар илмий асарларида тадқиқ этилган.

Ҳозирда жаҳон мамлакатларида иқтисодий ўсишнинг барқарорлигини таъминлашда кичик бизнес субъектлари фаолиятига инновацион лойиҳаларни жорий этиш орқали янги истеъмол қийматларини яратиш, кичик бизнес субъектларининг ишлаб чиқариш самарадорлигини, уларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш, шунингдек, миллий иқтисодиёт тармоқларининг глобал рақобатбардошлиги ва инновацион ривожланиш индекси кўрсаткичларини оширишга устуворлик қаратилиб келинмоқда.

Бугунги кунда саноат тармоғини янада ривожлантириш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, соҳада хўжалик юритишнинг турли шакллари янада такомиллаштириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 майдаги ПҚ-3698-сонли “Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2018 йил 24 ноябрдаги “Тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5583-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 6 июлдаги “2022-2026 йилларда Ўзбекистон Республикасининг инновацион ривожланиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-165-сон фармонларида “..миллий иқтисодиётнинг таркибида саноат улушини кўпайтириш, юқори технологияли саноат ва қайта ишлаш тармоқларини жадал ривожлантириш, саноатни янада модернизация ва диверсификация қилиш, ҳар бир ҳудуднинг саноат салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш, янги кичик бизнес субъектлари ва кичик саноат зоналарини ташкил қилиш” деб таъкидланган [2].

Миллий иқтисодиётининг ривожланишида сифат ўзгаришларини таъминлаш учун нафақат мавжуд технологияларга суяниш, балки инновацион фаолиятни самарали қўллаб-қувватлаш тизимини яратишга ҳам аҳамият қаратиш лозим.

Саноатнинг ривожланиши бошқа тармоқларнинг ривожланишида, ижтимоий соҳанинг моддий-техник базасини мустаҳкамлашда муҳим ўрин тутди. Саноат соҳаси инновацион ғоялар манбаи ҳисобланади, саноат соҳасида инновацион ғоялар моддийлашув босқичларини ўтади, инновацион маҳсулотга айланади ва тармоқлар бўйича тарқалади. Саноат соҳаси бўйича инновацион маҳсулот ишлаб чиқаришда КБХТнинг ўрни аҳамиятли ҳисобланади.

Саноат соҳасида КБХТ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар, ишлар, хизматлар ҳажмини ҳудудлар кесимида қараймиз (1-жадвал).

Мамлакатимиз бўйича кичик бизнес томонидан ишлаб чиқарилган жами маҳсулот ҳажми 2020 йилда 312729500 млн. сўмни ташкил қилган бўлса, саноатда КБХТ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулот ҳажми 8294759,2 млн. сўмга тенг бўлган. КБХТ субъектлари инновацион саноат маҳсулотининг республика бўйича кичик бизнес томонидан ишлаб чиқарилган жами маҳсулотидagi улуши 2,7 %ни ташкил этган.

Саноатда КБ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар ҳажмини ҳудудлар кесимида қараганда энг юқори улуш Тошкент шаҳри (34,2 %), Тошкент вилояти (18,3 %), Фарғона (12,7 %), Самарқанд (8,2 %) вилоятларига тўғри келади. Саноати ривожланган Навоий вилоятининг улуши 4,7 %га тенг. Энг паст улушни Хоразм (0,3 %), Сурхондарё (0,7 %) ва Андижон (0,9 %) вилоятларида кўрамыз. Қорақалпоғистон Республикасида ҳам бу кўрсаткич паст бўлиб, 1,2 %ни ташкил этади.

Саноатда КБ субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар ҳажмини ҳудудлар кесимида қараганда энг юқори улуш Тошкент шаҳри (34,2%), Тошкент вилояти (18,3%), Фарғона (12,7%), Самарқанд (8,2 %) вилоятларига тўғри келади. Саноати ривожланган Навоий вилоятининг улуши 4,7%га тенг. Энг паст улушни Хоразм (0,3%), Сурхондарё (0,7%) ва Андижон (0,9%) вилоятларида кўрамыз. Қорақалпоғистон Республикасида ҳам бу кўрсаткич паст бўлиб, 1,2 %ни ташкил этади.

Аҳоли жон бошига саноат инновацион маҳсулотнинг ўртача аҳоли жон бошига нисбатан индексини қараганда, Тошкент шаҳрида бу кўрсаткич 4,5 га тенг бўлиб, у мамлакат

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

бўйича аҳоли жон бошига тўғри келадиган маҳсулот миқдорига нисбатан 4,5 баробарга кўп дегани. Бу кўрсаткич қолган барча ҳудудларда жуда кичик. Хоразм, Андижон, Сирдарё, Сурхондарё вилоятларида у 0,1 га тенг. Тошкент вилоятида у 2,1 га тенг.

1-жадвал

2022 йилда саноатда кичик корхона ва микрофирмалар томонидан ўз кучи билан ишлаб чиқарилган инновацион маҳсулотлар (ишлар ва хизматлар) ҳажми [5]

	Инновацион маҳсулотлар, ишлар, хизматлар ҳажми млн.сўм	Ҳақиқат инновацион маҳсулотда ҳудудларнинг улуши (фондда)	Аҳоли жон бошига инновацион маҳсулотнинг сўм	Аҳоли жон бошига инновацион маҳсулот индекси
Ўзбекистон Республикаси	8294759,2	100	242309,4	1
Қорақалпоғистон Республикаси	96810,7	1,2	50657,1	0,2
Андижон	77557,5	0,9	24559,8	0,1
Бухоро	280600,2	3,4	144983,1	0,6
Жиззах	418441,9	5,0	299679,1	1,2
Қашқадарё	134804,3	1,6	40757,2	0,2
Навоий	390290,1	4,7	388155,2	1,6
Наманган	196567,3	2,4	69235,8	0,3
Самарқанд	677300,8	8,2	173116,5	0,7
Сурхондарё	60334,4	0,7	22724,0	0,1
Сирдарё	527060,5	6,4	617383,7	2,5
Тошкент вилояти	1516821,0	18,3	511075,5	2,1
Фарғона	1054625,8	12,7	278559,4	1,1
Хоразм	24957,9	0,3	13276,9	0,1
Тошкент ш.	2838586,8	34,2	1081613,6	4,5

Кичик бизнес субъектларида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, маҳсулот ҳажмини ошириш, унинг сифатини яхшилаш, ишлаб чиқариш самарадорлигига эришиш учун фан-техника тараққиёти ютуқларидан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бу фаолият маълум иқтисодий чора-тадбирларни ишлаб чиқишни талаб қилади. Самарали чора-тадбирларни ишлаб чиқмай, инновацион лойиҳаларни амалиётга жорий этиш кўзланган самарадорликни бермаслиги мумкин.

Инновацион техника ва технологиянинг иқтисодий самарадорлигини режалаштириш ва истиқболлаштиришда унинг асосий техник-иқтисодий кўрсаткичларига, жумладан фойданинг ва меҳнат унумдорлиги ошиши, меҳнат, моддий ва капитал сиғими пасайиши, маҳсулот таннарни камайишига таъсир этиши ҳисобга олинади [4].

Иқтисодиёти тараққий этган мамлакатлар амалиётида корхоналарнинг инновацион муҳитини ривожлантириш иқтисодий ўсишнинг манбаи сифатида тан олинган. Инновацион муҳитни ривожлантириш нафақат алоҳида иқтисодий субъектнинг, балки бутун бир тизимнинг ҳам ривожланишини таъминловчи алоҳида асосий ўсиш манбаи ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларнинг якуний натижаси кичик бизнес субъектларида мавжуд инновацион салоҳиятни баҳолаш, инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқариш жараёнига татбиқ этиш учун инновацион муҳитни яхшилаш лозим.

Бизнингча, кичик бизнес субъектларида янги техника ва технология самарадорлигини баҳолаш ва таҳлил қилишда унинг ижтимоий натижаларини ифодаловчи меҳнат шароитларини яхшилаш, хавфсизлик ва ишлаб чиқариш жараёнидаги қулайликларни таъминлаш, ходимлар билими ва малакасини ошириш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, ходимлар учун энг қулай шароит-шароитларни яратиш билан боғлиқ омилларни ҳам ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Саноат тармоғида инновацион фаолиятни самарали ривожлантиришда куйидаги йўналишларга алоҳида эътибор қаратиш зарур:

- саноат тармоғида чуқур ислохотларнинг изчил ва самарали амалга ошириб бориш;
- корхоналарга инновацион лойиҳа ва ғояларнинг тижоратлашувини йўлга қўйиш мақсадида хусусий ва нодавлат инвесторларни жалб этиш;
- тармоқ ва соҳалар кесимида юқори технологиялар, ноу-хау ва замонавий ишланмаларни жорий этишни талаб қилувчи устувор соҳа ва тармоқларни ривожлантириш бўйича давлат дастурларини қабул қилиш;
- янги техника ва технологияларни иқтисодий ривожланган мамлакатлардан олиб келган тадбиркорларга солиқ, бож тўловларидан чегирмалар эвазига маълум муддатларгача уларнинг фаолиятига молиявий жиҳатдан давлат аралашувини камайитириш ва бошқалар.

Хулоса қилиб айтганда, мазкур чора-тадбирларни амалга ошириш миллий корхоналарда инновацион муҳитнинг сезиларли даражада ортишига олиб келади. Бу эса корхоналарда инновация жараёнларининг янада фаоллашувига, инновацион муҳитнинг яхшиланиши ва корхоналарнинг инвестицион жозибадорлиги билан боғлиқ муаммоларни ҳал этилишига олиб келади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 6 июлдаги “2022-2026 йиллар Ўзбекистон Республикасининг инновацион ривожланиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-165-сон фармони. www.lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 24 ноябрдаги “Тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5583-сон фармони. www.lex.uz.
3. Эрназаров О.Э. Инновациялар асосида кичик бизнес субъектлари самарадорлигини ошириш. 08.00.03 - Саноат иқтисодиёти. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори автореферати. –Тошкент 2020., 5 бет.
4. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2017 йил.
5. Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумотномалари. www.stat.uz.

ТАДБИРКОРЛИК САЛОҲИАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ МОҲИАТИ ВА ҚИЙМАТИ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

ECONOMIC ESSENCE AND VALUE OF ENTREPRENEURSHIP

Убраимов Шухрат

Наманган муҳандислик-технология институти таянч докторанти

Аннотация

Мақолада тадбиркорлик субъектларининг ресурс салоҳиятини самарасиз бошқариш фойданинг пасайишига ва корхонанинг рақобатбардошликка таъсир эътувчи омиллар, корхонанинг ресурс салоҳиятини бошқаришнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш ва барқарор ривожланишни таъминлаш учун ушбу бошқарув самарадорлигини ошириш йўллари излаш масалалари ёритилган. Шунингдек, тадбиркорлик субъектларининг ресурс салоҳиятини ўрганиш муаммоларига илмий қизиқиш корхоналарнинг барқарор ривожланишини таъминлаш, мавжуд ресурслардан мақбул ва самарали фойдаланиш имкониятларини баҳолашга оид масалалар тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар. Кичик бизнес субъектлари, тадбиркорлик, тадбиркор ресурслари, тадбиркорлик салоҳияти, бошқариш тизими, молиявий барқарорлик, рақобатбардошлик, бошқарув самарадорлиги.

В статье рассмотрены факторы, влияющие на снижение прибыли и конкурентоспособности предприятия, неэффективное управление ресурсным потенциалом субъектов хозяйствования, исследование особенностей управления ресурсным потенциалом предприятия и поиск путей повысить эффективность этого управления для обеспечения устойчивого развития. Также обсуждался научный интерес к проблемам изучения ресурсного потенциала субъектов бизнеса, обеспечения устойчивого развития предприятий, оценки возможностей оптимального и эффективного использования имеющихся ресурсов.

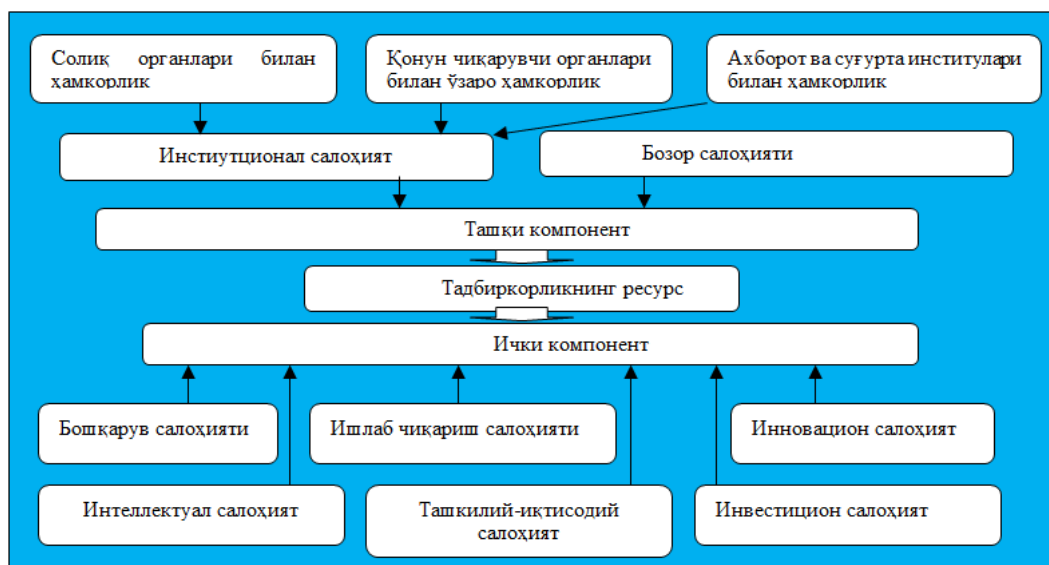
Ключевые слова. Субъекты малого предпринимательства, предпринимательство, предпринимательские ресурсы, предпринимательский потенциал, система управления, финансовая устойчивость, конкурентоспособность, эффективность управления.

In the article, the factors affecting the decrease of profit and the competitiveness of the enterprise, the ineffective management of the resource potential of business entities, the study of the specific features of the management of the resource potential of the enterprise and the search for ways to increase the efficiency of this management to ensure sustainable development are covered. Also, scientific interest in the problems of studying the resource potential of business subjects, ensuring the sustainable development of enterprises, and assessing the possibilities of optimal and effective use of existing resources were discussed.

Keywords. Small business entities, entrepreneurship, entrepreneurial resources, entrepreneurial potential, management system, financial stability, competitiveness, management efficiency.

Бугунги кунда Ўзбекистонда фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари барқарор ривожланиш тамойилларига асосланган тадбиркорлик субъектларини бошқариш тизимини куришлари керак, айнан шундай бошқарув унинг молиявий барқарорлигини, рақобатбардошлигини, бозорда самарали ишлашини таъминлашга, атмосферага зарарли чиқиндиларни камайтиришга йўналтирилган ишлаб чиқаришни ташкил этишга ёрдам беради. маҳсулот ишлаб чиқаришнинг моддий зичлиги,

ходимларнинг иш жойларини яхшилаш ва аҳолининг ижтимоий даражасининг ўсиши. Айнан барқарор ривожланишнинг фаол механизми корхоналарга атроф-муҳитдаги ўзгаришларга осонгина мослашиш ва доимий ривожланиш имконини беради. Ижтимоий-иқтисодий тизимни (шу жумладан корхоналарни) барқарор ривожлантириш деганда биз унинг ҳар томонлама ривожланиши ва бозор мавқеини мустаҳкамлашни таъминлаган ҳолда ташқи ва ички муҳитнинг ўзгарувчан шароитларига мослаша олиш қобилиятини тушунамиз. Барқарор ривожланиш, бир томондан, корхонанинг ўзига хос хусусиятлари ва унинг ресурс салоҳиятидан фойдаланиш даражаси сифатида, иккинчи томондан, ташқи муҳит хусусиятларининг йиғиндиси сифатида тавсифланади. Тадбиркорликнинг барқарор ривожланиши кўп жиҳатдан унинг ихтиёридаги ресурслардан қанчалик самарали фойдаланилишига боғлиқ бўлиб, уларнинг жами ресурс салоҳиятини ташкил қилади [1]. “Ресурс” тоифаси (франсузча ресурс - восита, таъминот, даромад манбаи) универсал, фанлараро ва кўп қиррали хусусиятга эга. Тадбиркорлик ресурслари деганда товарлар, хизматлар ва бошқа кадриятларни яратиш жараёнида фойдаланиладиган табиий, моддий-техника, меҳнат, молиявий, ахборот, вақтинчалик кучлар ва имкониятлар мажмуи тушунилиши керак [2]. Бошқача қилиб айтганда, тадбиркорнинг ресурслари: мулк ва пул маблағлари, захиралар ва хом ашё манбалари, материаллар, ишчи кучи ва бошқалар. Этимологик маънода “салоҳият” атамаси мавжуд ва сафарбар этилиши, ҳаракатга келтирилиши, муайян мақсадларга эришиш, режани амалга ошириш, қандайдир муаммоларни ҳал қилиш учун фойдаланиладиган воситалар, захиралар, манбалар, шахс, жамият, маълум бир минтақадаги давлат. Корхона салоҳиятини шакллантириш - бу белгиланган мақсадларга мувофиқ, унинг хусусиятлари ва хусусиятларини талаб даражасида ўзгартириш орқали корхонанинг бозор имкониятларини таъминлаш бўйича чоратадбирларни амалга ошириш жараёнидир [3]. Иқтисодий адабиётларда “корхонанинг ресурс салоҳияти” тушунчасини талқин қилишга турлича ёндашувлар мавжуд. Шунини таъкидлаш керакки, ушбу концепциянинг моҳияти бўйича қарашлар доираси жуда кенг: уни йиллик ишлаб чиқариш ҳажми сифатида ўта тор тушунишдан тортиб, ижтимоий-иқтисодий тизим каби умумий категорияларгача. Бу салоҳиятнинг қиймати тадбиркорнинг ихтиёридаги айрим турдаги ресурслар (эр, моддий ва меҳнат) ҳажми билан белгиланади. Т.А.Ашимбаев ўз асарида корхонанинг ресурс салоҳияти моддий, номоддий, меҳнат ва молиявий ресурслар йиғиндиси, хусусан, корхона ишчиларининг ушбу ресурслардан ўз олдига қўйилган вазифаларни бажариш ва корхонанинг жорий мақсадларига эришиш учун самарали фойдаланиш қобилияти эканлигини таъкидлайди. ва стратегик мақсадлар [4]. Тадбиркорнинг барқарор ривожланиши нуктаи назаридан ресурс салоҳиятини шартли равишда ички ва ташқи таркибий қисмларга бўлиш мумкин (1-расм).

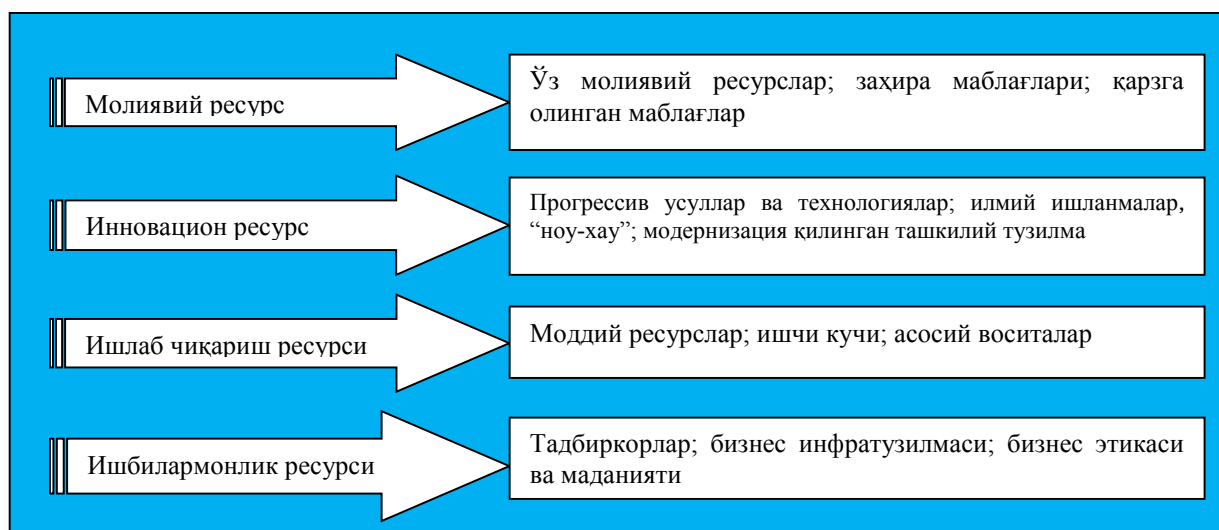

1-расм. Тадбиркорликнинг ресурс салоҳиятининг тузулмаси[1].

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

“Ресурс салоҳияти” моддий ва номоддий воситалардан ташқари, ходимнинг, жамоанинг, умуман тадбиркорнинг мавжуд ресурслардан самарали фойдаланиш қобилиятини ўз ичига олади.

Ресурс салоҳиятининг ички компоненти таркибида қуйидаги элементларни ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқдир (2-расм).

2-расм. Тадбиркорнинг ресурс салоҳиятининг элементар таркиби

Тез ўзгарувчан ташқи муҳитнинг замонавий иқтисодий шароитида тадбиркорликнинг ресурс салоҳиятидаги ресурслар турларининг нисбати ўзгаради. Тадбиркорнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш катта аҳамиятга эга бўлиб, бу ходимларнинг номоддий активлари ва қобилиятлари тўплами сифатида тушунилиши керак, масалан, тегишли билим, тажриба, касбий кўникмалар, шунингдек, барқарор алоқалар ва муносабатлар, ташқи ҳамкорлар.

Бозор салоҳияти мавжуд ресурслардан максимал даражада фойдаланиш, давлат органлари билан самарали ҳамкорлик қилиш, шунингдек интеллектуал мулкдан максимал даражада фойдаланиш ҳисобига корхонанинг товарлар ва хизматлар бозоридаги рақобатбардош мавқеини мустаҳкамлаш қобилиятини назарда тутати. Бошқарув салоҳияти тадбиркорлик субъектлари раҳбариятининг бошқарув имкониятларини ўзгарувчан ташқи омилларга оптималлаштиришни ўз ичига олади, шу билан бирга бошқарувнинг самарадорлиги ва мослашувчанлигига алоҳида эътибор берилади.

Тадбиркорнинг молиявий ресурслари ресурс салоҳиятининг асосий элементларидан бири бўлиб қолади - булар корхона ихтиёридаги маблағлар бўлиб, жорий харажатларни амалга ошириш, молиявий мажбуриятларни бажариш ва ходимларни иқтисодий рағбатлантириш учун мўлжалланган. - мақсадли маблағлар йиғиндиси. Молиявий ресурслар, шунингдек, ноишлаб чиқариш соҳаси объектларини сақлаш ва ривожлантириш, истеъмол қилиш, жамғариш, махсус захира фондларига ва бошқаларга йўналтирилади.

Инновацион ресурслар деганда инновацион фаолият имкониятларини таъминлашга кодир ресурслар тушунилади. Инновацион ресурсларга қуйидагилар киради:

- 1) корхонанинг асосий маҳсулот турларининг янги технологик ва ташкилий даражаси;
- 2) ташкилий тузилмалар ва бошқарув тизимларининг инновацион жараёни ривожлантириш вазифасига мувофиқлиги;
- 3) номоддий активлар нуктаи назаридан корхона эга бўлган кодланган билимлар патентлар, ноу-хау, прототиплар, компьютер дастурлари ва бошқалар билан ифодаланади;
- 4) тугалланмаган инновацион лойиҳалар шаклидаги илмий-техникавий ишланмалар;
- 5) инновацион фаолиятни молиявий қўллаб-қувватлаш;

б) инновацион фаолият билан шуғулланувчи ташкилот ходимлари [5]. Корхонанинг ишлаб чиқариш ресурслари - бу корхонанинг ишлаб чиқариш (хўжалик) фаолиятида фойдаланиладиган жисмоний ва моддий шаклдаги ресурслар.

Ишлаб чиқариш ресурсларига қуйидагилар киради:

- моддий ресурслар - ресурс билан таъминлашнинг асоси бўлиб хизмат қилади ва хўжалик юритувчи субъект маҳсулот ишлаб чиқариш, хизматлар кўрсатиш мақсадида хўжалик фаолиятида фойдаланиш учун сотиб оладиган турли хил хом ашё, материаллар, ёкилғи, энергия, бутловчи қисмлар ва ярим тайёр маҳсулотларни ўз ичига олади. ва ишларни бажариш;

-асосий воситалар - ишлаб чиқариш сиклларида кўп марта иштирок этувчи, ўзининг табиий шаклини сақлаган ва эскириши натижасида амортизатсия ажратмалари шаклида ўз қийматини аста-секин яратилган маҳсулот ёки хизматларга ўтказадиган ишлаб чиқариш, моддий бойликлар йиғиндисидир;

- меҳнат ресурслари - жамиятнинг асосий ишлаб чиқарувчи кучи бўлиб, у аҳолининг товар ва хизматлар ишлаб чиқариш учун жисмоний ва интеллектуал имкониятларига эга бўлган меҳнатга лаёқатли қисмини ўз ичига олади.

Ресурс салоҳиятининг муҳим таркибий қисми ахборот ресурслари бўлиб, улар корхонадаги барча иқтисодий жараёнларнинг ахборот хавфсизлиги даражаси, ахборот оқимларини йиғиш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш самарадорлиги, илғор ахборот технологияларининг мавжудлиги билан тавсифланади [6].

Эскирганлар ўрнига янги ахборот ресурсларидан фойдаланиш радикал характердаги ҳаракатларни кўзғатиши, меҳнат унумдорлигини сезиларли даражада ошириши, шунингдек, компаниянинг бошқа ресурсларидан фойдаланишни яхшилаши ва ҳоказо. Ахборот - бу илмий-техникавий фаолият натижасида олинган ва тўпланган ва тўплаш, амалга ошириш ва кўпайтириш учун мос шаклда тақдим этилган ғоялар ва билимларга асосланган махсус ресурс. Ахборот ресурсларига қуйидагилар киради: файллар, маълумотлар базалари, ғоялар ва билимлар.

Тадбиркорлик иқтисодий ресурс сифатида бугунги иқтисодиётда ҳам ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Тадбиркорлик ресурси (тадбиркорлик салоҳияти, тадбиркорлик қобилияти, тадбиркорлик) - бу иқтисодий фаолият учун асосий иқтисодий ресурсларнинг ўзаро таъсирини самарали ташкил этишга қодир бўлган одамларнинг тадбиркорлик қобилиятларини ташкил этишнинг махсус механизми. Ушбу ресурс менежмент соҳасида, яъни корхона ва ташкилотлар фаолиятини бошқаришда амалга оширилади.

Тадбиркорлик салоҳияти маъносининг ўзига хослиги шундаки, у туфайли корхонанинг бошқа ресурслари - молиявий, ахборот, ишлаб чиқариш, инновацион ўзаро таъсир ўтказиш имкониятига эга. Тадбиркорлик ресурсига унинг ташувчилари – тадбиркорлар, тадбиркорлик инфратузилмаси (бозор институтлари) ва тадбиркорлик маданияти киради. Айрим олимлар корхонанинг ресурс салоҳияти таркибида табиий ресурсларни алоҳида ажратадилар. Ишлаб чиқаришнинг таркиби ва тузилиши, фойда миқдори табиий имкониятларга боғлиқ.

Табиий салоҳиятнинг муҳим таркибий қисми экологик потенциал бўлиб, у табиий ресурслар, шароитлар, ҳодисалар ва жараёнлар тизимидир. Бир томондан, у жамият ҳаётий фаолиятининг ҳудудий-ресурс базаси бўлса, иккинчи томондан, антропоген таъсир объекти сифатида унга қарши туради.

Бундан ташқари, маркетинг ресурсларини корхонанинг ресурс салоҳиятига киритиш тўғрисида кенг тарқалган фикр мавжуд. Маркетинг салоҳияти корхона маҳсулотининг бозорда доимий рақобатбардошлигини таъминлаш учун масъул бўлган корхона умумий ресурс салоҳиятининг ажралмас қисмидир. Корхонанинг ишлаб чиқариш, молиявий, ахборот ва бошқа имкониятларидан фойдаланиш самарадорлиги унинг ривожланиш даражасига боғлиқ. Маркетинг ресурслари - талабни ўрганиш, маҳсулот, нарх, алоқа ва сотиш сиёсати соҳасида самарали маркетинг фаолиятини амалга ошириш туфайли маркетинг тизимининг доимий рақобатбардошлигини, ўз маҳсулотининг бозордаги иқтисодий ва ижтимоий

холатини таъминлаш қобилиятидир. , шунингдек, режалаштириш ва товарлар сифатини назорат қилишни ташкил этиш, бозордаги рақобатчилар ва истеъмолчиларнинг хатти-ҳаракатлари. Ҳозирги вақтда ресурсларнинг чекланганлиги муаммоси мавжуд. Шу муносабат билан иқтисодий ўсиш захираларини аниқлаш мақсадида корхонанинг ресурс салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини мунтазам таҳлил қилиш ва баҳолашни амалга ошириш зарурати туғилади. Бундай баҳолаш жараёнида ресурсларнинг янада ўсишига ва қўпайишига олиб келадиган энг самарали бошқарув усуллари танлаш имконияти мавжуд. Ўз навбатида, ресурс салоҳиятидан фойдаланишни ошириш, инновацияларни рағбатлантириш ҳамда давлат ва хусусий молиялаштириш ҳисобидан илмий-тадқиқот ва ишланмалар билан шуғулланувчи ходимлар сонини сезиларли даражада ошириш барқарор ривожланишнинг муҳим омили ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Сердак С. Э. Принципы эффективного управления ресурсами хозяйствующих субъектов. Академическое обозрение. 2008. №2. С. 83-88.
2. Бугас Н. В. Анализ и оценка деловой активности предприятий. Государственное управление: усовершенствование и развитие. 2017. №2.
3. Драчева О. А. Роль и значение ресурсного потенциала предприятия. Символ науки. 2016. No 8. С. 96–98.
4. Ашимбаев Т. А. Экономический потенциал и эффективность его использования. АН КазССР, Ин-т экономики. Алма-Ата: Наука КазССР, 1990. С. 256
5. Сущность и структура экономического потенциала предприятия. Экономика и правительство. 2018. № 4. С. 22-25
6. Драчева О. А. Роль и значение ресурсного потенциала предприятия. Символ науки. 2016. No 8. С. 96–98

ЗНАЧИМОСТЬ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

THE IMPORTANCE OF COMPETITIVENESS

RAQOBATBARDOSHLIKNING AHAMIYATI

Алиева Эльнара Аметовна

д.э.н. (PhD) старший преподаватель кафедры «Экономика», Наманганского инженерно-технологического института

Рахматхонов Саидодилхон Расулхон угли

студент 4-курса экономического факультета, Наманганского инженерно-технологического института

Аннотация

В статье рассматривается значимость конкурентоспособности в развитии и повышении экономического роста. Описываются меры, осуществляемые государством в целях стимулирования и повышения конкурентоспособности. Описываются перспективные направления деятельности в результате нового взгляда на значимость конкурентоспособности в современных условиях деятельности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, устойчивость, эффективность, меры, стимулирование, указ, критерии, стратегия, приоритетные направления, стратегия голубого океана, перспективы

The article discusses the importance of competitiveness in the development and increase of economic growth. The measures implemented by the state in order to stimulate and increase competitiveness are described. Promising areas of activity are described as a result of a new look at the importance of competitiveness in modern business conditions.

Key words: competitiveness, sustainability, efficiency, measures, incentives, decree, criteria, strategy, priority areas, blue ocean strategy, prospects

Maqolada iqtisodiy o‘shishni rivojlantirish va oshirishda raqobatbardoshlikning ahamiyati muhokama qilinadi. Raqobatbardoshlikni rag‘batlantirish va oshirish maqsadida davlat tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tavsiflangan. Faoliyatning istiqbolli yo‘nalishlari zamonaviy biznes sharoitida raqobatbardoshlikning ahamiyatiga yangicha qarash natijasida tavsiflanadi.

Kalit so‘zlar: raqobatbardoshlik, barqarorlik, samaradorlik, chora-tadbirlar, rag‘batlantirish, farmon, mezon, strategiya, ustuvor yo‘nalishlar, moviy okean strategiyasi, istiqbollar

В современных условиях перехода на инновационный тип развития и широкомасштабную цифровизацию всех отраслей, конкурентоспособность является важным условием осуществления эффективной деятельности, обеспечения устойчивого экономического роста, задающего вектора развития, преодоления экономических кризисов, выхода на новые секторы рынка, быстрого реагирования к изменяющимся условиям среды.

Конкурентоспособность стимулирует инновационную активность предприятий, внедрению высокотехнологичных, ресурсосберегающих технологий и прогрессивных идей, привлечению инвестиций и разработке эффективных стратегий. Важным значением в повышении конкурентоспособности имеет осуществляемая государственная политика.

Улучшение и повышение конкурентоспособности, экспортного потенциала экономики, завоевание места в цепочке создания добавленной стоимости международного производства. является основными приоритетными направлениями и задачами

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

государственной политики. В Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Узбекистана в 2017—2021 годах в рамках третьего развития и либерализация экономики были установлены следующие мероприятия повышения конкурентоспособности национальной экономики за счет углубления структурных преобразований, модернизации и диверсификации ее ведущих отраслей: [1]

обеспечение сбалансированности и устойчивости национальной экономики, увеличение в ее структуре доли промышленности, сферы услуг, малого бизнеса и частного предпринимательства;

проведение активной инвестиционной политики, направленной на модернизацию, технического и технологического обновления производства, реализации проектов производственной, транспортно-коммуникационной и социальной инфраструктуры;

дальнейшая модернизация и диверсификация промышленности путем перевода его на качественно новый уровень, направленного на опережающее развитие высокотехнологичных обрабатывающих отраслей, прежде всего по производству готовой продукции с высокой добавленной стоимостью на базе глубокой переработки местных сырьевых ресурсов;

создание эффективной конкурентной среды для отраслей экономики и поэтапное снижение монополии на рынках товаров и услуг;

освоение выпуска принципиально новых видов продукции и технологий, обеспечение на этой основе конкурентоспособности отечественных товаров на внешних и внутренних рынках;

продолжение политики стимулирования локализации производства и импортозамещение, прежде всего потребительских товаров и комплектующих изделий, расширение межотраслевой промышленной кооперации;

сокращение энергоемкости и ресурсоемкости экономики, широкого внедрения в производство энергосберегающих технологий, расширение использования возобновляемых источников энергии, повышение производительности труда в отраслях экономики;

создание новых и повышение эффективности действующих свободных экономических зон, технопарков, малых промышленных зон;

ускоренное развитие сферы услуг, повышение роли и доли услуг в формировании валового внутреннего продукта, кардинальное изменение структуры предоставляемых услуг, прежде всего за счет современных высокотехнологичных видов услуг;

ускоренное развитие индустрии туризма, повышение ее роли и вклада в экономику, диверсификация и улучшение качества туристских услуг, расширение туристской инфраструктуры;

либерализация и упрощение экспортной деятельности, диверсификация структуры и географии экспорта, расширение и мобилизация экспортного потенциала отраслей экономики и территорий;

дальнейшее развитие дорожно-транспортной инфраструктуры, внедрение информационно-коммуникационных технологий в экономику, социальную сферу, системы управления. В целях реализации задач, определенных в Указе Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № УП–60 «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы» [2], а также дальнейшего повышения конкурентоспособности и совершенствования системы поддержки экспортной деятельности был принят Указ Президента «О мерах по дальнейшему расширению экспортного потенциала субъектов предпринимательства» [3]. Реализуется программа «Новый Узбекистан - страна конкурентоспособной продукции» [5], направленная на отбор предприятий-экспортеров путем открытого конкурса, их превращение в ведущих экспортеров и всестороннюю поддержку. Предпринятые в Узбекистане меры по повышению конкурентоспособности производимой продукции, а также механизмы практического применения льгот, предоставляемых предпринимателям и экспортерам, позволили увеличить объем экспорта до 19,3 млрд долл. в 2022 году (21,6 млрд долл. в 2017 году). В рейтинге «Индекс

конкурентоспособности промышленности 2022» Узбекистан среди стран СНГ занял 4 место. В Топ-5 мирового рейтинга вошли Германия (0,416), Китай (0,369), Ирландия (0,347), Япония (0,325) и Республика Корея (0,324). В Стратегии «Узбекистан-2030» также намечены приоритетные направления повышения конкурентоспособности отечественной продукции и усиления экспортного потенциала национальной экономики, кардинальное увеличение в ее составе доли продукции с добавленной стоимостью [4]. Важно учитывать, что конкурентоспособность не является статичным показателем, она постоянно меняется под влиянием различных факторов, таких как технологические изменения, изменение потребительских предпочтений, политические и экономические события.

К основным факторам конкурентоспособности является:

- **инновационная активность** предприятия. Способность к постоянному развитию и внедрению новых идей, технологий и продуктов позволяет предприятию оставаться впереди конкурентов. Инновации могут быть связаны с процессами производства, улучшением качества продукции, а также с разработкой новых товаров и услуг;

- **качество** продукции. Клиенты всегда стремятся получить наилучшее качество за свои деньги, поэтому предприятия, предлагающие продукцию высокого качества, обычно имеют преимущество на рынке.

- **эффективность производства**. Чем более эффективно предприятие использует свои ресурсы, тем ниже его затраты на производство, что позволяет предлагать более конкурентоспособные цены и увеличивает его прибыльность.

- **гибкость и способность быстро** реагировать на изменения рыночной ситуации. Малый бизнес, способен быстро адаптироваться к новым требованиям клиентов или изменениям в экономической среде, имеют больше шансов на успех.

- **выбор стратегии конкурентоспособности**. Умение правильно позиционировать продукцию на рынке, привлекать и удерживать клиентов, а также эффективно использовать рекламу и продвижение товаров и услуг - все это важные компоненты успешной маркетинговой стратегии.

- **квалифицированные кадры**, составляющих инновационный потенциал предприятия. Предприятия обладающая высококвалифицированными и мотивированными сотрудниками, способными эффективно выполнять свои задачи, имеет преимущество на рынке.

Проблема сущности и важности конкурентоспособности привлекает внимание многих известных экономистов. Сегодня мнения авторов на счет значимости конкурентоспособности разошлись. Еще М. Портер говорил о том, что конкурентоспособность — это «свойство товара, услуги, субъекта рыночных отношений выступать на рынке наравне с присущими там аналогичными товарами, услугами или конкурирующими субъектами рыночных отношений». [13] Многие авторы (Таблица1) считают конкурентоспособность необходимым условием в завоевании потребителей и удерживать свои позиции на рынке.

Но есть мнения специалистов, ставившие под сомнение необходимость повышения конкурентоспособности. Калязина Е.Г. утверждает: «Конкурентоспособность как термин утрачивает свою значимость ввиду глобальных изменений потребительского спроса и широкого распространения новой управленческой парадигмы. ... Оглядываясь на сильных конкурентов, пытаясь укреплять свое положение, отвоевывая сотую часть доли рынка, безуспешно искать данные конкурентов для проведения бенчмаркинг-исследования – все это отнимает много времени, сил и не всегда повышает конкурентоспособность. а нужно ли стремиться ее повышать?» [16]

Позиция де Блока звучит так: «С моей точки зрения, конкуренция в общем и целом – полнейшая глупость, она не имеет ни малейшего смысла. Надо просто постараться понять, как лучше всего организовать дело, чтобы обеспечить пациентам лучший уход. Если делиться своими открытиями и распространять информацию как можно шире, тогда ситуация изменится к лучшему гораздо быстрее». [17]

Мнения авторов о конкурентоспособности

№	Автор	Цитата	Источник
1.	Ю.Б. Рубин	-способность применять совокупный конкурентный потенциал для борьбы с соперниками и достижениями конкурентных преимуществ	[6]
2.	Ф.Котлер	- способность предприятия или организации выдерживать конкуренцию по сравнению с аналогичными объектами на данном рынке.	[7]
3.	Иванова С. В	возможность предприятия вести экономическую борьбу с другими схожими предприятиями за потребителя	[8]
4.	Белоусова Д.С.	-это всесторонняя оценка предприятия, характеризующая его возможность в любой момент времени обеспечивать свои конкурентные преимущества и прибыльность, а также адаптироваться к постоянно изменяющимся условиям внешней среды.	[9]
5	Бурланков С.П.	-это многоаспектное понятие, означающее соответствие товара условиям рынка, конкурентным требованиям потребителей не только по своим качественным, техническим, экономическим, эстетическим характеристикам, но и по коммерческим и иным условиям его реализации (цена, сроки поставки, каналы сбыта, сервис, реклама). Так же профессор считает, что важной составной частью конкурентоспособности товара является уровень затрат потребителя за время его эксплуатации.	[10]
6	Фатхутдинова Р.А.	способность субъекта быть лидером на рынке, управлять своими конкурентными преимуществами, преимуществами управляемого объекта по достижению запланированных целей в соперничестве с конкурентами на конкретном рынке в данное время	[11]
7	Ярлыченко А.А.	соотношение цены и качества продукции, производимой фирмой, ведь именно эти два критерия являются самыми главными для любого покупателя, желающего приобрести для себя товар наиболее подходящий его желаниям.	[12]
8	Миронов М.Г.	Конкурентоспособность предприятия – способность прибыльно производить и реализовывать продукцию по цене не выше и по качеству не хуже, чем у любых других контрагентов в своей рыночной нише	[14]
9	Мазилкина Е.И., Паничкина Т.Г.	Конкурентоспособность организации – это относительная характеристика, отражающая степень отличия развития данной организации от конкурентов по степени удовлетворения своими товарами потребностей людей, а также возможности и динамику приспособления организации к условиям рыночной конкуренции	[15]
10	Портер М.	это «свойство товара, услуги, субъекта рыночных отношений выступать на рынке наравне с присущими там аналогичными товарами, услугами или конкурирующими субъектами рыночных отношений	[13]

«Стратегия голубого океана», автором которой являются Чан Ким и Рене Моборн, не требует повышения конкурентоспособности, а описывает способ развития бизнеса на основе прекращения конкурентной борьбы. Она сводит конкуренцию к минимуму, так как предусматривает выход предприятий на совершенно новые («голубые») рынки, никем еще не освоенные. [18] Действительно, конкуренция в бизнесе перестает играть ключевую роль, топ-менеджеры ищут молодых, креативных специалистов для разработки новых продуктов, новых технологий, которых нет ни у одного конкурента. Завоевать потребителя, не увеличивая свою долю на рынке и свое присутствие на нем, а создавая новый рынок с уникальным продуктом – вот девиз инновационных компаний. [16] Время не стоит на месте,

появились современные методы, технологии, инструменты управления и развития предпринимательства. Это влияет и на эволюцию подхода к значимости конкурентоспособности. Сегодня есть такие перспективные направления развития как виртуальная и дополнительная реальность; умные технологии; умная одежда; умные технологии в помощь медицине; 3D технологии; нейронет и так далее. Производство продукции, ориентированное на новые, современные потребности потребителей, обладающие полезными свойствами – основа создания и конкурентных преимуществ и выхода на новые рынки с уникальной продукцией.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан» от 07.02.2017 г. № УП-4947
2. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы» от 28 января 2022 года № УП–60
3. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему расширению экспортного потенциала субъектов предпринимательства» от 30.09.2022 г. № УП-228
4. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии «Узбекистан-2030»», от 11.09.2023 г. № УП-158
5. Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему расширению экспортного потенциала субъектов предпринимательства» от 30.09.2022 г.
6. Рубин Ю. Б. Теория и практика предпринимательской конкуренции: учебник. 6-е изд., перераб. и доп. М.: Маркет ДС, 2007.
7. Основы Маркетинга: учебное пособие [Текст]/Ф. Котлер. – М.: «Бизнес-книга», «ИМА-Кросс. Плюс», ноябрь 1995.- 702 с
8. Иванова, С.В. Сравнительная оценка конкурентоспособности предприятий торговли. Конкурентоспособность предприятий торговли [Текст]/С.В. Иванова //Российское предпринимательство.- 2010.- № 9-2.- С. 124-128
9. Белоусова Д.С. Понятие и сущность конкурентоспособности. Факторы, влияющие на конкурентоспособность [Текст] / Д.С. Белоусова // Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире.- 2016.- №15-2.- С.72-76
10. Бичоева, Д.С. Конкурентоспособность потребительских товаров и услуг и ее связь с конкурентоспособностью предпринимательских структур в целом [Текст] / Д.С. Бичоева//Актуальные проблемы экономики и права. - 2011.- №3 .- С.66-71
11. Фатхутдинов, Р.А Развитие конкурентных преимуществ объекта в конкурентоспособной экономике [Текст]/Р.А. Фатхутдинов // Современная конкуренция.- 2009- №6 (18).- С. 111-143
12. Ярлыченко, А.А. Расчет конкурентоспособности товара как один из подходов к оценке конкурентоспособности торговых сетей [Текст] / А.А. Ярлыченко //Актуальные проблемы экономики и права.- 2012.- №2.- С. 142-146
13. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
14. Миронов М.Г. Ваша конкурентоспособность. – М.: АльфаПресс, 2004.
15. Мазилкина Е.И., Паничкина Т.Г. Управление конкурентоспособностью. – М.: ОмегаЛ, 2007.
16. Калязина Е.Г. Актуальность конкурентоспособности организации в условиях современного рынка // Лидерство и менеджмент. – 2020. – Том 7. – № 1. – С. 21-32. – doi: 10.18334/lim.7.1.100009.
17. Лалу Ф. Открывая организации будущего/ Фредерик Лалу; пер. с англ. В. Кулябиной; [науч. ред. Е. Голуб]. – 2-е изд. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. – 432 с.] (Lalu, 2017).
18. Ким Чан В., Моборн Рене. Стратегия голубого океана. Пер. с англ. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 304 с

АГРОТУРИЗМ ЙЎНАЛИШИ СИФАТИДА ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

РАЗВИТИЕ БИЗНЕСА КАК НАПРАВЛЕНИЯ АГРОТУРИЗМА

DEVELOPMENT OF BUSINESS AS AN AGRO-TOURISM DIRECTION

Мусахонов Қазихон Абдулҳакимнинг ўғли

Наманган муҳандислик-технология институти мустақил тадқиқотчиси

Аннотация

Бугунги кунда агротуризм тадбиркорлиги молиявий фаровонлигини таъминлаш ва қишлоқларда хизмат кўрсатишни диверсификация қилишни, ривожлантиришни қишлоқ инфратузилмаси, қишлоқ аҳолисининг бандлиги, унинг даромадларини ўсиши алоҳида ахамият қаб этиди.

Калит сўзлар: агротуризм тадбиркорлиги, иқтисодий ривожланиш, диверсификация, умумлаштирилган модел, инновацион фаолият.

Сегодня важно обеспечить финансовое благополучие агротуристического бизнеса в селах, а также диверсифицировать и развивать сельские услуги, сельскую инфраструктуру, занятость сельского населения, рост его доходов.

Ключевые слова: агротуристическое предпринимательство, экономическое развитие, диверсификация, обобщенная модель, инновационная деятельность.

Today, it is important to ensure the financial well-being of the agrotourism business in the villages and to diversify and develop rural services, rural infrastructure, employment of the rural population, and the growth of its income.

Keywords: agrotourism entrepreneurship, economic development, diversification, generalized model, innovative activity.

Жаҳон агротуризм бозори ҳажми 2018 йилдаги 76,7 миллиард АҚШ долларидан 2022 йилгача ўртача йиллик ўсиш суръати билан 4 фоизга ўсди. 2022 йил охирига келиб, агро-қишлоқ туризм бизнесидан олинган соф даромад бутун дунё бўйлаб қарийб 89,8 миллиард АҚШ долларини ташкил этди. Future Market Insights томонидан эълон қилинган янги маълумотларга кўра, агро-қишлоқ туризм бозори 2023 йилда тахминан 91,6 миллиард АҚШ долларини ташкил этиши тахмин Бундан ташқари, ушбу ҳисоботда агро-қишлоқ туризмига бутун дунё бўйлаб талаб 2023 йилдан бошлаб 5,8 фоизга ташкил этишини прогноз қилмоқда [1]. Ушбу истикболли ўсиш суръатларига риоя қилган ҳолда, умумий бозор ҳажми, қиймати бўйича, 2033 йилга бориб 160,9 миллиард АҚШ долларига етиши кутилмоқда [2].

Агротуризмни ривожланиши қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш фаолиятини туризм билан бирлаштириши, фермерларга қўшимча даромад олиш ва қишлоқ хўжалигини жонлантириш, маҳаллий аҳолини иш билан таъминлаш имкониятлари бериши туфайли агротуризм бутун дунё бўйлаб муҳим аҳамият касб этмоқда. Агротуризм деҳқон хўжаликларини вертикал диверсификация қилиш стратегияси сифатида қаралади, бунда қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар қўшимча қийматга эга бўлиб, истеъмолчиларнинг кенгрок талаб ва эҳтиёжларини қондиради. Ўтказилган тадқиқотлар шуни таъкидлаш имконини берадики, агротуризм, бизнинг тушунчамиз бўйича, деҳқон (шахсий ёки фермер хўжалиги) хўжалигининг ўз имкониятларидан, биринчи навбатда, ўз турар жойлари базасидан фойдаланган ҳолда қишлоқ шароитида туристик хизматлар кўрсатиш бўйича ёрдамчи фаолиятининг бир тури бўлиб, бу агротуризм хизматларини

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

кўрсатувчи деҳқон хўжалигидир. Агротуризм фермер хўжаликларини белгилаш мезонлари қуйидагилардан иборат:

- агротуризм хизматларини кўрсатувчи субъектлар - шахсий деҳқон ва фермер хўжаликлари томонидан қишлоқ хўжалигини бошқариш;
- сайёҳликдан олинadиган деҳқончилик даромадларининг улуши ва турар жой базаси сифатида мезоннинг шахсий турар жойи;
- овқатланиш ва агрогастрономия, анъанавий агротуризмга янгилик киритиш, маҳсулотларини тўғридан-тўғри сотиш;
- қишлоқда дам олиш, фаол туризм ва агроспорт ҳамда экскурсиялар ва агрокўнгилочар тадбирларни режалаштириш;
- энг асосийси аҳолини соғломлаштириш ва агротерапия ҳамда маданий ва этнографик тадбирларни ўтказиш.

Хорижий тажрибаларни ўрганиш асосида фикримизча, агротуризм фаолияти билан шуғулланишнинг асосий шартлари сифатида қуйидагиларни келтириш ўринли:

- хўжаликнинг туристик ресурсларидан ташкил топган хўжалик салоҳиятини ва туристик хизматлар бозорини ўрганиш;
- агротуризм фаолиятини амалга ошириш учун кичик бошланғич молиявий база миқдорини белгилаш. Бу борада, биринчи навбатда ҳудуднинг жозибадорлиги, ҳудудий инфратузилманинг ҳолати ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти билан боғлиқ бўлган хўжалик муҳити назарда тутиш лозим. Агротуризмнинг ривожланиши қуйидаги асосий омиллар билан белгиланади:
- маълум бир ҳудуднинг табиий қадриятлари ва ресурслари (фермер хўжалиги, табиий шароит, ҳайвонлар дунёси, ўсимликлар дунёси, қишлоқ хўжалиги фаолиятининг табиати);
- маданиятнинг моддий кўринишлари (маданият уйлари, қишлоқ клублари, музейлар, табиат ёдгорликлари, ибодатхоналар, ушбу ҳудудга хос бўлган бошқа қизиқарли моддий маданият объектлари);
- маънавий-маданий мерос (агротуризм ривожланишининг муҳим жиҳати туристларнинг шу ҳудуднинг ўзига хос тили, анъаналари, маросимлари, урф-одатлари ва маданиятининг бошқа кўринишлари яшайдиган ҳудудга, қишлоққа қизиқишидир).

Бундан ташқари, агротуризм бизнесининг самарали фаолияти бир-бирини функционал равишда тўлдирадиган, сабаб-оқибат муносабатлари билан боғлиқ бўлган ҳамроҳлик жараёнларини рағбатлантирадиган кўплаб кўрсаткичларга асосланишини эътиборга оладиган бўлсак, таклиф этилаётган агротуризм тадбиркорлигини ривожлантиришнинг концептуал модели ана шу ижобий ўзгаришларни ҳар томонлама намоён этади (1-расм).

1-расм. Агротуризм тадбиркорлигини ривожлантиришнинг концептуал модели

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Хулоса қилиб айтганда, агротуризм асосан қишлоқда яшаш тажрибасига эга бўлмаган ва қишлоқда қишлоқ оиласи билан яшаш, ҳайвонлар билан бевосита алоқа қилиш, қишлоқ ишлаб чиқариш фаолиятида иштирок этиш, янги уй таомлари истеъмол қилиш хизматларидан фойдаланишни хоҳловчи шаҳар аҳолисига қаратилган.

1-жадвал

Аграр туризмни ривожлантириш учун Наманган вилояти туманлари мисолида туристик жозибадорлик даражасининг стандартлаштирилган кўрсаткичлари

№	Худудлар	Табиатни муҳофаза қилиш зоналари эгаллаган ҳудуд	Туристик объектлар сони	Ноёб табиий объектлар билан тўйинганлик	Атроф-муҳит сифати
		X1	X2	X3	X4
1	Наманган ш.	0,085903	0,857143	0,939759	0,991178
2	Давлатобод т.	0,035793	0,285714	0,496386	0,648434
3	Янги Наманган	0,085903	0,571429	0,549398	0,663873
4	Мингбулоқ т.	1,059467	0,571429	0,66506	0,725629
5	Косонсой т.	2,977962	2,285714	1,812048	1,491398
6	Наманган т.	0,572685	1,142857	0,679518	0,93251
7	Норин т.	0,15033	0,285714	0,59759	0,673136
8	Поп т.	1,458199	2	1,821687	1,537715
9	Тўрақўрғон т.	0,386562	0,571429	0,742169	0,759594
10	Уйчи т.	0,214757	0,285714	0,66506	0,852228
11	Учқўрғон т.	0,644271	0,857143	0,703614	0,991178
12	Чортоқ т.	1,360127	1,428571	1,619277	1,352448
13	Чуст т.	2,691619	1,142857	1,012048	1,105426
14	Янгиқўрғон т.	2,276423	1,714286	1,696386	1,275254

Наманган вилояти туманларининг туристик жозибадорлик даражасининг стандартлаштирилган кўрсаткичлари 1-жадвалда келтирилган.

Умумлаштирилган интеграл кўрсаткични аниқлаш учун омилларнинг даражалари тескари тартибда аниқланади: энг юқори даража - туристик жозибадорликка энг кам таъсир кўрсатадиган кўрсаткичга 10 балл берилади; энг паст - 1 балл - энг катта таъсирга эга.

Оғирлик факторини аниқлаш учун биз қийматни топамиз ($1 - W_i$). Оғирлик коэффиценти кўрсаткичнинг даражали баҳосининг умумий қийматини барча кўрсаткичларнинг даражали умумий баҳолари қийматининг йиғиндисига бўлиш йўли билан аниқланади:

$$W_i = R_i / \sum R_i \quad (1)$$

бу ерда: R_i - кўрсаткичнинг даражали баҳосининг умумий қиймати;

$\sum R_i$ - барча кўрсаткичларнинг даражали қийматлари йиғиндиси. Мутахассислар сўровининг якуний натижалари ва уларнинг туманнинг туристик жозибадорлиги даражасига таъсири бўйича кўрсаткичларни тортиш коэффицентлари 2-жадвалда келтирилган.

Агар тўпламнинг кўрсаткичлари олинган баҳога турли хил таъсир вазнига эга бўлса, у ҳолда интеграл кўрсаткич арифметик оғирлик билан аниқланади:

$$RTP_j = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{X_{ij}}{\bar{X}} * (1 - W_i)}{\sum \sum_{i=1}^n \frac{X_{ij}}{\bar{X}} * (1 - W_i)} = \frac{I_{RTR_{ij}}}{\sum I_{RTR_{ij}}}, \quad \text{бу ерда} \quad \sum W_i = 1 \quad (2)$$

бу ерда: RTP_j - туристик жозибадорлик даражаси;

X_{ij} -туманларнинг туристик жозибадорлик даражасининг стандартлаштирилган кўрсаткичлари;

$\bar{X}$ - стандартлаштирилган кўрсаткичларнинг ўртача қиймати;

n -туманларнинг туристик жозибадорлигининг таҳлил қилинган кўрсаткичлари сони;

W_i - кўрсаткичлар оғирлиги;

$I_{RTR_{ij}}$ - кўрсаткичларнинг қисман индекслари.

Туманларнинг туристик жозибадорлик даражасининг интеграл кўрсаткичи элементларини баҳолаш бўйича маълумотлар (ўн балли шкала бўйича)

Экспертлар	Кўрсаткичлар				
	X1	X2	X3	X4	$\sum R_i$
I	6	3	7	4	-
II	3	5	2	4	-
III	5	6	3	7	-
IV	4	5	7	5	-
V	5	3	4	6	-
VI	4	5	3	7	-
VII	2	6	5	3	-
Кўрсаткични даражали баҳолашнинг умумий қиймати, R_i	29	33	31	36	129
Оғирлик коэффициенти, W_i	0,2248	0,2558	0,2403	0,2791	1
$1-W_i$	0,7752	0,7442	0,7597	0,7209	-

Наманган вилояти ҳудудларининг туристик жозибадорлик даражасининг интеграл кўрсаткичларини ҳисоблаш натижалари 3-жадвалда келтирилган.

Биз туманларнинг туристик жозибадорлик даражасини қуйидаги шкала бўйича интеграл баҳолашни амалга оширамиз:

- < 0,1 - қониқарсиз даража (қизил рангда);
- 0,1-0,15 - қониқарли даража (кўк рангда);
- 0,16-0,2 - юқори даража (яшил рангда);
- > 0,2 - жуда юқори даража (қора рангда).

Туманларнинг туристик жозибадорлик даражасининг қисман индекслари ва интеграл кўрсаткичлари

№	Ҳудудлар	Рекреацион ресурслар эгашлаг ҳудуд	Туристтик объектлар сони	Ноёб табиий объектлар билан тўйинганлик	Атроф-муҳит сифати	Кўрсаткичларнинг қисман индексларининг умумий қийми	Туристтик жозибадорлик даражасининг интеграл кўрсаткичи
1	Наманган ш.	0,160456	0,242404	0,365293	0,718496	0,160456	0,242404
2	Давлатобод т.	0,081866	0,1236763	0,186375	0,366582	0,081866	0,1236763
3	Янги Наманган	0,104436	0,1577746	0,23776	0,467651	0,104436	0,1577746
4	Мингбулоқ т.	0,168696	0,2548533	0,384053	0,755396	0,168696	0,2548533
5	Косонсой т.	0,478306	0,7225875	1,088909	2,14178	0,478306	0,7225875
6	Наманган т.	0,18578	0,2806614	0,422945	0,831892	0,18578	0,2806614
7	Норин т.	0,09529	0,1439562	0,216936	0,426692	0,09529	0,1439562
8	Поп т.	0,380629	0,5750255	0,866539	1,7044	0,380629	0,5750255
9	Тўрақўрғон т.	0,137329	0,2074661	0,312643	0,614938	0,137329	0,2074661
10	Уйчи т.	0,112652	0,1701864	0,256464	0,50444	0,112652	0,1701864
11	Учқўрғон т.	0,178445	0,2695816	0,406248	0,799051	0,178445	0,2695816
12	Чортоқ т.	0,321607	0,4858586	0,732169	1,440106	0,321607	0,4858586
13	Чуст т.	0,3323	1,587987	0,756512	0,5020128	0,3323	0,5020128
14	Янгиқўрғон т.	0,388711	1,740587	0,884937	0,5872342	0,388711	0,5872342
	Ўртача қиймат	0,223322	0,497329	0,508413	0,847191	0,223322	0,337377

Ушбу баҳолаш Наманган вилоятининг ҳар бир маъмурий туманининг табиатни муҳофаза қилиш ҳудудлари ва улардаги туристик объектларга мувофиқ, шунингдек, атроф-

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

мухит сифати ва ноёб табиий объектларнинг бойлигига қараб ҳозирги туристик жозибадорлик даражасини ифодалайди. Олинган натижалардан кўриниб турибдики, Наманган вилоятининг аксарият туманлари туристик жозибадорликнинг қоникарли даражасига эга. Аммо, кўрсаткичларнинг қисман индексларининг умумий қиймати ва туристик жозибадорлик даражасининг интеграл кўрсаткичлари бўйича Косонсой, Поп, Чортоқ, Чуст ва Янгикўрғон туманлари бир вақтнинг ўзида жуда юқори даражага эришди.

Адабиётлар рўйхати

1. Agritourism Market: Global Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunity and Forecast 2023-2028. [marcgroup.com/agritourism-market#: ~:text = The % 20 global % 20 agritourism %, 11.3%25%20during%202023-2028.](https://www.marcgroup.com/agritourism-market#:~:text=The%20global%20agritourism%,11.3%25%20during%202023-2028.)
2. Why Agro-Rural Tourism will flourish? <https://www.hotelierindia.com/operations/agro-rural-tourism-flourishes-as-tourists-pursue-genuine-farm-life-experiences>

УДК: 338.48.:575.4

ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ БИЗНЕСА В РАЗВИТИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ

THEORETICAL ISSUES OF BUSINESS ENTITIES IN THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY

Абдулҳакимов Зухрали Турсуналиевич

Наманган муҳандислик-технология институти, Иқтисодиёт кафедраси доценти, PhD

Аннотация

Ушбу мақолада туризм индустриясини ривожлантириш, туризм ибораларига таърифлар ишлаб чиқиш ва у орқали тадбиркорлик фаолиятини жадал ривожлантириш масалаларига эътибор қаратилган бўлиб, туризм ривожлантиришнинг назарий масалаларига эътибор қаратилган бўлиб, хорижий олимлар фикрларини ўрганган ҳолда муаллиф ишланмалари тайёрланган.

Калит сўзлар: туризм, туризм индустрияси, тадбиркорлик фаолияти, мультипликатив самара, туристик-рекреатсион тизимлар, мажмуалар, минтақалар, кластерлар.

Эта статья посвящена развитию индустрии туризма, быстрое развитие туризма и развитие туризма сосредоточено на развитии развития бизнеса, с изучением мнений иностранных ученых, разработок.

Ключевые слова: Туризм, индустрия туризма, предпринимательская деятельность, эффекты мультипликаторов, туристические системы, комплексы, регионы, кластеры.

This article focuses on developing the tourism industry, the rapid development of tourism, and the development of tourism is focused on the development of business development, with studying the opinions of foreign scientists, developments.

Key words: Tourism, tourism industry, entrepreneurial activity, cartoonist effects, tourist-recreational systems, complexes, regions, clusters.

XXI асрда дунё хўжалиги ўзига хос бўлган қарама-қаршиликлар, турли санкцияли ривожланишлар кўпайган даврда туризм индустриясини ривожлантириш, у орқали мамлакат минтақаларида тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш, ҳар бир минтақа учун хос бўлган

хусусиятларни ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Шу билан бирга туризм дунё иқтисодиётининг етакчи тармоқларидан бири сифатида майдонга чиқмоқда. Бундан ташқари туризм индустрияси алоҳида стратегик тармоқ сифатида ривожланаётган ва ривожланган мамлакатлар иқтисодиётига ўз таъсирини ўтказиб келмоқда, шу сабабдан мамлакат минтақаларида туризм индустриясини ривожлантириш орқали туризмга ихтисослашган тадбиркорлик субъектларини ташкил этишга катта эътибор берилмоқда. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, туризмнинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти унинг мультипликатив самарасига асосланади. Таниқли польшалик олим Ирена Енджейчик таъкидлашича: мультипликатив самара туфайли туризмда яратилган янги битта иш ўрни туризм билан боғлиқ бошқа тармоқ ва соҳаларда янги етти та иш ўрнини яратади [1]. Биз шу юқоридаги фикрдан келиб чиққан ҳолда мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш, янги иш ўрнларини яратишда туризм соҳаси катта имкониятларга эга деб ҳисоблаймиз. Шундан келиб чиққан ҳолда, дунё миқёсида ва Ўзбекистон республикаси минтақалари ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаларини оширишда, тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишда туризм индустрияси ўрни белгилаб олиш, ривожланишининг амалий жиҳатдан тадқиқ этиш бўйича назарий-методик асосларини илмий жиҳатдан тадқиқ этиш имкониятларини оширишдан иборат. Бундан ташқари туристик-рекреатсион тизимлар, мажмуалар, минтақалар, кластерлар фаолиятига оид илмий тадқиқотлар кўпчиликти ташкил этмайди. Туризм халқаро муносабатларни тартибга солишчи, уларни ривожланишини таъминловчи асосий омил сифатида майдонга чиқади, XX асрда туризм замонавий инсоннинг одатий ҳаётига кириб келди. Бу эса ўз навбатида, мамлакат минтақаларининг туризм фаолиятини шакллантириш орқали минтақаларнинг туристик манзарасини шакллантириш, туризмдан фойдаланишни кўрсатувчи таъсирчан ва инновацион рекламаларни ишлаб чиқиш, туристларни юқори даражада хавфсизлигини таъминлаш ишларини ташкил этилишида соҳани ҳар томонлама давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини ишлаб чиқишни тақазо этади. Ҳозирги кунда қўллаб давлатлар мамлакатни ривожлантириш дастурларини белгилашда туристик объектлардан самарали фойдаланиш йўллари ҳисобга олмоқда. Масалан: Бир қатор хорижий давлатларда (АҚШ, Германия, Франция, Испания, Италия, Хитой Халқ Республикаси, Корея, Саудия Арабистони, Бирлашган Араб Амирлиги ва бошқалар) нефть савдосидан кўра, 2030 йилларга бориб туризмдан кўпроқ даромад олишни режалаштирмоқда. Бунга эришиш мақсадида бу давлатларда узоқ муддатли соҳани ривожлантириш дастурлари ишлаб чиқилмоқда. Л.А. Акимов фикрича туризм - рекреатсиянинг турли-туман кўриниши, дам олишнинг актив турларидан бири, танишув фаолияти орқали инсоннинг меҳнат қилиш қobiliятини қайта тиклаш жараёнларига айтилади, деб таъриф берган [2]. Туризм - ижтимоий-иқтисодий жараёнларга ўзининг мураккаб тизим эканлиги билан ажралиб туради ва мураккаб мужмуаларнинг ўзаро алоқадорлик ва ўзаро боғлиқликдаги фаолияти тушунилади. Туризм кейинги юз йилликда катта ўзгаришларга учради. Бундай катта ўзгаришлар асосан туристик таълаб ва саёҳатдан қониқиш ҳисси билан узвий боғлиқ. 1937 йилда Бирлашган Миллатлар Ташкилотида статистик мақсадларни ҳисоблашда “халқаро турист” тушунчасидан фойдаланишни таклиф этди [3]. Бу эса туризм соҳасини ўрганишга ва таҳлил қилишга олиб келди. Олдинги даврларда туризм керакли тармоқ сифатида эътибор қаратишмаган эдилар, аммо у ривожланишдан тўхтаб қолмади ва иқтисодиётдаги ўзининг муносиб ўрнини кўрсата олди. 1980 йилларда туризм тўғрисида аниқ тассавурлар пайдо бўлди ва унинг иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари билан узвий боғлиқлиги ўрганилди. Шунда иқтисодчилар туризм иқтисодиётни (дунё ва миллий иқтисодиётни) ривожлантиришдаги ролини ва аҳамиятини тушундилар. Туризм иқтисодиётни локомотиви сифатида майдонга чиқди. Австрия, Канада, АҚШ, Франция, Испания, Швеция, Буюк Британия каби давлатлар биринчилардан бўлиб туризм қобиғида иқтисодий ислохотларни бошладилар. Туризм XX асрнинг феномени сифатида тарихда қолди. У орқали маданият, иқтисодиёт, сиёсат, ижтимоий соҳалар гуллаб яшнади. Бутун жаҳон туризм ва саёҳатлар кенгаши (WTTC) маълумотларига кўра замонавий дунё хўжалигидаги энг соҳалардан биридир, дунё ЯИМ 10,3 % ини ташкил этади ва унда 260

миллиондан ортиқ иш ўринлари мавжуд. Туризм – жисмоний шахснинг доимий истиқомат жойидан соғломлаштириш, маърифий, касбий-амалий ёки бошқа мақсадларда борилган жойда ҳақ тўлананадиган фаолият билан шуғулланмаган ҳолда узоғи билан бир йил муддатга жўнаб кетиши (саёҳат қилиши). Турист – Ўзбекистон Республикаси ҳудуди бўйлаб ёки бошқа мамлакатга саёҳат қилувчи жисмоний шахсдир [4]. М.А. Морозов, Н.С. Морозова, Г.А. Карпова, Л.В. Хореваларнинг “Экономика туризма” дарслигида бугунки кунда туризм дунё хўжалигида ва алоҳида мамлакатларнинг иқтисодиётида асосий роль ўйнаб, иқтисодий мажмуаларни ривожланиши, балки иқтисодий ўсишнинг ўзига хос катализаторидир деб таъриф бериб ўтганлар [5]. Н.Н. Егоров, И.А. Морова, Н.Я. Полянская лар ўзларининг “Перспективы развития туристического рынка Республики Саха (Якутия)” монографияларида “Туризм” сўзи латинчада *tour* айлана бўйлаб ҳаракат деган маъносини англатади. Туризм тушунчаси 1830 йилда француз В.Жекмо томонидан қўлланилган. *Tour* сўзининг таржимаси саёҳат бошлаган жойга қайтиб келиш маъносини англатади деб таъриф бериб ўтган [6]. 1980 йилда Манила декларацияда туризм – шундай фаолиятки, халқлар ҳаётида муҳим аҳамият касб этувчи фаолиятдир. Туризм давлатларнинг ҳаётидаги ижтимоий, маданий, маърифий ва иқтисодий соҳаларга, уларнинг халқаро муносабатларига бевосита таъсир қилганлиги туфайли халқлар ҳаётида муҳим аҳамиятга эга бўлган фаолият сифатида тушунилади [7]. Б.Ш. Сафаров фикрига кўра, туризмга уч хилдаги умумий таъриф берилмоқда. Биринчиси, тор маънодаги таъриф бўлиб, унга биноан бу тушунча туристик корхоналар фаолияти билан чегараланади. Иккинчиси, бир ёклама истёъмолчига қаратилган бўлиб, бу таърифга биноан бу тушунча туризм фаолияти доимий истиқомат қилиш жойидан ташқарида ва ишлаб чиқариш ташвишларидан ҳоли ҳолатда хизмат ва товарларни истёъмол қилиш жараёни сифатида тушунилади. Учинчисига кўра эса, туризм тушунчаси жамиятда инсонларнинг истиқомат қилиш жойидан ташқарида бўш вақтидан фойдаланиши ва бунинг учун зарур бўлган хизмат ва товарлар турларини қайта ишлаш шартлари билан боғлиқ бўлган муносабатлар мажмуасини ифодалайди деб ҳисоблайди [8]. Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, туризм фаолиятини ривожлантиришда тадбиркорлик субъектлари ўрни, роли аниқлаш бўйича назарий масалаларга эътибор қаратган. Бундан ташқари туристик фаолиятда кўплаб тадбиркорлик субъектларини ташкил этиш мумкин, бунинг учун дастлаб туризм ибораси моҳиятини чуқур англаб олишимиз, туризмни имкониятларини баҳолаб олишимиз керак бўлади. Шу билан бирга туризм индустрияси соҳасида илмий тадқиқотлар олиб борган кўплаб тадқиқотчилар илмий тавсиялари, улардаги назарий масалалар бўйича муаллиф қарашлари баён этилган.

Адабиётлар рўйхати

1. Алимова М.Т. Худудий туризм бозорининг ривожланиш хусусиятлари ва тенденциялари (Самарқанд вилояти мисолида). Иқт.фан.док.илм.дара.олиш учун ёзил. Дисс. – Самарқанд.2017 й. 17 б.
2. Александрова А.Ю. Международный туризм. М.,2005 г. 54 с
- 3.Международные рекомендации по статистике туризма. ЮНВТО Статические документы. Серия М № 83, Мадрид, Нью-Йорк, 2008 г
- 4.Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси: Ўзбекистон туризм. Т.2018 йил. 15-16 б
- 5.Морозов М. А, Морозова Н. С, Карпова Г.А, Хорева Л.В. “Экономика туризма” учебник. М. 2014 г. 98 с
- 6.Егоров Н. Н, Морова И.А, Полянская Н.Я. “Перспективы развития туристического рынка Республики Саха (Якутия)” монография. Санкт-Петербург.2014 г.10 с
- 7.Менеджмент туризма. Туризм как вид деятельности: учебник. М.: Финансы и статистика, 2004 г. 55 с
- 8.Сафаров Б.Ш. “Минтақавий туризм хизмат бозорининг иқтисодий механизмини такомиллаштириш” иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тайёрлаган диссертацияси Самарқанд. 2011 й 21 б

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKDA AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISH ORQALI QAMBAG‘ALLIKNI QISQARTITISH

СОКРАЩЕНИЕ БЕДНОСТИ ЗА СЧЕТ ПОВЫШЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В МАЛОМ БИЗНЕСЕ И ЧАСТНОМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ

REDUCTION OF POVERTY THROUGH INCREASE INCOMES OF THE POPULATION IN SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP

Muhammadjonov Bobirmirzo Botirjon o‘g‘li
e-mail: bobur17083@gmail.com

Soliyev Farrux Elmurod o‘g‘li
e-mail: fsoliyev96@gmail.com
Namangan muhandislik-texnologiya instituti
“Iqtisodiyot” kafedrası assistentlari

Annotatsiya

Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik orqali aholi daromadlarini oshirish oilaviy biznes natijasida kambag‘allikni qisqartirish yoritilgan. Jahon tajribasiga ko‘ra, rivojlangan mamlakatlarda aholi bandligini ta‘minlash va ishsizlikning kamaytirish borasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka ustuvorlik qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik, kambag‘allik, ishchi kuchi, iqtisodiy resurs, import, eksport, foyda, oilaviy biznes.

В данной статье освещается снижение уровня бедности в результате семейного бизнеса, увеличения доходов населения за счет малого бизнеса и частного предпринимательства. Согласно мировому опыту, в целях обеспечения занятости и снижения безработицы в развитых странах приоритет отдается малому бизнесу и частному предпринимательству.

Ключевые слова: Малый бизнес, семейный бизнес, бедность, рабочая сила, экономический ресурс, импорт, экспорт, прибыль, семейный бизнес.

This article highlights the reduction of poverty as a result of family business, increasing the income of the population through small business and private entrepreneurship. According to world experience, priority is given to small business and private entrepreneurship in order to provide employment and reduce unemployment in developed countries.

Key words: Small business, family business, poverty, workforce, economic resource, import, export, profit, family business.

Kichik biznes kapital taqchilligi sharoitida ko‘p mablag‘ talab etmaydigan xo‘jalik faoliyati sifatida resurslar aylanmasining yuqori sur‘atlarini ta‘minlaydi, iqtisodiyotni qayta qurish, iqtisodiy nobarqarorlik va resurslar cheklanganligi sharoitida iste‘mol bozorini shakllantirish va uni to‘ldirish muammosini tez hamda tejimli tarzda hal etadi. Kichik korxonalar iste‘mol talabining o‘zgarishiga darhol moslashadi va shu yo‘l bilan iste‘mol bozorida zaruriy muvozanatni ta‘minlaydi. Shu sababdan mamlakatimizda kichik biznesni rivojlantirish asosida yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholini, birinchi navbatda, yoshlarni ishga joylashtirish muammosiga g‘oyat katta e‘tibor berilmoqda.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2021 yildan sanoat sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik korxonalar uchun yagona soliq to‘lov stavkasi 7 foizdan 6 foizga kamaytirildi, moliyaviy, maishiy va boshqa xizmatlarni ko‘rsatayotgan mikrofirmalar va kichik korxonalar yagona soliq to‘lovidan 3 yil muddatga ozod etildi. Bunda mikrofirmalar va kichik korxonalar, nodavlat xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarni oladigan dividendlarining investitsiyalarga, avval olingan kreditlar uchun hisob-kitob qilishga yo‘naltiriladigan qismi 5 yil muddatga soliqlardan ozod etildi. Shuningdek, yagona soliq to‘lovi stavkasi borish qiyin bo‘lgan va tog‘li hududlardagi chakana savdo, ulgurji va chakana savdo faoliyatini yurituvchi korxonalar uchun 1 foizgacha pasaytirildi. Borish qiyin bo‘lgan va tog‘li hududlarda tadbirkorlik faoliyatini ro‘yxatdan o‘tkazish yig‘imi belgilangan stavkaning 20 foizi miqdorida, savdo korxonalaridan esa minimal oylik ish haqi miqdorida undirish belgilandi. O‘tgan yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini moliyaviy resurslar bilan ta‘minlash borasida ijobiy o‘zgarishlarga erishildi. Imtiyozli kredit stavkalari, masalan, biznesni boshlash uchun ajratiluvchi kredit stavkasi 5% dan 3% ga qadar pasaytirildi va h.k.

Jahon tajribasi ko‘rsatishicha, mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida, aholi bandligi va daromadini oshirishda eng asosiysi tadbirkorlikni rivojlantirish orqali mamlakatda kambag‘allikni qisqartirishda tadbirkorlik sohalari, jumladan, oilaviy biznes sohasi faoliyati muhim ahamiyat kasb etib, iqtisodiy hamda ijtimoiy muammolarni hal etishda yetakchi o‘rinni egallaydi. Xalqaro valyuta jamg‘armasining ma‘lumotlariga ko‘ra, “Bugungi kunda dunyoda 90,0 foiz korxonalar kichik va o‘rta biznesga tegishli bo‘lib, ular jahonning 63,0 foiz aholisini ish bilan ta‘minlamoqda. Yevropa Ittifoqi miqyosida kichik va o‘rta biznesning umumiy salmog‘i 99,8 foizni tashkil etgani holda, aholini uchdan ikki qismini ish bilan ta‘minlamoqda”[4].

O‘zbekistonda ham kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab- quvvatlash, barqaror rivojlanishini ta‘minlash, uning yalpi ichki mahsulot (YaIM)dagi, ishlab chiqarish va aholi bandligini ta‘minlashdagi ulushini oshirish, kredit resurslariga bo‘lgan ehtiyojni qondirish va qulay ishbiarmonlik muhitini yaratish kabi yo‘nalishlarda tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”da iqtisodiyotni rivojlantirish va erkinlashtirish, milliy iqtisodiyotning mutanosibliligi va barqarorligini ta‘minlash, uning tarkibida sanoat, xizmatlar ko‘rsatish sohasi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushini ko‘paytirish kabi ustuvor vazifalar belgilab berildi. Ushbu vazifalar kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik sub’ektlarining turli darajalarda rivojlanish omillari va tendentsiyalarini statistik usullarda baholash, statistik ko‘rsatkichlar tizimini ishlab chiqish, iqtisodiy rivojlanish strategiyalarining ekonometrik modellarini tuzish va statistik prognozlashning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish, bugungi kun talablari asosida o‘rganish va ulardan oqilona foydalanish dolzarb masalaga aylandi.

Hozirgi vaqtda dunyo mamlakatlarida kichik biznesning aksariyat qismi oilaviy korxona shaklida ish yuritmoqda. Yevropa davlatlari yalpi milliy mahsulotining 40- 50 foizini, Osiyo mamlakatlarida 65 foizdan 82 foizgachasini, Lotin Amerikasida

70 foizga yaqinini oilaviy biznes ishlab chiqaradi. AQSh iqtisodiyotida uning ulushi 95 foizdan ziyod miqdorni tashkil etadi. Rivojlangan davlatlar tajribasidan va avlodlarimiz an‘analaridan kelib chiqqan holda mamlakatimizda ham ushbu sohaga e‘tibor yildan-yilga ortib bormoqda.

Aholini tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish, hunarmandchilik, kasanachilik va tadbirkorlik faoliyatining boshqa sohalarida bandligini ta‘minlash orqali ularning qo‘shimcha va barqaror daromad manbalari shakllanishiga shart-sharoitlar yaratish borasida “Hududlarda aholini tadbirkorlikka keng jalb qilish va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”[1]gi qarorlari bilan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 13 avgustdagi “Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlarini kuchaytirish, tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash borasidagi ishlarni tashkil qilish tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar, shuningdek, tadbirkorlik sub’ektlarining moliyaviy resurslar va ishlab chiqarish infratuzilmasidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish to‘g‘risida”[2] gi PF–5780-son Farmonida belgilangan vazifalarni izchil amalga oshirish hamda kichik biznes, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta‘minlash, xotin-qizlar va yosh

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

avlod tashabbuslarini qo‘llab- quvvatlashga qaratilgan bir qator vazifalar amalga oshirilgan bo‘lib, natijada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati milliy iqtisodiyotda o‘z o‘rniga ega bo‘lib bormoqda.

Tadqiqotda kam ta‘minlanganlik ulushini o‘rganilishi bevosita uning oqibatida yuzaga keladigan kambag‘allikni oldini olish va hech bo‘lmaganda qisqartirishdan iborat bo‘lgan maqsadga erishishdir. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mamlakatimizda kam ta‘minlangan oilada a‘zolar soni 7 kishidan iborat bo‘lib, oila boshlig‘ining o‘rtacha yoshi 50 yoshdan yuqori va u oliy ma‘lumotga ega emas. Jumladan, 11% kam ta‘minlangan oilaning boshlig‘i ishsiz, 93% holatlarda esa oliy ma‘lumotga ega emas va faqat 24% o‘rta maxsus ma‘lumotga ega. Kam ta‘minlangan uy xo‘jaliklarining 43% doimiy ish joyiga ega emas. 93% markaziy isitish tizimiga, 96% markaziy kanalizatsiya tizimiga va 66% markaziy suv ta‘minotiga ulanmaganligi aniqlangan bo‘lib, bunday tadqiqotlar O‘zbekistondagi kambag‘allikning yanada aniq tasvirini hamda unga qarshi kurash bo‘yicha asosiy chora- tadbirlar va tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatini beradi.

Respublikamizda tashkiliy- huquqiy shakli bo‘yicha faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar soni ko‘pligi bo‘yicha hisoblanganda 3- o‘rinni oilaviy korxonalar egallagan bo‘lib, ular 2022-yil 1-aprel holatiga ko‘ra jami tadbirkorlik subyektlarining 11,3 foiz ulushini tashkil etgan.

1- aprel holatiga oilaviy korxonalar soni:

2018- yilda – 12 695 ta, 2019- yilda – 18 634 ta, 2020- yilda – 30 904 ta, 2021- yilda – 45 932 ta, 2022- yilda – 54 026 tani tashkil etgan.

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, bugungi kunda respublikamizda jami band bo‘lganlarning 20 foizi davlat, 80 foizi nodavlat sohada mehnat qilmoqda. Bu natijalar esa, davlat korxonalariga nisbatan xususiy korxonalarda mehnat qilayotganlarni ortib borayotganligini ko‘rsatadi.

1-jadval

2020 yilning kichik tadbirkorlikning asosiy ko‘rsatkichlari [3]

Ko‘rsatkichlar nomi	O‘lchovi	2019 y	2020 y	(+;-)
Faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar soni	Birlik	289659	352167	62508
Yangi tashkil etilgan kichik korxona va mikrofirmalar	Birlik	30442	23320	-7122
YaIM	%	45,5	45,8	0,3
Sanoat	%	27,3	28,7	1,4
Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi	%	97,1	97,3	0,2
Investitsiya	%	38,6	54,6	16,0
Qurilish	%	71,8	72,3	0,5
Savdo	%	85,2	85,0	-0,2
Xizmatlar	%	53,6	51,3	-2,3
Yuk tashish	%	43,9	42,5	-1,4
Yuk aylanmasi	%	75,4	73,9	-1,5
Yo‘lovchi tashish	%	90,4	89,4	-1,0
Yo‘lovchi aylanmasi	%	94,9	94,2	-0,7
Eksport	%	26,6	27,4	0,8
Import	%	62,1	58,1	-4,0

2020 yil 23,3 mingtadan ortiq kichik korxona va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo‘jaliklarisiz) tashkil qilindi, bu o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 23,4 foizga kamaydi. Eng ko‘p kichik korxona va mikrofirmalar savdo sohasida (39,9 %), sanoat sohasida (18,6 %), qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligida (11,3 %), qurilish sohasida (7,9 %), yashash va ovqatlanish bo‘yicha xizmatlar sohasida (7,4 %), tashish va saqlashda (2,8 %) tashkil etilgan.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2-jadval

2020 yil kichik tadbirkorlikni hududlar bo'yicha iqtisodiy faoliyat turlari kesimidagi ulushi, % da

Ko'rsatkichlar nomi	Sanoat	Qurilish	Xizmatlar	Investitsiya
O'zbekiston Respublikasi	28,7	72,3	51,3	54,6
Qoraqalpog'iston Respublikasi	19,5	89,7	53,3	62,0
viloyatlar:	19,5	96,0	65,8	80,4
Andijon	26,4	88,6	67,2	70,5
Buxoro	53,6	99,1	60,3	89,4
Jizzax	34,5	89,8	68,1	16,0
Qashqadaryo	8,9	72,7	58,7	24,0
Navoiy	60,3	80,6	64,5	72,0
Namangan	51,3	95,8	69,7	72,1
Samarqand	40,5	83,6	71,3	78,3
Surxondaryo	36,3	97,0	55,9	59,2
Sirdaryo	20,8	80,8	68,7	52,4
Toshkent	36,4	94,9	69,9	69,7
Farg'ona	31,4	96,2	64,6	63,4
Xorazm	51,0	75,1	45,6	59,5

2020 yil kichik tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan:

- sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi 23630,8 mlrd. so'mni (jami sanoat ishlab chiqarishning 28,7 %);
- 18215,9 mlrd. so'mlik investitsiyalar (umumiy investitsiyalar hajmining 54,6 %) o'zlashtirildi va 2019 yilga nisbatan o'sish sur'ati 126,8 % ni tashkil qildi;
- 11172,4 mlrd. so'mlik qurilish ishlari (qurilish ishlari umumiy hajmining 72,3 %) bajarildi va 2019 yilga nisbatan o'sish sur'ati 107,1 % ni tashkil qildi;
- 25823,7 mlrd. so'mlik xizmatlar ko'rsatilib (respublika jami xizmatlar hajmining 51,3 % i), 2019 yilga nisbatan o'sish sur'ati 105,2 % ni tashkil qildi;
- chakana tovar aylanmasi umumiy hajmining 85,0 % i yoki 34104,6 mlrd. so'mni (o'sish 103,5 %) tashkil qildi;
- 923,2 mln. AQSh dollar (umumiy eksport hajmining 27,4 % i) miqdorida mahsulotlar (tovar va xizmatlar) eksport qilindi;
- avtomobil transporti yuk aylanmasining 2,8 % ga (respublika jami avtomobil transporti yuk aylanmasining 73,9 % i) ko'payishi ta'minlandi;
- yo'lovchi aylanmasining esa 1,8 % ga (umumiy yo'lovchi aylanmasining 94,2 % i) ko'payishi ta'minlandi;

Yurtimizda oziq-ovqat mahsulotlari iste'molining ortishi bilan bir qatorda asosiy yengil sanoat mahsulotlarining iste'moli ham ko'payib bormoqda. Aholi ehtiyojlarini ta'minlash uchun zarur bo'lgan nooziq-ovqat mahsulotlarning katta qismi ilgari respublikamizda ishlab chiqarilmas, balki chetdan keltirilar edi. Jumladan, televizorlar, kir yuvish mashinalari, elektr changyutgichlar, yengil mashinalar 100 foiz, gazmollarning qariyb 40 foizi, barcha turdagi oyoq kiyim va boshqa shunga o'xshash mahsulotlarning 30 foizi chetdan olinib kelinardi.

Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgani iqtisodiy islohotlar samarasi bevosita kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka qaratilayotgan e'tibor, shuningdek, oilaviy tadbirkorlikning

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

rivoji bilan belgilanadi. Oilaviy biznes axoli daromadlarini oshirish hamda farovonligini yuksaltirish borasida o‘z o‘rni va ahamiyatga molik taraflari bilan ajralib turadi. Chunki yuqorida aytib o‘tganamizdek ushbu faoliyat turini yo‘lga qo‘yish va olib borish uchun katta sarmoyalar talab etilmaydi hamda mehnat resurslaridan ham boshqa sohalaga qaraganda kengroq va unumliroq foydalanishga erishiladi. Chunki oilaviy biznes oila a‘zolarining mehnati va moddiy boyligi asosida tashkil etiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Hududlarda aholini tadbirkorlikka keng jalb qilish va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2019 yil 7 martdagi PQ–4231-son Qarori
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlarini kuchaytirish, tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash borasidagi ishlarni tashkil qilish tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar, shuningdek, tadbirkorlik sub’ektlarining moliyaviy resurslar va ishlab chiqarish infratuzilmasidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish to‘g‘risida”gi 2019 yil 13 avgustdagi PF–5780-son Farmoni
3. O‘zbekiston statistika bosh boshqarmasi www.stat.uz
4. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1504.pdf>

KLASTERLAR- INNOVASION IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISH VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM OMILI

КЛАСТЕРЫ-ВАЖНЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ И РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

CLUSTERS ARE AN IMPORTANT FACTOR IN THE FORMATION OF AN INNOVATIVE ECONOMY AND THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Shahobov Xamidjon Muxamadovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti,

e-mail: shakhobov76@umail.uz

Annotatsiya

Maqolada klaster, xususan, agrosanoat klasterlarini hududlar tadbirkorlik faoliyatini barqaror rivojlantirishdagi ahamiyati nazariy yoritib berilgan. Hududlarda, jumladan Namangan viloyati yalpi hududiy mahsulotini ko‘payib borishi hamda taraqqiyotida sanoat klasterlarining tutgan o‘rni, o‘ziga xos xususiyatlari hamda ularni rivojlanish yo‘nalishlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: hudud, klaster, tadbirkorlik, bandlik, meva-sabzavot, texnopolis, texnopark, integratsiya, eksport, raqobatbardoshlik, oziq-ovqat mahsulotlari.

В статье теоретически освещается значение кластера, в частности, агропромышленных кластеров в устойчивом развитии предпринимательской деятельности регионов. В регионах, в том числе Наманганской области, отмечена роль промышленных кластеров в увеличении и развитии валового регионального продукта, их специфика и направления развития.

Ключевые слова: территория, кластер, предпринимательство, занятость, фрукты и овощи, технополис, технопарк, интеграция, экспорт, конкурентоспособность, продукты питания.

The article theoretically highlights the importance of the cluster, in particular, agro-industrial clusters in the sustainable development of entrepreneurship in the regions. In the regions, including Namangan region, the role of industrial clusters in the increase and development of the gross regional product, their specifics and directions of development were noted.

Keywords: territory, cluster, entrepreneurship, employment, fruits and vegetables, technopolis, technopark, integration, export, competitiveness, food.

Bugungi kunda dunyoda murakkab geosiyosiy vaziyat, energiya resurslari tanqisligi kuchayib bormoqda, oziq-ovqatga ehtiyoj ortib, moliyaviy resurslar qimmatlashmoqda. Bunday vaziyatda iqtisodiy islohotlarni qat’iy davom ettirish, ichki imkoniyatlarni to‘liq safarbar qilib, xususiy sektorni yanada qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun, eng avvalo, tadbirkorlik muhitini tobora yaxshilash bo‘yicha islohotlarni jadallashtirni talab etiladi.

“Qolaversa, vaqt o‘tishi, hayot o‘zgarishi bilan odamlarning iste’mol talabi va ehtiyojlari ham muttasil ortib bormoqda. Yerimiz, suvimiz esa ko‘paymasligi tabiiy, albatta. Bunday resurslar nafaqat bizda, butun dunyoda cheklangan. Binobarin, biz endi aql-zakovatimizni, intellektual salohiyatimizni, bilim va tajribamizni oshirishimiz, aynan ana shu omillarni iqtisodiy o‘rish nuqtalari va resurs manbalariga aylantirishimiz shart”-dedi Prezident Sh. Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston” gazetasi muharirining savollariga javobida.[4]

Sohalarga to‘g‘ridan to‘g‘ri investisiyalarni keng jalb etish, ilg‘or texnologiyalarga asoslangan infratuzilmalarni yaratish, yagona texnologik zanjirga birlashtirilgan korxonalar

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

majmuasini tashkil etish orqali yetishtirilayotgan mahsulotlarni chuqur qayta ishlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish zaruriyatga aylanmoqda. Milliy iqtisodiyotimizning yetakchi tarmoqlaridan biri qishloq xo‘jaligining kelgusi istiqboli bugungi iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichida shakllangan innovasion tizim-klasterlar bilan bog‘lanmoqda. Prezidentimiz ta’kidlaganidek: “Klaster va manfaatdorlik-O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining kelajagi. Ilm-fan va innovatsiyalarni joriy etmay turib, bu sohani raqobatbardosh qilib bo‘lmaydi”[5]

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish borasida barcha sohalarida keng ko‘lamli islohotlar olib borish bilan boshlandi va bu jarayon 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida yangi bosqichga ko‘tarildi. Mazkur jarayonlar bilan bog‘liq texnopolis, texnopark, klaster kabi qator tushunchalar turmush tarzimizga kirib keldi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan “Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatini tashkil etish tartibi to‘g‘risida”gi Nizomda “paxta-to‘qimachilik klasteri” tushunchasiga quyidagicha, ya’ni: “Paxta-to‘qimachilik klasteri-bir yoki bir nechta tashkilotlar tomonidan paxta xom-ashyosini yetishtirish va (yoki) shartnoma asosida sotib olishdan uni, shu jumladan boshqa xo‘jalik sub’yektlari bilan hamkorlik asosida chuqur qayta ishlash jarayonlarini o‘z ichiga olgan ishlab chiqarish majmuasi” -deb ta’rif berilgan.[6]

Umuman olganda agroklasterni qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish, qayta ishlash va sotish jarayonlarini yagona zanjirga birlashtirish, yuqori texnologik innovatsiyalardan foydalanish orqali tayyor mahsulotlarni ichki va tashqi bozordagi raqobatbardoshligini oshirish, qishloq joylarida infratuzilma majmualarini shakllantirish va rivojlantirish, qishloq aholisining ish bilan bandlik darajasi va shular asosida daromadlarini oshirish hamda ekologik muhitni yaxshilash imkonini beruvchi muhim vosita degan xulosaga kelish mumkin.

Keyingi yillarda mamlakatimiz qishloq xo‘jaligida qo‘lga kiritilayotgan yutuqlarni asosiy omillaridan biri yerni haqiqiy egasiga berilib, ishlab chiqarishni klaster tizimi asosida tashkil etilayotganligini ta’kidlash joiz. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Agrar tarmoqda fermerlik harakatini qo‘llab-quvvatlash bilan birga, paxta va g‘alla yetishtirishni klaster shakliga bosqichma-bosqich o‘tkazish bo‘yicha izlanishlarimizni davom ettiramiz. Meva-sabzavot, sholichilik, chorvachilik va ipakchilik kabi tarmoqlarda ham bugungi kun talabiga javob beradigan klasterlarni tashkil etish ishlarini davom ettiramiz”[3]

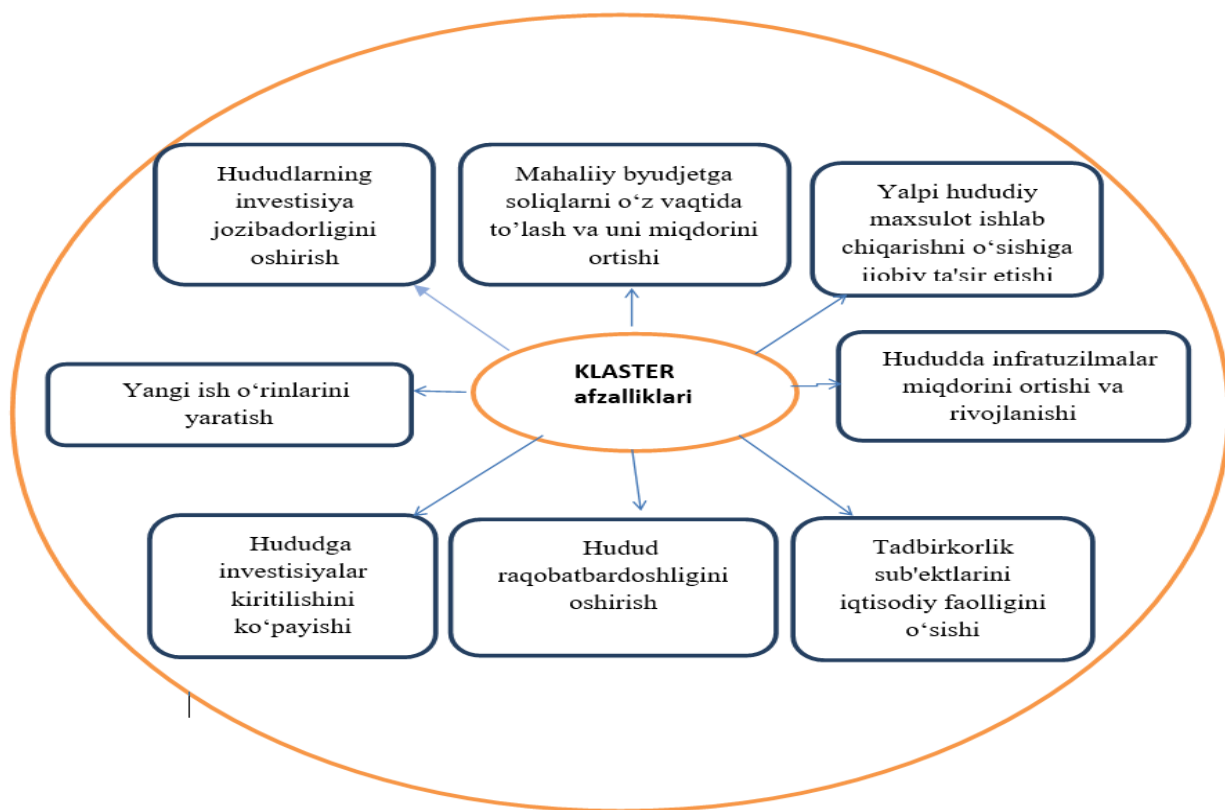
Bugungi kunda avvalgi eskirgan tizimdan butunlay voz kechib, mutlaqo yangi uzluksiz zanjirni, ya’ni kooperatsiya va klaster tizimini tashkil etish zaruriyatga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan klasterlashtirishni korxonalar innovasion faoliyatini tezlashtirish asosida raqobatbardoshligini oshirish va ularning global raqobatning kuchli ta’siriga qarshi turishdagi milliy va hududiy rivojlanish talablariga to‘la javob beradigan zamonaviy iqtisodiy tizim deb qaralmoqda.

Jahon amaliyotida klasterlar birinchi navbatda xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish uchun tashkil etiladi. Shuning uchun klasterlarni shakllantirish va rivojlantirishda davlat muhim rol o‘ynaydi. U klasterlarga institusional va huquqiy shart-sharoitlarni yaratib beradi. Milliy iqtisodiyot klasterlarning kuchli jihatlari tayanadi va ular asosida barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ta’minlanadi(1-chizma).

Ishlab chiqarishni klaster usulida tashkil etish qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish, xom ashyoni birlamchi va chuqur qayta ishlash, tayyor mahsulotlarni sotishni tizimli yo‘lga qo‘yish hisobiga agrar tarmoq sanoatlashadi. Bunda milliy iqtisodiyotni muhim tarmoqlari bo‘lgan qishloq xo‘jaligi va sanoatni o‘zaro integratsiyalashuvi yuz berib, ularda band bo‘lgan xodimlarni manfaatlarini uzviyligiga erishilib, yuqori iqtisodiy samaradorlik ta’minlanadi. Bunga qishloq xo‘jaligida yetishtirilgan xom ashyoni o‘z vaqtida sifatini yo‘qotmasdan qayta ishlash uchun sanoat korxonasiga yetkazib berish orqali erishiladi. Bugungi kun tajribasi ko‘rsatib turibdiki, agrar tarmoqda keng ko‘lamli o‘zagarishlarni amalga oshirish uchun avvalgi eskirgan tizimdan voz kechib, mutlaqo yangi uzluksiz zanjirni, ya’ni kooperatsiya va klaster tizimini tashkil etish

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

zaruriyatga aylanmoqda. Agrar sohada ishlarni butunlay yangi asosda tashkil etish orqali tarmoqning samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish, ushbu yo‘nalishda minglab yangi ish o‘rinlarini yaratish va qishloq joylarida odamlarning hayot darajasini yuksaltirish sari muhim qadam qo‘yilmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanishidagi eng muhim masalalardan biri innovasion-klasterlar tuzish muammosi hisoblanadi. Klaster tarkibiga kiruvchi korxonalar o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlar yangicha tus oladi. Ularni o‘rni, roli va o‘ziga xos xususiyatlari o‘zgarib hududlarni raqobatbardoshligini oshirish imkoniyati vujudga keladi. Shularni hisobga olgan holda hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollari belgilanadi.

1-chizma. Barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi klaster afzalliklari

Shuningdek, hududlarning raqobatbardoshligini ortishi mamlakat iqtisodiyotini raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Chunki, jahon amaliyotida klasterlar birinchi navbatda xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish uchun tashkil etiladi. Shu nuqtai nazardan klasterlarni institutsional va huquqiy shart-sharoitlarini yaratishda davlat alohida rol o‘ynaydi.

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning Oliy Majlisga qilgan Murojattnomasida “Kooperatsiyani faol qo‘llab-quvvatlaymiz, kichik va o‘rta quvvatli saqlash korxonalari, saralash va qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantiramiz. Umuman, agrar sohada yuqori qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratish loyihalariga 2023 yilda 1 milliard dollar ajratiladi”-deb ta’kidlab o‘tildi.[1]

Klaster tizimi o‘tgan qisqa vaqt ichida agrar tarmoqni harakatlantiruvchi yetakchi kuchga aylanmoqda. Nafaqat qishloq xo‘jaligi, balki u bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan tarmoqlardagi tadbirkorlik faoliyati va ularning istiqboli-klaster usuli bilan bog‘lanyapti.

Davlatimiz rahbarining 2023 yil 18 avgustdagi tadbirkorlar bilan ochiq muloqotida klasterlarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yanada kengaytirilishini ma’lum qilindi. Prezidentimizning ta’kidlashicha, klaster tizimiga o‘tilgani natijasida qisqa vaqt ichida qishloq xo‘jaligida keskin o‘zgarishlar qilishga zamin yaratildi. Xususan, o‘tgan olti yil ichida bir gektardan olinadigan paxta hosili 26 syentnerdan 34 syentnerga yetdi. Paxta tolasini qayta ishlash 2,5 barobar oshib, 100 foizga yetkazildi, ip-kalava ishlab chiqarish-2,2 barobar, tayyor mahsulot-5 barobarga

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

ortdi. Kelgusi yilda sohadagi eksportni 1,5 barobar ko‘paytirib, 5 milliard dollarga yetkazish maqsad qilingan. Hozirda paxta-to‘qimachilik klasterlarida 600 mingga yaqin aholi doimiy daromad olib, mehnat qilmoqda. Shu munosabat bilan klasterlarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yanada kengaytiriladi.[2]

Dunyo mamlakatlari iqtisodiyotining samarali o‘shish drayveri sifatida klasterlar iqtisodiy faoliyatning qariyb 50 foizini qamrab olgan. “...AQSHda 380 ta klaster faoliyat ko‘rsatadi va YAIMning 60 foizi ularning hissasiga to‘g‘ri keladi. Italiya sanoatida band bo‘lganlarning 43 foizi 206 ta klasterda mehnat qiladi va mamlakat eksportida ushbu klasterlarning ulushi 30 foizni tashkil etadi. Xitoyda 60 dan ortiq maxsus klasterlar 30 mingga yaqin korxonani birlashtiradi va ularda 3,5 million kishi mehnat qiladi. Mazkur korxonalarda yiliga 200 milliard AQSH dollariga teng mahsulot ishlab chiqariladi”.[7]

Bugungi kunda viloyatimizda 7 ta paxta-to‘qimachilik, 11 ta g‘allachilik, 20 ta meva-sabzavotchilik, 2 ta holichilik klasterlari hamda 7ta meva-sabzavotchilikka ixtisoslashtirilgan kooperasiyalar faoliyat yuritmoqda.[8]

Klasterlar oldiga qishloq joylariga sanoatni olib kirish, chekka hududlarda yangi ish o‘rinlarini yaratish, qo‘shimcha qiymatga ega bo‘lgan mahsulotlar ishlab chiqarish va eksport hajmini oshirish kabi ustivor vazifalarning qo‘yilgan.

Namangan viloyatida klasterlarni rivojlantirishning strategik maqsadi qishloq joylarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdir. Bu turli sohalarga tegishli bo‘lgan bozor sub’yektlarining o‘zaro birlashuvi, bir-birini to‘ldiruvchi ishlab chiqarish birlashmasini vujudga keltiradi. Qishloq xo‘jaligi klasterlarnin rivojlantirishning eng muhim strategik yo‘nalishi ommaviy kooperatsiya harakatini shakllantirishdir. Bu yo‘nalishda ayrim muvaffaqiyat va istiqbollari mavjud. Bugungi kunda Namangan viloyatida faoliyat yuritayotgan 7 ta paxta-to‘qimachilikka ixtisoslashgan klasterlar o‘zini har tomonlama afzalliklarini amalda namoyon etmoqda. Ular qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlab tayyor mahsulot holatiga keltirib, ichki va tashqi bozorlarga yetkazib bermoqdalar. Shuningdek, yangi ish o‘rinlarini yaratish, yangi texnologiyalar, investisiyalar olib kirish, o‘zlari uchun zarur bo‘lgan yetuk kadrlar zaxirasini yaratish borasida izlanishlar qilmoqdalar.

Tadqiqotlarimiz olib borilayotgan “Art Soft Holding” MCHJ tarkibidagi “Art soft tex cluster” FXda viloyatimizning Mingbuloq va Pop tumanlarida yetishtirilgan paxta xom-ashyosi qabul qilish va saqlash quvvati 90 ming tonnani, tola ishlab chiqarish quvvati 40 ming tonnani, ip-kalava ishlab chiqarish quvvati 25 ming tonnani, tayyor mahsulot ishlab chiqarish quvvati 22 ming tonnani tashkil qiladi.

Klasterda ishlab chiqarish zanjiri to‘liq yaratilgan bo‘lib, yuqoridagi tumanlarida yetishtirilgan paxta xom ashyosini qayta ishlovchi 3 ta paxta tozalash korxonasi, 2 ta ip yigiruv fabrikasi, 3 ta to‘quv-bo‘yoq va 6 ta tikuv korxonalari faoliyat yuritmoqda. Klaster tarkibidagi tadbirkorlik sub’yektlari tomonidan ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlarni deyarli 90 foizini eksport qilinmoqda. Eksport miqdori ham yildan yilga o‘shib bormoqda. 2019 yilda eksport miqdori 16.5 mln AQSH dollarini tashkil qilgan bo‘lsa, 2020 yilda 20.7 mln. AQSH dollarini, 2021 yil 27.2 mln. AQSH dollari bo‘lgan bo‘lsa, 2022 yilda bu ko‘rsatkichni 45,7 mln.AQSH dollarini tashkil qilgan.

Klaster tarkibidagi tadbirkorlik korxonalarida ishchilar soni esa 296 tadan 39 barobarga oshib 11552 taga yetgan. Shundan qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida 5923 nafar, qayta ishlash zanjirida 5355 nafar, xizmatlar ko‘rsatishda 274 nafar xodimlardan iborat.

Klasterlarni tashkil etish borasidagi ilg‘or xorijiy davlatlar va qisqa muddat ichida mamlakatimizni turli hududlarida to‘plangan tajribalarga asoslanib quyidagilarni ta’kidlash mumkin:

a). klasterlar mahsulotlarini yetishtirish-saqlash-qayta ishlash-sotish texnologik jarayonlarini yagona integratsiyasi tizimiga birlashtirish orqali mahsulotlar sifati va raqobatbardoshligini oshirishdan klaster ishtirokchilari bo‘lgan tadbirkorlarning manfaatlari uzviylikini ta’minlaydi;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

b). Klasterdagi tadbirkorlar o‘rtasida nafaqat bozor iqtisodiyoti, raqobatbardoshlik, balki, yagona maqsadga erishish uchun-umumstrategik rejalar, shartnomalar, brendlar va nomoddiy aktivlardan birgalikda foydalanish kabi ishonchli munosabatlar yuzaga keladi;

v). tashkil etilayotgan klasterlarda mehnat taqsimoti, hududiy va xo‘jaliklararo ixtisoslashuv hamda mehnat kooperatsiyasi mukammal bo‘lganligi uchun ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatini beradi, chunki, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega bulgan yakuniy mahsulot ishlab chiqarishni bir butun yaxlit tizimi shakllantiriladi;

g). Klasterlarda davlat-oliy o‘quv yurtlari-ilmiiy tadqiqot muassasasi-fermer xo‘jaliklari-qayta ishlovchi korxonalari-tayyorlov va sotish tuzilmalarining hamkorlikdagi faoliyatini uyg‘unlashuvi, ishlab chiqarishga zamonaviy texnologiya va innovatsiyalarni tadbiiq etishni tezlashtiradi;

d). Klasterlarda marketing tizimlarini rivojlantirish orqali tayyorlangan mahsulotlar eksport salohiyatini ortishiga ijobiiy ta’sir etadi, ya’ni klasterlashtirish jahon bozoriga sifatli va raqobatbardosh mahsulotlar bilan chiqishni ta’minlaydi;

y). Klasterlar hududlardagi moddiy va mehnat resurslaridan oqilona foydalanish imkonini beradi va hududlarda to‘planib qolgan ijtimoiiy-iqtisodiiy muammolarni hal etishga ijobiiy ta’sir etadi;

Mamlakaimizning turli hududlarida, xususan Namangan viloyati klasterlarni tashkil etishda quyidagilarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

- viloyat hududlaridni iqtisodiiy salohiiyati va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirishga ixtisoslashuvini hisobga olgan holda turli yo‘nalishdagi klasterlarni tashkil etish va ularni tizimli barqaror ishlashini ta’minlash;

- yer-suv resurslaridan unumli foydalanish maqsadida zamonaviy innovasion tomchilab sug‘rish tizimini yo‘lga qo‘yish orqali mahsulot ishlab chiqarishni ko‘paytirish;

- mahsulotlarini qayta ishlash, saqlash hamda ularni ichki va tashqi bozorlarga sifatli yetkazib berish maqsadida bir xil haroratda saqlab turuvchi maxsus sovutkichli omborxonalar va agrologistik markazlarini tashkil etish;

- klasterlar tomonidan tayyorlangan mahsulotlarni raqobatbardoshlik darajasini oshirish va ularni eksport qilish bo‘yicha aniiq chora-tadbirlar belgilash, shuningdek, eksportga yo‘naltirishda ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;

- klaster asosida tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha ilg‘or xorijiiy tajribalarni o‘rganish, ulardan mintaqa va hududiiy sharoitlarda keng foydalanish, sohaga xorijiiy mutaxassislarni jalb etish;

- klasterlar mahsulotlarini xorij mamlkatlarida reklama qilish va sotishga mo‘ljallangan savdo uylarini, yarmarkalarni tashkil etish, shuningdek, xorij mamlakatlarida mahsulotlarga bo‘lgan talabni o‘rganish orqali mamlkatimizda klasterlar asosidagi biznes va tadbirkorlik bilan shug‘ullanuvchi tadbirkorlar uchun xorijiiy hamkorlarni topish va eksport bo‘yicha shartnomalar tuzishga amaliiy yordam berish;

Xulosa qilib aytganda, klasterlar innovasion, raqobatbardosh va samarali iqtisodiiyotni shakllatirishni zamonaviy vositasidir. Umuman olganda klasterlarning rivojlantirishning strategik maqsadi hududlarda kichik biznes va tadbirkorlikni keng ko‘lamda rivojlantirish hisoblanadi. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, tashkil etilayotgan klasterlarni rivojlantirish va ularni barqaror faoliyat ko‘rsatishlarini ta’minlashda davlatning tashkiliy-iqtisodiiy va moliyaviy qo‘llab quvvvatlash katta ahamiiyatga egadir.

Adabiiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning Oliy majlisga Murojaatnomasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb sayti. www.president.uz. 20.12.2022 y

2. Tadbirkorlik rivojini yanada yuksak bosqichga ko‘tarish – ustuvor vazifamizdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning mamlakatimiz tadbirkorlari bilan ochiiq muloqot shaklida o‘tkazilgan uchrashuvdagi nutqi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb sayti. www.president.uz. 18.08.2023 y.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2023 yilda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish, qayta ishlashni kengaytirish va qo‘llab-quvvatlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-113 sonli qarori. “Xalq so‘zi” gazetasi. 2023 yil 05 aprel.

4. Prezident Sh. Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston” gazetasi muharirining savollariga javobi. “Yangi O‘zbekiston” gazetasi 2021-y, 17-avgust.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so‘zi gazetasi. 2020 yil 25 yanvar 18 (7521)

6. "Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatini tashkil etish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021- yil 4 dekabrda 733 sonli qarori.

7. O‘zbekistonda klasterlarning rivojlanish tendensiyasi va xususiyatlari (2018-2022 yillar). Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti rasmiy sahifasi. imrs.uz. 30.03.2023 y.

8. Namangan viloyati Statistika boshqarmasining ma’lumotlari. 2022 yil.

UDK: 338

AVTOMOBIL-YO‘L MAJMUASI INFRATUZILMASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHYERIKLIKNING KONSESSIYA MODELLARIDAN FOYDALANISH MASALALARI

ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНЦЕССИОННЫХ МОДЕЛЕЙ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ИНФРАСТРУКТУРЕ АВТОДОРОЖНОГО КОМПЛЕКСА

ISSUES OF USING CONCESSION MODELS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE INFRASTRUCTURE OF THE ROAD COMPLEX

Matkarimov Komoliddin Jurabayevich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti, i.f.n., professor
k.j.matkarimov@nammti.uz

Annotatsiya

Maqolada davlat-xususiy sherikchiligi tushunchasining mazmun-mohiyati ochib berilgan. Avtotransport-yo‘l majmuasi infratuzilmasida keng qo‘llanilayotgan DXSH shakli konsessiyalarning mohiyati va qo‘llanish istiqbollari yoritib berilgan va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: davlat-xususiy sherikchiligi, xarajatlarni qoplash, tavakkalchilik, investorlar, tadbirkorlar, konsepsiya, avtomobil yo‘llari infratuzilmasi, konsessiya modellari, pulli yo‘llar, investisiyalar.

В статье раскрывается сущность концепции государственно-частного партнерства. Выделены сущность и перспективы концессии формы ГЧП, которая широко используется в инфраструктуре дорожного комплекса, и разработано предложение.

Ключевые слова: государственно-частного партнерства, возмещение затрат, риск, инвесторы, предприниматели, концепция, дорожная инфраструктура, модели концессии, платные дороги, инвестиции.

The article reveals the essence of the concept of public-private partnership. The nature and prospects of the PPP form of concessions, which is widely used in the infrastructure of the road transport complex, have been clarified and a proposal has been developed.

Key words: public-private partnership, cost recovery, risk, investors, entrepreneurs, concept, highway infrastructure, concession models, toll roads, investments.

Ma’lumki, hozirgi kunda davlat-xususiy sherikchiligi (DXSH) rivojlangan mamlakatlarda

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

muvaffaqiyatli qo‘llanilayotgan va ishbilarmonlik muhitini, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirishda muhim ahamiyatli zarur ta’sirchan mexanizm hisoblanadi.

Davlat va biznesning o‘zaro ta’siri zamonaviy bozor iqtisodiyoti rivojlanishida muhim asos sanaladi, chunki DXSH salohiyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish inqirozdan keyingi murakkab sharoitda davlatning biznes bilan o‘zaro munosabatlarga tayyorligiga bog‘liq.

So‘nggi 15-20 yil davomida to‘plangan xalqaro va mahalliy tajriba dalolat beradiki, DXSH iqtisodiy rivojlanish uchun foydalanilmagan zaxiralarni safarbar qilish va resurs bazasini kengaytirish, davlat va jamoatchilik mulkini boshqarish samaradorligini oshirish, davlat sektoriga qo‘shimcha resurslarni jalb etish, byudjet taqchilligi kabi muammolar keskinligini kamaytirish, davlat boshqaruvi salohiyati va xo‘jalik yuritishdagi xususiy tamoyillar, investisiyalar, menejment, innovatsiyalarni birlashtirish imkonini beruvchi asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

DXSH mexanizmi muammosi O‘zbekistonda bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biridir. Shunga qaramay, DXSH mexanizmining terminologiyasi va mohiyati haqidagi savol munozarali bo‘lib qolmoqda. Ilmiy adabiyotlarda olimlarning DXSHni tashkil etish masalalarini o‘rganishga bag‘ishlangan ko‘plab tadqiqotlari keltirilgan.

Tadqiqotchilarning ko‘pchiligi “davlat-xususiy sheriklik” atamasidan foydalanishda birinchi o‘ringa davlatni qo‘yadilar. Ko‘pchilik buni inglizcha “public private partnership” (PPP) tushunchasidan kelib chiqishi bilan izohlaydilar. Ba’zi ekspertlar so‘zlar ketma-ketligida tub farqni ko‘rmaydilar, boshqalari esa hali ham farq borligini ta’kidlaydilar va uning asoslari va manbasini ko‘rsatishga harakat qiladilar.

Hozirgi kunda DXSH tushunchasi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan, ammo ba’zi tuzilmalar va ekspertlar “xususiy-davlat sheriklik” (XDSH) – deb ifoda etishga maqul ko‘radilar.

Tadqiqotchilarning qarashlarida DXSH atamasining mazmuniga ikkita asosiy yondashuv ustunlik qiladi:

- keng tushuncha doirasida, bularning barchasi davlat va xususiy sherik o‘rtasidagi hamkorlik variantlaridir. Loyihalarni moliyalashtirish va DXSH loyihalarini qolgan barcha narsa (davlat xaridlari va h.k.) dan ajratish asosida DXSH atamasini belgilash nisbatan keng qo‘llanilmaydigan tushunchadir;

- tor ma’noda, DXSH - bu davlat sektori bilan bog‘liq masalalarni hal qilishda davlat va xususiy sherik o‘rtasidagi sheriklikni, ma’lum shartlarni: xarajatlarni qoplash, tavakkalchiliklarni, majburiyatlarni, kompetensiyalarni taqsimlashni hisobga olishni ko‘zda tutadi.

DXSH, shuningdek, ma’lum bir loyiha tuzilishi yoki modeli sifatida tavsiflanadi. Bu holda, DXSH “davlat tashabbusi bilan va davlatga kerak bo‘lgan” ob’yektlarni yaratish loyihalari sifatida qaraladi [2].

DXSH uchun bir qator ta’riflar mavjud:

- davlat va xususiy sheriklar o‘rtasidagi ijtimoiy va muhim muammolarni o‘zaro manfaatli shartlarda hal qilishdan iborat o‘rta va uzoq muddatli o‘zaro hamkorlik shakllari majmui;

- ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan loyihalar va dasturlarni amalga oshirish maqsadida turli darajadagi davlat organlari va biznes o‘rtasida samarali o‘zaro hamkorlik tizimi;

- davlat va biznes o‘rtasidagi o‘zaro aloqani ta’minlash va manfaatlarni muvofiqlashtirishning huquqiy mexanizmi;

- mexanizm orqali nafaqat ustuvor investisiya loyihalarini amalga oshirish, balki infratuzilmani rivojlantirish, shuningdek, ijtimoiy sohani yaxshilash mumkin [3];

- davlat hokimiyati organlari tomonidan qurilish, rekonstruksiya, modernizasiya, jamoat infratuzilmasiga texnik xizmat ko‘rsatish va ekspluatatsiya qilish uchun va qonun hujjatlari va me’yoriy hujjatlar bilan belgilanadigan shartnoma imzolayotganda bu ob’yektlarini saqlash va ulardan foydalanishdagi tavakkalchiliklar, imtiyozlar, vakolatlar, majburiyatlar sharoitida ushbu imkoniyatlardan foydalangan holda xizmatlar ko‘rsatish uchun xususiy biznesni jalb qilish [4];

- davlat nazorat qiladigan tuzilmalar va korxonalarga xususiy sherikni jalb qilish, monitoring va nazorat paketini sotish imkoniyatini taklif qilish [5];

- bitimlar, unga ko‘ra, davlat xususiy biznes tomonidan taqdim etiladigan yuqori sifatli xizmatlarni uzoq vaqt davomida sotib olishi shart.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Amerikalik professor Edvard Sava “davlat-xususiy sheriklik” atamasining uchta xususiyatini ajratib ko‘rsatgan:

- DXSH - tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatishni samarali tashkil etish maqsadida davlat va xususiy sheriklar birlashadigan har qanday kelishuvdir (shartnomalar, franchayzlar va grantlar);

- DXSH - murakkab, ko‘p sherikli infratuzilma loyihalari;

- DXSH biznesni, jamiyatni va mahalliy hokimiyat organlarining hududlarni rivojlantirish va aholining turmush sharoitini yaxshilash uchun o‘zaro ta‘sirini nazarda tutadi, bunda davlat va xususiy sektorning funksiyalari eng samarali tarzda qayta taqsimlanadi [6].

P.Snelson esa “DXSH – bu, korxona faoliyatini amalga oshirish natijasida yuzaga keladigan xatar va foydalarni baham ko‘rish maqsadida davlat va xususiy sektor o‘rtasida yuzaga keladigan munosabatlar” - deb uqtirib o‘tadi [7].

Xususan, O‘zbekistonlik tadqiqotchi U.I.Djumaniyazov “DXSH – amaldagi qonunlar doirasida davlatning uzoq muddatli strategik vazifalari va maqsadlaridan kelib chiqqan holda, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan turli xil iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa tavakkalchiliklar, xavf-xatarlar, risklarni taqsimlash asosida xususiy sektor bilan aholi uchun o‘ta ijtimoiy-iqtisodiy, kerak bo‘lsa, siyosiy ahamiyatga molik ob‘yektlarni qurish yoki shu asnodagi ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatish uchun xususiy sektor bilan amalga oshiradigan tom ma‘nodagi o‘zaro manfaatli aloqalaridir” - deb ta‘riflaydi [8].

O‘zbekistonda DXSH masalasiga katta ahamiyat berilmoqda. Bu borada maxsus qonun, Prezident farmon va qarorlari qabul qilindi. Bular jumlasiga: O‘zbekiston Respublikasining “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘RQ-537-sonli Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 20-oktyabrdagi “Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishning huquqiy va institusional bazasini yaratish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3980-son, 2020-yil 26-apreldagi “Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirish tartibini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 259-son qarori, hamda mazkur sohalarga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlar kiradi. Ushbu hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida barcha sohalar bilan birga avtomobil-yo‘l majmuasi infratuzilmasini rivojlantirishda ham DXSH masalalarini rivojlantirish vazifasi qo‘yilgan.

Jamiyatning rivojlanishi uchun sub‘yektlar (davlat, mulkdor va tadbirkorlar) ning imkoniyatlaridan foydalanish maqsadida DXSH tashkil qilinishi, mamlakatimizning bugungi taraqqiyot bosqichida ob‘yektiv zaruriyatga aylandi. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida” Qonunida DXSH tushunchasiga oid atamalarining mazmuni atroflicha ochib berilgan. Xususan DXSH ga “davlat-xususiy sheriklik - davlat sherigi va xususiy sherikning muayyan muddatga yuridik jihatdan rasmiylashtirilgan, davlat-xususiy sheriklik loyihasini amalga oshirish uchun o‘z resurslarini birlashtirishiga asoslangan hamkorligi” – deb ta‘rif berilgan [1].

Tahlillar ko‘rsatdiki, davlat va xususiy sheriklikdan faqat xususiy mulkdorlar (investorlar va tadbirkorlar) emas, balki davlat ham, aholi ham manfaatdordir. Xususan, investorlar o‘zlarining mablag‘ini investisiya qilib, tegishli foyda olishga erishsa, tadbirkorlar o‘zlarining tadbirkorlik faoliyati evaziga foyda oladilar. Davlatning manfaatdorligi, bevosita aholi manfaatdorligi bilan qo‘shilib ketadi. Birinchidan, yangi ish joylari yaratilib, bandlik masalasida o‘nglanishlar ro‘y beradi, ikkinchidan, bularning daromadlari evaziga davlat byudjetiga soliq va boshqa majburiy to‘lovlar tushishi ortadi. Uchinchidan, bevosita ishsizlarning ish o‘rinlariga ega bo‘lishi evaziga jamiyatimizda kambag‘allik qisqaradi va aholining farovonligini oshirish imkoniyati yaratiladi.

DXSHni tadbiriq qilish uchun yondoshuv va qo‘llaniladigan prinsiplari bir xil. Ammo, har bir tarmoqning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud. Shunday qilib bugungi kunda DXSH asosida ish ko‘rishda oshkoralikni ta‘minlagan holda adolat hukm surishiga ham katta e‘tibor qaratishni taqozo qiladi. Bu holat ushbu ishda aniq prinsiplarga amal qilish lozimligini keltirib chiqaradi. Shu tufayli Qonunida DXSHning quyidagi asosiy prinsiplari ham keltirilgan [1]:

- davlat sherigining va xususiy sherikning qonun oldida tengligi;

- davlat-xususiy sheriklikni amalga oshirishdagi qoidalar va tartib- taomillarning shaffofligi;

- xususiy sherikni tanlashdagi bahslashuv va xolislik;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

- kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik;
- korrupsiyaga yo‘l qo‘ymaslik.

Ushbu qonunda har bir prinsipning mazmun mohiyati ochib berilgan. Ammo bunda barcha sohalarga daxldor bo‘lgan umumiy masalalar qaralgan. Agar avtotransport-yo‘l majmuasi infratuzilmasida DXSHni amalga oshirishda bir qator qo‘shimchalar va yondashuvlarni inobatga olish lozim bo‘ladi.

Avtomobil yo‘llari infratuzilmasi sohasida DXSH loyihalarini amalga oshirishning asosiy maqsadi - ijtimoiy ahamiyatga molik funksiyalarni ro‘yobga chiqarish va ularga erishishdir. DXSH barcha loyiha ishtirokchilari uchun o‘zaro manfaatli mexanizmi hisoblanadi: davlat hamkori uchun, u byudjet investisiyalar samaradorligini oshirish, shuningdek, samarali boshqaruvni jalb etish; xususiy hamkor uchun - loyihalarni va tayyorlash ishga tushirish paytida ma‘muriy resurslarni olish imkonini beradi. Transport infratuzilmasi sohasida DXSH mexanizmidan foydalanishga asoslangan loyihalar qoplash (qaytarilish) muddati uzoq muddatli yoki qisqa muddatli bo‘lgan katta miqdordagi investisiyalarni talab qiladi.

Yo‘l majmuasi infratuzilmasida DXSH turli shakl va amalga oshirish usullarini ko‘zda tutadi va ularga quyidagilarni kiritish mumkin: konsessiya asosidagi shartnomalar; davlat shartnomalari (davlat tomonidan topshirilgan ishlarni amalga oshirish); ijara munosabatlari, davlat mulkini ijaraga berish (uzoq muddatli ijara, majburiyatlar bilan ijara, boshqaruv shartnomalari); moliyaviy ijara (lizing); davlat-xususiy korxonalar (hamkorlikdagi korxonalar); hamkorlikdagi infratuzilmaviy investisiyalar fondlari; xususiylashtirish.

O‘zbekiston avtomobil yo‘l sanoatini rivojlantirish loyihalarida qo‘llanilayotgan asosiy DXSH modellari orasida konsessiyalar, moliyaviy lizing, shuningdek, kompleks investisiya loyihalarini ajratib ko‘rsatish mumkin.

Yo‘l majmuasining infratuzilmasi sohasida jahon amaliyotida DXSHning eng keng tarqalgan va eng ko‘p qo‘llaniladigan shakli- konsessiyalar shaklidir.

Eng keng tarqalgan konsessiya modellari quyidagilardir:

VOT (Built, Operate, Transfer / qurish – foydalanish - topshirish) – ushbu DXSH modeli ob‘yekt qurishini, ishga tushirishdan oldin sinovdan o‘tkazishni va ishning dastlabki bosqichida loyihani umumiy boshqarish uchun mablag‘lar ajratishni nazarda tutadi. Loyihaning aksariyati kamida 30 yil davom etadi.

VOOT (Built, Own, Operate, Transfer / qurish huquqi – egalik qilish huquqi - foydalanish huquqi - topshirishning majburiyligi);

Teskari VOOT (davlat keyinchalik xususiy hamkorga foydalanishga topshiradigan infratuzilmani yaratish uchun zarur mablag‘larni shakllantiradi, keyinchalik esa xususiy hamkor uning egaligini qo‘lga kiritadi);

DBFO (Design, Built, Finance, Operate / loyihalash – qurish - moliyalashtirish - foydalanish);

DCMF (Design, Construct, Maintain, Finance / loyihalash – qurish – boshqarish - moliyalashtirish);

VOO (Built, Own, Operate / loyihalash – foydalanish huquqi - foydalanish) [9].

Iqtisodiyot o‘zagini tashkil etuvchi alohida tarmoqlarda, xususan transport-yo‘l infratuzilmasi sohasida konsessiyalar xususiy investisiyalarni jalb etish hamda iqtisodiyotning avvaldan mavjud bo‘lib kelgan monopol sohalariga bozor munosabatlari elementlarini joriy etish shakli bo‘lib sanaladi.

Konsessiya (lotincha concessio - ruxsat, yon berish) – xo‘jalik yuritish va chet el kapitalini jalb qilish shakli; milliy iqtisodiyotni rivojlantirish yoki tiklash, tabiiy boyliklarni o‘zlashtirish maqsadida davlat yoki mahalliy hokimiyat idoralariga qarashli yer uchastkalari, qazilma boyliklar, korxonalar va boshqa xo‘jalik ob‘yektlarini muayyan muddatga va shartlar bilan foydalanish uchun chet el kapitali (davlat, firma, xususiy shaxs) ga berish haqidagi shartnoma yoki kelishuv. Xalqaro huquq bo‘yicha davlat shartnoma muddati tugaganidan keyin Konsessiya amal qilishini to‘xtatishi mumkin. Hozirgi sharoitlarda konsessioner ishlab chiqargan mahsulotini, ayniqsa, keng iste‘mol

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

mollari yoki mashinasozlik, yoqilg‘i-energetika mahsulotlarini konsessiya joylashgan mamlakat bozoriga chiqarishi ko‘p uchraydi.

Boshqa tabiiy monopoliyalar kabi transport-yo‘l infratuzilmasi ham raqobatchilik muhitini yaratish maqsadida turli xil xususiylashtirish modellari va davlat ixtiyoridan chiqarish uslublaridan foydalanish jahonning aksariyat mamlakatlarida umumiy yo‘nalish bo‘lib xizmat qilmoqda.

Konsessiya asosida qurilayotgan avtomobil yo‘llari byudjet ta‘minotiga muqobil variant sifatida tarmoq oldidagi, xususan, investisiyalar sohasidagi muammolar hal etilishini tezlashtirib, umuman avtomobil yo‘llaridagi vaziyatni yaxshilashga ko‘maklashishi mumkin. Avtomobil yo‘llari xo‘jaligidagi ahvolni yaxshilashning yana bir yo‘li – ishlab turgan yo‘llarni xususiy, aralash va davlat korxonalariga to‘lov asosida foydalanish maqsadida konsessiyaga berishdan iborat.

Rivojlangan mamlakatlarda davlat va xususiy sektor hamkorligi doirasida amalga oshirilayotgan loyihalar yo‘nalishining aksariyati to‘lovli yo‘llarni qurishdan iborat. Jahonning aksariyat mamlakatlarida milliy yo‘llar umumiy yo‘l uzunligining bir necha foizini tashkil qiladi, xolos. Biroq shunday davlatlar borki, u yerda umumiy yo‘l uzunligining 30% va undan ortiq qismini pulli avtoyo‘llar egallaydi

Jahonning ba‘zi mamlakatlarida (Meksika, Janubiy Koreya, Indoneziya) avtomagistrallarning 100% qismi konsessiyalar asosida qurilib, ishga tushirilgan. Bundan tashqari, bir qator: Argentina, Fransiya, Italiya, Yaponiya, Malayziya, JAR kabi mamlakatlarda konsessiyalarga barcha avtomagistrallarning yarmidan ko‘p qismi to‘g‘ri keladi. Jahonning umumiy yo‘llar tarmog‘ida pulli yo‘l kichik ulushga ega bo‘lishiga qaramay, ular iqtisodiyot uchun muhim o‘ringa ega. Ana shu mamlakatlardagi yuk va yo‘lovchilarni uzoq va o‘rta masofalarga tranzit tashishlarning kattagina qismi aynan pulli yo‘llar orqali amalga oshirilib, ular yirik sanoat markazlari, portlar va aeroportlarni o‘zaro bog‘lab turadilar.

Avtomobil yo‘llari sohasidagi konsessiyalar rivojlanayotgan mamlakatlar hukumatlari tomonidan davlat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini kuchaytirib, tarmoqni avtomagistrallar sifat darajasi, yuklarni yetkazib berish tezligi, xavfsizligi nuqtai nazaridan jahon talablariga yaqinlashtiradigan o‘ta muhim omillardan biri sifatida ko‘rib chiqiladi.

Yevropa mamlakatlari yo‘l sohasiga oid konsessiyalar bilan ishlash va shunga bog‘liq ravishda yuzaga keladigan haq to‘lash, konsessionerga mukofotlashning optimal shakllarini aniqlash, tavakkalchilik, ularni pasaytirish muammolari, hokimiyat va konsessiya kompaniyalari o‘rtasidagi taqsimot masalalari yuzasidan eng katta tajribaga ega. Yevropada avtomagistrallarning kattagina qismi konsessiyalar tarkibida bo‘lgan [10].

Yevropa avtomobil xo‘jaligi sohasidagi konsessiyalardan foydalanilishi holatini tahlil etilishi natijasida konsessiyalardan foydalanilishining quyidagi asosiy xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi:

- an‘anaviy va jahonda eng ko‘p qo‘llanadigan pulli avtomagistrallar tizimi (haydovchilar yo‘l haqini o‘zlari to‘laydilar) u yoki bu shaklda Yevropaning to‘qqizta mamlakatida qo‘llanadi: Avstriya, Belgiya, Daniya, Ispaniya, Fransiya, Gresiya, Italiya, Norvegiya va Portugaliya;

- Avstriya, Ispaniya, Fransiya, Gresiya, Italiya va Portugaliya kabi mamlakatlarda konsessiyaning an‘anaviy turlari qo‘llanadi;

- «Yashirin» konsessiya turi 3 mamlakatda (Finlyandiya, Niderlandiya, Buyuk Britaniya) qo‘llanadi;

- Yevropaning turli mamlakatlarida konsession faoliyatning yoyilganlik darajasi turlicha bo‘lib, 0 dan (Germaniya, Lyuksemburg, Shvesiya, Shveysariya) deyarli 100% ga qadar o‘zgarib turadi;

- pulli yo‘llarga davlat, xususiy yoki aralash kompaniyalar tomonidan xizmat ko‘rsatiladi. Davlat kompaniyalari avtostradalar sohasidagi konsessiyalarda muhim o‘rin tutadi.

Jahonning ko‘pgina mamlakatlarida avtomobil yo‘llari qurilishi va ulardan foydalanishga oid konsessiya tizimining muvaffaqiyatli rivojlanib borayotganiga qaramay, omadsiz tugallangan konsessiyalar ham uchrab turadi. Tahlillar pulli yo‘llarga oid bir necha yirik loyihada biznes-rejalashtirish va texnik-iqtisodiy asoslanmani ishlab chiqish bosqichida ehtimoliy harakat va daromad darajasi ko‘tarib yuborilib, natijada loyihalar amalga oshmay qolganligini yoki

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

boshlang‘ich shart-sharoitlar qayta ko‘rib, jiddiy o‘zgartirilganidan so‘ng tugallanganligini ko‘rsatmoqda.

Konsession kelishuvlar, odatda amal qilish muddatining davomiyligi bilan tavsiflanadi (o‘rtacha bir necha o‘n yil). Dunyo tajribasining ko‘rsatishicha transport infratuzilmasidagi konsession kelishuvlar yo‘l qurish (rekonstruksiya qilish) va uni ekspluatatsiya qilish davrlarini, ya‘ni, ancha uzoq muddatni qamrab oladi. Masalan, Buyuk Britaniya, Portugaliya, Italiya va Niderlandiyada yo‘l konsessiyasi odatda 30 yil, Ispaniyada – 75 yil, eng minimum muddat Finlandiyada – 15 yil muddatga tuziladi. Bir qator davlatlarning qonunchiligida Konsession kelishuvlar ma‘lum muddatga tuzish tartibi joriy qilingan.

O‘zbekistonda Konsessiya shartnomasi o‘n besh yilgacha muddatga tuziladi.

O‘zbekistonda ham keyingi yillarda yo‘l xo‘jaligi samaradorligini ta‘minlashda konsession kelishuvlardan foydalanishga harakat qilinmoqda. Bunday kelishuvlar asosan Germaniyaning yo‘l qurilishi va yo‘l qurilishi materiallari ishlab chiqaruvchi kompaniyalari bilan amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyotining hozirgi sharoitida, DXSH mexanizmlarini joriy etishning mutlaq samaradorligi haqida gapirishga hali erta, buning sababi huquqiy me‘yorlarning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi, DXSH institutlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, xususiylarining DXSH vositalarining afzalliklari haqida aniq tasavvurga ega emasliklaridir. Yuqoridagi sabablarga asoslanib, DXSH mexanizmini har birining mavjud xususiyatlari to‘g‘risida to‘liq ma‘lumot olish uchun turli xil shakllar va modellarni alohida-alohida ko‘rib chiqish zarur.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Davlat-xususiylar sheriklik to‘g‘risida. Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 11.05.2019 y., 03/19/537/3113-son.
2. Студенкин Н.А. «Государственно-частное партнерство: мировой опыт и перспективы в России», «Центр развития государственно-частного партнерства». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: pppcenter.ru/assets/files/docs.
3. Загорин Н.Д. Государственно-частное партнерство – один из основных факторов динамичного развития индустрии туризма и гостеприимства/ Балтийская академия туризма и предпринимательства. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://resources.krc.karelia.ru/economy/doc/n.d._zakorin_-plenarnyj_1.pdf
4. Материалы сайта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/82901/>
5. Формы государственно-частного партнерства. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusarticles.com/upravlenie-statya/formy_gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-5197598.html
6. Savas, E.S. Privatization and public private partnerships. n. y.: chatham house publishers, 2000, p.105-106
7. Снелсон П. Государственно-частные партнерства в странах с переходной экономикой. URL: <http://www.ebrd.com>.
8. Джуманиязов У.И. “Давлат-хусусий шерикчилиги асосида корпоратив бошқарувни ривожлантиришнинг айрим назарий-услубий масалалари”. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. 2017 йил № 3.
9. Радченко М.В. Экономика и управление народным хозяйством, государственно-частное партнерство как эффективный механизм решения экономических задач. - М.:2009. – 92 с.
10. Public Private Partnerships: the government’s approach // London: The Stationery Office, 2000. – 47 p.

XORIJIY DAVLATLAR TALABLARI ASOSIDA TO‘QIMACHILIK MAHSULOTLARI SIFATINI TA’MINLASH

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВА ТЕКСТИЛЬНОЙ ИЗДЕЛИЯ НА ОСНОВЕ ТРЕБОВАНИЙ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

ENSURING THE QUALITY OF TEXTILE PRODUCTS BASED ON THE REQUIREMENTS OF FOREIGN COUNTRIES

Oqboyev Alisher Rasuljanovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti dotsenti

o.r.alisher@mail.ru

Аннотация

Maqolada tadbirkorlik sub’ektlari bo‘lgan to‘qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalari tomonidan ishlab chiqilayotgan mahsulotlarni xorijiy davlatlar talablari asosida ishlab chiqarish imkoniyatlari tahlil etilgan. Shuningdek to‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlarini rivojlangan xorijiy mamlakatlarga eksport qilish imkoniyatlarini oshirish bo‘yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Sifat, xalqaro sifat standart, texnik reglament, xavfsizlik, sertifikat, eksport, xalqaro talab, TR TS 017/2011, ISO 9001:2015, OEKO-TEX®, Grüner Knopf, GOTS (Global Organic Textile Standard), BCI (Better Cott on Initiative), Sedex, WRAP, AITEX.

В статье анализируются возможности производства продукции, разработанной текстильными и швейно-трикотажными предприятиями, являющимися субъектами хозяйствования, исходя из требований зарубежных стран. Также разработаны научно-практические рекомендации по увеличению возможностей экспорта текстильной и швейно-трикотажной продукции в развитые зарубежные страны.

Ключевые слова: Качество, международный стандарт качества, технический регламент, безопасность, сертификат, экспорт, международный спрос, TR TS 017/2011, ISO 9001:2015, OEKO-TEX®, Grüner Knopf, GOTS (Global Organic Textile Standard), BCI (Better Cott on Initiative), Sedex, WRAP, AITEX.

The article analyzes the possibilities of production of products developed by textile and sewing-knitting enterprises, which are business entities, based on the requirements of foreign countries. Also, scientific and practical recommendations have been developed to increase the possibilities of exporting textiles and sewing-knitting products to developed foreign countries.

Key words: Quality, international quality standard, technical regulation, safety, certificate, export, international demand, TR TS 017/2011, ISO 9001:2015, OEKO-TEX®, Grüner Knopf, GOTS (Global Organic Textile Standard), BCI (Better Cott on Initiative), Sedex, WRAP, AITEX.

O‘zbekiston brendi ostida ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar eksporti geografiyasi va hajmi kengaymoqda. Bugungi kunda to‘qimachilik sanoatining respublika yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 2022-yilda 9 %dan oshgan. 150 dan ortiq korxonada 1 million tonnadan ortiq paxta tolasi qayta ishlanmoqda.

Bugungi kunda O‘zbekiston o‘z mahsulotlarini 70 dan ortiq davlatga eksport qilmoqda. O‘tgan yil oxirida o‘zbek to‘qimachilik mahsulotlari eksporti hajmi 3,2 milliard dollarni tashkil etib, 14,5 foizga oshgan. Shu bilan birga, 2022-yilning ikkinchi yarmida O‘zbekistondan

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

to‘qimachilik mahsulotlari importi bo‘yicha Rossiya yetakchi bo‘ldi – 454,6 million dollar, Turkiya va Xitoy mos ravishda 278,6 million dollar va 193,7 million dollar[1].

To‘qimachilik mahsulotlari eksport geografiyasini kengaytirishda xorijiy davlatlarning qo‘yilgan me‘yoriy talablarni o‘rganish muhim sanaladi. Jumladan, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi tomonidan quyidagi talablar o‘rnatilgan[2]:

Bojxona rasmiylashtiruviga qo‘yiladigan talablar

1. Deklaratsiyalangan Yevropa Ittifoqi qoidalariga muvofiq berilgan muvofiqlik sertifikat;

2. Bozorga kirish belgisining tamg‘asi mavjudligi: «YeAS»

3. «Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining bojxona hududiga olib kiriladigan tovarlarning kelib chiqishini aniqlash qoidalarini (tovarlarning kelib chiqishini aniqlashning imtiyoz bo‘lmagan qoidalarini)» (Yevroosiyo iqtisodiy komissiyasi Kengashining 13.07.2018 yildagi 49-sonli qarori) shuningdek, rivojlanayotgan va kam rivojlangan davlatlardan tovarlarning kelib chiqishini aniqlash qoidalarining yangi tahriri (Yevroosiyo Iqtisodiy Komissiyasi Kengashining 2018 yil 14 iyundagi 60-sonli qarori) ga muvofiq kelib chiqishi to‘g‘risidagi sertifikat.

Kelib chiqish to‘g‘risidagi sertifikat ingliz, fransuz yoki rus tillarida qog‘oz shaklida berilishi kerak. O‘chirish, qoralash va tasdiqlanmagan tuzatishlar va qo‘shimchalar to‘g‘risidagi sertifikatda bo‘lishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Majburiy talablarni o‘z ichiga olgan me‘yoriy hujjatlar:

- TR TS 017/2011 - kattalar uchun mo‘ljallangan mahsulotlar;

- TR TS 007/2011 - bolalar uchun mo‘ljallangan tovarlar.

Ittifoqning texnik reglamentlari talablarini bajarish va Ittifoqning texnik reglamentlari talablariga muvofiqligini baholash uchun xalqaro, mintaqaviy (davlatlararo) standartlar ixtiyoriy ravishda, agar ular mavjud bo‘lmagan taqdirda (mintaqaviy (davlatlararo) standartlar qabul qilinishidan oldin), a‘zo davlatlarning milliy (davlat) standartlari qo‘llanilishi mumkin. Ittifoq mamlakatlarining bozor talablari - ISO 9001: 2015 xalqaro standarti asosida sifat menejment tizimini joriy etilganligi va sertifikati.

Yevropa ittifoqining majburiy talablari. To‘qimachilik mahsulotlarini Yevropa ittifoqiga eksport qilishda quyidagi majburiy talablar o‘rnatilgan.

Bojxona rasmiylashtiruviga qo‘yiladigan talablar

1. Deklaratsiyalash, Yevropa Ittifoqi qoidalar bo‘yicha berilgan muvofiqlik sertifikat;

2. Tamg‘ada Yevropa Ittifoqi bozorga kirish belgisi mavjudligi

3. To‘qimachilik mahsulotlari, Yevropa Ittifoqining 1007/2011-sonli Reglamentiga muvofiq tamg‘aga ega bo‘lishi yoki tijorat hujjatlari bilan kuzatilishi shartida, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining borzorlarida joylashtirilishi mumkin.

4. Shaxsiy himoya vositalari SE tamg‘asiga ega bo‘lishi kerak. Ushbu tamg‘aning mavjudligi tovarning mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi bo‘yicha Yevropa Ittifoqining talablariga muvofiqligini anglatadi. SE tamg‘asi har bir mahsulotning etiketkasida bo‘lishi, yaxshi ko‘rinadigan va tushunarli bo‘lishi kerak. Undan tashqari, tegishli holatlarda, etiketka sertifikatlashtirish idorasining identifikatsion nomerini o‘z ichiga olishi kerak.

Majburiy talablarni o‘z ichiga olgan normativ hujjat:

- BS EN ISO 3758:2005 – To‘qimachilik. Parvarishlash bo‘yicha qoidalar bilan etiketkalarda tamg‘alash belgilari;

- BS EN ISO 5077:2008 – To‘qimachilik. Yuqurish va quritishda o‘lchamlarning o‘zgarishini aniqlash;

- BS EN ISO 5084:1997 – To‘qimachilik. Matolar va to‘qimachilik mahsulotlarining qalinligini aniqlash;

- BS 5441: 1988 – Trikotaj polotno. Sinov usullari;

- NF ISO 18695-2008 – To‘qimachilik. Suvga chidamlilikni aniqlash. Zarb ostida suv o‘tishini sinash;

- Yevropa Ittifoqi №1007/2011 – "To‘qimachilik tolalarining nomi va to‘qimachilik mahsulotlaridagi tolalar tarkibining tegishli tamg‘asi to‘g‘risida";

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

- Yevropa Ittifoqi №1007/2011 – "To‘qimachilik tolalarining nomi va to‘qimachilik mahsulotlaridagi tolalar tarkibining tegishli tamg‘asi to‘g‘risida" (CELEX 32011R1007); Yevropa Ittifoqining ichki bozor talablari[2];

Sifat menejmenti tizimi ishlab chiqilishi va joriy etilishi lozim hamda ISO 9001:2015 va OEKO-TEX 100 sifat standartlari bo‘yicha sertifikatlar mavjudligi;

To‘qimachilik mahsulotlarini nazorat qilish quyidagi yo‘llar bilan amalga oshiriladi:

- ikki karra nazorat qilish tizimi (kelib chiqish mamlakatida berilgan eksportga litsenziyalar;
- Yevropa Ittifoqi a‘zo-davlati tomonidan berilgan, importga litsenziyalar.

Buyuk Britaniya talablari - BCI (Better Cotton on Initiative) sertifikati - Mahalliy korxonalar ushbu sertifikatni olish uchun murojaat qilingandan so‘ng, murojaatlari o‘rganib chiqiladi, ularning har biri bilan ishlashning alohida yo‘l xaritasi tuziladi va ishlar u bo‘yicha olib boriladi. Sertifikatlashtirish ishlari Niderlandiya davlatining “Control Union” sertifikatlashtirish idoralari tomonidan amalga oshiriladi.

Sedex sertifikati - “Sedex Information Exchange Limited” murojaat qilingandan so‘ng, u tomonidan hamkor-audit kompaniyasi belgilanadi va u kompaniya tomonidan murojaat qilgan korxona bilan ish olib boriladi.

Germaniya talablari - OEKO-TEX STANDARD 100 sertifikati - Ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar turiga qarab, ularga qo‘yiladigan talablar har xil tusga ega. Xususan mahsulotlar quyidagi turlarga bo‘linadi.

1. Chaqaloq va bog‘cha yoshidagi bolalar mahsulotlari;
2. Odam ta‘nasiga (terisiga) bevosita tegib turadigan mahsulotlar;
3. Odam ta‘nasiga (terisiga) bevosita tegib turmaydigan mahsulotlar;
4. Uy tekstili.

GOTS (Global Organic Textile Standard) sertifikati - Ushbu sertifikat paxtani qayta ishlashdan to tayyor mahsulot ishlab chiqarguncha bo‘lgan bosqichni qamrab oladi va har bir bosqich uchun alohida talablarga ega[3].

Har bir bosqich uchun umumiy bo‘lgan talab bu nemis kompaniyasining maxsus tekshiruvidan o‘tish hisoblanadi. Unga ko‘ra, O‘zbekistonga auditorlar yuboriladi va ular ishlab chiqarish protsessini joyida tekshirib, mahalliy kompaniya sertifikat talablariga javob berishi yoki yo‘qligi haqida xulosaga kelishadi.

BCI (Better Cotton Initiative) sertifikati - Mahalliy korxonalar ushbu sertifikatni olish uchun murojaat qilingandan so‘ng, ularning har biri bilan ishlashning alohida yo‘l xaritasi tuziladi va ishlar u bo‘yicha olib boriladi.

Sedex sertifikati - “Sedex Information Exchange Limited” murojaat qilingandan so‘ng, u tomonidan partner-audit kompaniyasi belgilanadi va u kompaniya tomonidan murojaat qilgan firma bilan ish olib boriladi.

Grüner Knopf (Yashil tugma) sertifikati - “Yashil tugma” belgisi Germaniyada sotiladigan tekstil tovarlari uchun 1 yil oldin joriy qilindi. Bu belgiga ega mahsulotlar ijtimoiy va ekologik normalar asosida ishlab chiqarilganligi tasdiqlanadi. Mahalliy kompaniya tomonidan murojaat-varaqasi to‘ldirilgandan keyin, nemis kompaniyasi tomonidan murojaat topshirgan firma o‘rganib chiqiladi va agar uning natijasi ijobiy bo‘lsa, keyingi bosqichda auditorlar tomonidan ishlab chiqaruvchi joyida faoliyati tekshiriladi. Uning natijasiga ko‘ra ushbu belgini berish yoki bermaslik haqida qaror qabul qilinadi.

Ispaniya talablari - WRAP - Xalqaro ma’suliyatli kiyim ishlab chiqarish tamoyillari (Worldwide Responsible Accredited Production). CGS kompaniyasi tekshirish, tahlil qilish va sertifikatlash bo‘yicha jahonda yetakchi o‘rinlarda turadi. Mazkur kompaniya sifat etaloni bo‘yicha dunyoda tan olingan bo‘lib, 89,000 ziyod xodimlari va dunyo bo‘lab 2,600 yaqin ofislari va laboratoriyalarga ega[2].

Birinchi qadam. Qo‘llash. Ishlab chiqaruvchi aloqa WRAP tizimiga audit o‘tkazish uchun murojaat qiladi va sertifikatlashtirish jarayonini boshlash uchun so‘rov formasini taqdim yetadi.

Ikkinchi qadam. O‘z-o‘zini baholash. Korxona WRAP qo‘llanmasida ko‘rsatilgan xalqaro tan olingan ish maydoni standartlarini qabul qilishi kerak hamda mahalliy qonunlar va tartiblarga

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

muvofiq ish maydoni qoidalarga rioya etishi lozim. Oxirgi 45 kunda (90 kundan kam bo‘lmagan muddatda) ish faoliyatini amalga oshirganligini tasdiqlovchi dalillarni ko‘rsatishi kerak.

Uchinchi qadam. Monitoring. Korxona VRAP tomonidan akkreditatsiyadan o‘tgan auditorni tanlaydi va auditni o‘tkazish uchun bog‘lanadi. Audit xulosasi korxonaga va VRAP tizimiga yuboriladi.

To‘rtinchi qadam. Baholash. VRAP xodimlari kamchiliklar aniqlangan holatda korxonani ularni bartaraf etish bo‘yicha xabardor qiladi va qo‘shimcha tekshiruv o‘tkazib hisobot yuborishini so‘raydi. Kamchiliklar aniqlanmagan holatda sertifikatlash kengashiga korxonani sertifikatlash bo‘yicha tavsiya beradi.

AITEX Ispaniya To‘qimachilik sanoati tadqiqot uyushmasi - xususiy tadqiqot uyushmasi hisoblanib, keng doiradagi tarmoqlar uchun (shu jumladan dizayn, moda, ish kiyimlari, sog‘liqni saqlash, sport va dam olish, yer va dengiz transporti, kosmik va sport qoplamalar) to‘qimachilik materiallari va mahsulotlarini sinov va sertifikatlashdan o‘tkazadi.

AITEX-ning asosiy maqsadi to‘qimachilik sohasini raqobatbardosh holga keltirish va yuqori qo‘shimcha qiymatga ega yangi imkoniyatlar eshigini ochish, to‘qimachilik bilimlarini yaratish va xususiy sektorga o‘tkazishdir. Institut to‘qimachilik sanoatining rivojlanishiga hissa qo‘shadigan joriy va istiqbolli loyihalar orqali zamonaviylashtirish va yangi texnologiyalarni joriy etishga ko‘maklashadi va mahsulotning eng munosib sertifikatlarini beradi, bu mahsulot xalqaro bozorda raqobatlashishi va uning kirib kelishini yengillashtiradi.

Kimyoviy moddalarni sertifikatlash. Jaxon bozorida iste‘mol mahsulotlariga nisbatan qo‘llaniladigan ekologik talablardan kelib chiqib, to‘qimachilik va charm mahsulotlari kabi barcha turdagi iste‘mol mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonida ishlatiladigan kimyoviy moddalarni tahlil qilish yoki sertifikatlash. Taqiqlangan xavfli moddalarni aniqlash.

Eko-sertifikatlash. Sertifikatlash tizimi to‘qimachilik va charm mahsulotlarini qayta ishlashda ishlatiladigan to‘qimachilik, charm va kimyoviy moddalarni qamrab oladi. Intertek Green sertifikati paxtakorlarning organik mahsulotlar sifatini kafolatlash tizimini ta‘minlashdagi ahamiyatini ta‘kidlaydi. Sifat tizimi kelib tushgan materiallarning sifatini qat‘iy kafolatlashi va jarayonlarda kimyoviy moddalarni ishlatishi bilan boshidanoq cheklangan barcha zararli moddalarni aniqlash uchun, asl dizaynidan chetga chiqmasdan, shu bilan ishlab chiqarish jarayonida har qanday ifloslanishdan saqlashni ta‘minlanadi[4].

Tekstil birjasi standartlarini sertifikatlash. Maqsad to‘qimachilik sanoatida barqarorlikni ta‘minlash va ularni ishlab chiqarish natijasida etkazilgan zararni kamaytirish, qayta ishlangan, organik yoki muqobil materiallardan foydalanishni rag‘batlantirishdir.

Iste‘mol mollariga yashil barg markirovkasi - ushbu sertifikat belgisi ekologik da‘volar mustaqil ravishda tasdiqlanganligini va sizning to‘qimachilik mahsulotlarining marketingini yaxshilash uchun ishlatilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Intertek Grin Leaf Markasi orqali ishlab chiqaruvchilar, brendlar va chakana sotuvchilar o‘zlarining sheriklari va iste‘molchilariga atrof-muhitga oid da‘volari uchinchi tomon sinovlari, auditorlik va sertifikatlashtirish organlari tomonidan tasdiqlanganligiga ishonch hosil qilishlari mumkin[4].

INTERTEK SPAIN - 100 dan ortiq mamlakatlarda joylashgan 1000 dan ortiq laboratoriya va ofislarida 44,000 xodimlari bor butun dunyo bo‘ylab turli tarmoqlar uchun sifat kafolati xizmatlari ko‘rsatuvchi yetakchi provayder hisoblanadi.

Turkiya talablari- Turkiya va Yevropa Ittifoqi o‘rtasidagi yagona bojxona hududni tashkil etish bitimiga muvofiq, to‘qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlari muvofiqligini ta‘minlash 2012/25 sonli texnik reglamentga asosan ta‘minlanadi (www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120608-8.htm).

Italiya talablari - Italiyaning mashhur va dunyoda taniqli bo‘lgan “Karra” brendi ostida O‘zbekiston tikuv-trikotaj korxonalarida sport kiyimlarini ishlab chiqarish va ularni Italiya va boshqa Yevropa mamlakatlariga eksport qilish maqsadida Italiyaning “Basic Net” kompaniyasi bilan O‘Rning Italiyadagi elchixonasi tomonidan aloqa o‘rnatildi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

AQSh talablari - AQShga tekstil mahsulotlarini import qilish tartib qoidalari bo'yicha ushbu tovarlarga ma'lum bir sertifikat majburiy joriy etilmagan bo'lib, olib kirilayotgan mahsulot turiga qarab xaridor tomonidan ixtiyoriy ravishda talab etiladi.

Amerikalik yirik brendlar, tijorat tashkilotlari va savdo uylari tomonidan to'qimachilik mahsulotlarini chel-el korxonalaridan xarid qilinayotganda, ishlab chiqaruvchining so'ngi turkumdagi ISO sertifikati, hamda ushbu tovarga paxta tolasi yetishtiruvchi fermerning "Eng yaxshi paxta tashabbusi" (Better Cotton Initiative – BCI) tomonidan taqdim etilgan barqarorlik standarti va sertifikatlari talab etilishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezident xuzuridagi Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlari.
2. Г. Каххарова, С. Муратов. Как экспортировать на рынки стран европейского Союза на примере текстильной продукции: практическое пособие. Ташкент: Baktoria press, 2016. - 64 с.
3. Okboev A.R., O.J.Ashurkulov Directions for the introduction of an integrated quality management system to increase the competitiveness of light industry enterprises // South Asian Journal of Marketing & Management Research (SAJMMR). Vol.10, Issue 11, November 2020 Impact Factor: SJIF#23 2020= 7.11. pp. 107-10.
4. A.R. Akboev, M.I. Rakhimova, M.A. Kakharamonov. Development of a National Rating System to Evaluate the Brand Attraction of Sewing and Knitting Enterprises. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. Vol.8, Issue 10. October 2021, pages 335-40. DOI: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v8i10.3142>

UDK: 336.6

NAMANGAN VILOYATI IQTISODIYOTIDA BANK-MOLIYA XIZMATLARINING O'RNI

РОЛЬ БАНКОВСКИХ И ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ В ЭКОНОМИКЕ НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

THE ROLE OF BANKING AND FINANCIAL SERVICES IN THE ECONOMY OF NAMANGAN REGION

Gulmatov Bahodir Xabibullaevich

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Business
Administration (MBA) yo'nalishi magistranti
e-mail: Tomswan2023@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada Namangan viloyati iqtisodiyoti va unda xizmat ko'rsatish tarmog'ini tutgan o'rni o'rganilgan. Viloyatda moliya xizmatlarni rivojlanishi va investitsiya siyosatini amalga oshirish bo'yicha ilmiy hulosalar va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot, moliya xizmati, bank, investitsiya, IT-texnologiya, bozor, strategiya, raqobatbardoshlik.

В данной статье исследуется экономика Наманганской области и роль в ней обслуживающей отрасли. Разработаны научные заключения и предложения по развитию финансовых услуг и реализации инвестиционной политики в регионе.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

Ключевые слова: экономика, финансовые услуги, банковское дело, инвестиции, IT-технологии, рынок, стратегия, конкурентоспособность.

This article examines the economy of Namangan region and the role of the service industry in it. Scientific conclusions and proposals on the development of financial services and the implementation of investment policy in the region have been developed.

Keywords: economy, financial services, banking, investments, IT technologies, market, strategy, competitiveness.

Namangan viloyatida xizmat ko‘rsatish va servis sohasini rivojlantirish darajasini yanada oshirish, aholiga yangi zamonaviy va sifatli xizmat turlari ko‘rsatish, iqtisodiy o‘rnatishni ta‘minlash maqsadida bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Viloyatda yildan-yilga xizmatlar sohasi va unda faoliyat ko‘rsatayotganlar soni ortib bormoqda, bu orqali viloyatning iqtisodiy ko‘rsatkichlar ham ijobiy tomonga o‘zgarib boshladi.

Xizmat bu harakatlar, foyda yoki ehtiyojni qondirish ko‘rinishidagi sotuv obyektlaridir. Xizmat-tomonlardan biri boshqasiga taklif etishi mumkin bo‘lgan va asosan his etib bo‘lmaydigan va biron narsaga egalik qilishga olib kelmaydigan xar qanday tadbir yoki foyda[1]. Xizmatlar marketingi xususiyatlari-marketing xizmat ko‘rsatish doirasida, o‘z ichiga tovarlar ijarasi, ularning ta‘mirlash yoki o‘zgartirish va shaxsiy xizmatlarni oladi. Ba‘zida tovarlar va xizmatlar farqlanishi qiyin bo‘ladi. Umuman, xizmatlarning to‘rt xil tavsifi bor: payqay olmaslik, saqlashga qobiliyatsizligi, xizmat ko‘rsatuvchidan ajratib bo‘lmazligi va sifati jihatidan o‘zgaruvchanligi. Xizmatlarning iqtisodiyotdagi o‘rni tobora ortib bormoqda.

2018-2022 yillar davomida Namangan viloyatda makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar ham rivojlanib borayotganligiga ishonch hosil qilishimiz mumkin. Xususan viloyatda sanoat mahsulotlari 2018 yil yakunida 6 586,6 mlrd so‘mni, 2022 yilda bu ko‘rsatkich 18 241,8 mlrd so‘mni tashkil etgan. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari 2018 yilda 13 944,1 mlrd so‘mni, 2022 yilda bu ko‘rsatkich 27 710,2 mlrd so‘m tashkil etdi. Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar 2018 yilda 8 138,2 mlrd so‘mni tashkil etib, 2022 yilgi holatda bu raqam 14 348,2 mlrd so‘mga to‘g‘ri keldi. Bu raqamlardan ko‘rinib turibdiki viloyatimizga investitsiya jalb qilish ham tobora ortib bormoqda. Xizmatlar sohasi 2018 yilda 6 067,7 mlrd so‘mni tashkil etib, o‘tgan 2022 yilda bu ko‘rsatkich 14 722,6 mlrd so‘mga to‘g‘ri keldi.

2017-2022 yillar davomida Namangan viloyat iqtisodiy faoliyatning 2018 yilda jami xizmatlarning miqdori 4999,2 mlrd so‘mni tashkil qilgan bo‘lsa, 2021 yilga kelib bu ko‘rsatkich 11 768,8 mlrd so‘mga yetdi(1-jadval).

Viloyatda xizmatlarni — tahlil qiladigan bo‘lsak o‘tgan 5 yil davomida axborot va aloqa sohasidagi rivojlandi. U 2018 yilda 448,8 mlrd so‘mni tashkil qilgan bo‘lsa, 2022 yilga kelib bu ko‘rsatkich 745,9 mlrd so‘mga yetdi. Buni quyidagicha tushunamiz mumkin. Har bir sohada telekommunikativaga e‘tibor katta ahamiyat ko‘rsatilib kelinmoqda. Ayniqsa IT- texnologiyasini davlat siyosatigacha ko‘tarilganligi ham bejiz emas.

Moliya xizmati – bu ko‘rsatkich viloyati iqtisodiyotida asosiy o‘rinni egallaydi. Unda bank, sug‘urta, lizing va xususiy mikroiktisodiy tashkilotlar, lombardlarni o‘z o‘rniga ega. Moliya xizmatlar 2018 yilda 636,4 mlrd so‘m bo‘lgan bo‘lsa, 2022 yilga kelib bu ko‘rsatkich 2 483,4 mlrd so‘mni tashkil qildi.

Logistika transport xizmati ham viloyatda tobora rivojlanib borayotgan soha hisoblanadi. Bu tarmoq orqali barcha tadbirkorlarimiz va dehqon xo‘jaliklar ham samarali foyda keltirib kelmoqda. 2018 yilda 1246,0 mlrd so‘m bo‘lgan bo‘lsa, 2022 yilda esa bu ko‘rsatkich 2 624,7 mlrd so‘mni tashkil qilgan.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

1-jadval

Iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmi

(mlrd. so'm)

Ko'rsatgichlar	2018 y	2019 y	2020 y	2021 y	2022 y
Xizmatlar -jami	6 067,7	7 747,6	8 928,7	11 786,8	14693,4
Axborot va aloqa sohasidagi xizmatlar	448,8	453,4	505,1	588,4	745,9
Moliya- xizmatlari	636,4	1 081,6	1 489,0	1 887,6	2 483,4
Transport - xizmatlari	1 246,0	1 501,9	1 632,1	2 240,0	2 624,7
Shu jumladan Avtotransport xizmatlari	1124,6	1 330,3	1 530,9	2 080,9	2 395,8
Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlari	127,8	171,5	189,8	242,9	400,8
Savdo xizmati	2 092,7	2 599,9	3 038,9	3 835,9	4 590,5
Ko'chmas mulk bilan bog'lik xizmatlar	194,4	217,6	226,8	317,1	417,8
Ta'lim sohasidagi xizmatlar	228,8	323,2	402,4	559,1	743,2
Sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar	122,9	181,0	157,6	241,8	335,8
Ijara va lizing bo'yicha xizmatlar	133,2	150,1	194,9	257,1	292,4
Kompyuter, shaxsiy foydalanish buyumlari va maishiy tovarlarni ta'minlash bo'yicha xizmatlar	182,4	208,6	226,9	352,4	410,2
Shaxsiy xizmatlar	401,1	471,8	514,2	111,1	941,8
Me'morchilik muhandislik ishlari va tahlil sohasidagi xizmatlar	69,6	178,9	101,8	134,5	176,1
Boshqa xizmatlar	183,6	209,1	249,2	359,2	530,8

Boshqa sohalar ham o'tgan 5 yil davomida o'z daromadlari rivojlantirish orqali Namangan viloyati iqtisodiyotiga o'zlarining xissalarini qo'shib kelinayotganligini ko'rishimiz mumkin.

Namangan viloyatida hududiy investitsiya loyihalari 2021 yilda jami 51 ta ni tashkil etgan bulib, ulardan 15 tasi sanoat sohasida, 17 xizmatlar sohasida, 19 qishloq xo'jaligi bo'yicha amalga oshirildi. Hududiy investitsiya loyixalari uchun 13 302,4 mlrd so'm mablag' jalb qilingan (umumiy summaning 78,8 fiozini sanoat, 15,6 foizini xizmatlar sohasi, 5,6 fozini qishloq xo'jaligiga) mablag' jalb qilingan (2-jadval).

2018-2022 yillar davomida Namangan viloyatiga investitsiyalar jalb qilish tobora kengayib rivojlanib bordi. Ularni tumanlar kesimida tahlil qiladigan bo'lsak 2018 yilda Namangan viloyati bo'yicha jami 8158,1 mlrd so'mni tashkil etgan. Shundan; To'raqo'rg'on tumaniga 3638,4 mlrd so'm investitsiya jalb qilgan bo'lsa Namangan tumani esa 458,4 mlrd so'mni o'zlashtirgan. O'tgan 2022 yilda jami Namangan viloyati bo'yicha 14775,1 mlrd so'm investitsiya jalb qilgan bo'lib bu ko'rsatkich 2018 yilga qaraganda 3,5 baravarga o'sdi.

Namangan shahrida yuqori qo'shilgan qiymatli raqobatbardosh tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hajmlarini oshirish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni va yuqori texnologiyalarni keng jalb qilish, investitsiya loyihalarining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini ta'minlash hamda shu asosda yuqori daromadli ish o'rinlari yaratib kelinmoqda. So'nggi 5 yil (2018-2022 yillar) mobaynida shaharda jami 445 ta loyihalarda 4,1 trln.so'm investitsiya mablag'lari o'zlashtirilib, 18 651 ta yangi ish o'rinlari hamda 3,1 trln.so'mga yaqin yangi quvvatlar yaratildi. Bu esa o'z navbatida 2018 yilga nisbatan qariyb 9 barobarga oshgan.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

2-jadval

Viloyatda asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar (mlrd, so‘m)

	Hududlar nomi	2018 y	2019 y	2020 y	2021 y	2022 y
1.	Namangan viloyati	8158,1	12084,9	12007,2	13302,4	14775,1
2.	Namangan sh.	1667,4	3511,1	4440,0	5416,9	5544,3
3.	Mingbuloq	321,0	275,2	295,6	354,9	242,6
4.	Kosonsoy	392,0	688,5	564,4	636,9	309,8
5.	Namangan t.	458,4	609,1	1075,2	1170,7	948,3
6.	Norin	129,5	297,6	383,9	400,0	176,5
7.	Pop	338,4	600,4	788,3	784,3	292,8
8.	To‘raqo‘rg‘on	3638,4	3594,5	1203,8	1099,9	993,9
9.	Uychi	169,9	565,5	546,6	454,3	203,8
10.	Uchqo‘rg‘on	488,4	526,3	782,0	504,6	313,6
11.	Chortoq	177,0	250,8	388,3	542,8	501,8
12.	Chust	215,4	678,5	1042,8	1188,7	706,6
13.	Yangiqo‘rg‘on	142,4	443,0	496,3	748,5	315,5

Bugungi kunda viloyatda “drayver” soha hisoblanayotgan kichik sanoat zonalarini rivojlantirish va ularni sonini oshirish bo‘yicha bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Ushbu yo‘nalishda 2,3 trln.so‘mlik 333ta loyihalarni amalga oshirish hamda 26 204 ta ish o‘rinlari yaratishni oldimizga maqsad qilib olganmiz. Bugungi kunda ushbu kichik sanoat zonalarida 1,1trln.so‘mlik 128 ta loyihalar foydalanishga topshirilib, 11 176 ta yangi ish o‘rinlari tashkil etildi hamda 333,0 mlrd.so‘mlik ishlab chiqarish quvvatiga erishildi.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hamda xorijiy kredit mablag‘larini o‘zlashtirish bo‘yicha qo‘shimcha loyihalarni aniqlash hisobiga 2022 yilda 93,9 mln.dollar miqdoridagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiya va kredit mablag‘lari o‘zlashtirildi 2021 yilda 911 ta yangi tadbirkorlik subyektlari tashkil qilindi va faoliyat ko‘rsatayotganlar soni 11 161 taga yetkazilib bu 2019 yilga nisbatan 1,7 baravarga oshdi. Bu jarayonlarni amalga oshirishda yurtimizdagi tijorat banklari faol ishtirok etishdi. Jumladan ATB “Qishloq qurilish bank” ham bu jarayonlarda shahrimizni iqtisodiyoti uchun o‘z hissasini qo‘shdi. [2]

Bank moliya xizmatlari, iqtisodiyotning islohotini va rivojlanishini ta'minlashda va o‘zgaruvchan moliyaviy mablag‘lar o‘tkazish, saqlash, ishlash va investitsiyalarni boshqarishda katta ahamiyatga ega. Iqtisodiyotda bank moliya xizmatlari ahamiyatini quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1. Moliyaviy tizimni ta'minlash: Banklar moliyaviy tizimning islohotini ta'minlaydilar va tadbirkorlarga, fuqarolarga moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish orqali moliyaviy operatsiyalarni osonlashtirishadi. Bu moliyaviy tizimning islohotini va barqarorligini ta'minlashda muhimdir.

2. Pul o‘tkazmalar va to‘lovlar: Banklar pul o‘tkazmalari va to‘lovlar sohasida katta tajriba va infrastrukturaga ega. Ularga ishonchli to‘lov tizimlarini yaratish va operatsiyalarni tezkor va ishonchli o‘tkazish imkoniyatlari beradi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI”

3. Investitsiyalar va kreditlar: Banklar investitsiya va kredit tashkilotchilari uchun muhim manba bo‘ladi. Ular kapitalni o‘stirish uchun moliyaviy vositalarni taqdim etish orqali tadbirkorlar va shaxslar uchun yangi imkoniyatlar yaratishadi.

4. Omonatlar va moliyaviy saqlash: Banklar omonatlar va moliyaviy ashyolarni omonat qabul qilish orqali, uning muhiti va hisob-kitobini boshqarish bilan ishonchli saqlash xizmatlarini taklif qiladi. Bu tadbirkorlar va fuqarolarning moliyaviy resurslarini xavfsiz saqlashlariga yordam beradi.

5. Moliyaviy maslahatlar: Banklar moliyaviy maslahatlar va moliyaviy rivojlanishning yo‘nalishlarini tushuntirishda yordam berishadi. Ularning moliyaviy ekspertizasi va ma'lumotlari, investitsiyalarni boshqarish va moliyaviy strategiyalarni rivojlantirishda qo‘llaniladi.

6. Valyuta operatsiyalari: Xalqaro savdo va biznes sohasida banklar valyutani almashish, almashinma va valyuta riskini boshqarishda katta o‘rin o‘ynashadi. Bu savdo muomalalarida stabilik va ishonchli hisob-kitoblash imkoniyatlarini yaratishda katta ahamiyatga ega.

Bank moliya xizmatlari iqtisodiyotning islohotini ta'minlash, tadbirkorlarga va fuqarolarga moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish, pul o‘tkazmalari va investitsiyalarni boshqarish, valyuta operatsiyalari va boshqa bir qator moliyaviy operatsiyalarni osonlashtirishda va ishonchli qilishda katta ahamiyatga ega. Bu xizmatlar iqtisodiyotni rivojlantirish, moliyaviy tizimning barqarorligini ta'minlash va kapitalni o‘stirishning eng muhim vositalari sifatida xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Soliyev A., Buzrukxonov S. Marketing. Bozorshunoslik. Toshkent Moliya 2010 y 250 .
2. Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. www.namstat.uz

Muassis: Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Muharrirlar:

dots. N.A.Kudratxodjayeva

Texnik muharrir:

I.M.Nig'matullayev

Ro'yxatdan o'tish tartibi № 4715

Jurnaldan ko'chirib bosilganda «Yangi O'zbekiston iqtisodiyoti» dan olindi, deb yozilishi shart

Chop etishga tavsiya etildi: 01.07.2023 nusxa 25

Format 70x108 1/8. Shartli bosma taboq 22,0. Buyurtma № 5

Sotuvda kelishilgan holda

ООО «KLASSIC PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etilgan.

Toshkent sh., Chilonzor ko'chasi 19, 28-uy

Учредитель: Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Редакторы:

доц. М.И.Саидкаримова

Тех. редактор:

И.М.Нигматуллаев

Регистр № 4715

При использовании материалов журнала «Экономика Нового Узбекистана» необходимо сделать на него ссылку

Подписано к печати: 01.07.2023

Формат 70x108 1/8. Усл. печ. л. 22,0 Тираж 25 экз. Заказ № 5

Цена договорная

Отпечатано в типографии ООО «KLASSIC PRINT» г. Ташкент, ул Чилонзор 19,
28 дом.

Founder: The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Editors:

I.M.Nigmatullayev

Technical editor:

I.M.Nigmatullayev

Registration № 4715

When copying the entire journal material, it should be indicated that material was taken from the journal: "The economy of New Uzbekistan".

Signed for printing: 01.07.2023

Format 70x108 1/8. The number of printed pages accepted 25,0. Circulation 25 copies.

The order № 5

Cost agreed.

Printed at the Tashkent ООО «KLASSIC PRINT» MCHJ. Press. Tashkent, Chilanzar street
19, 28.

МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ “ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИ” ЖУРНАЛИГА МАҚОЛА РАСМИЙЛАШТИРИШ ТАЛАБЛАРИ

Журнал тахририяти 5 бетдан кам бўлмаган ҳажмдаги мақолани қабул қилади. Мақола матни Microsoft Word дастурида 14 шрифт ўлчамида, 1.5 интервалда, юқоридан ва пастдан 2 см, ўнгдан 2 см, чапдан 2.5 см жой қолдирилиб, тахририятга топширилиши лозим. Мақолада чизма, графиклар, жадваллар ва расмлар келтирилиши мумкин. Журнал бир йилда 6 марта нашр этилади.

Мақола таркиби:

- юқорида чап томонда УДК кўрсатилади;
- муаллиф исм-шарифи ўзбек, рус ва инглиз тилларида қисқартирилмаган ҳолда ўнг томонга ёзилади;
- шаҳар ва ташкилот номи;
- мақола номи ўзбек, рус ва инглиз тилларида берилади;
- мақола номидан сўнг ўзбек, рус ва инглиз тилларида аннотация ва калит сўзлар ёзилади.
- матн сўнгида фойдаланилган адабиётлар рўйхати берилади.

ТРЕБОВАНИЯ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛ “НОВАЯ ЭКОНОМИКА УЗБЕКИСТАНА” НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ УЗБЕКИСТАНА ИМЕНИ МИРЗО УЛУГБЕКА

Редакция журнала принимает статьи объемом не менее 5 страниц набранных в редакторе Microsoft Word в виде компьютерного файла. Шрифт - Times New Roman – 14, междустрочный интервал 1.5, все поля страницы сверху и снизу – 2 см, справа – 2 см, слева – 2.5 см. В статью можно добавлять графические материалы – рисунки, таблицы и т.д.

Структура статьи:

- в верхнем левом углу указывается УДК;
- имя и фамилия автора без сокращений на узбекском, русском и английском языках по правому краю;
- название города, организации;
- название научной статье на узбекском, русском и английском языках;
- после названия статьи аннотация, ключевые слова на трех языках;
- список источников и литературы размещается в конце текста.

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

5

ISBN 978-9943-5256-3-4

Qog‘oz bichimi 60x84 1/16. Times New Roman
garniturasida terildi.

Ofset uslubida oq qog‘ozda chop etildi.

Nashriyot hisob tabog‘i 25, Adadi 25. Buyurtma № 5

Bahosi kelishuv asosida

OOO «KLASSIC PRINT» MCHJ MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahar Chilonzor tumani,

Chilonzor ko‘chasi 19, 28-uy